

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası



اخطارات

رساله‌مزدن آلدیقى كوستلك شرماليه
يئون بازيار هر هانكي برغزته طرقتدن
اقتباس اولوته ييلير .

§

مكتوبلوك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلي اولمى و آيونه عمره
تومروسى محتوى بولونمى لازمدور .

§

ممالك اجنبيه ايجون آيونه اولانلارك
آدرسلىرك قرائسز ميسده يازلمى
رجا اولنور .

§

اون آيونه قيد ايدن ذاته بر آيونه
مجاناً تقديم اولنور .

آيونه شرائطى

ممالك عثمانيهده سنهلكى (٦٥) ، الق
آيلقى (٣٥) غوشدر .
ممالك اجنبيهده سنهلكى (١٧) ، الق
آيلقى (٩) فرانقدر .

اداره مهانه

بابعالى جادهسنده ورخان بلك خائنده
نومرو ٢٣-٢٦

اخطارات

آيونه بدلى پشندر .

§

مسلكه موافق آثار معالمتويه قبول
اولنور . درج ايديامهين يازيلار
اهاده اولوغاز .

الرشاد

س ١٣٣٠ . ١٠

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

دين ، علمى ، ادبى ، سياسى هفتهلى مجموعه اسلاميهدر

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

صاحب ومدير مسئول : ح . اشرف اديب

Bu yayın için ilk adımları attığımız günlerden
beri dert ve gayrette yoldaş ve dost,
ihlas, ahlâk ve çalışkanlıkta örnek müslüman

İSKENDER TÜRE BEY

(15 Aralık 1963- 20 Mayıs 2019)

kardeşimize rahmet duaları ve Fatiha'larla



Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 17

Sayı 417-442

29 Mayıs 1919 - 25 Eylül 1919

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ



BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SİRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 17

Kültür Yayınları Dizisi No. 218/17

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>

ISBN

978-605-9478-20-5 (17. c.)

978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan

Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör

M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü

Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan

İskender TÜRE - Mustafa AYDIN

Çeviri Yazı Kurulu

İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım

Ahmet YILMAZ

Baskı

Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

EKİM 2019 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD

Cilt 17

İÇİNDEKİLER

417-418. Sayı

29 Şa'bân 1337 - **29 Mayıs 1919** - 29 Mayıs 1335

Sebîlürreşâd Avn-i Hak'la On Yedinci Cildine Başlıyor:

Esrâr-ı Kur'ân

Abdülaziz Çâviş (Terc: Mehmed Şevket)3

Felâketlere Karşı

Ömer Rıza5

Dînî Müceddidler, yahud “Türkiye’nin Necât ve İ’tilâ Yolları”nda Bir Rehber

Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)7

Beşerin Vâsita-i Rîsâlete İhtiyâcı -1-

Şeyh Muhammed Abduh (Mütercimi: Hüseyin Mazhar)9

Yâd-ı Mâzî

(***)11

Hukûkumuzu Muhafaza İçin Nasıl Çalışmalıyız?

Doktor Milash İsmail Hakkı12

Alenen Nakz-ı Sıyâm Edenler Hakkında

(*Meşîhat*)14

Muazzam Bir İctima’: Şûra-yı Saltanat

[*Sebîlürreşâd*]15

İzmir’in İşgâlinin Mâhiyeti Etrâfında

[*Sebîlürreşâd*].15

İslâmiyet Unutuluyor

(*The Times*)16

“Türk Milletine Hür Yaşamak Hakkı Verilmelidir”

(*L’Humanité*)17

Fransa Menâfii ve Devlet-i Osmâniyye

(*L’information*)18

Müslümanlık Vahdeti

(*Ra’d*)18

Mukadderâtımız Hakkında İ'tilâf Matbûâtı (<i>Le Matin</i>)	18
Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ'nın Ta'mîmi	19

419-420. Sayı06 Ramazan 1337 - **05 Haziran 1919** - 05 Haziran 1335

Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/29] Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	20
Dînî Müceddidler, yahud "Türkiye'nin Necât ve İ'tilâ Yolları"nda Bir Rehber Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)	21
Fetvâ-yı Meşîhat-penâhî Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)	24
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında Sadreddin	24
İşlerini Nâ-ehil Ellere Tevdî' Eden Milletler Yaşayamazlar Doktor Milash İsmail Hakkı	25
İstiklâlimiz Ömer Rıza	27
Allah Büyüktür! [Sebilürreşâd] (<i>L'Humanité, The Times, Ra'd</i>)	30
Osmanlı Devleti ve Âlem-i İslâm [Sebilürreşâd] (<i>The Times, The Morning Post</i>)	31
Türk ve Türkiye Ölmeyecektir! (<i>Alemdâr</i>)	32
Kıbrıs Müslümanlarının Hamiyet-i Dîniyyesi [Sebilürreşâd]	33
Devlet-i Aliyye ve Âlem-i İslâm (<i>New Journal</i>)	34
Sulh Konferansında Ne Yapacağız? [Sebilürreşâd]	34
Beyânnâme Mirliivâ Seyyid (İstanbul Muhâfızı ve Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı)	35
Muhassalü'l-kelâm ve'l-Hikme [Sebilürreşâd]	35

421-422. Sayı13 Ramazan 1337 - **12 Haziran 1919** - 12 Haziran 1335

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/29- Enbiyâ Sûresi, 21/30] Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	37
--	----

Dînî Müceddidler, yahud “Türkiye’nin Necât ve İ’tilâ Yolları”nda Bir Rehber Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)	38
Hilâfet ve Vesâyet Mehmed Fatin	41
Dârü’l-Hikmeti’l- İslâmiyye Hakkında [***]	43
Verilen Sözü Tutmak, Sıdk-ı Ahd, Sıdk-ı Va’d Doktor Milaşlı İsmail Hakkı	44
Spectator d’Orient ve Kur’ân Siyâseti [Sebilürreşâd]	47
İzmir ve Havâlisinden Hicret [Sebilürreşâd]	49
Hey’et-i Murahhasa’nın Vazîfesi [Sebilürreşâd]	50
Beyânnâme-i Meşîhat-penâhî [Sebilürreşâd]	51
Âlem-i İslâm’ın Müzâhereti (Tribune)	51
Fırkacılık İhtirâsâtı: [Sansür]	52
Muhassalu’l-Kelâm ve’l-Hikme [Sebilürreşâd]	52

423-424. Sayı

21 Ramazan 1337 - **19 Haziran 1919** - 19 Haziran 1335

Esrâr-ı Kur’ân: [Sûretü’l-Bakara, 2/30-33] Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket)	54
Dînî Müceddidler, yahud “Türkiye’nin Necât ve İ’tilâ Yolları”nda Bir Rehber Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)	55
Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın Dîni: İslâm Mehmed Hamdi (Eukâf Nâzırı)	57
Mühim bir Mev’iza-i Dîniyye [Sebilürreşâd]	59
Devlet-i İslâmiyye’nin Ta’kîb Ettiği Tarîk (Cerîde-i İlmiyye) İzmirli İsmail Hakkı	59
Müslümanlar Neden Geri Kaldılar ve Niçin İlerleyemiyorlar?... Doktor Milaşlı İsmail Hakkı	61
Hâkikat İlerliyor [Sebilürreşâd]	64
Âlem-i İslâm ve Devlet-i Osmaniyye Ömer Rıza	66
Türkiye Mes’elesi (Yeni Avrupa)	67

Müslüman Kadını Nasıl Olmalı? <i>Hâlîde Nusret Kâzımî (Göztepe)</i>	68
Trablusgarb'da Vaz'iyet <i>(Jurnal d'Italia)</i>	68
İngiltere'nin Vaadleri <i>[The Times]</i>	69

425-426. Sayı27 Ramazan 1337 - **26 Haziran 1919** - 26 Haziran 1335

Hazret-i Muhammed Aleyhisselamın Dini: İslâm -2- (İslâm Kelimesi Neyi İfâde Eder?) <i>Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)</i>	70
Mev'iza (A'yân Reisi Mustafa Âsım Efendi'nin Vaazı) <i>(Bâb-ı Meşihat)</i>	71
Mehâkim-i Şer'iyyenin Bâb-ı Meşihat'e İâdesi Hakkında Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası <i>[Sebilürreşâd]</i>	77
Huzûr-ı Humâyûn Dersleri <i>Mehmed Emin (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi)</i>	81
Vilâyât-ı Arabiyye Hakkında <i>Ömer Rıza</i>	82
Medeniyet-i İslâmiyye <i>Edward Browne (The Times)</i>	84
Türkiye'nin İstikbâli <i>Ağa Han (The Times)</i>	85
Hind-Afgân Hudûdunda <i>(The Times)</i>	86
Türkiye'nin Taksîmi Aleyhinde Bir Miting <i>(The Morning Post)</i>	86

427-428. Sayı11 Şevvâl 1337 - **10 Temmuz 1919** - 10 Temmuz 1335

Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/30, Hûd, 11/119] <i>Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Âkif)</i>	87
Dînî Müceddidler, yahud "Türkiye'nin Necât ve i'tilâ Yolları"nda Bir Rehber <i>Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)</i>	88
Başka Milletler Ne İçin Terakkî Ediyorlar; Biz Ne İçin Edemiyoruz? <i>Doktor Milaşı İsmail Hakkı</i>	93
Kürsî Şeyleri (Selâtin Şeyhliği) <i>Mehmed Emin (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi)</i>	95
Hakikati Görelim <i>Ferid (Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından- Cerîde-i İlmiyye)</i>	96

Mübrem Vazîfeler [Sebilürreşâd]	98
Millet Vahdete Muhtaçtır [Sebilürreşâd]	100
Âlem-i İslâm ve Devlet-i Aliyye [Sansür]	102
Abdullah Cevdet Bey'in İcrââtı: Fuhuş Vesîkaları Tevzîi [Sebilürreşâd]	102

429-430. Sayı

18 Şevvâl 1337 - 17 Temmuz 1919 - 17 Temmuz 1335

Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/30] Şeyh Abdülaziz Çâviş	104
Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın Dini: İslâm -3- Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)	105
Beyânnâme Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye	108
Geri Kalmaklığımızın Sebebi Dinimiz midir? Usûlsüzlük müdür? Daha Başka Bir Şey midir? Doktor Milaşlı İsmail Hakkı	108
Kadınların Vaz'iyet ve Vazîfeleri (***)	111
Meyhâneler Hakkında [Sebilürreşâd]	113
Ahvâl-i Sıhhiyye Hakkında [Sebilürreşâd]	114
[Hristiyanlık ve Cem'iyet-i Akvâm] Şeyh Müşîr Hüseyin el-Kıdvâî	115
Türk, Arap, Kürd Ömer Rıza	118
Mühim Bir Eser-i Dînî [Sebilürreşâd]	119

431-432. Sayı

25 Şevvâl 1337 - 24 Temmuz 1919 - 24 Temmuz 1335

Terakkî Edelim, Fakat Müslüman Kalmak Şartıyla Mustafa Sabri (Şeyhülislâm)	121
Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın Dini: İslâm -4- Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)	123
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında Sadreddin	125

Beşerin Vâsıta-i Rîsâlete İhtiyâcî-2- Şeyh Muhammed Abduh (Terc: Hüseyin Mazhar)	127
Milletlerin Terakkisinde Elif-Bâ'nın Hissesi Doktor Milaşı İsmail Hakkı	128
FuHuş Vesîkaları Mürevvicinin Cevabı ve Cevabımız [Sebîlürreşâd]	131
Hristiyânlık ve Cem'iyet-i Akvâm Şeyh Müşîr el-Kıdvâi (Islamic Review)	133

433-434. Sayı

25 Zilka'de 1337 - **01 Ağustos 1919** - 01 Ağustos 1335

Esrâr-ı Kur'ân, [Sûretü'l-Bakara, 2/30-34] Şeyh Abdülaziz Çâviş	138
Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın Dini: İslâm -5- Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)	139
Beşerin Vâsıta-i Rîsâlete İhtiyâcî-3- Şeyh Muhammed Abduh (Mütercimi: Hüseyin Mazhar)	141
Beyânnâme (Dâruhikmeti'l-İslâmiyye).....	142
Taşrada İntibâh-ı Dînî (Dâruhikmeti'l-İslâmiyye).....	143
Dînî Dersler Ahmed Hamdi (Mekâtib-i Bahriye-i Şâhâne muallimlerinden, Aksekili)	143
İnsanlığın Mefkûresi Mustafa Hân. B. E. (Islamic Review)	146
Bugünkü Hâlimiz [Sebîlürreşâd]	147
Vesîka Usûlü Fennî Bir Tedbîr midir? (***)	148
Anadolu'nun Pâyitahta Hitâbı (Açık Söz)	148
Hindistan Müslümanlarının İngiliz Baş-vekâletine Son Muhtırası [Sansür]	149
Venizelos'un Mesâisi [Sebîlürreşâd]	151
Gürcistan-Azerbaycan İttifâkı (The Morning Post)	152
İntihâr [Sebîlürreşâd]	152
Adana'da Tezâhürât (Ferdâ)	153

435-436. Sayı17 Zilka'de 1337 - **14 Ağustos 1919** - 14 Ağustos 1335

Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/34-39-89-111-185, 3/24, 20/123-124] <i>Abdülaziz Çâviş</i>	154
Hazret-i Muhammed Aleyhisselamın Dini: İslâm -6- <i>Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)</i>	155
Beşerin Vâsıtâ-i Rîsâlete İhtiyâcî -4- <i>Şeyh Muhammed Abduh</i> (Terc: Hüseyin Mazhar)	157
İhyâ-yı Âsâr: Esâs-ı Ahkâm-ı Dîniyye <i>[Ahmed Cevdet Paşa]</i>	159
Ne, Nasıl, Niçin Yazmalıyız? Hurûf-u Munfasıla Nümûnesi ve Menâfii Hakkında Birkaç Söz <i>Doktor Milaşlı İsmail Hakkı</i>	161
Mesâil-i Hâzıra <i>[Sansür]</i>	165
Türkiye'nin İstiklâli Hakkında Nutuk <i>Sir Tiyor de Morison</i>	167
Fuhuş Vesîkaları Mürevviclerine Cevâbımız <i>[Sebîlürreşâd]</i>	168
Peyâm gazetesine gönderilen cevâbnâme <i>[Sebîlürreşâd]</i>	170

437-438. Sayı24 Zilka'de 1337 - **21 Ağustos 1919** - 21 Ağustos 1335

Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/30, A'râf, 7/35-37] <i>Abdülaziz Çâviş</i>	171
Hazret-i Muhammed Aleyhisselamın Dini: İslâm -7- <i>Mehmed Hamdi (Evkâf Nâzırı)</i>	172
Beşerin Vâsıtâ-i Rîsâlete İhtiyâcî-5- <i>Şeyh Muhammed Abduh</i> (Terc: Hüseyin Mazhar)	173
Müslümanlığa ve Müslümanlara Kimler Yâr Olacak? <i>A [ayın]. R.</i>	175
Milletimiz İçin En Müdhiş Tehlike Sıhatsızlıktır. Teşkilât-ı Sıhhiyyemiz Nasıl Olmalı? <i>Doktor Milaşlı İsmail Hakkı</i>	177
Kadınlarımız Hakkında "Şark-ı Karîbde Kadınlar" <i>(Muslim World)</i>	181
<i>Sebîlürreşâd</i> Mecmûa-i İslâmiyyesine <i>Doktor A [ayın]. Ekrem</i>	183
Manda Mes'elesi, Wilson Prensipleri <i>(***)</i>	184
Şarkta İngiltere ve Fransa <i>(Şark-ı Karîb)</i>	186
Hicâzîler ve Vehhâbîler İhtilâfı <i>(Tan)</i>	186

439. Sayı01 Zilhicce 1337 - **28 Ağustos 1919** - 28 Ağustos 1335

Esrâr-ı Kur'ân, [Sûretü'l-Bakara, 2/40-42-46, Mâide Sûresi, 5/18, Tâhâ, 20/14] Şeyh Abdülaziz Çâviş	188
İmkân-ı Vahy Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar)	190
Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'îyye Karâr-nâmeleri Hakkında Sadreddin	192
Târîhçe-i Tarîk-ı Tedrîs -1- Mehmed Emin (Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi)	194
Arabistan'da Bir Hareket-i Dîniyye [Vakit]	198
Câmiü'l-Ezher [Near East]	198
Irak'ın İstikbâli ve İngiltere [The Times]	198
Kâri'lerimizin Nazar-ı Dikkatlerine [Sebîlürreşâd]	199

440. Sayı08 Zilhicce 1337 - **04 Eylül 1919** - 04 Eylül 1335

Esrâr-ı Kur'ân, [Sûretü'l-Bakara, 2/49-50] Abdülaziz Çâviş	200
Avrupa Medeniyetinin Câhil Mukallidleri E [elif]. M.	201
Son Ahlâk Bozukluğu En Ziyâde Nereden Gelmiştir? Ve Ne Derecededir? [Sebîlürreşâd] (Tasvîr-i Efkâr)	203
İbret [Sebîlürreşâd]	206
Ahlâk Mes'elesi ve Matbûâtımız [Sebîlürreşâd]	207
Şark Ahvâline Dâir [Sansür] (Tan, Daily News)	210
Şark ve Garb Medeniyetleri (Orient News, The Times, L'action Française)	211
Hind – Afgân Harbinin Sebeb-i Zuhûru [The Times]	212

441. Sayı22 Zilhicce 1337 - **18 Eylül 1919** - 18 Eylül 1335

Âsım -1-	
<i>Mehmed Âkif</i>	213
Esrâr-ı Kur'ân, [Sûretü'l-Bakara, 2/51-54]	
<i>Abdülaziz Çâviş</i>	214
Vehhâbîlik -1-	
<i>Haydarî-zâde İbrâhim</i>	215
<i>Dînî Dersler</i>	
<i>Bursa: Pâkîze</i>	217
Muhâfazakârân Fırkasının Teşkîli Teşebbüsü Münâsebetiyle	
<i>Mustafa Nazmi (Amasra)</i>	219
Târîhçe-i Tarîk-ı Tedrîs -2-	
<i>Mehmed Emin (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi)</i>	220
[“Bir zerre ne halkolur ne mahvolur” hakkında suâl]	
<i>Celaleddin (Akâid-i)</i>	222
Da'vâmız Nasıl Hallolunacak?	
[Sansür]	222
Akşam Gazetesine Cevap: (Maksad Millete, Milliyete Hizmet mi, Yoksa Mugâlata mı?)	
<i>[Sebîlürreşâd]</i>	225

442. Sayı29 Zilhicce 1337 - **25 Eylül 1919** - 25 Eylül 1335

Âsım -2-	
<i>Mehmed Âkif</i>	226
Esrâr-ı Kur'ân: [Sûretü'l-Bakara, 2/55-57, A'râf, 7/143]	
<i>Abdülaziz Çâviş</i>	227
Hazret-i Muhammed Aleyhisselamın Dini: İslâm -8-	
<i>Mehmed Hamdi (Eukâf Nâzırı)</i>	228
Vehhâbîlik -2-	
<i>Haydarî-zâde İbrâhim</i>	229
Târîhçe-i Tarîk-ı Tedrîs -3-	
<i>Mehmed Emin (Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi)</i>	231
Aksekili Ahmed Hamdî Efendi'nin “Dînî Dersler” Kitâbı Mühim Bir Eksişimizin İtmâmına Doğru	
Büyük Bir Hatve	
<i>Doktor Milaşlı İsmail Hakkı</i>	232
Kadınlarımız Hakkında	
<i>[Sebîlürreşâd]</i>	234
Ma'hûd İctihâdcının İftirâ ve Bühtânlarının Hâricdeki Te'sîrâtı	
<i>[Sebîlürreşâd]</i>	235
Arabistân ve İngiltere-Fransa İ'tilâfı	
<i>[The Times]</i>	236
YAZAR İNDEKSİ	237



Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 17

Sayı 417-442

29 Mayıs 1919 - 25 Eylül 1919

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüşası 10 kuruş,
seneliği 52 nüşadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



١٣٣٠٠٠١٠٠٠

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

29 Mayıs 1919

29 Şa'bân 1337

Perşembe

29 Mayıs 1335

Cild: 17 - Aded: 417-418

Sebîlürreşâd Avn-i Hak'la On Yedinci Cilde Başlıyor

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الَّذِينَ يَتَّقُونَ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ¹

Âyet-i kerîme, umûmiyeti itibâriyle, ahhâr-ı Yehûd'un hâline tamâmen muntabıktır, bunlar ahkâm-ı Tevrat'ı efkâr ve temâyülât-ı zâtîyyelerine göre tahrîf ve tebdîl ederek Allah ile aralarında mevcûd olan uhûd-ı ekîdeyi nakz u ihlâl ettiler. Aralarında kan dökmek, evlâdlarının hayâtına kasd, hukûk-ı gayre tesaddî ve revâbıt-ı karâbeti ihlâl eylememek gibi evâmîr ve tekâlif-i ilâhiyyeyi kabûl ettikleri halde bilâhare bütün bu taahhûdât-ı dîniyyelerini ayakları altına alarak ef'âl-i memnû'anın kâffesini işlediler, sıla-i erhâm yerine kat'-ı erhâm, halkın hayır ve salâhına hizmete mukâbil sa'y bil-fesâd mesleğini ta'kîb ettiler.

Bu nikât-ı nazardan ahhâr-ı Yehûd'un hâllerine muntabık olan bu âyeti şu son asırların müslümanlarına da tamâmiyle kâbil-i tatbîk buluyoruz. Çünkü görüyoruz ki onlar da envâ'-ı menâhiyi irtikâb etmek, şehâdet-i zûrda bulunmak, makâbire perestiş, emvâl-i eytâmı ekl ü bel' eylemek husûsunda berikilerden hiç de aşağı kalmıyorlar. Fırsat bulurlarsa adâlet esâslarını yıkıp mahv ediyorlar; âsâr-ı ilm ü irfânı kökünden kazıyorlar! Fitne ateşlerini körüklemekte, erkân-ı mecd ü azameti hâk ile yeksân etmekte hiçbir azâb-ı vicdânî hissetmiyorlar.

¹ Bakara, 2/27.

Müslüman dediğimiz kitlelerin tarz-ı güzârîş-i hayât-ları bu dâireye münhasır kalır, îcâd ettikleri türlü türlü desîseler, fitneler, hıyânetlerle kendi hânümânlarını kendi elleriyle yıkmak, cem'iyetlerini sırf kendi ahlâksızlıklarının tesîriyle perişan etmek mesleğinde sebât ve ısrarları temâdî ederse bilmeyiz ki bunların meâl ve masîrleri mahv ve harâbî ateşinden başka ne olabilir?

Hakîkatî söylemek lazım gelirse, bunların bir müddet-i muvakkate için Cenâb-ı Hakk'ın müsâade ve imhâlınden müstefîd oldukları görölse de ehemmiyet verilmemelidir. Çünkü bunların ser-encâmıların bütün dehşet ve fecâatiyle şu âyetler sarîh bir sûrette bize bildiriyor. وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُؤْسِهِمْ لَا يَظُنُّوْنَ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ (Zâlimlerin yaptıkları işlerden Allah'ı gâfil zannetme. Onların hesâb-ı a'mâlini Allah, bir güne tehir ediyor ki onun fart-ı dehşetinden gözler yukarı dikilip kalacak, zâlimler hevl ü dehşet içinde, başları havada, gözlerini çevirip de kendilerine bakacak hâlleri kalmayacak, yürekleri korkudan çarpıp, çırpınacaktır.)

Âyet-i kerîmenin bize vaad ettiği bugün, ister dünyâ, ister âhiret günlerinden olsun zâlimlerin cezâ-yı amellerini ta'yîn için hulûl edecek günden ibârettir.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ. فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا (Onlar mevâ'iz-i ilâhiyyenin dâimâ kendilerine tezkîr ettiği âkîbetlerden tamâmiyle gaflete dalınca bütün nimet ve refâh kapılarını kendilerine açtık, nâil oldukları hazz-ı âcilden tam memnûn ve mesrûr oldukları bir sırada birden bire yakalarına el attık. Kendilerini ye's ü nevmîdiye

² İbrahim, 14/42-43.

³ Enâm, 6/43-44.

[2] müstağrak bir halde buldular. Zulm edenlerin bu sûretle ardları alındı.”

(وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ)¹
“Zâlim olanları Rabbin mahv u helâk ettiği zaman böyle eder. Onun tarz-ı intikâm ve ihlâki elîmdir, şedîddir.”

Yazık ki sû-i sîret erbâbının nasıl elîm âkıbetlere nâmez olduklarının hergün birer delîlini gözlerimizle görüyoruz da teğâfûl edip geçiyoruz, hâdisât-ı kevnîyyenin an be-an tecellî ettirdiği ibret levhalarına müşâhid olduğumuz halde onlardan istifâdeye şitâb etmiyoruz. Medâr-ı ibret ve intibâh olarak nihâyet elde kitâbullâhdaki âyâtın ihtivâ ettiği hükm-i bâliğa ve ahkâm-ı nâfi’a kalıyor. Bunlara karşı da basîret ve intibâh kabiliyetinden mahrûm olanlarımız: “Bu âyet ahhâr-ı Yehûd hakkında, filan âyet küffâr-ı Kureyş hakkında nâzil olmuştur” yolunda safatalara kalkıyorlar. Nefsü’l-emrde ise mensûb oldukları şerîatte vücûda getirdikleri bid’atler, kitâblarının ahkâmı hakkında giriştikleri vâhî te’viller ile, Hudâ bilir ki, onlar dinlerine karşı daha hodkâmâne bir vaz’ almışlar, peygamberlerine, düşmanlarından daha düşman kesilmişlerdir.

İşte dünyâ hayâtına aldanan, onu gâye-i âmâl edinen, âyât-ı ilâhiyyeden gâfil bulunan kimselerin mâhiyet-i dîniyyeleri bu merkezdedir.

Yukarıdaki âyetlerde Cenâb-ı Hak, zâtının mevcûdiyetini nâtık ve müeyyid deliller serd ve ityân ettikten sonra muânidlere kendilerinin, âbâ ve ecdâdlarının hâlîk-ı yegânesi olan Allah’a hasr-ı ibâdeti teklif ediyor ve zemîn ve âsümânın gökten inen yağmurların, yerden çıkan, biten meyvelerin hikmet-i îcâdı sırf nev’i beşerin hayât ve refâhını te’mîn olduğunu beyân ederek haklarındaki ni’am ve eltâf-ı sübhâniyyesinin derece-i vüs’at ve ehemmiyetini hatırlatıyor idi. Şimdi de muânidleri dâire-i insâf ve îmâna da’vet hususunda evvelkinden büsbütün başka olarak sâde nehy ü zecre, itâb u tevbihe müstenid bir tarz ve meslek ta’kib ederek diyor:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

Meâl-i Kerîmi

“Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sizler ki birer mey-yit, yani hiss-i şu’ûrdan hâlî birer cisim idiniz. Size hayât verdi. Neticede sizi o tekrar öldürecek, sonra bir daha diriltecek ve o zamân amellerinizin hesâbını vermek için gideceğiniz yer onun bârgâh-ı celâli olacaktır.”

Kur’ân, bu âyet-i kerîme ile zümre-i mu’ânidîni,

neş’et ve vücûd sahasına intikâl ettikleri andan itibâren ma’rûz bulunduklarını kendilerinin de teslîmde tereddüd edemeyecekleri, bir takım etvârı, mevt ve hayâta âit geçirdikleri safhaları teemmüle da’vet ediyor.

Filhakika, insan nâmını taşıyan her ferd bilir ki mâye-i hilkatî “nutfе”den ibarettir. Nutfе ise insanın gıdâ olarak ekl ü temsîl ettiği nebâtât-ı arziyyeden mütekevindir. Mâhiyeti hasîs ve mülevves bir maddeden ibâret olan bu nutfе destgâh-ı kudrette tesviye görüp nefh-i rûh edildikten sonra ahsen-i takvîm üzere yaratılmış bir mevcûd olarak sâha-i ibdâ’a çıkıyor, mevcûdiyetini teşkil eden her cevher, her araz, küçük büyük her cüz’ mübdî’-i hakîmin kendinde gizlemiş olduğu derin bir hikmetin, dakîk bir ma’nânın mir’ât-ı tezâhürü oluyor.

Sonra insan için, bütün etvâr-ı hayâtında, bidâyet-i neş’etindeki tarâvet ve zindegîyi muhâfaza da kâbil de-ğil. Görüyorsun ki genç ve dinç bir vücûd gün geçtikçe yıprıyor, kocıyor, bir pîr-i nâ-tüvân oluyor, daha sonra hayâta vedâ’ ederek mezar-ı fenâya giriyor. Orada metrûk ve mensî bir halde mâzînin a’mâk-ı mechûliyyetine dalıp gidiyor.

Te’âkub-i eyyâmın insanlar üzerindeki te’sîr-i tahribkân bir mertebededir ki âkıl ve hakâyık-bîn bir kimse sath-ı hâki nazar-ı ibret ve teemmül ile tedkîk ve tahlîl etse onun, çürümüş ceset kütlelerinden, adem-âbâda geçip gitmiş insanlardan müteşekkil olduğunu anlar, takdîr eder.

İmdi bir Allah ki, dâhil-i rahmde bir katre nutfeye hayret-sâz-ı ukûl bir şekil ve sûret vererek ondan sâha-i vücûda âlemler, hem de sa’y ve tefekkür, ekl ü şurb, men’ u i’tâ, nef’ ü zarar gibi mütenevvi’ havâss ve iktidâr ile mücehhez âlemler çıkarır. Bilâhare vedî’a-i kudreti olan, rûhu çekip alarak onları, his ve şuûrdan ârî birer kalıb-ı câmid hâline koyar, bu kalıbı da avâlim-i sâirenin a’mâk-ı mevcûdiyyetine sermaye hâssasını hâiz bir kütle-i türâb şekline ifrâğ ederek gâh bir hayvân, gâh bir nebât bünyesinin anâsır-ı mürekkebesi miyânında ahz-i mevki’ ettirir. Acaba bir insanın, doğrudan doğruya bir cüz’ünü teşkil ettiği vücûd-ı beşer âleminde âsâr-ı tasarruf ve kudreti, delâil-i tedbîr ve hikmeti bu derece zâhir ve bâhir olan bir ilâh-ı mu’azzamın mevcûdiyetini inkâr etmek, onun ni’met ve ihsânına küfrân ile mukâbelede bulunmak nasıl elinden gelebilir?

Küfr ü inâd derdine mübtelâ olanlar biraz akıllarını başlarına alarak düşünseler zarûrî olarak anlarlar idi ki, hayât ve şuûrdan hâlî bir damla nutfede hay ve zî-shu’ûr olarak kendilerini âlem-i vücûda çıkaran, beri tarafda da hayâttakileri gözleri önünde öldürüp [3] diyâr-ı fenâya gönderen kâdir-i mutlak bir gün olup kendilerini de öldürecek ve sonra bir ikinci def’a kendilerine hayât ve

¹ Hûd, 11/102.

² Bakara, 2/28.

vücûd vererek ef'âl ve harekât-ı sâbıkalarının hesabını sormak ona aslâ güç gelmeyecektir*.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaziz Çaviş



FELÂKETLERE KARŞI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ¹

Müslümanlar gerek kemiyet, gerek techîzât itibârıyla pek az ve pek âciz iken; müşrikler onları vatanlarından ihrâc, mâllarından mahrûm, her yerde üzerlerine hücum etmiş; nereye gittilerse Ehl-i Kitâb'ın adâvetiyle, mekriyle, münâfıkların keyd ü istihzâsıyla karşılaşmışken bütün bu felaketlere mukâvemet, bütün bu felaketlerin def' ve izâlesi için Cenâb-ı Hak onlara "sabır ve salât" a sığınmalarını emr etti!

Sabır, *Kur'ân-ı Kerîm*'de yetmiş kere zikr edilmiş. Fezâil-i sâireden hiç biri bu kadar ta'dâd edilmemiştir. Bu da sabrın ehemmiyetine delâlet eder. Asr Suresi'nde müminlerin yekdiğerine sabrı tavsiye etmeleri, yekdiğerine hakkı tavsiye etmelerine terdif olunmuştur. Ve ikisi hüsrandan kurtulmanın çareleri olarak gösterilmiştir. Zâten hakka da'vet edenler için sabırdan elzem bir şey yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikr olunan sabırdan murâd sebât ve tahammül melekesidir ki o melekeye sâhib olanlar fazîleti i'lâ etmek uğurunda her şeyi istihkâr ederler ve kemâl-i metânle sabrederler. Nefs-i insanîde hayır melekelerini terbiye edecek en büyük fazîlet sabırdır. Ona muhtac olmayan hiçbir fazîlet yoktur. Sabır; bir hakkı ihkāk, bir bâtılı izhāk, bir akîdeye da'vet, bir fazîleti te'yîd etmek gibi ef'âl-i ihtiyâriyyede İnsanın sebât etmesinde tecellî eder. Çünkü mesâlih-i âmmeye müteallik olan bu gibi mesâil-i mu'azzama insanlar tarafından mukâvemetle karşılanınca sabır ve sebât iktizâ eder. İnsanlarda bu meleke kesb-i rûsûh ederse sâbir olurlar.

Nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır ki âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk'ın onlarla beraber olduğunu beyân buyurduğu sâbirler öyle her sıkıntıya göğüs gerenler değildir. Hak için çalışanlar ve sebât edenlerdir. Çünkü fezâil, medâr-ı cezâ olan ef'âl-i ihtiyâriyye ile tahakkuk eder. Zâten sabır bir meleke-i iktisâbiyyedir. Ve bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak sabrı emrediyor. Allah'ın emrine imtisâl etmek hak uğurunda nefsin her felakete, her şiddete tahammüle alıştırmakla kâbil olur. Risâlet-penâh

* Ba's ü nüşûrun keyfiyeti hakkında fazla izâhât almak isteyenler (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اغْبُدُوا) [Bakara, 2/21] âyet-i kerîmesinin tefsîrine mürâcaat etmelidirler.

¹ Bakara, 2/153.

efendimizle sahâbe-i kirâm böyle yaptılar. Ve böylece sabrın semerât-ı muvaffakiyyetine nâil oldular. Azlıklarına, kuvvetsizliklerine rağmen bütün milletleri kuvvetleriyle ve çokluklarıyla beraber mağlûb ettiler. Bunun sebebi sabırdır.

Görülüyor ki sabır hâdisâta, felaketlere teslîm-i girîbân ile musîbetlerin tevâlisini te'mîn değil, bunlara kemâl-i azm ü celâdetle mukâvemet ederek izâlesine çalışmak, hem de zerre kadar korkmayarak, yılmayarak, hiç bir fedakarlıktan çekinmeyerek çalışmaktır. Lisân-ı şerî'atte sabır faâliyyete iktirân edendir. Atâlete, meskenete iktirân eden sabır bir vesîle-i necât değil, sebeb-i hüsrândır. Evet zilletlere, esâretlere boyun eğmek sabır değildir. Bu meskenet, bu rezîlet o fazîletin harîm-i nezâhetine sokulamaz.

Cenâb-ı Hak müslümanlara, bütün âlem-i adâvete karşı emir buyurduğu, müslümanların birbirlerine tavsiye etmelerini ferman ettiği sabır, hak uğrunda mücâdele ediyorken başlarına gelecek her felakete, uğrayacakları her adâvete, azm ü sebât ile mukâvemet etmek hususunda sabırdır.

Sabır melekesini tahsîlden âciz olduğunu iddiâ etmek nefsin hiyânet, kâffe-i fezâilden mahrûm olmayı kabûl etmektir.

Sabır melekesini te'sîs eden vesâilin en mühimmi hâdisâtıdır. Hâdisâtın acısını tehvîn etmek için hâdisâtın getirdiği inhitâtlardan tefessühlerden sıyânet-i nefis için en kuvvetli ve en keskin silâh-ı mukâvemet bu melekeyi, bu kuvvet-i mu'azzamayı hüsn-i isti'mâldır. Düşmanların adedi, düşmanların techîzâtı ne kadar çok ve ne kadar mükemmel olursa olsun bu meleke-i râsiha aslâ sarsılmaz, aslâ fûtûr getirmez! Menâbî'-i mukâvemeti tükenmeyen bu büyük kuvvet, en fecî mağlûbiyetleri en şanlı gâlibiyetlerin fevkine i'lâ edecek kadar i'câz-ı rehâ-karâneyi hâizdir! Meydân-ı muhârebede mağlûb olan bir milletin rûhunda bu kuvvet-i mukâveme, hakk-ı zaferini istihsâl uğurunda hiçbir mağlûbiyetten müteessir olmayan bu cevval ve müşte'il kuvvet-i sebât pâyidâr oldukça o millet ölmez, yaşar ve en yüksek merâtib-i i'tilâya namzed olarak yaşar.

Kuvvet-i sabrı hâdisât tarsîn eder. Müslümanların başına gelen mesâib de bu meleke-i sabır ve sebâtı takviye ediyorsa hayât ve âtîmizi saran ye'sin er geç parçalanacağından emîniz. Bu kuvvet-i mukâvime selâmet-i milliyyeyi te'mîn edecek, selâmet-i milliyyeyi hâil olan mevânîi yıkacak yegâne kuvvettir. Bu kuvvetin hüsn-i isti'mâli ise rehberlerin, mütefekkirlerin en büyük ve en ağır vazîfesidir. Hiç şüphe yok ki bu muazzam vazîfeyi ifâ sadedinde ilk yapılacak şey vahdet-i milliyyeyi te'mîn etmektir. Ancak bu sâyede milletin kuvvet-i sabr u se-

bâtını işletmek, yükseltmek ve bir netîce-i müsbete istih-sâl [4] etmek mümkündür. Vahdet-i milliyyenin te'mîni için, bünyân-ı ictimâ'înin tarsîni için evvel be-evvel rûh-ı millîyi, ahlâkı tathîr etmek lâzımdır. Yani ahkâm ve evâmîr-i İslâmiyyeye ri'âyet, halkı dîne doğru götürmek muktezîdir.

Her felakete karşı sabr etmeyi, kemâl-i sebât ile felaketi yenmeyi emr eden Kur'ânımız sabır ile beraber salâtı emr ediyor. "Sabır ve salâtı isti'âne ediniz" buyuruyor.

Yukarıdan beri sabrın ma'nâsını ve kuvvetini izâha çalıştık. Hakkı te'yîd uğurunda sabır ve sebâtı nasıl isti'âne edileceği anlaşıldı. Şimdi de salâtı bahs edelim:

Kur'ân-ı Kerîm ¹ (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) buyuruyor. Namazdan maksad zât-ı ecell ü a'lâyı tezekkür etmektir. Cenâb-ı Hakk'ı tezekkür etmekle insan seyyiât ve münkerâtı tevakkî eder, âşikâr ve nihân her şeyde hakkı mürâkabe eder. Günahkârlara, gerek dünya, gerek âhirette verilen cezâları hâtırlayarak vazîfesini kemâl-i sıdk ile ifâda tereddüd etmez, kimsenin hakkına tecâvüzde, hakkını hayâtını ve mâlını sıyânet etmek, memleketi korumak hususunda hiçbir kusurda bulunmaz. Fakat Cenâb-ı Hakk'ı zikr etmekten gaflet olunur, namazlar ihmâl edilirse hukûka tecâvüz, muharremâtı irtikâb seyyieleri çoğalır. Fısk ve fücûrun intişârı, şehvâtın tahakkümü, ağniyânın tuğyânı, fukarânın tahkîri, zuafânın nisyanı, hükkâmın istibdâdı, münâfıkînin isti'lâsı gibi her milleti müzmahil ve perişan edecek felaketler nümâyân olur ki hâlimiz bunun en canlı delîlidir. Salât, insana Cenâb-ı Hakk'ın azametini, celâl-i sübhânîsini duyurduğu, insanın kalbini mehâbet-i ilâhiyye ile doldurduğu için fuhuş ve münkerden insanı teb'îd eder. Nefs-i insanı bir şerre, bir felakete düçar olunca korkudan, bir hayra nâil olunca hissetten sıyânet eder. Binâenaleyh salâta muvâzabe eden bir müslüman ne kumar masasına oturur, ne de fuhuşhânelere girer. Farîza-i salâtı ifâ eden bir müslüman ehl ü iyâlinin akrabâ ve komşularının, kendisiyle muâmelede bulunan kardeşlerinin ve kâffe-i müslimînin hukûkuna riâyet eder. Namazını edâ eden bir müslüman hakkı ve ehl-i hakkı ta'zîm, bâtılı ve ehl-i bâtılı tahkîr eder. Ne kendisi için, ne de milleti için zillet ve esâreti kabûl etmez. Allah'ın azametinden, Allah'ın emrinden başka bir şeye ser-fürûya tenezzül etmez. "Allahu Ekber" dedikçe gözünde herşey küçülür, ve ancak Hak büyür.

Cenâb-ı Hak salâtı isti'âne ediniz emr-i celîliyle mü'minlerin dâimâ azamet-i ilâhiyyeyi istiş'âr ile her türlü fenalıktan sıyânet-i nefis, muhâfaza-i hukûk ve sıyânet-i mevcûdiyyet için en kavî ve en pâyidâr zımânı bahşetmiş oluyor.

Felaketten müteessir olan millet bu felaketi izâle için

kemâl-i sabr u sebâtla mücâhede edecekse, her şeyden evvel nefsinin tathîr etmesi lâzımdır. Nefsinin tathîr etmeden böyle bir mücâhedeğe girişmek hiçbir vakit kâr etmez. Mücâhedeğe girmek ve Allah'ın inâyet-i samedâniyyesine müstehkâm olmak için sabır ve salât ile isti'âne etmek gerektir.

Kuvvet-i sabr ile ölümleri, şiddetleri, felaketleri istihkâr ederek gâye-i selâmete vâsıl olmak için rûhumuzun her türlü zaafdan, her türlü şâibeden âzâde olduğu halde Allah'ın azamet-i sübhâniyyesini istiş'âr ile Allah yolunda, Hak yolunda yürümeye kesb-i liyâkate vâbestedir. İçimiz gıll u gış ile mâlî, ahlâkımız mütefessih, ef'âl ve harekâtımız bî-karâr, efkârımız perişan, türlü türlü şüpheler içinde yüzüyorken, hâdisâtın esîri olmuşken muvaffakiyet ihrâz etmek mümkün değildir.

Madem ki rûhumuzda hâdisâta hâkim olabilmek kuvvetini, velev ki pek zaîf pek âciz bir sûrette seziyoruz. Ve hâdisâta hâkim olduğumuz zaman yani hâdisât ile mevte istihkâr ederek mücâdele edebilmek iktidârını kemâl-i vuzûh ile müşâhede edince selâmetimizi te'mîne muvaffak olacağımız muhakkaktır. Çünkü ölümü istihkâr edinin ölmediği, ancak ölümden korkanların her zillate giriftâr olarak geberdiği cây-ı tereddüd değildir. O halde şu meydanlarda toplanarak hakk-ı hayâtını isteyen şu biçare halkı câmilere sevk edelim. Orada herkes tevbe ve istiğfâr etsin, Allah'ın azametini duysun. Muhîtimizi boğan ahlâksızlıklardan nefret etsin. Orada Allah'a namaz kılsın da her türlü fenalıklardan, hatîâtı tenzîh-i nefis ederek huzûr-ı kalb ve safvet-i îmân ile sabır ve sebâtı öğrensın. Allahü ekber nidâ-yı samedânîsini yükselttikçe hâdisâtın bu müdhîş, bu korkunç darbeleriyle hem istihfâf edecek, hem de onlarla savaşılabilecek bir kudret-i ma'neviyye ile teccehîz ederek hak için mücâdeleğe şitâb etsin.

Evet, Bayezid, Sultanahmed, Ayasofya, Fatih meydanlarında toplanan ketâib-i galeyân o nûrânîr ma'bedlerin harîm-i kudsîsine girsın de âyât-ı Kur'âniyye'den ictibâs-ı nûr etsin. Namaz kılsın da ahlâksızlıklardan, şahsî münâferetlerden, hasîs menfaatlerden tecerrüd ederek meydana çıksın, emin olsun ki o vakit yükselecek olan sadâ-yı hak ve hakikat daha müessir, daha kuvvetli akisler bırakacak. Pâk vicdânların, samimî îmânların, yılmayan, dönmeyen metânet-i rûhiyyenin, selâmet-i milliyye uğurunda hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen sabır ve sebâtın sesi elbet hükmünü icrâ edecektir.

Bizi câmilerimizin meydanlarında değil, içinde görsünler, câmilerimizden çıkıyorken görsünler. Biz namaz kılalım, sabr edelim. Bizi yıkmak için tasnî edilen hâdisâtı el birliğiyle yıkalım. O vakit kurtuluruz. Ve Allah bizimle olur.

Ömer Rıza

¹ Tâhâ, 20/14.

[5] **DİNÎ MÜCEDDİDLER**
YAHUD
“TÜRKİYE’NİN NECÂT VE İTİLÂ YOLLARI”NDA
BİR REHBER

“İslâmiyet’in âlî esâsları ne yolda tahrîb edildiğini, İslâm müceddidlerinden Musa Efendi bakınız, ne güzel izâh ediyor: “Şâri’-i kerîm seyyidü’l-vücûd sallAllâhu-aleyhi ve sellem vâsıtasıyla insanlara ta’mîm kılınmış olan İslâmiyet, güzel şer’at-i ilmiyye idi, yani hayât-ı insâniyyeyi islâh, hey’et-i ictimâ’iyye hâllerini tertîb yolunda amel, İslâmiyet’in en mühim maksadı idi. Buna göre *Kur’ân-ı Kerîm* hey’et-i ictimâ’iyye esâslarını nasıl büyük ihtimâmla beyân etmiş ise medenî muâmelelerin ufak cüz’iyâtlarını da o kadar büyük ihtimâmla beyân etmiştir. İctimâ’ın usûl-i külliyyelerini ufak cüz’iyâtlarını adâlet, menfaat, maslahat esâsları üzerine binâ edilir amel, İslâmiyet’de en mühim maksad idi. Medeniyetten, salâhdan en baîd bedeviyet âlemi, İslâm rûhuyla birkaç sene terbiye kılındıktan sonra, en evvel öz hâllerini islâhları, sonra diğer devletleri özlerine kısa bir müddette tes-hîrleri bizim da’vâmıza güzel şâhid olabilse gerek. Salâh, amel devâm etmiş müddette İslâmiyet’in kuvveti hemen arttı. O vakit âlem-i medeniyette en büyük riyâset, İslâmiyet elinde idi. Eğer de İslâmiyet’i amelden ayırmış bir bünye o vakit İslâmiyet âleminde zâhir olmasa idi İslâmiyet’in kuvveti, riyâseti artardı, şu yeryüzünün harîtası da tamâm başka bir renkte olurdu.” (s. 32-33)

Musa Bigiyef Efendi’nin, İslâmiyet’i amelden ayıran beliyyeden maksadı Müslümanlığa an-samîmi’l-kalb mu’tekid olan adamın, mükellef olduğu a’mâl-i şer’iyyede kusur etmesi üzerine dinden çıkması lazım gelmeyeceğine dâir olan ehl-i sünnet mezhebidir. Mezheb-i mezkûra karşı hasbe’z-zâhir pek muhik gibi görünen bu ta’rîzin ilmen kıymet ve mâhiyetini, islâhât-ı dîniyye-akîde bahsinde uzun uzadıya tedkik ve teşrîh edeceğiz.

“Bundan sonra âlem-i İslâm’da daha büyük bir fitne çıktı: Yalnız vehmiyâtın nazariyâtın ibaret Yunan felsefesi tercüme kılındı. İslâmiyet’in hem kalbi, hem dimağı en mühim zehirle zehirlendi.” (s. 33)

Bize göre şimdi kendileri de kudemâdan oldukları halde müteahhirîn ünvânıyla yâd edilen ulemâ-i Kelâm için, vaktiyle ukalânın efkârında ciddî bir mevki’i işgâl etmiş olan Yunan felsefesi, nazariyâtını nazar-ı dikkate almak ve icab eden noktalarda dîr u dîrâz münâkaşatta bulunmak âdet olmuştu. Daha doğrusu ulemâ-i Kelâm için bu, bir vazîfe idi. Çünkü bu suretle, akâid-i İslâmiyye’nin asrına göre ehemmiyet kesbeden ulûm ve fûnûn nazariyâtına bigâne kalmaması te’mîn edilmiş oluyordu. Nasıl ki bugün ulûm ve fûnûnun esasları teceddüd etmiş olduğu için ona göre akâid-i İslâmiyyenin, temas

eden noktalarda mezkûr esâsları te’yîd etmek ve muhâlif gelen yerlerde de onlarla çarpışmak gibi yeni vazîfeler de müslümanların şimdiki ulemâsına teveccüh ediyor. Musa Bigiyef Efendi’nin ve Hâşim Nâhid Bey’in mensûb olduğu sınıf-ı mütefekkirînin, arz ettiğim yeni vazîfeyi tasdik ettikleri ve belki ihmâl edilmekte olduğunu ulemânın başına kakmaktan geri durmadıkları halde eski ulemâyı, zamanlarına âit vazîfe-i ilmiyyeyi ifâ etmiş olmalarından dolayı ta’n ve teşnîe lâıyk görmeleri, ulemâ-i İslâm husûmetinden başka şeyle tefsîr edilemeyen ahvâl-i acîbedendir. Öyle ya: Şimdiki ulemâ-i ahkâm ve akâid-i İslâmiyyeyi, fûnûnun ahkâm-ı hâzırasıyla mukâyese etmiyorlar, edemiyorlar; kabâhat! Ulemâ-yı sâlîfe, nazariyât-ı kadîme-i fenniyye ile iştigâl etmişler, o da kabâhat!

“İslâmiyet’in saf akîde-i ilâhiyyesi ilm-i Kelâm cereyânıyla telvîs, hem tahrîf kılındı.” (s. 34)

Koskoca bir ilim hakkında böyle bürümeden sözlerle tenkîdatta bulunmanın hiç bir kıymet-i ilmiyyesi olamaz. İlm-i Kelâm ile dîn-i İslâm tahrîf edilip edilmediği, o ilmin içerisine girerek mes’ele be-mes’ele münâkaşa ve münâzara etmekle tebeyyün eder. Musa Efendi’nin gücü yeterse er meydânına buyursun, uzaktan atıp tutmak aceze ve cehele kâridir. Maamâfih *Yeni İslâm Müctehidleri-nin Kıymet-i İlmiyyesi* nâmındaki eser-i âcizânemle bu kitabın, islâhât-ı dîniyye-akîde faslına mürâcaat edilince anlaşılacağı üzere Musa Efendi, nümune olarak bir, iki mes’ele-i Kelâmiyye’de boyunun ölçüsünü almıştır.

Bir de Musa Efendi ilm-i Kelâm hakkında kullandığı lisân-ı tezyîfe, hep nazariyât sözünü dolamıştır. Bu zât, bilmez mi ki ilimler, nazariyât cinsinden olur; ameliyât cinsinden olmaz. Çünkü ilmin mahallî dimâğdır. Dimâğ ise düşünür; başka bir şey yapamaz. Halbuki ameliyât, kuvâ-yı akliyye hâricindeki âzânın işidir. Yoksa Musa Efendi bildiği şeyleri elleriyle mi biliyor, yahud ayakla- rıyla mı anlıyor?

*Dilber olursun kulaklar görmedik göz duymadık
 Sürme çeksen gûşuna, menkûş taksan çeşmine*

Bu sözleri ile, ulemâ-i Kelâm’ın ameli îmandan cüz’ kılmadıklarına ta’rîz etmek istiyorsa bu, ilm-i Kelâm’ın yalnız bir mes’elesine âittir; ve bununla ilm-i Kelâm’ın hey’et-i mecmû’ası ameliyâtın nazariyâta tebdil edilmiş olmaz. Sonra, ameli imândan cüz’ addeden ulemâ-i Kelâm da vardır. Çünkü meselâ Mu’tezile ulemâsı da ulemâ-i Kelâmdandır. Binâenaleyh Musa Efendi, bu mes’elede ulemâ-i Mu’tezile’nin re’yine ittibâ’ edivermek, ve mu’takadâta dâir her mezhebi ihtivâyâ müsâ’id olan ilm-i Kelâm hakkında dilini kısa tutmak lâzım gelirdi. İşte, ameli imândan cüz’ kılmak, yani beğendiği şu mezheb de beğenmediği nazariyât kabîlindendir. Mes’e-

lenin mâhiyetine ittîlâ' için bu kitâbdaki mebbas-i mah-sûsuna mürâcaat lüzûmunu tekrar ederim.

“Kalbleri de, dimağları da nazariyâtla; hilâfiyâtla meşgûl kalmış ehl-i İslâm, ictimâ'î, iktisâdî, medenî hâl-leri bilküllüye ihmâl etti. Bu büyük fitne heme âlem-i İslâmiyyet'i, mescidleri, medreseleri, hâneleri, meclisleri tamâmıyla istîlâ etti.” (s. 34)

Bu sözlerden, bütün müslümanlar gece gündüz ilm-i Kelâm okumaktan sâir ulûm-ı nâfi'a tahsiline vakit bula-madılar, yahud ilm-i Kelâm onlara fûnûn-ı nâfi'a tahsili-nin ihmâlini emr eyledi gibi bir şey anlaşılır ki bunun ikisi de yalandır. İşte Hâşim Bey'in, ileride kendisinden bahs edeceği [6] mektebli Türklerin vakitlerini ilm-i Kelâm iş-gâl ve itlâf etmez. Matmah-ı nazarları ve mekteplerinin maksad-ı te'essüsü Musa Efendi'nin istediği fenlerdir. Bununla beraber yine Hâşim Bey'in i'tirâfına nazaran bu mekteblilerin, müslümanları adam etmeleri şöyle dur-sun, memleketin işine yaramak itibariyle kendileri diğer müslümanlar kadar da adam olamamışlardır.

“Ma'nâsı boş, beyhûde nazariyâtta bahs eder, bu-nun üzerine her ulûmu inkâr eder kelâm kitâbları, İslâm memleketlerinin her kıt'asında te'lif kılınıp hükûmet kuv-vetiyle tervîc kılınır idi.” (s. 34)

İlm-i Kelâm ile hükûmetlerin siyâseti arasında münâ-sebet tevehhüm etmek Musa Bigiyef Efendi'nin mah-susâtındandır. İlm-i Kelâm'ın hükûmet kuvvetleriyle ter-vîc olduğunu bilmiyorum. Yalnız on beş yirmi sene mukaddem, ilm-i Kelâmdaki imâmet bahsinde kuşkula-nan hükûmet, *Şerh-i Mevâkıf* gibi bazı kütüb-i Kelâmiy-ye'nin tedâvülünü men'e teşebbüs etmişti.

“Şu gün biz o kitâbları okur isek taaccüb ederiz, O kadar beyhûde şeyleri yazmış kalemlere, öyle şeyleri fikr etmiş akıllara; o kadar ufak mes'elelere kanâat etmiş âlimlere...” (s. 34)

والنجم تستصغرابابصار رؤيته
والذنب للطرف لا للنجم في الصغر

“Alınız, Gazzâlî gibi büyük bir imâmın kalemîyle ya-zılmış *Tehâfût*'ü, alınız İbni Rüşd gibi güzel mütefelsif kalemîyle yazılmış *Tehâfût*'ü-t-*Tehâfût*'ü söyleyiniz, zin-hâr şu kitâblarda kıymeti var bir söz, kıymeti var bir fikir alınabilir mi? Görünüz hendese, hey'et ilimlerinde i'tibâ-rı var Nasîruddin-i Tusî kalemîyle yazılmış *Tecrîd* kitabı gibi kitapları, bu kitâplara mukâbele ya müdâfaa yoluyla te'lif kılınmış büyük mücelledleri okuyunuz *Molla Celâl* gibi kitâbları da en büyük mağrûriyetle beyân kılınmış vü-cûh-ı hamseleri, okuyunuz, sıfât, ef'âlullâh, halk-i ef'âl gibi eşâire kalemîyle yazılmış sözleri... umûmen Fıkıh, Kelâm, Mantık, Usûl, Tefsîr, Nahiv, Sarf, Hikmet kitâbla-rına dâir yazılmış hâşiyeleri, şerhleri, görünüz de söyleyi-niz. O kitâblarda akıldan, fikirden, İslâmiyet'den eser var

mı? Kazan Musa Efendi Bigiyef” (s. 34, 35)

Ulûm-ı akliyyeye ve nakliyyeye dâir ulemâ-i İslâm ta-rafindan yazılmış ne kadar âsâr var ise hepsini kütübhâne-lerden çıkarıp sokaklara atınız, müellefât-ı İslâmiyye'nin bir Cengiz vahşet-engîzi olan Rusyalı Musa Bigiyef Efen-di ile hem-pâları çiğnesinler. Hele bu kitâbların yalnız isimlerini cem' etmekle vücûda getirilen *Keşfü'z-Zünûn* ve *Mevzû'âtü'l-Ulûm** gibi kitâbların şaşkın müellifleri-nin mezarları üzerine istihzâ handeleri nisâr ediniz. Son-ra, bütün bu âsâr-ı eslâfa bedel, kütübhânelerinizi, Musa Efendi'nin mahsûl-i karîhası olan kitâblar tezyîn etsin!

لو كان عجبك مثل عقلك لم يكن
بك مثل خردلة من الاعجاب
او كان عقلك مثل عجبك لم يكن
احد يفوقك من اولي الالباب

“Türk Osmanlı padişahları içinde şer'î ulû'l-emrler, (ulû'l-emr, emir sahipleri demek olduğu için tekrar buna, edât-ı cem' olan “lar” lafzının ilavesi câiz olmamalıdır.) gösterilebilir, lakin sadrazamlarının kafasını kestirmiş, vezîrlerini boğdurmuş şehinşâhların adedi herhâlde daha çoktur. Sonra, müsteâr bir haysiyetle ulû'l-emr olan sadrazamdan, vezîrlerden sipahi nefere varıncaya kadar hepsi bu müsteâr nüfûz nâmına mümkün merte-be zulüm ve yağmagerlik ettiler, kan döktüler.” (s. 36, 37)

Tabii bunlar şer'î ulû'l-emr değil idiler.

“İşte dinden alınmış bir esâs; yani ulû'l-emrlik böyle-ce sû-i isti'mâllere uğradı. Daha bir çok misâlleri göster-mek mümkündür; lakin bu; dînî kâidelerin yalnız fenâ tatbîk edildiğini gösterir.” (s. 37)

Şu halde bizâtihtî din, neden kabahatli olsun ve ın-kırâz âmillerinin birincisi addolunsun?

“Dîn-i İslâm'ın menşei Arabistan olmak haysiyetiyle mu'âmelât-ı nâsa taalluk eden esâsları Arab cemâ'atleri-nin hayât-ı ictimâ'iyelerini idâreye kâfi idi.” (s. 37)

Bu söz dîn-i İslâm'ın, yalnız Arablara mahsûs bir din olması fikrini imâ ve îhâm eder.

“Fakat aynı dinin muhtelif iklimlerde; muhtelif kavmi-yetlerde biri birine benzemeyen telakkilere mazhariyeti zaruridir. Tunus, Cezâir, Fas, Mısır, Ümitburnu, Suriye, Irak, İran, Anadolu, Kafkasya, Çin, Hind, Cava müslü-manlarının şimdiki akîde-i dîniyyeleri, o iklimlerin tehâ-lüfû derecesinde azîm ve mütebâyin bir halde olduğu mütebahhir âlimler tarafından tahkik olunmuştur.” (s. 37)

Hâşim Nâhid Bey akîde-i dîniyye ne demek olduğu-nu pek iyi bilmediği için böyle söylüyor ve mütebahhir âlimler dediği âdât ile i'tikâdâtı temyîz edemeyen sat-

* Burada dipnot işareti verilmişse de sayfanın sonunda dipnot yoktur.

hî-nazar seyyâhlardır.

Çünkü akide-i İslâmiyye üzerinde iklimin kat'iyen te'siri yoktur. Zâten küre-i arz üzerinde, mensûbiyeti ekseriyet-i azîmeyi hâiz olan akide-i İslâmiyye, Sünnî akidesidir. Bir de ekalliyet derecede mevcûdiyetini muhâfaza eden Şîî Mezhebi vardır.

Bunlardan müellifin ta'dâd ettiği, Tunus, Cezair, Fas, Mısır, Anadolu, Kafkas, Suriye, Irak, Hind ilh. deki Sünnîlerin akide itibâriyle biri birinden kıl kadar farkları olmadığı gibi Hind, İran, Yemen gibi bazı ekâlîmde bulunan Şîîler de bir iki derece farklarla yekdiğerinden uzak bir halde değillerdir. Hattâ Şîîlerin ekseriyeti teşkil eden *Mufaddla* fırkasını esâs-ı akidece Sünnîlerle yabancı addetmekte bile pek ma'nâ yoktur.

“Aynı akideyi muhtelif akvâma tatbîk etmek ve hattâ bir kavmin murûr-ı zamânla ihtiyâcâtı; ahlâkı; âdâtı zamanın devamlı teşiriyle değışeceğı için kâideyi aynıyla muhâfaza etmek mümkün olamayacağı şâri'-i a'zama malûm bulunmuş ve bütün mahzûrları def' için ahkâmın esbâb-ı adîde ile tegayyürü kâ'ide-i esâsiyyesi vaz' olunmuştur.” (s. 38)

Bu bahis, biraz aşağıda yine gelecektir. Biz de sözü müzü oraya ta'lîk ediyoruz.

Mustafa Sabri

BEŞERİN VÂSITA-İ RİSÂLETE İHTİYÂCI

– 1 –

Fasl-ı sâbıkda risâlete ta'alluku itibâriyle mühim olan bazı kelâm ve mutâlaâtı vech-i evvel kabîlinden olarak îrâd etmişdik ki o vech, rusûl-i kirâma müminin i'tikâd etmesinin vâcib olmasıdır. Bu mebhasde söz, tevfik-i ilâhî ile rusûle ihtiyâc noktasına müvecchedir. Bu da fehimleri artırıp çarpıştıran, ikdâmı kaptıran, efkâr ve evhâma bir izdihâm-ı kesîr veren [7] bir bahisdir. Serd edeceğim muhâkemâtta mütekaddimînin dedikleri vechlerin ve müteahhirînin zâhib oldukları nazariyelerin ityânını saded hâricinde bıraktık.

Sahâif-i kitâbımızda tarz-ı i'tikâdları, hakîkate muhâlif veya sahîha mutâbık olanların akvâl ve temâyülâtını nazar-ı i'tibâre almaksızın muhik olan mu'tekadâtın ve bu hakâyıka daha karîb yollarla vüsûlü istilzâm eden efkârın serd ve ityânını iltizâm ettik.

Şu kadar ki mesrûdâtımız, zikr olunan muvâfık ve muhâliflerin teşrihâtından tesâdüf-i kelâm kabîlinden olarak bazı işâretleri gizleyememek, yahud hak olan sözden tarîk-i istisnâya sapmamamak âsârı bâriz olur ise meslek-i tasvîrimize münâfi sayılmamalıdır.

Rusûl-i kirâma beyân-ı hâcet husûsunda îrâd-ı kelâm

için, iki meslek vardır: Biri, evvelce zikri geçtiği üzere öldükten sonra nefs-i insanînin bekâsına i'tikâd noktasından başlar, çünkü insan için hayât-ı dünyâdan sonra hayât-ı uhreviyye muhakkaktır. Orada sa'âdet-i cennetle temettu', yahud azâb-ı elîm ile tezelliül edilir. Âhirette saadet ve şekâvet hallerine ma'rûz kalınması da hayât-ı dünyeviy-yede kişinin tarz-ı a'mâline merbûttur. Bu amelleri ister i'tikâdât, niyyât ve makâsıd, irâdât gibi kalbî olsun, ister ibâdât ve muâmelâtın envâi gibi bedenî olsun müsâvîdir.

Muvahhidînden, Vesenîlerden, felâsifeden, edyân-ı sâire erbâbından hiçbir sûretle vezin ve hitâba gelmeyenlerin az bir kısmı müstesnâ olmak üzere cezm ü beyânda müttetikirler ki: Nefs-i insanın bedeninden ayrıldıktan sonra bâkî olup hayât-ı uhrâya nâil olacağı muhakkaktır.

Mevt, fenâ ile yani ma'dûmiyet-i külliyyeye müncer ve hak sûretiyle hayât-ı fâniyyeden insilâh etmez. Her ne kadar bekâ-yı rûh mes'elesinin ve ona târî olacak ahvâlin tasvîrinde muhtelif nizâ' ve zehâblar gösterilmekte ve ona müteallik istidlâl yollarında meşreblerce sebât edilmekte ise de ömr-i fânînin hitâmı devr-i bâkînin mebdei olup bu âlem-i nâsûtta fenâ-yı vücûd maddesi ise hafâhâne-i kudretin eser-i ta'yîn ve hükmü olan bir mevt-i zâhîriden ibârettir.

Mezâhibden bazıları rûh bedenden ayrıldıktan sonra tenâsüh yoluna düşerek ecsâd-ı beşerden veyahud hayvânlardan birine girmeye devâm sûretiyle idâme-i hayât ettiğine ve bazıları da rûh, ba'de müddetin merâtib-i kemâlin derece-i ulyâsına varınca tenâsühü nihâyet bularak büsbütün kesb-i ma'dûmiyyet ettiğine zâhib olmuşlardır. Bir kısmı da rûh, cesedden ayrıldığı zaman maddeden tecerrüd etmiş bir hale gelerek amel-i dünyevîsinin netice-i müvelledesi olmak üzere ya lezzet ve elem hislerini hâfiz olduğu halde kalacağı ve başka bir kısmı, rûh, vücûddan çıktıktan sonra şu görülen ecsâm-dan daha latîf olan güzîde ecsâma inkılâb ve taalluk edeceğü zu'm ve i'tikâdında bulunmuşlardır.

Dâr-ı âhirette görülecek saâdet ve felaket ki bunlar dünyâda işlenilen ve na'im-i uhrevîyi tehyie ve i'dâd eden, yahud nekâl-i dâimîyi istilzâm eyleyen amellerin metâ' ve esbâbıdır. Mezheblerce o mertebe ihtilâfı, kadîm ve cedîd ümmetlerin arasınca o kadar keşâkeşi mûcib olmuştur ki bunların ihâta ve ta'dâdına tekarrub, imkân hâricindedir.

Enfûs-i beşerin âlim, câhil, vahşî, mûnis, bedevî, medenî, eski ve yeni olanlarında münteşir olan hayât-ı fâniyyeden sonra hayât-ı uhrânın muhakkak olduğunu idrâk ve takdîrde umûmun hâsıl eylediği ilm-i zarûrî, dalâlete uğramış bir aklın, yahud fesada sapmış bir vehmin eseri olmak üzere addetmek mümkün olamaz. Bu telakkî-i ma'kul ancak onlara muhtas olan ilhâmât-ı Rab-

bânî eseridir. Nitekim: Bu hayât-ı dünyâda akıl ve fikrin imâd-ı bekâ olduğu insana ilhâm olunmuştur. Her ne kadar şu beyân olunan telakkî ve i'tikâdda bulunanlardan mâadâ şâz olarak bir kısım halk, a'mâlde insanı irşâd için akıl ve fikrin kâfi olmadığına, vecâib-i i'tikâdiyyeyi akıl ile teyakkun kâbil olamayacağına ve mechûl bir hakikate fikrin delâletiyle vüsûl ihtimâli bulunmadığına zâhib oldukları gibi âlemin de vücûdu olmayıp ancak böyle bir ma'nâ, hayâlin eser-i ihtirâi bulunduğunu ve kendileri her şeyden şek ederek hattâ kendi mevcûdiyetleri hakkında şüphe beslemekten hâlî kalmamışlarsa da yine akıl ve fikir, hayâtın rûknü olduğu ve zamân-ı mukaddere değin üss-i bekâ idiğini ve nev'-i insanın sâir efrâdının hayât-ı uhreviyyece bil-ittifâk peyda ettikleri i'tikâdın ilhâmât-ı sahîhaya müstenid bulunduğunu lisân-ı ta'n u inkâra almamışlardır.

Bunun gibi hazîne-i kudretten ukûle ilhâm, nüfûs-ı beşere iş'âr olunmuştur ki bu ömr-i kasîrin hitâmı, vücûd-ı insanın külliyyen mün'adim ve müntehî olduğu bir had değildir; Belki vücûddan libâs çıkarıldığı gibi rûh-ı insan da cesedden hurûc ederek başka bir tavırda hayât-ı bâkıyyeye erişir. Bu hakâyıkı ta'mîm ve izhâr eden ilhâm-ı Rabbânî'nin te'sîrât-ı muhikkasını idrâk etmemek bir nûr-ı hakîkatin incilâsındaki bedâhete karşı müzâhame eseri sayılır.

Her bir nefis, hasr u tahdîdi kâbil olmayan yollarla gayr-i mütenâhî ma'lûmâtı kesb ü kabûle müstaid, hudûdu bulunmayan lezâize müştâk olmak üzere yaradılmış ve merâtib ve gâyatı nihâyetsiz bulunmuş olan kemâl derecâtının gâye-i istihzârında durmayıp dâimâ terakkî etmekle mecbûl bulunmuştur. Âlâm-ı şehevâtiyyeden, iğvâât-ı nefsâniyyeden, emrâzın ecsâda sirâyetinden, ab u havâyâ ve sâir ihtiyâcâtâ mukâvemetten, bunlara mümâsil sayılması, hattâ nihâyetine varılması mümkün olmayan sâir ıztırâb verici hâllerden i'râz etmek de nefsin isti'dâd-ı fitrîsi eseridir.

Envâ'-ı eşyâya vücûd veren Cenâb-ı Hakk'ın nizâm-ı hayâtı, hâcet mikdârı bekâ bulabilecek bir isti'dâd ile taknîn ettiğine ve mümkinâtın tasarrufunda abes [8] denecek ve ef'âli götürü yani vezin ve hesâbdan ârî olduğuna haml edecek şevâibden berî bulunduğuna ilm-i yakîn hâsil ettikten sonra lezzet ve elemi ve sâir mevâhib ve nevâibi his ile bir fikr-i râğbet veren ve her şeyde bir delîl-i temyîz olan ilhâmât, nefse mültefit olur.

Beşerin gayr-i mütenâhî malûmât, envâ'-ı kemâlât, lezâiz ve âlâm kabûlüne müstaid ve mecbûl olduğuna göre bekâ-yı hayâtı mahdûd bir zamana maksûr kalarak ondan sonra ebedî bir ma'dûmiyete uğraması sahîh olamaz.

Havâss-i aklıyyemiz ise insan için bekâ-yı ebedînin

sıhhatini, ona varıldığı zaman ne gibi ahvâlin vukûa gelebileceğini, o saâdete vüsûlün sûret-i imkânını, şu sefer-i ba'îdde mûcib-i felâh olacak hangi yolun iltizâmı muktezâ idiğini tehassüs ve teemmül husûsunda ervâhımızı tehyîcden geri durmamakta ve hem uzun, hem kısa olan bu ma'îşet-i dünyânın hüsn-i tedbiri ve te'mîni vecîbesinin menhec-i kavîm üzere muhâfaza-i istikâmet etmesine kifâyet etmeyen aklımızın lâıykı vech ile isti'mâli için bütün kuvâ-yı hissiyyemiz başka bir rehber müftakir görünmektedir.

Bundan anlaşılır ki hayât-ı hâzıra ve âtiyyemize karşı ta'lîm ve irşâda, efkâr ve enzârımızın husûl-i selâmet ve intizâmı için geçmiş asır ve zamanlardaki ahvâl ve avâkıb-ı ümemden haberdâr olmaya vicdânımızı ıslâh ve zihnimizi tenvîr ve te'yîd etmeye, el'ân tevâlî etmekte olan gumûm-ı dünyânın verdiği ıztırâbdan ne zaman kurtulmak ve maksûd olan şevk-i hakîkide tamânînet husûlû için ne vakit ona erişmek mümkün olacağı noktalarında tahkîm-i ilm ve ikânımıza bir lüzûm ve ihtiyâc-ı kavî hissetmekten hâlî kalmıyoruz.

Şu hâllerimiz, bu âlem-i his ve şuhûdda yani dünyadaki safahât-ı hayâtımız muktezâsı olup kendi kendimize buna bir mecrâ-yı istikâmet vermeye muktedir ve mutmain olmadığımızın bedâhetine karşı âlem-i gaybdaki ahvâl-i azîme hakkında akıl ve fikrimiz ne şey teemmül ve teyakkun edebilir?

Bizi verâ-yı gaybda mekmûn ahvâl ve esrâra muttali' kılacak bir hüccet ve âlâmet elimizde var mıdır?

Hayât-ı beşer üzerindeki mukadderât-ı Rabbâniyye'ye ma'rifet husûlüne vüsûl için bir kimsenin kendi kendine düşünüp bir netice-i sâlimeye varmasında ve nâ-mütenâhî bir fûshatî hâiz olan bu tarîk-i ma'rifette kolayca kat'-ı mesâfe edileceğini tafsilde imkan mutasavver midir?

Ancak şüphesizdir ki hakk-ı beşerde müretteb ve mukadder olan esrâr-ı ilâhiyyenin ve rûh bedenden ayrıldıktan sonra uğranılması lâbûd olan etvâr ve hâlâtın tafsîlâtına ve hikmet-i mahsûsa ile memzûc bulunan bu şuûnâtın tedvîr ve tasarrufu yed-i kudretlerinde olan zât-ı ecell ü a'lânın sıfât-ı vücûdiyyesine hod be-hod ıtlîlâ'-ı yakîn husûlüne nâfiz olacak bir nazar ve kuvvetle mev-hûb değildir.

Bir kuvve-i âliyyenin irşâdı sebk etmeksizin i'tikâdât ve a'mâlin mercii hakkında yakîn-i sahîha îsâl edecek bir üslûb-ı nazar var mıdır? Bu hakâyık ind-i beşerde mecbûldür, bu hayât-ı câriyye ve âtiyyenin beşeriyetin re'y-i mücerredine nisbetle fehmi güç bir muammâdır.

Nûr-ı hikmet ve delâlet-i kudretten hâlî bir aklın nokta-i nazarı ve havâssimizin bir tarîk-i teşevvüşte tarz-ı

ta'allukâtı, âlem-i dünyâ ile âlem-i uhrâ arasında bir vasl u iştirâk râbitası bulunmadığına kâil olacak derecede mütenezzil olup hattâ görülebilecek şey, bu hayât ve şahsiyet-i fâniyyeden ibâret idiği ve avâlim-i müstakbelin hakâyıkına ma'lûmât-ı beşeriyye ile yakîn husûlünün imkânsızlığı cihetine tahvîl-i vicdân ettiren derekâta düşülmüş gibi muzlim ve âkıbeti vahîm bir hâli mürevvic görünmeye yelteniyor.

Sâni'-i hakîmin muktezâ-yı hikmeti değil midir ki umûr-ı insâniyyeyi irşâd ve ta'lîm kâidesi üzerine ikâme ve te'sîs etmiş ve nev'-i insanı yarattığı gibi beyân hâssasını da kendisine vererek bunlar, merâmlarını şifâhen ve tahrîren birbirine ifhâm ve teblîğ etmek için feyz-i tekel-lüm isti'dâdıyla mecbûl ve mülhem kılınmıştır. Bununla beraber yine o fâtır-ı kâinatın cümle-i ni'amından olmak üzere enfûs-i beşer mertebelerinden bir mertebe-i a'lâ-yı istisnâda ıstifâ ettiği bazı zevât-ı âliyye ile de tenvîr-i cihân eylemiştir.

İşte bu ıstifâ-yı kâmil, mansıb-ı risâleti tazammun eder ki bu pâye-i refi'in kime tevcih olunması lâzım geldiğini kâdir-i müte'âl hazretleri herkesden daha iyi bildiği gibi onları fitrat-ı selîme ile mümtâz kılmış ve ilm-i ilâhîsi envârından müstahik oldukları derecede istizâe ve esrâr-ı mevdû'asını bir emânet-i kübrâ mesâbesinde telakkî ile ona kemâl-i emn ü itâatle münkâd ve riâyetkâr olmaya sâlih bir sûrette ervâh-ı mukaddeselerini hadd-i kemâle îsâl eylemiştir; onlar münkeşif ve muncelî olan esrâr ve füyûzât-ı Rabbâniyye, nüfûs-ı âdiyye inkişâf etseydi, mecâl-i tahammülleri münselib olarak mahv ü helâk olmaları, yahud celâlet ve azamet-i ilâhiyye nûrunun te'sîr-i in'ikâsıyla izâ'a-i akl etmeleri muhakkak olurdu.

O zevât-ı mübâreke, Allah'ın fazl u izn-i mahsûsuyla âlem-i gayba yakîn hâsıl ettikleri gibi ahvâl-i nâsın vâsıl olacağı derecât ve derekâtı müdrîk oldukları halde kendilerine teblîğ ve irşâd ile bütün âlemlere mahz-ı rahmet-i Hudâ olduklarını izhâr ve isbât etmişlerdir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh

YÂD-I MÂZÎ

Türklerin necîb ve hakîkî bazı dostlarının, aleyhimizde kuvve-i muhayyilenin bile tasavvur edemediği bühtânlar tertîb edildiği şu hengâme-i felakette fazilet-i beşeriyyenin bülend bir timsâli gibi ortaya atılarak, o menfûr iftirâ [9] ve isnâdların esâssızlığını enzâr-ı medeniyette isbâta çalıştıklarını kemâl-i şükrânla görüyoruz.

Biz burada, bu kıymetdâr neşriyâta Türklerin ma'sûmiyetini gösteren rengin sayfelerden bahsedecek değiliz. Çünkü o sayfeler, bu kanâatte bulunan için değil,

sürü sürü Türk aleyhdarlarının her gün daha ziyâde şiddet ve vüs'at kesb eden neşriyâtlarıyla fikirleri hakîkati idrâkten uzaklaşan garblılar için yazılmıştır.

Ümid ve temennî edelim ki, bu kıymetdâr neşriyât Türk aleyhdarlığıyla kızaran gözleri bir müddet yormak fırsatına nâil olabilsin! Yalnız efkâr-ı umûmiyye-i cihânın aleyhimize çevrilmiş olduğu bir zamanda bilâ-pervâ samîmî bir kanâatle hakikat müdâfî'liğini deruhde eden muhterem dostlarımızın bu vesile ile hakkımızda ne düşündüğünü görmek tabîî bizim için de mûcib-i intibâh bir hâdise olacaktır.

Bizi, bir garblı gözüyle tedkik eden dostlarımızın sözleri, şüphe etmiyoruz ki, kâri'lerimizi dūrâdûr tefekkürâta sevk edecektir. Çünkü, bu büyük insanın vicdanlara kadar nâfiz olan mütecessis nazarları, bizi pek güzel görmüş pek derinden süzmüştür diyor ki: "Evvelâ Türklerden bahsetmekle söze başlamak isterim, fakat burada Türkten maksadım memkeletinde hamd olsun hesâbsız bir ekseriyet teşkil eden eski zaman Türküdür. Bu ta'bîrin içinde, istisnâ teşkil eden yeni tabakâta mensûb olanları, atalarının mâzîsini inkâr edenleri, muvâzenesizliklerimizle yeniliklerimizde bizi bile geride bırakmak isteyenleri murâd etmiyorum; hele her cinsin kanından çıkmış melez bir unsur olan ve şark işlerindeki hârikulâde cehaletimiz sayesinde bizim için hakîkî Osmanlılardan tefrîki mümkün olmayan Levantinlerden kat'iyen bahs etmek istemiyorum.

"Onları, o Türkleri bî-taraf bir nokta-i nazarından muhâkeme ederken, ben de teslim ederim ki, bizden birkaç asır geri bir millet telakkî etmelidir –ki bundan dolayı herhâlde kendilerini ta'yîb etmiyorum, belki bilakis.... Anadolu'nun içerlerindeki hareketsiz kasabalar, köyler kırlar, değil yalnız sulh ve sükûnun, belki her gün biraz daha bizim bu yeni dünyamızdan silinmekte olan tekmiî eski zaman fezâilinin: Lekesiz bir doğrulukla namusun, çocuklar için artık emsâline tesâdüf etmez olduğumuz bir ana baba hürmetinin, bitmez tükenmez bir misâfirperverlikle misâfire karşı merdâne bir riâyetin en âdî adamlarda bile zarâfet-i ahlâkiyye ile nezâket-i irsiyyenin, her kесе ve hattâ hayvanlara karşı bî-hudûd bir müsâ'afa-i dîniyyenin ve temîz bir îmân ile ibâdetin son melceidir.

"Bizim bu şüphe ve tereddî, bu gâile ve demir gürültüsü içinde pûyân olup duran garbımızdan çıkıp da onların memleketine gidilir gidilmez bir nevi' sükûn ve emniyet deryâsına dalındığı hissedilir, cereyân-ı a'sârı tâ kim bilir hangi bir devr-i ibhâma; belki târihin altın devrine kadar tayy edip çıkıldığı zannolunur..."

Muharrir bizi ve İstanbul'umuzu ne güzel tasvîr ediyor....Evet bir zamandan beri bedbaht yurdumuzda türeyerek atalarının mâzîsini inkâr eden, garbın her türlü

muavâzenesizliklerini lâ-ahlâkî yeniliklerini tatbîk husûsunda onları bile geride bırakan Levantin rûhlu bir şirzimenin tahrîbkâr mesâisi değil midir ki bizi şu felaketli günlerimizde bile pek elîm bir buhrân-ı ictimâ'î içinde kıvrandırıp duruyor... Öz Türkler; muhterem muharririn dediği gibi: Garba nisbetle ilim ve irfân sâhasında birkaç asır geride bulunuyor. Fakat bu öz Türkler hareket-siz yurtlarında en necîb fazîletleriyle lekesiz namuslarıyla yurtlarına ve büyüklerine karşı besledikleri lâ-yetezel muhabbet ve hürmetleriyle en müdhiş sadmelere göğüs germiş mühlik hezîmetlerden, müdhiş ziyâ'lardan sonra bile yine zindegîlerini muhâfaza etmişlerdi.

Temiz bir îmân ve ibâdetin son melcei olan vatanımızda millî vahdetimiz sarsılmamış, dînî kardeşliğimiz şimdiki gibi kırılmamıştı. Temiz îmânlı öz Türkler, menfûr ihtirâslar altında kıvranmıyor. İmânları kadar saf olan kalblerini birbirlerine açıyor, bugünkü mel'ûn entrikaların ne olduğunu bilmiyorlardı.

Aralarında ne fırka ne de fırkacılığın müstekreh nifâk ve kinleri yoktu. Bugün her kalbe hâkim olan gizli ihtirâsların yerinde samîmî bir muhabbet câygîr idi. Şarkın berrâk semâsi altında onun kadar saf ve ulvî rûhlar yaşıyordu. Her biri bir lâne-i sa'âdet olan kuytu ve ahşap evlerde enîn-i ıztırâb veya harhara-i hırs u kîne bedel ya neş'e ve meserret neşîdeleri veya müheyyic Kur'ân sesleri duyuluyordu. Dostlukta lâhûfî bir samîmiyet, muhabbette ulvî bir ciddiyet vardı. Kalbler, gıll ü gışdan âzâde, vicdânlar îmân gibi temiz, rûhlar semâlar kadar ulvî idi.

Dindâşlarının erzâk-ı mukadderesini toplayarak servet kazanmak, dul ve yetimlerin göz yaşları karşısında mastaba-i işret kurmak, milletin vâveylâ-yı felaketini açlıkla susturmak, hamiyet nikâbıyla ortaya atılarak muttasıl çalmak ve soymak, o mes'ûd zamanların dîndâr müslümanlarına, Türklerine ebediyen meçûl seyyieler idi.

Ailelerdeki samîmiyet, hey'et-i mecmû'aya da sârî idi. Evlâd pederine ve âilesine karşı beslediği sarsılmaz hürmet ve muhabbeti vatanına ve vatanın büyüklerine, teşmîl ediyordu. Millet sanki muazzam bir aile idi.

Hırs-ı servet ve ihtirâsla kudurmuş ferdlere bedel pek nezîh bir salâbet-i ahlâkiyye, pek zarîf bir nezâket-i irsiyye ile mütehallî insanlar vardı.

Küçük ve dolaşık sokaklarımızda çılğın türediler yerine çarşafılı [10] hanımlar, abaniyeli temiz müslümanlar dolaşıyordu. Her köşe başında tesadûf edilen bir meyhâne mukâbil fazîlet menbaı olan bir câmi', bir dergâh görülmüyordu. Artık sâkitimizi; müstekreh ve muharriş na'ralar yerine; müheyyic ve füsûnkâr tekbîr sadâları dolduruyordu...

Ma'bedlerimiz boş, meyhânelerimiz dolu değildi. Çarşılarımızda şapkalı muhtekirler değil, cübbeli tâcirler

görülüyordu. Yiyeceğimiz, giyeceğimiz, yabancı ellerden gelmiyordu. Yurdumuzda elbiselerimizi dokuyacak sanatkârlarımız, yiyeceğimizi çıkaracak rençberlerimiz vardı. Köylerimiz boş, gençlerimiz cılız, san'athânelerimiz yıkık, tarlalarımız heyreksiz değildi. Frenginin adını duymayan Anadolu'da insanlar kaynıyor, hesâbsız sürüler otluyor, zengin kervanlar dolaşıyordu.

İstanbul bir harâbe değildi. Muazzam sarayları, şirin câmi'leri, füsûnkâr kâşâneleri, büyük konakları ile bedâ-yi'-perestleri teshîr eden bir belde-i mehâsin idi. Heyhat ki bugün bütün bunlar, belki yarın unutulacak bir hâtıra-i târîhiyyeden başka bir şey değildir...

İçimizde atalarımızın mâzîsini inkâr eden türediler yerine o mâzîye hürmetkâr rehberler yetişmiş olsaydı; şüphe yok ki biz emîn hatvelerle hem Avrupa ile aramızdaki uzun mesâfe-i temeddünü az zamanda kat' eder, hem de benliğimizi, harsimizi daha vâzıh bir ta'bîr ile mevcûdiyetimizi kurtarır, bugünkü felaketli günleri görmez, bu müdhiş buhrân-ı ictimâ'îye düşmezdik. Fakat, acaba vakit büsbütün geçti mi? Acaba samedânî bir intibâh bizi bu girîveden kurtaramaz mı? Cihânda imkânsız zannettiğimiz tahavvülleri, tasavvur edemediğimiz inkılâbları görmedik mi? Üç muazzam devlet pençesiyle parçalanmış, yıkılmış olan Lehistan bugün o üç saltanatın enkâzı üzerinde dirilmiyor mu? O halde neden ye'se düşelim. Düşünelim ki taksîm edilmiş olmakla Lehistan ölmemişti. Çünkü yaşamaya azm eden bir millet vardı. Çünkü o milleti, o milliyeti öldürmeye çalışanlara karşı onun öz evlâdları arasında kendisine yılmaksızın, durmaksızın hayât nefh eden hakîkî münevverler vardı.

Yalnız milleti düşünür, onun rûhunu anlar, ihtisâsâtını duyar, elemeleriyle sızlar, münevver, fakat atalarının mâzîsini inkâr eden türediler değil, hakîkaten münevver rehberler bir azm ile çalışırlarsa; hiç şüphe yok ki, bu memleket yine yükselir, bu millet yine dirilir. Çünkü Türkteki kabiliyet-i hayâtiyye, lâ-yefnâdır. Ondaki salâbet-i dîniyye en feyyâz bir menba'-ı hamîyyet ve ahlâktır.



HUKÛKUMUZU MUHÂFAZA İÇİN NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

Ey müslümanlar!

Hepimiz biliyoruz ki bugün bütün medeniyet âlemi ve Ehl-i Kitâb nâmını taşıyan en kuvvetli, en satvetli hükûmetler hakkımızda insaniyet ve medeniyet muktezâsını değil, ()¹ bunun doğru olduğunu kabûl etmek kendilerinin asırlardan beri

¹ Buradan yedi kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

iddiâ ettikleri insaniyet, din ve hak da'vâları hep ca'î ve hep Müslüman âlemini iğfâl için tertîb edilmiş sanâ-lardan ibâret olduğunu kabûl etmek demek olur. Fakat buna ihtimâl verilebilir mi? Onlar bize kendilerini İseviyet rûhuyla perverişyâb olmuş, yahud nûr-ı medeniyetle kemâl-i ahlâkiye takarrub etmiş, hayırhâh, hayırkâr, nâsih ve muslih sıfatlarıyla tavsîf ve o sûretle takdîm etmişler miydi? Ve bizim bütün maârif görmüş kısm-ı müdürânımızın, münevverlerimizin en çoğu bugünkü garb milletlerinden sâdır olacak her muâmelenin mutlaka hak ve adâlete muvâfık olacağına ve onlara bilâ-kayd ü şart tebeiyet etmenin hayırdan başka bir netice tevîd etmeyeceğine kâni' değiller miydi? Ve zâten harbe bir iki kişinin icbâr ve iğfâliyle girmiş olan milletin mütârekeyi fevkalâde hüsn-i telakkî etmesi garb âleminin bu sît-i âdilânesine inanmasından neş'et etmiyor muydu? Daha düne kadar umûmiyetle garblıların hakkâniyetten ayrıl-mayacakları i'tikâdında bulunanlarımız büyük bir kemiyet teşkil etmekte değil mi idi? Hele silâhlarını terk ve her sûretle muhâsemâtı kat' etmiş bir memlekete mütâreke ahkâmı mücebince girileceği resmen beyân edildikten sonra bîçâre ma'sûm ve bîgünâh ahâlînin engizisyon (

¹ Köylere çeteler hâlinde müsella askerler saldırarak çoluk çocuk zavallı köylülerin imhâ ve helâkine râzı olacaklarına inanmak mümkün olabilir miydi? Bâ-husûs düvel-i müttefikanın dretnotları, mümessilleri, her türlü kakhâr ve gâlib kuvvetleri, huzûrunda telli telsiz telgrafların Avrupa, Amerika merâkiz-i medeniyesine vukûâtı aynen ve derhal nakl ve îsâl etmekte bulunduğu bir zamanda bu gibi akıllara dokunacak muâmelelerin vukûuna rızâ göstermenin medeniyetle münâsebetini kim kabûl edebilirdi?

Doğrusu biz Hazret-i İsa aleyhisselâma nâzil olan *İncil-i Şerîfe* en cüz'î münâsebeti olan kimseler tarafından bile böyle vahşî kıtâllere rızâ gösterilebilmesini vicdânımıza sığdıramıyoruz; çünkü bizim bildiğimize göre dîn-i İsâ tamâmıyla şefkat ve insaniyet üzerine müessesdir. Hattâ *Kur'ân-ı Kerîm*'de hristiyanların müslümanlara muhabbet ve meveddetce en karîb oldukları ve onların tecebbür ve tekebbürden müctenib râhibleri ve rûhânîleri bulunduğu beyân buyurulmuştur: Neste'izübillah: وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَلِكَ بَٰنٌ مِنْهُمْ قَسِيصِينَ وَرُهَبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ²

[11] Dinlisi böyle olduğu gibi felsefî ve ahlâkîsi de böyledir. İlm-i ahlâk insanların kâffesini gâye gibi görmek ve hiç birisine vâsıta gibi muâmele etmemek emr eder. Felsefî ilm-i ahlâkın kabûl edildiği bütün memleketlerde esâs budur ve bu olmak lâzım gelir. Zâten İngi-

liz felsefesi nâfiyyeti esâs ittihâz etmiştir. Onun içindir ki bütün dünyâda İngiliz hakperverliğinin adâletinin büyük bir şöreti vardır.

Fransızların ise medeniyetin münşii, hamîsi olmaları îcâb eder. İçlerinde büyük feylesoflar, âlimler yetişmiştir. Ez-cümle en büyük ahlâk ulemâsından *Henri Marion* kitâbında: “Bütün âlem-i medeniyetin en büyük fâideleri için de olsa ilm-i ahlâk hiçbir ferdin hakkının ziyâına râzı olmaz. En küçük bir ferdin hakkı bir tarafa, bütün dünyânın menfaati bir tarafa konsa o küçük ve âciz kimsenin hakkı daha ağır tartar ve daha mukaddes, daha büyüktür.” diyor.

İtalyanlar büyük ahlâkşinâs dâhî-i şehîr Dante gibi bir edîbe mâlikiyetle müftehirdirler. Amerika medeniyeti ise hakkın, adâletin bütün akvâm hakkında seyyânen tatbîki için zamanımızda ilk adımı atmak şerefini kazanmak teşebbüsünde bulunuyorlar. Bâ-husûs reîs-i cumhûrları büyük bir din ve hukûk âlimi.

İşte bugün böyle muazzam, muhteşem mâzî ve hâle mâlik medeniyet rüesâsından hakkımızda haksızlık olmamasını talep etmek mevkiinde bulunuyoruz, bâ-husûs Wilson cenâblarının tâ mütâreke ibtidâsında memleketimize dâir vermiş olduğu rücûu gayr-i kâbil bir sözü, imzâsı, madde-i mahsûsası, bir senedi var.

Acaba bunlara karşı ne diyecekler? Ne yapacaklar?

Eğer hakperver iseler tabîidir ki hukûkumuzu teslim ile İzmir'de ve daha başka yerlerde olan haksızlıkların tekerrürüne meydan vermekten başka olmuşları da ta'mîr ve tazmîn edeceklerdir. Eğer onlar Yunanlıların medeniyet-i sâbıkalarına hürmeten bizim hakkımızı ibtâlâ râzı oluyorsa tabîi yanılıyorlar. Çünkü bir kere buna hakları yoktur. İlm-i ahlâka münâfidir. Sonra asıl hakîkî medeniyet bizim medeniyetimizdir. Zira en kuvvetli bulunduğumuz ve hiç kimsenin müdâhalesinden korkmadığımız zamanlarda bile ahkâm-ı şer'iyemize riâyet ederek bütün hristiyanlara, Müsevîlere sine-i şefkat ve himâyetimizi açtık. İçimizde onları kendilerimizden daha müreffeh bile yaşattık. Son zamanlarda bir takım müf-sidlerin ilkââtıyla hâsıl olan münâferetten muztarib olan nice Anadolu hristiyanları vardır ki müslümanların hristiyanlar hakkındaki muâmelelerini lisân-ı tebcîl ile zikr ede ede bitiremiyorlar. Kayserili bir Rum bir kere bana: “Müslümanlar askere giderler, çoluk çocuklarını bize ısmarlar idi; biz ticâret için çıkarız, çoluk çocuğumuzu müslümanlara bırakır idik” diyerek izhâr-ı teessür ediyor idi. Halbuki Yunanlıların içlerinde müslüman yaşatmadıkları herkesin bildiği bir şeydir. Ve gazetelerde görüldüğü vech ile Wilson cenâbları Venizelos'a: Müslümanlar hakkında nasıl muâmele edeceksiniz? diye bir suâl îrâd etmiş ve bununla edilen zâlimâne muâmeleleri söylemek

¹ Buradan altı kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Mâide S., 5/82.

istemiş. Venizelos ise buna cevâben: “Eskisi gibi” diyerek zâlimâne muâmeleyi tekrar edeceklerini îmâ etmiş.

Wilson cenâblarının mütehalik oldukları hüsn-i zan neticesi olarak bu cevâbı hayr-hâhâne ve ciddî telakkî etmiş olabilmesi mümkündür. Fakat İzmir Vak’ası Venizelos’un cevâbının ma’nâsını pek sarîh sûrette gösterdi.¹

* * *

“Ey muazzam, muhteşem, ilimli, irfanlı, dinli, medeniyetli, bütün âlemin ıslâhını uhdelelerine almak salâhiyetini taşıyan milletler, hükûmetler! Hani sizin adâletiniz, hakperverliğiniz? Hani sizin şefkat ve insaniyetiniz? İşte bütün kâhir kuvvetler elinizde, dretnotlarınız, berrî bahrî her türlü harb vâsıtalarınız hâzır bulunduğu halde Yunanlılar gözlerinizin önünde, İzmir’de neler yaptılar gördünüz. Biz onlara râzı olmadık, mâni’ olduk dersiniz hâlâ bu anda dahi Yunan eşkiyâsı vilâyetin bir çok yerlerinde biçâre ma’sûm köylüleri, kadın erkek, çocuk, ihtiyâr bî-günah insanları görülmemiş vahşetlerle katliâm ve helâk ediyorlar. Köylülerin kaçıp kurtulabilenleri fevc fevc hicret ediyorlar. Bunlara karşı ne diyecekseniz deyiniz. Ne yaparsanız yapınız. Sonra müslümanlar için hak tanımaya çağınızı haber veriyorlar. Bunların sizlere iftirâ ve bühtân olduğunu bilfiil isbât ediniz” diyerek mürâcaat edecegiz.

İkincisi: “Ey müslümanlar imhâ karşısında bulunuyorsunuz. Fakat müslümanların, Müslümanlığın imhâ edilebileceğine inanmayınız. Cenâb-ı Hak dîn-i mübînî ve müslimîni kıyâmete kadar muhâfaza edecektir. Ne kadar öldürürlerse öldürsünler, elbet yine kalacaktır. Hem de daha çoğalacak, daha kuvvetli olarak hayat gösterecektir. Binâenaleyh ölenlerimiz şanlı şehîdler gibi ölsünler, kalanlarımız da şu üç maddeyi unutmasınlar:

[12] 1. Allah’ın adâletine, azîzün züntikâm olduğuna ve ne vakit olsa hakkımızın ihkâk edileceğine, nusret-i ilâhiyyeye mazhar olacağımıza mutmain olarak sabır ve metânetten ayrılmamak.

2. Her ne olup bitmiş ise evlâd ve ahfâdımıza anlatıp hüzn ve teessürümüzü nesilden nesile daha ziyâde artmak sûretiyle âlem-i İslâm’a mevrûs bırakmak.

¹ Buradan on iki satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

3. Kendimizi ıslâh ve esbâb-ı acz ü noksanımız ne ise izâlesi için herkes vüs’ünce çalışmak. Mâlen bedenlen, aklen velhâsıl elden ne gelirse o sûretle fedakarlık etmek için azm ü cehd etmek. Bu üç maddeye sâdık kalınacağına kemâl-i îmân ile yemîn etmek.²

* * *

Neste’izübillâh; ³(وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ)

Doktor Milaşı
İsmail Hakkı



ALENEN NAKZ-I SIYÂM EDENLER HAKKINDA

26 Şaban 1337 târihiyle makâm-ı Meşihat-i ulyâ’dan taraf-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhî’ye yazılan tezkire-i aliyye sûretidir:

Alenen nakz-ı sıyâm edenlerin Kânûn-ı Cezâ’nın 99’uncu maddesinin üçüncü zeyline istinâden sûret-i tecziyesi hakkında Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâca tanzim kılınıp irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî’ye iktirân eden 14 Ramazan sene 1329 ve 25 Ağustos sene 1327 târihli mazbata hükmüne maalesef geçen senelerde gerek bir kısım ahâlî-i müsleme arasında ve gerek devâir-i hükûmette tamâmen riâyet edilmediği ve hâlbuki âdâb-ı umûmiyye-i İslâmiyye’ye hürmet ve riâyet kazıyye-i mu’tenâ-bihâsında me’mûrîn-i devletin ahâlîye nümûne-i imtisâl olması lüzûmu müstağnî-i arz u tezkâr ve bunun her tarafça tamâmî-i tatbikinin zât-ı sâmi-i fehîmâ-nelerince dahi mültezem olacağı derkâr bulunduğundan sokak, çarşı, dükkan, vapur, şimendifer, tramvay, devâir-i resmiyye ve müessesât gibi umûmî mahallerin her hangisinde vukûu melhûz olan nakz-ı sıyâm sâli-fü’l-arz Kânûn-ı Cezâ maddesinin dâire-i şümûlû dâhilinde bulunduğu bit-tasrîh zâbitaca takayyüdât-ı lâzimeye ihtimâm ve mütecâsirlerinin âit olduğu mehâkime sevki-ne i’tinâ olunmak üzere bilumûm devâir-i merkeziyye ile vilâyât ve elviye-i müstakilleye tebliğât-ı lâzime icrâsına himem-i celîle-i Sadâret-penâhîlerinin sezâvâr buyurulması bâbında emr ü irâde hazret-i men lehül-emrindir.

Fi 26 Şaban 1337 fi 27 Mayıs 1335



² Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Şuarâ, 26/227.

Muazzam Bir İctimâ':**ŞÛRÂ-YI SALTANAT**

Vatanın ma'rûz kaldığı buhranlı zamanlarda, memleketi tehdid eden korkunç mehâlike karşı milletin bütün münevver sınıfının re'y ve fikrini almak, hükûmetçe ta'kîb edilecek siyâset istikâmetini bu müzâkerâtın muhassalasına tevfi' etmek en mübrem bir ihtiyâc idi.

Zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhî böyle bir meclisin in'ikâdını fermân buyurarak milletin efkâr ve âmâlinin tecellîsine vesîle vermiş olmakla bütün müslümanların ebedî minnet ve şükrânını isticlâb buyurmuşlardır.

Şüphe yok ki bu meclis, gâyenin ta'yîn ve tesbîti için bir vâsıta idi. Şu felaketli günlerde pek büyük endişeler altında bî-huzûr olan bedbaht millet de bu nokta-i nazardan bu meclise pek büyük bir ümid rabt etmekte idi.

Son zamanlarda tevâlî eden hâdisât, memleketimizin âtîsini, saltanatın vaz'iyetini, hattâ Hilâfet-i mu'azzama-i İslâmiyye'nin mukadderâtını pek muzlim bir şekilde göstermekte olduğundan, efkâr-ı umûmiyyenin bu telâşını ve Meclis-i Şûrâ'dan büyük büyük ümidler beklemesini gâyet tabîî görmek îcâb eder.

Meclisde muhtelif hey'etler nâmına îrâd-ı nutk edenlerin dermiyân ettikleri efkâr ve mutâlaât tahlîl e[d]ildiği takdîrde başlıca iki nokta görülüyor.

Efkârın bir kısmı devletin mevcûdiyeti mevzû'-ı bahs olduğu bir zamanda ta'kîb edilecek tarîk-i siyâsetin efkâr-ı millîyyenin muhassalası olması merkezinde tekarrur etmiştir.

Fakat, vaz'iyet-i hâzıraya nazaran bir meclis-i millî toplamak imkânı olmadığı gibi, zaman da müsâid değildir. Çünkü intihâb icrâsı ve meclisin toplanması lâ-e-kall üç aya mütevakıftır. Halbuki hakkımızda verilecek karâr, şu haftalar içinde tahakkuk edecektir.

Sânîyen vatanın bir kısmı işgâl altında olduğundan buralarda intihâb icrâsı mümkün değildir, bu gibi yerlerde intihâb icrâsının te'hîr edilmesi de bir takım mehâzîr-i siyâsiyyeyi celb edeceği şüphesizdir.

İşte bu gibi mülâhazalara mebnîdir ki meclisde bulunan a'zânın bir kısmı, Şûrâ-yı Saltanat'ın mehmâ-emken millî bir şekle ifrâğıyla idâmesi ve bu sûretle bütün milletin taht-ı saltanat etrafında cem' edilmesi gibi pek ma'kul bir fikir ileri sürmüşlerdir.

Şâyân-ı dikkattir ki bu fikri ileri sürenler, memleketin muhassala-i irfânını temsîl eden ve hukûk ve kavânîn ilimlerinde mütehasıs bulunan zevât idi.

Millî bir kabine, şüphe yok ki, bugünkü tehlike karşısında teşebbüs edilecek yegâne yoldur. Kabine bütün efrâd-ı milleti taht-ı saltanat [13] etrafında cem' edebilirse, sesini daha kuvvetle ismâ' edeceği bedîhî bir hakî-

kattir.

Meclis, vatanın inkisâm ve tecezzîsine hiçbir sûretle rızâ verilemeyeceğini ve millî hudûdumuz dâhilinde müstakil bir hayât geçirmek azminde bulunduğunu hükûmete ismâ' etmiş olmakla efkâr-ı umûmiyyeye tercümân olmuştur. Meclisde Paris Sulh Konferansı'nca memleketimizin idâresi için düvel-i mu'azzamadan bazılarına bir vekâlet verilecek ise, vatanın inkisâm ve tecezzîsine meydan vermemek üzere bu vekâletin yalnız bir devlete verilmesi fikrini ileri sürenler de vardır.

Şûrâ-yı Saltanat'ın istişârî mâhiyetinde olması meclisde izhâr edilen âmâl ve efkârın hükûmetçe ihmâl edilmesini istilzâm etmeyeceği tabîidir. Çünkü meclis, milletin teheyycât ve âmâlini izhâr etmiştir.

Makâm-ı Saltanat ve Hilâfet'le Ferid Paşa Kabinesi'nin bu âmâl ve efkârı kemâl-i ehemmiyetle pîş-i mutâla'aya alarak tedâbir-i lâzimenin ittihâzında isti'câl buyuracaklarını kuvvetle ümid ediyoruz. Allah muvaffakiyet ihsân buyursun.

İZMİR'İN İŞGÂLINİN MÂHİYETİ ETRÂFINDA

Şimdiye kadar İzmir'in Yunan askeri tarafından işgâlinin mâhiyeti anlaşılamadı. İşgâlin muvakkat olduğu söylendiği gibi Devlet-i Aliyye'nin mukaddime-i mukâsemesi, İzmir'in esâsen Yunanlılara mev'ûd olduğu ve binâenaleyh İzmir'in işgâli Yunanlıların iktitâf ettikleri semerât-ı muzafferiyetten biri olduğu söyleni[y]or. İşgâl hakkında serd edilen bu rivâyetler şâyân-ı dikkattir. Maamâfih rivâyetlerin hepsi esâsda müttefik yani Yunanlıların işgâl ile orada yerleşmek için her vâsitaya¹

* * *

Havâdis-i rûz-merre bunu te'yîd ediyor. Böylece işgâlin mâhiyet-i muvakkatası hakkında verilen haberler olsa olsa efkârı oyalamak için tasnî' edilmiş olduğu tezâhür etmektedir. Zâten âlem-i İslâm'ın herhangi kısmı işgâl altına alınıyorken işgâlin muvakkat olduğunu i'lân etmek, ehemmiyetini tenkîs etmek yolunda beyânâtta ve vaadlerde bulunmak bu gibi işgâlleri kemâl-i muvaffakiyetle icrâ etmek için kullanılan efsûnlardandır. Bir taraftan işgâlin muvakkat olduğu i'lân olunuyorken diğer taraftan işgâlin devâmını te'mîn edecek her şey yapılır. Ondan sonra emr-i vâkı'ı ister istemez kabûl etmek şıkkı kalır. Herkes de bilmecebûriye kabûl eder. Binâenaleyh muh-

¹ Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

teris bir devlet tarafından hâdise-i işgâl îkâ' edildikten sonra işgâlin mâhiyeti hakkında serd edilecek beyânâta ehemmiyet vermemek iktizâ eder.

İşgâlin muvakkatlığı hakkında serd olunan rivâyetin esâssızlığını böylece izâh ettikten sonra işgâlin ma'ânî-i hakîkiyyesini ifşâ eden rivâyât-ı sâireyi tedkik etmek gerektir.

Yunanistan'ın İ'tilâf Devletleri saffında harb etmenin mükâfâtı olarak ona İzmir'i bahş etmek hiç şüphesiz pek çirkin bir zulümdür. Yunanistan'ın ihtirâsâtını tatmîn etmek için ona İzmir'i in'âm etmek,¹

* * *

İ'tilâf Devletleri

nasıl oluyor da, kendilerine muâvenet eden bir devletin hevesâtı uğurunda başka bir devleti, Türkiye'yi parçalamayı kabûl ediyor... Bir vilâyet-i İslâmiyyeyi zorla esâret boyunduruğuna sokuyor? İ'tilâf Devletlerinin sufûf-ı harbinde fedâ-yı can eden ehl-i İslâm'ın mükâfâtı bu mudur? İ'tilâf Devletlerine her türlü mu'âvenet-i harbiyye ve mâliyyede bulunmaktan geri kalmayan bir çok fedakârlıklara katlanan müslümanlar dindâşlarının esâretlere, zilletlere giriftâr olmalarına mı hizmet ediyorlardı?

İ'tilâf Devletleri hiçbir vakit inkâr edemezler ki nâil oldukları zaferin en mühim âmillerinden biri de istihdâm ettikleri müslüman kuvvetleriydi. Acaba bu mühim âmil-i zafer ehl-i İslâm'ın izmihlâl ve helâkini diyâr-ı İslâmiyye'nin pâmâl-i istilâ olması uğurunda mı kanını heder etti? İ'tilâf Devletlerinin müslümanlara ibzâl ettikleri mevâid niçin ifâ edilmiyor da Venizelos'a verilen sözde sebât olunuyor ve ilk fırsatta İzmir Vilâyet-i İslâmiyyesi Yunanlılara pişkeş ediliyor? Venizelos'un istihsâl-i zafer uğurunda tahammül ettiği fedakârlıklar ehl-i İslâm'ın ihtiyâr ettiği fedakârlıklardan daha mı büyük? Yoksa Venizelos sırf bir hıristiyan olduğu için mi ona verilen sözde duruluyor da müslümanlara verilen söz kâle alınmıyor?

İ'tilâf Devletlerinin bu hareketi ehl-i İslâm'a öyle bir hakikat-i mu'azzama telkîn ediyor ki dökülen kanların bahâsına bu hakikati öğrenmek cidden mühim bir keyfiyettir. Çünkü müslümanlar ancak bu gibi hakâikî bi'lfiil ve bizzât telakkî etmek ve ona göre hatt-ı hareketlerini ta'yîn etmekle kurtulacaklardır ve böyle dökülen kanların kıymetini bu uğurda ihrâz olunacak muvaffakiyetler i'lâ edecektir.²

¹ Buradan dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan on beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[14]

* * *

İSLÂMİYET UNUTULUYOR

The Times gazetesi Sulh Konferansı'nda âlem-i İslâm'ın aslâ nazar-ı i'tibâra alınmaması yüzünden bir hayli mehâzîr tevellüd edebileceğinden bâhis Theodor Morison isminde bir İngiliz'in mezkûr gazeteye gönderdiği bir mektubu neşr ediyoruz. Ehemmiyetine mebnî ber-vech-i âtî nakl ediyoruz:

Sulh Konferansı 8 Mayıs târihli nüshanızın başmakâlesinde teklîf eylemekte olduğunuz esâs dâiresinde şark-ı karîb mes'elesini hall ü fasl ederek âlem-i İslâmiyyet'i külliyyen vâdî-i nisyânda terk edecek ise, sulh-i umûmî, milletler arasında tohm-ı vifâk ve muhâdenet neşr edeceği yerde âtî-i karîbde Asya'da yeniden cidâller, ihtilâflar hâzırlanmış olacaktır.

Türkiye'nin inhilâli esâsâtı ne kadar iyi tedbîrlerle tertîb edilmiş olursa olsun yine bir çok muhâtarâtı tevîd ve bir sür'at-i berkıyye ile bütün âlem-i İslâmiyyet'i müteessir edecektir. Aynı zamanda parçalanacak olan Türkiye'nin düvel-i mu'azzama-i İ'tilâfiyye arasında taksîmî, cihân milel-i İslâmiyyesi ile Cem'iyet-i Akvâm münâsebâtını ebedî sûrette rahnedâr eyleyecektir.

Son nısf asırdan beri İslâmlar, âlem-i İslâmiyyet makam-ı âlî-i rûhânîsinin mahv edileceği vehim [ve] endişesiyle esâsen müteallim oluyorlardı. Şu son seneler zarfında bilvesile Seyyid Ahmed Han hazretleri ile görüştüğüm esnâda müşârun-ileyh bana demiş idi ki:

"Biz Müsevîler gibi kendimize âit bir vatandan mahrûm bir kavim derekesine düşmekten şiddetle endişe ediyoruz."

Bu vâdîde müşârun-ileyh daha ileri giderek diğer Hindistan ahâlî ve rüesâ-yı İslâmiyyesine imtisâlen, Türkiye'nin âlem-i İslâmiyyet'te kalmış olan yegâne devlet-i

mu'azzama olduğunu nazar-ı dikkate alarak, Türk imparatorluğuna karşı hisseylemekte olduğu muhabbet ve meveddeti tevsik eylemiş idi.

(Buradan beş satır sansürce çıkarılmıştır)

Yoksa sâdece taassub sıfatını atf etmek pek abes olur. Bilakis bu hissiyât vatanperverliğe karîb bir hâlet-i rûhiyyedir ki tarafımızdan bir nazar-ı meveddet-kârâne ile değilse bile hürmetler ile karşılanmalıdır. Zirâ İslâmiyet, yalnızca bir din olmayıp onun hey'et-i umûmiyyesi bir medeniyeti temsîl eder. Bu medeniyet, rakîbi olan âlem-i Hristiyanîyyet'in tecessüm ettirdiği medeniyete karşı medîd mücâdele ve mübârezeler neticesinde kendisine hâs bir takım eşkâl ve ahvâl, kavâid ve âdât ile teşkilât ve tekemmülü hâiz bir mevcûdiyet irâesine muvaffak olmuştur.

Muhammedîler umûmiyetle işte bu medeniyete fart-ı muhabbet ve meveddet ile merbûtturlar ve bu medeniyetin zevâlî endişesiyle lerzenâk olurlar. Onların i'tikâdına göre –bu i'tikâda bizzât ben dahi tamâmen iştirâk eylerim– medeniyet-i İslâmiyye, ancak bir hükûmet-i İslâmiyye dâhilinde tevessü' ve inkişâf isti'dâdına mâliktir. Bu fikir, biz Avrupalıları pek ziyâde cerîhadâr eder. Zirâ biz İslâmiyet'i ancak bir i'tikâd sûretinde telakkî ettiğimiz cihetle İslâmlara, bilumûm düvel-i mütemeddinenin zımân ve kefâletinde serbestî-i mezâhib hakkı te'mîn edildikten sonra ahâlî-i İslâmiyye daha neler isteyebilecekleri suâlini îrâd eyleriz.

Halbuki din bahsinin hâricinde olarak asr-ı hâzır hükûmât-ı mütemeddinesi vaz' eyledikleri desâtîr-i teşrî'iyye ve ta'kîb olunan usûl ve siyâset-i terbiyeviyye ile tebaaları üzerinde gâyet samîmî bir sûrette icrâ-yı nüfûz ederler ve bu nüfûz ahâlînin, ilim ve ma'rifet noktasından inkişâfına ma'tûf bulunduğu cihetle bir İslâmiyet aleyh-dârlığı temâyülâtının vücûd bulmasına müncer olur.

Muhammedîler, âlem-i İslâmiyyet için mukaddes olan makâm-ı rûhânî-i ri'yâsetin idâmesini talep etmekte ileri sürdükleri esbâb-ı mucibe muhik olsun veya nâkis bulunsun, sulh konferansını idâre eden düvel-i mu'azzama, cihân milel ve akvâm-ı muhtelifesine kendi mukadderâtını bizzât ta'yîn etmek hakk-ı ihtiyârını bahş edeceklerini i'lân eylemiş olmaları ile âlem-i İslâmiyyet'in dahi bu vâdîde îrâd edeceği mutâlebâtı derpîş etmek husûsunda bir mecbûriyet ve hattâ bir taahhüd altına girmiş oluyorlar. Şu halde artık cümlemizce meçhûl olmadığı üzere Türk imparatorluğunun feda edilmesi karşısında âlem-i İslâmiyyet'i memnun kılmak için şark-ı karîbde ne gibi bir sûret-i tesviye ittihâz edilmelidir?

Benim zannıma kalırsa, vekâyı tamâmen âgâh olan âlem-i İslâmiyyet zimâmdârân-ı mes'ûlesi bir ictimâ'a da'vet olunup re'ylerine mürâcaat olunduğu takdîrde, böyle bir meclisde, evvelce Türkiye'nin zir-i idâresinde

bulunmuş olan ahâlî-i İslâmiyye arasında bir hey'et-i it-tihâdiyye teşkilî cihetini iltizâm ederek müdâfaada bulunacaklardır. Bu sûretle bir "hükûmât-ı müttehîde-i İslâmiyye" teşkil edilmesi talep olunabilir.

Bu tarz-ı hükûmet ittihâz edilirse Suriye, Irak, Arabistan [15] ve (Ermenistan hâric kalmak üzere) Anadolu muhtâriyet-i idâre için salâhiyet-i vâsî'ayı hâiz ayrı, ayrı devletler teşkil eder ve bu devletleri kuvâ-yı berriyye, bahriyye ve gümrük teşkilâtı diğer bir merkez-i idâreye tercihen zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Hilâfet-penâhînin zir-i idâresinde tecemmu' edeceklerdir.

Bu tarzda teşekkül edecek olan bir hükûmât hey'eti ise, hiç olmazsa ilk yirmi sene zarfında re'sen kendisini idâreye kudret-yâb olamayacağı cihetle âlem-i İslâmiyyet için en eslem tarîk, hükûmât-ı müttehîdelerinin istiklâl ve muntazam sûrette inkişâfını te'mîn için Cem'iyet-i Akvâm'dan hükûmât-ı müttehîde nâmına bir himâye talep ve istihsâl eylemeleridir.

(Buradan birkaç satır sansürce çıkarılmıştır)

Bu havâlinin âlem-i Hristiyanîyyet'in hukûk-ı hü-kümârânisi altında kalması İslâmları en ziyâde iğzâb eden bir keyfiyettir. Bu havâlinin her hıttası İslâmların her birinin kalbinde kıymetdâr bir mevki' tutar, her ne kadar Irak, Suriye ve Arabistan süknâsı bir millet-i vâhide teşkil etmemekte iseler de bu ahâlî, bir milleti terkîb eden anâsırdan müteşekkildir: Bunlar aynı lisân ile mütekellimdirler; ekseriyet itibâriyle aynı din ve i'tikâd ile mütedeyyin ve mu'tekiddirler. Bundan mâadâ târihen bu milletlerin menşei müşterektir.

Hâl-i hâzır itibâriyle, ber-vech-i bâlâ serd eylediğim teklîfâtın her hangisinin sulh konferansca kabûl ve mevki'-i tatbîke vaz'ından mütevellid müşkilâtı istisgâr edecek değilim. Şu kadar ki, Avrupa âlem-i İslâmiyyet'i vâdî-i nisyânda bırakmak haksızlığını ve hattâ cinnetini irtikâb eylemekten dolayı bir bâr-ı sakil altına girmek istemez ise herhâlde teklîf eylediğim şekillerde veyahud bunlara yakın bir mikyâsda bir sûret-i tesviye bulup tatbîk etmelidir."



TÜRK MİLLETİNE HÜR YAŞAMAK HAKKI VERİLMELİDİR

L'Humanité gazetesinden:

Tam mütâreke esnâsında her türlü muâmelâta mugâyir olarak İzmir'e müttefik askerlerin ihrâcı,¹

* * *

Fakat, şarkta, diğer milletlere karşı yalnız Türklerin

¹ Buradan dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

vahşî bir siyâset ta'kib ettiğini iddiâ etmek hatâdır.

Türk Devleti, kudreti esnâsında, hıristiyanlara karşı kuvvetini sû-i isti'mâl etmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun inkırâzından sonra Balkanlardaki hıristiyan devletler de, bütün bu şibh-i cezîre içinde, Türklere karşı aynı cinâyetleri ikâ' etmişlerdir. Misâl olarak Makedonya'da Türklere karşı yapılan mezâlimi, baştan aşağı köylerin tahrib olunmasını zikr edelim.

Biz burada bütün milletleri müdâfaa ediyoruz. Fırkamızın karârıyla müttehidin ve bütün âlemdeki insanlar için düşünen ve hareket eden bir Sosyalist sıfatıyla, miliyet mes'elesini ortaya atıyoruz.

Bir Türk milleti vardır ki her zaman mutaassıb değildir. Ve ekseriyâ bilakis öyle iffet ve sadâkat, mesâide sebât gösterir ki bu evsâfa şarka az tesâdüf edilir. Esâsen, bu milletin de bütün noksanlarıyla beraber yaşamaya hakkı vardır. Ve Ermeni, Rum kıtâli gibi fecî vekâyiin bir daha tahaddüs etmemesini te'mîn edecek tedâbîr ittihâz edilmekle beraber, Türk milletine hür yaşamak hakkı verilmelidir.

Halbuki, müttefikler, asıl Türk milleti kütlesinin –bu millet zürâ' ve tüccârdır ve çalışkandır– mes'ûl olmadığı bu fecâyii bahâne ederek, Türkiye'yi kendi müttefikleriyle parçalamak istiyorlar. Hakka karşı ikâ' edilen bu cinâyet diğerlerini tetvîc ediyor.

Şarka Sosyalist dostlarımız bu mes'ele için en doğru ve en ma'kûl bir sûret-i hal tavsiye ediyorlar. Balkanlar'da Cumhuriyet Federasyonu yanında, Anadolu'da bir Türk-Rum Federasyonu teşkilini teklîf ediyorlar. Eğer hakikî bir Cem'iyet-i Akvâm teşkilî kâbil olsaydı, bu federasyonda, milliyetlerden her birinin hukûkunun muhâfazası için, beşeriyet nâmına bir mandaterlik icrâ ederdi.

Hakikat gibi muğlak fakat adâlete muvâfık olan bu tarz-ı hal yerine müttefikler, Türk İmparatorluğu'nun enkâzını taksîm etmek istiyorlar.

Bu mes'eledede, Wilson nazariyelerini feda ede ede nihâyet bütün prensiblerini terk ediyor. (Buraları eksiktir) Bütün dünya, on dört maddenin yüksek ahlâkı ile bu harekât arasındaki te'lîf-i beyni elîm bir hayretle öğrenecektir.

MÜSLÜMANLIK VAHDETİ

Bu haftaki posta ile gelen İran gazeteleri hükûmet-i Osmaniyye hakkında pek samîmî neşriyâta bulunmaktadırlar. Ez-cümle *Ra'd Gazetesi* başmakâlesinde hulâsa-ten diyor ki:

“Bilumûm müslümanlar, hükûmet-i Osmaniyye'nin ma'rûz kaldığı vaz'iyeti kemâl-i dikkatle ta'kib ediyor. Âlem-i İslâm'ın mukadderâtı Osmanlı hükûmetinin kuv-

vet ve şevketiyle alakadârdır. İstanbul makarr-ı Hilâfet ve İslâmiyet'dir. Aynı zamanda edebiyât, felsefe ve irfân merkezidir. Hangi nokta-i nazardan tedkik edilse pâyi-taht-ı Osmânî İstanbul'dan diğer bir tarafa nakl edilemez. Din ve saltanat nokta-i nazarından Devlet-i İslâmiyye'nin makarrı İstanbul'da kalmalıdır. Aksi takdîrde bütün âlem-i İslâm bi-hakkın rencide ve belki de âsâyiş-i cihân muhtel olacaktır.”

[16]

FRANSA MENÂFİİ VE DEVLET-İ OSMANİYYE

Fransa'nın en ma'rûf gazetelerinden olan *L'information*'un 14 Mayıs târîhli nüshasından:

Bugünlerde Avusturya mesâilini halletmek üzere bulunurken Türkiye'deki hatt-ı hareketimizi henüz bir türlü ta'yîn edemiyoruz. Memleketimizin Türkiye'deki mevkii öteden beri en büyük mevkî idi. Nüfûzumuzun izleri derin, i'tibârımız azîm idi. Bugün Türkiye bize bakıyor ve karârımıza intizâr ediyor. Halbuki biz nelerle meşgûl oluyoruz? Yunanistan'ın metâlibini büyük bir hulûskârlıkla uzun uzadıya teşrîhle vakit geçiriyoruz. Halbuki Fransa'nın âmâl-ı hakikiyyesinden tamâmıyla bî-haberiz.

Bugün henüz Devlet-i Osmaniyye'de muazzam bir vazîfe görebileceğimizi unutmayalım. Bütün fırsatlar henüz elimizdedir. An'anât, menâfî', şeref hep lehimizdedir. Orada bizim bu kadar muhterizâne hareket edişimize hayran kalan pek çok dostlarımız vardır. Bütün bu güzel ve târîhî mevkiiimizden sarf-ı nazar mı edeceğiz?...

Bu dostlarımızı terğîb, onlara şeref veren samîmiyetlerini endişeye düşüren ahvâl hakkında şüphelerini izâle etmek için şimdiye kadar ne yaptık? Tâ Birinci Fransuva'dan beri o Türk hamiyetini teşvîk ve himâye etmekten ibâret olan Fransa an'anesini terk mi edeceğiz? Bunu bir an evvel anlamak, Devlet-i Osmaniyye'nin mukadderâtını bir an evvel hal ile murahasalarını da'vet etmek ve Fransa'nın onlara karşı müttefiklerimizden istihâle mecbûr olduğu âdilâne karârı bir an evvel imzâ ettirmek zamanı artık gelmelidir.”

MUKADDERÂTIMIZ HAKKINDA İ'TİLÂF MATBÛÂTİ

20 Nisan târîhli *Le Matin* gazetesinden:

“Türkiye'nin mukadderâtı hakkında müttefiklerin düşündükleri sûret-i hal 1915 senesinden beri muhtelif safahât geçirmiştir. Bu husûsda ilk kabûl edilen esâs 1915 ve 1916 i'tilâfnâmelerinde münderic noktalardır.

“Fakat Dörtler Meclisi Hind müslümanlarının mü-

messili olan Bikanir Mihracesini istimâ' ettiği günden beri vaz'iyet değişmiştir. Türkiye'nin küçülmekle beraber mevcûdiyeti zât-ı şâhânenin beyne'l-milel bir kontrol altında İstanbul'da ibkâsı düşünülmektedir. Zât-ı şâhâne bütün Hind müslümanlarının duâlarında zikr edilen büyük bir rûhânî şahsiyeti hâizdir. Binâenaleyh kendisini vesâyet altında bulundurmakta ve İslâmların hissiyât-ı dîniyyelerini rencide etmekte büyük mahzûr vardır.

"Bu yeni müzâkerâtan ne netice hâsıl olacaktır? Henüz burası ma'lûm değildir. Fakat Fransa mevkiini muhafaza etmelidir. Bizim nüfûzumuz altında bulunacağı vaad edilen Suriye'de büyük fedakârlıklar yaptık. En zengin havâlî Suriye'den ayrıldı. Binâenaleyh Osmanlı hükûmet-i merkeziyesi nezdinde hakkımız olan kontrol hissesine mâlik olmalıyız.

"Dörtler Meclisi'nin müzâkerâtında Sonnino ve Venizelos da hâzır bulunmuştur."

20 Nisan târîhli *Corriere Della Sera* gazetesi de Paris'den aldığı şu telgrafnâmeyi neşr ediyor:

"Paris 19 Mayıs— *Jurnal Dedebe*'nin istihbârına nazaran Türkiye'de muhtelif devletlere verilecek manda vazîfesi hakkında gazetelerde münteşir havâdisler tamâmen nâ be-mevsim ve bî-asl u esâsıdır. Bu neşriyât daha ziyâde Türkiye'nin parçalanmasına tarafdâr olan cereyânın tezâhüründen ibârettir. Hakikatte İstanbul ve nüfûz mıntıkları hakkında henüz hiçbir karâr verilmemiştir. Dörtler Meclisi şu sırada, Osmanlı İmparatorluğu arâzisi üzerinde yeni bir tarz-ı idâre te'sîsi hakkındaki projenin tedkiki ile meşgûl bulunmaktadır."

L'action Française gazetesi Avusturya gibi Türkiye'nin de yeniden teşkiline ihtiyâc görüldüğünü söylüyor.

Post Republic de diyor ki: "Hindistan nâzırı ile Mihrace Bikanir ve Hindistan müslümanları murahhasları tarafından evvelki gün Dörtler Meclisi'nde vukû' bulan

beyânât epeyce tesîr husûle getirmiştir. Hind İslâmları, Almanya'nın müttefikî olan Türkiye'ye karşı muhârebeye herkesden fazla iştirâk ettiklerini beyân eylemekte ve fakat zât-ı şâhâneyi müşkil bir vaz'iyette bulundurarak âlem-i İslâm'ı tezlil eylemek sûretiyle muzafferiyetten istifade etmemeyi karârlaştırmış olduklarını söylemektedirler. Bu cihet Türk mes'elesini tenvîr etmektedir."

MAKÂM-I MEŞÎHAT-I ULYÂNIN TA'MİMÎ

Makâm-ı âlî-i Fetvâ-penâhîden merâkiz-i vilâyât ve elviye-i müstakille müftülüklerine 27 Mayıs 335 târîhinde keşide kılınan telgrafnâme sûretidir:

Vaz'iyet-i hâzırânın icâb ettiği kâffe-i esbâb ve tedâbîre mürâcaat tabîi olmakla beraber bu gibi pek mühim zamanda ma'neviyâta dahi tevessül lâzımeden bulunduğundan devletin saâdet ve selâmeti için zât-ı şerîfleriyle ulemâ ve sulehâdan bazı zevât tarafından *Buhârî ve Şifâ-i Şerîf* ve ed'îye-i me'sûre tilâvetine muvâzabet ve önümüzdeki Cuma günü ba'de edâi's-sâlâh pâyitaht cevâmî'-i şerîfesinde Hilâfet ve İslâmiyet'in selâmeti hakkında bârgâh-ı ahadiyyete ref'-i niyâz ve tazarru' kılınması mukarrer olduğu cihetle taşradaki cevâmî'-i şerîfede dahi aynı sâatte bilcümle müslimînin yek-zebân olarak*¹ daavât-ı hayriyyeye iştirâk eylemeleri ve mülhakâta da bu yolda vesâyâ ifâsına gayret edilmesi matlûbdur.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

* Tekbîrler ile

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruştur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektupların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

05 Haziran 1919

06 Ramazan 1337

Perşembe

05 Haziran 1335

Cild: 17 - Aded: 419-420

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْهُنَّ
سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

Meâl-i Kerîmi

“Allah, o Allah’dır ki yerde bulunan şeylerin kâffesini
sizin için yarattı. Sonra semâvâta dönerek onu da yedi
kat olarak îcâd ve tekvîn etti, O her şeyi âlîmdir.”

Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede bir çok ni’metlerini
sayıyor ki insanlar mütemâdî sûrette istifâde edegelmek-
te oldukları halde o ni’metlerin ne büyük şeyler oldu-
ğunu düşünmeyi hâtırlarına bile getirmezler. Çünkü nâil
oldukları ni’metlerin kesret ve temâdîsi yüzünden hâsıl
ettikleri hâl-i istiğnâ kendilerini şımartmış, en mühim bir
ni’met ve inâyeti gâyet tabîî bir hâl ve hâdise telakkî et-
mek i’tiyâdına sevk etmiştir.

Vâkıa her ferdin taht-ı teslîmindedir ki insanlara, me-
dâr-ı imtiyâz ve tekrîmleri olan ni’met-i akli ihşân eden
Cenâb-ı Hak’tır. Bugün insan hâiz olduğu cevher-i aklın
şu’le-i feyyâzından istinâre etmesi sâyesinde buhar ve
kehribâ (elektrik) kuvvetlerini irâdesine musahhar etmiş-
tir. Arzın a’mâkına inmenin, havanın yüksek tabakâtına
çıkmanın tarîk-i teyessür ve imkânını telkîn eden, hay-
vanları terbiye ile kâbil-i istifâde bir hâle getirmenin, dal-
gaların sırtında gezmenin çarelerini keşf ettiren akıldır.

Sözü hulâsa etmek lâzım gelirse denilebilir ki arz üze-
rinde hayvan, nebât, cemâd nâmına ne varsa kâffesi
Âdemoğulları için yaratılmış ve bu şeylerde istediği gibi

tasarruf etmek, arzu ettiği husûsâta müsahhar bulundur-
mak beşerin iktidârı dâhilinde bulunmuştur.

İnsan, arzın sathına âit bu gibi mevâdd-ı tabî’iyyeden
istifâde ile iktifâ etmeyerek kat kat a’mâkına inmekte,
oralarda bulunduğu altın, gümüş, ahcâr-ı nefise, taş kömür,
demir ve ma’âdin-i sâireyi meydana çıkararak müzey-
yenâtını, silâh ve âlâtını, gemilerini, katarlarını bunlar-
dan i’mâl ve tedârik etmektedir.

İmdi mahlûkât-ı sâire miyânında, insanın hâiz olduğu
derecede kuvvet ve kudrete mâlik bir mahlûk var mı?
(وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ)²

İnsanın nâil olduğu ni’metlerin öşri mi şârına nâil ol-
muş, bir zî-rûh tasavvur olunabilir mi? ³(وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ. وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ. وَأَتَيْنَكُم مِّنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا)

Mahlûkât miyânında hiçbir sınıfa nasîb olmayan bu
ni’am-ı celîleden istifâde eden yalnız insan olunca nasıl
olur da o ni’metlerin mün’im-i zülcelâline karşı irtikâb-ı
küfr etmek alçaklığını irtikâb eder? Üzerlerindeki kubbe-i
nilgûnu yedi ve daha ziyâde tabakaya ayıran, o ilâh-ı
mu’azzamın [18] kudret ve hikmeti olduğu meydanda
iken vücûd ve rubûbiyyetini inkâr için insan ne gibi fikir
ve mantığa istinâd eder? ⁴(رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْهَا. وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا).
وَأَخْرَجَ ضَحِيهَا. وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا. أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعِيهَا.
وَالْجِبَالُ أَرْسِيَهَا. مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ)

Kevâkib-i seyyâre, hâl-i zevebânda bulunan birçok
mevâdd-ı ma’deniyyeyi hâvî yekpare bir duman kütle-
sinden ibâret idi. Fâtır-ı hakîm, âlemin bu, gördüğümüz
şekil ve nizâm-ı bedî’ a girmesini murâd edince o müte-

² A’râf, 7/10.

³ İbrahim, 14/32-34.

⁴ Nâziât, 79/28-33

¹ Bakara, 2/29.

lehib duhân kütlisini parçaladı. Kütle fezâda küre şeklinde bir takım aksâma ayrıldı. Bunlar Arz, Kamer, Utarid, Zühre, Merih, Zuhal, Nebtün ve sâire gibi, Kur'ân'da mezkûr olan olmayan seyyârâtın esâsını teşkil ettiler.

Kudret-i fâtıra müteâkiben arzın sathını tesviye, otlak ve sulak yerlerini ta'yîn etti. Ve ona, sinesine tevdi' edilecek her tohum ve taneyi infilâk ettirerek aslından kat kat fazla meyve ve mahsûl vermek kuvvet ve kâbiliyetini bahş etti.

Fikrimizce ¹ (أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا) âyet-i kerîmesinin işâret ettiği ma'nâ, kezâlik ² (ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ) kavî-i kerîminden telmîh tarîkiyle iktibâs olunacak hakikat, bu merkezde olsa gerektir.

Duhân denilen şey gâyet dakik eczâ-yı fahmiyye ile kesâfetten ârî ecsâm-ı zâtîyye-i gayr-i fahmiyyeyi câmi' bir mecmû'a-i hevâiyyeden ibârettir. Cenâb-ı Hak semâvât ve arzını icâd ve tekvînlerinden maksûd gâyeyi te'mîne sâlih bir şekil ve kalıba ifrâğ etmek isteyince sath-ı hâricîlerini teşkil eden seyyâl ateşi tedricî sûrette soğuttu. Bu sûretle el-yevm mer'î ve meşhûd olan tabakâtı tekâsûf etmeye başladı. Ateşler bu ecsâmın iç tabakalarında gizli kaldı. Mamafih bu hâdisenin te'sîri hitâm bulmuş değildir. Zaman geçtikçe arz ve sâirenin kırsıları bir derece daha kesâfet peyda etmekte devam edip gidecektir.

Arz ve avâlim-i sâirede mevcûd harâretin sükûn ve intfâsının cümle-i netâyicindendir ki bunlardan tanıyabildiklerimiz mahlûkâtı barındırabilecek ve zî-hayât âlemlerin yaşayabilmesini mümkün kılacak bir hâle getirmiştir. Ve ihtimâl ki tanımadığımız avâlim-i semâviyye bu nokta-i nazardan iktisâb ettikleri havâs ve kâbiliyet itibâriyle âlem-i arzdan pek çok farklı değillerdir. Böyle olmayıp da fezâda sâbih bir halde bulunan küreler eskisi gibi duhân ve buhar hâlinde kalsaydılar tabîidir ki ne üzerlerinde bir ot bitecek, ne de bir hayvân yaşayabilecek idi.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaziz Çavuş

* * *

DİNİ MÜCEDDİDLER

YAHUD

“TÜRKİYE’NİN NECÂT VE İTİLÂ YOLLARI”NDA BİR REHBER

“Dini yanlış telkînin en fenâ, en gizli noktalarını Musa Efendi bize gösteriyor: “Şer’at-i ictimâ’iyye, yalnız ictimâ’î menfaatleri taleb, ictimâ’î mefsedetleri def’ esâslarına te’sîs kılınabilir. Eğer ulûm-ı fıkhiyye tedvîn kılınırken şu esâs üzerine te’sîs kılınmış olsaydı, bugün güzel şer’at-i ictimâ’iyye İslâmiyet olurdu. Lakin bizim fıkıhlar,

teklîfin esâsında azâbı, sevâbı i’tibâr kılıp İslâmiyet’i bir şer’at-i ictimâ’iyye olmaktan mahrûm ettiler.” Bu mühim noktada bir sâniye tevakkuf edelim: Ulemâ-yı dîn, bize şer’atin emirlerini, nehiyelerini tebyîn ederken yalnız uhrevî neticeleri telkîn ve neticeleri i’zâm ederler. Bunun şu günahı var, bu günah bu kadar büyüktür diyecek yerde, cehennem ateşinin şiddetinden bahs edeceklerine İslâm’a emr olunan veya nehy olunan ef’âlin ahlâkî, ictimâ’î fâide ve zararlarını izâh ederek mükâfât ve cezâ husûslarında biraz da akıl ve zekâyı iknâa çalışsalar dîn-i İslâm’ı şer’at-i ictimâ’iyye olmaktan mahrûm etmezlerdi. Vâkı’a hikmet-i bâliğa-i Samedâniyyeye kâmil len vâkıf olmak mümkün değil, âmennâ (Bu Arabî fiilin imlâsı da Türkçe olmuş) lakin bütün evâmir ve nevâhî böyle değildir. Elbette akıl ve zekâ ile hikmet vaz’ı anlaşılabilen hükümler de var. Âlimler ekseriyâ nüfûz edemedikleri noktaları “Allah bilir” kaydıyla geçip işâret ettiler.” (s. 39, Ayın)

İslâmiyet edyân-ı semâviyyeden bir din olmak, yani Cenâb-ı Hakk’ın kullarına âit emirlerini, nehiyelerini hâvî bulunmak cihetiyle ahkâm-ı mezkûreyi icrâ eden ibâdın, Allah’a karşı ifâ-i vazîfe-i ubûdiyyet ve mükellefiyyet kasdıyla icrâ etmesi lâzım gelir. Ahkâm-ı şer’iyye kulların kendilerine âit ve dünyevî bir takım menâfi’ ve fevâidi de mutazammın olsa bile, yine bunlar, dînî birer vazîfe hâlinde ifâ olunurken, herhâlde makâsıd-ı uhreviyyesi üzerine binâ edilmese icrâ edilen fiil, sıfat-ı dîniyyeden ârî bir fi’l-i âdî olur, yani şer’an ve dînen sahîh ve makbûl olmaz. Meselâ beş vakitte namazını kılan adam Allah’ın emrini yerine getirmek ve bu sûretle mes’ûliyet-i uhreviyyeden kurtulmak maksad ve mülâhazasıyla değil de namazın, vücûd üzerinde güzel bir jimnastik te’sîrini ihtivâ ettiğine kâni’ bulunduğu için kılsa namaz sahîh olmaz. Jimnastik sahîh olur. Oruç tutanın da meselâ mi’devî bir himye maksadıyla müftûrâta fâsıla vermesi ve meydân-ı muhârebede hayâtını tehlikeye koyan zâtın i’lâ-i kelimetullah fikrinden hâlî olarak, hattâ şeref ve şân ihrâzı gibi âlî addolunan gâyelere de şâmil olmak üzere başka maksadlar ve gâyeler ta’kîb etmesi oruç ve cihâd vazîfelerinin şer’an sahîh ve makbûl sûrette edâ edilmemiş olmasına sebebiyet verir.* Muktezâ-yı akl ve [19] hikmet de budur. Meselâ karşınızda ta’zîmkârâne bir vaz’ almasını emr ettiğiniz hizmetkârınız, bunu emrinize itâaten değil de kendi vücûduna fâide verecek bir nevi’

* Kezâlik vücûduna mazarratı olduğundan dolayı müskirâtı kat’iyyen terke karâr veren adam şer’an eski sarhoşluklarının günahından kurtulmuş bir tevbekâr addolunmaz. Sârî hastalığa yakalanmak korkusuyla gayr-i meşrû’ münâsebetlerden tevakkî eden adam, nazar-ı şer’de affı sayılmaz. Hattâ böylelerinin nazar-ı şer’den başka haysiyetli insanlar arasında yüksek bir seviye-i ahlâk ve namusu hâiz olmadığına hükmedilir.

¹ Enbiyâ, 21/30.

² Fussilet, 41/11.

idman maksadıyla yaptığını ve bir hizmet zımında bir yere gönderdiğiniz vakitte söylediğiniz işi görüp geldikten sonra oraya kendisini, sizin emrinizden ziyâde, bir tenezzüh yapmak fikr ve mülâhazası sevk ettiğini söylese size karşı vazîfesini îfâ etmiş addeder misiniz? Ve hattâ o terbiyesiz herifi kapınızda tutar mısınız? Hizmetkârlarınızda, mâdûnlarınızda bu gibi hâlâta dikkat ettiğiniz gibi akrânınız olan dostlarınızın bile size karşı etvâr ve harekâtında, hâtırınızı saymak veyahud kendi menfaatlerini kollamak maksadlarından hangisinin icrâ-i te'sîr ettiğini nazar-ı dikkate alır, ve dostluklarındaki ciddiyet ve samîmiyeti muvâzene ederken en büyük ehemmiyeti bu nikât-ı ma'neviyyeye atf edersiniz.

İşte bu gibi esbâb-ı ma'küleye mebnî dîn-i İslâm'da niyetin büyük bir mevkii vardır. Ve bu niyettir ki ef'âle, şer'î ve gayr-i şer'î olmak sıfatını iksâ eder. İnsan bir iş yapacak ve bu iş de abdin ma'bûduna karşı bir vazîfe-i dîniyye icrâsı mâhiyetinde bulunacaksa mutlaka o işin li-vechillâh icrâ edilmiş olması iktizâ eder. Öyle ya, bakalım: Yaptığın bir işte Allah'ın emrini mi düşündün, yoksa kendi çıkarını mı? Kendi menfaatini düşündün de yaptınsa, senin için celî veya hafî bir ihtiyâcın tatmîninden ibâret olan o fiilini artık bir fi'l-i dînî addetmek, yani Allah'a mâl etmek kâbil olamaz. Hattâ, eğer cehennemden kurtulmak ve cennete dâhil olmak gibi, menfaati abde râci' olan makâsıd-ı uhreviyye, lisân-ı şâri'de vezâif-i dîniyyeye gâye olarak gösterilmeseydi vezâif-i mezkûrenin îfâsında o gibi menâfi'-i uhreviyyeyi nazar-ı itibâre almak da tecvîz edilmeyerek, sırf rızâ-i Bârî'ye riâyet ve emir ve nehye göre hareket esâsına binâ edilmesi lâzım gelirdi. Bununla beraber, havâss-ı mü'minîn nazarında ahkâm-ı şer'iyyeye gâye olmak için makâsıd-ı uhreviyye bile derecât-ı mütefâviteye ayrılır. Hulâsa niyet mes'elesi abdin iz'ân ve irfânı nisbetinde nezâket ve ehemmiyet kesb eder. İbâdetten lezzet almak mümin için tam bir mertebe-i tekâmül olmadığını, çünkü bundan ibâdetine az çok hazz-ı nefis karışacağı cihetle hâlis emir kulu olması matlûb olan insân-ı kâmilin, bu dereceyi de kat' edip mübtedî bir âbid gibi nefsiyle mücâhede ederek ibâdet etmesi lâzım geleceğini İmâm-ı Şa'rânî'nin bir eserinde görmüştüm. Fakat bunlar, evvelce de arz ettiğim vechle havâssın gözetebileceği ince noktalardır. Onlar, zikri geçen âbidi kısmen “abdü'l-lezzet” addettikleri gibi cennet ve cehennem için ibâdet edenlere de “abdu'r-recâ ve'l-havf” nâmını verirler. Bu ince nüktelerden kat'-ı nazar edildikten sonra vezâif-i şer'iyyenin esâs sıhhatini ve mükellefin zimmetinden sukûtunu te'mîn için, makâsıd-ı dünyeviyye ile makâsıd-ı uhreviyye farkına dikkat etmek kâfidir. Zirâ alelumûm makâsıd-ı uhreviyye farkına dikkat etmek kâfidir. Zira alelumûm makâsıd-ı uhreviyye-

yi şâriin kendisi ta'yîn ve tebyîn buyurmuş olduğu gibi, ibâdeti âdetten tefrîk için dünya ve âhiret menfaatleri kâfi ve ma'kul birer mikyâs teşkil eder. İlâhî ve uhrevî bir maksadla yapılan şeyler ibâdet ve dünyevî bir menfaat istihsâli zımında yapılan şeyler de âdet veya îcâb-ı maslahat nev'inden olur. Niyetin nazar-ı İslâm'da hâiz olduğu te'sîre bakınız ki dünyevî bir menfaat mülâhazasıyla icrâ olunan bir emr-i dînî şer'an sahîh ve makbûl olmayacak sûrette dünyevî bir mâhiyet iktisâb edeceği gibi her hangi bir fi'l-i dünyevî de, uhrevî bir maksadla icrâsı hâlinde ibâdete inkılâb eder.

Ahkâm-ı şer'iyyenin, ahkâm-ı şer'iyye olmak itibâriyle makâsıd-ı dünyeviyye üzerine binâ edilmesi câiz olmaya-acağı aklın idrâk ve takdîr edilebilecek bir keyfiyet olduğu gibi edille-i nakliyye de pek sarîh sûrette bunu nâtıktır: Kâlellâhü teâlâ: (يُرِيدُ حَزْتُ الْأَجْرَةِ نَزْدَ لَهُ فِي حَزْتِهِ وَمَنْ كَانَ) (eş-Şûrâ [20]) “Sa'y ve ameli ile âhiret menfaati iktisâb etmek isteyenlerin kazançlarını artırırız. Dünya hars ve menfaati isteyenlere de ondan veririz. Lakin bunların âhirette nasîbi yoktur.” (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ) وَمَنْ أَرَادَ الْأَجْرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ يَصْلِبْهَا مَذْمُومًا مَذْهُورًا. (فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا) (İsrâ [18-19]) “Menâfi' ve huzûzâtı peşin olan dünyayı isteyen insanlardan, dilediğimiz eşhâsa mahsûs olmak üzere dünyada istediğimiz şeyleri veririz.. İstikbâle kalan âhiret menâfiini tercîh ederek bi-hakkın onun için çalışanlar ise mesâ'î-i meşkûre ashâbıdır.” Âyetteki (وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا) cümlesi âhiret işlerinde niyet-i hâlisâ lâzım olduğuna delâlet etmektedir. (مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا) وَزَيَّنَّا نَوْفَ الْيَوْمِ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبَحْسُونَ. أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْأَجْرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَّ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Hûd [15-16]) “Hayât ve sa'âdet-i dünyeviyyeyi mutâ'-ı nazar itihâz edenlerin mükâfâtını, bir gûnâ tenzîlâta uğratmayarak tamâmen dünyada öderiz. Lakin işte bunlardır ki hazz-ı uhrevîleri nâr-ı cehenneme inhisâr eder, emekleri âhirette boşa gider. Hadd-i zâtında işlemiş oldukları amelleri bâtil olduğundan bunlardan semere-i uhreviyye beklemekte zâten ma'nâ yoktur.” Ve fi'l-hadîs ¹ (إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مَنَادٌ: (من عَمِلَ عَمَلًا لغير الله فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْ عَمَلِهِ) (İbni Sa'd an-Ebî Sa'id bin Ebî Fezâle) “Kıyâmet günü olunca, bir münâdî: Allah'dan başkası nâm ve hesâbına her kim her ne işlediyse amelinin mükâfâtını da ondan talep etsin diye nidâ eder.” (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعْطِي الدُّنْيَا عَلَى نِيَّةِ الْآخِرَةِ وَأَبَى أَنْ يُعْطِيَ الْآخِرَةَ) ² (على نِيَّةِ الدُّنْيَا) (İbnülmübârek an-Enes) “Cenâb-ı Hak, âhiret niyeti üzerine dünyâyı verir. Fakat dünya niyeti üzerine âhireti vermekten kat'iyyen imtinâ' eder.”

Buhârî'de birinci hadîs olarak zikr edilen (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) hadîs-i şerîfi ise pek meşhûrdur.

¹ Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr*, 784.

² Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr*, 3667.

[20] Ef'al-i şer'iyyede makâsıd-ı uhreviyyenin hâiz olduğu ehemmiyeti izâh zımnında serd ettiğimiz esbâb-ı akliyye ve nakliyyenin zannederim ki kifâyeti teslîm edilir. Lakin, ahkâm-ı şer'iyyenin fevâid-i ictimâ'îyesinden bahse lüzûm gösteren muâzırlarımın bundan maksadları, ahkâm-ı mezkûreyi münhasıran makâsıd-ı dünyeviyyeye binâ etmek olmayıp makâsıd-ı uhreviyyesiyle birlikte olarak menâfî'-i dünyeviyyesini zıkr ve izâhdan ibaret olmak tarzında kâriinin hâtırına bir fikir gelebilir, ve arkasından: Bu da memnû' mudur? Suâli vârid olur. Hâşim Nâhid Bey'in ifâdâtından: "Bunun şu günahı var, bu günah bu kadar büyüktür diyecek yerde... cehennem ateşinin şiddetinden bahs edeceklerine" ta'bîrleri epeyce bir vuzûh ile ve hele muktedâ-yı dînîsi bulunan Musa Efendi'nin: "Şer'i at-i ictimâ'îye yalnız ictimâ'î menfaatleri taleb, ictimâ'î mefsedetleri def' esâsına te'sîs kılınabilir. Eğer ulûm-ı fıkhiyye tedvîn kılınırken şu esâs üzerine tedvîn kılınmış olsaydı..." fıkraları sarâhat-ı kat'iyyesiyle bu ihtimâli men' etmekte ise de fakat biz, kâri'lerimizin, hulûs-ı niyyete makrûn olarak zihinlerini işgâl edecek olan şu ihtimâli de tedkik edelim:

Ahkâm-ı şer'iyyenin fevâid-i ictimâ'îyesini düşünmek, bulmak fenâ bir şey değildir. Belki bu fevâid ve menâfii şâyân-ı dikkat bir kudret ve mahâretle âleme anlatmak ulemâmızın uhdesine müterettib bir vazîfedir. Ancak bu işin yeri, fenni Musa Efendi'nin zannettiği gibi ilm-i fıkıh olmayacak, usûl-i fıkıh bile olmayacak. Çünkü ilm-i fıkıh, müslümanlara vezâif-i dîniyyesini bir kânûn metni gibi ta'lîm ve telkîn edecek, usûl-i fıkıh da onların me'hazlerini, edille-i erba'a-i şer'iyyeden ne sûretle istinbât edildiğini gösterecektir. Ahkâm-ı şer'iyye üzerine yürütülecek mutâla'ât-ı ictimâ'îye ise dîn-i İslâm'ın efrâdından ziyâde ağıyârına karşı ve bir silâh-ı müdâhale ve müsâbaka hâlinde vaz'-ı enzâr edilmek lâzım gelir. Vâki'a, dünyâya âit olan bu menâfî' ve mehâsini müslümanların da bilmesi pek fâideli olur, ancak mes'elenin yalnız "bilmek" de kalması iktizâ ederek, vezâif-i şer'iyyenin fiiliyât ve icrââtını onların üzerine binâ etmek derecesine gelince yukarıda tafsîlen arz edildiği vechile ef'âl-i mezkûreyi ifsâd eder. Demek vezâif-i dîniyyeden her birinin dünyaya âit ne kadar illet ve hikmeti bulunursa bulunsun, yine icrâsında gözetilecek esâs ve gâye Allah'ın emrine itâat ve mes'ûliyet-i uhreviyyeden havf ve haşyet gibi gayr-i dünyevî şeylerden ibâret olacaktır. Ve nihâyet, makâsıd-ı dünyeviyye esâsın mâdûnunda ve makâsıd-ı tâliyye ve munzamma hâlinde nazar-ı i'tibâra alınabilir, o kadar.

Niyet bahsinde, dermiyân edilecek bazı istisnâ noktaları da vardır: Meselâ kendisi başlı başına bir ibâdet-i maksûde değil de, ibâdet-i maksûdeye hâdim olacak şerâit ve mukaddimât idâdında bulunan vezâif-i şer'iyye-

yeye âit niyetler fazla müsââdâtı hâiz olabilir. İşte abdest, bizzât maksûd olan ibâdetlerden değil de namaz için lâzım bir vazife-i teba'iyye hâlinde bulunduğu cihetle bunda hiç niyet olmasa veyahud vücûdun serinlemesi ve sıhhaten müstefid olması gibi bir maksad nazar-ı i'tibâre alınsa abdest fâsid olmaz. Lakin mü'min-i muhâsib yine bu gibi mesâğ noktalarını bile makâsıd-ı uhreviyyeye rabt ederek aynı fiil ile fazla sevâb kazanmak fırsatını kaçırmaz.

Şunu da söyleyelim ki ef'âl-i şer'iyyede makâsıd-ı uhreviyyeden ziyâde ictimâ'î fâideler taharrîsi cihetine itinâ etmek ve bu ciheti esâs derecesine çıkarmaya çalışmak dine inanmamak illet-i müzminesinin tevli'd ettiği ibtilâlardandır. Zâten münâzırlarımın ara sıra, sözlerinde hep o gizli illetin eser-i nekesi görülür. Yoksa, en ziyâde menâfî'-i dünyeviyyesi nazar-ı i'tibâre alınarak icrâ edilen ef'âl-i şer'iyyenin, ef'âl-i dîniyye ve ibâdet yerine geçmeyeceğini bilecek kadar vukûf-ı fikhîden, ve hiç olmazsa bunu takdîre kifâyet edecek kadar bir zekâdan munâzırlarım mahrûm değillerdir. Onları akıl ve mantığın da kabûl edemeyeceği bu fikre sevk eden şey, dînin beyânât-ı uhreviyyesine pek o kadar ehemmiyet vermemeleridir. Yoksa, ahkâm-ı şer'iyyenin dünyâya âit olmak üzere ihtivâ edebileceği hüküm ve mesâlih pek mühim olmakla beraber cennet ve cehenneme inanan insanlar bu cihetlere pek o kadar sarf-ı zihn etmemekte ma'zûrdurlar; hele ehemmiyetin fazlasını makâsıd-ı dünyeviyyeye nakl etmek isteyen münâzırlarımdan ziyâde ma'zûrdurlar. Çünkü eğer âhiretin aslı varsa insanın orada nâil olacağı muazzam ve müebbed saâdetler, veyahud ma'rûz kalacağı şedîd ve medîd felaketler karşısında dünyânın gelip geçici ikbâl ve idbârının kat'iyyen ehemmiyeti yoktur. Ah müslümanlara istikbâlin ehemmiyetini anlatmak derdiyle yürekleri yanan teceddüd-perver munâzırlarım âhiret denilen o en büyük âtiye inansalardı ulemâ-i din tarafından müslümanların dünyasına ehemmiyet verildiği kadar olsun kendileri de müslümanların âhiretine atf-ı ehemmiyet ederek yanık sesli ve gözû yaşlı kalemleriyle biraz da o sahada feryâd ederlerdi. Yalnız Hâşim Bey, aşağıda mektebli gençlerden bahs ederken, revâbit-ı dîniyye ve ahlâkiyyelerinin inhilâli yüzünden memleket için câhillerden daha muzır bir unsur hâlinde bulunduklarını i'tirâf etmek sûretiyle dinsizliğin vehâmetinden sû-i âkıbetinden epeyce bahs etmiş ise de yine bu vehâmetler, bu âkıbetler hep dünyaya râci' ve münhasır tehdîdât tarzında dermiyân edilmiştir.

Ef'âl-i şer'iyyeyi makâsıd-ı ictimâ'îye esâsları üzerine te'sîs etmek mesleğinin bir mahzûru daha vardır ki o da bu meslek esâsı üzerine teessüs eden ahkâm-ı şer'iyyenin yavaş yavaş tahrîf ve tağyîrine yol açılmasıdır. Me-

selâ namazda en çok harekât-ı bedeniyeden edilecek istifâdeyi nazar-ı i'tibâra alanlar bugün bunun yerine – belki daha nâfi' ve daha sistematik olmak üzere– başka bir şekl-i hareket ikâmesini tecvîz edebilirler.

Mustafa Sabri

* * *

[21] FETVÂ-YI MEŞİHAT-PENÂHÎ

Ordu-yı Osmânî'nin hâl-i seferberîde addolunup olunmayacağı ve zâbitân ve efrâdın hulûl eden Ramazân-ı şerîfde sıyâm ile mükellef tutulup tutulmayacakları Harbiye Nezâreti'nce Meşihat'den isti'lâm olunmuş idi. Makâm-ı mu'allâ-yı Meşihat'den sûreti âtîde münderic tezkire ile cevâb verilmiştir:

El-yevm sulh mün'akid olmamakla beraber mütârekede tarafeyni ve bilhâssa bizim tarafı hâl-i harbin avdetine müheyâ bir vaz'ıyyette bulunduracak mâhiyette olmadığından şimdiki halde hakikî ma'nâsıyla seferberlik yoktur.

Terhîsi kabûl eden ordu seferberlikten uzaklaşmıştır. Bunun ile beraber memleketteki vaz'ıyyetin fevkalâde nâzik ve müşkil bulunmasına mebnî Osmanlı Ordusu'nun hâl-i hazarîdeki sükûn ve intizâmı da tekarrur etmiş olmadığına nazaran bazı kıtaâtın harekât-ı askeriyeye ve meşâkk-ı seferiyeye gibi ma'zeretlere ma'rûz kalacağı da melhûz bulunduğu cihetle bu gibi husûsâtta dîn-i İslâm'ın mesâfe-i ba'ide addettiği on sekiz sâat yolculukla müddet-i ikâmet addettiği on beş güne bâliğ olmayan meks ü tevakkuf hesâblarını nazar-ı dikkate almak salâhiyetini hâiz olan kumandanların vaz'ıyyetine tebean efrâdın da misâfir veya mukim addolunmak sûretiyle hâl ve vaz'ıyetleri taayyün edecektir.

Bundan başka kışlalarda ikâmet eden efrâdın veya devâir ve aklâm-ı askeriyeye devâm eden zâbitânın diğer sûretle bir ma'zeret-i sıhhiyeye müstenid olmadığı gibi mahzâ askerlik sebebiyle oruç tutmamaları câiz olmadığı gibi yukarıda arz olunan seferberlik hâl ve vaz'ıyyeti ile oruç tutmaya mecbûr olmayanlar dâhil olduğu halde hiçbir askerin veya hiçbir kimsenin sokaklarda veya dâire-i resmiyyede alenen nakz-ı sıyâm etmelerine mesâğ-ı şer'î olmadığı beyânıyla tezkire-i senâverî terkim kılındı efendim.

28 Şaban 337 / 29 Mayıs 1335

Şeyhülislâm Mustafa Sabri



HUKÛK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

35

123'üncü maddede: "Akd-i nikâhdan sonra zevce tecennün edip de zevce hâkime bil-mürâca'a tefrîkini talep etse hâkim tefrîki bir sene müddetle te'cîl eder." denilmiş. Madde-i sâbıkada olduğu gibi müddet-i te'cîl mezheb-i Mâlikîyye'den alınmıştır. Nikâhdan evvel tecennün edenin hükmünden sukût olunması da karâr-nâmenin dokuzuncu maddesinde mecnûnun izdivâcın izn-i hâkime ta'lîk edilmiş olmasına mebnî ve onun bu hâliyle beraber mahtûbe râzı olmadıkça hâkim nikâhlarına müsâade vermez, vâki' olamaz fikrinden nâşî olsa gerek.

Halbuki madde-i mezkûre doğru olmayıp hâkimin müsâadesi olmaksızın mecnûn velisinin tezcîl edebileceği ve onun bu hâline zevcesi sonradan muttali' olursa hakk-ı hıyârında beyne'l-eimme ihtilâf olunup ve illâ nikâhın fesâdına gidilecek olursa hiçbir mezhebe uymayacağı mahallinde beyân olunmuştur.

Kable'l-akd, ya ba'de'l-akd kable'd-duhûl zevce tecennün ederse zevcenin taleb-i tefrîke hakkı olması İmâm Muhammed'den mervî olan ahad-i kavleyne muvâfık olup lakin ba'de'd-duhûl hâdis olan cinnet ve illet böyle değildir. Mâlikî Mezhebi'nce de muhtelefün-fih olup ba'de'd-duhûl hâdis olan cinnet, yahud cüzzâm ve barasdan dolayı tefrîk hükmünün nâfiz olması için hâkimin o mezhebi mu'tekid olması da lâzımdır. Mezheb-i Hanefî ile mütedeyyin olup tefrîkin adem-i sıhhatini mu'tekid olan hukukâm için mümkün olamaz. Bu misillü maddeler hakkında en ziyâde bu cihetin nazar-ı dikkate alınması lâzım gelir. Çünkü mes'ele din mes'elesi, hıll ü hürmet mes'elesidir. Maddenin metni de ba'de'd-duhûl hâdis olan illet hakkında pek sarîh değil. Her halde ba'de'd-duhûl lafzı ilave edilir ve müddet-i te'cîl bir seneye hasr olunmayıp ârâ-yı etibbânın ittifâkıyla şifâsından ye'sin tahakkukuna ta'lîk olunursa bundan daha münâsib olur.

36

126'ıncı maddede:

"Bir kadının zevci ihtifâ veyahud müddet-i sefer veya daha karîb bir mahalle giderek tegayyub edip veya mefkûd olup nafaka tahsîli müteazzir olur ve zevce tefrîki talep ederse hâkim tahkîkât-ı lâzime icrâsından sonra beynlerini tefrîke hükmeder."

Denilmiş ve hiçbir kavle istinâd ettirildiği lâyhada zikr olunmamıştır.

Mezhebimize muvâfık olmadığı gibi mûsir olan bir

kimsenin nafaka cinsinden bir mâl terk etmeksizin tegayyüb ve fikdânından dolayı zevcesinin tefrîkine gidilmek mezheb-i Şâfiî'ye de uymaz. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden alınmış olacak. Lakin yine doğru değil. Çünkü bu maddeden tebâdür ettiği üzere tamâm nafakanın tahsîli müteazzir olmak, hükm-i tefrîk için onların mezheplerince de kâfi olmaz. Tefrîki onlar ancak sedd-i ramak edecek bir kuru ekmek bulamadığı sûrette tecvîz etmişler ve maazâlik bu tefrîkin de bir hükm-i kat'î mâhiyetinde olmadığını kitâblarında tasrîh etmişlerdir. Erkek zuhûr edip de vaktiyle nafaka bırakmış olduğu, yahud kadının nafakasını iskât etmiş bulunduğunu ber-nehc-i şer'î iki şâhid-i adl ile isbât ederse tefrîkin bâtil olacağını, zevce iddet beklemiş ve ondan sonra başkasına varmış ve zevc-i sâni duhûl etmiş olsa da nikâhı mu'teber olmayıp evvelki nikâhla zevc-i evvelin olacağını mufasssalar beyân etmişlerdir.

[22] *Reddû'l-Muhtâr*'da menkûl olan müteahhirînden Kârî-i *Hidâye*'nin bahsi o mezheplerin ahkâmına tamâmıyla vâkıf olmadığına delâlet ediyor. Bu mes'eleye mutâbık olmayıp ancak nafaka terk etmediği iddiâ olunan gâibin mu'sir olduğuna dâir beyyine ikâme edilerek ondan dolayı tefrîki câiz gören mezhebin kadısının hükmü hakkındadır. Zevc ondan sonra gelip de ikâme etmek istediği beyyinesi birinci beyyineye muhâlif olduğundan mesmû' olmamak lâzım gelir diyor. Mûsirin beyyinesi bu kabilden değildir. Onun nafaka terk etmemesi nefy-i mahz olur. Onun üzerine beyyine ikâme edilmiş olmak mümkün olamayacağı bedîhidir.

Hâsılı şu madde hiçbir mezhebe muvâfık olmayıp 128 maddenin buna dâir hükmü ictimâ'a muhâlifdir.

Komisyon hey'et-i aliyyesinin buralarına vâkıf olmadıkları ve etrâfiyla düşünemedikleri anlaşılıyor. Bu maddenin vaz' ve teşriinden öyle fâide ve maslahat da beklenmez.

Memleketimiz ahâlîsinden öyle tegayyub ve ihtifâ ederek hükûmet-i seniyyeyi kendilerini bulup meydana çıkarmaktan âciz bırakmış olanlar çok değil, belki hiç bulunmaz gibidir. Zevcesinin nafakasını vermekten buhl eden kimseler bunu yapmazlar ve buna hâcet görmezler. Ricâlin böyle yakın yahud uzak yerlerde ihtifâ ve tegayyub etmeleri ekseriyâ bir özr-i sahîhe müstenid olur. Nitekim istibdâd zamanlarında bir çoklarının ma'rûz oldukları iftirâlar yüzünden gâh memleketimizde ihtifâya ve gâh Avrupa diyârına ilticâ ile tegayyübe mecbûr olmuşlar idi ki bugün onlara mağdûrîn-i siyâsiyye deniliyor. Tegayyüb ve ihtifâ hiçbir zaman sebebsiz olmaz. Ve her ne sebebe mebnî olursa olsun böyle sefer ve ihtifâya muhtar olanların uğradıkları musîbet dâ'î-i şefkat iken bir de hâl-i tegayyüblerinde haremlerine göz koyanlar, on-

ları taleb-i tefrîka sevk edenler bulunursa beliyeye tezâûf edecek, bu madde o gibilerine cüret verecektir. Buraları etrâfiyla teemmül edilmek lâzım gelir. Nafaka evvel ve âhir tahsîl olunabilir. Zevcin böyle bir musîbete giriftâr olduğu zaman zevcesi kendi mâlıyla ve sa'yiyle geçinir. Ehl ü akrabâları da ona bakacaklardır. Bu maddeye lüzûm yok. Ne akvâl-i fukahâyâ; ne de maslahat-ı âmmeye muvâfık değil.

Sadreddin



İŞLERİNİ NÂ-EHİL ELLERE TEVDÎ' EDEN MİLLETLER YAŞAYAMAZLAR

Bir milletin devâm ve bekâsı o milleti terkîb eden efrâd arasında nizâm ve intizâmın te'mîn-i bekâsıyla mümkün olur. Bunun da esâsı millet arasında emniyet ve hürmet-i mütekâbilenin vücûd ve devâmıdır. Eğer şart-ı mutlak olan bu emniyet ve hürmet-i mütekâbile kâfi derecede mevcûd ve pâyidâr olmaz ise o millet ne kadar kuvvet ve satvet sâhibi olursa olsun pâyidâr olamaz. Çünkü aralarındaki his ve irâde müşâreketi çabuk bozulur. Binâenaleyh bir milletin yaşaması için en esâslı vazîfe yekdiğerine emniyet ve hürmet-i mütekâbile bahşedecek sûrette hareket ve bunu ihlâl edecek her hâl ve hareketten mücânebettir. Bu vazîfe-i esâsiyye efrâd arasında dahi mühim olup fakat milletin kuvve-i hükûmeti idâre eden kısmıyla idâre olunan kısmı arasında pek ziyâde ehem ve elzemdir. Bu husûsda küçük bir kusûr bazan 'âcil, bazan âcil fakat hemen dâimâ gâyet vahîm âkıbetler tevîd edebilir. Zâten hükûmet emniyet ve hukûk-ı mütekâbile üzerine müesses bir taahhüddür ki gâyesi nizâm ve intizâmı te'mîndir. Binâenaleyh hükûmetin, asıl hikmet-i vücûdu olan, nizâm ve intizâmın te'mîni için emniyet ve hürmet-i mütekâbileyi te'mîn ve te'sîsi en mukaddes vazîfe bilmesi lâzım gelir. Bunu ihlâl eden her hükûmet kendisini de milletini de tehlikeye ilkâ eder.

Mes'elenin felsefisi böyle olduğu gibi dînîsi de böyledir. Zirâ şer'-i şerîf dahi insanlar için nizâm ve intizâmın muhafazasını esâs ve bunun ihlâlini mûcib ahvâlî milletin harâb ve helâkine sebep-i aslî olarak kabûl eder. Ve bu bâbda gösterdiği lâ-yetegayyer kânûn da emânâtı ehline tevdi' ve icrâ-yı adâlettir. NESTE'İZÜBİLLÂH: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ) âyet-i kerîmesi bu düstûr-ı esâsiyi âmir olup her şekl-i hükûmette ta'kîb ve tatbîki zarûrî olan bir kânûn-ı celîldir.

Emânetin muhtelif manâları varsa da esâs itibâriyle hep bir rûkne müncer olur. Çünkü emânet hüsn-i muhâfaza edilmek üzere insana tevdi' olunan her şeydir. İnsâna

en âdî bir şey tevdi' olunabildiği gibi en kıymetdâr ve azîm mes'ûliyet-i maddiye ve ma'neviyyeyi müstelzim husûslar da tevdi' olunabilir. Fakat hangisi olursa olsun hüsn-i muhâfazasına ihtimâm ve sırası gelince ehline tevdi' en kat'î bir borç, bir vazîfedir.

Vazîfe esâs i'tibâriyle her yerde ve her vakit birdir. O değişmez, teaddüd etmez. Onun gördüğümüz teaddüdü tamâmen şekle âittir. Ve insanın insanlığı da ancak vazîfesi olmasıyla yani akıl ve din sâhibi olmasına meb-nî mükellef bulunmasıylaadır. Emânet kelimesinde vazîfe manâsının mevcûd olduğu müfessirlerin îzâhâtıyla da sâbittir: Ez-cümle *Tefsîr-i Kebîr*'de Fahreddîn-i Râzî hazretleri diyorlar ki: "Emânet bir kere Allah'a karşı emânete riâyet manâsına ki: Evâmîr-i ilâhiyyeye itâat, menâhîden mücânebet ve Allah'ın ihsân ettiği her uzuv bir emânet olduğundan onları hayırda isti'mâl edip şerde isti'mâl etmemek. Nefse karşı emânete riâyet ki: Nefsin her sûretle salâh ve hayrını te'mîne sa'y etmek. Herkese karşı emânete riâyet ki: Vedîaları iâde, tartı ve ölçülerde tecâvüz ve hiçbir kimsenin uyûbunu ifşâ etmemek, âmir ise maiyyetine hilâf-ı şer' emirde, reâyâ ve ahâlîye zulümde [23] bulunmamak, âlim ise halkı hak üzerine tenvîr vel-hâsıl herkesin uhdesine müterettib vazîfe kendisine emânet olduğundan onu hüsn-i ifâ etmek."

İşte görülüyor ki Fahreddîn-i Râzî'nin bu izâhı emânetten maksadın vâsi' ve şümûllü manâsıyla bugün felsefe-i ahlâkiyyenin vazîfe-i insâniyye dediği mükellefiyet-i vicdâniyye demektir.

Makâlemize sernâme ittihâz ettiğimiz işleri ehline tevdi' etmek mes'elesi emânetin, vazîfenin en mühimidir. Zira milletlerin saâdet ve selâmetleri, yahud maâzallâhi teâlâ izmihlâl ve hezîmetleri hep ona riâyet veya adem-i ri'âyete merbûttur. Bâlâda zikr ettiğimiz: (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا) âyet-i celîlesindeki emânetlerin manâsı her nevi' emânâta şâmil olmakla beraber bilhâssa bütün işleri ve bâ-husûs me'mûriyetleri, resmî işleri nâ-ehle tevdi' etmemek, ehillerine vermek husûsuna âittir. Çünkü âyet-i celîlenin şeref-nüzûlü resmî bir vazîfe hakkında olduğu gibi ikinci kısmındaki "Hükmettiğiniz vakit adl ile hüküm edin" buyurulması da resmî işlere taallukunu gösterir.

Tefâsîr-i şerîfede mezkûr olduğu vech ile bu âyet-i kerîme feth-i Mekke günü nâzil olmuştur. O gün Ka'be-i mu'azzamanın Kapıcısı Osman bin Talhâ ibni Abdiddâr Ka'be'nin kapısını kilitleyerek anahtarı alıp vermemek istemiş ve ben "Muhammed'in Resûlullâh olduğunu bilmiyorum, bilmiş olsam anahtarı vermekten imtinâ' etmem" demiş ve her ne kadar inâd etmeyip vermesi söylenmiş ise de yine vermediğinden Hazret-i Ali radi-yallâhu anh tarafından bileği bükülerek anahtar alınmış

ve Ka'be açılıp Cenâb-ı Peygamber Efendimiz iki rek'at namaz kıldıktan sonra çıkmışlar. O sırada Ka'be'nin sikâyesi uhdesinde bulunan Abbâs gelerek "Ben kapıcılığı da beraber yaparım" diyerek anahtarı istemiş. Fakat bu âyet-i celîle nâzil olduğundan Hazret-i Peygamber Efendimiz Cenâb-ı Ali'ye anahtarın tekrar Osman'a verilmesini, gönlünün alınmasını emir buyurmuşlar. Cenâb-ı Ali de emr-i Peygamberîyi ifâ edince Osman: "Evvelce zorlayıp eziyet verdiğin halde şimdi gelip rıfk ile muâmele etmek nedir?" der. Hazret-i Ali cevâben: "Senin sebebinle Allah tarafından âyet-i kerîme nâzil oldu." diyerek âyet-i kerîmeyi okur. Osman âyeti işitince derhal îmân ederek kelime-i şehâdeti getirir. Bu esnâda Cenâb-ı Peygamber Efendimiz bir işin ehlinin elinden alınmasının zâlimlik olacağını beyân ve ilâve buyurmuşlardır.

Görülüyor ki dîn-i İslâm işleri ehline tevdi' husûsunda hiçbir garaz veya hissiyât-ı intikâm-cûyâne gözetmeyecek ancak maslahat-ı âmmenin hüsn-i cereyânını, nizâm ve intizâm-ı umûrun te'mînini esâs ittihâz ediyor. Zâten böyle olmazsa hem işler iyi gitmez, hem de millet arasında nâ-hoşnûdî ve adem-i i'timâd hâsıl olarak fevzâyı, hükûmetsizliği intâc eder. Bunun sonu da maâzallâh inkırâzdır. Ve bizim en ziyâde çektiklerimiz işleri ehillerine tevdi' etmediğimizden ileri gelmiştir. Burası muhakkaktır.

Şimdi de işleri ehline tevdi' ettirmenin çarelerini arayalım: İnsanda fitrî olarak en iyiyi yapmak için bir incizâb vardır. Esâsen din ve ahlâk bu fitrat üzerine müessesedir. Ancak buna mukâbil bir de ehvây-ı nefsâniyye temâyülâtı vardır. Eğer iyi yapmak incizâbı galebe ederse insan her şeyi hak dâiresinde yapmaya sa'y eder. Ve bu bâbda en mühim sâik îmân ve vicdândır. Ancak hevâ ve nefsi emmâreye tebaiyet meyelânının galebesi *Kur'ân-ı Kerîm*'de zalûm ve cehûl sıfatlarıyla tavsif olunan insanlar için pek çok vâki' idiğinden hayır yapmak incizâbına muâvin ve ehvâ-yı nefsâniyyeye tebaiyet meyelânına muâriz olmak üzere tebşîr ve inzâr, mükâfât ve mücâzât kuvvetlerine mürâcaat lâzım geliyor ki bunlara felsefe-i hâzıra ıstılâhında kânûnların müeyyideleri nâmı verilmektedir. İşte bir milletin, hükûmetin yaşaması için şart-ı mutlak olan işleri ehline tevdi' ve icrâ-yı adâlet umûrunun da iyi yapılması için muhtelif müeyyideler vardır ki en mühimmi milletin murâkabesidir. Dîn-i İslâm'da herkes kendi salâhiyeti dâhilinde emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle memûr olduğundan kendi işlerinin ehil ellere tevdi' edilmediğini gördüklerinde elleleriyle, muktedir olamadıkları halde dilleriyle, dilleriyle de muktedir olamadıkları takdîrde kalblerinde nâ-hoşnûdluk taşımak sûretiyle men'e ihtimâm edeceklerdir. Ve bu kalbde nâ-hoşnûdluk taşımak sûretiyle men' îmânın en zaîf mertebesidir.

Hazret-i Ömer radiyallâhu anhin bir gün hutbede cemâate hitâben “Bende eğrilik görürseniz doğrultunuz” demesi üzerine cemâatten birisinin “Sende bir eğrilik görürsem şu kılıçla doğrulturum” cevâbını vermesinden Cenâb-ı Ömer’in pek ziyâde hoşnûd olarak müs-lûmanlar içinde halîfelerinin hatâsını kılıçla doğrultacak zât bulunduğundan dolayı Cenâb-ı Hakk’a hamd etmiş olduğu meşhûrdur. Evvelce akvâm-ı İslâmiyye’de efrâd dahi bu murâkabeye ihtimâm mes’elesini unutmamakla beraber bunun vekâlet-i umûmiyyesini ulemâyâ bırakmışlardı. Çünkü evâmir-i ilâhiyyeye muhâlif harekâtı ve azl ü nasb husûsundaki isâbet veya adem-i isâbeti herkesden ziyâde idrâk ve men’i esbâbına tevessül ancak ilim ile olabilir. Ulemâ-yı kirâm bu vazîfeyi bir zamanlar pek güzel ifâ etmişlerdir. Hattâ mervîdir ki mülûk-i sâli-feden birisi şeyhülislâmın kendisini bazı işlerinden dolayı tahtie ederek nehy ani’l-münker vazîfesini sıkı bir sûrette ifâ etmesinden müteessir olarak pek ziyâde râhatsız olmuş. Bunu gören mâbeyncisi, “Pâdişâhım ne için bu kadar râhatsız oluyorsunuz? Madem ki bu şeyhülislâm sizi bu kadar tazyîk ediyor, azl ediverirsiniz” demiş. Pâdişâh ise vaz’iyete, hâl ve mevki’e daha ziyâde vâkıf idiğinden şeyhülislâmın öyle kolayca azli cihetine gidilemeyeceğini ve bunun [24] hüsn-i netice vermeyeceğini beyân etmiş-se de mâbeynci bunun mümkün ve mahzûrsuz olduğunda ısrâr etmekle pâdişâh “Azl edersek yerine kimi ta’yîn edeceğiz” demiş. O da “Filan efendiyi, o olmaz ise filan efendiyi” diye cevap vermiş. Padişah işi bir kere tecrübe etmek istediğinden “Haydi git, onlara sor, bakalım ne diyecekler?” emrini vermiş. Mâbeynci şeyhülislâmlığa en münâsib bildiği zâta giderek “Efendim sizi padişah efendimiz şeyhülislâm ta’yîn ediyorlar” deyince o zât derhâl “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci’ûn. Şeyhülislâm efendi hazretleri ne vakit vefât etti?” suâlini îrâd eder. Mâbeynci: “Hayır efendim, vefât etmedi. Fakat padişah efendimiz onu azl ile yerine sizi ta’yîn edecek” der. Bunun üzerine o zât: “Haydi işine! Şeyhülislâm efendi hazretleri sağ oldukça o makâma geçmek benim için mümkün olamaz. Zira bugün beyne’l-ulemâ o makâma elyak ve aslah olan kendileridir. Böyle söz istemem” diyerek savar. Bundan mahcûb kalan mâbeynci belki ötekini iknâ’ ederim diyerek ulemâdan ikinci bir zâta daha mürâcaat eder o da “Şeyhülislâm efendi ve ondan sonra filan efendi var iken benim şeyhülislâm olmak haddim değildir. Ayıbdır. Aman kimse duymasın” diyerek reddeder. Mâbeynci hâib ve hâsir padişahın yanına döner ve dûçâr-ı itâb ve muâheze olur.

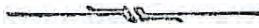
Bu hikâyeden anlaşılan şu ki bir vakitler âlem-i İslâm’da milletin ulemâsı nehy-i ani’l-münkeri pek güzel ifâ ettikleri gibi emâneti ehline tevdi’ husûsunda her

meslek arasında aslah ve elyak olmak emr-i ehemmi-ne riâyet an’ane hâlini almış olduğundan ehil var iken nâ-ehlin ta’yîni kolay kolay olmaz imiş.

Sonraları ulemâ bu gayet mühim vazîfe-i dîniyyelerini -esâsen bu haslet-i celîlenin İslâmiyet-i âliyye muktezâsından olduğu İhyâu’l-Ulûm’da sıdk bahsinde sıdk-ı azm münâsebetiyle zikr edildiği vech ile Hazret-i Ömer radiyallâhu anhin: “Bir kavimde Ebûbekir radiyallâhu anh var iken o kavme emîr olmaktan ise köle olmayı tercih ederim” kelâm-ı âlîsiyle de sâbittir- gevşettiklerinden iş çıkırından çıkmış ve bâ-husûs Tanzîmât’dan sonra sınıf-ı ulemânın bu işlere karıştırılmamasına sûret-i mah-sûsada ihtimâm edildiğinden memûrların azil ve nasbındaki isâbetsizlik çok def’a murâkabesiz kalır olmuş idi. Fakat memûriyetleri ehline vermek mes’elesi fevkalâde mühim olduğu cihetle isâbetsizliklerden mütevellid mah-zûrlar her yerde âsârını gösterdiğinden hakikî murâkabe-i milliyye gibi olmamakla beraber bu bâbda yine bazı tedâbîr ittihaz edilir idi. Meselâ hâkân-ı mağfûr Sultân Hamîd-i sâni zamanında en müstakim ricâl-i devletten mürekkeb İntihâb-ı Memûrîn Komisyonları te’sis edilmiş idi. Ve kıdem ve ehliyet ve hüsn-i hizmet Meşrûtiyet’den sonra olduğu gibi muzır görülmedikten başka taleb-i rûchân için oldukça bir kuvveti hâiz idi. Meşrûtiyet’in i’lânını müteâkib artık bu emr-i murâkabe milletvekillerine verilmiş olması itibâriyle emânâtı ehline tevdi’ kazıyesinin bir şekl-i kavîme girmesi lâzım gelir idi, ve ilk Meclis-i Mebûsân’ın bu bâbda oldukça himmet ve hizmetleri görüleceğine dâir bazı emâreler görüldüğü de oldu. Fakat sonraları iş tamâmen değişti. Kıdem ve ehliyet ve liyâkat hiç aranmaz oldu. Netice de malûm.

Hulâsa-i ma’rûz: Evliyâ-yı umûrumuzun emânâtı ehline, aslah ve elyakına tevdi’ etmek husûsunda evâmir-i Kur’âniyye ve ehâdis-i şerîfeyi lâıykı vech ile nazar-ı i’tibâre alarak milletin tahlîsına himmet etmelerini kemâl-i ehemmiyetle niyâz etmek isteriz zira ¹إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرٍ (أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ) hadîs-i şerîfinin mazmûnuna mâ-sadak olmamak için başka çare yoktur.

Doktor Milaslı
İsmail Hakkı



İSTİKLÂLİMİZ

Harb-i umûmîye karışarak cihânı taklîb eden avâmil arasında en mühim mevki’lerden birini işgâl eden kuvvetimiz, meydân-ı muhârebede şanlı ve felaketli, fakat her halde inkişâfât-ı âtiyyesi nâmına pek hayırlı bir vazîfeyi ifâ ettikten sonra terk-i silâh etti.

¹ Buhârî, Sahîh, Kitâbü’r-Rikâk, 35.

Evet, mağlûb olarak silâhımızı bıraktık, lakin hürriyet-i inkişâfımızı en ağır boyunduruktan takyîd eden Çarlığın inhidâmında büyük bir rol oynayarak ve bu ağır boyunduruktan kurtularak terk-i silâh ettik. Zümre-i gâlibeye dest-i müsâlemetimizi uzatıyorken hayatını en müdhiş bir istibdâdın kahr u tedmîrinden kurtarmak emeliyle en azîz fedakarlıkları ihtiyâr etmiş; en fecî' mahrûmiyetlere katlanmış; istiklâlini tahakkümât-ı ecnebiyye darbelerinden sıyânet yolunda kemâl-i semâhatle kan dökmüş bir millet, ibzâl ettiği mesâiyi, ifâ ettiği vazîfeyi ve iktitâf ettiği semereyi bilir bir millet olarak isbât-ı mevcûdiyet ediyorduk.¹

* * *

[25]

* * *

Çarlığın ne yaman bir musîbet olduğunu takdîr etmekten âciz olanlar Çarlığı yıkan Ruslar'ın ona karşı ne kadar müfrit ve ne kadar müntakim bir kin ile meşbû' olduklarını; Çarlığın kendi kıvâm-ı hayâtı ve medâr-ı azameti olan Rus milleti hakkında ne kadar zâlim, ne derece kahrhâr olduğunu teemmül ederek bizim hakkımızdaki adâvet-i vahşiyânesini kıyâs etsinler de bizim Çarlığa karşı ilk fırsatta silâhımızı kaldırmakla hayât ve istiklâlimize cidden hayırhâh olduğumuz hakkında zerre kadar tereddüdleri kalmasın.

Milletimiz harb-i umûmîye iştirâk etmekle işte bu düşman-ı akûrun şerrinden kurtuldu. Artık hürriyet-i inkişâfına nâil olduğuna kâni' oldu. Ve binaenaleyh hakk-ı hayât ve istiklâlini daha sağlam bir esâsa istinâd ettirdi, bundan böyle daha sağlam adımlar atarak kâbiliyetlerini inkişâf ettirecek, ilerleyecekti.

Fakat görüyoruz ki Osmanlı Devleti'nin bu mücâhdesini ve bunca fedakarlıklarla elde ettiği bu muzafferiyeti akim bırakmak için bir cihetten zümre-i gâlibe devletimizin başına yeni muhterisler taslîtiyle, diğer cihetten içimizden istiklâlin kıymetini, istiklâl uğurunda fedakarlıklarımızı –herhangi bir sâikle– takdîr etmek istemeyen bazıları hak ve hakikatten tegâfûl ile memleketin hayâtını

herhangi nâm altında olursa olsun yabancı ellere teslim etmek fikrine tarafdâr oluyorlar.

Bizim kanâatimizce yeni muhterisler icâd etmek, Çarlığın dûcâr olduğu âkıbeti tekrar ettirmek, Çarlığı yıkan kuvvetleri çoğaltarak âsâyiş-i cihânı tehlikelere ilkâ etmektir.²

* * *

Maamâfih bazan karâra iktirân eden bu müzâkereler bir takım korkunç endişelerden müteessir olarak tenâkuz girdâblarına, akâmet vâdîlerine düştüğü görülüyorsa da memleketimiz hakkında revâ görülen mezâlimin tazmîni husûsunda fiilî bir teşebbüsün vukûu hiç de meşhûd olmuyor. Yunanistan'ın İzmir'i her dem tevessü' eden bir işgâl altına alması, müslümanların hukûkunu pâmâl etmesi, müslümanlara envâ'-ı zulmü tatbîk etmesi vicdân-ı medeniyette hiçbir teessür îkâz etmiyor! Öyle zannediyoruz ki Yunanistan Türkiye'ye karşı, münhedim Çarlığın mevkiini işgâl etmek üzere tevsi'-i memâlik ediyor. Hâlbuki³

* * *

nitekim İtalya'nın başında bulunan gavâili ber-taraf ederek bu düşman ile uğraşmaya hâzırlanıldığı Trablusgarb'a ahîren i'tâ ettiği imtiyâzât ile sâbit olmaktadır. Suriye ile Filistin'de iki devlet-i mu'azzamanın müsâdeme-i nüfûzu elbet bu iki devletten birinin zararına neticelenecek, İngiltere'nin Irak'da yerleşmesi İngiltere'nin muvâzene-i cihânda mevkiini daha fazla

² Buradan yirmi satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

¹ Buradan on iki satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ağırlaştıracak ve bundan diğer devletler müteessir olacak ve İngiliz hâkimiyetinin bu aşırı derecede yüksekliğinden müştekî olacaktır.¹

* * *

[26]

* * *

İslâm âleminin bütün diyârı bizim muhâfaza-i istiklâlimiz için bize zahîr oluyor. İstiklâlimizi zâyî' etmemek için hiçbir muâveneti esirgemiyor. Biz istiklâlini zâyî' etmiş İslâm memleketlerinin hâline vâkıf olmadığımız için muazzam bir devletin himâyesine girmeyi mahz-ı ni'met telakkî ediyoruz. Zannediyoruz ki himâyeye girer girmez memleketimiz medenî memleketlerin hepsine fâik bir hâl-i terakkîye vâsıl olacak, geniş câddeler, muazzam kâşâneler, tramvaylar, şimendiferler, bahçeler, mesîreler, limanlar, fabrikalar, memleketimizi bir yalancı cennete benzetecek ve biz, bu cennetin içinde her türlü refâhiyet ve saâdetle bekâm, her türlü noksanımız ikmâl olunacak, her müzâyakamız ber-taraf edilecek, her taarruzdan tecâvüzden masûn emn ü emân içinde hayât-güzâr olacağız. Elhâsıl himâye-i ecnebiyyeyi ana baba kucağından daha müşfik

bir penâh-ı nâz ü ni'met zannediyoruz.

Aman yâ Rabbi, bu ne fecî' bir gaflettir. Hayatını, istiklâlini başkasının dest-i tecebbürüne teslim ettikten sonra hayır ve saâdet; hayır, hayır ve saâdetten sarf-ı nazar, üryân ve sefîl bir hayât bile ummak arslanın pençelerinde parçalanan bir şikârın ihtimâl-i necâtına inanmak gibidir. Herhangi kimsenin lutfuna tâlib olmanın bedeli "cevher-i hürriyyet" olduğunu beyân eden edîb-i mu'az-zamımız bu hakikate tercümân oluyor. Cevher-i hürriyyeti ümîd-i lutfı feda ettikten sonra esâret zincirlerinden saâdet, selâmet beklenir mi? Esâret zincirlerine bağlandıktan sonra hâmilin memleketimizde açacakları cad-delerden, te'sîs edecekleri kâşânelerden, fabrikalardan, limanlardan, uzatacakları demir yollardan bize ne? Bunlar için biz zavallı esîrler malzeme taşıyacağız, taş, toprak kaldıracacağız, rençberlik edeceğiz, ondan sonra kemâl-i tahassürle ağlayacağız. İşte o kadar!..

İzmir'in Yunan tarafından işgâl olunuyorken hâsıl olan galeyânlar ve teessürler üzerine herkesin selâmet-i memleketi derpîş ederek bir çare taharrî etmesi pek tabîi idi. Fart-ı galeyân ile beraber ikâ' olunan zulümden me'yûs olan bazıları selâmeti himâyede tahayyül ettiler. Halbuki himâyede ancak esâret ve zillet var. Biz bizzât hayâtımızı te'mîn etmezsek başkaları bizim hayâtımızı lutfen te'mîn edivermezler. Bizim hayâtımızı kendi menfaatlerini te'mîne istihdâm ederler. O vakit bizim hayâtımızdan kendimiz için zerre kadar bir istifâdemiz olmaz. Başkalarının hesâbına yaşarız. Başkalarının menfaatine ibzâl-i mesâ'î ederiz. Hayâtımız ve sa'yimiz bize âit olmadıktan sonra yaşamaktan, çalışmaktan sarf-ı nazar ederek namusumuzla ölmek daha hayırlıdır. Bu husûsda hiçbir müslüman tereddüd edemez. Hayât ve istiklâlimizi sıyânet etmek üzere her fedakarlığı göze alarak esâret zincirlerine bağlanmamaya, her vâsıtaya mürâcaat ederek serbest yaşamaya azmetmeliyiz. Nerede işâa olunursa olsun yek-zebân olarak bu gibi havâdise kemâl-i metânetle cevâb-ı red vermekten korkmayalım. Bu gibi şâyialarla bizi yoklamak isteyenler istiklâlimize infikâk etmez bir râbîta ile bağlı olduğumuzu görsünler, istiklâlimize havâle olunacak her darbeye hep birlikte mâni' olacağımızı görsünler de o darbeleri indirmekten tehâşî etsinler. Aksi takdîrde bizi tefrika içinde himâyeye talebkâr bulur, istiklâlimize sâhib görmezlerse hem istiklâlimiz, hem de himâye ile muhâfaza etmek emelinde bulunduğumuz mevcûdiyetimiz birlikte zâyî' olur.

Bilhâssa buna dikkat edelim ki istiklâlimizi kemâl-i azm ü celâdetle talep ediyorken hodkâm davranmamalıyız. Kendi istiklâlimiz için çalışıyorken Arab kardeşlerimizin istiklâlini de te'mîne gayret etmeliyiz. Âlem-i İslâm bizden bunu bekliyor. Ve bize bu sûrette müzâheret edi-

¹ Buradan otuz satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

yor. Hicâz, Suriye, Filistin ve Irak'ın isti'mâr olunmasına biz müsâade edemeyiz ve etmemeliyiz. Bize yakışan ve bizden beklenen budur. Biz, Türkün istiklâline ne kadar tâlib isek ve bu uğurda hiçbir fedakarlıktan nasıl çekinmezsek Arab kardeşlerimizin istiklâli hürriyeti uğurunda aynı fedakarlıktan çekinemeyiz. Arab kardeşlerimiz esârete düşerse bizim de aynı âkıbete er geç düşeceğimiz muhakkaktır. Bizim istiklâlimizin temel taşı Arab kardeşlerimizin istiklâlidir. İstiklâlimize emniyet bahş edecek ye-gâne zımân budur.

İşte bütün bu hakâyıkı derpîş ederek istiklâlimize sâhib olmaya azm edelim. Ve bu hakâikî ihmâl ettiğimiz takdirde bizim için kurtuluş olmadığını aslâ unutmayalım.

Ömer Rıza



[27]

ALLAH BÜYÜKTÜR!

Mütârekenin imzalandığı günden beri dâhilde, hâricde, hesâbsız baykuşların her gün yeni bir haber-i felâketle mecrûh kalblerimizi zehirleye zehirleye ümmet-i İslâmiyyeyi, yeis ve nevmîdî girîvelerine sürüklemekte oldukları, esefle görülüyor.

Kara habercilerin muntazam bir plan dâhilindeki bu mesâîlerinin şayân-ı te'essüfdür ki, son zamanda İzmir fâciası gibi fiilî bir şekline de şahid olduk. Şerî'at-i İslâmiyye'nin ulvî ve himâyetkâr prensiplerine samîmî bir şevkle yapışan Türklerin sâye-i âtîfetinde, asırlardan beri mevcûdiyet-i milliyelerini, lisânlarını, harslerini, dinlerini muhâfaza etmiş olan ni'met-nâşinâslar Türklerin şu felaketli günlerinde onları büsbütün boğmak, belki de mevcûdiyetlerine ebediyen hâtime çekmek üzere hâricde dâhilde yaptıkları propagandalar yetişmiyormuş gibi son günlerde bir de İzmir hâilesini oynadılar.

Dökülen müslüman kanları, hetk edilen ma'sûm namusları altı yüz senelik lutufkârlığın ne ibret-bahş bir mukâbelesidir? Ortalığa her gün binlerce şekilde meş'ûm haberler neşr edenlerin, bir gâye ta'kib ettikleri muhakkaktır. Bu gâye, şüphe yok ki, Türkleri elim bir yeis ve nevmîdiye sürüklemek, bundan bil-istifâde bazı hâdiseler çıkartarak, aleyhimize çevirmeye muvaffak oldukları efkâr-ı cihânı büsbütün körüklemek ve nihayet Türklerin i'dâmı karârını verdirmek!...

Halbuki, felaket ne kadar büyük olursa olsun; müslümanlar yeis ve nevmîdiye düşmezler ve düşmeyeceklerdir. Müslümanlar cihânda hâkim-i ezelinin Allah olduğuna kâni'dir.

¹ (لَا تَقْطُرُوا...) fermânına mazhar olan müslümanlar, kâ-

dir-i mutlakın lutf u adâletinden hiçbir zaman ümidlerini kesmez ve kesemezler. Nûr-ı ilâhîyi nefisleriyle söndürmek isteyenler, buna hiçbir zaman kâdir olamayacaklardır.

İzmir fâciasının ferdâ-yı intişârından beri pâyitahttan en küçük bir köye kadar her tarafda umûmî bir galeyân-ı millî feverân etmekle beraber, Türkler (لَا تَقْطُرُوا...) fermânından mülhem olarak, hiçbir ye'se düşmemiş, hissiyât ve âmâlini yâr u ağıyârı hayretlere düşürecek bir şekil ve nezâhette izhâr etmişlerdir.

Büyük devletlerin, hafif bir çehre-i tebessüm göstermelerinden kuduracak kadar tuğyân eden, onların en-zâr-ı hayret ve nefreti karşısında, gasb ü gâret yağma ve tahrîb, katl ü imhâ gibi vahşetler icrâsından çekinmeyen bir kavimle, en mukaddes hissiyâtı tehyîc, en tabîî hakları inkâr, mevcûdiyet ve bekâları tehdîd edilen bir kavmin gösterdiği sükûn-ı mütevekkilâne arasında ne büyük bir fark vardır.

Avrupa efkâr-ı umûmiyyesine sorarız, bu iki kavimden hangisi bir unsur-ı sulh ve temeddün olur?... İltifât gördükçe şımaran ve şımarıldıkça en mukaddes ve en tabîî hakları çiğneyen, müsâmaha gördükçe vahşetkâr bir emperyalizm cinnetine tutulan bir kavmi hiçbir hak ve salâhiyeti olmayan sâhalarda serbest bırakmak, târîh-i beşeriyeye yeniden yeniye kanlı sayfeler ilâvesine müsâade etmek olmaz mı?

Cihâna bir sulh-ı mü'ebbed te'minine çalışan büyük siyâsîler, bu kanlı sahnelerin temâşâgeri olmaya acaba nasıl râzî olacaklar? Yirmi beş asırdan beri istiklâlini kanıyla müdâfaa eden ve hiçbir zaman ribka-i esârete düşmemiş olan bir milleti, harîta-i âlemden kaldırmak, millî mevcûdiyetine hâtime çekmek nasıl mümkün olabilir? Avrupa yokken Asya'da muazzam hakanlıklar yaşatan, Asya tarihini âdetâ millî târîhleri haline sokan Türkler, bir avuç kavimlerin ihtirâslarına nasıl feda edilebilir?

Evet üç asırdan beri şanlı mevcûdiyet süren İslâm Hilâfeti, üç yüz elli milyon müslümanın vâveylâ-yı tezal-lümü karşısında nasıl yıkılabilir?

Selçuk Türklerinin bin senelik yurdu olan Anadolu'ya Yunanîler ne hakla sokulabilirler?

Hayır! Denildiği gibi Paris Konferansı, adâlet prensiplerini ta'kib ediyorsa, Venizelos ve Bogos Nubar ihtirâsları tahakkuk etmez ve etmeyecektir. Nûr-ı ilâhînin son şu'le-i hidâyeti olan İslâm Hilâfeti sönmez ve sönmeyecektir. Evet; îmânımız var ki Allah büyüktür!..

Mütemâdiyen meş'ûm haberler doğuran âfâk-ı siyâsette, bu hafta içinde, mübhem olmakla beraber, az çok ümid-bahş şerâreler görülmeye başlaması da gösteriyor ki ihtirâsât ve tezvîrât, hakikat ve adâlet karşısında sarsılma-

¹ Zümer, 39/53.

ya yüz tutmuştur. Avrupa, İslâm'ın da bir hakkı, Türkün de millî bir mevcûdiyeti olduğunu anlamaya başlamıştır.

Türk, mağdûr olursa mezarı başında ağlayacak üç yüz elli milyonluk bir kitle-i beşer vardır. Beşeriyetin huzûr ve sükûnunu isteyenler, şüphe yok ki, bu göz yaşlarını düşünecek, hükümlerini ona göre vereceklerdir. Allah'dan ümidimizi kesmeyelim. Ye'se düşmeyelim. Hâbl-i ilâhîye sarılarak terbiye-i necîbemiz dâiresinde hakkımızı isteyelim.

İslâm pek kara günler görmüş. Fakat sönmemiştir. Türk, öldürücü darbeler yemiş, fakat ölmemiştir. Türkteki kâbiliyet-i hayâtîye, lâ-yefnâdır.

Türk vefakâr, ahdine sâdık, dostuna minnetdârdır. Sulh konferansında büyük devletlerin, bu necîb hasâil ile mütehallî bir milleti menfûr ihtirâslara feda edeceklerine hükmetmek için ma'kûl bir sebep yoktur. Esâsen istikbâlî taht-ı hükmüne almaya nâmzet bulunan yüksek [28] fikirler, buna mâni'dir. Yirminci asırda, bir çok ulvî faziletlere, seciyelere mâlik olan bir millet mahv edilemez, Venizelos'la Bogos Nubar, Türkiye'nin imhâsı için çalıştıkları hengâmda, Paris'de intişâr eden *L'Humanité* gazetesinin yüksek düstûrları müdâfaa etmesi sadâ-yı hakîkatin susturulamayacağını şâhidi değil midir?

Bakınız *L'Humanité* ne diyor: “Bir Türk milleti vardır ki her zaman mutaassıb değildir. Ve ekseriyâ, bilakis, öyle iffet ve sadâkat, mesâide sebât gösterir ki bu evsâfa şarkta az tesadûf edilir. Esâsen bu milletin de, bütün noksanlarıyla beraber yaşamaya hakkı vardır. Halbuki müttefikler, asıl Türk milleti kütlesinin –bu millet zürâ' ve tüccârdır ve çalışkandır– mes'ûl olmadığı fecâyî bahane ederek Türkiye'yi kendi müttefikleriyle parçalamak istiyorlar. Hakka karşı ikâ' edilen bu cinâyet, diğerlerini tetvîc ediyor. Bu mes'eledede Wilson nazariyelerini feda ede ede nihâyet bütün prensiplerini terk ediyor. Bütün dünya, on dört maddenin yüksek ahlâkî ile bu harekât arasındaki te'lîf-i beyni, elîm bir hayretle öğrenecektir!...”

Osmanlı Devleti alelâde bir imparatorluktan ibaret olmadığından bugün siyâseten her türlü hüküm vermek iktidârını hâiz olan sulh konferansı mukadderâtımızın ta'yîninde pek çok düşünecektir. Çünkü Osmanlı padişahı, aynı zamanda müslümanların da halîfe-i zîşânıdır. Hilâfet mes'alesi ise beyne'l-milel hallolunabilir bir mes'ele değildir. Bu, sırf müslümanlara âit bir mes'ele-i dîniyedir.

Serbestî-i edyân esâsını çoktan kabûl etmiş olan devletler, üç yüz elli milyon müslümana âit olan bir mes'ele-i dîniyeyi, kendi başlarına halletmek salâhiyetini şahıslarında göremeyeceklerdir. Bu mes'ele icmâ'-ı ümmetle halledilmiş, Hilâfet-i İslâmiyye, Osmanlı padişahlarında tekarrur eylemiştir.

Theodore Morrison isminde bir İngiliz'in ahîren *The Times* gazetesinde intişâr eden bir mektûbu da, bu mü-

him noktayı, sulh konferansının nazar-ı dikkatine arz ediyor. Mektûbda deniliyor ki: “Muhammedîler, âlem-i İslâmiyyet için mukaddes olan makâm-ı rûhânî-i riyâsetin idâmesini talep etmekte ileri sürdükleri esbâb-ı mûcibe muhik olsun veya nâkıs bulunsun, sulh konferansını idâre eden düvel-i mu'azzama, cihân milel ve akvâm-ı muhtelifesine kendi mukadderâtını bizzât ta'yîn etmek hakk-ı ihtiyârını bahşedeceklerini i'lân eylemiş olmaları ile âlem-i İslâm'ın da bu vâdide îrâd edeceği mutâlebâtı derpîş etmek husûsunda bir mecburiyet ve hattâ taahhüd altına girmiş oluyorlar.”

Bütün müslümanların bu mes'eledede ne kadar alakadâr olduklarını Hind İslâmları nâmına sulh konferansına vukû' bulan beyânât, düvel-i mu'azzama rüesâsına pek güzel anlatmıştır.

İran'da intişâr eden *Ra'd Gazetesi*'nin şu mutâlaası da Müslümanlık âlemindeki heyecanın bir nümûnesi değil midir? “Bilumûm müslümanlar hükûmet-i Osmaniyye'nin ma'rûz kaldığı vaz'iyeti kemâl-i dikkatle ta'kîb ediyor. Âlem-i İslâm'ın mukadderâtı Osmanlı hükûmetinin kuvvet ve şevketiyle alakadârdır. Aynı zamanda edebiyat, felsefe ve irfân merkezidir. Hangi nokta-i nazardan tedkik edilse, pâyitaht-ı Osmânî İstanbul'dan diğer bir tarafa nakl edilemez. Din ve Saltanat nokta-i nazarından Devlet-i İslâmiyye'nin makarrı İstanbul kalmalıdır. Aksi takdîrde bütün İslâm âlemi bi-hakkın rencide ve belki de âsâyiş-i cihân muhtel olacaktır.”

Ahîren Rusya müslümanları nâmına, Roma'dan sulh konferansına keşide edilen telgrafda her müslümanın Devlet-i Aliyye'nin mukadderâtı hakkında ne kadar alakadâr olduğu hakkında sulh konferansında pek kuvvetli bir kanâat hâsıl ettiğinde şüphe yoktur. İngiltere, Fransa ve İtalya gibi pek azîm müslüman tebaaya mâlik olan devletler, kendi menfaatleri icâbâtı olarak, Hilâfet mes'alesinin kudsiyet ve istiklâlî esasını muhâfazaya pek büyük bir ehemmiyet vermek mecbûriyetindedirler.

Şu halde ye'se düşmeyelim. Fakat hakkımızı aramaktan, sesimizi i'lâ etmekten de vazgeçmeyelim. Hakikat yükseliyor ve yükselecektir Çünkü Allah büyüktür.



OSMANLI DEVLETİ VE ÂLEM-İ İSLÂM

Osmanlı Devleti'nin mukadderâtı hakkında müheyyic, endişe-âver haberler efkâr-ı umûmiyyede teessürler, galeyânlar hâsıl ediyorken hukûk-ı İslâmiyyeyi müdâfaa edecek bir kimsenin bulunmadığı, hakkımızda verilen karâra ise adâlet-i ilâhiyyeye intizâren, kabûlden başka bir çare olmadığı derpîş olunuyorken evrâk-ı havâdis

Hindistanlı dindaşlarımızın sırf uhuvvet ve hamiyet-i İslâmiye'nin sevkiyle hukûk-ı Hilâfet ve devleti müdâfaa, sebât-kâr ve azim-perver bir mücâhede ile bu vazîfeyi ifâ husûsunda gösterdikleri uluvv-i himmet ve hamiyet bugünkü vaz'iyetimizin muvâcehe-i tehdîdinde bahş ettiği ümid ve teselliden ziyâde istikbâl hakkında kuvvetli bir kanâat, evet âtînin hiç de karanlık olmadığına dâir samîmî bir beşâret bahş etmiş olduğundan dolayı bizi daha fazla memnun etmiştir.

Mukadderâtımız hakkında karâr verilirken müslümanların müdâhale ederek pek vahîm tehlikelerden bizi kurtarmak, Makâm-ı Hilâfet'i sıyânet etmek, aleyhimizde coşan, köpüren adâvetleri, intikâmları iskân etmek, böylece mukadderât-ı İslâmiye'nin tezlîl edilmesine mümânaat husûsunda ciddî ve müessir teşebbüsler ilk def'a vukû' buluyor. Uhuvvet-i İslâmiye'nin, ilk tezâhürü karşısında demek istemiyoruz.

Avrupa sâha-i medeniyetinde âlem-i İslâm'ın en muazzam diyârından olan Hindistan [29] müslümanları hukûk-ı meşrû'amızı öyle bir kuvvete dayanarak müdâfaa ediyorlar ki şimdiye kadar bu kuvveti hesâba katmamak âdetti. İşte şimdi bu kuvvet-i mu'azzama kendini Avrupa'ya pek yakından tanıtıyor. Bu tanışmanın hakkımızda hayırlı olacağı şüphesizdir. Bunun en kat'î te'sîrâtını pek yakından göreceğimize emîniz.

Hindistan müslümanları devletimizin istiklâl ve temâmiyyetini müdâfaa ediyorlar. Osmanlı Devleti'ni parçalamak esâsı üzerine değil, Osmanlı Devleti'ni teşkil eden iki ümmet-i İslâmiye'nin yani Türk ve Arab'ın istiklâl ve hürriyet-i inkişâfına mâlik olmakla beraber yekdiğerine merbût olarak ve nüfûz-ı Hilâfet'i takviye ederek yaşamak esâsına binâen tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâlimizi kurtarmak için çalışıyorlar. Hindistan müslümanlarının düşündükleri budur. Bütün müslümanlar Hindistanlı dindaşlarımızın bu kanâatine iştirâk ederler.

Sulh konferansına Hindistan müslümanlarının temenniyât ve arzularını İngiltere'nin Hindistan Nâzırı Montagu ile Ağahan ve Bikanir Mihracesi tebliğ etmiştir. Hindistan Mecûsîleri de müslüman vatandaşlarına bu bâbda müzâheret etmişlerdir.

Devlet-i Osmaniyye'nin parçalanması tehlikesi üzerine âlem-i İslâm'da hâsıl olan bu heyecânın netâyicinden olmak üzere İngiliz, Fransız gazeteleri de hakkımızda tebdîl-i lisân eylemişlerdir.

The Times bir nüshasında diyor ki: "İstanbul'da beynelmîl bir idâre te'sîsi ileri sürülmekte ise de buna karşı Mister Montagu, Ağahan, Bikanir mihracesi ve Hind meclisi azası, zât-ı hazret-i padişâhının İstanbul'dan çıkarılması, Hindistan'da bir takım müessif hâlât husûlünü mûcib olacağı fikrini dermiyân eylemişlerdir."

Diğer taraftan *The Morning Post*'da doğrudan doğruya Türk milletinin ihmâl edilecek bir kemiyet olmadığı nokta-i nazarını müdâfa'a eylemektedir. Türklerin hasâil ve mezâyâ-yı mühimmeye mâlik olduğunun İngilizler tarafından i'tirâf edilmekte olması herhâlde lehimize az çok bazı tahavvûlât vukûuna delâlet etmekte olması itibâriyle şâyân-ı dikkattir.

Ancak bizim de âlem-i İslâm'ın gösterdiği metânet ve gayretle mütenâsib bir ciddiyetle ahvâli derpîş ederek hukûkumuzu müdâfaaya gayret etmeliğimiz muktezîdir.

Ehl-i İslâm'ın dilhâhı üzere vazîfemizi ifâ ettiğimiz takdîrde bu ciddî muâvenetin bütün semerâtını iktitâf ederek hayât ve istiklâlimizi ve bilhâssa mevcûdiyetimizi kurtarmaya muvaffak oluruz.

Herhâlde biz vatanımızı, kemâl-i cesaretle, hakkın azametine, milletin mu'sûmiyetine, hukûkumuzun meşrûiyyetine ve âlem-i İslâm'ın müzâheretine istinâd ederek en belîğ ve en yüksek sadâ ile müdâfaa ederek haksızlıklardan, yabancı ellere düşmekten, parçalanmaktan sıyânet etmeliyiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kısmını unutmayalım. Emin olalım ki Arab ile Türkü ayıracak bir sulh bizim için fâidesiz ve muzırdır. Türkü âlem-i İslâm'dan ayırmak ve etrâfını sarmak Türkün hayâtını dâimâ tehdîd altında bulundurmak, Türkün inkişâfına mani' olmak için onu Arab'dan, yahud Kürd'den tefrîk etmek hiçbir vakit âlem-i İslâm'ı memnun etmez. Türkü böyle bir hâl-i muhâsaraya giriftâr etmek bahasına Arabistan'da, vilâyât-ı Şarkiyyede hıristiyan nöbetçiler ikâmesine ne hâcet?... Bu nitâk-ı muhâsarayı ikâme etmekten maksad yine Türkün, Arabın, hürriyet-i inkişâfını takyîd etmek, intibâh-ı İslâm'a hâil olmak değil de nedir? Binâenaleyh bilhâssa bu noktaya dikkat lâzımdır. Biz hem Türk, hem Arabın hukûkunu müdâfaa ederek her ikisinin istiklâl ve hürriyetini istihsâle gayret etmeliyiz. Âlem-i İslâm'ın nokta-i nazarı budur. Ve bu nokta-i nazarı tahakkuk ettirmek husûsunda zahîr olacağına hiç şüphemiz yoktur.



TÜRK VE TÜRKİYE ÖLMEYECEKTİR

Siyâset-i İslâmiyye'nin ehemmiyeti ve te'sîrâtı hakkında evvelce pek de ihtimâm-kâr olmayan *Alemdâr* refikimiz hâdisât-ı ahîre dolayısıyla bâlâdaki sernâme ile derc ettiği mühim bir başmakâlede ber-vech-i âtî beyân-ı mutâla'a ediyor:

"Anadolu'dan Hind'e muntehâ yol üzerinde şimâle ve cenûba sarkarak temâdî eden vâsi' bir kısm-ı arzda bir Allah'a ve bir peygambere îmân eden müslümanların öz topraklarında yaşamak hakkını hiç kimse ihlâl edeme-

yecektir. Asırlardan beri İslâm arasında nifâk ve şikâki ber-taraf eden halîfe ve makâm-ı Hilâfet bütün satvetiyle muhâfaza-i mevkî' edecektir. Sû-i idâre ile birbirinden ayrılık gösteren müslümanlar arasında birlik te'mîn edilmelidir. Artık bu cereyânın önüne geçilemez.

“Gördük ki minarelerden aks eden duâlar hepsinin kalblerini nedâmet-i hakikiyye ile doldurdu. Tebşîrât-ı Furkâniyye ma'nâ-yı tâmmıyla tecellî ediyor. Türkün, müslümanın hukûkuna riâyet olunacak ân-ı mühim geri dönmek üzere hulûl eylemiştir. Fakat sulh henüz gelmedi ve gelmesi daha bir müddet tehhür edecek gibi görünüyor. Kökünden sarsılan Avrupa medeniyeti bugün birçok cereyânları teemmül ediyor. Milletler hep bir ağızdan hak istiyor. Bunu milletlere vaad eden Amerika vaadini incâzda tehhür ediyor. Emperyalist Kapitalistler meydanı bol buldular. Öyle olmasa idi, bu harbde nüfûsu kadar Türk ve müslüman feda ettiğimiz bir Yunan'ın İzmir'e çıkarılamaması ve Amerika'nın insanlığa vaad ve taahhüd ettiği âsâyiş ve istirahatı ihlâl edemesi lâzım gelirdi. Amerika'dan çıkacak ilk sadâ-yı nefret ve tel'inin her şeyi yoluna koyacağını ümid etmemek için de el-yevm bir sebep yoktur. Fakat Amerika efkâr-ı umûmiyyesinin [30] o hür memlekette senelerden beri devâm eden neşriyât-ı muzır ile zehirlenmiş bir halde olduğunu aslâ hâtırdan çıkarmayalım. Bununla beraber heyecanlarımızın, şikâyetlerimizin en mühim bir ma'kes bulacağını zannettiğimiz muhît Anglo-Sakson muhittir. Bizi Amerika'dan daha iyi tanıyan İngilizlerin bu husûsda Amerika'ya muâvenet etmeleri lâzımdır. Avrupa'dan tedricen Selanik'e yaklaşan yeni maraz-ı ictimâ'î, Asya'dan ve Anadolu üzerinden Bosfor'a dayanmazdan evvel İngiltere, Fransa ve İtalya'nın gözlerini açmalarına intizâr edilmelidir.

“Bir Halîfe'nin emrine tâbî' olmayı Kur'ân'ından öğrenen müslümanlardır ki bu gibi cereyâna hâil olabilirler. Esâsen hakk u adl telkîn eden dîn-i İslâm zekâtıyla mantıkî bir Bolşevizmi, ibâdetiyle emsâlsiz Sosyalizmi âdât ve ahlâkıyla lekesiz bir Demokrasiyi on üç asır evvel te'sîs ve te'mîn etmiştir. Ahde vefâ, mazlûma merhamet, âci-ze muâvenet İslâm'ın rehber-i hareketidir. İslâm arasında hiçbir millet Türkler kadar İslâm'ın bu mezâyâsını göstermemiştir. Tarihî karıştırmayın, Avrupa'da acz ve zarûrette kalmış milletlere cenâh-ı âtîfeti açmış yegâne millet Türklerdir. Her taraftan düşmanlarla muhât bulunduğumuz şu ân-ı felaketimize bakmayalım. Bizim dünyânın her tarafında takdîr edileceğimiz zaman ölçülecek kadar yakındır. Fransa sûret-i dâimede Almanya'yı tarassud altında bulunduramaz. İngiltere ilâ nihâye Fransa'nın nigezbânı olamaz. İtalya şimdiden arası açık olan Yugoslav cihetinden gelecek mehâlike ma'rûzdur. Sön-

dürülmek istenilen âteş-i harb ancak ve ancak Wilson Prensipleri'yle söndürülebilecektir. Yunan mevzû'-ı bahs edecek mâhiyette göremeyiz. Fakat İngiltere ve Fransa'nın menâfi'-i hakikiyyeleri Türkün elinden tutmaktadır ve Türkü şunun bunun menâfiine feda etmemektir. Dünyayı bir garnizona çevirmek mümkün olamayacağını elbette bu iki muhtâr milletin müdrik diplomatları da takdîr edeceklerdir. Hiç olmazsa bizimle temâs eden İngiliz ve Fransızlardan edindiğimiz fikir bunu müeyyiddir. Amerika'yı da yine bu iki millet tenvîr edecektir. Yaşayan görecektir: Türk ve Türkiye ölmeyecektir.”

KIBRIS MÜSLÜMANLARININ HAMİYET-İ DÎNİYESİ

11 Kânûnievvel 1918 tarihinde Kıbrıs'ın merkezi olan Lefkoşa'da Kıbrıs Müftüsü fazîletli Mehmed Ziyâeddîn Efendi hazretlerinin riyâseti altında yetmiş bin İslâm'ın her köy ve kasabâtından gelen meb'ûslardan mürekkeb olarak ictimâ' eden Meclis-i Umûmî-i Millî'de ber-vech-i âtî karâr ittîfâk-ı ârâ ile ittihâz edilmiştir. Şöyle ki her vakit düştükçe cezîrenin Yunanistan'a ilhâkı mes'eleni meydana getirerek cezîre ahâlî-i İslâmiyyesini rencide eden Rum vatandaşlarımız bu kere dahi sulh-ı umûmî-i dâimî kongresi in'ikâd edeceği münâsebetiyle hissiyât-ı milliyelerini tekrar izhâra kıyâm ettiklerinden biz Kıbrıs müslümanları Rum vatandaşlarımızın işbu harekât ve mutâlebâtını şiddetle red ve protesto ederiz. Ve buna mukâbil biz ahâlî-i müslime dahi kendi hissiyât-ı milliyeye ve hamiyet-i vataniyyemizi izhâr ile cezîremizin mukadderâtı mezkûr kongrede mevzû'-ı bahs olduğu sırada cezîrenin sâhib-i meşrû'u olan ve Hilâfet-i İslâmiyye ve Saltanat-ı Aliyye-i Osmaniyye câmi' bulunan Devlet-i Aliyyemize terk ve iâdesini yegâne emel-i millîmiz olmak sûretiyle temennî ve istihâm eyleriz.

§ İstihbârâtımıza göre Kıbrıs ahâlî-i İslâmiyyesi evvelce olduğu gibi bu def'a dahi cezîre hakkındaki mutâlebât-ı milliyelerini müdâfaa etmek üzere Avrupa'ya meb'ûslar göndermişlerdir.

§ Geçen şehir-i Nisan zarfında Londra'da bulunan Hindistan müslümanları reisi tarafından gönderilen bir ta'mîm üzerine derhal Kıbrıs'da merkez-i vilâyet olan Lefkoşa'da ve Larnaka, Limsem, Baf, Mağosa ve Girne kazâlarında ahâlî-i müslime câmi'-i kebîrlerde ictimâ' ederek merkez-i Hilâfet'in İstanbul şehri bulunması ve Türkiye'nin hiçbir mukâsemeye uğratılmamasını te'mîn için İngiltere müstemlekât nezâretine, Wilson cenâblarına, Clemenceau'ya hissiyât-ı İslâmiyye ve milliyelerini izhâr eder telgraflar keşide edilmiştir.

Mevsûkan alınan haberlere göre bu mukaddes cem'i-yet-i İslâmiye bu husûsda daha bir çok faaliyet ve teşebbûsât-ı siyâsiyyede bulunmaktadır.

DEVLET-İ ALİYYE VE ÂLEM-İ İSLÂM

New Journal'den:

“İzmir’e asker ihrâcıyla Osmanlı tasfiyesi mevzû-ı bahs olduğu zamandan beri ancak yirmi dört sâat geçti. Fakat böyle garîb bir işe girişenler kendilerini bir yılan deliğine sokmuş olup olmadıklarını suâlâ başlamışlardır. Evvelâ, muhtezırın birden bire sıçramasını derpîş etmelidir. Hasta adam kendisinin vefâtından bahsedildiğini birçok def’alar işitti. Fakat bunu işite işite nihâyet kendisi de inanmamaya başladı.

Aksi te’sîrler bu kadarla da kalmıyor. Bütün âlem-i İslâm altı aydan beri konferans tasavvurâtına intizâr etmektedir.

İlk sadâ-yı i’tirâzın Hindistan’dan gelmesi gâyet ma’nîdârdır. İngiltere’nin Hindistan Nâzırı Mösyo Montagu ile Bikanir mihracesi sulh konferansının Cumartesi günü ictimâ’ında ihtârâtta bulunmuşlardır.

Bu hâdis, bâdî-i hayret olacak hiçbir şeyi muhtevî değildir Hindistan’da müslüman unsuru, nüfûs, irfân ve bilhâssa tahta merbûtiyeti hasebiyle en mühim bir sınıfı teşkil etmektedir. İngiltere, hâkimiyetinin [31] 1857 kasırgasında rehâyâb olması ancak ve ancak İslâm unsuru sâyesindedir. İngilizler bunu aslâ unutmamışlardır. Denilebilir ki İngiltere âlem-i İslâm’a karşı politikasında yalnız Hindlileri gözetmek emr-i ehemmiyle mütehassis olmuş ve bu politikasına ancak bu meşgaleyi esâs ittihaz eylemiştir.”

SULH KONFERANSINDA NE YAPACAĞIZ?

Osmanlı hükûmetinin sulh konferansına da’vet edildiği haberi intişâr eder etmez endişe-nâk bir sevinç muhîtimizi kapladı. Sevindik, çünkü hukûkumuzu müdâfaa ile ihkâk etmek fırsatı belirdi. Endişe ettik, çünkü üzerimize terettüb eden vazîfe-i mu’azzamayı lâıkiyla ifâ edip etmeyeceğimiz hakkında derûnî tereddüdler hissettik. Bu endişemiz hiçbir vakit ma’sûmiyetimizden, yahud hakkımızın meşrûiyetinden zerre kadar şüphe ettiğimizden ileri gelmiyordu. Milletin ma’sûmiyeti, hakkımızın meşrûiyeti gün gibi âşikârdır. Biz harbe karıştık; kâbûs-ı akvâm olan Rusya’nın tecebbüründen kurtularak hürriyet-i inkişâfımızı te’mîn için harbin bütün şedâidine, en

vâsi’ miyâsda tahammül ettik, hakk-ı hayâtımızı taarruzlardan sıyânet emeliyle, Avrupa düvel-i merkeziyyesinin saffında harb ettik. Çünkü İ’tilâf zümresi bizden yüz çevirmiş, bizim son senelerde başımıza gelen felaketlere âmil olmuş, bizi zerre kadar korumamıştı.¹

* * *

İşte asıl bu gibi mesâili sulh konferansına vesâik ve delâil-i mukniasıyla isbât etmek iktizâ ediyor.

Bundan mâadâ memleketimizin harb dolayısıyla işgâl olunan kısımları var, memleketimizin bazı aksâmının haksız bir sûrette Ermenilere, Yunanlılara, ve daha başkalarına peşkeş edilmek istendiği müşâhede olunuyor.

Memleketimizin harb esnâsında işgâl olunan kısımları Filistin, Suriye ve Irak’tır. Buralarda serâpâ müslümanlar sâkindir. Bu müslümanların istiklâl ve hürriyetini te’mîn ile makâm-ı Hilâfet’le râbitasını tarsîn etmek bizim en büyük vazîfemizdir.

Ermenilere verilmek istenilen vilâyetlerimizde Ermeniler bir ekalliyet bile teşkil edemeyecek derecede azdır. Buralarını Ermenilere vermek tahammül olunmaz bir zulümdür. Ve zâten bu gayr-i kâbil-i tahakkuk bir şeydir.

İzmir ve daha başka yerlere muvakkat işgâl nâmı altında bir takım devletlerin kuvâ-yı askeriyyesi dâhil olduğu malûmdur. Bu haksız ve lüzûmsuz işgâllerin def’i için iktizâ eden her tedbire mürâcaat olunması muktezîdir.

Bundan mâadâ pek ince bir takım mesâil-i iktisâdiyye ve mâliyye var.

İşte sulh konferansına da’vet olduğumuz haberi intişâr eder etmez bütün bu mesâil-i muazzama birden bire hâtırımıza geldi. Bunları layıkıyla tenvîr ettiğimiz takdirde hakkımızı istihsâl uğurunda pek mühim bir adım atmış oluruz. Fakat bu adımı atmak için bundan bu mesâili kemâl-i ciddiyetle tetebbu’ etmiş, memleketimizi hakkıyla tanımış, tarihimizi layıkıyla anlamış, mevkiimizin nezâketini, vaz’iyyetimizin icâbâtını, hayât-ı beynelmilelde ifâ ettiğimiz vazîfeyi, muvâzene-i cihânda nâ-kâbil-i ihmâl bir keyfiyet teşkil ettiğimizi kemâl-i ihâta ile takdir ettikten mâadâ memleketin hayâtıyla cidden alakadâr, vatan aşkıyla mütehassis îmânlı murahhaslara ihtiyâcımız olduğu tezâhür eder, ()² evet

¹ Buradan sekiz satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan dört kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

bu ma'sûm ve mazlûm milleti bütün fezâiliyle, şiyem-i merdânesiyle, kâbiliyet-i hayâtıyyesiyle temsîl edecek murahaslar, milletin mukadderâtını tesbît edecek mukarrerâta vaz'-ı imzâ ediyorken milletin hayâtını yeis uçurumlarına değil, inkişâf ve teâlî sâhalarına îsâl; millet bundan böyle makhûr ve perişân değil, ihtiyâr ettiği fedakarlıklar ve tahammül ettiği şedâidin mükâfâtını ihrâz ettiğine îmân eden mümessiller.

Milletin sulh konferansına i'zâm edeceği murahaslar bu şerâiti hâiz oldukları takdîrde millet kendisini cidden temsîl etmiş olduğuna kanâat ederek kemâl-i i'timâd ve itminân ile hakkında verilecek karârlara intizâr edecektir.

Fakat sulh konferansında bizi temsîl edecek murahaslar, olur olmaz şeylere kanacak, milletin menâfiini bir takım teşrîfâta feda edecek, karşısına dikilecek mevânii yıkmakta izhâr-ı acz ederek tabasbus ve tezellül ile milletin kadrini tenzîl edecek olursa millet hiç şüphesiz böyle murahasların imzâ edeceği kararlara ser-fürû etmekten ise ecnebîlerin doğrudan doğruya hakkında ittihâz edecekleri karârları kabûl ederek hiç olmazsa mazlûm mevkiinde kalmayı ve adâlet-i ilâhiyyeyi beklemeyi tercîh eder.

Hele bilhâssa murahaslarımız âlem-i İslâm'ın hakkımızda ibzâl ettiği müzâheretleri takdîr eder, bu müzâheretlerden a'zamî derecede istifâde te'mîn eder, râbıta-i İslâmiyyenin ehemmiyetini anlar adamlardan olması şart-ı a'zamdır. Yoksa Müslümanlığı¹

* * *

[32]

Murahaslarımızın intihâbında bu husûsâta kemâl-i ehemmiyetle dikkat olunması pek lâzımdır.

Hilâfet-penâh efendimiz hazretlerinin mazhar-ı i'timâdı olacak ve binâenaleyh ümmet-i İslâmiyye'nin de son ümîd-i necâtını teşkil edecek zevâtın yukarıda beyân ettiğimiz şartlara hâiz olacağı âzâde-i iştibâhdır.

Biz buna emîniz ki sulh konferansına böyle azîmet ettiğimiz takdîrde herhâlde muvaffakiyet ümidleri pek kuvvetli olacaktır.

Hükûmet-i seniyyenin, iflâs etmiş siyâsetlere güvenmeyerek ve hukûk-ı İslâmiyyeyi aslâ ihmâl etmeyerek bu kâr-ı düşvârî kemâl-i azm ü celâdetle tahakkuk ettermeye ait mesâisinde muvaffak bil-hayr olmasını temennî eyleriz.

¹ Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

BEYANNÂME

Geçirmekte olduğumuz günlerin nezâket ve ciddiyetini lüzûmu kadar ehemmiyetle takdîr ve teslîm ettiğini bilhâssa şu son haftalardaki tezâhürât-ı muhtelifle ile göstermek isteyen ahâlîye hitâb ediyorum:

Bir milleti yekdiğerine rabt eden ve onlara metânet bahşeden yegâne zincirin ancak habl-i metîn-i diyânet olduğu unutulmamalıdır.

Binâenaleyh İstanbul'un bir muhafızı olmakla beraber aynı zamanda bir ferd-i müslimi olmak sıfatıyla da dindaşlarıma tavsiye ederim ki alenen nakz-ı sıyâma her ne sûret ve her ne sebeble olursa olsun cür'et edenleri her işime tercîhen derhal şer' ve kânûnun emr eylediği cezâ ile tecziye edeceğim.

Muhadderâtımızdan evâmîr-i dîniyye ve âdâb-ı milliyeyi rencide edecek derecede lâzime-i tesettüre riâyet etmeyenlerle dîn-i mübînînin çizdiği hudûd-ı muâşeretî te-câvüz edenleri velî veya zevci kim olursa olsun halâs-ı İslâm ve selâmet-i zamân nâmına tecziyede aynı şiddetle harekette muhtar kalacağım. Burada gençlerimize de hitâb etmek istiyorum. İleride güzel Türkiye taht-ı saltanatı etrafını tezyîn edecek bir çiçek olmaya namzet bulunan gençlik goncalarımızdan enzâr-ı millet ve bilhâssa ağyâr önünde bizleri nevmîd edecek hâl ve vaz'ıyyette bulunanlar olur, nâ-münâsib mahallât ve ictimâ'âta devâm edenler görülürse bunları da bilhâssa bir velî kalbiyle ferdânın kurtarılmasına feda ederek cezalandıracağımı kat'iyyen tebliğ eylerim.

İstanbul'un muhterem sekencesinin çizdiğim hudûd-ı âdâb ve diyânete harekât ve sekenâtını tatbîk edeceklerinden emîn olarak müsterîhim.

Cenâb-ı Hak bütün müslümanlara mağfiret ihsân eylesin.

İstanbul Muhafızı ve Yirmi Beşinci

Kolordu Kumandanı

Mirlivâ Seyyid

Sebîlürreşâd Kütübhanesi Neşriyatından:

MUHASSALÜ'L-KELÂM VE'L-HİKME

Muhakkikîn-i ulemâ-yı İslâmiyye'den Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından, Medresetü'l-Mütehassisîn ve Darülfünûn müderrislerinden fâzıl-ı şehîr İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin bu ünvân ile ilm-i kelâma dâir mühim bir eserleri bu hafta intişâr etti. Nazariyyât-ı kelâmiyyenin felsefe-i cedîde ve ihtiyâcât-ı asriyyeye göre tevsîi sûretiyle ilk def'a olmak üzere te'lîf ve neşr olunan bu eser-i güzînin ehemmiyet-i azîmesini anlamak için mündericâtına göz gezdirmek kâfidir:

İlm-i tevhîdin sebebi-i tedvîni -kudemâ ilm-i kelâmının sûret-i zuhûru- müte'ahhirîn ilm-i kelâmının sûret-i zuhûru- müteahhirîn ilm-i kelâmının el-yevm gayr-i kâfi olduğu- ihtiyâcât-ı asriyyeye muvâfık bir ilm-i kelâmın programı- ilm-i kelâmın ta'rîfi- mevzûu- fâide ve gâyesi- mebnâsı- mertebesi ve vech-i tesmiyesi- tarîk-i enbiyâ ile tarîk-i hükemâ arasındaki farklar- hükemâ tarîkleri- enbiyâ tarîkleri ve turuk-ı İslâmiyye- selefiye tarîki veya tarîk-i Kur'ân- Kur'ân-ı Mübîn'in tarîk-i da'veti- tevhîd-i ilmî ve irâdî veya tevhîd-i rubûbiyet ve ilâhiyet- hâkâk-ı kevniyye ve dîniyye- medâr-ı ilim ve ibâdet- Kur'ân-ı Mübîn'in nazar-ı akliyi emrettiği- irâde-i kevniyye ve dîniyye- Kur'ân-ı Mübîn'in vücûd-ı Sâni' hakkında irâe eylediği delâil-i akliyye- müsebbebâtın esbâba irtibâtı- Cenâb-ı Hakk'ın halk ve emrindeki hikmeti- Kur'ân-ı Mübîn'in hem muhkem, hem müteşâbih olduğu- îmân bil-kader- îmân bi's-şer'- selefiye tarîkinin esâsât-ı seb'ası- Kitâb ve Sünnet ile nehy olunan umûr-ı seb'a- mütekellime tarîki- tarîk-i Kur'ân ile tarîk-ı ehl-i kelâm arasındaki farklar- ehl-i kıblenin ihtilâf ettikleri mesâil- ehl-i sünnet-i âmme ve hâssa- ehl-i hak ve dalâl- ehl-i bid'atın şîâr ve usûlü- Mârîka veya havâric mezhebi- Mârîka şu'beleri- el-yevm mevcûd olan İbâziye Mezhebi ve Yezidiye Kavli- hangi

ehl-i bid'atın el-yevm bâkî kaldığı- Şîa-i ûlâ mezhebi- usûl-i selâse-i Şîa- Keysâniye Mezhebi- Zeydiye Mezhebi- İmâmiye Mezhebi- İsmâiliye Mezhebi- İmâmiye-i İsnâaşeriye- Ahbâriye ve Usûliye mezhepleri- Mütâvile ve Keşfiye mezhepleri- İsnâaşeriyye'nin usûl-i din ve mezhebi- Bâb-ı tevhîddeki imâmiye fırkaları- İmâmiye'nin Bâb-ı nübüvvetteki mezhebi- Fırak-ı Şîa'nın imâmetteki mezhebi- Fırak-ı Şîanın meâddaki mezâhibi- İmâmiyece edille-i şer'iyye- Gâliye fırkaları- Nusayriye mezhebinin esası- Mukanna'iyye ve Hulmâniyye mezhepleri- Hallâciye ve Durûz mezheplerinin esâsı- Mezheb-i Şîanın keyfiyet-i hudûs ve tefrikası- fırak-ı Şîa'nın keyfiyet-i intişârı- duât-ı Şîa- havâss-ı mezâhib-i Şîa- Ehl-i Sünnete olan matâinin asılları- niyâbet-i imâmet- fıkıh-ı Şîa- ruvât-ı ulemâ-i Şîa- kütüb-i Şîa- Nâsıbe ve Râfıza ve Mârîka aralarındaki farklar- Ehl-i Sünnetin bu üç mezâhibden berî olduğu.

Fiyâtı yirmi beş kuruştur. Taşra için posta ücreti yüz paradır.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruştur.

(Nüşası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektupların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

12 Haziran 1919

13 Ramazan 1337

Perşembe

12 Haziran 1335

Cild: 17 - Aded: 421-422

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْهُنَّ
سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

Ölümîrî kâfîrân kâfîrân AN SÜMÖVAT VÂLÂRÜZ KÂNNÂ RİTQÂ)² Zeccâc
kavl-i kerîminin tefsîrinde diyor ki: “Ratk fatkın
zıddıdır.” (رتقت الفتق فارتق) denilir ki “çatlağı yapıştırdım
güzcelce yapıştı” demektir. Cenâb-ı Hak buyurmuş olu-
yor ki: “Semâvât ve arz evvelce biri birine mülâsık şey’-i
vâhid idiler. Sonra fezâdaki hava vâsıtasıyla onları biri
birlerinden ayırdık”

Zeccâc’ın şu tarz-ı tefsîriyle ulemâ-yı hey’etin yeni
efkâr ve mülâhazâtı arasında nasıl mümâselet-i tâtme
bulunduğu meydandadır.

İbnu Abbâs radiyallâhu anh bu âyeti tefsîr ederken
“Semâyı yağmur, arzı nebât fatk etti” demiştir ki bu takdîrce
“semâvât”dan maksad yıldızlar değil, bulutlar olmuş olur.

Sadede rücû’ edelim. Evvelce geçen âyetler Cenâb-ı
Hakk’ın insanlar üzerindeki büyük büyük ni’metlerinden
bir kısmını serd ve beyân ediyordu. Bu âyetlerde insan,
nasıl bidâyetten toprak olduğu halde yed-i kudretle yoğ-
rularak, tesviye edilerek insan şekli-i bedî’ini aldığı zikr
ediliyor. Müteâkiben (هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا)
nazm-ı kerîmiyle insan Cenâb-ı Hak tarafından kendi-
ne yeryüzünde nasıl bir nüfûz ve kudret bahşedildiğini,
arzun sathında, a’mâkında nebâtât, cemâdât, hayvânât
nâmına her ne varsa kâffesi ne sûretle irâde ve kudreti-
ne müsahhar edilmiş olduğunu teemmül ve tedebbüre

da’vet olunuyor. Şu kadar var ki bu serd edilen delîller,
sayılıp dökülen büyük büyük ni’metler erbâb-ı küfr ve
inâdı dâire-i insâf ve i’tirâfa imâleye kâfi gelemeyeceği
mülâhazasına binâen Cenâb-ı Hak son âyetle onları ay-
rıca da âlem-i ulvîyi, insanın hiçbir vechile nüfûz ve te’sî-
rini ulaştıramadığı, acâib-i sun’ ve hilkate zerre kadar akıl
erdiremediği o kâinât-ı uzmâyı tefekküre sevk etmiştir.

Kur’ân bir kere zümre-i muânidîni, arzın şark ve gar-
bına, sath ve a’mâkına icrâ-yı nüfûz etmekte kendisi için
gâyet tabîi bir hak ve salâhiyet gören kimse menzilesine
tenzîl ediyor. Müteâkiben ona avâlim-i ulviyyeye atf-ı
nazar ettiriyor. Ve onlara haber veriyor ki şu görülen
ecrâm-ı münîre vaktiyle kıvılcımlar saçarak, alevler neşr
ederek fezâda seyâhat eden duhân kütlesinden ibâret
idi. Bilâhare yed-i kudret o kütleyi parça parça paraladı.
Ve bir çok merâtib ve etvârdan geçirdikten, bir tesviye ve
ta’dîle ma’rûz bulundurduktan sonra o parçaları fezâda
hareket ve seyâhat eden, karanlıklarda nûr saçan ziyâ-
dâr birer küre şekil ve kalıbına ifrâğ etti. Fakat bu ameli-
ye-i tekvîn lehv u lu’b fikriyle değil, pek büyük bir gâye
ve hikmet ilcâsıyla yapılmıştı.

İmdi, Cenâb-ı Hak Rabbi külli şey olduğuna göre
bahs ettiğimiz avâlim-i ulviyye ve süfliyye miyânında
onun mahsûl-i yed-i kudreti olmayan hiçbir şey buluna-
bilir mi? (بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) vasf-ı kerîmiyle mevsûf olduğu
halde âlemde hiçbir şeyin onun dâire-i ittîlândan hâric
kalmasına imkân tasavvur olunur mu?

Hulâsa, buraya kadar geçen âyetler Cenâb-ı Hakk’ın
kulları üzerinde [34] ne gibi ni’metleri olduğunu izâh ve
beyân maksadıyla sevk edilmiştir. Bu âyetlerle bize an-
latılmak istenmiştir ki insanı, ademden vücûd, mevtten
hayât kisvesine büründüren, arzın zâhir ve bâtınına ta-

¹ Bakara, 2/29.

² Enbiyâ, 21/30.

sarruf ve hâkimiyet kudret ve kâbiliyetini veren sırf Allah'ın lutf u in'âm-ı mahsûsudur.

Bu âyât-ı kerîme Cenâb-ı Hakk'ın tecelliyât-ı eltâfını serd ve izâh sûretiyle tevhîd-i Hakk'a da'vet ettiği kimselere, mübdi'-i kâinâtın serâir-i sun' ve hikmetine bir derece daha nüfûz edebilmeleri için biraz da âlem-i melekûtta icâle-i efkâr etmelerini teklîf ediyor ve onlara semâvât âleminin ne büyük bir sun' ve hikmet eseri olduğunu anlatmak için onun mâhiyet-i ibtidâiyyesinden bahsederek diyor ki: Şu gördüğünüz tabakât-ı ulviyye evvelce, ma'denî ve türâbî bir takım ecsâm-ı zâtıyyeyi hâvî başlı başına fezâda kâim bir kütle-i duhâniyye idi. O zamanki şekil ve mâhiyetleri i'tibâriyle bu ecrâm, ne üzerlerinde zî-hayât bir cismin istikrârına yarar, ne de şu fezâ-yı gayr-i mütenâhîde mübdi'-i hakîmin ezelde ta'yîn ettiği kânûn-ı hâdisât icâbâtına tebean böyle muntazam devreler icrâ edebilirdi. İşte o kütle-i duhâniyyeyi bir takım merâtib-i tekâmülden geçirerek bu şekli vücûda ifrâğ eden hâlık-ı kâinâtın kuvvet ve kudret-i bî-pâyânı oldu.

Ancak insanlar arasında öyleleri de var ki melek ve melekût âlemlerinin akıllara hayret veren bunca havârik ve âyâtını görürler de ondan istifâde etmek, ders-i ibret almak ciheti hâtırlarından bile geçmez. Kitâb-ı kâinât üzerinde kudret-i kâhire-i ilâhiyyenin lâ-yuad delâilini okurlar da bu hâl dalâl ve tuğyânlarını artırmadan başka bir te'sîr husûle getirmez. İşte Kur'ân insanlar arasında bu sınıf halkın mevcûdiyetini nazar-ı dikkate alarak hidâyet yollarını telkîn ederken bu gibileri de merkez-i rüşd ü felâha celb ve imâle edebilmek emeliyle telkînâtına dâimâ mev'iza-i hasene terdif etmiş, güzel güzel meseller darb ve îrâdıyla hakâyık-ı dîniyyeyi nazarlarında bütün vuzûhuyla tecellî ettirmek vesâilini dirîğ eylememiştir.

Âyât-ı sâbıkada Cenâb-ı Hak vücûd-ı zâtını nâtik ve müeyyid olarak teşrîh ettiğimiz tarzda bir takım delâil serd ettikten sonra küfür ve inâdı bir türlü elden bırakmayan insana, en güzîde ve en hayırlı bir sınıf-ı mahlûku olan meleklerle karşı bile kendine nasıl imtiyâz vermiş olduğunu anlatmak istiyor. Ve bu maksadla Resûl-i Emîn'ine, gelecek âyetin tazammun ettiği muhâvere ve münâkaşayı, münkir-i tevhîd olanların sem'-i ittîlâına iblâğ etmesini emrediyor. Bu münâkaşa Cenâb-ı Hakk'ın halîfe-i arzı nasıl balçıktan yarattığını, sonra nasıl rûh nefh ettiğini ve ona melâike-i mukarrabîni bile hayrette bırakacak esrâr-ı acîbe ve hikem-i bâliğa tevdi' eylediğini göstererek vâdî-i inâd ve istikbârda sâbit-kadem olanları dâire-i ikrâr ve huşûa celb etmek maksadıyla sevk ve îrâd edilmiştir.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaziz Çaviş

* * *

DİNİ MÜCEDDİDLER

YAHUD

“TÜRKİYE’NİN NECÂT VE İTİLÂ YOLLARI”NDA BİR REHBER

“Yine Musa Efendi diyor ki; mezheblerin hudûdunu inkâr ederim. İslâm'ın akli mâdem ki tutkundur, terakkiye imkân yoktur. Akli evvelâ esâret-i dîniyyeden kurtarmalı, akıl en büyük hüccet-i ilâhiyyedir, mutlaklı, hudûdun biriyle mahdûd değildir. Mezâhib-i erbaanın hudûdunu kırmalı, aklın hürriyetini te'mîn etmeli” (s. 40)

Hâşim Bey, bu satırları yazdığı sayfanın sonunda da şöyle söylüyor: “Celâl Nûri Bey gâliba *Târîh-i Teden-niyât*'da ictihâd kapısının mesdûdiyetine i'tirâz ediyor. İ'tirâzının ne gibi efkâr ve mutâlaaya müstenid olduğunu izâh edemiyor. Eğer İslâm'ın terakkisine mâni' olan hâl “bâb-ı ictihâdın mesdûdiyeti” cümle-i mücerredesiyle izâh olunursa bâb-ı ictihâdı açık tutan İran için ne demeli?” Bâb-ı ictihâdın açık durması İran müslûmanlarının necâtına fâide vermediğini, Hâşim Bey kendiniz söylüyorsunuz. Şu halde biraz evvel Musa Efendi'ye peyrev olarak: “Mezâhib-i erbaanın hudûdunu kırmalı, aklın hürriyetini te'mîn etmeli.” derken ne demek istediniz? İctihâd bahsi aşağıda da gelecektir.

“Hulâsa Türk-Osmanlılar yanlış, fenâ, sâbit kâidelerle merbût kaldılar. Yaşamak şerâiti dünyanın öbür ucunda değişti. Hayat için yeni kâideler keşf olundu. Halbuki Türkler sâbit kâideleri tatbikte devâm ettiler. Şimdi dahi öyle” (s. 40)

Evet, yaşamak şerâiti dünyanın öbür ucunda değişti, çünkü fûnûn ve sanâyi' terakkî etti. Lakin rica ederim: Türk-Osmanlıların merbût kaldığı yanlış, fena, sâbit kâidelerden maksadınız olan ahkâm-ı dîniyye, onları hangi nâfi' ve ciddî teşebbüslerinden men' etti? Yol yapmayın, şimendifer yapmayın, vapur yapmayın, ma'denlerinizi yer altında bırakın, yahud imtiyâzını, yok bahâsına ecnebîlere satın, ticâret etmeyin, sa'nat öğrenmeyin, para kazanmayın, kazanılmışları isrâf edin, sefâhet edin, kavîleriniz zulm etsin, diğeriniz boyun eğsin, tezellül etsin, hem servetlerinizi, hem biri birinizi yiysin, bitirin mi dedi?

“Türk-Osmanlılara, ilk devirde muvâfık gelen dînî kâidelerin sonra muvâfık gelmemesi şundandır: Menşei Arabistan olan dinin kâideleri ilk Türklere muvâfık geldi. Çünkü onlar da Arab bedevîler seviyesinde idiler. Sonra Türk hayât-ı ictimâ'îyyesi değişti. Halbuki kavâid sâbit kaldı.” (s. 41)

Dîn-i İslâm'ın, Arab bedevîlerine veya o seviyedeki insanlara göre bir din olduğunu ve günden güne terakkî eden insanlarca mer'î olabilmek [35] için neş'et-i ûlâsı ve hâlet-i asliyyesi üzerinde ta'dilâta muhtâc bulunduğunu söyleyenlerin, dine nasıl bir nazarla bakmakta oldukla-

rını erbâb-ı dikkat takdîr eder. Bunlar, bir taraftan, dine hurâfât karışmış, aslına ircâ' etmek lâzım derler ve bir taraftan da menşei itibâriyle Arab bedevîlerine göre bir din olduğunu söyleyerek aslını istihfâf ederler.

“İslâm Dini tek bir adam tarafından tebliğ olunmuştur.”* (s. 41)

Tabîî din böyle olur. Bir cemâat tarafından, el birliğiyle vaz' ve tanzîm edilmez ya.

“İslâmiyet’de onun için büyük bir sâbitiyet var” (s. 41)

Bu da pek tabîî değil mi ya?

“Umûr-ı dîniyyede hakikat tanınan her şeyin bütün a’sâr-ı âtiyye tarafından hakikat olarak kabûlünü bir lahzâ kabûl etsek bile...” (42)

Nasıl? Sen, dinin sözünde hiç sebâtı olmayan mütelevvin adamlar gibi bugünkü sözünü yarın kendisi tekzîb eder bir hâl-i bî-karârîde olmasını mı istersin? Böyle, her gün bir şekl-i tashîh ahzine muhtâc olan dinin semâdan münzel olmasına ne lüzûm var? Bunu herkes yapabilir, matlûba ve ihtiyâca muvâfık gelmediği anda değiştirilecek değil mi? İşte müceddidlerin dini böyle olmalıdır.

“Demek istemiyorum ki esâsâta da taalluk eden kâideleri yani *Kur’ân-ı Kerîm*’in esâs hükümleri tağyîr olunabilir, yahud tağyîr olunsun.” (42, 43)

Kur’ân-ı Kerîm’in esâs hükümlerinin ne gibi şeyler olduğunu bilerseniz bu sözünüzde de durmazsınız.

“(وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الزُّبْنَ)” âyet-i kerîmesindeki (ربوة) kelimesi bildiğimiz fâiz ma’nâsında anlaşılmış.” (43, 44)

Başka daha münâsib ma’nâsı varsa söylemeli idiniz.

“Sonra mevrîd-i nasda ictihâda mesâğ ve tasrîh mukâbilinde delâlete i’tibâr olmadığı hakkında da iki kâide-i fıkhiyye var. İşte bu sûretle ulemâ-i İslâm fâizi tahrîm etmişler.” (44)

Bu kâideleri tasvîb etmiyor musunuz? Mansûs ve mu-sarrah olan hükümlerde de ictihâd ve ta’dîl cereyân etsin mi? Biraz evvel: *Kur’ân*’ın esâs hükümleri tağyîr olunsun demek istemiyorum diyordunuz.

“Fâiz; sermâyenin gıdâsı ve bu haysiyetle sermâye tedâvülünün yani ticâretin mihveridir. İngiltere’nin Hindistan hükümrânlığı, İngiliz sermâyesinin Hindistan ser-vetini Hindlilerin kanını bel’ etmesiyle izâh olunabilir.”

Hâşim Bey fâizi medh mi ediyor?¹

* Doktor Dozy’den menkûldür.

** Âyetteki kelime (الزُّبْنَ) şeklindedir. Müellif, *Kur’ân-ı Kerîm*’i bilmediğinden ve hakîkî imlâsıyla kelimeyi de okuyamadığından (الربوة)’ye tahrîf ediyor. *Kur’ân-ı Kerîm*’de vav öyle, elif ile yazılı olan (ربوا) gerek ma’nâ ve gerek teleffuz i’tibâriyle lisânımızda ma’rûf olan (ربا)’dan başka bir şey olmadığı halde bâ-i mem-dûdeyi tefhîm eden lehce-i Arabiyye’ye de müsâid olmak üzere *Kur’ân-ı Kerîm*’de vav ile yazılmıştır. Bu sûretle kelimenin imlâsına bir vav-ı zâide geldikten sonra bu vavı, cem’ vavına teşbîhen bir de elif ta’kib etmiştir. Fakîrin re’yine göre bu elif, vavın bir harf-i

* * *

İnsanın alnı terlemeden, kendi oturup da parasına para kazandırmak usûlleri Avrupa’da Sosyalistlik gibi müfrit meslekler doğurmuştur. Maamâfih biz burada Şer’at-i İslâmiyye tarafından, ribâyâ karşı vaz’ edilen hükm-i tahrîmin hikmet-i ictimâ’iyyesini serd ve beyân etmeyeceğiz. O büyük bahsi buraya sığdırmaya çalışmayacağız. Çünkü pek çok zamandan beri Türk-Osmanlı hükûmeti fâizi fiilen kabûl ve tatbîk etmekte bulunmuştur. Yani Şer’at-i İslâmiyye’nin, artık bu yüzden memleketin terakkisine engel olması kalmamış ve lakin memleket yine terakkî edememiş, iktisâdiyatını düzelterek necât ve i’tilâ yoluna girememiştir. Binâenaleyh Hâşim Bey’in fâiz hakkındaki hükm-i şer’î üzerine yürüttüğü serzenişler modası geçmiş bir şikâyeti tazelemek ve şikâyete mahal kalmadığı tebeyyün ettikten sonra yine şikâyette ısrâr etmek derecesinde ma’nâsızdır.

“Lakin acaba (ربوة) kelimesinden maksad hakikaten bildiğimiz fâiz midir.”

Lafz-ı *Kur’ân*’ın hâlâ (ربوة) şeklinde olduğunu zannetmekte devâm ediyor.

“Sonra fahr-i kâinât efendimiz pek âlî bir düstûr vaz’ ediyorlar: (اول العقل بالنقل) Yani akıl ile nakil teâruz ederse aklın nakle tercîhini irâde buyuruyorlar ki dinin ihtiyâc-ı beşere dâimâ muvâzî bir hâl-i temevvüde bulunması bundan daha açık ve kat’î bir lisân ile söylenemez.” (45)

Öyle bir hadîs mahfûzum değilse de cümle-i mezkûre, Hâşim Bey’in verdiği ma’nâyâ muvâfık gelmek üzere (اول النقل بالعقل) tarzında olmak lâzım gelir. Kendisinin zabtına göre ma’nâsı, maksûdunun aksine çıkar. Lakin müellifin Arapça bilmediği yukarıki sözlerinden de anlaşılmıştı. Sonra, delîl-i aklînin, nesh ü tashîh kabûl etmesi cihetiyle nesh ü tashîhi kâbil olan delîl-i naklîden kavî olduğunu ulemâ-i İslâm evvelden beri kitâblarında düstûrî’l-amel ittihâz etmişlerdir. Fakat nakli te’vile mecbûr eden delîl-i aklînin ta’yîni için muhâkemelerinde ihtiyât-ı mantıkîye pek lüzûm görmeyen müceddidlerimizin akli kifâyet etmeyeceğini hâtırdan çıkarmamalıdır.

Şurası da istiğrâb olunacak bir şeydir ki ulemâ-i İslâm, edille-i [36] aklîyyeye o derecede ehemmiyet verdikleri hal-

med gibi muttasıl olduğu bâyı med ederken fethasının mahfûz olduğunu ve vav ile muhtel olmadığını bildirmek için zâten lâzımdır. Kelimenin imlâsını ber-vech-i sâbık tevcih eden tefsîr kitâblarında şöyle bir nükte de dermiyân edilmiştir: Ribânın ma’nâsı ziyâde-i gayr-i müstehakkayı müştamil olduğu gibi bununla mütenâsib olmak üzere lafzında da bu sûretle bir harf-i zâid bulunmuş olur.

¹ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

de yalnız Şeyh-i Ekber *Fütûhât*'ında aklın nakilden akvâ olduğunu kabûl etmemiştir. Müceddidlerin pîşvâ-yı dînîsi olan ve aklın zincirini kırmalı diye bar bar bağırın Musa Bigiyef Efendi ise ta'n u teşnîni zikri geçen ulemâyâ tahsîs ederek Şeyh-i Ekber'i yüksek bir mevki'-i istisnâda tutar.

“Dîn-i İslâm'ın kâidelerini nazara sâbit gösteren te-lakkilerden biri de vakıf hakkındadır: “Şart-ı vâkıf nass-ı şâri' gibidir.” Kâide-i fıkhiyyesiyle vakfın vech-i tahsîsini te'yîd ediyorlar. Vâkı'a ortada bir “istibdâl” kâidesi varsa da bu vech-i tahsîsi değiştiremiyor. Çünkü vâkıfın şartı şâriin nassı gibi kabûl olunmuştur” (45, 46)

Eslâf-ı ulemâ arasında bu kâidenin aleyhinde bulunanlar da vardır. Bunu iltizâm eden ekseriyet ise hukûk-ı tasarrufiyyenin mahfûz ve mukaddes olması lâzım geleceğini düşünmüşler, emvâl ve emlâk-i vakfiyye, vâkıflarının hayâtında sâhib olduğu mallarından ibaret bulunduğuna ve herkesin malında istediği gibi tasarruf etmek hakkı, hukûk-ı medeniyeye ve esâsiyyenin en mühimlerinden birini teşkil etmekte olduğuna nazaran ashâb-ı evkâfın şerâitini nazar-ı i'tibâra almak mes'elesi pek kolaylıkla tenkîd edilemeyecek bir esâs-ı ma'küle müstennidir. Müellifin:

“Evkâfın bu kadar çok olmasının sebebi, dindarlıktan, hayır işlemekten ziyâde âmmenin nef'ini te'mînden ziyâde yağma-gerlerin mâlik oldukları serveti eski zulüm ve i'tisâf devresinde bir başkası yağma etmesin diye emlâk ve akârın yüzde doksan dokuzunu kendilerine, evlâdlarına te'mîn ederek bunun yüzde birini de bir câmi', bir medrese veya bir tekkeye tasadduk etmelerinden neş'et etmiştir.”

Sözü ise târihin verdiği sû-i zan ile husûle gelmiş bir tahmînden ibârettir, ki bu tahmîn ne kadar haklı olursa olsun tafsîl ve izâh talebine karşı filân vâkıfın filân cihete tahsîs ettiği mal... Filân yerden gasb olunmuştur... Diye-bilmek mümkün olmayacağından kavânîn-i hukûkiyye nazarında böyle sözlerin beş paralık kıymeti olamaz. Ayrıca teessüfe şâyân bir mes'eledir ki bu sözleri, Mekteb-i Hukûk diplomasını hâiz olan Hâşim Bey söylüyor. “Şart-ı vâkıf ke-nassi' ş-şâri'” kâidesi böyle âmiyâne sözlerle değil, ilmî sûrette münâkaşaya lâyıktır. Ve öyle bir münâkaşa neticesinde olabilir ki bu kâidenin muâzırları hak kazanırlar. Şimdi ben burada da yalnız şunu söylerim: Bu kâidenin şimdiye kadar mahfûz kalması ayn-ı isâbet olmuş, ve bu sâyede “vâridâtı devlet bütçesinin nısfına muâdil olan” emvâl ve emlâk-i vakfiyye bize kadar intikâl etmiş. Eğer emvâl-i evkâfa hükûmetin, istediği gibi el uzatmasına büyücek bir mâni' teşkil eden o kâide olmasaydı bu büyük servet-i İslâmiyye'nin de ihtimâl ki yerinde yeller eserd.

“Sâlisen İslâm Cemâati arasında bir sürü müstehlik yaşıyor, insanın sa'yden başka bir şeyi olmadığını

beyân buyuran şâri'-i a'zamın emri hilâfında medreseler, imâretler, tekkeler, tenbel, âtıl ve cemâ'at-i müslimîne fâidesinden ziyâde zararı olan yüz binlerce, milyonlarca efrâdile doluyor.” (46)

İnsanın sa'yinden başka bir şeyi olmadığına dâir şâri'-i a'zamın beyânından maksadı: ¹ وَأَنَّ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى âyet-i kerîmesidir. Bu âyeti teceddüd-perverlerimiz pek çok okurlar. Ve lakin ma'nâsını pek az anlarlar. O cümleden olarak Hâşim Bey'in de âyet-i kerîme hakkındaki tarz-ı telakkisi muhtâc-ı tashîhdir. Sûre-i Necm'de vâkı' olan bu âyet-i kerîmenin mâ-kablini ve mâ-ba'dini bilenler, âhirete âit bir hükmü mübeyyin olduğunu anlamakta güçlük çekmezler. Eğer dünyaya âit mesâî murâd olursa âyetin hâvî olduğu kasr da sahîh olmamak lâzım gelirdi. Çünkü dünyada insanlar sa'yleri lâhik olmadığı şeylerden de istifâde edebilirler. Mîrâs, bunun en meydana bir misâlidir. Sonra mîrâs gayrın mesâîsinden haklı olarak istifâde etmektir. Halbuki dünyada bunun haksızlarına bile vukûât müsâid olabilir. İşte âyet-i kerîmenin hemen üzerindeki ² (أَلَا تَرَوْا وَازِرَةً وَزَرَ أُخْرَى) kavli-i şerîfi ile beraber âhirette herhangi bir insan, diğerin cürmünden mesûl ve mutazarrır olmayacağı gibi istifâdesinin de kendi mesâîsine münhasır kalacağını nâtıktır. Üstündeki (أَلَا تَرَوْا وَازِرَةً وَزَرَ أُخْرَى) kavli-i şerîfin de, nice yanlışlıklara, haksızlıklara cilvegâh olan dünyaya âit olmadığı malûmdur.

Müellifin talebe-i ulûmu müstehlik addederek bunların ikâmetlerine tahsîsen inşa olunan medreseleri, daha fukarâyâ muâvenet maksadıyla yapılan imârethâneleri mebânî-i hayriyye değil de âdetâ müessesât-ı muzırardan göstermesi de pek garîbdir. Medreselerin, imâretlerin hâl-i hâzır, sûret-i idâresi vâcibü'l-islâh olabilir. Fakat medreselerin, imâretlerin herhâlde maârif ve insaniyete hâdim âsâr-ı nâfiadan olduğuna ve bizim için bunlar dâimâ istifâde sermayeleri idâdında bulunduğuna şüphe yoktur. Hele, medrese ve mektep sâkinlerini, hâzırda taayyüş etmeleri itibâriyle müstehlik addetmek, vaktiyle câhil bir maârif nâzırımızın: “Mekâtib masârıfı olmasa maârif bütçesi yoluna girecek” demesine benzer bir şeydir. İmâretlerden müntefi' olacak fukarâ da bittabi' müstehliklerdir. Şu halde fukarâ için hiçbir şey; hattâ hastahâne bile yaptırmamalı. Zirâ müstehliklere melce' olacak!

“Hristiyanlık'da da sâbitiyet var idi. Ve bunu idâme için çalıştılar. Nihâyet bir hristiyan müceddidinin ref' ettiği livâ-i isyân altında toplananlar sâbit kâideleri yıktılar.” (48)

Hristiyanlık'da da vaktiyle sâbitiyet olduğu gibi bu sâbitiyetin Mûsevilik'de de hâlâ mevcûd olduğunu müellif bir sayfa yukarıda söylemiştir. İslâmiyet'de de sâbitiyet

¹ Necm, 53/39.

² Necm, 53/38.

var ki bunun şimdiye kadar kalmasından şikâyet olunup duruyor. Bütün bunlardan anlamalı idi ki din denilen şey sâbit olur ve insanlar tarafından değiştirildikten sonra artık yenisine din denmez, [37] dinsizlik denir. ¹ (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ)

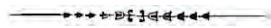
“Dîn-i İslâm’da reforma, dinin hakikatine nüfûz için hareket çoktan başladı. Şeyh Muhammed Abduh, Cemaleddin-i Efgânî, Kazanlı Musa Efendi Bigiyef ve nihâyet garbın efkârına, başka dinlerin mütûnuna vâkıf oldukça İslâmiyet’in ulviyetini daha ziyâde ta’zîm ve tebci’le çalışan İslâm gençlerinin hareket-i fikriyyesi, işte bütün bunlar bir gün gelecek dinin hakikatini İslâm’ın sem’-i irtılâna îsâl edecekler. Dinden yanlış alınmış kâideleri temelinden yıkarak dinin asıl ve âlî kâidelerini onun yerine ikâme edecekler. Üçüncü fasılda ıslâhât-ı diniyyeden bahs etmek üzere sözümü burada kesiyorum.” (49)

O bahisde de sizinle görüşeceğiz. Yalnız dine ait olan şu büyük iddiâlarınıza karşı her yerde şu suâli size îrâd edeceğim: Dine hakikaten inanıyor musunuz? Her şeyden evvel buna doğru bir cevap veriniz.

Bir de biraz aşağıda gelecek olan “Avrupa medeniyetinin yanlış telakkîsi” bahsinde, Avrupa’dan hazır elbise gibi getirilen ve rûhumuza tevâfuk etmeyen maârifin, meşrûtiyet-i idârenin aleyhinde bulunurken, müellifin şöyle bir sözü vardır: “Avrupa şimdiye kadar silâhla feth ve istilâ edemediği şarkı esâret altına almak için son bir çare buldu: Kitâblarıyla, mektepleriyle şarkın genç zeki dimağlarına bir takım mechûl, esrâr-âmîz idealler ilhâm ediyor, zavallı gençler harâret ve şebâbla belde-i hulyâya koşuyorlar.”

İşte, Avrupa’nın yaptığı inkılâb-ı dînîye taklîden bizim de dinimiz üzerinde de reforma icrâ edilmesi tarzında hâsıl olan genç ve harâretli arzularla dîn-i İslâm’ın eski kâidelerini temelinden yıkmak mes’elesinin de rûhumuzun son istinâdgâhını yıkmak derecesinde tehlikeli bir şey olmadığına Hâşim Nâhid Bey emîn midir?

Mustafa Sabri



HİLÂFET VE VESÂYET

Gerek matbûâtta ve gerek hâricde gittikçe mütezâyid bir sûrette mevzû’-ı bahs olan vesâyet (manda) mes’elesinin bugünlerde daha ciddî bir sâhaya intikâl eylediği görülüyor. Şekli ne olursa olsun vesâyet altına alınmak ihtimâli karşısında bulunduğumuz cihetle bu mes’elenin ilmî bir sâhada bütün safahâtını tedkik etmek matbûâtımıza ve erbâb-ı fikrimize mütehattim bir farîzadır. Keşke bu münâkaşât-ı ilmiyyeye daha evvel başlansa ve mes’e-

le binnetice icmâ’-ı umûmiye bağlansaydı da mecbûriyet-i kat’iyye tahakkuk etmeksizin ve en müsâid şerâit ta’yîn ve tesbît edilmeksizin vasî intihâbına kalkışmak ve imzâ toplamak ve sâire gibi hafifliklere meydan verilmemiş olsaydı. Henüz şerâit-i sahîhasına vâkıf olmadığımız bu vesâyet veya vekâlet mes’elesi ister en hafif şerâiti hâiz bulunsun, isterse şeklen himâye usûllerinin hâricinde olsun herhâlde hükûmeti yani istiklâlimizi bir takyîd-i hâricî altına alacağına şüphe yoktur. İstiklâl ile takyîd-i hâricî ta’rîfleri icâbı bil-bedâhe iki emr-i müteâriz bulundukları cihetle ikisinin birden vukûu mümkün olamaz.

Şurası var ki hâl-i ıztırârda gâliblerin âmâline ser-fürû etmemek kâbil değildir. Çünkü mağlûbiyetimiz acze istinâd etmiştir. Ben yalnız devlet nokta-i nazarından düşünmekle kalsa idim Salahaddin Bey biraderimizin netice-i mütâlaâtına iştirâk edemezdim. Bu hususdaki kanâatim gâliblerin âmâl-i hakikiyyesini anladıktan sonra ² (ما لا يدرك الكل لا يترك الكل) düstûrunu ele alarak en müsâid şerâitle en muvâfık vesâyeti iltizâm etmek olurdu. Ve hâlin îmân-ı ictimâ’îlerinin netîce-i tekhîni olarak tam gayr-i tabîiliğin nîm gayr-i tabîilikten daha ziyâde sür’atle hâl-i tabîiye avdet etmesine intizâren mütebâkî menâfi’-i müsbeteyi de gâib etmek istemezdim. Lakin mes’eleye İslâmiyet yani Hilâfet nokta-i nazarından bakılırsa başka türlü düşünmek icab ediyor.

İşte biz bu makâlemizle bu nokta-i nazardan düşüncemizi enzâr-ı kârîne koymaya çalışacağız:

İmâmeti yani Hilâfeti kütüb-i dîniyyemiz, Peygamber sallAllâhualeyhi vesellemin halîfesi olmak üzere emr-i dîn ü dünyâda riyâset-i umûmiyyeden ibârettir, diye ta’rîf ediyorlar. Gerek bu ta’rîften ve gerek kütüb-i dîniyyemizin bu bâbda verdiği izâhattan anlaşılıyor ki Hilâfet, yalnız mesâlih-i dîniyyenin emr-i temşiyetindeki riyâset yani riyâset-i rûhâniyye değildir, mesâlih-i dîniyye ve mesâlih-i dünyeviyyenin memzûcen emr-i temşiyetindeki riyâset-i umûmiyyedir. Gerek dünyevî ve gerek dînî mesâlih-in emr-i temşiyetinde kuvvet ve şevket esâs bulunduğu cihetle Hilâfet’in sıhhatinde Saltanat esâs ittihâz edilmiştir. Hiçbir sûretle makâm-ı Hilâfet Vatikan gibi bir hâle ifrâğ edilemez.

Gerçi Hilâfet’de mutlakîyet yoktur, kavânîn-i şer’iyye ile mukayyed olduğu gibi tanzîm-i cüyûş, muhâfaza-i âsâyiş, i’lân-ı harb, musâlaha, muâhede akdi, teşkilât-ı mülkiyye ve idâriyye gibi şer’in hâl ve zamâna göre re’y ve ictihâda bıraktığı ahkâm da dahi meşveretle mukayyedir. Fakat bu iki nevi’ kuyûd hâricinde bulunacak her türlü kuyûd riyâset-i umûmîliğe münâfidir; ve bittabi’

¹ İbrahim, 14/27.

² (ما) yerine (من) yazılmıştır. “Tamamı elde edilmeyen, tamamen de terk edilmez.”

Hilâfeti gayr-i sahîh kılar.

Bize tatbîk olunacak vesâyet her ne şekilde bulunursa bulunsun bizim için cezâ-yı mağlûbiyet olduğunda şüp-he yoktur. Harb-i hâzırın tevliid ettiği hükûmetlere tatbîk olunacak vesâyet nasıl gayr-i reşîdiyet vesâyeti ise bize tatbîk olunacak vesâyet de sulh-i umûmî mahkemesi-nin karârına mukterin vesâyet-i hacrden başka bir şey değildir. Hukûkiyât-ı siyâsiyye mebdâîsi ve mevzûaları üzerine müesses kıyâsât-ı mantıkıyye netâyici ne olursa olsun vesâyet, halîfenin velâyet ve riyâset-i umûmiliğini düçâr-ı ihlâl edecektir. Çünkü Hilâfeti tasarrufât-ı kavliyye ve fiiliyyesinin en mühimlerinin infâzından [38] men' eyleyeceğinde şüphe yoktur. Eğer men' etmeyecekse vesâyetin lağv ve haşv olması lâzım gelir ki bu cihet de bittabi' hâtıra getirilemez.

Vasî olacak hükûmet bir hükûmet-i İslâmiyye olmayacağı cihetle hilâfeti zâhiren kurtarmak için te'vîl-i şer'î bulmak da gayr-i mümkündür. Eğer vasî bir hükûmet-i İslâmiyye olsa idi dördüncü asr-ı hicrîden onuncu asra kadar Hilâfet-i Abbâsiyye'de müteâmil eşkâlin yerine tevfiikan mes'ele zâhiren kurtarılmış olurdu. Çünkü hâlife olan zât gerek bilküllüye ve gerek kısmen vezâif-i riyâseti âm veya hâs olarak ehline tefvîz edebilir. Yani ehil olmak şartıyla istediğini a'mâl-i âmmede velâyet-i âmme için nâib kılar; vezâret, vekâlet gibi veya a'mâl-i hâssa-da velâyet-i âmme için nâib kılar, bir iklim veya hıttaya mahsûs emâret-i müstakille gibi. Veya a'mâl-i âmmede velâyet-i hâssa için nâib kılar; Kâdilkudâtlık ve umûmî başkumandanlık gibi. Veyahud a'mâl-i hâssada velâyet-i hâssa için nâib kılar; ta'bîr-i hâzırımızla irâdeli memûriyetler gibi. İşte mülûk-ı tavâif ile Hilâfet arasındaki vaz'i-yet zâhiren birinci ve ikinci sûretlere, temas ettiriliyordu. Mülûk veya umerâ dahi mümkün olduğu kadar bu şekli muhafazaya çalışırlardı. Halbuki hâlife de nâibini tebdil veya tefvîz ettiği velâyeti icâbında tahsîs kudreti yok idi. Bunun içindir ki hukûkiyyûn-ı İslâm olan eimme-i dînin bir çoğu şerâit-i hilâfeti noksân gördükleri cihetle bu zamanlardaki hilâfetlerin sıhhatine kâil olmamışlardır; lakin ekseriyet eimme-i dîn zâhirine nazaran Hilâfet'in sıhhatini tasdik etmişlerdir.

Esâsât-ı İslâmiyye'den muktebes şu izâhâtan anlaşılır ki vesâyetle hilâfetin ictimâ'ı dinen gayr-i câizdir.

Bu halde gâliblerimiz bize vesâyeti bizzarûre kabûl ettirirlerse emr-i Hilâfet'in ne şekil alacağını bir mes'ele-i İslâmiyye olarak ortaya koymak icâb eder.

Ma'lûmdur ki nasb-ı Hilâfet âmme-i müslimîn üzerine vâcibdir, buradaki vücûb farz-ı kifâye ma'nâsnadır. Yani aktâr-ı İslâmiyye'nin birinde şerâit-i lâzimeyi hâiz bir Hilâfet mevcûd olursa diğer aktârda bulunan müs-limînden vücûb sâkit olur. Bu vücûb o derece kat'îdir ki

keyfiyet-i vücûb da ihtilâfdan kat'-ı nazar Havâric'den Uveymir'in etbâi müstesnâ olmak şartıyla bütün fırak-ı İslâmiyyece ittihâd vardır. Zannediyorum ki hâl-i hâzır-da fırak-ı İslâmiyye miyânında Uveymirîler'den de kimse kalmamıştır. Bu halde eğer emr-i Hilâfet münhal olursa her ferd-i mükellef üzerine nasb-ı halife farz olur. Hattâ şu vazîfe-i dîniyyeyi icrâya âmâde ve müterakkıb bir hal-de bulundurmak için her ferd üzerine zamanında şerâit-i lâzimeyi hâiz bir Hilâfet ve evsâf-ı meşrûayı câmi' bir halife bulunduğunu bilmesi farz kılınmıştır. Bazıları halîfenin ismini dahi bilmenin ve hele Süleyman bin Cerîr gibi eimme-i dînden bazıları halîfenin ismini bilmekle beraber gözüyle görmenin farz olduğunu beyân etmişlerdir.

Hilâfet inkıtâa uğrarsa mes'elenin ne şekil alacağı kestirilemez. Bu hâl âlem-i İslâm'da şekil ve mâhiyet i'tibârıyla ilk hâdis olmuş bir vak'a-i azîme olduğu cihetle müslümanların bu farzı edâya nasıl teşebbüs edecekleri, levâzım-ı edâyı istihsâl mevâniini istihsâl gibi furûz-ı mü-tetâbiayı edâya ne yolda tevessül eyleyecekleri hakkında bir şey denemez. İhtimâl ki bu farz beyne'l-müslimîn ih-mâl edilerek nesiiyen mensiiyyâ bir tarafa atılır; ve man-sıb-ı Hilâfet artık mevki'-i ihtirâmını yalnız târihde muhâ-faza eyler. İhtimâl ki kuvvetli ve hâr bir sûrette iştirâk-i îmâna sebebiyet verir.

Acaba bu azîm mes'eleyi merkez-i Hilâfet'i diğer bir mahalle nakl ile halletmek kâbil değil midir? Mes'ele beyne'l-müslimîn bir mes'ele-i müştereke olduğu cihet-le esâsât-ı İslâmiyye nokta-i nazarından bu ciheti dahi mütâlaa edelim.

Evvel emirde mesned-i Hilâfet olmak üzere müstakil bir Saltanat-ı İslâmiyye lâzımdır. Eğer Saltanat-ı Osma-niyye vesâyet altına girerse vâ esefâ ki istiklâlini muhâ-faza etmiş veya bizzât eline almış, anâsır-ı istiklâli hâvî ve erkân-ı saltanatı câmi' bir Devlet-i İslâmiyye göremiyoruz. Sonra da eğer böyle bir devlet-i İslâmiyye bilfarz mevcûd olsa Hilâfet'i bu devlette tesbît etmek icâb eder ki bu da gâyet mühim ve hemen hâl-i hâzıra göre gayr-i mümkün bir mes'eledir. Çünkü şart-ı esâsinin tahakkukundan yani müstakil bir Saltanat-ı İslâmiyye mevcûd olduktan sonra onda Hilâfet'in sübûtu üç sûretle müm-kündür. 1. Nass mine'r-resûl, 2. Nass mine'l-halife, 3. Bey'at-i umûmiyye. İki evvelkisi bil-icmâ'dır. Üçüncüsüne ehl-i Şîa muhâlifdir. Bazı fukahâ-i Irak kahr u istilâ ile de imâmetin sübûtuna tarafdâr olmuşlarsa da cumhûr-ı ulemâ bey'at ile te'yîd edilmedikçe sıhhatini iltizâm etme-mişlerdir. Bilâd-ı İslâmiyyeyi istilâsı altına alabilecek bir hükûmet-i İslâmiyye'nin hâl-i hâzırda zuhûru tasavvur bile edilemeyeceğinden muhtelifün-fih olan bu son sû-ret-i sübût kâle alınmaya bile değmez.

Nass mine'r-resûle gelince: Halîfeler halife-i resûl ol-

dukuları cihetle Peygamber'imizin nasb eylemiş olduğu bir halîfede sübût-ı Hilâfet'in kat'î olacağı şüphesizdir. Fakat Hazret-i Ebâbekir (r.a) hakkındaki nass bile bil-işâre olduğu ve bey'at ile itmâm edildiği cihetle sırf nazarî olan bu sûret-i sübûtun hiçbir kıymet-i tatbikiyesi yoktur. Şu halde sübût-ı Hilâfet nass mine'l-halîfe ve bey'at-i umûmiyyeye münhasır kalır.

Nass mine'l-hilâfe ise halîfenin şerâit-i hilâfeti câmi' bir zâtı kendine veliahd ta'yîn etmesi demektir. On üç asırdan beri dört veya beşi müstesnâ olmak üzere bütün hilâfetler bu yolda sâbit olmuştur.

Veliahd edilen bey'at-ı umûmiyye şart-ı sübût olmak üzere icrâ edilmez; hilâfete ehil olduğunu tasdik için icrâ edilir.

Bey'at-i umûmiyyeye gelince: Her buk'a-i İslâmiyye'den intihâb olunan [39] meb'ûsların ekseriyetle ve ekalliyetin de ekseriyete mutâbaatı şartıyla bir zâtı halîfe intihâb etmesi demektir. Ehl-i ihtiyâr veya ehl-i hall ü akd denilen zevât-ı meb'ûse ulemâ, ümerâ ve rüesâ gibi erbâb-ı re'y ve erbâb-ı nüfûzdan olması lâzımdır ki bunlar tabâten bulundukları buk'anın ârâ-yı umûmiyyesini hâmilirdirler. Şekl-i intihâbın İmâm-ı Mâverîdî gibi bazıları üç derece üzerine olmasını kabûl eylemişlerdir. Eğer re'yları âmme-i müslimîn üzerinde nâfiz zevât-ı mümtâze mevcûd ise adedi ne kadar mahdûd olursa olsun onların bir zâta bey'at etmesiyle Hilâfet sâbit olur. Hazret-i Ebûbekir'in hilâfeti beş mümtâz zâtın bey'atıyla sâbit olduğu gibi Hazret-i Ali'nin hilâfeti dahi yalnız amm-i Resûl'ün bey'atıyla sâbit olmuştur. Fakat bu zevât-ı mümtâze âmme-i müslimîn üzerinde o derece nâfiz olmaları lâzımdır ki onların bey'atı üzerinde bilâ-ihtilâf icmâ'-ı müslimîn vâki' olmalıdır.

Bey'at-ı umûmiyye ile iki hilâfet teessüs etmiştir. Biri Hazret-i Muâviye'ye olan hilâfettir ki Benî Ümeyye'ye intikâl eylemiştir. İkinci Seffâh'a olan bey'attır ki bununla da Hilâfet Abbâsîlere geçmiştir. Şu iki bey'at-i umûmiyyenin safahâtı ve bıraktığı hâdisât-ı târihiyye ma'lûmdur.

Hilâfet'in Osmanlılara geçmesi ise Sultan Selim tarafından Arabistan ve Mısır'ın istilâsını müteâkibdir. Sübût-ı Hilâfet âhir-i hulefâ-yı Abbâsiyye olan Mütevekkil AlAllah'ın Sultan Selim'i istihlâf etmesiyle yani Sultan Selim'i veliahd nasb ettikten sonra kendini hilâfetten azl etmek sûretiyle sâbit olduğu gibi ayrıca bey'at-i umûmiyye ile de sâbit olmuştur. Yani Hilâfet-i Osmaniyye her iki tarîk-i sübûtla da istihsâl edilmiştir.

Şu izâhâtta anlaşılar ki Hilâfet'in Saltanat-ı Osmaniyye'den intikâli evvelâ erkân ve anâsır-ı istiklâli câmi' bir saltanat-ı İslâmiyye'nin mevcûd olmasına, sâniyen bu saltatın reisine âmme-i müslimînün bey'at eylemesine mütevekkıftır. Halbuki bu iki şartı hâlen tahakkuk ettirmek mümkün değildir.

Hilâfet hakkında verdiğimiz izâhât-ı sâbıkadan şu ne-

ticeyi elde ediyoruz ki eğer Saltanat-ı Osmaniyye vesâyet ile taht-ı takyîde alınacak olur ise on üç asırdan beri müteselsilen gelen riyâset-i umûmiyye-i müslimîn bizzarûre dûcâr-ı inkitâ' olacaktır. Biz bu netice-i muhtemeleye karşı bizzarûre lâ-kayd kalamayız. Milyonlarca tebaa-i İslâmiyyesi bulunan hükümetler de lâ-kayd kalmaları gerektir.

Mehmed Fatih



DÂRÜ'L-HİKMETİ'L-İSLÂMİYYE HAKKINDA

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin âvân-ı teşekkülünden şimdiye kadar bu müesseseden bir istifâdeye destres olamadık. Acaba niçin? Bize kalırsa bunun en esâslı sebebi Dârü'l-hikme'ye ta'yîn olunan a'zânın mesâillerini tanzîm edememesidir. Ne yapmak lâzım geldiği ma'lûm olmayınca, hiçbir şeyin yapılamaması pek bedîhîdir. Dârü'l-hikme gibi a'zâ-yı fâzlası miyânında pek çok mütefekkirîn ve ulemâ-yı muhakkikîn-i İslâmiyyeyi toplayan bir müesseseden biz pek mühim, pek nâfi' hizmetler bekliyoruz. Muhîtimizi kaplayan dalâletlere ah-lâksızlıklara; ümidimizi zehirleyen bedbînliklere, yeislere devâ-sâz olacak âsâr-ı himmeti hep oradan bekliyoruz. Memleketin en şiddetli, en tehlikeli buhranlara dûcâr olduğu bu âvân-ı musîbette Dârü'l-hikme'nin hepimizi irşâd etmesini, bize vazîfemizi bildirmesini, bize rehber olmasını istiyoruz. Felaketlere nasıl mukâvemet edeceğiz, hangi yolu ta'kîb edeceğiz. Nasıl kurtulacağız. Bütün bu husûsâtta Dârü'l-hikme'nin sadâ-yı îkâzını dinlemeye teşneyiz. Halbuki Dârü'l-hikme'nin sükûn ve sükût içinde evkât-güzâr olduğuna muttali' oluyoruz. Bütün devâir-i hükûmet sulh hazırlığıyla meşgûl iken niçin Dârü'l-hikme de milleti hazırlamaya bezl-i gayret etmiyor? Bütün efrâd-ı millet başımıza gelen felaketin izâlesi için ne yapmak lâzımsa hemen ibzâl-i gayrete âmâde iken Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye niçin halka rehber olmuyor?

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye gibi bir muhîti-fazl u irfânın böyle bir zamanda eser-i hayât göstermemesi, doğrusu, bizi pek müteessir ediyor. Bu teessürümüzde pek haklı olduğumuza kimsenin tereddüd etmeyeceğine kâniiz. Millet, mütefekkirîn ve ulemâ-yı İslâmiyye'den istifâde etmeye en muhtâc olduğu bir zamandadır. Bu ihtiyâc-ı mübremi tatmîne gayret emr-i bil-ma'rûf, neyh-i ani'l-münkerle mükellef olan ulemâ-yı İslâmiyye'nin en büyük vazîfesidir. Biz emîniz ki Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin a'zâ-yı muhteremesi vazîfelerini hüsn-i takdîr ediyorlar. Fakat yukarıda dediğimiz gibi bu vazîfenin ifâsına en büyük mâni', tanzîm-i mesâil husûsunun şimdiye kadar kat'î bir sûrette tekrâr etmemesidir. Bir mües-

sesenin mesâîsini tanzîm etmesi, mesâîsini sâha-i istifâdeye nakl edecek vesâîti istikmâl etmesi o müessesenin devâm-ı hayâtını tekellûf eder, müfîd bir müessesenin ölmeyeceği pek tabîidir. Binâenaleyh bir müessesenin es-nâ-yı te'sisinde evvelâ bu husûsâtı te'mîn etmek zarûrîdir. Halbuki Dârü'l-hikme'nin sâik-i te'sisi mehâkim-i şer'iyyenin Meşihat'den alınmasını müteâkib dâire-i Meşihat'de kalan boşluğu herçi bâdâbâd doldurmaktı. Böyle olunca bu müessesenin mahkûm-ı akâmet olması pek tabîidir. İşte bundan dolayıdır ki Dâruhikme şimdiye kadar ortaya bir eser koymadı. Ve koyamazdı. Dâruhikme'nin elinde ancak ayda bir kere çıkan *Mecmû'a-i İlmiyye* var ki kısmen vakâ'i-i resmîyyeyi, kısmen de Dârü'l-hikme a'zâsından bazı zevâtın makâlâtını muhtevîdir. Dâruhikme ancak bu kadarcık bir vâsita-i neşriyyeye mâlik. Hâlbuki *Ceride-i İlmiyye*'ye şu birkaç makâleyi yazmak Dâruhikmeyi te'sis etmeden de olabilirdi. *Ceride-i İlmiyye*'ye bir hey'et-i tahrîriyye teşkîl etmekle bu iş olur biterdi. [40] Demek ki Dârü'l-hikme vazîfesini ifâ edebilmek için iktizâ eden vesâitten mahrûmdur. Ve binâenaleyh günün birinde lüzûmsuzluğuna ve devletin hazînesinden mühim bir meblağ bel' ettiğine binâen ilgâ olunmasından korkulur.

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye ciddî bir ıslâha mazhar olmazsa pek tabîi olarak bu âkıbete giriftâr olacaktır. Binaenaleyh bu müesseseden istifâde etmek, hem de hayırlı istifâdeler te'mîn etmek için ne yapmak lâzımsa bunu düşünüp yapmalıdır.

Dârü'l-hikme'nin sâik-i teessüsü ne olursa olsun bu müessese cidden lâzımdır. Bu müesseseden pek mühim istifâdeler te'mîn olunabilir. Fakat ıslâh edilmek şartıyla.

Yukarıda dedik ki memleketimizi istilâ eden dalâletleri, ahlâksızlıkları ancak bu müessesenin âsâr-ı himmeti imhâ edebilir. Dâruhikmeti'l-İslâmiyye'nin bu vazîfeyi ifâ etmesi için her sınıf halka hitâb eden müteaddid ve mükemmel vesâit-i neşriyyeye; halkı, konferanslar, hitâbeler îrâd ederek tenvîr için, baştan başa memleketi dolaşarak, esbâb-ı inhitâtımızı tedkik ve tettebbu' ederek köylüye dinini ve dünyâsını öğretmek için bir hey'et-i irşâdiyyeye, dîn-i İslâm hakkında mükemmel eserler vücuda getirmek için herbiri mensûb olduğu ilimde mütehassıs olmakla beraber İslâm gâyesine hizmet ettiği âsârıyla sâbit olan bir hey'et-i mütefekkiireye mâlik olması muktezîdir. Böylece Dârü'l-hikme, memleketin hayâtında mühim bir rol oynayan bir müessese-i İslâmiyye hâlini alır, memleketin kurtulmasında en büyük hizmeti ifâ eden bir müessese olur. Ve âsâr-ı feyzi bütün âlem-i İslâm'a şâmil olur.

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin ta'dâd ettiğimiz vesâi-

te mâlik olması için evvelâ gerek memleketimizin, gerek İslâm memleketlerinin en büyük mütefekkirin-i İslâmiyyesini toplaması lâzımdır. Mısır'da, Hindistan'da vesâir memâlik-i İslâmiyye'de nice nice e'âzım-ı İslâmiyye var ki bunların bir arada toplanarak çalışmasından bütün âlem-i İslâm müstefid olur. Meselâ: Hamdi Efendi ile İzmirli İsmail Hakkı, Ahmed Naim, Ferid Beyefendilerin, Mısırlı Şeyh Abdülaziz Çâviş *Rûhu'l İslâm* nâm eser-i muazzamını İngilizce ile te'lîf buyuran Emir Ali Efendiler gibi zevât-ı muhteremenin Dâruhilâfe'de toplanmasıyla ve bunlara, hey'et-şinâs, coğrafya, tarih, tıp ve sair ilimlerde mütehassıs ulemâ-yı İslâmiyye iltihâk etmesiyle teşekkül edecek Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin fevâidi tasavvur olunsun. Bunların hepsi de İslâm'ı, medeniyet-i İslâmiyyeyi i'lâ husûsunda tevhit-i mesâî etsinler. İşte o vakit Dâruhikmeti'l-İslâmiyye teşekkül etmiş olacaktır. O vakit Dâruhikme'de devamlı ve pek hayırlı bir hareket başlayacaktır. Ve bu muazzam hareketin ortaya koyacağı eserler pek büyük olacaktır.

Bir taraftan müslümanlar nutuklar ve konferanslarla irşâd olunuyorken hakâyık-ı İslâmiyye bütün ulviyet ve nezâhetiyle revâc buluyorken, halk bu ahlâksızlıklardan, sukûtlardan nefret ederek ahlâka, esbâb-ı i'tilâya sarılıyorken, diğer taraftan bu muhterem hey'et bir İslâm muhitü'l-maârifi ile bütün dünyâyâ karşı Müslümanlığı bütün âsârıyla takdîm ederek hakikaten şân-ı İslâm'ı i'lâ edecektir.

İşte Şeyhülislâm efendi hazretlerinin bu husûsâtı kemâl-i ihtimâm ile derpiş ederek Dâruhikme'yi seri' adımlarla vâdî-i ilgâya gitmekten kurtaracaklarına ve bu sûrette mazhar-ı ıslâh olması için çalışacaklarına şüphe yoktur. Dârü'l-hikme'nin bu hâle ifrâğı için iktizâ eden fedakarlığa katlanmak mukâbilinde memleketin, âlem-i İslâm'ın hâsıl edeceği istifâde o kadar büyüktür ki millet bu uğurda ibzâl-i fedakârîden geri kalmaz.

Herhâlde şimdilik mümkün olan ıslâhâta başlayarak Dârü'l-hikme'ye cidden hüsn-i hizmet etmesi me'mûl olan zevâtın alınması ve intizâm-ı mesâîyi te'mîn yolunda bezl-i gayret edilmesini makâm-ı muallâ-yı Meşihat'den temennî eyleriz.



VERİLEN SÖZÜ TUTMAK, SIDK-I AHD, SIDK-I VA'D

İnsanın sıfat-ı mümtâzesi umûmiyetle kabûl olduğu vech ile akıl ile kelâmdır. Bunlar hâricindeki bütün kuvâ ve sıfatı hayvânâtta vardır. Belki de hayvânâtın çoğu birçok cihetlerle insanlardan daha kuvvetli ve daha kolaylıklıdır.

İnsanın âlemde yegâne hikmet-i mevcûdiyyeti olan ma'rifetullâh vâcibe-i celîlesinin cilve-nümâ-yı husûl ve intişâr olabilmesi bu iki ni'met-i uzmâya: Akıl ile kelâma vâbestedir. Hakikat, akıl ile kelâm Cenâb-ı Hakk'ın en ulvî ve en şerefli ve yalnız eşref-i mahlûkât olan insana ihsân buyurduğu atıye-i celîleleridir.

Aklın büyüklüğü, şeref ve kıymeti hakkında pek çok sözler söylenmiştir. Biz bunları tafsîl etmeyeceğiz. Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı şeyin akıl olduğu hakkında hadîs-i şerîf vardır. Demek ki akıl bütün kâinâtın, mahlûkât ve mevcûdâtın akdem imiş. Kelâmın büyüklüğü, medâr-ı imtiyâz-ı beşer olduğu da zâhirdir. Kelâmsız akıl lisânsız insan gibidir. Binâenaleyh akıldan maksûd olan ulvî gâye-nin husûlû için kelâma pek büyük ihtiyâc vardır.

Kelâmın ulviyetini anlamak için *Kur'ân-ı Kerîm*'in kelâm-ı kadîm olduğunu düşünmek de kifâyet eder. Sonra peygamberân-ı izâmın kâffesi mertebe-i ulyâ-yı kelâm ile müşerrefdirler. Ez-cümle Hazret-i Musa aley-hisselâm kelîmu[41]'llâhdır. İsa aleyhisselâm tâ sabâve-tinde mazhar-ı kelâm olarak izhâr-ı mu'cize buyurmuşlardır. Fahr-i Kâinât Efendimiz'in mu'cize-i celîleleri ise zamân-ı ba'slerinde olduğu kadar bugün de yarın da her zaman ve her mekânda mertebesine yetişilemeyecek ve ahkâm-ı kudsiyyesi bâkî kalacak maddî ma'nevî hâiz-i müntehâ-yı hikmet ve belâgat bir feyz-i kelâma mazhariyetir.

Kelâmın ehemmiyet ve ulviyeti mes'elesinde pek ileri giden mezâhib-i sûfiyye de vardır. Bunlar insanı, insanlığı kelâmdan ibârettir. Hattâ hak, öz, söz birdir demişlerdir. Nitekim Gaybî:

"Hak denilen özündür, özündeki sözüdür" demiştir. Biz buralara gitmeyeceğiz. Bizce ve umûmiyetle müsellem olan bir şey varsa o da kelâm insanın ve insanlığın lâzım-ı gayr-i müfârık ve insana mahsûs Allah'ın bir ni'met-i uzmâsı olmasıdır.

Makâlemize sernâme ittihâz ettiğimiz sıdk-ı ahd ve sıdk-ı va'de varmak için böyle bir mukaddime serd etmekten maksadımız bunların hilâfına hareketin nûr-ı a'zam olan akıl ile mazhariyet-i kübrâ olan sözün şeref ve şânına hürmetsizlik olacağından ehemmiyet-i mes'eleyi din ve felsefe-i ahlâkiyye nokta-i nazarından izâh içindir.

Felsefe-i ahlâkiyyece vezâif-i ahlâkiyye adâlet ve şefkat vazîfeleri olmak üzere iki sınıftır. Adâlete taalluk eden vazîfeler hayâta hürmet, hürriyete hürmet, akıl ve zekâyâ hürmet, şeref ve haysiyete hürmet, emvâle hürmet esâsları üzerine müessesedir.

Adâlet ve şefkat taksîmi aynen -nesta'izü billâh- 1(نَّ) (اللَّهُ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ) âyet-i celîlesini esâs ittihâz etmek-

ten başka bir şey olmadığı gibi adâlet vazîfeleri dedikleri de şerî'at-i İslâmiyye'nin kabûl ettiği ve hıfz-ı dîn, hıfz-ı nüfûs, hıfz-ı neseb, hıfz-ı akıl, hıfz-ı ırz u nâmûs, hıfz-ı akıl ta'bîrleriyle bildirilen zarûriyât veya makâsıd-ı asliyyenin mukâbilleri.

Bunlara âit tafsîlâtı iktizâ ettikçe ayrı ayrı arz etmek isteriz. Şimdi bahsimizin mevzû olan sıdk-ı ahd ve sıdk-ı va'di söyleyelim ki bu başlıca herkesin akıl ve zekâsına hürmet bahsine âittir. Fakat tevlid ettiği netâyic nazar-ı i'tibâra alınırsa şeref ve haysiyete, mal ve cana... ilh ci-hetlere de varabilir.

Dinimizin bu mebhasa âit nusûs ve ahkâmını arz etmezden evvel garb ahlâkiyyûnunun da bu bâbdaki mütâlaalarından icâb eden sözleri iktibâs edelim:

Verilen sözü sadâkatle, her imzâlanan mukâveleye, her edilen taahhüde, va'de tamâmen ve kaçamak yapmaksızın hürmet etmek adâletin basît ve sıkı bir vazîfesidir. Hiçbir sözleşme yoktur ki her iki tarafın tâm bir samîmiyet ve i'timâdını istilzâm etmesin, söz almış olan kimse aldığı söze i'timâden bir takım teşebbüsât ve harekâta cesaret edebilmiş olacağı cihetle sözü veren kimseden sözünün tamâmî-i icrâsını istemek hakkını ne kadar hâiz ise sözü veren kimsenin verdiği sözü tamâmı tamâmına yapması da o kadar borcudur. Hukûk cihetinden böyle olduğu gibi ahlâk cihetinden sözü veren kimse sözünü tutmazsa söz verdiği kimseyi bir insan gibi, bir gâye gibi değil, kendi keyfine, menfaatine âlet ve vâsıta ittihâz etmiş olur ki bu ahlâkın esâsına münâfidir. Çünkü insanı gâye gibi tutmak, vâsıta muâmelesi etmemek ahlâkın en mühim esâsı, temelidir.

Eğer verilen sözü tutmak lâıyk olduğu ehemmiyetiyle nazar-ı i'tibâra alınmasa iş nereye varır? Tabîidir ki âlemde cem'iyet kalmaz. Çünkü cem'iyet her verilen söz mukaddesdir, mebdei üzerine teessüs eden bir anlaşma netîcesidir.

Bu bir hakikattir ki eski zamanlardan beri bilcümle ukalâ bu bâbda ittifâk etmişlerdir. Hattâ İrlanda'nın son asırda bulunup okunan âsâr-ı hukûkiyyesinde "Eğer verilen şifâhî sözler mecbûrî tutulmaz ise dünyânın nizâmı bozulur". "Üç hâl vardır ki dünyayı hâlet-i nez'e getirir. Bunlar da vebâ, harb-ı umûmî, verilen söze riâyetsizliktir." sözleri bulunmuştur.

Menfa'at-i ictimâ'îyye nazar-ı i'tibâra alınmayarak sırf haysiyet-i şahsiyye nazar-ı i'tibâra alınırsa birkaç türlü sözü olan kimse için hiç sözü yoktur, kelâm sâhibi değildir demekten başka ne denebilir? Tabîi birkaç türlü sözü olmak demek hiç sözü yok demektir. Böyle bir kimsenin verdiği söze hiçbir kimse i'timâd etmez. Tabîi âlemde bundan ziyâde sukût-ı ahlâk alâmeti olamaz.

Şimdi de bir kere söze sâdik kalmamanın esbâbını

¹ Nahl, 16/90.

arayalım. Hiç şüphe yoktur ki bunun en birinci sebebi metânetsizliktir ki en esâslı bir fazîletten, seciyeden mah-rûmiyet demektir. Fransız şâ'ir-i şehîri Kurney "Metânet adamı sözünün sâhibidir" demiştir. Tahrîrî taahhüdlerin icrâsını kânûn zarûrî bir hâle komuş olduğundan ah-lâken en ziyâde nazar-ı i'tibâra alınacak olan taahhüd şifâhî taahhüddir. Çünkü söz inkâr edilebilir. Her ciddî muâhede yazı ile olur. Şifâhî muâhedelerin çoğu hafifliktir. Onun için onların ciddî sûrette hürmet ve riâyet olunmaları lâzım gelmez, diyenler vardır. Fakat erbâb-ı hikmet bu sözleri pek çürük addetmiş ve namuslu bir adamın sözü yazı kıymetini hâizdir demişlerdir. Meşhûr ahlâkiyât âlimesi Madam Neke Dösosor: "Namuslu bir adamın ağzından çıkan söz ilelebed onun mâhiyet-i ahlâkiyyesini gösterir. Bu söz onun kendisidir. Her neye mâl olsa tutacaktır" demiştir.

Vâkıa verilen söz insana pek pahalıya mal ve namuslu bir adamın istikâmeti birçok zararlara sebep olabilir. Bu gibi ahvâlde ahlâka [42] riâyetsiz adamlar o sözü feda edebilirler ve kendilerini ma'zûr göstermek de isteyebilirler. Çünkü ahlâkiyyûndan bazıları: "Eğer bu dünyada herkes iyi ve sözüne riâyetskâr olsa idi verilen sözü tutmak husûsunda en ufak bir kusûr bile ma'zeret kabûl etmez idi, fakat bu dünyada kötülere karşı hud'a ile mukâbeleye lüzûm vardır." demişlerdir. "Halbuki buna karşı başkası hîle ediyor diye bizim de hîle etmemiz lâzım gelmez. İhtiyâtlı davranarak doğrulukla hileyi hükümsüz bırakmak iktizâ eder" cevâbı verilmiştir.

Bu hîleye karşı hud'a isti'mâli nazariyesi pek çok sû-i isti'mâllere sebebiyet vermiştir. Hele siyâsiyâtta dâimâ samîmiyetle hareket etmenin mümkün olamayacağını iddiâ ederek ne kadar ahlâkî sehâfetlere düşüldüğü vardır. Ez-cümle Makyavel bu husûsda pek ileri gidenlerdendir. O esâs olarak insanların fenâ olduklarını, sözlerini tutmadıklarını kabûl eder.

Dünyada bunun çok def'a vâki' olduğu farz edilse bile yine bizi taahhüdlerimize hürmet ve riâyet etmekten men' ettirmek için müretteb vâhî iddiâdan başka bir mâhiyeti hâiz değildir. Vâkıa hüsn-i niyetlerimizi sû-i isti'mâl edenlere, hilekârlara karşı ayrı bir muâmele etmek lüzûmu olsa bile bu gibi ahvâl bizim meslek-i ahlâkimizi değiştirmek mâhiyetini hâiz olamaz. Verilen söze hürmette ne kadar kahramanlık edilebilirse o kadar ahlâkî hareket edilmiş olur. Umûmiyetle hürmet ve ta'zîmlere lâyık görülen kimseler hep sözlerinin eri olan kimselerdir. Bunlar târîhlerde mezkûrdur. Fakat bu husûsda en ziyâde şâyân-ı dikkat olan bu fazîletin medenîler nazarında pek dün görülen vahşîlerde gâyet yüksek bir mertebede olarak görülmesidir. Bir İngiliz seyyâhının şu hikâyesini nakl edelim:

"İngilizler Santal kavminin isyânını bastırırken bir takım esîrler almışlar. Bunları verdikleri söze i'timâden muayyen bir mahalde ücret ile çalışmak şartıyla uzak bir yere göndermişler. Onlar da gidip çalışmaya başlamışlar; fakat çalıştıkları yerde kolera zuhûr ettiğinden duramamışlar. Ancak sözlerini yerine getirmek ve aldıkları fazla ücretleri muhafızlarına vermek üzere bilâ-istisnâ kâffesi geriye gelmişlerdir. Bunların adedi iki yüz kişi ve kat' ettikleri mesâfe otuz mil imiş. Görülüyor ki vahşî denilen bu iki yüz kişi paralar kemerlerinde olduğu halde otuz millik mesâfeyi kat' ederek tekrar mahbese girmeyi, verdikleri sözü tutmamaktan nakz-ı ahdden müraccâh bulmuşlardır."

Bundan anlaşılıyor ki verilen sözü tutmak fazîleti fîtrat-ı insâniyyeye o kadar muvâfıktır ki en ulvî tabaka-i beşeriyye için olduğu gibi en ibtidâî kavimler için dahi lüzumu takdîr edilmiştir. Taahhüdlerin bir de zımnîsi vardır ki o da başlanan işin bütün avâkıbını insanın üzerine alması demektir. Hakikat, insan yapacağı işin ne gibi netâyic tevli'd edebileceğini iyice nazar-ı i'tibâra alıp ondan sonra işe başlamalıdır. Düşüncesiz, ihtiyâtsiz olarak başlanmış ve ilk def'asında hiç ehemmiyetli neticelere müncer olacağı zannedilmemiş işler vardır ki gâyet ehemmiyetli avâkıb tevli'd edebilir. İşte bunların mesûliyeti tamamen ve işe mübâşeret edene âittir ve bu da işe başlanmakla zuhûr edecek avâkıba tahammül edileceğine dâir zımnî bir taahhüde girilmiş olmasından münbaisdir.

Şimdi gelelim sıdk-ı va'd bahsine.— Vaadeler de taahhüd gibidirler. Hattâ zâhiren en ehemmiyetsiz görülenleri bile bir taahhüd mâhiyetini hâizdirler. Mes'ele ilm-i ahlâk nokta-i nazarından böyledir.

Çünkü insan vaad etmek veya etmemek husûsunda muhtârdır. Fakat vaad edince o incâzı vâcib bir taahhüd hâlini alır. O cihetle vaad husûsunda dahi dikkatsiz bulunmak pek büyük bir hatâdır. Bazı kimseler vardır ki mücerred tab'an hayırhâh bulunmalarından dolayı kolayca vaad ederler. Hattâ kendilerinden istenmeyen hizmetleri bile yapmak vaadinde bulunurlar. Bunların vadelerini yapmak husûsunda mühim bir hüsn-i niyetleri de vardır. Fakat bunlarda muzır olan cihet ilerisini düşünüp haylûlet edebilecek müşkilâtı ve vaadlerin insanı ciddî sûrette bağlayacağını derpîş edememek zaafıdır. O cihetle zuhûr eden ilk müşkilât vaadlerini icrâdan ferâgat etmelerine bâdî olur. Bu ise hem kendi şerefleri, hem de başkaları hakkında hürmetsizliktir ki gâyet küçüklüktür.

Vâkıa vaad etmemenin gâyet güç bir şekil aldığı vaz'iyetler vardır. Fakat ne olursa olsun vaad edip de incâz edememekten hafifdir. Binâenaleyh vaad etmek husûsunda gâyet ihtiyâtlı davranmak pek lâzımdır. İnsan için

hem-nev'ine müfid olmak kadar lezzetli bir şey olamaz. Ancak bu vaad ettiğimizi ve belki daha ziyâdesini yapabilmek sâyesinde mümkün olur. Yapabileceğimizden ziyâdesini vaad etmekle değil. Vaad etmenin birinci şartı istenen hizmetin hakkâniyetine muvâfık ve bizim için icrâsı mümkün olmaktır. O cihetle bizden istenen şey haksız veya bizim için icrâsı gayr-i mümkün veya gayr-i muvâfık ise tereddütsüz, takayyüdsüz fakat nâzikâne bir i'tizâr ile red etmeliyiz. Ciddî bir adam bundan gücenmez ve gücenen haksız gücenir. Zira hakîkatî samîmî bir sûrette söylemek hem insan için elzem olan vuzûh ve şeref-i şahsiye, hem de bizden hizmet isteyen zâtın kendisine borclu olduğumuz hürmet mukteziyâtına muvâfık bir vazîfedir.

Ancak bu sâyededir ki karşımızdakini beyhûde ümidlere ve kendimizi de vaad eder fakat tutmaz kimselerin gülünç vaz'iyetine düşürmekten kurtarabiliriz.

Burada garb ulemâ-yı ahlâkiyyûnunun âsârından ictibâs bitti. Şimdi de dîn-i İslâm'ın bu mebhase âit nusûs ve mukteziyâtından bir nebze nakil ve zikr edelim:

[43] Dîn-i mübîn-i İslâm'da ahde vefâ en lâzım bir haslet-i celîle olarak bildirilmiştir. Bu bâbdaki nusûsun kâffesini zikre hâcet yoktur. Yalnız Neste'üzübillâh (وَأَوْفُوا) ¹ âyet-i celîlesi bütün maksadı anlatmak için kifâyet eder. Çünkü ahde vefânın farz ve terkinin mûcib-i mesûliyet olduğunu pek âşikâr sûrette gösteriyor.

Sonra ² âyet-i celîlesi (وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ) felâh mertebe-i âliyyesine nâil olan ecille-i mü'minînin emânât ve ahidlerine riâyet edenlerden olduğunu ne güzel beyân buyurur.

Hakikat, Kur'ân-ı Kerîm'in ahde riâyeti ve vaadde sıdkı pek büyük hasâil-i insâniyyeden bildirdiği şüphesizdir. Nitekim peygamberân-ı izâmın medh ü senâlarında bu haslet-i celîlelerle ittisâfları da zikr u beyân buyurulmuştur. Hazret-i İsmail aleyhisselâm hakkında şeref-nâzil olan ³ âyet-i celîlesi (إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا) bu cümledendir.

İnsanın yapmadığını, yapmayacağını söylemesinin pek büyük günah olduğu da kezâlik nusûs-ı Kur'âniyye'de tasrîh buyurulmuştur. Neste'üzübillâh: ⁴ (كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ)

Bu bâbda gâyet sarîh birçok ehâdis-i şerîfe de vardır:

⁵ (لا إيمان لمن لا عهد له) ve ⁶ (المؤمنون عند شروطهم) hadîs-i şerîfleri verilen sözü, edilen ahdi tutmanın îmân ve hilâ-

fının îmânsızlık muktezâsı olduğunu ne güzel gösterirler.

Vaad hakkındaki hadîs-i şerîfler de ne kadar mu'ciz ve mûcizdir:

⁷ (العدة دين) “Vaad borçdur” ve ⁸ (الْوَعْدُ كَالْأَخْذِ بِالْيَدِ) “İnsanın vaad etmesi eliyle alması gibidir, yani onun kadar borçtur” buyurulmuştur.

Sonra (أَلَوْعْدُ نَافِلَةٌ وَالْأَنْجَارُ فَرَضٌ) “Vaad edilip edilmemesi ihtiyâra bırakılmış bir iştir. Fakat vaad edildikten sonra incâzı farzdır” kelâm-ı âlîsi ne kadar cem'iyetlidir.

Sözü verirken yapmamak niyetini taşıyanlar nifâk sıfatını taşıyanlardır ki bunlar iki yüzlü yahud iki dilli ta'bîrleriyle tavsîf olunmuşlardır, bunlar hakkında: ⁹ (تَجِدُونَ مَنْ) (شَرَّ عِبَادِ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هُوَ لَا بَوَاحَ وَهُوَ لَا بَوَاحَ) “Kıyâmet gününde Allah'ın kullarının en şerlisi bazısına bir türlü ve bazısına diğer türlü bulunan iki yüzlülerdir.” Ve ¹⁰ (مَنْ كَانَ ذَا لِسَانَيْنِ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَيْنِ مِنْ نَارٍ) “Dünyada iki türlü lisan kullananlara Allâhute'âlâ kıyâmette iki tane ateşten dil geçirecektir.” Hadîs-i şerîfleri vârid olmuştur. Verilen sözden dönmek husûsunda *İncil*-i Şerîf'de dahi gâyet vâzıh âyât bulunduğunu erbâbından öğreniyoruz. İşte insanlığın en birinci muktezâsı olan aklın ve kelâmın ez-cümle Hazret-i Mesîh'in: “Sözün ya evet evet, yahud hayır, hayır olsun bundan fazlası şeytandandır.” buyurmuşlardır.

Şeref-i insanînin hüsn-i muhâfazasına ait fezâilin en mühimlerinden olan sıdk-ı ahd ve sıdk-ı va'd mes'elesine dâir gerek garb, Avrupa ve Amerika, medeniyetinin kabûl ettiği ahlâk-ı felsefiyye muktezâsını ve gerek dîn-i İslâm'ın evâmîr-i celîlesini mümkün mertebe arz ettik. Hepimizin iktifâ ve tebeiyete borclu bulunduğumuz bu ahkâm-ı celîle bilcümle milel-i mütemeddine kübrâsının ve bâ-husûs din ve felsefeye sarılmak husûsundaki şöhet-i azîmeleri ma'lûm olan Amerika milletinin büyük Reîs-i Cumhuru Wilson cenâblarının pek ziyâde riâyet buyurmaları iktizâ edeceği şüphesizdir. Ve minal-lâhi't-tevfik.

Doktor Milash

İsmail Hakkı

SPECTATOR D'ORIENT VE KUR'ÂN SİYÂSETİ

Mütârekenin akdinden sonra karşı tarafda intişâra başlayan rengârenk varakalardan bir çoğunun propagandacılığı her türlü kuyûd-ı ahlâkiyye ve nezâhetten ârî müstekreh bir şekle soktuklarını kemâl-i hayretle görüyoruz: Asırlardan beri beraber yaşadıkları, bütün servet

¹ İsrâ, 17/34.

² Mü'minun, 23/8; Meâric, 70/32.

³ Meryem, 19/54.

⁴ Saf, 61/3.

⁵ (المؤمنون) yerine (المسلمون) ile Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-İcâre, 14.

⁶ (لا دين) yerine (لا ايمان) ile Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 12383.

⁷ Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr*, 8289.

⁸ (المرء) yerine (المؤمن) ile Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr*, 8128.

⁹ Benzer şekilde, Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 21154.

¹⁰ Et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, Kahire, c. 8, s. 365.

ü sâ mânlarını medyûn oldukları bir milletin hengâm-ı felâketinde, en menfûr bir kin ile kuduran bu adamlardan necâbet-i ahlâkiyye bekleyecek değiliz. Fakat, kendi hesâblarına hiç olmazsa biraz insâf, biraz hayâ göstermeleri icâb etmez mi?

Halbuki bu adamlar, beşerî meziyetlerin bu kadârını olsun izhâr edemediler. Müslümanların asırlardan beri hudûdlarda kan dökerek te'mîn ettikleri huzûr ve sükûndan acaba müteneffî' olan kimlerdi? Türk gençleri ünfûvân-ı şebâblarını hudûd boylarında çürütürken, memleketin menâbi'-i servetini ellerine alan, müslümanların yüzünden milyonlar kazanan, İstanbul'un, İzmir'in en dil-rubâ mevkî'lerindeki kâşânelerinin harîrî koltuklarında bir hayât-ı iş ü saâdet süren bu adamlar, acaba Türklerden daha ne bekliyorlardı?

Bir lutf-ı mahsûs olarak verilen imtiyâzlar sâyesinde milliyetlerini, lisanlarını, edebiyâtlarını alabildiğine inkişâf ettiren, din ve akîdelerinde serbestî-i tâmma mazhar olan ve bu husûslarda hiçbir sûretle cebr u tazyîk görmemiş olan kavimler, acaba bu kadar müsâedâtı Osmanlı ülkesinden başka bir yerde bulabilirler miydi?!..

Müslümanlar bu centilmenliklerinin mukâbelesini ne sûretle gördükleri bütün cihânın ma'lûmu değil midir. Baştan başa bir Türk yuvası olan Tırhala'da acaba bugün kaç müslüman kalmıştır? Yedi sene evvel her bucağı müslümanlarla dolu olan Rumeli'de bugün mezarlardan bile nişân bırakılmış mıdır? Gûyâ te'mîn-i âsâyîş için İzmir'e girmiş olan Yunanlılar, o güzel hıttayı ma'sûm kanlarına bulamaktan başka ne yaptılar? İşte iki tarafın seciye-i târîhiyyesi!...

[44] Hakikat bu merkezde iken Beyoğlu'nun ecnebî muhîtime icrâ-yı te'sîr etmek fikriyle neşr edilen varak-pârelerin, zavallı ma'sûm Türkler hakkında tasavvur edilemeyecek isnâd ve iftirâlara her gün daha ziyâde bir şiddet-i husûmetkârâne ile devâm etmelerine, bilmeyiz ne nâm verilmeli?

Bu varak-pârelerden *Spectator d'Orient*'in hergün intişâr eden nüshalarında, büyük harflarla "İnhilâle Doğru" serlevhasını yazmaktan pek büyük bir zevk aldığını görüyoruz. İnhilâlini o kadar arzu ettiği zavallı vatânımızın bu meş'ûm baykuşu, 7 Haziran 1919 tarihli nüshasında cür'etkârlığı müslümanların mukaddesâtına tarruz edecek kadar ileri götürüyor. "Günün Mes'elesi" serlevhası ve "Kur'ân Siyâseti" ünvânı altında neşr ettiği bendde Türklüğe ve Müslümanlığa karşı beslediği kin ve husûmeti kusuyor.

Tasvîr-i Efkâr refikimizin, Ramazan münâsebetiyle derc ettiği mev'izaları vesîle edinen *Spectator d'Orient*; ecnebilere zehirlemek için alttan alta yürüttüğü tezvîrâta Müslümanlık hakkında lisân-ı nezâhete yaraşmayacak

fıkralar ilâvesini de unutmuyor.

Bu varak-pâreye göre diğer milletler için meşrû' ve mukaddes olan her his, Türkler için bir cinâyettir. Diğer milletleri yükselten hissiyât ve mefkûrelerin Türkler arasında inkişâfı bir kabâhat, bir tehlikedir. Bu adamlarca Türk uyanmamalı, müslüman benliğini öğrenmemeli, Türkler mütemâdiyen birbirleriyle boğuşmalıdır. Çünkü bunların nâil-i âmâl olabilmesi buna mütevakıftır. Türklerde millî bir intibâh, dînî bir teyakkuz, şuûrlu bir inkişâf emâresi görüldü mü bunu hemen boğmak lâzımdır. Derhal bu varak-pârelerde, açık jurnaller, müstekreh iftirâlar tevâlî eder gider.

Tasvîr-i Efkâr refikimizin *Furkân-ı Mübîn*'in ¹(وَلَا تَقْرُؤُوا...) âyetine istinâden müslümanların nifâk ve tefrikadan sakınmalarını, el ele vererek bir bünyân-ı mersûs teşkil etmelerini tavsiye etmesi, *Spectator d'Orient*'i acaba neden o kadar çıldırtıyor?

Onların istediği ve bin türlü vâsıtalarla te'mînine çalıştıkları neticeye muvâfık olmadığı için mi? Evet, *Spectator d'Orient*'cilere göre Türkler birleşmemeli. Aralarında menfûr ihtirâslar uyanmalı, geçilmez uçurumlar açılmalı, sönmez kinler feverân etmeli, mukaddes vatanları parçalanırken onlar da fırkacılıkla birbirlerini parçalamalı. Tâ ki beslenen emeller tahakkuk etsin. Türkler birbirleriyle boğuşurken, Yunanlılığın emperyalizm ihtirâsâtı kolayca tahakkuk edebilsin! *Spectator d'Orient* ve emsâli varak-pârelerde gizlemeye lüzûm görmedikleri bu maksadlar, artık bizi uyandırmalı değil midir? Türklerin nifâk ve tefrikalarından nelere intizâr edildiğini görelim de hiç olmazsa şimdiden sonrası için el ele verelim, çünkü muhîtimizi kaplayan kâbûs-ı nifâk, bizi gayyâ-yı ademe sürükleyecek en büyük musîbettir.

Müslümanlara karşı dînî vesâyâda bulunulmasından hiç de memnûn olmayan *Spectator d'Orient* muharriri Moskopolos yalnız jurnalcilik ve iftirâ ile de kalmıyor.

Aralarında yaşadığı muazzam bir milletin hissiyâtına karşı ufak bir eser-i nezâket göstermeye de lüzûm göstermeksizin, Müslümanlık hakkında da bî-ser ü bün bir takım yâvelerde bulunuyor.

Türkçülük'den, cihâd i'ânından tutturarak, şehrimizdeki ecnebilere tezvîrkâr bir jurnal veren *Spectator d'Orient* muharriri nihâyet aynen şu satırları yazıyor.

"Türkler peygamberlerinin hadîslerini dâimâ bir parola gibi anlamışlar ve bunu sefil ve zilletkâr bir mutâvâatla icrâ etmişlerdir. Türkler, peygamberlerinin evâmîr ve ehâdisi içinde taşını kaldıramadıkları bir lahd-i ma'nevî içinde imiş gibi, bunalıp gömülmüşlerdir. Zannediyoruz ki, âlem-i İslâm'da ıslâhât yapmanın zamanı gelmiştir.

¹ Âl-i İmrân, 3/103.

Âlem-i İslâm'ın kısm-ı a'zamı anlamıştır ki, kable't-târîh fikirlerle hayât-ı asriyyeye girmek kâbil değildir."

Türkler ve müslümanlar Peygamberlerinin evâmirine sefil bir mutâvaatla değil, necîb bir sevk-i vicdânla inkiyâd ederler. Çünkü o evâmir, beşeriyeti şehrah-ı saâdete îsâl edecek en yüksek prensipleri muhtevîdir. Acaba *Spectator d'Orient* muharriri, evâmir-i Muhammediyyeyi tedkik etmiş mi ki bu kadar salâhiyetle beyân-ı mütâlâa etmek cür'etini kendinde buluyor. Bugüne kadar hiçbir Türk ve müslüman, Ortadoksluk'da bir reform yapmak zamanı gelmiş olduğunu tavsiye etmek vazîfe nâ-şinâslığında bulunmuş mudur?

İslâmî prensiplerin asrî hayâtla kâbil-i tevfiik olmadığına hayret-bahş bir cüretle hükmeden bu adamın, İslâmiyet hakkındaki tedkikâtı neden ibârettir?

İslâmiyet sa'âdet-i beşeriyeyi te'mîn eden yüksek düstûrlarıyla son asrın bütün terakkiyât ve tekâmülüyle kâbil-i tevfiik bir dîn-i mübîndir.

İslâm'ın ahlâkî ve hukûkî esâsları, bugün müessesât-ı ictimâ'iyeyi tehdîd eden ifrât-kâr cereyânlardan müslüman âlemini masûn bulundurmaktadır. Beşeriyete ve müessesât-ı medeniyeye bundan daha büyük bir hizmet olur mu?

Spectator d'Orient muharriri bilmeli ki üç yüz elli milyonluk bir küttele beşeriyenin rûhuna hâkim olan İslâmiyet, kendisinin sâha-i irfânından pek yüksektir. İslâmiyet, Türkler için, taşını kaldıramadıkları bir mezâr-ı ma'nevî değildir. Türkler edvâr-ı şevket ve satveti dîn-i İslâmiyet'den aldıkları o bî-pâyân feyze medyûndurlar. O feyz sâyesindedir ki *Spectator d'Orient* muharririyle emsâlinin mensûb oldukları kavimler de bugüne kadar mes'ûd ve müreffeh bir hayât geçirmişlerdir. Müslümanlık, henüz bütün kemâlât-ı ulviyyesi ihâta edilememiş, bir sâha-i irfân ve tekâmüldür. Türkler ve müslümanlar, *Spectator d'Orient* muharririnin arzusuna rağmen, bu sâha-i irfâna daha büyük bir şevkle atılacak ve yükselecektir.

[45] Bu varak-pâre muharririnin İslâm'da bir reform yapmak zamanı gelmiş olmasından tutturarak İslâmiyet'i mâni'-i medeniyet addetmesi, şüphe yok ki, İslâm medeniyetini bilmemesinden mütevelliddir. Bu gibilere tavsiye ederiz: Amerikalı J.W. Draper'in *Histoire du Developpement Intellectuel de L'Europe* ünvânlı eser-i eşherinin ikinci cildini bir kere mütâlâa etsinler. O zaman görececek ve anlayacaklardır ki bugünkü Avrupa medeniyeti bile, İslâm medeniyetinin bir fer'idir.

Türkler de, bütün kuvvet ve kudretlerini İslâmiyet'in pââyânsız menba'larından almışlardır. Türkler, hayât-ı asriyyeye de büyük peygamberlerinin ta'lîm buyurduğu ahlâkî, ictimâ'î ve hukûkî yüksek prensiplerin meş'ale-i hidâyetiyle gireceklerdir. Türklerin bugünkü sukûtları,

Spectator d'Orient muharririnin zu'm ettiği gibi, İslâmiyet lahdi içine gömülüp bunalmış olmalarından değil, belki yüksek dinlerinin nusûs ve evâmirinden inhirâf etmiş olmalarından neş'et etmiştir. *Tasvîr-i Efkâr* refikimizin tavsiye ettiği vahdet de bu evâmir cümlesindendir. Allah'dan niyâz ederiz ki o tavsiyeler kulûb-ı müsliminde yerleşsin de *Spectator d'Orient*'ciler sabırsızlıkla tahakkukunu bekledikleri bütün ümidlerinde hâib ve hâsir kalsınlar!

İslâmiyet'de klerikal bir sınıf yoktur ki, bu varak-pâre muharririnin lüzûm gösterdiği reforma ihtiyâc hâsıl olsun. İslâmiyet kable't-târîhî fikirleri değil, hayât-ı asriyyenin en mükemmel düstûrlarını telkîn etmektedir.

İslâm'ın diğer din erbâbına ve bâ-husûs hıristiyan ve Yehudilere karşı gösterdiği tolerans hangi dinde vardır. On üç asırlık hayâtında İslâm âleminin de bir engizisyon devri geçirmiş olduğu gösterilebilir mi? "Fener" ve "Kumkapı" da yükselen muazzam binâlar müslüman Türklerdeki "tolerans"ın ne belîğ bir şahididir!...

Spectator d'Orient muharriri bu satırları yazarken o binâları hâtırlaması icâb ederdi!... Fakat hak-şinâslık, insâf ve mürüvvet, pek yüksek meziyetlerdir!...

Biz, karşı tarafda intişâr eden varak-pârelerden, artık hak-şinâslık, insâf ve mürüvvet gibi meziyetlerin tezâhürünü beklemiyoruz. Çünkü mâhiyetler bütün üryânlığıyla meydana çıktı, kin ve garazlar, tamamıyla kusuldu. Fakat mukaddesâtımıza, dinimize, Kur'ân'ımıza karşı hürmet-kâr bir lisân kullanmalarını talep etmek hem hakkımız, hem de vazîfemizdir.

İZMİR VE HAVÂLÎSİNDEN HİCRET

İzmir'den vurûd eden haberler ehl-i İslâm'ın son hâdise-i işgâl üzerine oralardan hicret ettiklerini bildiriyor.

Ehl-i İslâm'ın ne gibi şerâit altında hicret ettikleri ma'lûmumuz değildir. Acaba ma'rûz kaldıkları zulüm ve taaddünin sâikiyla mı hicret ediyorlar? Bu pek mühim bir mes'eledir. İzmir ve havâlîsinin işgâli ehl-i İslâm hakkında en zâlim siyâset-i imhâkârâneyi tatbîk eden bir devlet tarafından vâki' olduğu ma'lûmdur. Rumeli'deki ehl-i İslâm'ın hakk-ı hayâtını mahkûm-ı i'dâm eden bir devletin İzmir'e musallat olmasıyla aynı hükmü ora müslümanları hakkında icrâ edeceği pek tabîidir.

Binâenaleyh ehl-i İslâm'ın hicreti böyle bir takım esbâb-ı mücbire ilcâsıyla vâki' oluyorsa hicretin tevkiifi için, ehl-i İslâm'a nasîhat zerre kadar bir te'siri hâiz olamaz.

Buna karşı hükûmetimizin vazîfesi hemen bunu tedkik ettirip düvel-i mu'azzamaya îzâh etmek ve bir an evvel bu esbâb-ı mücbireyi izâle ederek ehl-i İslâm'ın huzûr ve

râhatını te'mîn etmektir. Aksi takdîrde bu hicret devâm eder. Ve Yunanlılar da nâil-i merâm olurlar.

Pek zaîf bir ihtimâl olarak ehl-i İslâm'ın hicreti sırf ihtiyârî bir mâhiyeti hâiz olsa bunun delâlet ettiği ma'nâ müslümanların Yunanlılarla kat'iyen yaşayamayacaklarıdır. Ehl-i İslâm bu husûsda pek haklıdır. Müslümanlar, kendilerini imhâya çalışan bir unsur ile nasıl olur da bir arada yaşayabilirler. Bu kat'iyen kâbil değildir. O halde ne yapmalı?

İzmir'in işgâli üzerine Yunanlılar işgâlin muvakkat olduğunu hiç de nazar-ı i'tibâra almayarak artık o diyârın kendilerine mâl olduğunu i'lân ve ona göre tevfiğ-i hareket ettikleri görülüyor. Buna karşı ahâlînin bir kısmı, işgâl-i askerînin muvakkat olduğu hakkında serd olunan rivâyâtın ezhânı oyalamaktan başka bir kıymeti olmadığını derpîş ederek Yunan kılıncına teslim-i girîbân etmektense her nerede ise din ve devletinin sâyesi altında yaşamayı tercih ederek muhâcerete koyulmuş olabilirler. Tabîi bu doğru değildir.

Çünkü Yunan'ın orada hiçbir hakkı yoktur. Oradan herhâlde çıkarılacağı muhakkaktır. Hâl böyle iken Yunanlılara teslim-i diyâr ile âr-ı firârı irtikâb etmek pek muzır bir felakettir. Elimizle memleketi düşmanlara teslim etmektir.

Biz daha henüz sulh konferansına karşı hakkımızı müdâfaa etmedik. Daha henüz yeni çağırıldık. Tabîi hukukumuzu müdâfaa ettikte sonra Allah'ın inâyetiyle Yunanlılar İzmir'den atılacaktır. O halde nasıl olur da biz bugün memleketimizi düşmanlara bırakır da gideriz. Vaki bu hareket bizim Yunanlılara karşı olan buğz ve nefretimizi en kuvvetli sûrette gösterir ve bütün âlemi insâf ve hakkâniyete da'vet ederse de, hiçbir kimse hakkını bırakmakla hakkına mâlik olmaz. Biz hakkımıza, ne kadar sâhib olursak o nisbette hakkımızı ihkâk edebiliriz. Binâenaleyh ne İzmir'den, ne [46] havâlisinden muhâceret etmemeliyiz. Yerimizde oturmalı, memleketimize sâhib olmalıyız.

Hükûmet-i seniyye muhâcereti derinden derine tedkik ederek bunun tevkîfine himmet etmelidir. Çünkü herhâlde muhâceret ahâlînin ma'rûz kaldığı ıztırâbdan dolayıdır. Bu ıztırâb teskîn olunmalıdır.

HEY'ET-İ MURAHHASA'NIN VAZİFESİ

Sadrazam Ferid Paşa hazretlerinin Paris'e azîmetini müteâkib sadr-ı esbak Tevfik Paşa hazretleri de azîmet edecek. Bu iki murahhasın birlikte azîmetini te'hîr eden Tevfik Paşa hazretlerinin rahâtsızlığıdır. Herhâlde Tevfik

Paşa hazretlerinin bir kısa müddet için tehhur etmesinde zarar değil, menfaat vardır. Paşa hazretleri, bilvesile maiyetlerini daha daha müteenniyâne, daha isâbetkârâne bir sûrette ta'yîn ederek menâfi'-i milliyyemizin en mükemmel sûrette müdâfaa olunmasının esbâbını istikmâl edeceklerdir.

Asıl nazar-ı dikkati celb eden cihet hey'et-i murahhasanın vazîfesi etrâfında serd olunan rivâyâttır. Hey'et-i murahhasanın ancak müdâfa'a-i hukûk-ı Osmaniye'ye salâhiyetdâr olduğu söyleniyor. Paris'den gelen bir telgraf bu rivâyâtı te'yîd ile hey'et-i murahhasamızın nîm resmî bir mâhiyeti hâiz olduğunu beyân ediyor. Hey'et-i murahhasamızın vazîfesi bundan ibâret olmakla kıymetine zerre kadar noksan gelmez. Bilakis bizim ilk vazîfemiz kendimizi müdâfaa etmektir. Hakkımızda şimdiye kadar neler söylenmedi. Hakkımızın ihmâl ve sû-i isti'mâl olduğunu müeyyid ne kadar mühim harekâtın karşısında bulunduk. Bilhâssa düşmanlarımızın muhârebe müddetince ve mütârekenin âvân-ı akdinden beri aleyhimizde ne kadar kuvvetli cereyânlar açtıklarını, zümre-i gâlibenin efkâr-ı umûmiyyesi üzerinde icrâ-yı te'sîr için nasıl çalıştıklarını, hak ve adâlete aslâ istinâd etmeyen metâliblerini sulh konferansı nezdinde hakâiki tahrîf ederek nasıl tervîc ettiklerini biliyoruz. Memleketimize gözlerini diken bir sürü muhterisin gece gündüz uğraşıp durduklarını pek a'lâ biliyoruz. Bunların maksadlarına erişmek uğurunda nasıl fedakarâne uğraştıklarını ve hattâ mütemâdiyen ibzâl etmekte oldukları mesâînin semerâtını iktitâfa bile başladıklarını görüyoruz.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgâli, bu işgâlin mütemâdiyen tevessüü hiç şüphesiz bu faâliyetin neticesidir.

Bu müdhîş hâdisenin memleketimizin dâhilinde ve âlem-i İslâm'da hâsıl ettiği teessürât ve tezâhürât dolaşısıyla sulh konferansının bizim de hakk-ı müdâfaamızı teslîme mecbûr bıraktığını müşâhede ediyoruz.

Evet, ancak Hindistan müslümanlarının memleketimiz hakkında revâ görülen zulme karşı ibrâz ettikleri hamiyet, milletimizin, cângâhına indirilmek istenilen darbelere karşı galeyânları bize bir hakk-ı müdâfaanın bahşedilmesine sebebiyet verdiği düşünülürse müdâfaamızın ne kadar metîn ve nâ-kâbil-i redd ü cerh esâslar üzerine ibtinâ etmesi iktizâ ettiği kendiliğinden tezâhür eder. Bu husûsda zerre kadar bir ihmâlin ne kadar vahîm neticeler vereceği pek âşikârdır.

O halde müdâfaamızın esâsı ne olmak iktizâ eder?

Bize kalırsa müdâfaamız, memleketimizin kâhir ekseriyetini ahâlî-i İslâmiyye'nin teşkil ettiği ve bu ekseriyet-i kâhireyi parçalamanın imkân dâhilinde olmadığı esâsına istinâd etmelidir. Bu ekseriyet-i İslâmiyye'nin hakk-ı hayât ve hürriyet-i inkişâfını te'mîn etmek için çalışmak

ve bu mesâîyi muvaffakiyetle neticelendirmek için her vesileden istifâde etmek murahaslarımızın i'tikâdımızca en büyük vazîfesidir.

Herhâlde bu vazîfenin hüsn-i îfâsı sadedinde milleti-mizi lekelemek için ileri sürülen bir takım şevâibi hakâikin kuvvetli darbeleriyle izâle etmek muktezîdir, düşmanlarımız asıl bu noktaları dâimâ kurcalayarak herkesi aleyhimize çevirmeye muvaffak oluyorlar. Binâenaleyh milletin ma'sûmiyetini isbât etmek, hakkımızın meşrûiyetini teslim ettirmek yolunda kat' olunacak merâhil-i muvaffakiyetin en mühimlerindenidir, diyebiliriz. Bize il-sâk edilmek istenilen cinâyetlerin mâhiyetini bütün hakikatıyla ve hakikati te'yîd eden bütün vesâikiyle meydana koymak boynumuzun borcudur. Aleyhimizde bu iftirâları işâa edenler Avrupa'nın asırlardan beri müslümanlara karşı perverde ettiği hissiyât-ı mutaassibâneden istifâde ediyorlar. Bundan dolayı ihtirâ' ettikleri iftirâlar hüsn-i kabûl ile karşılanıyor. Bu haysiyetle bizim vazîfemiz daha ziyâde güçleşiyor. Maamâfih bizim hak ve hakikati bütün edille-i sübûtiyesiyle sulh konferansına takdîm etmekliğimize rağmen konferansın zîr-i te'sîrinde bulunduğu bir takım hissiyâta galebe edemez isek da'vâmızı kemâl-i ciddiyet ve samîmiyetle ta'kîb ve tedkîk eden bir âlem-i İslâm'ın bulunduğunu kat'îyyen unutmayalım. Avrupa'nın mahkemesinde hakkımızı ihkâk edemezsek daha muazzam bir âlem, bir âlem-i İslâm, bize isâbet edecek zulümden bizimle beraber müteessir olarak o zulmü ref' ve izâleye çalışacaktır.

Binâenaleyh vazîfemizi îfâda zerre kadar kusûr etmemek, hakkımızı müdafaada hakikati ortaya koymak murahaslarımızın şimdilik en büyük vazîfesidir.



BEYÂNNÂME-İ MEŞÎHAT-PENÂHÎ

Dîn-i mübîn-i Muhammedî'nin tazammun ettiği füyûz-ı ma'neviyyeden behredâr olmak, ihtivâ eylediği hakâik-i ulviyyeye yakîn hâsıl eylemek onun ahkâm-ı münîfesine [47] azm-i hâlis ile temessûke mütevakkıfıdır. Cenâb-ı Hak'ın evâmirine imtisâl nevâhîsinden ictinâb melekât-ı zihniyyeyi başka sûretle idrâki mümkün olmayan bir takım füyûza mazhar kılar.

Meselâ ¹(إِنَّ الصَّلَاةَ ...) buyuruluyor ki âyet-i kerîmenin mantûk-ı celîlince salât münkerâtan nehy eder. Şu hâle nazaran ibâdât-ı mefrûzadan her biri kendisinin müstetbiâtından olan füyûz-ı ma'neviyyenin mevkûfün-aleyhi olmuş olur. Yani Cenâb-ı Hak zevk-i îmândan mütehasıl hâlâtı ibâdât-ı mefrûzanın erkânına tevdi' etmiş ve o erkânda tahakkuk ettirmiştir.

İbâdât-ı mefrûzanın her biri hizâne-i füyûz-ı ilâhiyye-

nin miftâhıdır; insan ibâdât ve tââtı muvâzıb oldukça kalbi, rûhu, aklı, fikri başka sûretle idrâki müstehîl olan bir takım hâlâta mukârin olur.

Bu hâllerin neden ibâret olduğunu melekât-ı insâniyye üzerinde ne gibi tahavvülât husûle getirdiğini anlamak ferâiz-i dîniyyenin ikâmesine vâbestedir.

İşte bu ferâizden biri de rûh-ı insanîde pek azîm, pek lâhûtî bir inkılâb husûle getiren ve bu haysiyetle rûhu Sübhânî Rabbânî duygularla mütehasıs kılan farîza-i savmdır.

Kalbi nûr-ı îmân ile meşhûn olan bir mü'min-i muvahhidin, kadr-i vâlâsı Kur'ân-ı azîmü's-şânda beyân ve i'lâ buyurulan Ramazân-ı mübârekin şeref-i hulûlünü ganîmet bilerek o şehri mübârekte tutulan orucun füyûz-ı bâhiresinden istifâde husûsunda tecvîz-i tesâhül etmesine imkân verilemez. Savmın fezâil-i maddiyye ve ma'neviyyesinde itrâ-yı kelâm mü'minler için ma'lûmu i'lâm kabîlindendir. Bir müslim-i hâlisü'l-i'tikâd ma'zeret-i sahîha-i şer'iyyeye müstenid olmadıkça nakz-ı savm fazîhasını irtikâb edemez.

Hâl böyle iken ya za'f-ı îmândan veyahud fıkdan-ı mübâlâttan dolayı alenen nakz-ı savm edenler yalnız bu farîza-i dîniyyenin terkiyle kalmayıp mensûb oldukları hey'et-i ictimâ'îyyenin mukaddesâtına taarruz fazîhasına da cür'et etmiş bulunacaklarından bunların zecr ve te'dîbi cihetine gitmek hükûmetin vezâif-i mütehattimesinden olmakla beraber mü'minîn hakkında mahz-ı rahmet olan bu şehri-ı gufrânın ibâdet ve tâatle imrâr edileceği bilcümle dindaşlarımızın necâbet-i dîniyyelerinden muntazar bulunduğunun beyânına mübâderet olunur.



ÂLEM-İ İSLÂM'IN MÜZÂHERETİ

Roma'da intişâr eden nîm resmî *Tribune* gazetesinin Paris muhâbir-i mahsûsu tarafından 20 Mayıs tarihiyle gönderilen ve mezkûr gazetenin 21 tarihli nüshasına derc edilen mufasssal telgrafnâmedir:

Muhâbir-i mûmâ-ileyh diyor ki:

“Dün Mösyö Orlando râhatsız olduğundan Dörtler Meclisi'ndeki mevkiini Mösyö Sonnino işgâl etmiştir. Dün tedkîk ve tezekkür olunan başlıca mes'ele Türkiye mes'elesi idi.

Bugün mezkûr mes'ele etrafındaki mütâlaamız hakkında vâzih bir fikir edinmek için mâ-kable rücû' etmek icâb eder. Mütteliklerin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki sûret-i tesviyeleri muhtelif tahavvüller geçirmiştir. 1915 ve 1916 senelerinde akd olunan i'tilâflarda tekrar eden husûsât Türkiye'den Türk olmayan akvâmın nez'iyle mütebâkî kısmını ibkâ etmek maksadına ma'tûf idi. Bu i'tilâflara göre Suriye, Irak, Arabistan İngiliz Fran-

¹ Ankebut, 29/45.

sız ve Amerikan himâyesi altına geçiyordu. Sonra İzmir ve Antalya vilâyetleri İtalya'ya tefrîk olundu. Bilâhare Rusya'nın inhilâlîni müteâkıb İngiltere tarafından gerek Fransa, gerek İtalya ile akd olunan i'tilâfların mer'î olacağına dâir ileriye sürülen nazariye ve konferans tarafından bir Arab devletinin te'sîsi tasdik olunması vaz'iyeti büsbütün işkâl etti. Zira Fransa evvelce kendisine tefrîk edilen ve sonra yeni Arab devletinin hissesine düşen Suriye aksâmına mukâbil ta'vîzât talebinde bulunuyordu.

Üç günden beri konferansda yeni bir şahsiyet isbât-ı vücûd etmiştir: Yetmiş milyon Hind müslümanını temsil eden Mihrâce Bikanir.

Kendisi sâlifü'z-zikr müslümanlardan bir hey'et-i mu-rahhasanın başında olarak dîn-i İslâm'ın halîfesi olan sultanın da'vâsını müdâfaaya gelmiştir ki müşârun-ileyh halîfeyi bütün Hindistan müslümanları takdîs ve duâlarını onun saâdet ve selâmetini temennîye hasr ederler. Böyle kudsî bir zâtı vesâyet altına almak bütün müslümanların hissiyât-ı dîniyyelerini rencide etmek olacaktır. Hey'et bilhâssa İstanbul mes'elesini ileriye sürmüş ve şarklılara hâs sâfiyetle Almanlara Berlin, Avusturyalılara Viyana terk edildiği halde Türklerden İstanbul'un alınması câiz olamayacağını dermiyân etmiştir

Müslüman Hindûların bu tarzda vukû' bulan tezâhürâtı Dörtler Meclisi üzerinde şâyân-ı dikkat bir te'sîr husûle getirmiştir. Bunun üzerine meclis-i mezkûr bil-müzâkere Ermenistan, Irak, Suriye gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan tefrîk olunacak aksâmın hudûdunu çizmeden evvel Türklerin hâiz-i ekseriyyet oldukları vilâyetlerin tarz-ı idâresini ta'yîne karâr vermiştir.

Muhtelif vilâyetlerin mıntıkalara tefrîkiyle müteaddid devletlerin mandası altına vaz'ı hakkındaki tasavvur ve temâyülden ferâgat olunmak lâzım geldiği teyyüd etmiştir.

Dörtler Meclisi asıl nüfûz-ı idâre Fransız, Yunan, İtalyan ve Amerikanlar arasında tevzî' ve taksîm edildikten sonra Osmanlı vahdetini muhâfaza etmek vâhî bir şey olacağına ve bu vahdetin ancak bir ta'birden ibâret bulunacağına kanâat getirmiş ve te'yîd olunduğuna göre bütün Türkiye'nin bir tek devletin mandasına havâlesi düşünülmekte bulunmuştur. Maamâfih [48] bu mandanın hangi devlete verileceğine dâir henüz bir karâr ittihâz olunmamıştır. Böyle bir mandanın İstanbul'u da hâvî olacağı için ehemmiyeti meydandadır.

Maamâfih bu son haberin henüz nâ be-mevsim olduğunu da kayd eylerim."

[FIRKACILIK İHTİRÂSÂTI]¹

* * *

* * *

Sebilürreşâd Kütübhânesi Neşriyatından:

MUHASSALÜ'L-KELÂM VE'L-HİKME

Muhakkikîn-i ulemâ-yı İslâmiyye'den Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından, Medresetü'l-Mütehassisîn ve

¹ Buradaki başlık da dahil olmak üzere kırk satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır. Burada verilen başlık, cildin sonundaki "Fihrist"-ten alınmıştır.

Darülfünûn müderrislerinden fâzıl-ı şehîr İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin bu ünvân ile ilm-i kelâma dâir mühim bir eserleri bu hafta intişâr etti. Nazariyyât-ı kelâmiyyenin felsefe-i cedîde ve ihtiyâcât-ı asriyyeye göre tevsîi sûretiyle ilk def'a olmak üzere te'lîf ve neşr olunan bu eser-i güzînin ehemmiyet-i azîmesini anlamak için mündericâtına göz gezdirmek kâfîdir:

İlm-i tevhîdin sebep-i tedvîni -kudemâ ilm-i kelâmının sûret-i zuhûru- müte'ahhirîn ilm-i kelâmının sûret-i zuhûru- müteahhirîn ilm-i kelâmının el-yevm gayr-i kâfî olduğu- ihtiyâcât-ı asriyyeye muvâfık bir ilm-i kelâmın programı- ilm-i kelâmın ta'rîfi- mevzûu- fâide ve gâyesi- mebnâsı- mertebesi ve vech-i tesmiyesi- tarîk-i enbiyâ ile tarîk-i hükemâ arasındaki farklar- hükemâ tarîkleri- enbiyâ tarîkleri ve turuk-ı İslâmiyye- selefiye tarîki veya tarîk-i Kur'ân- Kur'ân-ı Mübîn'in tarîk-i da'veti- tevhîd-i ilmî ve irâdî veya tevhîd-i rubûbiyyet ve ilâhiyet- hâkâık-ı kevniyye ve dîniyye- medâr-ı ilim ve ibâdet- Kur'ân-ı Mübîn'in nazar-ı aklîyi emrettiği- irâde-i kevniyye ve dîniyye- Kur'ân-ı Mübîn'in vücûd-ı sâni' hakkında irâe eylediği delâil-i akliyye- müsebbebâtın esbâba irtibâtı- Cenâb-ı Hakk'ın halk ve emrindeki hikmeti- Kur'ân-ı Mübîn'in hem muhkem, hem müteşâbih olduğu- îmân bil-kader- îmân bi's-şer'- selefiye tarîkinin esâsât-ı seb'ası- Kitâb ve Sünnet ile nehy olunan umûr-ı seb'a- mütekellime tarîki- tarîk-i Kur'ân ile tarîk-ı ehl-i kelâm arasındaki farklar-

ehl-i kıblenin ihtilâf ettikleri mesâil- ehl-i sünnet-i âmme ve hâssa- ehl-i hak ve dalâl- ehl-i bid'atin şîâr ve usûlü- Mârîka veya havâric mezhebi- Mârîka şu'beleri- el-yevm mevcûd olan İbâziye Mezhebi ve Yezidiye Kavli- hangi ehl-i bid'atin el-yevm bâkî kaldığı- Şîa-i ûlâ mezhebi- usûl-i selâse-i Şîa- Keysâniye Mezhebi- Zeydiye Mezhebi- İmâmiye Mezhebi- İsmâiliye Mezhebi- İmâmiye-i İsnâaşeriye- Ahbâriye ve Usûliye mezhepleri- Mütâvile ve Keşfiye mezhepleri- İsnâaşeriyye'nin usûl-i din ve mezhebi- Bâb-ı tevhîddeki imâmiye fırkaları- İmâmiye'nin Bâb-ı nübüvvetteki mezhebi- Fırak-ı Şîa'nın imâmetteki mezhebi- Fırak-ı Şîanın meâddaki mezâhibi- İmâmiyece edille-i şer'iyye- Gâliye fırkaları- Nusayriye mezhebinin esası- Mukanna'iyye ve Hulmâniyye mezhepleri- Hallâciye ve Durûz mezheplerinin esâsı- Mezheb-i Şîanın keyfiyet-i hudûs ve tefrikası- fırak-ı Şîa'nın keyfiyet-i intişârı- duât-ı Şîa- havâss-ı mezâhib-i Şîa- Ehl-i Sünnete olan matâinin asılları- niyâbet-i imâmet- fıkıh-ı Şîa- ruvât-ı ulemâ-i Şîa- kütüb-i Şîa- Nâsibe ve Râfıza ve Mârîka aralarındaki farklar- Ehl-i Sünnetin bu üç mezâhibden berî olduğu.

Fiyâtı yirmi beş kuruştur. Taşra için posta ücreti yüz paradır.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

19 Haziran 1919

21 Ramazan 1337

Perşembe

19 Haziran 1335

Cild: 17 - Aded: 423-424

ESRÂR-I KUR'ÂN



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيْفَةً قَالُوْا اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ
يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّىْ اَعْلَمُ
مَا لَا تَعْلَمُوْنَ. وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ
اَنْبِئْنِىْ بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ. قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا
عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ. قَالَ يٰۤاٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّا اَنْبَاَهُمْ
بِاَسْمَآئِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّىْ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا
تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ¹

Meâl-i Kerîmi

Yâd et o zamanı ki Rabbin melâikeye, “Yeryüzünde bir halife peyda edeceğim” demişti. Melâike “Biz sana hamd ve tesbîh, şân-ı ulûhiyyetini takdîs edip dururken yeryüzünde, üzerinde dâimâ fesâd çıkaracak, kan dökcek mahlûka mı vücûd vereceksin” dediler. Allah onlara cevâben “Sizin bilmediklerinizi ben bilirim.” dedi. Bilâhare Âdem’e eşyâ-yı mevcûdenin kâffesinin isimlerini öğretti. Sonra o şeyleri melâikeye göstererek: “Da’vânızda haklı iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi. Tesbîh ederek: “Bize ne bildirdin ise ancak onu bilebiliriz. Alîm ve hakîm yalnız sensin” dediler. Allah Âdem’e: “Yâ Âdem şunlara şu şeylerin isimlerini söyle” dedi. Âdem her şeyin ismini ayrı ayrı haber verince, Allah melâikeye hitâb ederek: “Size dememiş mi idim ki ben semâvât ve arzın esrârını bilirim ve bu miyânda sizin meydana koyduğunuz, gizlediğiniz fikir ve emellerinizi de bilirim.” dedi.

Bu âyet-i kerîmenin mâ-kabliyle irtibâtı olmaksızın müstakillen sevk edilmiş olması muhtemel olduğu gibi

¹ Bakara, 2/30-33.

(كَيفَ تَكْفُرُونَ)’dan mefhûm-ı istifhâm-ı tevbihiyi vely eden (وَكُنْتُمْ أَفْوَآثًا فَأَحْيَاكُمُ) kavî-i kerîmine ma’nen murtabit olması ihtimâli de mevcûddur. Bu takdîre göre ise siyâk-ı nazm şu merkezde olmuş olur: “Allah’a karşı nasıl irtikâb-ı küfr edersiniz ki birer meyyit olduğunuz halde size hayât vermiş, arzda hilâfetin beşere değil, kendilerine verilmesini melâike istedikleri halde onların bu arzularını da is’âf etmemişti.”

Melâike ind-i ilâhîde mümtâz bir mevki’leri olduğunu, zikir ve tesbîhden [50] biran fâriğ olmadıklarını düşünerek hilâfet-i arz vazîfe-i mu’tenâ-bihâsının kendilerine tevfiğini Cenâb-ı Hak’dan taleb ve istid’âya kıyâm ettiler.

Cenâb-ı Hak onlara beyân etti ki arzda halîfe olabilmek için icâb eden şerâit tesbîh ve teheccüdle ihyâ-yı leyâlî etmek yahud arş-ı a’zâmın etrâfını sarıp hayâtını zikir ve temcîde vakf eylemek değildir. Arzı yed-i tasarruf ve hâkimiyetine alıp da sathında, derûnunda mevcûd maddelerden istifâde imkânı yalnız bir, iki şarta vâbes-tedir:

Yegâne hâssa-i mümeyyizesi kâbiliyet-i tefekkürden ibâret olan akla mâlik olmak, nev’-i beşerin tarz-ı bedî’-i hilkatinde ve onun hâiz olduğu a’zâ ve cevârih ile mücehhez bulunmak.

Akıl sâyesindedir ki tabiatları biri birine yabancı ve zıt olan şeylere ahenk-i i’tilâf ve imtizâc verilebilir, biri birine ısınmış, kaynamış olan şeyleri de yekdiğerinden ayırmak imkânı elde edilir. Menî’ ve muazzam kalelere vücûd vermek, zırhlar, silâhlar yapıp meydana getirmek, der-yâların sathını donanmalarla doldurmak gibi şeyler sırf aklın irşâd ve ilhâmından hâsıl olma birer eser-i ibdâ’dır. Mechûlâtı keşf ve istihrâc eden, sâha-i tefekkürâtını gay-biyâtın en derin noktalarına kadar imtidâd ettirmek azim ve cesaretini gösteren, tabakât-ı semâvâtın fevkinde

pervâz eden akıldır. Dâire-i ümîde sığmayan müşkil ve mu'tenâ işleri hall ü teysîr eden, eskâli yükseklerle kaldıran, demiri yumuşatarak hayâta nâfi' âletler, ölümden vikâye edecek metîn zırhlar, levhalar i'mâline müsâid bir hâle ifrâğ eden, hulâsa şu âlem-i maddîde dâire-i hasr u ta'dâda sığmayan bunca keşfiyât ve ihtirâatta âmil-i yegâne vazîfesini gören hep akıldır.

İnsanın a'zâ ve cevârihine gelince, aklın imkânını tasavvur ettiği şeylere şekl-i vücûd vermek vazîfesi de ona müterettibdir. Aklın kâinât üzerindeki kudret-i tasarrufiyesini tatbîke vâsıta a'zâ ve cevârih-i insâniyyeden başka bir şey değildir.

İşte hilâfet-i arz mes'elesinde vücûdu lâbüd olan şerâit bunlardan ibârettir ki sünnet-i ezeliyye-i ilâhiyye vazîfe-i hilâfeti, doğrudan doğruya bunları istikmâl edenlere cesbân addetmiştir.

Melâike ebnâ-yı âdemin yeryüzünde ne fesâdlar çıkaracaklarını, lezâiz ve şehvâta ne dereceye kadar inhimâk göstereceklerini iştîmiş anlamışlardı. Bilâhare Cenâb-ı Hakk'ın onları yeryüzünün hâkim-ı mutlakı yapacağını vahy-i ilhâmî tarîkiyle anlayınca bunu fevkalâde mucib-i hayret bir hâdise-i uzmâ telakkî ettiler. Kan dökmekle fitne ve fesâd uyandırmaya aşk derecesinde temâyülü olan insanı bu iltifât ve ni'mete lâıyk görmediler. Onların i'tikâdınca hilâfet emr-i hatîrine her vechile lâıyk bir mahlûk varsa o da kendileri idi ve onlara bu kanâat (أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ) dedirtmişti.

Arzı ma'mûr etmek ve bu vesîle ile arzda hilâfete istihkâk kazanmak sırf ibâdet ve tâatle, tesbîh ve takdîs ile kavâ'id-i arş-ı berrîne sarılarak münâcât-ı Girdgâr'a vakf-ı nefis ile mümkinü'l-husûl olaydı Cenâb-ı Hakk'ın bu vazîfeyi melâike-i mukarrebînine tefvîz edeceği şüphesiz idi. Fakat arza hâkim olmak için bu kadarı kâfi değildi. Hikmet-i ezeliyye arzı zîr-i tahakkümüne alabilmek isti'dâd ve kabiliyetini yalnız âmillere tahsîs etmişti. Çünkü fitratın kendilerine birer mevhibesi olan akıl ve havâss-ı cismâniyyelerini mâ-hulika-lehinde kullanacak, gâiyât-ı maksûdeye dâimâ tabîi yollardan gidecek olanlar yalnız onlar idi.

Mütercimi: Mehmed Şevket

Abdülaziz Çâviş

DİNÎ MÜCEDDİDLER

YAHUD

“TÜRKİYE’NİN NECÂT VE İTİLÂ YOLLARI”NDA BİR REHBER

İrkin Musâlebesi

“Mütebâyın ırklar, meselâ beyazlar, siyahlar mezc olunabilirler. Fakat bundan hâsıl olan melezler, men-

şe'leri olan kavimlerin dînunda kalır ve bir medeniyet teşkil hattâ müteşekkîl bir medeniyeti idâmeye kabiliyet-siz olur... Amerika'nın Alman ve İngilizleri gibi âlî kavimlerin tesâlüpleri bir unsur-ı terakkî olabilir. Tesâlûb eden kavimler gâyet mütebâyın olsalar, akvâm-ı âliyyeden bile olsalar dâimâ bir unsur-ı tereddî teşkil ederler. İki kavmi tesâlûb ettirmek aynı zamanda bunların bünye-i teşrihiyye ve aklıyyelerini tahvîl etmektir.” (51) “Bu muhtelif ırklar arasında musâlebeğin ilk eseri bu ırkların rûhunu, yani kavimlerin kudretini vücûda getiren ve onsuz ne millet, ne vatan bulunamayan efkâr ve hissiyât-ı müşterekenin hey'et-i mecmûasını tahrîb etmektir. Bu devr-i târîh, akvâmın devr-i buhrânıdır. Bir kavim çok şey gâib edebilir, çok zaman felaketler geçirebilir de yine belini doğrultabilir. Rûhunu gâib ettiği zaman ise her şeyi zâyî' etmiş demektir. Bir daha belini doğrultamaz. *Gustave Le Bon*'un bu mütâlaasını ta'mîk ettim.. İlm-i hayvânâtın tesâlûb-i ırk, verâset-i ıstifâ kânûnlarını hayât ve tarîh-i akvâma tatbîk etmekle bu neticeye vâsıl olduğunu gördüm. İlm-i hayvânâta tesâlûb-i ırk, iki muhtelif nev'in iktirânıyla “melez” husûlüne itlâk olunur.” (52) “*Gustave Le Bon*'un hayât-ı akvâma tatbîk ettiği düsturlarının müstenid bulunduğu kavânîn-i tabîiyyeyi izâh ettikten sonra Türk Osmanlı ırkının musâlebesiyle bunun neticesinden emniyetle bahsedebilirim!” (53) “Osmanlı ve Selçukî Türklerin, yeniçeri ocağına girenler, İslâm olanlar, ve başka milletlerden Türk taht-ı izdivâcına alınan kızlarla musâlebesine dikkat edelim! Milliyetleri ayrı bir erkek ve kadın, hattâ mütemeddin bile olsalar, teşrîk-i hayâtta bir muvâzenet te'sîsi için millî husûsiyetlerini az çok ihmâle mecbûr olurlar. Zürriyyetlerine her birinin kânûn-ı irsîden hissedâr oldukları derece-i kuvvette bünyevî ve ma'nevî husûsiyetlerden birer parça îrâs ederler. Lakin bu zürriyet, hiç birinin tamâm bir numûnesi değildir. Osmanlı Türklerin, ırkına hall ü mezc olunan birçok kanlarla bünye-i teşrihiyyesi değişti. Orta Asya'dan gelen Türk âilesi başka kanlarla ne kadar karıştı ve sîmâ-yı cismânîsi ne kadar güzelleştiyse [51] sîmâ-i ma'nevîsi de o derece çirkinleşti. Hulâsa bu musâlebe Türk ırkının rûhunu tahrîb etti.” (56) “Osmanlı Türklerde zekânın inkişâf ve irtifâ' ettiği nisbette ahlâksızlığın derece-i te'sîri de yükseldiği görülür: En fenâ en âlî tabakadır. Demek istiyorum ki hüviyeti yeni seciyeler iktisâbına müsâid olan Türk Osmanlıların henüz tenevvür etmemiş, kabiliyet ve zekâsı işlenmemiş kısmı, köylüler, küçük şehirliler, câhil ve mu'tekidler, münevverler gibi büsbütün fena bir şekil iktisâb etmemiştir. Bunlarda kânûn-ı verâsetin îanesiyle eski Türk şîmelerinden henüz bir bakiyye, terbiyeye büyük bir isti'dâd var.” (58, 59)

Hâşim Bey'in kitabından telhîsen nakl ettiğimiz şu musâlebe bahsi, insanların hayvânlara kıyâsı esâsına

müstenid olmakla beraber bunun Türk ırkına tatbikinde de musâlebenin kendisi gibi gayr-i mütecânis bir takım mantıksızlıklar vardır. Bu bahsin başında *Gustave Le Bon*'un bir sözü var idi: “Tesâlûb edecek ırklar adedce gayr-i müsâvî olurlarsa ekalliyette bulunanlar birkaç zürriyetten sonra nesillerinden, kanlarından hiçbir eser bırakmaksızın nâbûd olur.” Şimdi bakalım Osmanlı Türklerinin ihtilât ettikleri yabancı unsurlardan hangi tarafda ekseriyet var: Hâşim Bey Osmanlı Türk hükûmetinin sûret-i teşekkülünü kitabının mebâdisinde kayd ederken dört yüz çadırdan ibâret bir aşiretten cihangîr bir devlet vücûda gelmesi tarzındaki menkabe-i târîhiyyeyi pek garîb bir hilâf-ı hakikat olarak telakkî ettikten sonra şöyle söyler:

“Osman Gâzî'nin eski enkâzı üzerine yeni hükûmetini te'sîs ettiği Selçukîler Türk idiler... Hakikat şudur. Asırlarca devâm eden Türk akınlarının azîm ve mükerrer medd ü cezrinde Anadolu sâha-i istilâsında küçük zümrelerden terk ettiği teressübât, Anadolu'nun her tarafına yayılmış bir Türk tabakası teşkil ettiği zamanda idi ki Süleyman Şah o havâliye geldi.

“Seyelân ettikçe daha küçük ve daha büyük suların aynı zarûretle iltihâka mecbûr oldukları bir ırmağın nihâyet geniş sâhaları istilâ edecek mertebede hurûşân bir nehir olması gibi Türk-Osmanlılar dahi Anadolu'da kendi ırkından birçok küçük zümreleri ilhâk ederekten mehîb, kavî, müstevlî bir kitle oldu. Menşei, ırkı, lisânı, dini bir olan bu zümrelerin yavaş yavaş yegâne Türk-Osmanlı hükûmetine istihâlesi büyük muhârebelere lüzûmu olan kemmiyeti vücûda getirdi.” (9, 10)

Müellifin şu sûretle vâki' olan kendi tedkikât-ı târîhiyyesine nazaran Osmanlı Türklerinin en çok ihtilâtı yine kendi ta'bîri vechile ırkı, lisânı, dini bir olan Selçuk Türkleriyle ve sâir eski Türklerle olmuştur. Halbuki mütecânis akvâmın tesâlûbû ırkın tedennîsini mûcib olmayıp belki terakkîsine sebep olabileceğini *Gustave Le Bon*'un sözleri sırasında kayd etmişti. Şu halde Türk-Osmanlı ırkı, musâlebenin şu büyük kısmından mutazarrır olmamak lâzım gelecek. Devşirmelerle ve sâir mübâyin unsurla vâki' olan tesâlûbû ise birinci kısma nisbetle ehemmiyetsiz olduğundan Osmanlı Türkleriyle diğer Türklerin imtizâcından mutahassıl Türk unsur-ı müterakkîsinin ekseriyetle ihtilâta uğrayan bu ekalliyetin, yine tesâlûb kânûnu mücebince Türk kanı içinde nâbûd olması iktizâ edecektir. Türk ırkının ma'rûz olduğu şu ikinci ve muzır tesâlûbe ne kadar ehemmiyet isnâd edilse yine Avrupa'da bulunan muhtelif ve mütebâyin akvâm arasında, terakiyyât-ı medeniyye sevkıyla meydan alan her türlü serbestî-i ihtilâtın husûle getireceği tesâlûbden fazla bir kemmiyet ve ehemmiyeti hâiz olamaz. Avrupa millette-

rini, bu ihtilât-ı medenî devrelerini yaşamaya ve günden güne ileri götürmeye başladıklarından i'tibâren bilmem tedennîye yüz tutmuş farz ediyorlar mı? Mütâlaamızı Osmanlı Türklerine hasr etmeyerek, İran'a, Çin'e doğru ta'mîm edecek olursak şarkta ihtilât-ı sulbiyyenin garbda-ki kadar olmadığını teslimde tereddüd etmeyiz. Bununla beraber akvâm-ı şarkıyye garba nisbetle neden mütereddîdir? Garbda tesâlûbün akvâm-ı âliyye arasında olduğunu dermiyân etmeye de: “Tesâlûb eden kavimler mütehâlif ve gayr-i mütecânis oldukları takdîri üzerine akvâm-ı âliyyeden bile olsa yine bir unsur-ı tereddî teşkil edeceklerini” nâtik olan kâ'ide-i tesâlûb mâni' olmalıdır.

Daha doğrusu bilumûm insanların mebd-i hilâte muntehî olan mâzîlerine doğru ne kadar ircâ'-ı nazar edersek tesâlûbün o nisbette azaldığını ve müstakbel tarafında ilerledikçe ırk i'tibâriyle azîm karışıklıklara ma'rûz kalmakta olduğunu görürüz. Şu halde insanların en müterakkî zamanları en ibtidâî devirleri olmak ve hattâ “iki kavmi tesâlûb ettirmek aynı zamanda bünye-i teşrîhiyye ve aklıyyelerini tahvîl (diğer sözleri karînesiyle tahvîl ta'bîrinin zımnında tahrîb ma'nâsı da mu'teberdir.) etmek olduğuna göre insanların hâssa-i zekâca ve belki güzelliğe en müterakkî zamanları en ibtidâî devrelerinde geçmiş olmak icâb eder ki buna Mösyö *Gustave Le Bon* ile Hâşim Nahid Bey bilmem râzı olurlar mı? Tesâlûb kânûnunun şu fıkra-i sarîhası icâbınca bu yüzden ırkı dûğâr-ı harâbî olan Osmanlı Türklerin kuvve-i aklıyyeleri ile sîmâlarına nazaran niçin tedennî etmedikleri suâline de Osmanlıların, tesâlûbûyle, simâ-yı cismâniyyelerinde güzellik ve akıl ve zekâca inkişâf ve irtifâ' kesb ettiklerini tasdik eden Hâşim Nahid Bey'e vârid olur. Osmanlıların tesâlûble simâ-yı ma'nevîleri çirkinleştiğini yazarken simâ-yı cismânîlerinin güzelleştiğini, ifâdâtınıza yalnız bir kıymet-i edebiyye vermek için ilâve etmediyseniz hayvânların ıstifâ-yı ırkilerinde mehâsin-i cismâniyenin ma'nevî mehâsinle beraber terakkî ettiğini düşünmeli ediniz; Hâşim Bey! veyahud insanların tesâlûbû mes'alesinde hayvânlara tatbîken mütâlaa yürütmek pek şâyân-ı emniyet olamayacağı hakkında bu nokta sizi ikâz etmeli idi.

Gelelim yine Türklerde zekâsı inkişâf ve irtifâ' eden en âlî tabakanın neden ahlâkca en fenâsı olduğuna: Rûhu ve ma'neviyeti tahrîb eden tesâlûbde yoksa deminki sarâhatin hilâfına olarak kuvve-i aklıyyece bir hâsiyet-i ümrân mı var? Sonra, kuvve-i aklıyye ile rûh ve ma'neviyet arasındaki [52] münâsebet, tezât mı? Dahası var Hâşim Bey, kendi ta'bîrinizce câhil mu'tekidler neden münevverler kadar fena bir şekil iktisâb etmemiş? Bunlarda niçin Türk şîmesinden, Türk seciyesinden bir bakiyye mevcûd? Halbuki Orta Asya'dan gelen Türk

sîmâsının ale's-seviyye tebeddülü tesâlüb husûsunda cümlesinin hemhâl olduğuna şâhid değil mi? Hülâsa, Hâşim Bey necâta isti'dâd itibâriyle Osmanlı Türklerinin aksâmı arasındaki farkları iyi görüyorsunuz. Yalnız rûh-ı müsebbibi anlayamıyorsunuz. Onun için bu tesâlüb bahsine âit tedkikât-ı fizyolojiyeniz boştur.

Bu bahsin, eşeledikçe –meydana çıkan tenâkuzlarından da kat'-ı nazarla– necât ve i'tilâ yollarının yolcusuna yeis ve nevmîdî ders ve hissi vermekten başka fâidesi yok. Çünkü musâlebe te'sîri ile rûhunu zâyî' eden millet bir daha belini doğrultamaz, dediğiniz Türk Osmanlı ırkının musâlebe ile rûhunu tahrîb etmiş olduğunu da söylediniz, köylüler de, câhillere de, mu'tekidler de felaket biraz ehven ise şüphe yok ki bu tesâlüb-i ırkî i'tibâriyle aksâm-ı mezkûrenin biraz farklı olmasından neş'et etmemiştir. Münevverlerle bunlar arasındaki fark sırf tahsîl ve terbiye farkıdır. Zira gayr-i münevverlerin ırkı daha az tesâlübe ma'rûz kalmış olduğunu iddiâ etmek mümkün olmadığı gibi köyden gelen ve babasının köylü kanını hâmil bulunan çocuklar da münevverler arasına karıştıktan sonra diğerlerinden seçilmez oluyorlar ki elbette bunlar yeniden bir tesâlüb-i ırkî geçirmemişler ve mücerred tahsîl ve terbiye kimyâhânesinden geçmişlerdir. Netice, tesâlüb-i ırkî husûsunda âlî ve sâfil tabakaların yekdiğerinden farkı olmayarak hepsi birdir. Ve sizin id-

diânıza göre mâdem ki Osmanlı Türkler musâlebe ile rûhunu tahrîb etmiştir, mâdem ki rûhunu tahrîb eden millet de bir daha belini doğrultamaz. Öyle ise Hâşim Bey mümkün olmayacak bir şeyden, necât ve i'tilâdan bahseden bu kitâbı neye yazdınız? Evet, tekrar edeyim ki necâta ehliyet itibâriyle Osmanlı Türklerin aksâm ve tabakâtı arasındaki farkı iyi görüyorsunuz. Lakin rûh-ı müsebbibi anlamıyorsunuz. Onu size ben söyleyeyim:

Osmanlı Türklerin mahvını hazırlayan ahlâksızlığın, seciyesizliğin sebep ve menşei münevverlerde dinsizlik, gayr-i münevverlerde ilimsizliktir. Ve dinsizliğin ahlâk üzerinde te'sîr-i meş'ûmu cehlden ziyâde olduğu içindir ki münevverler daha mütereddîdir. Sonra bu münevverlerde biraz da cehl ve gayr-i münevverlerde biraz da za'f-ı dîn vardır. Ve birinci sebebin yani dinsizliğin bir mikdârı ile ikinci sebebin tamâmı, küre-i arzın her kıt'asında bulunan müslümanlar üzerine bir umûm belvâ hâlinde müstevlîdir. İşte bizi bitiren derdimiz için aradığınız ve hakikaten muhtâc olduğumuz şâh-dârû: Dine makrûn bir ilim ve ikisini câmi' amelî bir terbiye! Son asırda, bizi eski ve umûmî derdimiz ve ikinci derecede bâdî-i inkırâzımız olan illet-i cehlden tahlîs etmek isteyenler, daha hâd, daha mühlik bir maraz-ı inkırâz olan dinsizliğe doğru sevk ettiler.

Mustafa Sabri

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİSSELÂMIN DİNİ İSLÂM

E'âzım-ı mütefekkin-i İslâmiyye'den Mehmed Hamdi Efendi hazretleri Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye riyâsetinde bulundukları zaman İngiltere kilisesine mensûb Matba'â-i Dîniyye Kütübhanesi Başmuharriri tarafından makâm-ı Meşîhat-i ulyâ'ya sorulan suâl-ler münâsebetiyle dîn-i İslâm hakkında mühim bir eser kaleme almaya başlamışlardı. Kısım tahrîr buyurulan bu eser-i güzîni bu haftadan i'tibâren neşre başlıyoruz. Mebâhis-i muharrerisi intişâr edinceye kadar inşâallâh mâ-ba'dini de ikmâl buyurarak dîn-i İslâm hakkında şark ve garba muazzam bir eser ihdâ etmiş olurlar.

E'âzım-ı enbiyâ miyânında kurûn-ı târîhiyyenin devr-i tekemmülüne zînet-bahş olarak mebdeinden müntehâsına kadar güzâriş-i hayâtı târîhde tamâmen ma'lûm ve ma'âsir u şuûnât-ı bedîası ilmen mazbût olup karn-ı ahîre kadar terakkiyât-ı ma'nevîyye ve maddiye-i beşeriyye-nin en büyük avâmilinden bulunduğu meczûm bulunan ve hâiz olduğu kat'iyet-i ilmiyye ve târîhiyye ile edyân ve enbiyâ-i sâlifinin mevcûdiyet-i târîhiyyelerini dahi zımân-ı tevsîk ve te'yîdi altına alan Peygamber-i zî-şânımız, hâtemü'l-enbiyâ Muhammed Mustafa (bin Abdillâh bin Abdilmuttalib bin Hâşim bin Abd-i Menâf bin Kusay bin Ka'b bin Luey bin Fihri bin Mâlik bin Nazr bin Kinâne

bin Müdrike bin İlyas bin Mudar bin Maad bin Nizâr bin Adnân) SallAllâhuAleyhi Vesellem Efendimiz hazretlerinin dini hayât-ı nübüvvet-penâhîlerinde yirmi üç sene ale't-tafsîl tebliğ ve ta'lîm ve tatbîk buyurduğu ahkâm-ı ilmiyye ve amelîyyeden ibârettir ki "İslâm" kelimesiyle telhîs olunur.

Kur'ân-ı azîmü's-şânın ¹(إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ) ve ²(وَمَنْ) gibi âyâtında bu ünvânı tesbît edilmiş olan dîn-i İslâm tâm ma'nâsıyla vahdâniyet-i ilâhiyye esâsına müstenid [53] ve fitrat-ı asliyye-i

¹ Âl-i İmrân, 3/19.

² Âl-i İmrân, 3/85.

insâniyyeye muntabık olup, dini, beşerin mevzû'ât-ı mücerredesi ve mütehâlif temenniyât-ı muhayyelesi kabîlinden addetmeyip bir mebd-i hakîkiyi tanımak ve onun kavânin ve evâmirine tevîk-i hareketi vazîfe ittihâz eylemek, hâsılı beşerin ef'âl ve harekât-ı tabîiyye ve ızırâriyyesiyle, ef'âl ve harekât-ı ihtiyâriyye ve irâdiyyesi kânûnlarının âhengini te'mîn eder bir hakikat-i hâkimeye yani Cenâb-ı Hakk'a cidden inkıyâd vazîfe bilmek ve bütün saâdeti bu vazîfenin ifâsından beklemek mâhiyetinde icmâl eylemiştir.

İ'tikâd-ı ehl-i İslâm'a ve Kur'ân-ı azîmü's-şânın beyânât-ı müteaddidesine nazaran dîn-i İslâm esâsı i'tibârıyla yalnız Hazret-i Muhammed SallAllâhuAleyhi Vesellem Efendimiz'in hayât-ı bi'setiyle başlamış değildir. İslâm, esâsen ebu'l-enbiyâ Hazret-i İbrahim aleyhisselâmın din ve milleti olup "Hanîfiyet" tesmiye edilen ve bir kavme, bir cemâate değil, bütün beşeriyyete âmm u şâmil olan rûh-ı aslî-i diyâneti ihyâ eylemiş ve hattâ ¹ (شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى) âyet-i kerîmesinin gösterdiği vechile bütün enbiyâ-i sâlifinin mebd-i dînîleri olan vahdeti takrîr ile başlamıştır.

Filhakika din mefhûmu ya bir hakikat-ı sâbitenin veya bâtil, uydurma bir vehmin ifâdesi olmaktan hâlî değildir.

Eğer din evhâmât-ı mevzûadan ibâret ise yalancı ma'bûdların, müteeffiz ve mugâlatakâr erbâb-ı evhâmın kesret ve taaddüdleri nisbetinde tekessür eder ve aralarında hiçbir ayniyet ve ittihâd, bir cihet-i vahdet bulunamamak tabîi olur. Bundan dolayıdır ki edyân-ı bâtilânın adedi hayli kemmiyetler teşkil edebilir. Fakat din bir kânûn-ı hakîki olmak lâzım gelince bu kânûnun zamanı ve mekânı husûsiyetlerle mukayyed olan tecelliyât-ı mahsûsa-i fer'iyyesi ne kadar tekessür ve taaddüd ederse etsin, bu husûsiyetlerden kat'-ı nazarla ale'l-ittlâk ve umûmiyetle hâiz olduğu bir hakikat-i sâbiteyi ifâde etmesi de lâzım gelir.

Binâberîn dîn-i aslî olmak üzere kabûl edilmesi lâzım gelen esâsın bir hakikat-i vâhîde olması zarûrîdir. Edyân-ı semâviyye zaman ve mekânın ihtilâfâtıyla ihtilâf edebilecek bir takım husûsiyât-ı fer'iyyeyi tazammun ettiklerinden dolayı aralarında tehâlûf ve temâyüz ne kadar sâbit ise bu husûsiyetlerin dâimâ muhâfaza ettikleri bir esâsa istinâdları da o kadar lâbûd olacağından asıl dinin her dîn-i hakda her dîn-i semâvîde bir olduğunda şüphe yoktur.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ ³ (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ) ² (حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) misilli âyât-ı Kur'âniy-

ye'den müstebân olduğuna nazaran Hazret-i Muhammed sallAllâhualeyhi vesellem hakîki ve fitrî dini tebliğ eylediğinden usûl-i dîniyyesi mevzû'ât-ı zâtiyye veya asriyyesinden ibâret olamayıp kavânin-i umûmiyye-i kâinât gibi pek vâsi' külliyyetleri ihâta etmesi ve vicdân-ı beşeri bir hakikat etrafında bit-tevhîd terbiye ve tehzîb eylemesi tabîi olmakla dîn-i İslâm mâzîde enbiyâ-i kirâm taraflarından dahi tebliğ ve neşr edilmiş ve birçok esbâb-ı tahavvüliyye içinde tahvîlât ve tahrîfâta uğrayan esâsları kıymet-i asliyyesine ircâ' ve vuzûh-ı kâmil ile îzâh ve isbât ederek ilmî kıymetlerle dahi tezyîn eylemiş, bununla beraber derece-i tâliyyede bulunan ve zamanî, mekânî tecelliyâtı ihtivâ eyleyen ve beşerin bir rûh-ı bâkî-i müşterek altında teceddüdât ve terakkiyât ile yaşayabilmesini te'mîn edecek olan ahkâm-ı şer'iyyede birçok yenilikler göstermiştir.

İşte indallâh İslâm'dan ibâret olduğu tescîl edilen din, asıl din olmak ve fûrûât behemehâl bu asla merbût bulunmak haysiyetiyle dîn-i Muhammedî, dîn-i hakîkiyi kendine hasr etmiş olmayıp ale'l-umûm edyân-ı semâviyyenin sönmüş ve zulmete düşmüş bulunan kıymet-i asliyye-i târihiyyelerini ibrâz ve tecdîd ve takviye ederek cümlesinin bir esâsda müttehid olduklarını meydana koymuş ve bu esâsı Lâilâhe illallâh tevhîdiyle tesbît eylemiştir.

Maamâfih İslâm'ın bu tarz-ı beyânı bazılarının yapmak istedikleri gibi dîn-i Muhammedî'nin ehemmiyet ve kemâl-i ulviyyetini inkâra bahâne ittihâz olunmak için sû-i isti'mâl edilmemelidir. Bunlar zamanlarının îcâd ve ihtirâa, dâimâ yeniliğe mâil olan hislerinden istifâde maksadıyla demek istiyorlar ki "Hazret-i Muhammed aleyhisselâm bir peygamber değil, sâir peygamberlerin dinlerinden bir te'lîf meydana getirmiş bir dâhîdir. Binâenaleyh İslâm bir dîn-i cedîd değildir."

İhtimâl bu fikir, peygamberlerin behemehâl ulûhiyete iştirâkleri ve vâzî'-ı edyân olmaları gibi yanlış bir nazariyeye de müstenid olabilir. Halbuki din mevzû'ât-ı beşeriyyeden olmadığı gibi beşer olduklarında şüphe bulunmayan peygamberlerin ilâhiyetleri de müstehîldir. Peygamberân-ı kirâmın hiç birisi din vaz' etmemiş, nakil ve tebliğ eylemiştir. Nitekim mecâzen mûcid ve muhterî' ıtlâk olunan duhât-ı ulemânın yaptıkları da birer keşifden başka bir şey değildir. Bununla beraber ilk kâşifin kıymeti bu keşfi te'yîd ve tenmiye ve ta'mîm eden ve bunu bilvücûh sâha-i amelîyyâta atan diğer erbâb-ı ilm ü amelin kıymetlerini ihmâl ettiremez. Arzın küreviyetini ilk keşf eden mütekaddimîn, küreviyet-i arzı bilâhare takrîr ve ta'mîm eden ve üzerinde ilimler te'sis eyleyen müteahhirînin kıymetlerini ihmâl değil, bilakis mukâyese edilince i'zâm ettirirler. Elektiriği kimse îcâd etmedi. Belki keşf edildi. Bunu keşfinden sonra sâha-i fûnûn ve

¹ Şûrâ, 42/13.

² Tevbe, 9/13.

³ Rûm, 30/30.

sınâatta bugün işgâl ettiği mevkie getirenlerin acaba kâşif-i evvel huzûrunda kıymetleri nedir?

Evet dîn-i İslâm, dîn-i cedîd değildir, dîn-i ezeldir, insanlar tanısalar da tanımasalar da bir hakikattir. Fakat tanılırsa kendileri istifâde edebilirler. Edyân-ı bâtıla, ta-raftarlarının yüz çevirmesiyle mevhum ma'bûdları gibi mürtefi' olur, giderler. Lakin hakâik-ı ilmiyye [54] insanların cehlinden dolayı nasıl büsbütün müntefi olmayıp da yalnız tecellisini gâib etmiş bulunursa, dîn-i İslâm da öyledir. Herkes ne derse desin Allah birdir ve her şeyin hâlık-ı müdebbiridir. Hazret-i Muhammed aleyhisselâm bu hakikati ve bu hakikatin fûrû'ât-ı ilmiyye, ahlâkiyye ve amelîyesini vaz' değil, nakil ve tebliğ ve te'yîd eyledi. Beşeriyetin sahne-i istifâdesine koydu.

Din enbiyâ-i sâlîfe ile izhâr edilmiş iken, zâyi' olmuş, tahavvülâtı tahrîfâtı uğramıştı. Menâbi'-i ilmiyyesi büsbütün zaaf kesb etmiş idi. Hazret-i Peygamber ile yeni baştan doğdu ve büyük bir inkişâfa mazhar oldu. Binlerle seneler sâha-i nazariyyâtta mahfûzen gizlenerek bilâhare âlem-i amelîyyâtta karışan kutû'-ı mahrûtiyye gibi değil, belki nazariyyâtını bile gâib ederek bilâhare hem nazariyyâtta ve hem amelîyyâtta birden bire tecellî eden bir çok hakâyık-ı ilmiyye gibi âlemde zuhûr ve inkişâf-ı kâmil ile intişâr eyledi. Bunun için İslâm hem vicdâna, hem fikre, hem hayâta bir çok sermayeler vermiş olmakla beraber yine esâsında bilcümle edyân-ı semâviyye ile müttehid ve müşterek olduğunu dermiyân eylemiştir.

Mehmed Hamdi

MÜHİM BİR MEV'IZA-İ DÎNİYYE

A'yân Reisi fâzıl-ı muhterem Mustafa Âsım Efendi hazretleri Ramazân-ı şerîfin on dördüncü Cuma günü Erenköyü'nde Zihni Paşa Câmi'inde mühim bir mev'iza-i dîniyye îrâd buyurmuşlardır. Dersin mevzûu ¹(قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي) âyet-i celîlesi idi. Âyet-i kerîmenin icmâlen tercümesinden sonra enbiyâ-yı izâm hazerâtının vazîfe-i esâsiyyesi insanları Allah'a da'vet olduğunu ve bu da'vet basîret üzerine vukûa gelmiş bulunduğunu, ekmel-i enbiyâ efendimiz hazretlerinin de bu vazîfe-i celîleyi gâyet kemâlde olarak ifâ buyurmuş olduklarını izâh buyurdular. Ba'dehû dinin ve ibâdetin insanlar hakkında dünyâ ve âhiretce bâ'is-i fevz ü felâh olacağını, ezelen ve ebeden ganiyyün anî'l-âlemîn olan zât-ı eccl ü a'lânın hiç kimsenin ibâdetinden müstefid, ma'siyetinden mutazarrır olması mümkün olmadığını, ahkâm-ı ilâhiyyenin fevâidi tamâmen ve kemâlen ibâda âit olduğunu tafsîl eylediler. Ve târîh-i kadîmden beri bü-

tün akvâm ve ümemin dünyaca saâdetleri dahi diyânet-i hakka ve ahlâk-ı fâzıla ile müterâfık olduğunu, bilhâssa ümmet-i İslâmiyye her ne zaman ahkâm-ı dîniyyelerine riâyette dūçâr-ı taksîr olmuşlarsa seyyiesini çekmiş bulunduklarını Endülüs târîhinden misâller getirerek teşrîh ettiler. Ve bu sırada her mü'minin veliyy-i kâmil mertebesinde tâât ve ibâdâta muvâzib olabilmesi hasbe'l-beşeriyye müyesserü'l-husûl olamayacağı; asıl rûh-ı mes'ele şe'âir-i ilâhiyyeye hürmet, mahlûkâta şefkat husûslarına i'tinâ ve dikkat nikâtına râci' bulunduğu; binâenaleyh ümem-i İslâmiyye'nin kaht u galâ, a'dâya mağlûbiyet gibi felaketlere ma'rûz kaldıkları edvâr ve a'sâr şeâire hürmetten mütebâid, mahlûkâta şefkatten zâhil bulundukları zamanlara müsâdif olduklarını pek belîğ bir sûrette izâh buyurdular.

Bu mukaddemât-ı hakîmânen sonra sözü ahvâl-i hâzıraya intikâl ettirerek bizim dahi senelerden beri dūçâr olduğumuz mesâib-i mütenevvianın bilhâssa gerek harb-i ahîre duhûlümüz, gerek neticesinde perişan bir hale gelişimiz şe'âir-i İslâmiyyemizi ihmâlin netâyic-i müessifesinden olduğunu dermiyân eylediler. Bu hastalıktan kurtarmak hükûmetin, kurtulmak da ahâlînin vazîfesi olduğu halde bu cihetin her iki tarafça da nazar-ı i'tibâra alınmadığını zikr ederek bundan sonra felaketimize nihâyet vermek ve bizim için saâdet kapıları açılabilmek ümidiyle gerek hükûmetin, gerek ahâlînin ahkâm-ı dîniyyeye i'tinâ etmeleri husûsunu kemâl-i ehemmiyetle tavsiye buyurdıkları gibi bu maksadın husûlüne bâis olabilecek umûrdan olmak üzere âtiyen icrâ olunacak intihâbatta aslâ fırka gayreti gütmeyerek kendilerine vekâlet edecek meb'ûslarını din ve îmân ve ahkâm-ı dîniyyede ilim ve irfân, sâhib-i ahlâk ve vicdân kimselerden intihâb etmeye çalışmalarını hemen ağılar bir vaz' ile ve gâyet açık bir lisânla beyân ve teşrîh buyurdular.

Bu mev'iza-i hakîmâne câmi'-i şerîfi hınca hınc dolduran cemâ'at-i müslimîn üzerinde pek büyük bir te'sîr yapmıştır. Bilhâssa müslümanlığı fırkacılık gayretinin fevkinde telakkileri hakkındaki beyânât-ı âliyyeleri bin türlü tefrikalarla parçalanmaya ma'rûz kalan müslümanlar üzerinde azîm te'sîrler icrâ etmiştir. Üstâd-ı muhteremimiz Mustafa Âsım Efendi hazretlerinin bir mev'iza da Bâyezid Câmi'-i şerifinde îrâd buyurmalarını temennî ederiz.

DEVLET-İ İSLÂMİYYE'NİN TA'KİB ETTİĞİ TARİK

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

Devlet-i İslâmiyye'nin bir gâyesi, bir de o gâyeye vüsûl için bir tarîki vardır; esâsları murâkabe-i ilâhiyyede

¹ Yûsuf, 12/107.

² Âl-i İmrân , 3/110

bulunan Devlet-i İslâmiyye'nin ta'kib ettiği tarîk en vâzih, en sâlim bir tarîk, gâyesi de en kâmil bir gâyedir. Devlet-i İslâmiyye reâyâsının dünya ve âhirette mes'ûd olması- nı gâye-i emel addeder; dîn-i İslâm sâliklerinin hayatta tâbi' olacağı kavâ'id-i ahlâkiyye ve ictimâ'iyeyi ta'lîm eder; dîn-i İslâm öyle bir dindir ki yalnız sâliklerini değil, belki bütün benî beşer için hayır ta'kib eder. Çünkü bütün nüfûs-ı beşeriyyeyi tehzîb etmeyi, ümem ve akvâm-ı beşeriyyeyi terbiye eylemeyi deruhde ediyor, uhuvvet-i âmme-i beşeriyye te'sîs ediyor.

[55] Devlet-i İslâmiyye nâsı hayra da'vet eder. Enbiyâ beşeri hayra sevk eder, hukemâ hayır arar; Kur'ân hayra da'vet eder; mizân-ı hayrı tavsiye eder. Hayra da'vet için işlenmesi lâıyk olan işi fiile, bilakis işlenmesi lâıyk olmayan işi terke terğîb ile hâsıl olur. Buna mebnî Devlet-i İslâmiyye ta'kib ettiği gâyeye vâsıl olmak için ancak emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker tarîkine sülûk ediyor. Ümmet-i Muhammediyye'nin hâssası emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münkerde diğer ümmetten hâlen akvâ olmaktır. Emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münkerde üssül-esâs mehafetullâhdır. Her iyilik Allah korkusundan doğar, dünyanın nizamı Allah korkusu ileddir. Ma'rûfu emreden zât Allah'dan korkar da emreder, münkeri nehy eden zât Allah'dan korkar da nehy eder, Allah'dan korkan haktan ayrılamaz.

Ma'rûfu emir, münkeri nehyeden zâtın evvel be-evvel ma'rûf ve münkeri bilmesi, hayrı şerden ayırması şarttır; yoksa ümmet bâtila da'vet olunur, ümmetten ma'rûf nehiy olunur, ümmete münker emr olunur, artık mak-sad elden gider, saâdete bedel felaket hâsıl olur. Bundan dolayı emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker ma'rûf ve münkeri bilen zâta mevdû olur.

Emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker her ümmete, her mükellefe farzdır. Hattâ farziyyeti haccın farziyyetinden daha müekkedir, emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker cihâddır, hattâ cihâddan efdaldır; hâl-i cihâdda nasıl seyfdan korkulmazsa emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde de mekârih ve mahâvifden korkulmaz, münkerâtı gören nehy eder. Başkasına muntazır olmaz. Sünnet-i enbiyâ budur, sünnet-i selef-i sâlihîn budur. Hayır ve şerri, ma'rûf ve münkeri temyîz eden her müslim nâsı hayra da'vet eder, ma'rûfu emr eder, münkeri nehy eder. ¹(كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ...الآية) nazm-ı celîlinin zâhiri buna delâlet eder. Çünkü Kur'ân-ı Mübîn'de ümem-i sâlifeye âit olan ahabâr ve kısas ancak onlardan ibret almaklığımız maksadıyla beyân buyurulmuştur. Dikkat olunsun görülür ki âyât-ı celîlede ahabâr ve kısasın hangi tarafı ibret-âmiz ise ancak o taraf zikr olunur, yoksa tarih kitabı gibi bir vak'a tamâmıyla izâh olunmaz.

Nazm-ı celîl-i mezkûr yekdiğerlerini işlemiş oldukları münkerâtın nehy etmediklerinden dolayı Benî İsrâil hakkında "Ne kötü iş işlemişler idi!" buyuruyor. Zâten fi'l-i nebîden, fi'l-i ashâb-ı nebîden de müstefâd olan budur. Hattâ bu bâbda ashâb-ı kirâm izin olmaksızın emir ve nehiyde bulunurlar idi, bu hâl aralarında şâyi' idi, onlardan bir inkâr da vâki' olmamış idi. Anlaşıyor ki emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münkerde veliyyü'l-emrden izin de şart değildir. Şu kadar ki emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker fitneyi müeddî olur ise mendûb olmaz, harâm bile olur.

Filvâki' bazıları emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerde (امن على النفس) şartını beyân ediyorlar ise de mezheb-i muhtâra göre bu da şart değildir.

Ümmet tenâhî ve teâmür (biri birine emir ve nehy etmek) ile hey'et-i ictimâ'iyede sa'âdet-i umûmiyye husûlüne umûmun kuvvetiyle çalışmayı tekâfûl-i umûmî altına almış olur, sa'âdet-i maddiyye ve ma'neviyyeyi istihsâl etmenin yegâne tarîki muktezâ-yı akl ile kavâ'id-i tabîate, sünen-i ilâhiyyeye muvâfık hareket etmektir. Bu ise irşâdât-ı Kur'âniyye'ye imtisâlen evâmir-i ilâhiyyeye ittibâ' ve nevâhî-i sübhâniyyeden ictinâb ile hâsıl olur. Tenâsuh ile (efrâdının her biri diğerine nasîhate kıyâm ile) münkerâtın şuyûu müstehîl olur, efrâd-ı ümmet arasında ma'rûf müstakar olur, aralarında tefrikaya bir menfez kalmaz, dinde ihtilâf bile ber taraf olur.

Ümmet arasında teâmür ve tenâhî olmazsa ümmet fesâda dūğâr olur, ümmet irtikâb-ı münkerâtın sâkit olursa ümmet isminden çıkar, parça parça olur; aralarında câmia kalmaz. Çünkü ümmet efrâddan mürekkeb bir cemâattir ki aralarında bir râbîta, bir vahdet vardır; mecmûu bir bünyenin a'zâsı gibidir.

Ümmet ancak emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile hayr-ı ümmet olur.

Salâh-ı ibâd, salâh-ı bilâd ancak emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker ile hâsıl olur. Şe'âir-i dîniyye, hudûd-ı ilâhiyye ancak emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker ile ikâme olunur. Bir ma'siyet hafı kalırsa ancak sâhibine mazarrat verir. Fakat zâhir olur da inkâr ve nehy olunmazsa mazarrat umûma sirâyet eder.

Şurası unutulmasın ki da'vet-i âmmeye mütesaddî olan zât da'vet ettiği şey ile muttasıf olmalı, âmir bil-ma'rûf emri kabûl etmeli, nâhî ani'l-münker menhiyyün-anhdan kaçınmalı. Yani emir ve i'timâr, nehiy ve intihâ cem' olunmalıdır:

لاتنه عن خلق وتأتى مثله - عار عليك اذا فعلت عظيم

Emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker râbîta-i vâhdet-tir. Câmiayı hıfz eden, firkati men' eden emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerdir. Ma'rûf ukûl ve tabâyi'-i selîmenin müstahsen gördüğü, münker bil-aks müstakbeh gördüğü şeydir; ma'rûf aklen ve şer'an iyi olan, münker

¹ Mâide, 5/79.

aklen ve şer'an kötü olan şeydir. Bu bâbda mürşid selâmet-i fitrat ile beraber Kitâbullah, sünnet-i Resûlullâh, amel-i ashâb-ı Resûlullâh'dır. İmâm Ahmed ve Müslim ve ashâb-ı Sünen'in Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivâyet ettikleri ¹ (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ) hadîs-i şerîfi mûcebince herkes emr-i münkeri tağyîre kalkışır, kudret ve istitâati var ise men' ve tağyîr eder, meselâ yağı, unu tağşış eden bir kimseyi görür ise onu tağyîr etmek vâcib olur; elinden gelmezse dili ile tağyîr eder, bu kimseye va'z u nasihatte bulunur, hattâ hâkime bile mürâcaat eder, elinden [56] hiç bir şey gelmezse fâile buğz eder, fi'l-i münkerden râzı olmaz. Emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerin ehemmiyeti işte bundan nâşîdir. Şuyû'-ı münkerât ümmetin bâdî-i tehlikesidir:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ²

Cenâb-ı Hakk'ın ümmete vâcib kıldığı emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker ancak kuvvet ve emâret ile tamâm olur, çünkü bil-fiil izâle edecek olan âmir ve nâhi hükûmettir, nitekim vâcib olan cihâd, adl, mazlûma nusret, hudûdu ikâme, hacı ikâme, salât-ı Cum'a ve îdi ikâme de ancak kuvvet ve emâret ile tâm olur. Buna mebnî "Es-sultânü zıllullâhi fi'l-arz" eseri vârid olmuştur. Hattâ "Sultân-ı câir ile altmış sene bulunmak bir gece sultansız bulunmadan aslahdır" bile denilmiştir. Şimdiye kadar türlü türlü zuhûr eden hâdisât-ı ictimâ'iyeyi tecrübe ve tedkik edenler bu sözü tasdik ederler zannederim. Fuzayl bin İyâz, Ahmed bin Muhammed bin Hanbel ve sâire gibi selef-i ümmet bundan nâî "Bizim kabûl olunacak bir duâmız olsaydı sultana duâ eder idik" demişler idi.

Velıyyü'l-emr ancak emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker için nasb olunmuştur. Velâyetten, hükûmetten emâretten maksûd da budur. Velıyyü'l-emr Allah'a itâat, elden geldiği kadar mesâlih-i ibâdî rû'yet kask etmelidir. Velıyyü'l-emr ferâiz-i dîniyye, sıdk, emânet, birri-vâlideyn, sıla-i rahm, hüsn-i mu'âşeret... ilh. gibi ma'rûfu emr eder; mücmaun-aleyh olan muharremât-ı zâhireyi, gışş, kizb, hiyânet, yol kesmek, gasb u gârete kalkışmak, memlekette âsâyışı ihlâl etmek, bir fesâd çıkarmak.. ilh gibi mefâsid-i ictimâ'iyeyi; nikâhı şer'an câiz olmayan kadını nikâh etmek, setri vâcib olan a'zâyı setr etme... ilh gibi nesil ve ırza âit olan mefsedet, hulâsa bütün münkerâtı men' eder. Terki vâcibâtı dolay, fi'l-i muharremâtı dolay fâillerini ukûbete dūçâr eder; hattâ men'-i fesâd için; ikâme-i hudûda temekkün ve iktidâr için zümre-i müfsideye karşı kıtâlde bile bulunur.

Emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker tedricîdir. Bu bâbda kâide (لا غلط الا رفقا لا رفقا) dan başlayarak

(فالا غلط) ya kadar varır; mev'iza ve nasihatten başlanır, tehdide, hapse ve sâir ukûbâta kadar varılır.

Elhâsıl velıyyü'l-emr münkerâtın şuyûuna aslâ müsâade etmez. Mücerred nehy-i ani'l-münker maksûd olmakla şekli ref' ve izâlede maslahata riâyet eder, dirâyet ve nüfûz-ı nazarına göre muâmele eder. Sıdk ile vakten ba'de vaktin bilâdda teâmülün ihtilâfına göre akvâl-i fukahâya ittibâ' ile dini, aklı, ırzı, demi, malı sıyânet eder.

Din ancak emâret, velâyet-i emr ile kâim olur, dîn-i İslâm ancak devlet-i İslâmiyye'nin bekâsı ile kâim, devlet-i İslâmiyye'nin inkırâzı ile munkarız olur. Salâh-ı dîn ve dünyâ için elzem olan mesâlih ve makâsıd-ı şer'ıyye ancak cem'ıyyet ile tâm olur. Her cem'ıyyet için bir baş bulunmak zarûrîdir. Ebû Dâvud'un tahrîc ettiği bir hadîs-i şerîf mûcebince imâmü'l-hükkâm, Seyyidü'l-enâm efendimiz hazretleri "Üç kişi bir sefere çıkarsa içlerinden birini emîr kılınlar" buyuruyor. Sefer esnâsındaki ufacak bir cem'ıyyette birinin emîr kılınmasını emreden Nebî-i zîşân bununla sâir envâ'-ı ictimâiyyâta da bir emîre tenbîh etmiş oluyor. Başsızlığı, anarşistliği kökünden koparıyor.

Emâret vâcibât-ı dîniyyenin en büyüklerindendir. Velâyet-i emr, emâret emr-i dînîdir, öyle bir karâbettir ki onunla Allah'a takarrub olunur. Resûlullâh'a tâat ile beraber kurbet-i emâret efdal-i kurubâttır. Ne çare ki birçok kimselerin mücerred riyâsete veya mala veya şöhrete olan ihtirâsları dinlerini ifsâd ediyor, rüesâ-yı umûr rüesâ-yı müfsidîn oluyor.

Dünyâda en kötü velâyet, en kötü hükûmet hükûmet-i Fir'avniyye'dir: ³ (إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ طَائِفَةً مِنْهُمْ يَتَّبِعُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِ نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ) nazm-ı kerîmi mûcebince Fir'avn Mısır'da halkı hakîr görür, halka ceberût ve azamette bulunur; ve ahâlîyi tefrikaya düşürüp bir kısmını zebûn ve makhûr eder; erkek çocukları boğazlar; kadınları alıkor idi, çünkü müfsidînden idi. Artık tebaasını istihkâr eden, tebaasına karşı tahakküme kalkışan, kibir ve azamette bulunan, tebaasını tefrikaya dūçâr eden, öldüren, tebaasına zulüm ve gadr eden bir hükûmet hâşâ hükûmet-i İslâmiyye değil, hükûmet-i Fir'avniyye olmuş olur.

(Ceride-i İlmiyye)

İzmirli

İsmâil Hakkı



MÜSLÜMANLAR NEDEN GERİ KALDILAR VE NİÇİN İLERLEYEMİYORLAR?

Bir mes'ele ki bugün küre-i arz üzerinde mevcûd bütün müslümanları her vakitkinden ziyâde işğal ve iz'âc

¹ Müslim, Sahih, Kitâbü'l-İmân, 20.

² Enfâl, 8/25.

³ Kasas, 28/4.

etmektedir. Ve etmesi lâzım gelir. Vâkıa bu mes'eale yalnız bugünün mes'ealesi değildir.

Asırlardan beri azıcık düşüncesi olanları derin derin düşündürmekte idi. Fakat bugün artık en hâd bir devresine girmiş bulunmaktadır. Çünkü âlem-i İslâm'ın en büyük kısmını teşkil eden yerlerde müslümanların çoğu Hilâfet-i Uzmâ-yı İslâmiyye hakkında büyük ümidler perverde etmekte idiler. Biz onların dâimâ medâr-ı iftihâr ve vesîle-i necât ve felâh olacak ümidgâhı idik. Fakat son vak'alar mes'eleyi bütün üryânlığıyla meydana çıkardığından o ümid ile yaşayan müslümanlar da şimdi zehrâb-ı ıztrâbın en müdhişi olan inkisâr-ı ümîd ve hayâl azâbına düşmüş [57] bulunuyorlar. Evet gâyet ağır ve ciddî olan bu mes'eale hiçbir vakit bugünkü şiddeti iktisâb etmemişti. Çünkü kıblegâh-ı İslâm taarruz ve inhilâlden oldukça masûn ve mahfûz kalmış bulunuyor idi.

Tabiidir ki bir ıztrâbın istidâd ve teammümü dâimâ şeâmet-âver değildir. Belki de ekseriyâ mûcib-i teyakkuz ve intibâh olduğu cihetle saâdet-âverdir. Binâenaleyh bizim de hâl-i esef-iştimalimizin derece-i nihâyeye varması, hiç şüphe yoktur ki hakikî intibâhımızı mûcib olarak esbâb-ı tedennî ve mesâyibimizi iyice teşhîse ve en doğru tedâvîyi bulup hüsn-i tatbîkine muvaffak olmamıza bâdî olacaktır. Ancak bu bâbda uhdemize terettüb eden ehem vazîfeler vardır ki onlar da ye'se düşmeyerek mâzî ve hâli kemâl-i dikkat ve i'tidâl ile tedkik edip hakikati iyi anlamak, sonra da icâbını hakikî ehl-i îmânlara yakışacak sûrette icrâ eylemektir. Ye'se düşmemeliyiz. Çünkü yeis ahlâkan mezmûm, Neste'üzübillâh;

¹ (إِنَّهُ لَا يَأْتِيَنَّ مِنْ رُوحِ اللَّهِ)

İztrâbât ve mesâyibin istidâdı yeis değil, ümîd-i necâtı müstelzim olmalıdır demiştim. O da hadîs-i Peygamberî ile sâbit bir hakikattir: اشتد ازمة تنفرجى

Mâzîyi, hâli iyice tedkik ederek hakikati anlayıp sonra işe girişmeliyiz. Çünkü ² (وَلَا تَقُفْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) buyurulduğu gibi tâ Fâtîha-i şerîfede ³ (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) âyet-i celîlesindeki aleyhim zamîrlerinde mâzîye ve hâle âit bilcümle vekâyi' ve şuûnu nazar-ı i'tibâra almak lüzûmunun munderic bulunduğu müfessirîn-i kirâm hazerâtının irşâdât-ı aliyyeleriyle ma'lûmumuzdur. Vâkıa insanın matmah-ı nazarı dâimâ istikbâle ma'tûf olmak lâzım gelir. Fakat mâzîyi, hâli hakkıyla nazar-ı i'tibâra almadıkça ve onlara hakkıyla merbût kalmadıkça sağlam bir istikbâl te'mîni mümkün değildir. Onun için ben: "Mâzî geçmiş. Hâl bize hâkim. Şimdi biz istikbâle hâkim olmak için çalışmalıyız. Ancak istikbâle hâkim olabilmek

için mâzî ile hâle âkılâne merbût olmamız lâzım geldiğini unutmamalıyız" diyorum.

Hakikî ehl-i îmânâ lâayık sûrette çalışmak lüzûmunu zikr edişimiz maatteessüf bu bâbda kusurlarımızın pek çok ve pek büyük olduğunu hep bildiğimizdendir. Halbuki amelsiz îmânın işe yaramayacağı,

⁴ (الایمان والعمل قرینان لا یصلح کل واحد منهما الا مع صاحبه) hadîs-i şerîfiyle sâbittir. Binâenaleyh hakikat tezâhür ettikten sonra yalnız anlamakla kalmayıp büyük derdimizin izâlesi için aklımızın erdiği, gücümüzün yettiği kadar çalışmaya da hepimiz azm ü cezm etmeliyiz.

Gelelim asıl mevzûa: Makâlemizin başında müslümanlar ne için geri kalmışlar demiş idik. Geri kalmak için bir kere ileri gitmek lâzım gelir. Evet, müslümanlar bir vakitler ileri gitmişler ve gâyet esâslı bir medeniyet meydana getirmişler idi. Hattâ yalnız kendileri ileri gitmiş olmayıp başkalarının da ileri gitmelerine ve daha doğrusu bugünkü medeniyetin zuhûr ve husûlüne sebep olmuşlardır.

Bunu isbât için târihi söyletelim: Târîh gösteriyor ki Cenâb-ı Peygamber efendimiz ba's buyuruldukları vakit bütün âlem medeniyetten mahrûm idi. Çin ve Mısır medeniyetleri çoktan munkarız olmuş bulunduğu gibi Benî İsrâil, Yunan ve Roma medeniyetleri de kalmamış idi.

O zamanlardan kalma kütüb ve âsâr metrûk, bî-rağbet ve ziyâa mahkûm bir halde bulunuyordu.

Arabistan ve civârları ilim ve ma'rifetten bî-haber olduğu gibi Avrupa da karanlık bir cehâlet içinde pûyân idi. Hristiyanlık hiçbir eser-i medeniyet gösterememiş, dünyâ baştanbaşa zulmet ve cehâlet içinde idi. Hazret-i Peygamber'in mehd-i zuhûru olan yerlerde öyle garîb âsâr-ı cehl ü vahşet var idi ki insan vukûuna ihtimâl veremez. Meselâ kız evlâtlarını fazla boğaz addederek diri diri gömmek mûcib-i mefharet bir âdet sayılıyor idi. Ve deve bevlîyle taattur! ve tetahhur! ederler idi.

Medeniyetin en büyük şartı olan emn ü âsâyış ve hüsn-âmîziş fevkalâde muhtel idi. İşte Fahr-i Kâinât efendimiz öyle bir zamanda böyle bir muhît içinde yetişerek dîn-i İslâm'ı neşre başladı. Ma'rûz kaldığı pek şiddetli muhâlefetlere, mûmânaatlara rağmen az vakit zarfında ahlâk-ı umûmiyye üzerinde büyük âsâr-ı salâh görülmeye başladı.

İmân etmeyenler bile ta'kîb ettikleri yolların insanî olmadığını anlar olmuşlardı. Beş on sene zarfında âdât-ı câhiliyyetin pek çokları terk edildi. Hele biri birlerinin kanlarına susamış nice kavimler feyz-i İslâmiyet'in te'siriyle kardeş oldu.

Hayât-ı Peygamberî esnâsında kıyâmete kadar dünyânın her yerine ve her zamanına kifâyet edecek esâsât-ı

¹ Yûsuf, 12/87.

² İsrâ, 17/36.

³ Fâtîha, 1/7.

⁴ Suyûtî, el-Câmiu's-Sagîr, 5120.

medeniyyenin=dîniyyenin kâffesi kâmilten tekarrur etti. Yani *Kur'ân-ı Kerîm* kâmilten nâzil oldu. Artık ondan sonra o kitâb-ı mübînden istifâde etmek, ahkâm-ı celîlesinin hüsn-i tatbîkine muvaffak olmak kalıyordu ki âlem-i İslâm şimdiye kadar bu husûsda şân-ı celîl-i İslâm'ın muktezâsı kadar değilse de yine uluvv-i İslâm'ı göstermeye kifâyet edecek derecede muvaffakiyetler gösterdi.

Ma'lûmdur ki medeniyetin veya dinin (Biz din ve medeniyeti bir ma'nâya kullanıyoruz) üç rûkn-i esâsîsi vardır: Akılca salâh, bedence salâh, rûhca salâh, ta'bîr-i âharla ilim ve ma'rîfet, sıhhat-i beden ve ahlâktır.

Ehl-i İslâm bunların kâffesinde büyük terakkiler te'mîn etti. Daha evvel gelen medeniyetlerin ihyâsına, ikmâl-i nevâkısına himmet ettiler. Hakikat, o vakitler için en son ve en müterakkî, fakat unutulmuş olan Yunan medeniyetinin [58] zıyâ'dan muhâfazası, ihyâsı ancak müslümanlar tarafından lisân-ı Arab'a tercümesi sâyesinde olduğu gibi Yunan medeniyeti bir hakikate bedel bin hurâfe ile esâtîr ile karıştırılmış olduğundan onların muzır te'sîrâtını izâle ile ciddin hezle, hakîkatin hayâle galebesini te'mîn ile hikmet ve medeniyete metânet ve kemâl bahş etti.

Ulûm ve maârif, hüner ve ma'rîfet husûslarında âlem-i İslâm'ın ne büyük yenilikler, terakkiler gösterdiği herkesce müsellemdir. Daha ibtidâ-yı İslâm'da ilm-i cebr icâd edilmiş ve bunun İmâm Ali Efendimiz tarafından ta'lîm buyurulmuş olduğu meşhûrdur.

İlm-i kimya kezâlik hukemâ-yı İslâm tarafından icâd ve bir tarz-ı selîme ifrâğ edilmiştir. Pusulayı, kağıdı, barutu, topu, tûfengi ilk müslümanlar icâd veya isti'mâl ettikleri ma'lûm değil midir?

Memleketlerin, milletlerin hüsn-i idâresi, sevkü'l-ceyş, posta muâmelâtı, hastahâneler, medreseler, dâru's-sinâalar hep âlem-i İslâm'da zamanına göre tekemmül etmiş âsâr-ı irfândandırılar.

Müslümanların kuvvet ve sıhhat-i bedene ne derece ehemmiyet verdikleri meşâkk-ı seferiyyeye tahammül ve kuvvet ve kudret husûsunda gösterdikleri âsâr-ı besâlet ve metânetlerle sâbittir.

Zevk-i bedîîlerini de hâlâ erbâbının hayretlerle temâşâ ettiği âsâr-ı tezyîniyye ve mi'mâriyye göstermektedir.

Ahlâk husûsundaki büyüklükleri de müslim ve gayr-i müslim bilcümle anâsır-ı insâniyye üzerinde tatbîk ettikleri adâlet ve şefkatlerle müsbettir. Bilcümle hukemâ-yı felâsifenin de ittîfâk ettiği vechile ahlâk, adâlet ve şefkat olup bunlar dinimizin emrettiği adl ü ihsân kâideleriyle te'mîn edildiğinden en ulvî tatbîkât-ı ahlâkiyye numûneleri Cenâb-ı Peygamber'in zamân-ı saâdetlerinde görüldüğü gibi hulefâ-yı râşidîn ve ondan sonra gelen mülûk-i âdile zamanlarında da pek çok misâlleri vardır.

Halîfe ve ibn-i amm-i Resûlullâh Cenâb-ı Ali'nin huzûr-ı hâkimde bir Mûsevî ile yan yana muhâkeme oldukları ve şahidlerin adem-i kifâyesine binâen da'vâyı Hazret-i Ali'nin gâib ettiği fakat bu merteye yüksek adâlet karşısında Mûsevî'nin müteessir olarak Cenâb-ı Ali'ye tarziye verip dîn-i Muhammedî'yi kabûl ettiği meşhûrdur. Daha evvel Hazret-i Ömer radiyallâhu anhin Kudüs fütûhâtında ve sâir vesîlelerle gösterdiği ulvî adâletler bütün dünyanın bütün târîhlerinde zînet-bahş-ı insâniyyet olarak mastûrdur. Hâsılı târîh-i İslâm gâyet kudsî adâlet numûneleriyle doludur. Şefkat ve merhamet husûsunda dahi müslümanlar her millettten ileri gitmişlerdir. İnsanlardan başka hayvânât için dahi müessesât-ı hayriyye yapıldığı bugün hâlâ mevcûd olan âsâr-ı vakfiyyeleriyle müberhendir.

Hulasa-i ma'rûz İslâm'ın medeniyet-i cihâna ne kadar ciddî, ne kadar ulvî hizmetler ettiği dünyânın her yerinde mevcûd olan İslâm âsâr-ı umrânıyla sâbit olduğu gibi dost, düşman bütün doğru yazan milletlerin âsâr-ı muharrerelerinde mahfûzdur. Bu bâbda *Dîn-i İslâm ve Ulûm-ı Fünûn* kitâbında Avrupa ve Amerika müelliflerinin ifâdelerine, şehâdetlerine müstenid gâyet mevsûk ve mühim ve gâyet câlib-i dikkat tafsîlât mevcûd olduğundan arzu edenler oradan okurlar.

Pek a'lâ dünyanın en yüksek dinine mâlik ve o kadar vâsi' ve mühim fütûhâta mazhar olmuş ve birçok ilmî muvaffakiyetler göstermiş; büyük âlimler yetiştirmiş olan bu millet-i İslâmiyye sonradan ne için gerilemiş ve ilerlemekte devâm edememiş diyeceksiniz değil mi?

Evet bu suâl kendi kendine vârid-i hâtır olur. Fakat bu suâlde tashîh edilecek bir cihet vardır, evvelâ onu tashîh edelim. Ne için gerilemiş demiyelim de ne için geri kalmış diyelim. Çünkü âlem-i İslâm evvelâ gerilememiş, geri kalmıştır. Geri kaldıktan sonra gerilemek de zarûrîdir. Buralarını tekrar izâh edeceğiz. Şimdi ne için geri kalmış diye kabûl edelim. Zira müslümanların bu hâli başlıca ve evvelâ Avrupalıların ilerlemelerinden neş'et etmiştir. Müslümanların gerilemelerinden değil, binâenaleyh daha iyisi Avrupalılar nasıl ilerlemişler orasını arayalım.

Yukarıda müslümanlar hem kendileri ilerlemişler, hem de başkalarının ileri gitmelerine, daha doğrusu bugünkü medeniyetin zuhûr ve husûlüne sebep olmuşlardır demiş idik. Şimdi onu izâh edeceğiz.

Müslümanlar neşr-i dîn ve medeniyet için dâire-i fütûhâtı tevsi' ettikleri sırada ma'lûm olduğu üzere ilk asr-ı hicrî nihâyetlerinde Avrupa'ya geçerek bilâhare Endülüs medeniyetinin zuhûruna sebep olmuşlardır. O vakitler Avrupa âlemi tamâmen zalâm-ı cehâlet içinde ve herkes biri birinin gözünü çıkarıyor idi. İslamların bu ilerlemeleri onların intibâhlarını mûcib oldu. Ve mûcâ-

veret sebebiyle gittikçe artan temas da müslümanların en büyük medâr-ı temeyyüzü olan ilim ve ma'rifetten müstefid olmak için çalışmalarını intâc etti. Avrupalılar kendi devr-i intibâhlarının on beşinci on altıncı asırlarda olduğunu söylerlerse de hakikat iyi aranırse Avrupalılar ilk ders-i intibâhı müslümanların Endülüs medeniyetlerinden almışlardır. Mes'elenin bir safhası böyle olduğu gibi diğer bir mühim safhası da Ehl-i Salîb seferlerine âittir ki bugünkü Avrupa terakkiyâtı en ziyâde Endülüs medeniyetiyle Ehl-i Salîb seferlerinden aldıkları intibâha medyündür.

Avrupalılar devr-i intibâhlarını tıbâatın îcâdına med-yûn gösterirler ki bir cihetle doğrudur. Fakat tıbâatı îcâd edecek kadar münevver yetiştirmek için de bir devr-i intibâh geçmiş olmak lâzım gelmez mi? Hem tıbâat on beşinci asırda îcâd olunmuştur. Halbuki Avrupalıların ilim tahsiline daha evvel çalışmaya başladıkları el yazılarıyla muharrer mahfûz kitâ [59]blarıyla sâbit olduğu gibi şimdi bizim ecnebî mekteplerinde tahsîl için gittiğimiz nevi'den Endülüs'e gelerek İslâm medreselerinde tahsîl-i ulûm eden pek çok hristiyan talebe bulunduğu da târîhlerde mezkûrdur. Hele Ehl-i Salîb seferlerinde büyük kuvvetlerle küçük kuvvetlerimize mağlûb olmaları bütün bütün nazar-ı dikkatlerini celb ederek sebebini taharrîye sevk etmiş ve neticede müslümanların ulûm ve fûnûna râğbet etmelerinde ve dîn-i İslâm'ın hurâfâta mûmânaat ve hakikate fart-ı merbûtiyyetinde bulmuşlar ve bu sûretlerle bir taraftan aralarında ulûm ve ma'rifin intişârına çalışmışlar diğer taraftan hurâfâtı, efkâr-ı sakîmeyi atarak terakkî tarîkini tutmuşlardır. İlmin, ma'rifin aralarında kolayca intişârına hizmet eden âlet-i kırâat ve kitâbete mâlik olmaları bu bâbda en mühim âmil olmuş olduğu gibi yine bu âlet-i kırâat ve kitâbetin basitliğidir ki Avrupalıların terakkîlerinde en mühim âmil gördükleri tıbâatın îcâdı emr-i azîminin de kolayca îcâdına sebeb olmuştur.

Eğer Avrupalıların terakkîsi ancak tıbâatın îcâdıyla başlamış olsa idi tıbâatın yeni îcâd olunduğu bir zamanda Kristof Colomb yetişmiş olabilir mi idi?

Hâsılı Avrupalıların hakîkî devr-i intibâhlarının müslümanların Avrupa'ya geçtiklerinden sonra hâsıl olduğunda ve bâ-husûs Ehl-i Salîb temâsları üzerine kuvvet bulduğunda şüphe yoktur. On beşinci ve on altıncı asırdaki sür'atle terakkî eden devr-i terakkî hep evvelki intibâha ve pek doğru olarak tıbâatın îcâdına merbûttur, Avrupalıların Yunan âsâr-ı medeniyyesini tedkik etmeleri de yine Arab kitâbları vâsıtasıyla olmuştur ki bu hakikat Avrupa târîhlerinde ber-tafsîl mastûr olduğu gibi el-yevm kütübhanelerinde mahfûz kitâblarla da sâbittir.

Binâenaleyh Avrupa terakkiyâtının ve bugünkü medeniyetin feyz-i İslâm sâyesinde olduğu muhakkak olup

gelecek makâlemizde onlar terakkî ettikleri halde biz ne için edememişiz oralarını izâh edeceğiz inşâallâh.

Doktor Milash
İsmail Hakkı



HAKİKAT İLERLİYOR

Zola, Fransa'nın bu müstesnâ sîmâsı bidâyeten ümitsiz görünen fakat haklı olduğuna kâni' olduğu bir da'vânın müdâfiiliğini deruhde ettiği zaman, bütün cihâna karşı bilâ-pervâ şöyle bağırıyordu: Hakikat ilerliyor!.

Evet, efkâr-ı umûmiyye, gûnâgûn entrika ve tezvîrlerle yanlış cereyânlara sürüklenirken, hakikat unutulmuş gibi idi. Birdenbire bülend-viddânlarda bir isyân koptu. Hakikat kıpırdanmaya başladı, nihâyet yürüdü ve mu-zaffer oldu.

Sevgili vatanımızın mukadderâtı hakkında Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini tağlît için kurulan menfûr entrika ve tezvîrler de bidâyeten hakikati setr ettirecek bir şekli vahîm almıştı. Fakat her kudretin, her sultanın fevkinde bir adâlet-i ilâhiyye vardı. Müslümanlar, bu adâletin er geç tecellî edeceğine îmân ediyorlardı. Şüphesiz bir adâlet tecellî edecek ve hakikat ilerlemeye başlayacaktı. Bugün hakikat henüz kat'î galebesini kazanmış olmakla beraber, herhâlde ilerliyor hiçbir zaman ümidimizi kesmediğimiz adâlet ve lutf-ı sübhânî sâyesinde nihâyet hakikatin galebe edeceğine îmân edelim.

Türkler beşeriyeti kemiren müdhiş cîdâlden çekildikleri zaman insaniyete bir ufk-ı nevîn açmak vaadiyle ileri sürülen Wilson Prensiplerine istinâd etmiş, silâhlarıyla beraber haklarının te'mînini de İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya gibi büyük devletlerin namusuna tevdi' eylemiştir.

Wilson Prensipleri'nin bilhâssa bize âit olan meşhûr 12. maddesi Devlet-i Osmâniyye hakkında bilhâssa şu husûsları istihdâf ediyordu.

1. Boğazların bilcümle milletlerin sefâin ve ticâretine küşâdı.

2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan bütün ak-sâmı üzerinde hukûk-ı hükümrânî-i Osmânî'nin sûret-i mutlakada muhafazası.

3. Türkiye'de sâkin akvâm-ı sâirenin terakkî ve inkişâfının te'mîni.¹

* * *

¹ Buradan on sekiz satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

[60] *The Morning Post* gazetesi 24 Mayıs 1919 tarihli nüshasında bu intibâhı şu sûretle anlatıyor:

“İzmir sergüzeştinin parlak bir muvaffakiyet teşkil etmediğini gizlemek fâidesizdir. Vukûa gelen müsâdemeler neticesinde maktûl düşenlerin mikdârı daha şimdiden dört beş yüze bâliğ olmuştur. (Kemâl-i teessürle ilave edelim ki müsâdeme sûretiyle değil gadren imhâ edilen ma’sûmların mikdârı *The Morning Post*’un gösterdiği rakamlardan pek fazla olduğu tahakkuk ediyor) ve bundan da anlaşılıyor ki meşhûr “Hasta Adam” ölüm yatağında sâkin bir devre-i ihtizâr geçirmeyecektir. Bütün Türk imparatorluğu dâhilinde gâyet şedîd bir hiss-i galeyân mevcûd olduğu şüpheden vârestedir. Birkaç gün evvel kuvve-i karîbeye gelmiş zannolunan Türkiye mes’elesi-nin sûret-i halli şimdi her zamandan daha uzak bulunmaktadır. Fransa, Türkiye’nin harîta-i âlemden silinmesi arzusunı besleyemez. Fransa an-asıl Türk olmayan vilâyetlerin düvel-i muazzamanın vekâletine verilmesine tarafdâr bulunmaktadır.

Fransa’nın Türkiye’de birçok menâfie mâlik olduğu cümlelerin ma’lûmudur. O, İngiltere’nin menâfi’-i ticâriyesini tanımakla beraber, İstanbul ve Boğazların yalnız bir devletin vekâletine verilmesinin büyük ve ciddî felaketler tevlið edeceğine kâni’dir. Fransa’nın nokta-i nazarı, Türklerle meskûn bir Türkiye vücûda gelmesi olduğunda şüphe yoktur.”

Emînin ki, Fransa’nın olduğu gibi bütün dünyânın da nokta-i nazarı bu olacaktır. Milliyetlerin hukûku tasdik edildiği bir asırda, Türklerin de kendi millî hudûdları dâhilinde müstakil bir hayat sürmeleri, hakk-ı meşrûu umûmen kabûl edilecektir. Çünkü cihânın huzûr ve sükûnu için bundan başka çare yoktur.

Türkiye’nin mukadderâtıyla alâkadâr olan yalnız Osmanlı Türkleri değildir, üç yüz elli milyonluk âlem-i İslâm da bu husûsda Türkler kadar alakadârdır.

Londra’daki müstemlekât müessesesi binâsında Mayıs’ın yirmi dördünde keşide olunan mükellef bir ziyâfet esnâsında Bikanir mihracesinin îrâd ettiği nutuk bu âlâkanın derecesini bütün dünyâya anlatmıştır.

Müşârun-ileyhin pek mühim olan bu nutkundaki şu

fıkralar, bu nokta-i nazardan ne kadar kıymetdârdır:

“Hindistan’ın bu yüzden (harb ve kaht u galâ) ma’rûz kaldığı müşkilât, altmış yedi milyon Hind müslümanlarınca Türkiye’nin ve makâm-ı Hilâfet’in âtî ve mukadderâtı hakkında hissolan heyecanlı endişe sebebiyle bir kat daha arttı. Maamâfih, ekseriyet-i kâhiresi İngiltere’ye sâdık olan Hindistan ahâlîsi, Hindistan nâzırı Mister Montagu’nun mevâ’id-i ahîresinden dolayı istikbâle doğru ümidvâr nazarlar ile bakıyor.”

Hindistan’ın altmış yedi milyon müslümanını heyecanlı endişelerle bî-huzûr eden Türkiye ve Hilâfet mes’elesi, bütün cihândaki müslümanları da aynı sûrette titretmektedir. Bikanir mihracesinin Hindistan Nâzırı Mister Montagu’ya atf ettiği mevâ’idle müşârun-ileyhin 22 Mayıs’da Avam Kamarası’nda îrâd etmiş olduğu nutuk olmalıdır. Filhakika Mister Montagu, bu nutkunda Hindistan’da ve bütün İslâm âlemindeki hoşnutsuzluğun esbâbını izâh ederken aynen şu beyânâtta bulunmuştur:

“İktisâdî sebeplerden sonra, esâs sebeblere nakli kelâm edeceğim. Bence bunların birincisi, Türkiye’nin mağlûbiyeti üzerine cereyân eden münâkaşâtın âlem-i İslâm’da husûle getirdiği teessür ve hayrettir. Geçen hafta, Mısır ahvâlî¹

* * *

Mister Montagu bu nutkunda ahvâl-i hâzırâyı teşrîh ettikten sonra çâre-i tedâvîye nakli kelâm etmiş ve bu husûsda bizim için pek mühim olan şu beyânâtta bulunmuştur:

“Müslümanlara gelince, kendi nâmıma şurasını beyân etmek isterim ki, müslümanları galeyâna sevk eden sebepler nokta-i nazarından ben de kendilerinin hissiyatına kemâl-i samîmiyetle iştirâk ederim. Geçen Cumartesi gününe kadar ben ve arkadaşlarım Paris’de, Hindistan müslümanlarına mensûb üç murahhasın iştirâkiyle bu nokta-i nazarı Dörtler Meclisi huzûrunda her fırsatta müdâfaa ettik ve kendi nokta-i nazarımızı anlattık.

“Eğer Hindistan’daki müslüman efkâr-ı umûmiyyesini tatmîn etmek istiyorsanız buna ancak Türk İmparatorluğu’ndaki Türkler hakkında milliyet nazariyesini ve mu-

¹ Buradan on iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

kadderât-ı zâtiyyeyi ta'yîn esâsını tatbîk etmek sûretiyle muvaffak olabilirsiniz. Müslüman vatandaşlarımızı (yani Hindistan müslümanlarını) tatmîn için şurasını beyân etmek isterim ki Paris'deki sulh müzâkerâtı esnâsında, her hangi bir kimsenin sırf müslümanlara âit bir mes'eale olan Hilâfet mes'ealesine müdâhale etmek isteyecek kadar çılgın olduğunu gösterecek tarzda resmî ve gayr-i resmî hiçbir söz sarf edilmemiştir. Daha ileri giderek diyeceğim ki hâl-i hâzırda [61] muayyen bir dine (İslâmiyet'e) âit olan ma'bede (Ayasofya'ya) sulh münâsebetiyle müdâhale edilmesi tehlikesi kat'iyen mevcûd değildir."

Evet hakikat ilerliyor: Hindistan nâzırının dediği gibi nihâyet bütün dünyâ anlayacaktır ki müslüman efkâr-ı umûmiyyesi ancak Türk İmparatorluğu'ndaki Türkler hakkında milliyet nazariyesini ve mukadderât-ı zâtiyyeyi ta'yîn esâsını tatbîk etmek sûretiyle tatmîn olunabilir.

Nasıl ki Paris'deki Şark Hey'eti'nce de bu hakikat daha şimdiden kısmen anlaşılmıştır. Filhakika ahîren Paris'den gelen bir telgrafta, bu hey'etin "Toros'un beri tarafındaki Türk memleketlerinin tamâmiyet-i mülkiyesiyle istiklâlinin muhâfazası Fransa için ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâiz bulunduğunu taht-ı karâra almış olduğu" haber veriliyor.

Bu karâra göre, bu kısm-ı arâzî dâhilinde bulunan İzmir'in Türkiye'ye âit olacağı tahakkuk ediyorsa da Toros Dağlarının öte tarafında umûmiyetle Türklerle meskûn olan Adana vilâyetiyle Maraş, Ayntab, Kilis, Urfa sancakları, Ma'muretü'laziz ve Diyarbekir vilâyetlerinin mukadderâtı meşkûk kalıyor.

Halbuki bütün bu havâlî Türklerle meskûndur. Türk ırkının vatan-ı hâssı olan bu güzel hıttalar, eczâ-yı vatan-dan nasıl ayrılabilir?

Tamâmiyet-i mülkiyye ve istiklâl, varsa bu memleketler de behemehâl o dâire dâhilinde bulunmalıdır. Ana vatanın bu parçalarını ayırmak, şarkın huzûr ve sükûnunu ebediyen sarsmak demektir. Emîiniz ki şu günlerde bu hakikat de tezâhür edecek, Türklerin kendi hudûdları dâhilinde istiklâl ve tamâmiyet-i mülkiyyeleri tasdik edilecektir. Çünkü Wilson Prensipleri, hak ve adl düstûrları, şarkın ve belki bütün cihânın huzûr ve selâmeti bunu icâb ediyor. Me'yûs olmayalım. Hakikat ilerliyor. Avn-ı Hakla muzaffer olacaktır.

ÂLEM-İ İSLÂM VE DEVLET-İ OSMANİYYE

Âlem-i İslâm'ın bugünkü vaz'iyetimiz ve bu vaz'iyeti ihdâs eden esbâb hakkında ne düşündüğünü tedkik etmek istiyoruz. Vaz'iyetimizi âlem-i İslâm'ın gözüyle gör-

mek ve binâenaleyh âlem-i İslâm'ın bize nasıl müzâheret ettiğini anlamak bizim en büyük vazifemizdir. Hepimiz görüyoruz ki bizim yegâne istinâdgâhımız, yegâne kuvvetimiz, Müslümanlık'tır. Ancak bu kuvvete istinâd ve bu kuvveti tahkîm edersek mevcûdiyetimizi kurtarabiliriz. Bundan başka bize yâr ve meded-res olacak hiçbir şey yok. Her taraftan ancak adâvet ve husûmet, her taraftan silleler, felaketler, ölümlerle karşılaşılıyor.

Fakat biz yalnız değiliz, bizimle beraber pek büyük bir kuvvet var. Bu kuvvet Müslümanlık'tır. Bütün müslümanların kalbinde yaşayan bu kuvvet-i muazzama bizimle beraberdir.

Bu kuvvete ilticâ etmek, bu kuvvete istinâd etmek, bu kuvvetle yaşamak neticesinde bizim için kurtuluş vardır. Binâenaleyh vaz'iyetimizi, bu kuvveti temsîl eden âlem-i İslâm'ın gözüyle görmek kendimizi kendi gözümüzle görmek, ancak hakikati görmek demektir.

Zümre-i gâlibe nezdinde bizim en büyük cürmümüz aleyhlerinde harbe iştirâkimizdir. Harbe iştirâk etmek bir hatâ idi. Fakat kâbil-i ictinâb mıydı?

Âlem-i İslâm bu suâli şöyle muhâkeme ederek cevâb veriyor:

"İ'tilâf devletleri Alman tehlikesine karşı akd-i ittifâk ettiler. Binâenaleyh bu ittifâkın en mühim rûknü olan Rusya'nın âmâl ve makâsıdını tervîc etmeyi kabûl ettiler. Rusya çarının en büyük emeli ise Devlet-i Osmaniyye'nin izmihlâli idi. Binâenaleyh Rusya'nın âmâlini tervîc edenler Devlet-i Osmaniyye'nin izmihlâline hizmet etmiş oluyorlardı. Ma'lûm ya Balkan ittihâdının te'mîn-i galebesi için türlü türlü planlar kuruldu. Balkan fecâyine karşı iğmâz-ı ayn edildi. Ondan sonra Osmanlıların Yunanlılara karşı muhâfaza-i mevcûdiyyet için dışlerinden tırnaklarından tasarruf ettikleri müdhîş fiyatlarla satın aldıkları drenotlara vaz'-ı yed edildi. Bu kat'î tezâhürâtı müteâkib harbin alevlenmesi artık Rusya'nın nâil-i emel olması zamanının yaklaştığını ifâde ediyordu. İşte bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti zümre-i İ'tilâfiyenin aleyhinde harbe karışmaya mecbûr oldu!" diyorlar.

Âlem-i İslâm devletimizin harbe karışmasını böyle telakkî ediyor, böylece harbe karışmamızın nâ-kâbil-i ictinâb ve zarûrî bir hatâ olduğuna kâni' bulunuyor.

Harbe karışmak mes'ealesini böylece hallettikten sonra "Nasıl harb ettik?" mes'elesi meydana çıkıyor.

Âlem-i İslâm harb esnâsında lehimizde ve aleyhimizde yazılan her şeye peydâ-yı ıtlâ' ederek ve bizim en insaniyetsiz, en vahşî düşmanlara karşı bile i'tidâlini ve fazîletini muhâfaza ettiğimizi tahattur ediyor ve bilhâssa harb esnâsında bilfiil bizimle muhârebe edenlerin lehimizde şehâdet ettiklerini görüyorlar. Ve binâenaleyh muhârebe esnâsında bize isnâd edilen töhmetleri redd ü

cerh ediyorlar. Kabûl etmiyorlar.¹

* * *

[62]

* * *

İslâm âlemi kâbil-i ihmâl bir kemmiyet, kâbil-i istisgâr bir keyfiyet değildir. İslâm âleminin kanâatine hürmet etmemek bu öyle vahim bir hürmetsizliktir ki bunun da bir cezâsı vardır.

İslâm âleminin devletin harbe iştirâke âit nikât-ı nazarını beyân ettik. Şimdi de bizim için ne istiyor onları tedkik edelim:

İslâm âlemi görüyor ki Osmanlılar 465 seneden beri Avrupa'da bulundukları halde dâimâ şehrah-ı muvaffakiyetlerine hâiller vaz' edilmiştir. Osmanlılar kadar sû-i muâmeleye uğramış, her gadre ma'rûz kalmış kimse yoktur. Binâenaleyh her şeyden evvel Osmanlıların emn ü emân içinde çalışmaları lâzım olduğu kanâatindedir. Osmanlılar asırlardan beri Müslümanlığı müdâfaa uğrunda her fedakârlığa katlanıyorlar. Hristiyan âleminin, açık veya gizli müttehid ve sürekli mesâisine rağmen Osmanlılar bu vazîfeyi öyle bir zamanda ifâ ettiler ki, Endülüslüler, Mısırlılar, Hind Moğolları ve İranlılarla Arablar bu vâzîfeyi ifâ edemeyecek bir hâl-i izmihlâlde idiler. Binâenaleyh Osmanlıların bugün âlem-i İslâm'ın te'yîdine mazhar olmaları, kendilerinin asırlardan beri alemdâr-ı İslâm olmalarına âit bir hakk-ı mukaddesdir. Binâenaleyh âlem-i İslâm Osmanlıları te'yîd etmek, onlara emn ü emân içinde yaşamak fırsatını elde etmek için her teşebbüsü icrâ edecektir.

Osmanlıların pâyitahtı İstanbul'dur. Risâlet-penâh efendimiz ber-hayât iken müslümanların nazar-ı dikkatini İstanbul'a celb etti. Bu şehri feth edecek olanı senâ etti. O zamandan beri müslümanlar bu şehri feth etmek için azîm fedakârlıklarda bulundular. Maamâfih Aleyhissalâtü Ve's-selâm Efendimiz'in senâsına Osmanlılar mazhar oldular. İstanbul'u feth ettikten bir zaman sonra Hilâfet de Osmanlılara intikâl etti. İstanbul Dârülhilâfe oldu. O zamandan beri Osmanlı padişahları İslâm âleminin halîfe-i meşrûu tanıldı. İstanbul bütün müslümanların pâyitahtı oldu. Halîfe-i İslâm, ahkâm-ı ilâhiyye dâiresinde yalnız müslümanlara karşı bir hükümdâr-ı müstakildir.

¹ Buradan on iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Bütün âlem-i İslâm bu mevkiin istiklâlini muhâfaza için halîfe-i İslâm'a muâvenet, hattâ bunun için cihâd ile mükellefdirler. Halîfe-i İslâm hiçbir vakit gayr-i müslimlerin mahmûsi olamaz. Halîfe-i İslâm'ın Türk, Arab, veyahud Avrupalı, Asyalı olup olmaması zerre kadar ehemmiyeti hâiz değildir. Bir Habeş kölesi bile müslüman olduktan sonra, müslümanlar nazarında hâlis Kureyşî bir Arab kadar hâiz-i i'tibârdır. Binâenaleyh İslâm âlemi makâm-ı Hilâfet'e, pâyitaht-ı Hilâfet'e karşı mükellef olduğu vazîfeyi ifâ edecektir.²

* * *

İ'tilâf zümresi bir devlet-i ecnebiyye zîr-i işgâlinde bulunan bir memleketin mukadderâtını ta'yîn edemeyeceğini Almanlar Korland, Estonya ve sair yerlerde iken beyân etmişlerdi. Niçin aynı esâsı Suriye, Irak ve sair bilâd-ı İslâmiyye hakkında tatbîk etmiyorlar?

Âlem-i İslâm bütün bu mesâili lâyük olduğu ehemmiyetle derpîş ve bu yolda Devlet-i Osmaniyye'yi te'yîd ediyor.

Bizim vâzîfemiz âlem-i İslâm'ın bu te'yîdâtına ibrâz-ı liyâkattır. Âlem-i İslâm'ın bizim vaz'iyetimiz hakkında düşündüğü kadar musîb ve musîb olduğu kadar âdil bir fikir olamaz.

İ'tilâf zümresi bu hüküm-i âdili i'tâ edebilecek mi?

Âlem-i İslâm ile Avrupa'nın münâsebât-ı âtiyyesini işte bu hüküm ta'yîn edecektir. Şurası muhakkaktır ki âlem-i İslâm hukûk-ı Osmaniyye'nin bir takım ihtirâsât uğrunda heder edilmemesine bezl-i mesâî ediyor bu mesâiden a'zamî istifâdeler te'mîn etmek için uyanık ve ihtiyatlı davranmamız lâzımdır.

Ömer Rıza

TÜRKİYE MES'ELESİ

Yeni Avrupa nâm Fransız risâle-i usbûiyyesinde İstanbul'da icrâ edilen ciddi bir tedkike istinâden yazılan uzun bir makâlenin aksâm-ı mühimmesinden bir kısmını iktibâs ediyoruz:

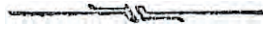
"İstanbul'un Türklere kalacağı zannolunuyor. Bu, Türkiye'de yaşamış olanlar için kat'iyül-vukû' bir hakikat telakkî olunmakla beraber Türkiye'nin ölümünü istemeyen, Boğazlar'ın serbestisi ile Türkiye'ye bir vekâlet

² Buradan sekiz satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

te'mîn etmek isteyenler için aynı sûretle telakkî olunan bir hakikattir. Fakat Türkiye de hem bize, hem de himâye ettiğimiz vatandaşlarına karşı vazîfelerini unutmamalıdır. Eğer eski Türk İmparatorluğu [63] haritasına bakılırsa ve bilhâssa bir parça bu memlekette seyâhat yapılmışsa Trakya'nın kısm-ı a'zâminin tamâmıyla Türk ve Anadolu'nun baştan başa Türk olduğu sarâhat kesb eder ki Wilson nazariyesine göre bu kıta'ât-ı arâzinin Türklere âid olması doğru ve mantıkî olur. İstanbul ve İzmir filhakika birçok milliyetler irâe ediyor. Dün o kadar fes taşımak hakkından mağrûr ve mütekebbir olan ve hattâ içlerinden pek çokları kendi lisânlarını bile unutan Osmanlı Rumları levanten medeniyetlerini kendilerine adeden fâik olan Türklere medyûndur. İstanbul'dan çıkınız, Türkiye'de ve Türkler arasındasınız. İzmir'den çıkınız, yine öyle, hangi hakla bu hinterland tabîi bir medhal ve mahreci olan şehirlerden mahrûm edilebilir? Bir memleket hakkında dermiyân olunan mutâlebâta esâs olmak üzere orada kazanılan ve sarf edilen para mı mevzû'-ı bahs olur?

Hiç şüphesiz ki diğerlerinin hakkı bizim hakkımızın ziyânını intâc edemez. Hem öyle ki bizim lisânımız, muhtelif milliyetler arasında bir vâsita-i beyân olmaktadır.

Sâhillere yerleşmiş birkaç bin Rum için yine bu sâhillere muhtâc olan milyonlarca Türkü unutmak doğru olamaz. Rumların şikâyet etmeye hakkı yoktur. Çünkü onların hukûku tanınacaktır. Yalnız maksadlarını müdâfaa ederken yapılan misilsiz gürültülerin ma'nâsını anlatmak îcâb eder."



MÜSLÜMAN KADINI NASIL OLMALI?

Ana yurdun en fecî felaketlerle kıvranıp parçalandığı şu zamanda bir kısım hanımlarımızın hicâb-âver kıyafetlerini görüp de kadınlık nâmına isyân etmemek mümkün değil!...

İzmir'in esîr ve muztarib ufuklarında ağlayarak gelen rüzgar, İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına tesadüf ediyor. Bu ne elîm, ne zelîl şey!...

Vâkıa kadınlığın câ be-câ görünen bu sukût-ı ma'nevîsine, vâsî'ce mikyâsda erkekler sebebiyet verdi. Düşmüş her kadın kadar, şüphesiz onu düşüren erkek de tel'îne müstehiktir. Boyalı dudaklar ve gözleri terennüm eden şâirler, şûh meşreb kızları zımnen alkışlayan gazeteciler.. Bence bu sukût-ı ahlâka birer "müsebbib"dirler. Lakin felaketin bu derecesi karşısında artık sefîl arzular susmalıydı... Hâlâ o yolda, o sefâhet vâdisinde ve ihtirâs vâdisinde, sukûtta devâm etmek kadar dünyâda zelîl ve fecî hiçbir şey olmaz.

()¹ Ve hâlâ bütün bu felaketlere kendi lâ-kaydîsinin sebep olduğundan bî-haber!...

Bunu pek çok def'a söyledim, yine de tekrar edeceğim: Dine ve milliyete lâ-kayd kalmasaydı bu millet yıkılmaz; hakkı böyle ayaklar altına alınamazdı!

Dîn-i İslâm ahlâk ve fazîlet dinidir. Onu ihmâl etmekle namusu da ahlâkı da ihmâl etmiş olduk ve tabîatiyle düştük...

Maamâfih nevmîd olacak zamanda değiliz, samîmî bir ric'at, son senelerin lekesi üstüne müebbed bir perde-i nis-yân çekilebilir ve onun arkasında göklerden bakan bir yıldız gibi temiz ve ilâhî İslâm kadını!

Haydi azîz hemşîreler, daldığınız gaflet uykusundan artık uyanın on üç asırlık saltanat ümidini sizin temiz sizin ateşli rûhlarınızdan bekler!

Göztepe

Hâlîde Nusret Kâzımî



TRABLUSGARB'DA VAZ'İYET

Jurnal d'Italia'dan:

"Memleketin ileri gelenleri, mütârekeyi müteâkib gerek İstanbul'dan gerekse Almanya'dan artık imdâd ve muâvenet ihtimâli kalmadığını görerek ma'rûz bulundukları tehlikeyi anlamaya başladılar; aynı zamanda endişe-i istikbâl, meşâyih ve kabâil arasındaki nifâk ve şikâkı da izâleye hâdim oldu. Binnetîce revâbit-ı kuvvet ve ittihâd artmıştı. Bu hâl, harekâtı idâre eden adamların tekâmül-i siyâsisine bir delîl-i bâriz teşkil ediyordu.

Alman hey'et-i ıslâhiyyesinin ileri gelenlerinden Baron Von (Tondervat), defter-i hâtîrâtında bu son ahvâlî şu sûretle tesbît etmektedir: (Arap rüesâ ve meşâyih de kendi mukadderâtını kendi kendine ta'yîn etmek hakkını infâz ve isti'mâle karâr vererek bir nevi' hükûmet teşkil ettiler. Bu hükûmet tam bir teşkilâta mazhar ve devamlı bir mâhiyetle değil idiye de hayat ve faâliyet ızhârından hâlî kalmadı.

Teşrînsânî'de el-İberât'da vukûa gelen ictimâ'da Cumhûriyet-i Arabiyye dört a'zâdan yani Süleyman el-Bârûtî, Ramazan eş-Şatnî, Ahmed el-Müeyyed ve Abdünnebî'den mürekkeb bir cem'iyet teşkil ediyordu.

Telsiz telgraf istasyonu, erzâk depoları, elbise anbarları, cebhâne depoları ve sâiresiyle Mısra'ta yeni hükûmete merkez olacaktı. Cumhûriyet'in meclis-i millîsi başında Muhtâr Bey Kubar bulunuyordu. Hükûmet vergiler tarh ve kânûnlar neşrediyor, hey'et-i umûmiyyesiyle intizâm dâiresinde çalışarak emîn bir nüfûz ve hâkimiyet sâhibi bulunuyordu.

Cumhûriyeti tasdik eden bütün havâlî-i dâhiliyyede bir gazete dahi neşr ediliyordu. *Hür İnsan* nâmıyla çıkan bu

¹ Buradan sekiz kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

gazetenin etrâfında “Yurtlarınızda hür olunuz!”, “Misâfirle-rimize mu’âmele-i cemîle gösterelim!” “Hukûk ve vezâif-i be-şeriyye için coğrafi hudûd yoktur.”, “Vatan [64] muhabbeti, imândan gelir.”, “İnsanları, ne zaman tedkik ve müşâhede ederseniz ediniz analarından hür doğarlar.” gibi cümlelere tesâdüf edilirdi.

Bu gazetenin bir nüshasında şöyle bir fikre musâdif ol-muştuk: “Bu kadar harâbiye mal olan büyük harb, fırak-ı askeriyyeyi ve cebr ü şiddet taraftarlarını iskât etmekle de-mokratik fikirlerin revâc-yâb olmasına imkân bahşetti. Bu harb, yalnız beşeriyetin fikr-i ahrârânesine te’mîn-i galebe etmekten ve entrika ve şiddet siyâsetini ortadan kaldırmak-tan başka bir cihete hâdim olmamış bulunsa buna yine bir belâ nazarıyla bakamayız.”

Hâl, bu merkezde iken 14 Teşrinisani 1918 tarihinde Humus’da bulunan İtalyan ileri hatları karşısında, Arab ahâlînin mümessili Abdülkadir Paşa tarafından Salim Bey nâmında biri gönderiliyordu. Bu zât, İtalyanlar tarafından Trablus Cumhûriyet’nin tasdik edilmesini talep ediyordu. İtalyan murahhaslar, Libya’daki hâkimiyetleriyle kâbil-i te’lif görmedikleri için bu talebi kabûl edemeyeceklerini söylemiş ve Maamâfih İtalya hükûmeti tarafından yerli ahâlîye hükûmete iştirâk hakkı bahş edilmek musammem bulunduğunu bildirmişlerdi.

Ayın 15. ve 18. günleri diğer ictimâ’lar akd edilerek bun-lara, Osmanlı Binbaşısı Ziya Bey, Muhtar Kobar, Ramazan Şatnî iştirâk eylemişti. İctimâ’larda okuduğu iki mazbatada hakk-ı istiklâl ile beraber Trablus hükûmetinin mukadderât ve mes’ûliyetini Devlet-i Osmaniyye’den tefrîk etmek istiyor. Ve ayrıca da mütâreke talebinde bulunarak muayyen şerâit dermiyân edilmesi fikrinde bulunuyordu. İtalyan hükûmeti bu mazbatalara cevap vermedi. Binâenaleyh muâhedeye de imkân hâsıl olmadı.

7 Kânûnievvel târihinde Abdülkadir Paşa tarafından, Seydi Bilal’e bir muhbir gönderilerek bir mev’id-i telâki-de ictimâ’ talep edilmişti. Her iki tarafın murahhasları ayın dokuzuncu günü Arran yolunda toplandı; Seydi Bilal’dan Züvare’ye kadar imtidâd eden bütün mıntı-kanın kumandanı Abdülkadir Paşa, bidâyeten istiklâl-i tâm da’vâsını tecdîd etmek istediye de İtalyanların kat’î tavr-ı muhâlefeti muvâcehesinde mukâvemetten ferâgat ederek kendisini esîr sıfatıyla İtalyanlara teslim etti. Hal-buki Trablus İtalyan dâire-i siyâsiyye-i askeriyyesi, Fer-had Bey vâsıtasıyla Zaviye rüesâsı nezdinde teşebbüsât-ta bulunarak bu mıntika kabâilini taht-ı inkıyâda almıştı. Maamâfih bu, mücerred tek bir vak’a idi; herhâlde Lib-ya’nın diğer aksâmı mukâvemetlerinde ısrâr ediyordu. Asıl mukâvele 10 Mart târihinde Bi’r-i İsa’da vukûa ge-

len ictimâ’da karârgâr oluyordu. Bundan sonra ve evvel, kabâil ve aşâirin ileri gelenleriyle husûsî münâsebetler te’sîs edilmiş ve bunlara bol bol vaadlerde bulunulmuş ve netice dahi, ajansların son istihbârâtı sûretinde zâhir olmuştur.”

İNGİLTERE’NİN VAADLERİ

30 Mayıs târihli *The Times* gazetesinden: Mister Theo-dore Morison bir Yunan zâbitinin memleketimize dâir mek-tûbuna cevâben sutûr-ı âtiyyeyi yazıyor: “28 târihli *The Ti-mes* gazetesindeki Türkiye’nin taksîmi hakkındaki makâleyi yazan kârie hitâben diyorum ki: Ricâl-i devlet hakikatlerle olması lâzım geldiği gibi değil, fakat hâl-i hâzırını düşünerek meşgûl olmalıdırlar. Sonra ne İmparator Paleolog’a, ne de Halîfe-i Abbâsiyye’ye izhâr-ı adâlet için haritayı yeniden çizibiliriz. Bizim şimdi nazar-ı dikkate alacağımız şey yirminci asırda milletler arasında gördüğümüz ihtilâf ile ahâlînin tak-sîmâtıdır. Bu müşevveş mes’elede bir İngiliz olmak sıfatıyla en ehemmiyetli olarak iki nokta buluyorum:

Birincisi bütün âlem-i İslâm’ın Türkler için büyük bir muhabbet taşıdıkları ve Zât-ı Şâhâne’nin hâkimiyetinin gasb olunması taraftarı olmadıklarıdır. Müslümanların Zât-ı Şâhâne’yi, halîfe diye tanıdıklarını söylemeye hâcet görmü-yorum. Ricâl-i devletin de bu hakikatle karşılaşması zarûrî-dir.

İkinci nokta, İngiltere Türk hâkimiyeti mahv olmama-sı için söz vermiştir. 1918, 5 Kânûnisânî’de Mister Lloyd George İngiltere nâmına îrâd-ı kelâm eylediğini söyledi-ği ve “harbin gâyesi” mevzûuyla verdiği bir konferansda bu noktaya temâs etmiştir. Mister Lloyd George “Biz ne Türkleri pâyitahtlarından ve ne de zengin mahsûldâr Ana-dolu’dan mahrûm etmek için harbe girdik, ne de an-asıl Türk olan Trakya’yı onlardan alacağız.” demişti. Mister Lloyd George yine aynı konferansda: “Pâyitahtı İstanbul olarak bir Osmanlı İmparatorluğu’nun idâmesini istemiş olduklarını Bahr-i Sefid ile Bahr-i Siyah arasındaki geçi-din beynelmilel ve bî-taraf hale kalb edilmesini, Arabistan, Ermenistan, Irak, Suriye ve Filistin’in münferid birer millet şeklinde tanınmasını düşünüyoruz.” demişti. Bu öyle bir yemindir ki hükûmeti, Türklerin İstanbul’dan çıkarılma-sı ve Anadolu’nun taksîmi fikrine imâle etmeye çalışan-lar İngiltere’yi Belçika’nın bî-tarafisini ihlâl etmiş olan Al-manya’nın düştüğü vaz’iyete sukût ettirmiş olacaklardır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruştur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

26 Haziran 1919

27 Ramazan 1337

Perşembe

26 Haziran 1335

Cild: 17 - Aded: 425-426

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DİNİ İSLÂM

-2-

İslâm Kelimesi Neyi İfâde Eder:

Hazret-i Peygamber'in tebliğ ve ta'lîm buyurduğu usûl ve fûrû'-ı dînî îzâh edebilmek için evvel-emirde ün-vân-ı aslîsi olan İslâm kelimesinin delâlet eylediği ma'nâları tesbît edelim.

İslâm, esâs-ı lûgat-i Arab'da harb ve münâzaanın zıddı olan silm ve istislâm kelimeleri gibi müsâlemet, mutâvaat, inkıyâd, ihlâs ma'nâlarını ifâde eylediği gibi "silm"e koymak veya girmek, selâm vermek ma'nâlarını ifhâm eder ve dâimâ selâm ve selâmet maddesinin ma'nâsıyla alâkadâr olur.

Bu ma'nâya göre İslâm ale'l-ıtlâk, mutâvaat, inkıyâd ve ihlâs ve samîmiyet, müsâlemet demek olacağı cihetle, her hangi şeye olursa olsun inkıyâd ve samîmiyet hakkında kullanılabilir. Şu halde bir bâtıla, bir fenâliğa, bir zulme inkıyâd ve ihlâsda dahi kullanıldığı olabilir. Fakat lisân-ı Kur'ân'da örf-i dînîde İslâm inkıyâd-ı mutlak değil, inkıyâd-ı hak, inkıyâd-ı ilâhdır. Allah'dan, haktan mâadâyâ inkıyâd ise İslâm'a münâfidir. Çünkü hakka muhâlif olan şeye inkıyâd, hakka inkıyâd değil, isyândır. Ve bu husûs Kur'ân'da bir çok kereler tasrîh edilmiştir. Bâlâda zikr olunan (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ)¹ âyet-i kerîmesi mâ-kablindeki (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا)² âyetinin mazmûnunu te'kîd eylediğinden İslâm, Cenâb-ı Allah'ın ve melâikenin ve

ifrât ve tefrîttan müctenib mu'tedil ehl-i ilmin şehâdet eyledikleri vahdâniyet-i ilâhiyye'ye inkıyâd ma'nâsını vâzıhan ifâde ediyor. Ve ta'bîr-i ilmîsiyle (الْإِسْلَامُ)'daki elif lâm bir ma'nâ-yı ahdîyi iş'âr eyliyor.

Takyîd-i mezkûru âyet-i sâbıkanın mâ-ba'dindeki âyet, (فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ)³ nazm-ı celîli daha ziyâde tasrîh etmiştir. Burada gerek Hazret-i Peygamber'in ve gerek etbânının İslâm'ı, Cenâb-ı Allah'a İslâm yani ihlâs ve inkıyâd olduğu ve binâen aleyh mutlak değil, mukayyed bulunduğu vâzıhan ifâde ediliyor.

Sonra Kur'ân-ı azîmü's-şân, hevâdan yani temâyülât-ı mahza-i nefsâniyyeye, şürûr ve ebâtîle, hâsılı hak olmayan her şeye muhâlefet ve münker olan şeyleri nehy eden, hâsılı tâğût ve şeytâna ittibâ' ve inkıyâddan men' eyleyen bir çok âyât ile doludur.

Ez cümle Sûre-i Bakara'da (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي) ⁴ âyet-i kerîmesi İslâm'ın muhtevî bulunduğu müsbet ve menfî kayıdları birlikte göstermiştir. Bundan başka bu âyet (الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ) ⁵ hadîs-i şerîfi gibi İslâm'ın inkıyâd-ı hakka müteferri' olan müsâlemet-i âmme ma'nâsına delâletten vâreste olmadığını da ifhâm ediyor.

Kezâlik (وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَهُمْ) ⁶ gibi âyât-ı celîle ile (لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ) ⁸ gibi ehâdis-i şerîfe göste-

¹ Âl-i İmrân, 3/19.

² Âl-i İmrân, 3/18.

³ Âl-i İmrân, 3/20.

⁴ Bakara, 2/208.

⁵ Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-İmân, 3.

⁶ Mâide, 5/48.

⁷ Sad, 38/26.

⁸ El-Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1981, c. 5, s. 972.

riyor ki [66] İslâm'ın inkıyâdı, İslâm'ın sevdâ-yı müsâlemeti ancak Cenâb-ı Hakk'a ve Cenâb-ı Hakk'a isyân ma'nâsını mutazammın bulunmayan husûslara münhasırdır.

Hülâsa indallâh dîn-i marzî olan İslâm, herçi-bâd-â-bâd inkıyâd ve kör körüne itâat demek olmayıp ancak Cenâb-ı Hak celle ve alâya inkıyâd ma'nâsına râci' olduğundan nezd-i ilâhîde hak olan şeylere inkıyâd ederek ehl-i hak ile kemâl-i musâfât ve müsâlemet üzere yaşamak ve ehvâ' ve teşehhiyât-ı bâtiladan ictinâb ederek erbâb-ı ehvâ' ve teşehhiyyâta karşı mücâhedede bulunmak vicdânına münce olur.

Bu vicdânı ta'bîr-i âharla hakperestlik diye telhîs edebiliriz. Hak-ı Mutlak olan Cenâb-ı Allah'ın vahdâniyetine îmân ile münkâd olan bir vicdân, hakâika kendi nokta-i nazarına göre değil, nazar-ı ilâhîye göre bir kıymet verir ve bu kıymeti hâiz her hangi bir emr-i hakkı inkâr ve ihmâlden hayâ eder. Ve binâenaleyh hubb-i hak u hakikat yerleşmiş olan kalplerde taassuba yer de kalmaz. ¹ (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ) âyetinde dîn-i hakka izâfeti bu nokta-i nazarı da müş'irdir. Buna binâendir ki Kur'ân-ı azîmü's-şân;

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبُسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ
(يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ) ³, (تَعْلَمُونَ
يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ) ⁴

ve emsâli âyâtında gulûv ve taassubu zem ve men' eylemiş ve yalnız hakta ısrârı tavsiye eylemiştir. İslâm hayr-ı mahzû dâimâ hakta tanımıştır. Hak olmayan şeyde hayır gözetmemiştir. Kezâlik İslâm hak ve hayra müstenid olmayan menfaatleri, menfaat değil, mazarrat bilmiştir. Bu noktaları âtîdeki mebâhisde daha iyi anlayabiliriz.

* * *

Dîn-i İslâm'ın Ma'nâ-yı Hâssı ve Fâidesi ile Ta'rîfi

Bâlâda İslâm'ın ma'nâ-yı lügavîsi ile edyân-ı sâlifeye dahi şâmil olan mebâdîsi yani ma'nâ-yı âmmı i'tibârıyla hakikatini gördük. Şimdi de en ma'rûf ve en hâs ma'nâsı ve fâidesi nokta-i nazarından ta'rîfini anlayalım.

Asıl Dîn-i İslâm, niam-ı ilâhiyyeye îsâl eyleyen tarîk-ı müstakîmdir. Bu ta'rîf Sûre-i Fâtîha'dan bi's-sarâha anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı azîmü's-şânın irşâd ve tebliğ buyuracağı dinin en mühim esâsları, ümmü'l-kitâb olan Sûre-i Fâtîha'da birer mebâdî-i ilmiyye tarzında irâe buyurulmuş ve bu miyânda ta'rîfine de işâret edilmiştir:

Şu meşhûdumuz olan ve her biri bir müddet-i muayyene içinde ibrâz-ı vücûd ettikten sonra bir nizâm altında tedricen tekemmül etmekte ve bilâhare münhedim

olmakta bulunan ve yine her biri bu tahavvülâtıyla bizim için birer vâsıta-i ilm teşkil eyleyen âlemlerin yani mevcûdât-ı mahsûsenin ve bunlar miyânında bilhas-sa zi'l-ukûl olan insanların mebd'e ve merci'-i vücûdu, hâlikı, mâlik ve mürebbîsi olan bir Allah vardır. Bütün bu avâlim kendiliklerinden değil, onun halk ve icâdiyla vücûda gelir ve onun terbiyesiyle kemâle yetişir ve yine onun tasarrufuyla zâil olur gider. Ve hiçbir şey onun mülkünden hurûc edemez. Böyle Rabbü'l-âlemîn olan Cenâb-ı Allah'ın esmâ ve sıfât-ı kemâliyyesi vardır. Ez cümle Allah (Rahmân)dır, bütün mahlûkâtına ibtidâen in'âm ve ihsân eyler, hiçbirini tefrîk eylemez. Cenâb-ı Allah (Rahîm)dir. Akıl ve fikir ve irâde ile muhtâr ve hür olarak yarattığı insanlara vereceği ni'metleri sa'y ü kesbleri kânûnlarına rabt eylemiş olmakla intihâen bunlara ihtiyâr ve irâdelerini sarf ettikleri imân-ı kâmile, a'mâl-i haseneye göre mükâfâten in'âm ve ihsân eyler. Hem de Cenâb-ı Allah (Mâlik-i yevm-i dîndir) onun istikbâlde bir yevm-i mükâfât ve mücâzâtı vardır. Ve o günün yegâne mâliki kendisidir. Orada insanları mes'ûl eder. Kesb ve amelleriyle ibrâz-ı liyâkat edenlere in'âm ettiği gibi, edemeyenleri de muâkabe ve tecziye eyler. İşte bütün ta'zîmât-ı kâmile ve takdîsât-ı tâmmе, hamd ve şükür ve senâ ancak ona mahsûsdur.

İnsanlar hiçbir şeye arz-ı zillet ve iftikâr etmemeli, bütün ta'zîm ve tahmîdi Cenâb-ı Allah'a kasr etmelidir.

“Yâ Rabbi ubûdiyet ve ibâdet denilen huzû'-ı tâm ve ta'zîm-i kâmilî ancak sana yaparız, ancak senden istiâne ederiz.” demeli ve bunu hem fiilen, hem kavlen icrâ ve işâa eylemelidir. Vicdânlara bu rûh-ı aslîyi gars ettikten ve bu yolda bütün tezâhürâtını te'mîn eyledikten sonra rahmet-i ilâhiyyeye nâil ve ni'am-i gayr-ı mütenâhiyyeye vâsıl edecek tarîk-i müstakîme hidâyeti Cenâb-ı Allah'dan istemeli. “Yâ Rabbi, bizi, gazaba uğrayanların, dalâlette kalanların değil, nâil-i ni'met olanların tarîkına, tarîk-i müstakîme hidâyet eyle duâsını arz etmelidir.” meâlini ta'lîm buyuran Sûre-i Fâtîha'daki ⁵ (صِرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ. صِرَاطَ) âyetleri zikr olunan ta'rîfi sarâhaten göstermiş ve dîn ve şerîat-i İslâmiyyeden ibâret bulunan bu tarîk-i müstakîm, bütün Kur'ân-ı azîmü's-şân'da, ba'dehû ehâdis-i nebeviyyede tafsîl edilmiştir.

Mehmed Hamdi

MEV'İZA

A'yân reîs-i muhteremi fâzıl-ı şehîr Mustafa Âsım Efendi hazretlerinin Ramazân-ı Şerîf'in 23'üncü günü ikindiden sonra Nûruosmaniye Câmi'-i şerîfi'nde bir mev'iza

¹ Tevbe, 9/33.

² Âl-i İmrân, 3/71

³ Mâide, 5/77.

⁴ Nisâ, 4/171.

⁵ Fâtîha, 1/6-7.

îrâd buyuracaklarını gazetelerde okuyan zevât daha ikindiden evvel fevc fevc câmie şitâbân oluyorlardı. Namaz vakti hülûl ettiği zaman câmi' kapılara kadar dolmuş idi. Pek çok zevât yer bulamayarak dışarıda bekliyorlardı. Namazı müteâkib cemâat o kadar [67] çoğaldı ki mahfiller dolduğu gibi bir çok zevât da oturacak yer bulamayarak ayakta dinliyorlardı. Cemâatin ekseriyetini münevver müslümanlar teşkil ettiği ve Mâbeyn-i Hümayûn erkânından bazı zevât-ı kirâmın da cemâat arasında bulundukları görülmüyordu. Beyaz cübbesiyle, kar gibi sakalıyla, cevval nazarlarıyla kürsîden bütün cemâatin enzâr-ı dikkatini celb eden müşârun-ileyh hazretleri duâyı müteâkib gür sesiyle eûzü besmele çekerek Arapça bir mukaddemeden sonra ¹ يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَمْتُ الظَّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا، فَلَا... (تَطَالُمُوا، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ، فَاسْتَهْدُونِي... إِلَى آخِرِهِ...) hadîs-i kudsisini okudular. Küçük bir vakfeden sonra büyük bir belâgat ve selâsetle hitâbesine başladılar:

Her müslümanın ma'lûmudur ki Allâhuazîmü's-şân insanları irşâd için, dünyâ ve âhirette saâdete îsâl için ezmine-i muhtelif ve emkine-i müteaddidede bir çok enbiyâ-yı kirâm göndermiş, bu sûretle insanlara büyük lütuf ve ihsânda bulunmuştur. İşte o enbiyâ-yı izâmın en sonu olmak ve şeriat-i mübeccele-i Ahmediyyesi kıyâmet gününe kadar bâki kalmak üzere bin üç yüz sene evvel Mekke-i Mükerreme'de Muhammed bin Abdillâh Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i göndermiştir. Ve bize Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem vâsıtasıyla iki nevi' tebliğ-i ilâhîde bulunmuştur: Birisi mütevâtiren bize vâsıl olan, hâfızlarımızın vicdânlarında, kalplerinde mahfûz, mushaflarımızda yazılı bulunan, hürmetle evlerimizde bulundurulmuş Kur'ân-ı azîmü's-şân. Diğeri de Hazret-i Resûl aleyhi's-selâmın ² وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ. (إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ) fermân-ı celîliyle şeriat-i Ahmediyyesine müteallik olan her hükmü, her beyânı, her ifâdesi vahy-i ilâhîye müstenid bulunan Hazret-i Peygamber'in hadîs-i şerîfi. İşte biz her ne vakit Kur'ân-ı Mübîn'i bir elimizde, hadîs-i şerîfi de onun yanı başında tutar ve ondan istinbât olunan, anlaşılan ahkâm-ı dîniyyeye dört el ile yapıştırsak dünyâ ve âhirette mes'ûd oluruz.

Târîh-i İslâm'a bir kere nazar edelim. Dünyânın muhtelif kıtâatında, muhtelif zamanlarda bir çok müslüman hükûmetleri teessüs etmiş. Onlar her ne zaman ahkâm-ı dîniyyeye riâyetkâr olmuşlarsa mes'ûd olmuşlar. Her ne zamân gerek hükûmeti gerek ahâlîsi dinde zaaf âsârı göstermeye başlamışlarsa makhûr olmuşlar. Hezîmetten hezîmete dıçâr olarak günün birinde yerin dibine geçmişler.

Şunu bilmelidir ki Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînin insanlara tebliğ-i ahkâm etmesi bizim ibâdetimize muhtâc ol-

masından dolayı değildir. ³ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ (إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ). Hak teâlâ hazretleri ehl-i İslâm'dan kudreti kifâyet edenlere hacc-ı şerîfi farz eylemiştir. Bunu ifâ eden kendi saâdetine hizmet eder. Cenâb-ı Hak hiç kimsenin ibâdetine muhtâc değildir, o, ganî ani'l-âlemîndir. İnsanlara emrettiği şeylerin bütün fâidesi tamâmıyla tatbîk edenlere ve onların civârında bulunanlara âididir.

Allah şeriat-i Sübhâniyyelerinde iki esâs emrediyor: 1) Şeâir-i ilâhiyyeye hürmet 2) Mahlûkât-ı Sübhâniyyeye şefkat. Kelime-i tevhîd şeâir-i ilâhiyyenin başındadır. Ezân-ı Muhammedî şeâir-i ilâhiyyenin başındadır. Namaz, Kur'ân, Resûl-i kibriyâ... Bunlar da şeâir-i ilâhiyyenin başındadır. Bunların her hangisine olursa olsun her müslümanın cidden, kalben, saçından tırnağına kadar hürmet etmesi vesîle-i fevz ü felâhı, bâis-i saâdetidir.

Bunlara nasıl hürmet edilir? Şeriat-i celîlemiz her mavtında, her kârda bizim için saâdet ve rahmet olacak husûsâtı söylemiştir. Meselâ ezân okunur. Biz elimizde sigara, ağzımızda nargile, ayak ayak üstüne atar otururuz. Bu olur mu? Pâdişâhın selâmı gelince ayakta kabûl ederiz. Ezân-ı Muhammedî ise dinin sesidir, ulvî terânesidir. Ezân, Allah'ın huzûrunda yüz sürmeye da'vet ediyor, öyle ise bütün müslümanlar buna hürmet eder. Can kulağıyla dinleyerek münşerih olur.

Sonra mahlûkâta şefkat. Allah her şeyde hüsn-i muâmele emretmiştir. Hattâ muhârebede düşman öldürürken bile en hafif bir sûrette öldürmek, hattâ ekli mübâh olan hayvanı zebh ederken bıçağı keskin olmak âdâb-ı mahsûsa-i İslâmiyyedendir. İslâm öyle bir dindir ki avâtufı insanlara münhasır kalmıyor da bütün hayvânâta da şâmil oluyor.

İşte bunun başlıca mübeyyini Allah'ın kitâbı, peygamberin hadîsi ve bundan istinbât olunarak ulemânın icmâi, fukahânın kıyâsıdır. Şimdi bir hadîs-i şerîf şerh ediyorum. Hadîs iki türlüdür: Birisi kudsî, ta'bîr-i âharla hadîs-i ilâhîdir. Diğeri de hadîs-i nebevîdir. Her ikisi de Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin lisân-ı hikmet-beyân-ı Muhammedîlerinden sâdır olmuştur. Ancak birisi husûsât-ı dîniyyeden olduğu sûrette vahye müstenid olarak doğru- dan doğruya taraf-ı Muhammedîden söylenmiş. Diğeri taraf-ı ilâhîden vekâlete müşâbih bir tarzda yine cânib-i Risâlet-penâhîden îrâd buyurulmuştur. Ulemâ bu kısım hakkında ma'nâsı Allâhu teâlâ hazretleri cânibinden, lafzı Hazret-i Peygamber aleyhi's-selâm tarafından vârid olur diyor. Arz edeceğim hadîs bu kısımdandır.

(يَا عِبَادِي) Ey kullarım! Bu ta'bîrden kimleri anlıyoruz? Bütün insanları mı! Hayır, bütün insanlar, kullar değildir, onlar mahlûklardır. Kullar, din ve îmânı olanlar, Allah'a,

¹ Müslim, *Sahih*, Kitâbü'l-birr, 15.

² Necm, 53/4.

³ Âl-i İmrân, 3/97.

Peygamber'e i'tikâdı olanlardır. Dinden, îmândan mah-rûm olan, Allah'a i'tikâd etmeyen, Peygamber'i tanıma-yan kimseler, Allah'ın kulu değil; mahlûkâtıdır. İnsanlığın hükmü olan îmânı vicdânına yerleştirenler, Bana ubû-diyetle kesb-i şân ve şeref etmiş olanlar. (حرمت الظلم على) [68] Ben kendime zulmü harâm kıldım. Yani zât-ı pâk-i ehadiyyetim zulümden münezze, müteâlî, mu-kaddestir. Benden zerre kadar zulüm sâdır olmaz, ola-maz. Garâbet şuradadır ki Allah'dan zulüm sâdır olmaz değil, olamaz. Çünkü zulüm neye derler? Gayrın hukû-kuna tecâvüz, bir şeye lâyık olmadığı mevkie çıkarmak, dünyâda ve âhirette Allah'dan başka hiç kimsenin mülkü var mıdır? Hilâten, icâden, ibkâen her şey mülk-i ilâhî-dir. Cenâb-ı Hak her ne yaparsa kendi mülk-i mutlakı üzerinde bir tasarrufudur. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'a kıyâs ile gayrda bir hak yoktur ki ona tecâvüz etmesi mümkün olabilsin. Şu halde Cenâb-ı Hak'dan zulüm sâ-dır olması mutasavver olamaz.

Halbuki şekl-i zulümde görülebilecek hâlât dahi olmaz.

(فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ)¹ Her hangi bir kimse zer-re ağırlığı bir iyilik yaparsa onun ind-i ilâhîde mükâfâtı zâil olmaz. Hayır yapmak mes'ûd olmak demektir. Eğer iyilik yapan kimsenin mükâfâtı bazen verilmemiş olmak lâzım gelseydi sûreten ve şeklen zulme şebîh olabilirdi. Halbuki Kur'ân-ı azîmü's-şân bunun dahi olmayacağını bildiriyor.

İbâdet büyük bir ni'mettir. Onun için Şeyh Gâlib di-yor ki:

Girenler hânkâh-ı evliyâyâ

Bütün da'vetlidir, Gâlib, safâyâ

Sakin zâhirde kalma aldanırsın

Komazlar yoksa varmazlar sanırsın

Câmie girdik, hânkâh-ı evliyâyâ girdik, her hangi bir ibâdetgâha girdik; bu bir mazhariyettir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükür etmek lâzımdır.

Girmeyenler hilkat ve fitrat-ı asliyyelerini sû'-i isti'mâl etmiş bulunmalarından dolayı huzûr-ı ilâhîye girmeye liyâkatleri olmayanlardır. Ben câmie girmem diyenin ak-lına şaşıyım. Lağımçı esvâbıyla mecâlis-i kübrâyâ elbette girilmez. İnsanların seyyiât-ı ahlâkiyesi öyle murdârdır ki o evsâh üzerinde iken Allah onları kapısına sokmaz, câmie girebilmek, o şerefe mazhar olabilmek Allah'ın büyük bir lutfu, büyük bir ihsânıdır.

(حرمت الظلم على نفسي) Ben zulümden münezze, mukaddes, müteâlî Zü'l-celâl ve'l-ikrâmım (وَجَعَلْتُ بَيْنَكُمْ) (فَلَا تَطْلُمُوا) ve zulmü sizin aranızda harâm kıldım. Şu halde yekdiğerinize karşı zulmetmeyiniz.² (الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ)

(يَوْمَ الْقِيَامَةِ) birbirinize karşı ırzınıza, nâmûsunuza, hukûk-ı mâliyye ve şerefine taarruz ile zulmetmeyiniz. Çünkü zulüm efrâdı mahvettiği gibi akvâmı da perîşân eder. (وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ)³ bir memleket ki ahâlisi, onu teşkil eden hey'et-i ictimâ'iyeye muslih bulundukça kâfir de olsalar Allah o memleketi yıkmaz. Küfürlerinden dolayı cezâlarını âhirette çekerler. Fakat zulüm (بيت الظالم خراب) hükmünce dünyâyı da yıkar.

Zulmün seyyiâtından, şeâmetinden birisi de Allah zâlimlerden hiçbir vakit peygamber göndermemiştir. (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)⁴ ahd-i ilâhîye zâlimler nâil olmazlar, peygamberler içinde hiçbir zâlim yoktur. Zâlim mertebe-i velâyetten de düşmüştür.⁵ (لَا يُجِبُّ الظَّالِمِينَ).

Zâlimin dünyâsı da yoktur. (بيت الظالم خراب) onda ya-şayamaz. Beş on gün yaşar gibi görünür. Fakat dünyânın ucu uzundur. (الظلم من شيم النفوس فإن تجد - ذا عفة فلعلة لا) (يظلم) zulüm, gayrın hukûkuna tecâvüz, tabîat-i beşeriy-yede bir hastalıktır. Bir adamı ehl-i iffet görürsen bil ki bir sebebi vardır. Ahlâk-ı umûmiyyeyi tutan şeylerden birisi efkâr-ı umûmiyye ve memleketin muhassala-i ahlâkiyyesidir.

İnsan mensûb olduğu cem'iyetin hey'et-i umûmiyye-sinin bir nevi' mahkûmudur. Her cem'iyetin etvâr ve ah-lâk-ı umûmiyyesinin muhassalası bir hâl vardır ki onun hâricinde hiçbir ferd yaşayamaz. Meselâ Avrupa'nın bazı memleketlerinde erkekler hamama çıplak girerler. O memleketin âdeti böyle. Fakat sokağa çıkınca çorabını bile çıkaramaz.

Gel bizim memlekete. Bizim hey'et-i ictimâ'iyemize mensûb bazı kimseler, Ramazân'da tramvayda, trende, vapurda şurada burada cıgarayı burnunuza sokarlar. Demek ki bu adamların bir Avrupalı gibi mensûb olduğu cem'iyete hürmeti yoktur. Ve mensûb olduğu cem'iyetin de muhassalası o hürmeti verecek derecede değildir. Ka-bâhat şu fiiliyle mensûb olduğu cem'iyetin ve kendisinin dinini istihfâf etmiş olan kimselerde mi, yoksa o gibileri âgûşunda perverde eden memlekette mi? O hâl memle-ketin bir hasletin netîcesidir ki halk terbiyesizlikten kor-kar, utanır da muhâlif-i edeb harekette bulunmaz.

İkincisi her memleketin kânûn-ı medenîsidir. Cezâ kânûnları, hukûk kânûnları var. İnsanlar âdâb-ı umûmiy-yeye muhâlif harekette bulunduğu takdirde mahkemeye sevk olunacağı korkusuyla fenâlık yapmıyor.

Bir de insanların, pâk ve nezîh insanların vicdânıdır. Kendinden utanır da fenâlık etmez. Meselâ sokakta genç ve güzel bir kadın görünce başını eğerek, fenâ nazarla bak-

³ Hûd, 11/117.

⁴ Bakara, 2/124.

⁵ Âl-i İmrân, 3/57.

¹ Zilzâl, 99/7.

² Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Mezâlim, 9.

maz. Düşünür ki bu birisinin ya hemşiresi, ya haremî, yahud kızdır. Benim hemşîrem, benim haremim, benim kızım sokağa çıkınca ona böyle bir gözle baksalar ben bunu kabûl edemem, müteessir olurum. O halde kendi âilem hakkında kabûl etmediğim bir şeyi başkalarının âilesine revâ görmek vicdânsızlıktır, der ve utanmak lâzım geldiğini anlar. Bunu hatırına getirerek bakamaz, bilakis kendi hey'et-i ictimâ'îyesine mensûb kadınları o halde gördükçe müteessir olur. Çünkü onlar çocuktur. Birbirini görmekle o hâle düşmüşlerdir. Onları düştükleri çukurdan çıkarmak bütün hey'et-i ictimâ'îyeye âid bir vazîfedir. Onlara fenâ nazarla bakmak değil, onları islâh etmek icâb eder. Onlara anlatmak iktizâ eder ki: Bu hâlin hanımlık şerefiyle aslâ münâsebeti yoktur.

Kadınların süprüntü kısmı ancak böyle kıyafetlerde gezer dünyânın her [69] yerinde ağır hanımlar vakûr gezerler, açıklık saçıklıktan tevakkî ederler. İşte bunları onların enzâr-ı ibretine vaz' ederek onları ıslâh etmek iktizâ eder, (

¹)

Dördüncüsü Allah korkusudur. ²(إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ), ³(أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) âyetleri ve emsâlî nusûs-ı şer'îyyeyi düşünür. Bir yevm-i cezâ, bir yevm-i ba's ü nüşûr olduğunu tefekkür eder. İnsan o gün hayır ve şer bütün ef'âlinin hesâbını verecek. Herkes ölecek ve her ölen dirilecektir.

Fakat şu son ikisi yani Allah korkusuyla tahâret-i vicdâniyye herkesin kârı değildir. İnsanlar her nerede cem'i-yet hâlinde yaşarlarsa bir hükûmet te'sîs etmişlerdir. Ve bu sâyede insanların yekdiğerine karşı tecâvüzünü men' etmek, bir salâh-ı adâlet te'sîs eylemek mümkün olabilir.

Hükûmet iki kısımdır. Birisi hükûmet-i dîniyye, diğeri hükûmet-i aklıyyedir. Hükûmet-i dîniyye hükûmât-ı muhtelif-i İslâmiyye ile hükûmet-i Osmaniyye'nin te'sîs eylediği hükûmet-i Muhammediyye'dir. Hükûmet-i aklıyyede memleketin en âkıl, en ma'lûmâtlı, en zekî ve müdebbir adamları toplanır, halkın arzusunu düşünür, kânûn yaparlar. Hükûmet-i dîniyyenin kânûnunu Allah yapmıştır. Ne vakit insanlar kânûn-ı adâleti biz yapacağız derlerse hükûmet-i dîniyyeden çıkmış olurlar. Adâletin esâslarını Allah ta'yîn buyurmuştur, insanların hakikî felâh ve saâdetlerini te'mîn etmek isteyenler o dâireden çıkmazlar.

– O halde meb'ûsân ve a'yânın kânûn yapmaları doğru olabilir mi? Suâli vârid olabilir. Evet onlar kânûn yapıyorlar. Fakat yaptıkları kânûnlar şer'-i ilâhiye müstenid olmak, oraya ircâ' edilmek sûretiyle yapılsa mu'teber

olur. Kânûn-ı Esâsımız böyle diyor. Ahkâm-ı şer'îyyeye ircâ' ederek kânûnlar vaz' eyleyeceğiz. Bunun hilâfında ki kânûnlar mu'teber değildir. Eğer Kânûn-ı Esâsî varsa, Kânûn-ı Esâsî'nin bir maddesinin ilgâsı da câiz değilse bu kânûna mugâyir mevâd bit-tabî' mu'teber olmamak lâzımdır. Meb'ûsân ve a'yânın kavâid ve desâtîr-i dîniyye hilâfında vaz' ettiği kânûnlar hiçtir. Eslâf zamanında devletimizin şevketi hep ahkâm-ı ilâhiyyeye göre hareket olunmasından ileri geliyordu. Sonraları o ahkâmdan te-bâüd ettikçe inhitât ve perîşânlık yüz gösterdi. Müslüman hükûmetler ancak ahkâm-ı ilâhiyye ile icrâ-yı hükûmet ve adâlet ederler. ⁴(وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) ⁵(وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) ⁶(وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) Allah'ın emriyle hükmetmeyenler zâlimdir, fâsıktır. Bunlar yerin dibine geçer. O halde böyle yapmazsak Allah'ın la'net ettiği zâlimlerdeniz. Bizim gibi bir hükûmet-i İslâmiyye kavânîn-i idâriyyesini desâtîr-i İslâmiyyeden ihtihâr etmek lâzım gelir. Fakat maalesef asırlardan beri hükûmet hep câhiller eline düşmüş. Re's-i idâreye geçenler Müslümanlığı ihmâl etmişler. Kavânîn-i şer'îyyeyi bir tarafa bırakarak havâî ve keyfî kânûnlar vaz' ettiler, bu adamlar kendilerini müdâfaa maksadıyla şer'atte yeri olmayan kânûnları başka memleketlerde tecrübe edilerek muhassenâtı görüldüğü cihetle kabûl ettiklerini söyle-seler de hükmü yoktur. Çünkü Kur'ân-ı azîm ⁷(فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا) = Habîbim sana isticâbe etmezlerse bil ki hevâlarına ittibâ' eyliyorlar. Şu kadar ki bu mutâbaat-ta te'vîl tarîkine saparlar. Bu sûretle memlekette bir ikilik husûle gelmiş. Şeyhülislâm ile sadrâzam başka başka fikirler, başka başka prensiplerle hareket etmişler. Hiçbir zaman şeyhülislâm ile sadrâzâmın her mes'eledede aynı yolda gittiğini görmek nasîb olmadı. Kafa kafaya vererek şu müslüman hükûmetini hakikî bir hükûmet-i İslâmiyye hâline koyalım diye çalıştıklarını görmek ne bahtıyarlıktır.

Halbuki diğer milletlerde, meselâ Yunanistan'da reîs-i rûhânî ile başvekilî dâimâ birlikte, dâimâ kafa kafaya hareket eder bir halde görürsünüz. Bizde de bu iki reisin aynı fikirle aynı gâyeye mütemâsil mukaddemât ile netîceye doğru gittiklerini gördüğümüz zaman memleketin kurtulacağına inanırız. Ve o vakit milletin sâhib-i îmân, nâmûs ve vicdân, rikkat-i kalb erbâbından müterekkib kitle-i azîmesi arkalarında yürürler. Çünkü hak yolu birdir. Bâtıla sülûk edilince efkâr ve ârâ teşettüte uğrar. Fırak ve ahzâbın zuhûru da başlıca bundan neş'et eder.

Aklımız varsa ulemâ-yı dînimize hürmet edelim. Ben kendimi ulemâ-yı dînden saymam. Haddim değildir.

⁴ Mâide, 5/45.

⁵ Mâide, 5/44.

⁶ Mâide, 5/47.

⁷ Kasas, 28/50.

¹ Buradan birkaç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Âl-i İmrân, 3/199.

³ Bakara, 2/196.

Ağlarım bu memlekete ki meydanı benim gibi adamlara bıraktı. Milletin rehberleri arasında ben kendimi en ehemmiyetsiz bir halde bulaydım, beni gölgede bırakacak bir çok ulemâımız meydana çıkaydı memleket mes'ûddur, derdim. Fakat maatteessüf millete rehberlik edenler Dîn-i İslâm ma'lûmâtından başka her şey okunan mekteplerde yetişmiş zevât! Şu halde maârifimizi de maârif-i İslâmiyye yapmanın yoluna bakalım. Bu memleketin en mühim ve en müzmin derdi budur. Maârif son zamanlarda bozuldu diyenleri kasîrû'l-basar görürüm. Ben kendimi bildim bileli maârif bozuktur, hangi mektepte muntazam câmi', muntazam musluklar, muntazam imâm gördünüz? Çocuklarımızı ellerine tevdi' ettiğimiz adamlar Müslümanlık'tan anlamazlar ki, o nûrdan feyzdâr olmazlar ki ona göre bir terbiye vermeye çalışsınlar. Kıyâmetler koptu, şu oruç mes'elesini bir nizâmına koyuncaya kadar. Şeyhülislâm uğraştı, ben uğraştım, şu oruç mes'elesini halledelim de sokaklarda, şurada burada alenen nakz-ı sıyâm rezâleti kalsın, diye. İşte hükûmetin vûkelâsı, vûzerâsı karâr da verdiler. Sonra bir de bakıyoruz ki Küçük Zâbit Mektebi'nde resmen yemek çıkıyor. Birisi bana geldi de ağlaya ağlaya söyledi, şikâyet etti. Eğer o mektebin kumandanı ahkâm-ı şer'iyyeyi bilseydi ve ona hürmeti olsaydı elbette böyle yapmazdı. Demek ki ahkâm-ı İslâmiyyeden haberdâr değil. Vâkıâ [70] ma'zereti olanlar oruç tutmaz. Fakat o ma'zereti kim ta'yîn edecek? Tabîb-i hâzık-ı müslim-i gayr-ı zâhirü'l-fisk ancak bunu ta'yîn edebilir. Müslüman olacak, hazâkati olacak, fiski zâhir kimseden olmayacak. Böyle bir tabîb muâyene edecek; zaafın var, hastasın, oruç tutarsan tehlikeyi dâî olur diyecek. Ondan sonra yiyebilecek. Çünkü müslim olmazsa nazarında orucun kıymeti yok. Dinine i'tinâ edecek adamın sözü elbette mu'teberdir. Amma dinine ehemmiyet vermeyen adam onun kıymetini anlamaz ki..

Onun için mektepleri ehline tevdi' etmek lâzımdır. Hangimiz, hangi evlâd babası mektebe gitti de: "Müdür bey, bizim çocuk şuraya devâm eder. Çocuklara nasıl terbiye verirsiniz? Dinini, dünyâsını öğretiyor musunuz?" diye sordu, gittiniz mi? Burada birkaç bin kişi varsınız. Söyleyiniz bakalım, hanginiz gittiniz, câmii olmayan, terbiye-i dîniyyeye ehemmiyet vermeyen mektepten çocuğunuzu aldınız? İçimizde böyle adam yok ise o halde mektepleri ayıplamamalı. Maârifin kabâhati yok tamâmıyla kabâhat bizde.¹

* * *

* * *

Câmi'ler mukaddes yerlerdir. Onlara hürmet edelim ki nâil-i fevz ü felâh olalım. Câmi'lerimiz, ne güzel, ne şirin ma'bedlerdir. Kıymet-i maddiye ve sanâyi-i mi'mâriyyesini takdîr eden frenkler geliyor da sâatlerce seyrederek hayran kalıyorlar. Biz ise maatteessüf bu kıymetdâr ma'bedlerimizin ma'neviyâtını anlayamadığımız gibi maddiyâtını da takdîrden âciz bulunuyoruz.

Şimdi dersden bize hâsıl olan şey Cenâb-ı Hak zulme ve zâlîme la'net eder. Öyle ise şahsen zâlim olmayalım. İdâre edecek bir mevkie gelince hukûk-ı umûmiyyeye riâyetkâr olalım. Umûr-ı resmiyye arasında erbâb-ı mürâcaattan bir zât bana "Sizin adâletinizden emînîm" demişti. Ben bu cümleye muhâtab olduğum zaman korkumdan titredim ve utandım.

Adâlet sıfatı... O ne demek? O ne büyük şey! (Bir an adâlet icrâ etmek yetmiş yıl ibâdetten evlâdır) emr-i adâleti icrâ ederken garazı, ivazı, menfaati kat'iyen atacak. Allah'ın emri budur diye düşüneneceksin, rızâullâhı istihsâl için böyle yapıyorum diyeceksin. Ben bu sinn ü sâle girdim. Şu niyetle, şu şerâitle bunu yapamadım. Yapanlar şâyân-ı tebrîktir.

(يا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ، فَاسْتَهْدُونِي) Hepiniz dalâlettesiniz. Tarîk-ı hakkı hiç biriniz kendi kendinize bulamazsınız. (إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ) Ancak benim mazhar ettiğim erbâb-ı hidâyet saâdeti bulur. İnsanlar bir kere fitrat-ı İslâmiyye üzere doğarlar. (كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ)² Her doğan fitrat-ı hakîkiyye-i İslâmiyye üzerine doğar. Ma'rifetullâha mütemâyildir. Şu kadar var ki göreceği terbiye bu fitratı ifsâd eyler.

Terbiyenin ilk me'hazı âiledir. Âiledir ki insanları yavaş yavaş dinden de çıkarır, ahlâksız da eder. Vâkıâ hiç kimse "Oğlum dinsiz ol" demez. Fakat öyle bir terbiye verir ki git gide çocuk dinden, îmandan çıkar. Çocuklarımız kuşların kapana tutulması gibi verdiğimiz terbiye ile dinsizliğe tutulurlar. Yoksa îman fitratta mevcûddur.

Hidâyet-i ilâhiyye kaç türlüdür?

(وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا)³ Allah'ın hidâyeti saymakla başa çıkmaz. Lâkin envâi vardır, birinci hidâyeti kuvâ-yı idrâkiyye ihsân etmesidir.

Allah insanlara işitecek bir kulak, görececek bir göz verdiği gibi düşünecek bir de akıl ihsân etmiştir. Aklen bulunmayacak şeyi hissiyle bilir. Hissen bilinmeyecek şeyi de aklıyla bulur. Azamet ve celâlini göstermek için bunca delâil-i bâhire, âsâr-ı zâhire icad ve ikâme olunmuştur. Bunlara sathî bir nazar atfedip geçmek kâr-ı aklı değildir.

(إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ)⁴

² Buhârî, *Sahih*, Kitâbü'l-Cenâiz, 91.

³ Nahl, 16/18.

⁴ Âl-i İmrân, 3/190.

¹ Buradan altı satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

(وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ السِّيَرَاتِ وَالْوَاكِنُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ)¹

Şu yerlerin, göklerin yaratılışında, gecenin gündüzün yekdiğerini ta'kib etmesinde, uzunluk kısalık i'tibârıyla müddetlerinin bir kânûn-ı intizâm dâiresinde değışme-sinde akl-ı hâlis ashâbı için ne büyük deliller vardır. Son-ra insanlar arasında muhtelif renkler, çeşreler olmakla beraber hepsinin mâhiyet-i hakîkiyyesi birdir. Bu ne kudrettir, görünüz. Dünyânın erbâb-ı ilmi, erbâb-ı ser-veti ittifâk etseler Zühre gibi bir kevkeb yaratabilirler mi? Yed-i yemîn-i kudret gûyâ bir avuç pırlantayı fezâyâ fırlatmış da âlemi bununla tezyîn etmiş. Her hangisinin değil evsâf-ı umûmiyyesi, yalnız güzelliğı tahayyül edilse insana hayret verecek nice bedâialar göze çarpar. Ve bu-nun karşısında meclûb-ı kemâl olanlar "Allâhu ekber" demez mi?

Bu kadar azametli şeyleri halk eden Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak gözle görülemeyecek kadar küçük mahlûkât da halk buyurmuşlardır. Mikrop dediğimiz şeyler ne büyük eser-i kudret-i ilâhîdir!

Kim demiş ki insan okuyunca dinsiz olur? Bilakis in-san okudukça, anladıkça îmânı artar. Fakat dinsizcesine okursa tabîi varacağı yer ilhâd çukurudur. İş şekl-i ta'lîm-dedir. Ulûm ve fûnûn şekl-i ta'lîme göre zehir, şekl-i ta'lî-me göre gıdâ olur.

Allah'ın üçüncü hidâyeti enbiyâ-i kirâm gönderme-sidir. [71] (أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيُهُمْ أُفْتِدَ)² Böyle delâil-i zâhirenden ve teblîğât-ı enbiyâdan istifâde edemeyenler hayvan mertebesinde kalmış olur.

İnsan îmân ile irfân ile melek olur. İmân ve irfândan mahrûm kalırsa hayvânât mertebesine düşer. Hattâ daha aşağıdır. (الناس معادن كعاد الذهب والفضة) Nasıl ki altın yerden çıktığı gibi istifâde olunur değildir. Üzerinde ame-liyât icrâ olunur, ıslâh edilir, bir gün gelir, tâc-ı şâhî olur. İnsan da nefsine karşı mücâhede ile sabır ile, tahammül ile pırlanta olur. Melâikeye iltihâk eder.³ (إِنَّ كِتَابَ الْإِبْرَارِ لَفِي) (عَلَيْنِ) sırrına mazhar olur.

Allah'ın dördüncü hidâyeti kitap inzâl etmesidir. Hiç-bir peygamberin ömrü kıyâmete kadar devâm etmez. Onların âlem-i fenâyı terk etmelerinden sonra ümmetle-ri şeriatlerini unutabilirler. İşte bu hikmete ve daha nice hikem-i celîleye binâen taraf-ı ilâhîden kitap dahi ihsân buyurulmuştur ki ba'de'l-enbiyâ ümmetin dest-i istifâde-sinde bulunsun, Hazret-i Peygamber efendimiz diyor ki: "Ben gidiyorum. Size iki şey bırakıyorum; biri Kitâbullâh, biri sünnet-i seniyyemdir. Bunlara yapıştıkça dünyânızı, dininizi şaşırmazsınız." Hayât-ı Muhammediyyeyi düşü-

nünüz ve tatbîk ediniz. Hayât-ı Hazret-i Muhammed de (كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ) cümlesinin ifâde ettiği vechile tamâmen ahkâm-ı Kur'âniyyeye mutâbık idi. Kur'ânı okuyun, ne diyorsa Hazret-i Muhammed'in hayatı odur. Meselâ (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)⁴ bu-yuruluyor. Kur'ân-ı azîmü's-şân diyor ki: Bed muâmele gördüğün vakit hüsn-i sûretle müdâfaa et. Fenâlık etme, İyilikle mukâbele kanına susamış düşmanı en harâretli dostun yapar. İşte Hazret-i Muhammed bütün hayatın-da bu gibi kavâid-i ahlâkiyye ve ictimâ'iyeyi tamâmen tatbîk etmiş bulunduğu düşmanlarının dahi taht-ı i'tirâ-fındadır. Hattâ bir çok kimselerin îmân ve hidâyeti Ne-biyy-i Ekrem efendimizin bu gibi muâmelât-ı cemîleleri sebebiyle vukûa gelmiştir.

Dinini saltanat-ı şahsiyye için te'sîs etmiş değildir. Dünyâ malını biriktirmedi. Evlâdını da kendi mîrâsından mahrûm bıraktı, âilesinden hiç kimsenin hilâfetini tavsiye etmedi, teblîğ ettiği dinde menfaat-i dünyeviyye aramadı. Esbâb-ı muhtelif ile iktisâb-ı servet eyledikten sonra dahi gâyet kanâatkârâne bir maîşet ihtiyâr etti. İhtiyâcdan faz-la emvâlini gerek cem'iyet-i İslâmiyyenin, gerek efrâdın menfaatine olarak sarf etti. İslâm'da ilk vâkıf zât-ı celîl-i Risâlet-penâhîleridir. Medîne-i Münnevvere civârında Fe-dek ismindeki bahçelerini vücûh-ı birre vakfeylemişlerdir, bu hareket-i kanâatkârânesi fakr u aczinden değil, ümmet-in yolunu şaşırmamak ve bu sûretle dahi bir ders-i hidâ-yet ve ibret vermek gibi âlî gayelere ma'tûf idi.

Şevket-i İslâmiyye'nin parlak zamanlarında yaptığı muâhedeler, zâhiren zaîf olduğu devirlerde yaptığı muâ-hedeler var, bunların her biri ümmetin kıyâmete kadar düvel-i muhtelif ile akd edecekleri muâhedâtta vaz'iyet-lerini kuvvetlerini tamâmiyla ölçerek biçerek iş görmele-rini, numûne olmak hükmünü dahi ihtivâ eder.

İslâm'ın şevket zamanlarında tatbîk edecek ahkâmı olduğu gibi zaaf zamanlarında da ne sûretle hareket ede-ceğine dâir ahkâm vardır.

Hazret-i Peygamber efendimiz Hudeybiye'de ağır şerâiti kabûl etti. Kuvvetli olduğu zamanlarda yaptığı muâhedeler de vardır. Bedir gazâsında bir çok üserâ alınmış idi. Fidyeye necât mukâbilinde bir kısmını âzâd etti, bir kısmını da alıkoyarak Medîne-i Münnevvere'de-ki çocuklara yazı öğretilmelerine mukâbil âzâd eyledi. Bundan Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in maâri-fe olan rağbet-i seniyyelerini pek güzel anlarız. Elbette bir hey'et-i ictimâ'iyeye içinde okur, yazarların bulunması ve çoğalması o hey'et için bir kuvvettir. İşte bu noktaya dahi ef'âl-i cemîle-i Risâlet-penâhî irşâd ve hidâyet bu-yurmaktadır.

(يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ، إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتُهُ)⁵ Hepiniz açsınız. Yalnız

¹ Rûm, 30/22.

² En'âm, 6/90.

³ Mutaffifin, 83/18.

⁴ Fussilet, 41/34.

⁵ Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-birr, 15.

benim doyurduğum toktur. Düşünelim. Cihânda bu kadar mahsûlât-ı nebâtiyye ve hayvâniyye vardır ki gıdâ-yı beşerîyi teşkil eder. Acaba onlar ne sûretle hâsıl oluyor? Bunlar Hak teâlâ hazretlerinin vaz' eylediği esbâb, vaz' eylediği kavânîn dâiresinde sırf kendi tedbîr ve irâdesiyle vücûda geliyor. Ve her birisi her bir taraftan bâzâr-ı beşere arz olunuyor da bir lokmasının ne sûretle, ne emekle vücûda geldiğini bilmediğimiz ekmek ve envâ'-ı et'ime önümüze konuyor. İşte bu ni'metlerin istihşâli için Hak teâlâ hazretlerinin müsâadesi dâiresinde ve hattâ emri icâbıyla çalışmalıyız. Çalışalım; Hakk'ın bahşetmeyi vaad eylediği ni'metlerden müstefid olalım. Fakat ni'meti ihsân eden zâtı unutmayalım. Ona îfâ-yı şükr edelim.

(يا عبادي كلکم عار، إلا من كسوته) Hepiniz çıplaksınız, yalnız benim giydirdiğim giyinmiştir. Benden isteyin, sizi giydireyim. İnsan dünyâya çıplak gelir. Fakat ana baba, bunlar bulunmasa dahi bir başkasının hasbe'z-zâhir himâye ve hıdânesiyle giydirilir. Bilmeli ki hakîkatte giydiren Allah'dır. Cenâb-ı Hak'tan istit'âm ve istiksâ bir taraftan onların esbâb-ı husûlüne meşrû' bir sûrette tevessül eylemek, bir taraftan ni'metin husûlü ihsân-ı Hudâ'ya vâbeste olduğunu bilmek sûretinde olur. Dünyâ için ticâret; sevâb-ı âhîret için ibâdet olur.

Kullarım hepiniz en müttakî bir zât kadar müttakî olmanız Hak teâlâ hazretlerinin kemâline bir şey ilâve etmiş olmazsınız; hepiniz en fâcir, en kâfir bir kimse kadar mübtelâ-yı fücûr olsanız yine azamet-i Sübhâniyyeden bir zerre eksilmez. Hepiniz bir yerde cem' olup da her biriniz matlûbunu bârgâh-ı ehadiyyetten tazarru' etseniz ve cümlesi ihsân buyurulsa Bahr-i Muhî't'e girip çıkan bir iğnenin o koca denizden eksilmiş kadar hazâin-i ilâhiyyeden bir şey eksilmiş gibi olur, hattâ bu teşbîh doğru bir teşbîh [72] değildir. Hazâin-i ilâhiyye gayr-i mütenâhîdir. Bitmek tükenmek bilmez. Fakat ne çâre ki beşerin kısa aklına anlatabilmek için efsahu'l-arab efendimiz sûret-i teşbîhiyye ile ifâde buyurmuşlardır.

Kullarım sizin dünyâda sâdır olan her türlü a'mâlinizdir ki husûsî defterlerinde yazılmıştır. Zabt olunmuştur. Ve sonra onların mükâfât ve mücâzâtı size verilecektir. Defterinde hayır ve sevâb bulan mazhar olduğu tevfiikten inâyetten dolayı vâhib-i hakîkî Zü'l-celâl ve'l-ikrâm hazretlerine hamd ve şükrân eylesin. Başka türlü bulan, yani seyyiât gören kendisinden başka kimseye kusûr bulmasın. Çünkü selâmet-i fitratta yaratılmış ve her türlü esbâb-ı hidâyet ihzâr edilmiş olduğu halde hevâsına mutâbaatla yanlış yola temâyül eylemiş olmasının neticesi olarak şekâvet çukuruna düşmüştür. Hak teâlâ hazretleri cümlemizi dalâlet ve şekâvetten muhâfaza eyleyip tarîk-ı hakta sâbit, tâât-ı ilâhiyyeye muvaffak olan kullar zümresine ilhâk eyleye ve şu ân ve dakikada cümlemizi

mağfiret-i Rabbâniyyesine nâil ve mazhar buyura âmîn...



MEHÂKİM-İ ŞER'İYYENİN BÂB-I MEŞÎHAT'E İÂDESİ HAKKINDA ESBÂB-İ MÜCİBE MAZBATASI

Âlemde bütün mevcûdât bir tegayyür ve tegâyür içinde bir bekâ ve tevâfuk arz etmektedir ki biz bunlara kavânîn nâmını veriyoruz. Kezâlik hayât-ı beşerde görülen tahavvül de bir tahavvül-i mutlak değil, ayniyyet ve bekâ-yı vahdet içinde bir tahavvül veya tahavvül ve tegayyür içinde bir vahdet-i ayniyyettir.

Bir ferd tahavvülden tahavvüle yaşayıp dururken ayniyyetini, devâm-ı hüviyyetini muhâfaza edemediği son tahavvülât ile âlem-i emvâta karışır, binâenaleyh hayat tahavvülâtsiz cereyân etmiyorsa ayniyyet ve tevâfukuz hiç cereyân edemez.

Hayât-ı devlet dahi aynı kânûnun taht-ı te'sîrindedir. Her hangi devlet olursa olsun ayniyyetini, hüviyyetini zâyî' ettiği gün sahne-i hayâtta çekilmiş olur.

Cem'îyyât-ı beşeriyyede bu ayniyyet ve tevâfuku ifâde ve bekâ-yı hüviyyeti te'mîn eden, maamâfih nizâm-ı tahavvülâtâ hâkim olup duran esâsât onun rûhu şerâi' ve kavânîn-i asliyyesidir. Şer'in, kânûnun kıymeti ise vakârında, sebât ve şümûlünde olduğu için kavânînin tahavvülât-ı serîası rûh-ı efrâdda bir hiss-i istihfâf; bir fütûr-ı isrâf tevîd ile insanlar istinâdgâhlarının sâbit bir hakikat olmasından, bekâ ve metânetinden emîn olmak isterler. Lâkin bu bekâ ve sebât diğer taraftan ihtiyâc-ı tahavvüle adem-i kifâye gibi bir şâibe-i yeisten de vâreste olmalıdır. Bu ise hakîkatın teşekkülâtındaki neşv ü nemâ hasîsasının zamanı geldikçe zuhûrunu irâde edecek bir rûh-ı feyz ile kâim olur. Bir milletin kânûnları da ayniyyetin vahdet-i ictimâ'îyyesinin medârı olan sebât ve metânetleri ile beraber tedricen neşv ü nemâyı idâre etmelidir. İşte şerîat-ı İslâmiyye bu hikmeti mutazammın olarak usûl-i sâbite altında fûrûât-ı cedîdesini teş'ib ve tefrî' edip gitmek ister. Tahavvülât içinde hüviyyetini, ayniyyetini idâme edebilmek için elbette asırdan asıra uğradığı tahavvülâtı rûhuna hazm ettirerek kendini ta'mîr ve tecdîd etmesi bir ni'met olacağı bazı ehâdis-i şerîfeden müstebân olabilir.

Ma'lûmdur ki kavânîn-i asliyyenin hayatiyeti, zî-hayât olan zekâlar, vicdânlarla kıyâmı haysiyetindendir. Bu kıyâm olmayınca suver-i hutût ve nukûş-ı kütüb altında gizlenebilse bile bil-fiil hayattan ve hayata te'sîrden mahrûmdur.

Bir devletin cihâz-ı ilmî ve vicdânîsidir ki bunları yaşırsa hayatlarını te'mîn edebilir. Böyle hayatî kânûnlarla mâlik olup bunu dâimâ te'mîn edebilen devlet tahav-

vülâtını dâimâ tabîi bir halde geçireceğinden bütün bütün inkılâbât ve ıslâhât tehlikelerinden de âzâde kalır. Aksi halde ise bizde olduğu gibi bir gün gelir ki devlet kendisini ıslâhât ve inkılâbât ile tedâvî etmek mecbûriyetini hisseder. Bir devletin kendisinde ıslâhât lüzûmunu hissetmesi emrâzına, zaaf ve heremine dâir bir nevi' şuûr ile müterâfıktır. Marazına, heremine şuûru lâhık olan bir vücûdun ilk hâdise-i rûhiyyesi ise bekâ-yı nefis hakkında bir ukde-i iştibâha tutularak fikrinde tevehhüm, irâdesinde fütûr göstermek ve bir halecân ve ıztrâba düşmek olur ki bu hâl alel-ekser emrâzın keşfi ve ıslâhâtın tatbîkine âid levâzımın gereği gibi temyîzine mâni' olmaktan hâlî kalmaz.

Zaîf bir hastanın tâmmü's-sihha kaviyyü'l-bünye insanları gördükçe "Ah ben şu adam olaydım!" diye taleb-i muhâl sevdâsını ibrâz ettiği gibi o halecân ve ıztrâb da bu devleti kavî ve sâlim gördüğü devletlere tehassür ve taklide ve kendine muvâfık tedâvîden zühûlüne bâdî olarak ilk hatve-i ıslâhâtın yanlış bir yola sapmasına bâis olabilir. Her ıslâh bir ihtiyâc-ı hayâtının en sâlim bir cevâbını vermek ta'bîr-i âharla bir bünyenin rahnesini ta'mîr veya marazını tedâvî eylemek demek olacağından ihtiyâcın, rahne ve marazın teşhîs ve temyîz-i kâmiline muvaffakiyetten sonra en mutâbık görülen cevâb-ı kâfi en muvâfık sayılan termîm ve tedâvînin esnâ-yı ihzâr ve tatbîkâtında bünye-i devlet biraz esîr-i firâş olmak mecbûriyetinden de kurtulamaz.. Bit-tecrûbe görüle gelen şu hâlâtta dolayı devletler, ictimâ'î mütehasıslar ıslâhâtı ehven-i şer telakkî etmekten hâlî kalmamışlardır.

Fil-vâki' en sâlim tarîk hıfzıssihha-i siyâsiye kemâ-yenbağî riâyetle vücûdu ihtiyâc-ı tedâvîden vâreste bulundurmak olacağında şübhe bulunmadığından ve alel-ekser cem'iyât-ı beşeriyyenin bu kemâle vüsûl meziyetini ibrâz edemediğine bakılır ve vukû'ât-ı târihiyye de düşünlürse emrâzın [73] zuhûrundan sonra bit-teşhîs tedâvîsine çalışmak ve ol bâbda lâzım gelen ıslâhâtı hüsn-i sûretle tatbîka gayret ve muvakkat bir hummâ-yı ictimâ'înin birkaç gün esîr-i firâş olmaya rızâ göstererek hayatı inkırâz-ı mutlakattan tahlîs etmek tercihi, zarûrî bir ehven-i şer sayılmak iktizâ eder.

Fakat hayât-ı devlette bir gâye-i asliyye ve tabîiyye olmayıp bir hâlet-i fevkalâde tanınmasını lâzım gelen bu ıslâhâtı vücûdun bütün anâsır-ı cismâniyye ve rûhâniyyesine tebdîl-i hüviyyet ettirecek derecede bir inkılâb-ı küllî farz etmek bir maraz-ı uzvîye dûcâr olan bir insanı tedâvî edeceğim diye teşekkülât-ı asliyye-i nev'iyyesinden çıkarmaya çalışmak kabîlindendir ki bu nevi' ıslâhât ve inkılâbât teşebbüsü o vücûd hakkında fec' bir i'dâm demektir. Çünkü hiçbir vücûdun zâtîyatı tebdîl olunamaz.

Bir devletin ıslâhâtına bu yolda çalışanlar o devleti yıkmak ve enkâzından başka bir binâ yapmak isteyenler

demektir ki içindekilerin ise evvel emirde enkâz altında kalmaları muhakkaktır.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin iki üç asır mukaddem hıfzıssihha-i siyâsîsine dikkat ve i'tinâ edememesi netîcesi olarak bâdî-i ıztrâb emrâzın yüz göstermeğe başlamasından i'tibâren hâsıl ettiği şuûr ve fütûr üzerine giriştiği ıslâhât dahi mukaddimedede arz edilen hâlet-i rûhiyyeyi ibrâzdan geri kalmadığı için her teşebbüs ettiği ıslâhâtta şiddet-i evcâ' hasebiyle bir inkılâb-ı küllî gâyesine girişmiş veya girişmeye sevk edilmiş olmasına mebnî kuvve-i askeriyyesinde, maârifinde, mehâkiminde, mâliyesinde, iktisâdiyatında, kavânînde, hâsılı her şeyinde ne gibi ıslâhât teşebbüsüne girmiş ise eskisini hemen yıkmak ve yenisini temelinden binâ etmek sevdâsına düşmüş ve binâenaleyh bir asırdan beri her gün ıslâhât tertîbinin te'sîrât-ı mütehavvile ve mütezâyidesi altında yatıp kalkmağa mecbûr edilmiş ve teşebbüsâtının hiçbirinde netîce-i nâfiaya vâsıl olduğunu göremediğim gibi memleketin en âdî şoselerini bile yapmaktan mahrûm kalmıştır. Denilebilir ki mahrûmiyet Devlet-i Osmaniyye'nin muhîte mecârât-ı lâzime-i hayâtîyyesini hissetmesinden mütevellid olmayıp belki galat-ı hassâsiyet ile bu lâzimenin muktezâsını hüviyet-i şahsiyyesinden insilâha kadar vardırarak ve aynı zamanda kendinin salâbet ve mukâvemet-i ictimâ'îyyesinden büsbütün zühûl etmek gibi bir ifrât ile karşılaşmasından ve işe o yolda girişmesinden münbais olmuştur. Bunun içindir ki o zamandan beri yetişen ve mütefekkirîn-i siyâsiyye zümresini teşkil edenlerin hepsinde aynı his tecellî edegelmekte ve hepsi de ünvân-ı mesleğinde liberallik ve radikallik rûhundan büyük bir hisse-i izâfet bulundurmaya bir vecîbe-i siyâsiyye addeylemektedir.

Devlet-i Osmaniyye gibi âlemde hâdisât-ı hâriciyye tazyîkâtıyla mütemâdiyen kanını akıtmakta ve bir asırlık ömrünü kendini yıkmak için yapılan ıslâhât halecânı içinde geçirmekte olsun da bünye-i ictimâ'îyye ve terekübât-ı siyâsiyyesinde inhilâl-ı mutlaka düşmeyecek bulunsun hiçbir devlet gösterilemez.

İnkâr olunamaz ki büyük Rusya Devleti son zamanlarda birkaç ıslâhât buhrânına ma'rûz kalınca bir Japonya harbi bir de harb-i umûmî gibi iki müsâdeme-i hâriciyyeye mukâvemet edemeyerek bünye-i ictimâ'îyyesi dâhilinden bir infilâk-ı küllî ile parçalanıvermiştir. Dikkat edilsin, Devlet-i Osmaniyye'nin yüz senelik hayatına nazaran kavî, müterakkî ve mes'ûd addedilen Rusya'nın tabakât-ı ictimâ'îyyesini birbirine rabt eden kânûnlar yani teşekkülât-ı ictimâ'îyye ve siyâsiyyesi ne kadar fâsid, rûh ve cism-i ictimâ'îsi ne derece zaîf ve iltiyâmsız imiş..

Bilakis asırlardan beri nefz-i deme mübtelâ olan ve mütemâdiyen ıslâhât ile hummalar geçiren Devlet-i

Osmaniyye lehü'l-hamd son zamanlara kadar kuvvet-i kalbini muhâfaza edebilmiş ve bünye-i ictimâ'yyesinde umûmî bir bürkân-ı indifâ' görmemiştir. Bu kadar amelîyât ile kan akıtıp bu kadar hummalarla boğuşup da bir iki sadme ile dağılıvermeyen, infilâka uğramayan kalbin metânetini teslim etmemek âlemde hiçbir hakikatı teslim etmemek demektir.

Bu hakikat şimdiye kadar devlette göze çarpıp duran fitnelerin, ihtilâfâtın, zâtî ve tabîî olmayıp ârizî ve ca'î tezâhürâtın ibâret olduğunu ve bu devletin en emîn bir mebnâ-yı rûhî-i ictimâ'îye müstenid bulunduğunu gösterdiği gibi insaniyet ve insaniyette ehliyet-i müktesebesi esâsına ibtinâ eden şerîat-ı İslâmiyyeden feyz almış ahkâm-ı asliyye-i devlete nazaran tabakât-ı ictimâ'îyye-i devletten hiçbirinin hükûk-ı insâniyyeden hâriç tutulduğu iddiâsıyla nefis-i ahkâma haklı bir gayza besleyemediğini ve besleyemeyeceğini ifâde etmez mi?

Evet, iddiâ edebiliriz ki ahkâm-ı İslâmiyye, tabakât-ı ictimâ'îyye arasında husûmet-i şedîde ilkâ etmez, bütün Avrupa'da vukûa gelen harekât-ı inkılâbiyye âmilleri aristokrat, burjuva, demokrat gibi tabakât-ı ictimâ'îyye arasında meşrû' ve sa'y-i beşerle aşılmayacak uçurumlar bulunduran kavânînin sultasına râci' olduğu halde bizdeki harekât kavânînin tatbîkini ihmâl ve sû'-i isti'mâl eden mizâc-ı idâreye teveccüh etmiş durmuştur. Zükûrdan, inâsdan en âdî bir gedâ bile sa'y ederse kazanır, bir çiftlik sâhibi olur, en vazî' bir köylü evlâdı bir nâzır olabilmek ümîdiyle çalışıp adam olabilir ve rehğüzârında mânîe tesâdüf ederse kânûnların hiçbirinde bu mânîin yerini bulamaz.

Esâs-ı ahkâmımız, demokrasinin en geniş esâsâtını hâvî ve hattâ daha ileri giderek bazı husûsâtta Sosyalizme âşinâ çıkacak noktalara mümâs ve binâenaleyh umûmî bulunduğundan dolayıdır ki her hareket-i inkılâbiyye netîcesinde yeni olarak i'lân edilen kânûnların hakikî bir ihtiyâc-ı şedîde cevâb olmadığı derhâl görülür...

[74] Ve kânûn vaz' ve i'lân etmekle kimse hakikî ve nâfi' bir inkılâb hâsıl olduğuna îmân edemez ve bu tarîk-te ıslâhât sevdâsının ardı arkası da kesilmez..

Fil-vâki' evvel ve âhir devlette bâdî-i ıslâhât olması lâzım gelen cihetler ahlâk-ı idârî ve iktisâdimizde seyyiât idi. En müzmin marazımız olan bu iki noktada fiilen hiçbir şey yapılmadı, ve yaptırılmadı. Devlet ne şikâyetle ma'rûz olduysa bu iki noktadan ma'rûz oldu.. Millette her ne iğbirâr beslendi ise alel-âde te'mîn-i âsâyîşe bile muvaffak olamayan hayât-ı me'mûriyyeti menâfi'-i âmmenin değil nefsanî heveslerinin vesîle-i tatmîni bilen ve bu sûretle ahlâk-ı nâsı ifsâddan hâlî kalmayan mizâc-ı idâreye karşı beslenmiştir.

Zamanın ulûm ve fûnûn-ı müsbesesinden, sanâyi'-i

müktesebesinden istifâde ettirmeyen menâbi'-i servetimizi atâlete mahkûm ederek fakrımızı te'kid eden, vergi toplamak, maâş almak, tahakküm etmek, eczâ-yı ictimâ'îyyeyi birbirine tutuşturmak, fazla olarak rûh-ı millete yabancı kalmaktan başka vazîfe olduğunu idrâk etmeyen ve hükûmetin, icrâ-yı ma'deletin ahkâmımızca en büyük bir âdet olduğu i'tikâdına sarılmayan bu mizâc-ı idâre idi. Bugüne kadar her şeyi yapmak istedik, bir şeyi yapamadık.. Çünkü evvel emirde yapılması lâzım gelen şeyi yapamadık- şer' ve kânûnun emrettiği hak ve ma'deletin ihkâk ve tatbîkı san'atını dâimâ ihmâl ettik. Küçük me'mûrları fakr ile, tazyîk ile ezeldik; fakat bunları doğru yolda götürmeyen, ifsâd eden, millete zulmeden büyüklerin mes'ûliyetini kânûn dâiresinde tatbîk edemedik..

İşte bir asırdan beri sudânı çekmekte bulunduğumuz dâ'ü'l-ıslâhât maraz-ı siyâsisinin son zamanlarda bâis olduğu hatâlardan biri de cihâz-ı tabîî-i devletten biri bulunan mehâkim-i şer'iyyenin Adliye Nezâreti'ne tahvîl-i irtibâtı hâdisesidir. Bu tahvîl veya ilgâ devletin hiçbir ihtiyâcına cevâb değildi. Belki harb-i umûmînin bâr-ı girânı altında inleyen hissiyât-ı umûmiyyeye mücerred teşehhî-i inkılâb ile bir zahm-ı nevîn daha açmaktan ibâret idi.

Eski mehâkimimize karşı der-miyân edilip adliye teşkilâtıyla izâle edemediğimiz tenkidât ve muâhezâtı, mehâkim-i şer'iyyeyi merci'-i kadîminden ayırmak ve din ile hükûmetin tefrîkini itmâm etmekle izâle değil, büsbütün te'yîd eyledik.

Avrupa'nın mehâkimimize âid şikâyeti bir noktada hülâsa olunabilirdi ki o da adem-i emniyyet idi. Bu esâsen tatbîk edilen ahkâmın aslına değil başlıca hükkâm miyânında nâ-ehillerin bulunması yüzünden vukûa gelen sû'-i isti'mâlâta ma'tûf oluyordu. Bu sû'-i isti'mâl gâh mehâkimin usûl-i idâresine, gâh hükkâmın sûret-i nasb ve azillerine, gâh hâkim-i münferid usûlüne, bazen de kavânînin müdevven olmamasına kadar emniyetsizlik şâibesi veriyordu. Maamâfih mehâkim-i örfiyye denilebilecek olan cezâ muhâkemâtı bir de münâsebât-ı düveliyenin ihdâs ettiği muâmelât-ı mâliyye ve ticâriyyeye âid ahkâm az çok endişe ile telakkî ediliyordu.

Binâenaleyh evvel emirde kemâl-i ehemmiyyetle mehâkim ve hükkâmın istiklâl ve tehzîbine, ihkâk-ı hakta şâyân-ı emniyyet ve i'timâd olmaları kazıyyesine i'timâd edilip bu cihet ıslâh olunabilseydi diğer şübheler ya tabîatiyle zâil olur veya ehemmiyetle sâkıt kalırdı.

Lâkin devlet bunda da işe başka türlü başladı, yine tefrîkten gitti; mehâkim-i cezâiyye ve ticâriyye için ayrıca teşkilât yaptı ve Avrupa kavânînini tatbîk ve bazı hâdisât-ı cedîdeyi de nizâmnâmelere tevfikân halletmek ve bu vechile yine tefrîk için bir hatve atmak istedi ve bu mahkemelere mehâkim-i nizâmiyye ünvânını verdiği gibi

mehâkim-i asliyyesini mehâkim-i şer'iyye nâmiyla yâd etti. Memlekette mehâkim-i nizâmiyye kavânîn-i cedîde-nin, mehâkim-i şer'iyyenin mümessili ve müeyyidi olmak üzere telakkî edilmiş, Kânûn-ı Esâsî dahi evvel ve âhir bu taksîmin muhâfazasına i'tinâ etmişidi. Kânûn-ı Esâsî'nin iltizâm ettiği bu taksîm-i sarîhin mâcerâ-yı ahvâle nazaran tefsîrinde "mehâkim-i şer'iyye, gerek müdevven ve gayr-i müdevven ahkâm-ı şer'iyye ile hükmedecek olan mehâkim" denilmek lâzım gelirken bu da böyle olmadı. Bâlâda zikr olunduğu vechile dâimâ tefrîka doğru yürümek isteyen fikr-i inkılâb, tefrîk-i vezâif-i nizâmnâmesiyle mehâkim-i şer'iyyeyi şer'iat-i İslâmiyyenin muâmelât kısmından tamâmen tecrîd ederek İslâm'da hem ibâdât hem muâmelât mâhiyetinde telakkî edilen husûsâta kasr etmek istedi, halbuki bu sûretle Dîn-i İslâm'ın te'yîdât-ı şer'iyyesi azaldıkça azalmış oluyordu.

Bütün bunlar yapıldıktan sonra mehâkim-i Osmaniyye adliye mehâkimi ve mehâkim-i nizâmiyye ismini almakla emniyet kazanmış oldu. Belki mehâkim-i şer'iyye kadar da mazhar-ı ihtirâm olamadı.. Çünkü mesâil-i hukûkiyyede tefrîk yapılmadan ashâb-ı mesâlih'in her iki mahkemeye mürâcaatında muhtâr tutulduğu zamanlar hangi unsurdan olursa olsun mahkeme-i şer'iyyeye mürâcaatı tercih eden ma'delet-hâhân-ı millet pek çok bulunurdu.

Bununla da kanâat edilmeyerek nihâyet mehâkim-i şer'iyye büsbütün ref' edilmek istenildi ve bunu te'mîn için evvel emirde Adliye Nezâreti'ne rabtı ihdâs edildi. Bu sûretle nezâret-i mezkûrede her birinin ayrı ayrı mahkeme-i temyîzi bulunmak üzere cezâ, hukûk, şer'î mahkemeleri husûle geldi. Fakat bunların hangileri Kânûn-ı Esâsî'deki mehâkim-i nizâmiyye ve hangileri mehâkim-i şer'iyye olduğunu ma'nen tefrîk etmek muhâl oldu.

Binâenaleyh Kânûn-ı Esâsî'deki taksîm, lafz-ı murâd kalmakla hükümden sâkıt olduğu gibi bir çok mevâddın rûh ve ma'nâsı da hükümsüz kaldı.

[75] İşte bu defa fikr-i inkılâb bütün mehâkimi, dini temsîl eden makâm-ı Meşihat'ten ayırmakla ahkâm-ı sâbite-i şer'iyyeden de ayırıp ismen ibkâ, ma'nen ilgâya girişmiş ve binâ-berîn tefrîk maksadına vâsıl olduğunu tamâmen görmüş ise de hakikatte matlûb-ı aslî olması lâzım gelen, emniyet-i mehâkim ümniyesinden tebâüdde devâm ediyordu ve aynı zamanda din ve şer'iat-i İslâm için memlekette sözden başka hiçbir kuvve-i te'yîdiyye dahi bırakmıyordu ki bunu Fransa dahi yapmamışidi. Bu hâdiseye esbâb-ı mûcibe olarak, devlette vahdet-i kudâtın lüzûmu mes'elesi der-miyân edilmiştir. Evet, devlet bir şahsiyet-i hukûkiyye olduğu için yalnız kazâda değil, teşrî'de, icrâsında, hâsılı her şeyinde vahdet arz etmesi lâzımdır, zâten vahdetsiz hiçbir vücûd yoktur.

Ancak bu vahdet, taksîm ve tevzî'-i a'mâle münâfi olmadı. İçin bütün vesâitinde değil yalnız merci' ve tim-sâl-i küllisinde tecellî eyler. Nitekim kuvve-i icrâiyyenin taaddüd-i erkânı, muhtelif nezâretlere inkisâmı, Meclis-i Umûmî'nin a'yân ve meb'ûsâna inkisâmı vahdet-i devlete mâni' olamaz. Çünkü hepsi zât-ı hazret-i pâdişâhînin nefsi-i nâtika-i hümayûnlarına arz-ı intisâb ile câdde-i vahdete dâhil olur.

Ayrı ayrı vezâif ile meşgûl üç mahkemenin vücûdu, bir adliye nâzırına irtibât ile iktisâb-ı vahdet edebilince, doğrudan doğru makâm-ı Hilâfet ve Saltanata merbûtiyetle de iktisâb-ı vahdet eder.

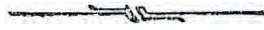
Bu mes'ele hakkında ahkâm-ı şer'iyye de böyledir, ahkâm-ı sultâniyyede musarrah olduğu vechile bir belde de aynı vazîfe ile muvazzaf iki hâkim-i müstakil olamaz. Meselâ bir kasabada hudûd-ı kazâları tefrîk olunmaksızın, iki hâkim bulunup da her ikisinin dahi aynı cinsden mesâilde hükmetmesi câiz değildir. Fakat biri ahkâm-ı nikâhda, biri ahkâm-ı büyü'da olmak üzere tefrîk-i vezâif olunmak şartıyla bir memlekette iki müstakil hâkimin bulunması câizdir. Çünkü vahdet-i kazâyı muhil değildir. Binâ-berîn vahdet mes'elesi hâdis-i mezkûrenin hakikî sebebi-i mûcibi sayılamaz. Eğer sayılırsa aynı vahdet Adliye Nezâreti'ne rabtı ile de hâsıl olabileceği gibi mehâkim-i nizâmiyyenin makâm-ı Meşihat'e rabtı ile de hâsıl olabilirdi. Şu halde Adliye Nezâreti'ne rabt kaziiyesinin vech-i tercihi ne idi? Hiç şübhesiz mes'ele-i tefrîk idi.

Halbuki bu tahvîl-i irtibât keyfiyeti bâlâda arz edildiği vechile Kânûn-ı Esâsî'ye muhâlif olduğu gibi şer'iat-i İslâmiyyeye de muhâlif idi. Çünkü mehâkim-i şer'iyye uhdesinde bulunan vezâif nazar-ı İslâm'da ahkâm-ı ibâdâta dahi dâhil ve sıfat-ı dîniyye ve uhreviyyeyi hâmil bulunduğu cihetle bunların bir makâm-ı dîniye irtibâtı zarûrî bulunmak haysiyetiyle müslümanların hükümden mahrûmiyetine bâdî olmuştu ki bu da tecvîz olunmazdı ve eğer Adliye Nezâreti'nin dahi dini Dîn-i İslâm olan devletin bir uzvu olmak ve Mezâhib Nezâreti'ni de muhtevî bulunmak haysiyetiyle bir makâm-ı dîni olduğu iddiâ olunursa bu defa makâm-ı Meşihat mevcûd iken Adliye Nezâreti'nin vücûdu zâid telakkî edilmek iktizâ etmez mi?

Rabt-ı mezkûr hayat ve rûh-ı siyâset-i devlete de münâfi idi. Çünkü anâsır-ı müslime ile gayr-i müslime hukûkunun vücûh-ı tesâdümünü tezyîd ediyordu. Halbuki hayât-ı devlet dâimâ bu tesâdüm noktalarını tezyîd ile değil taklîl ve te'lîf ile âhengini muhâfaza edegelmış idi. Öteden biri müslümanlar, anâsır-ı gayr-i müslimenin ahkâm-ı dîniyelerine müdâhale ve müzâhame etmemeyi mukteziyât-ı İslâmiyyeden bildikleri gibi gayr-i müslümler de mesâil-i dîniyyeden addetmedikleri ahkâm ve muâ-

melâtta müslümanlarla (لهم مالنا وعليهم ما علينا) beraberce yaşamayı iltizâm edegelmişlerdi.

Devre-i islâhât bir çok muhdesâtında da bu tesâdü-mü gösterdiği için şâyân-ı esef pek çok vukûâtın şahidi olmuş ve vücûd-ı devleti yıpratmıştır. Bütün bu hâlât netîcesinde harb-i umûmî gibi bir bâdireye tutulduğu halde yine tahminlerin fevkinde bir istitâat îbrâz eden bu devlet bugünkü netâic-i siyâsiyye karşısında görülmekte olan esbâb-ı ıztırâriyyeyi dahi hesâba alarak ve artık sükûna girmek için mizâc-ı idârisini islâha koyularak ve ihkâk-ı hakka büyük bir ehemmiyet vererek hatîât-ı vâkiasını tashîh etmek mecbûriyetinde bulunduğu için mehâkim-i şer'iyyeyi de teâmül-i kadîmi vechile mercii olan makâm-ı Meşihat'e îade ederek cihâzını düzeltmek zarûretinde bulunuyor. Bu hakâika binâendir ki mehâkim-i şer'iyyenin bütün merbûtâtıyla makâm-ı Meşihat'e îadeten rabtı hakkındaki kânûn lâyihası tanzîm ve teklîf olunmuştur.



HUZÛR-I HÜMÂYÛN DERSLERİ

Necl-i necîb-i hazret-i Hilâfet-penâhî şehzâde-i civân-baht devletlü necâbetlü Ertuğrul Efendi hazretlerinin nâm-ı necâbet-penâhîlerine ithâf olunmuştur.

Silsile-i vekâyi'-i âlem baştan başa araştırılsın! İnsâniyete husûsan İslâmiyet'e, Osmanlı pâdişâhları, Osmanlı ulemâsı kadar hizmet etmiş kim var ise gösterilsin! Sultân Osman Gâzî'den, Sultân Süleymân-ı Kânûnî'ye kadar olan pâdişâhân-ı evvelîn ki, bir edîb-i hikmet-şinâs tarafından selâtîn-i Osmaniyye içinde (Aşere-i mübeşşere) ünvân-ı mübecceliyle yâd olunmaya şâyeste görülmüştü. Fil-hakîka müşârun-ileyhim emr-i cihâdda olduğu gibi takvâ ve diyânette de Sıddîkî bir azm ü salâbet, Fârûkî bir îmân ve metânet izhâr etmişlerdi. İşte bu hâmiyân-ı şerîat, akâid-i dîniyyeyi zâhirde, bâtında mürebbî-i vicdân bilerek ahkâm-ı şer'iyye-i müniciyyeyi din ve devlet için en büyük vesîle-i necât addetmişlerdi.

Zamanlarında yetişen ulemâyâ îbrâz eyledikleri tevkîr derecesinde emr-i [76] ma'rûf ve nehy-i anî'l-münker husûsuna da fevka'l-gâye riâyetkâr olmuşlardır.

Husûsiyle Fâtih gibi, Selîm-i evvel gibi kudret-i fâtiranın nâdiren vücûda getirdiği eâzım, ahd-i saltanatlarında mevcûd uzamâ-yı ulemâ ile hem-ayâr olacak bir hasîsa-i imtiyâza mâlikiyetle behre-dâr-ı kemâl idiler.

Emr-i Rabbânî'ye kemâl-i mutâvaatla vezâifi-i diyâneti hizmetkâr olmayı, kudret-i saltanatın bahşetmiş olduğu her türlü lezâize can ve dilden tercîh ederlerdi.

Meşhûrdur ki Molla Gürânî devlet ve şevketi müey-

yed min indillâh olan bir pâdişâh-ı âdilin, bir fermân-ı şâhânesindeki bazı mevâddı münâfi-i şer'-i şerîf görür. Izhâr-ı infiâl ile Mısır'a kadar gider. O pâdişâh-ı kerîm ise hakk-ı üstâdî, husûsan hükm-i şer'-i münîfi her şeyin fevkinde addettiği cihetle bir takım vesâit-i niyâz-mendâna mürâcaatla üstâd-ı sâhib-i reşâdını merkez-i saltanata bin müşkilât ile celbe muvaffak olabilir.

Yine meşhûrdur ki Sultân Selîm-i evvele, mahsûd-ı cihân olan ve kudreten ve zamânen arş-ı a'lâ-yı istihkâkı bulunan şeref-i hilâfet intikâl edip de Mısır'da Cum'a namazını edâ ettiği zaman minberde hatîb (Sâhibü'l-haremeyni'-ş-şerîfeyn) ünvânıyla kendi nâmını yâd edince başından destârını, altından seccâdesini atarak ve ben o mevki'-i mübârekin sâhibi değil hâdimiyim diyerek secde-i şükrâna kapanmıştı. Hazret-i halîfenin izhâr eylediği bu ulviyet-i sırfa ise ubûdiyet-i dindârânesinin bir misâl-i kemâlidir.

Yine meşhûrdur ki, Bâyezîd-i Sâni mesûbât-ı cihâdî e'azz-ı fazîlet bilerek zamanından vukûa gelen muhârebâtın hemen kâffesinde bizzât bulunmuş, elbise ve ayakkaplarına isâbet eyleyen tozları kemâl-i ihtimâm ile toplattırarak vefâtında yanağının altına konmasını vasiyet eylemişti. Bu îmân-ı tâb-nâk ise dîn-i ilâhînin hazret-i pâdişâha olan mahsûl-i ilhâmından başka bir şey midir? "Dünyâda zulüm ve udvânın önüne geçerek mazlûmun dâdını alacak bir dîvân-ı adâlet var ise o da en evvel bâb-ı saltanattır ki, sâhibi olan sultân-ı zamân her türlü ahkâm-ı adâleti şerîat-i garrâ-yı Ahmediyyenin feyz-i ma'nevîsinden ahz edecektir."

Düstûr-ı hakikatini işte evvel bu müessislerimiz vaz' buyurmuşlardır.

Bu hânedân-ı celîlü'l-ünvândan zamanımıza kadar mesned-ârâ-yı hilâfet olan selâtîn-i Osmaniyye'den her biri sohbet-i ulemâyı, levâzım-ı saltanattan addederek o vâsıta ile ahz eyledikleri kavâid-i şer'iyyeye âid düstûrât-ı esâsiyyenin tatbîkât-ı müniciyyesiyle uğraşmışlardır. O uğurda fedâ-yı cân edenler görülmüştür.

Vâkiâ zaman, zaman şer' ve aklın hilâfında gibi görünen bazı ahvâle tesâdüf edilirse de onları zamanlarının ilcâât-ı zarûriyyesi tevîd eylemiştir.

1078 senesi Muharremi'nin on ikinci Salı günü idi ki, Avcı lakabıyla ma'rûf olan Sultân Mehmed-i Râbî', Edirne sahrâlarını tezyîn eden nüzhet-gâh-ı şâhânesini bir Dârü'l-irfân-ı diyânet hâline getirmişti. Hâlî zamanlarında çadırlar içinde Şeyhülislâm Minkârî-zâde Yahya Efendi gibi, vâiz-i şehir Vanî Efendi gibi zamanının ulemâ-yı be-nâmından ders-i diyânet alır; şer'-i mübînin ahkâm-ı gâmızasını tedkik eyler idi. Hazret-i pâdişâh hattâ bir gün Şeyhülislâm'ın belâgat-i Kur'âniyyeyi teblîğindeki nefâset-i ta'bîr ve selâmet-i takrîrinden cezbedâr-ı şevk-i ilâhî

oldu. Düş-ı şevketindeki sofı çıkardı; o âlim-i belîğa, o medîne-i kemâlâta ilbâs eyledi.

Yine tekrar ederiz ki Devlet-i Osmaniyye'yi azamet ve iclâliyle dünyâ yüzünde adl ü mürevvetin bir misâl-i müşahhası olmak üzere idâmeye kudret-yâb olan pâdişâhlarımız, bu muvaffakiyetlerini sırf şeriat-i Muhammediyyenin ahkâm-ı kudsiyyesine riâyet sâyesinde te'mîn edebilmiştir.

Devletin şevket ü azamet ve medeniyet ü ma'rifet i'tibârıyla müntehâ-yı kemâli olan devr-i Kânûnî'de vücûda getirilen bunca kavânîn ve nizâmâtının hemen her maddesi o Süleymân-ı zamân tarafından müftî'l-enâm olan Ebussuûd Efendi'ye tedkik ve müşârun-ileyhin fetvâlarına istinâd ettirirlerdi.

Hattâ bu devr-i mes'ûda kadar Kazaskerlik ünvânı rütbe-i ilmiyyenin en büyüğü iken müftîlik mesnedi me'mûrîn-i şer'iyyenin cümlesine tekaddüm ettirilmişti.

İşte bu pâdişâhlardır ki, Osmanlıların riyâset-i idâresinde bulunarak bu dîn-i ilâhînin ihtivâ-yı feyz ü saâdet-te akıllara hayret veren kemâlâtından hemen umûmen ehl-i İslâm'ı feyz-yâb etmek için bu tarîk-i müstakimde mürşid-i ehl-i îmân olmuşlardır.

1132 senelerinde idi ki vâdî-i zevk u safâda Çırağan yalısı neşvelerinin mukaddemât-ı sürûruyla bir cihân-ı inşirâh küşâd eyleyen Sultân Ahmed-i Sâlis'in vezîr-i makbûl ve mu'temedi ve Pasarofça Muâhede-i meşhûresinin âkidi Nevşehirli İbrahim Paşa gûyâ ki keffâretü'z-zünûb olmak üzere Şehzâde Câmi'-i şerîfi civârında Eskiodalar karşısında bülend ve bâlâgîr bir Dârü'l-hadîs vücûda getirmişti. Dârü'l-hadîs-i mezkûrun müderrisiyle bazı ulemâdan mürekkebe teşkil eylediği hey'et-i muhtereme-i ilmiyye Ramazân-ı şerîfde sarây-ı âsafide mev'iza tarîkiyle ders takrîr ederlerdi. Hazret-i pâdişâh da bazı bazı bizzât bulunur; ilm-i kelâm ve akâide müteallık mev'iza tarîkiyle verilen bu dersleri dinlemekle feyz-yâb-ı zevk-i ma'nevî olurlardı.

Bu Hudâ-cûyân hükümdârândır ki Hulefâ-yı Râşidîn hazerâtıyla "Ömer bin Abdilazîz"den mâadâ kendilerinden evvel rütbe-i seniyye-i hilâfet ile şeref-yâb olan hulefâ-yı İslâmiyyenin hemen kâffesine gıpta-resân olacak bir salâbet-i dîniyye gösterdiler. Bu dünyâ-yı bî-bekâda ahkâm-ı şer'iyye-i Muhammediyyenin infâzına kâfil ve ezeli olan adl-i ilâhîyi muâmelât-ı ibâdda te'yîd ederek zulüm ve udvâna hâil oldular. Daha sonraları ise bu mev'iza-i dîniyye [77] Ramazân-ı Şerîf'de huzûr-ı hümayûnda ders-i mahsûs sûretinde okutturulmaya başlandı.

1172 senesi Ramazân-ı Şerîf'inde Sultân Mustafa-yı Sâlis huzûr-ı şâhânelerinde mebâhis-i nakliyye ve akliyye için bir ders küşâdını ve *Tefsîr-i Kâdî* den birkaç âyet-i kerîmenin tefsîrini fermân buyurdular.

İlk ders için Fetvâ Emîni Ebûbekir Efendi mukarrir ve ulemâ-yı be-nâmdan Nebîh Mehmed Efendi, Sarây-ı hümayûn hocası Hamîdî Mehmed Efendi, Şeyhülislâm müfettişi İdris Efendi, Müzellef Mehmed Efendi, Konevî İsmail Efendi muhâtab sûretinde istishâb olunmuştu. Birinci defa olarak huzûr-ı hümayûnda ictimâ' eyleyen bu hey'et-i ulemâ ilk derse:

1 (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ) âyet-i celîlesiyle ibtidâ eylemişler idi.

Esnâ-yı mübâhasede Müzellef Mehmed Efendi ile Şeyhülislâm müfettişi İdris Efendi mücâdeleye kıyâm, fakat her biri cevâb-ı müsakit ile ilzâm olunmuştu.

Huzûr-ı şâhânede bu sûretle in'ikâd eyleyen bu meclis bu târihten i'tibâren âdet-i müstahsene hükmüne girerek gittikçe mazhar-ı tekemmülât olmuştu.

1180 senesi Ramazân-ı şerîfi'nde tadrîsi artık mu'tâd olan bu ders-i şerîf için ulemâdan yüz yirmi altı zât intihâb ve on dokuz meclise taksîm olunmuştu. Her meclis için müşârun-ileyhimden ilmen, kıdemen akdem ve ercah olanları reis intihâb edildi. Bilâhare bu reis ünvânı mukarrirliğe tahvîl edilerek diğerlerine muhâtab denildi. Hitâm-ı dersde de her biri şâhâne birer surre ile mesrûr-ü'l-bâb olurlardı.

Selâtin-i izâm-ı Osmaniyye, ecr-i âhîret için maddî ve ma'nevî bir çok âsâr-ı hayriyyenin vücûd-pezîr olmasına hizmet etmişlerdir ki o âsâr-ı dindârâne el-ân nazar-gâh-ı ibrete karşı nûrânî, ilâhî tecessüm etmiş birer misâl-i itikâ sûretinde irâe-i ulviyyet edip durmaktadır.

Huzûr-ı hümayûn dersleri adl ü diyânet nâmına küşâd edilmiş bir meclis-i hikmettir ki pâdişâh-ı enâm ile ulemâ-yı be-nâmın telâhuk ve müdâvele-i efkârına hizmet ederek tedbîr-i hükûmet için bir sebîl-i hak ve adâleti ta'yîn ve te'mîn eder.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi

Edebiyât-ı Osmâniyye Müderrisi

Mehmed Emin



VİLÂYÂT-I ARABİYYE HAKKINDA



Mukadderâtımızı mevzû'-ı bahs ettikçe dikkat ettiğimiz en mühim mes'ele vilâyât-ı Osmaniyyenin Türkler veya Araplarla meskûn olanlarını birbirinden tefrîk etmemek, her ikisinin hukûkunu birlikte müdâfaa etmektir. Zâten Türkleri Araplardan tefrîk etmenin kâbil olmadığı, böyle bir tefrîkin tamâmıyla gayr-i tabîi olduğunu ve binâenaleyh gayr-i tabîi şeylere mev'ûd olan müddet-i muvakkateyi ikmâl eder etmez yine eski hâl-i ittihâd ve

¹ Nisâ, 4/135.

teâvünün avdet edeceğini dâimâ beyân ediyoruz. *Sebî-lürreşâd* hep bu nokta-i nazarı müdâfaa etmiş, bu nokta-i nazarın hakikati ifâde ettiğine kâni' olmuştur. Mütâ-reenin imzâsından mukaddem İzzet Paşa Kabînesi aynı nokta-i nazarı kabûl etmiş, Türk-Arap birliğinin nâ-kâbil-i infikâk olduğunu takdîr ederek memleketin pek elîm bir derdini teşkil eden sû'-i idâreye devâ-sâz olmak ve sırf bundan neş'et eden bir takım hoşnûdsuzlukları tatmîn etmek üzere, en ma'kûl ve makbûl tedbîri ittihâza karâr vermiş: Vilâyât-ı Arabiyyeye idâre-i muhtâre verilmesini kabûl eylemişti. İzzet Paşa Kabînesi'ni istihlâf eden Tevfîk Paşa Kabînesi de aynı nokta-i nazarı tasvîb etti. Vilâyât-ı Arabiyye'ye idâre-i muhtâre bahş ile bunların makâm-ı Hilâfet'le irtibâtını muhâfaza etmek sâyesinde emn ü emân içinde yaşayacağını müdellel bir sûrette İ'tilâf devletlerine bir nota ile beyân etmiş ve Arap re'y-i âmmına mürâcaat edildiği takdîrde Arapların da aynı nokta-i nazarı kabûl edecekleri, makâm-ı Hilâfet'e olan sadâkat ve ihlâslarını izhârdan geri kalmayacakları[n]ı izâh eylemişti.

Tevfîk Paşa hükûmetini istihlâf eden Ferid Paşa hükûmetinin de aynı esâsı kabûl ettiğini gösterecek emârât görülmemiş değildir. Âlem-i İslâm'ın nokta-i nazarı Bâbiâlî'nin nokta-i nazarıyla müttefik olduğu gibi Türk ve Arap da aynı nokta-i nazarı kabûlde aslâ tereddüd etmezler. Binâenaleyh bu esâs makâm-ı Hilâfet ve bütün müslümanlar tarafından bil-icmâ' kabûl edilmiş demektir.

Şimdi bu esâs aleyhinde der-miyân olunacak i'tirâzları münâkaşa edelim:

Bu esâs aleyhinde der-miyân olunan en mühim i'tirâz Arapların zîr-i hâkimiyet-i Osmaniyye'de mahkûm yaşadıkları, mahkûm milletleri kurtarmak için harb eden devletler de tabîi Arapları da kurtarmaya çalışacakları mâhiyetindedir.

Bu i'tirâzın çürüklüğü hakkında mutabassır ricâl-i siyâsiyyemizden Reşad Hikmet Bey böylece beyân-ı mütâlâa ediyor:

"Milel-i mahkûmenin hakk-ı istiklâlinin tanılması Araplar için vârid değildir. Zîrâ herkesçe ma'lûm ve bizât Araplar tarafından müsellemler olduğu vechile, değil şimdi, hiçbir zaman idâre-i Osmaniyye altında bulunan Araplar için hakk-ı istiklâlden mahrûmiyet mevzû'-ı bahs olmamıştır, ya memâlik-i Çerâkise veya İran idâresinden idâre-i Osmaniyyeye geçen veya kendi arzu ve talepleri üzerine âile-i Osmaniyyeye dâhil olan Araplar her zaman istiklâlin bahşettiği kâffe-i hukûktan Türkler derecesinde ve aynı mertebe müstefid olmuşlar ve Türkler ile Araplar arasında gâlib ve mağlûb, hâkim [78] ve mahkûm vaz'iyeti hiçbir vakit tahaddüs eylememiştir. Din ile milletin bir olduğunu ilân eden şerîatin ahkâm-ı celîlesine

tevfîk-i hareket eden Devlet-i Aliyye Türkün gayrı olan anâsır-ı müslime ile Türkler arasında a'sâr-ı sâlifede bile hiçbir fark gözetmemiş ve kavm-i Arabî ise beyne'l-İslâm hâiz olduğu şerâfet-i mahsûsaya binâen bilhassa bir mevki'-i mübeccelde tutmak husûsunda kusûr eylememiştir. Araplar ile Türkler arasında ara sıra vukûa gelmiş olan ihtilâfât hiçbir zaman bir âile kavgası derecesini geçmemiş ve devleti pek çok defa işgâl eylemiş olan Yemen vekâyii esnâsında bile hükûmetin bazı icrââtına karşı isyân eden urbân hiçbir vakit makâm-ı celîl-i Hilâfet ve Saltanata karşı olan fart-ı merbûtiyyetlerine zerre kadar hâlel getirmemişler ve mes'eleyi münhasıran umûr-ı dâhiliyyeye müteallık olan şekl-i hakîkisinden zerre kadar inhirâf ettirmemişlerdir.

Nitekim uzun müddet bir sû'-i tefehhüm neticesi olarak devâm eden iğtişâsât İzzet Paşa hazretlerinin tedâbir-i hakîmâneleriyle esâslı bir i'tilâfa müncer olduğu dakikadan i'tibâren devlet en müşkil ve en buhranlı zamanlarında bile Yemenliler devlet-i metbûalarına karşı kemâl-i hâhişle vazîfe-i sadâkat ve hamiyeti ifâya bezl-i himmet eylemişlerdir.

Harbden evvel ve bilhassa esnâ-yı harbde bazı Arap vilâyâtında sû'-i idâre ve hatîât-ı müteaddide vukûa geldiğini ketm etmek doğru olamaz. El-yevm mevzû'-ı bahs olan muhtâriyet-i idâriyyenin esâsları harbden evvel kurulmak ve vilâyât-ı Arabiyyenin ihtiyâcât-ı mahsûsaları kendi arzu ve talepleri vechile nazar-ı dikkate alınarak oraların teşkilât-ı idâriyyesi ona göre tanzîm edilmek lâzım gelir idi. Bu yapılamadı ve maatteessüf Arapların mûcib-i iğbirân olacak hâlât dahi tahaddüs eyledi. Lâkin yukarıda dahi beyân eylediğimiz vechile bu münâzaât âile ihtilâfâtı derecesini tecâvüz etmez ve o şekilde telakkî ve hallolunmak muktezîdir. Biz emniyet-i kat'iyeye ile emîniz ki memleketlerinin menâfi'-i hakîkiyyesini bi-hakkın müdrik olmayan bir şîrîme-i kalîle istisnâ edilecek olursa Arapların kâffesi –evvelce olduğu gibi bugün dahi– muhtâriyet-i idâriyyenin bahşettiği fevâid ve imtiyâzâtta müstefid olarak vatan-ı müşterek-i Osmânîye ve merkez-i Hilâfet-i İslâmiyyeye olan irtibât-ı tâmlarının muhâfazası emelinden gayrı hiçbir arzu perverde etmezler."

Hâkimiyet-i ecnebiyye altında yaşayan müslümanların Osmanlı Devleti'ne iltihâk etmek için gösterdikleri tehâlükün ma'nâsını anlamayanlara müslümanların verdikleri cevâbı Reşad Hikmet Beyefendi gâyet sarîh bir ifâdeyle bu makâmda îrâd buyuruyorlar ki zekâlarını takdîr etmemek kâbil değildir. Müslümanlar arasında hâkim ve mahkûm, gâlib ve mağlûb olmadığını bilmeyerek Türk idâresinin sâde seyyiâtını ta'dâd edenler ve Türk idâresi altında yaşamayı bir esâret addedenlere karşı

müslümanların Türklere her tarafda gösterdikleri merbû-tiyet en kuvvetli latme-i tekzîbi indiriyor.

El-hâsıl Arapları akvâm-ı mahkûmeden addetmek kadar asılsız bir da'vâ yoktur. Bir devlet-i İslâmiyyenin cüz'-i lâ-yetecezzâsı, efrâd-ı İslâmiyyenin hâiz olduğu kâffe-i hukûk ile mütemetti' ve mütene'im, aynı zamanda her zarardan aynı sûretle ve aynı derecede mü-teessir olduğu halde Arabı mahkûm addetmek Arabın haysiyetini tenkis etmek, böyle da'vâlarla onu hakikaten mahkûmiyete sevk etmektir ki bu da Arabı ayrıca îkâz ederek Türk ile arasında cây-gîr olan münâsebâtı bir kat daha takviyeye hizmet edecektir.

Arap Türkün kardeşidir. Her ikisi de Müslümanlığı müdâfaa eden, Müslümanlık uğurunda her türlü fedâkârlıkta bulunan ve her ikisi de ilelebed müslüman yaşayacak ve binâenaleyh kat'iyyen ayrılmayacak olan iki millet-i İslâmiyyedir. Müslümanlık'ta da'vâ-yı kavmiyyet olmamakla Arabın Türkten kavmiyyet nâmı altında ayrılmasına imkân yoktur. Nasıl ayrılır ki Arap ile Türkün her şeyi birdir. Binâenaleyh –yine muhterem Reşad Hikmet Bey'in pek güzel beyân buyurdıkları vechile “Bu iki kavim ayrı ayrı değil, belki el ele vererek ve birlikte olarak müstakillen yaşamak isterler. Hissiyât ve mefkûre i'tibârıyla yekdiğerinden farklı değillerdir ki iftirâk emeli perverde etsinler. Merkez-i Hilâfet olan bu güzel şehir câmi'leriyle, mektepleriyle, tekkeleriyle, konaklarıyla, yalılarıyla, mesîreleriyle ilh. Konyalı Mehmed Paşa veya Mehmed Bey'i nasıl cezb ederse Bağdadlı veya Şamlı Mehmed Paşa veya Mehmed Bey'i dahi aynı sûretle cezb eder. Hiç fark yoktur. O Şamlı veya Bağdadlı Mehmed Paşa veya Mehmed Bey aynıyla Konyalı, ya İzmirli Mehmed Paşa veya Mehmed Bey İstanbul'daki konağında bir Osmanlı paşası veya beyidir. O his ile yaşar ve yaşamak ister. Onu şehrimizde –maâzallâh– ecnebî sıfatıyla görmek bizi nasıl dil-hûn ederse emîn olmalı ki onu dahi o vechile dil-hûn eder. O hayât-ı umûmiyye ve husûsiyyesinde Osmanlılığın bahşettiği hukûk-ı meveddetten sarf-ı nazar edemez. Diz dize câmi'de, tekkede beraber oturduğu, namaz kıldığı, beraber Kur'ân dinlediği, beraber âh ettiği, beraber mesrûr ve beraber müteallim olduğu, beraber gezdiği, beraber eğlendiği Türke karşı ecnebî sıfatını takınmaya tahammül edemez.

Kezâlik Türk ile Arabın yekdiğerine karşı mütehassis olduğu hissiyât-ı mütekâbile-i ihtirâm-kârâneye binâen Türk Bağdadlı bir sadrazamı, Şamlı bir vezîri pek tabîî gördüğü gibi Arap dahi Türk bir vâlîyi veya kumandanı hürmet ve muhabbetle telakkî eder. Bunlar öyle hissiyât ve revâbıttır ki değiştirilmez ve yerlerine başka hissiyât ve revâbit ikâme olunamaz. Binâenaleyh her ne olursa olsun biz bu revâbıtın teyyüd edeceğine emîniz. Tabîî ol-

mayan sûret-i halliyyelerin pâydar olamadığını ve râhat ve huzûr te'mîn edemediğini târîh-i vukûât bize dâimâ gösteriyor.

Hülâsa vilâyât-ı Arabiyye için istiklâl mevzû'-ı bahs değildir. Zîrâ [79] hâsılı tahsîl olur. Araplarla Türkler müştereken esâsen müstakildirler. Mevzû'-ı bahs olan bu istiklâlin muhafazasıdır.”

İşte Türkün de, Arabın da vazîfesi, her ikisinin de mükellef olduğu en büyük vazîfe budur. Bu vazîfenin hüsn-i ifâsıyla Türk de, Arap da kurtulur. Yoksa hem Türk, hem Arap, bu vazîfesizliğin kurbânı olur.

Bütün bu îzâhâtan anlaşılıyor ki mukadderâtımızın emr-i teayyününde nazar-ı i'tibâra alınacak en mühim esâs Türk Arap ekseriyet-i kâhire-i İslâmiyyesinin serbestî-i inkişâfını ve istiklâlini te'mîn etmektir.

Sulh konferansında murahhaslarımızın vazîfesi hakkında fikrimizi beyân ediyorken: Memleketimizin harb esnâsında işgâl olunan kısımları Suriye, Filistin ve Irak'tır. Buralarda serâpâ müslümanlar sâkindir, bu müslümanların istiklâl ve hürriyetini te'mîn ile makâm-ı Hilâfet'le râbıtasını tarsîn etmek en büyük vazîfemizdir, demiştik.

Hayâtımızın emr-i te'mîni bu vazîfenin hüsn-i ifâsına bağlı olduğuna mu'tekidiz.

Ömer Rıza



MEDENİYET-İ İSLÂMİYYE

Geçen haftaki nüshamızda *The Times* gazetesine İngiliz ekâbiri tarafından yazılan ve hakkımızı müdâfaa ve i'lâ eden bazı fikirâtı nakletmiştik. Bu hafta aynı gazete-de meşhûr ulemâdan Mister Edward Browne'in neşrettiği bir makâleden sûtûr-ı âtiyyeyi iktibâs ediyoruz:

Peygamber'in risâletine îmân etmeyenlerin hilâfet mes'elesi hakkında beyân-ı fikre kendilerini salâhiyet-dâr bulmaları gâyet ma'nâsızdır. Bu İslâmlarca Papa'nın hukûk-ı rûhâniyyesine dâir beyân-ı mütâlaât olunmasına benzer. Bu mes'eleyi mevzû'-ı bahs edenler hiç olmazsa İslâmiyet'te mes'ele-i hilâfetin safahât-ı târihiyyesine vâkıf olmalıdırlar. Bu safahâtı hakîkî bir vukûf ile idrâk edenler ise İslâmiyet'in yalnız bir mezheb değil, bir medeniyet olduğunu da teslim ederler. Theodore Morison, bu ciheti, künhüne nüfûz ederek pek güzel göstermiştir. Fikirlerine ben de tamâmen iştirâk ederim.

Profesör Browne ba'dehu Theodor Morison'un bu bâbdaki fikir ve mütâlaasının zübdesini şu sûretle nakletmiştir: İslâmiyet yalnız bir mezheb değil bir medeniyettir. Bu medeniyete müslümanlar kaviyyen merbûtturlar. Bunun dünyâ yüzünden nâ-bûd olmasına tahammül edemezler. Müslümanlar medeniyet-i İslâmiyyenin an-

cak bir devlet-i İslâmiyyede mazhar-ı terakkî ve inkişâf olabileceğine i'timâd ve i'tikâd eder ki ben de onların bu kanâatlerine iştirâk ederim.

Profesör Browne bu mütâlaayı tasvîb ettikten sonra: "Daha pek çok söyleyeceklerim varsa da onların yeri burası değildir. Fakat şurasını anlatmak isterim ki: Âlemi işgâl eden mesâil-i azîmenin mâhiyet-i hakikiyyesi derk ve teyakkun edilmek isteniyorsa, politika propagandalarından ferâgat ederek ciddî tedkikât-ı târihiyye ve tetebbuât-ı amîka ile iş görmek zamanı hulûl ettiğini bilmek ve i'tirâf etmek lâzımdır" diyor.



TÜRKİYE'NİN İSTİKBÂLİ

Yine *The Times* gazetesi Hind müslümanlarının Türkiye'nin âfisi hakkında ne düşündüklerine dâir Ağa Han hazretlerinin imzâsıyla neşrettiği bir makâlede ber-vech-i âtî beyân-ı mütâlaa ediyor:

Bu buhranlı dakikada Türkiye mes'elesinde Müslümanlık râbitasının Paris Konferansı'nca lâıyk olduğu ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra alınması husûsunu bir kere daha müdâfaa etmeyi İngiliz İmparatorluğu'nun bir vatanperveri sıfatıyla vazîfe addediyoruz.

Asya'nın ve husûsiyle Hindistan'ın müsâlemetkâr bir sûrette inkişâfı İngiltere'yi pek yakından alâkadâr eder. Türkiye'nin taksîmi tehlikesinin âlem-i İslâm'da tevli'd edeceği âlâm ve ıztırâbât pek büyük olacaktır. Bunu takdîr eden İngiliz başvekîli târihe geçen ve nüfûz-ı nazar sâhibi bir recûl-i hükûmete lâıyk olan sözleriyle İslâm âlemindeki endişeyi teskîn etmeye muvaffak ve onların Alman ihtirâsına karşı mücâhedeye iştirâklerini te'mîn etmiştir. Bütün İslâm âlemi bu sözlerin infâzını bekliyor. Bu taahhüd İslâm zihniyetini bilenlerce her ne kadar kemâl-i ehemmiyetle hâfızaya nakşedilmiş ise de burada bir daha tekrarı her halde fâidesiz değildir. Başvekîl harbin tahammül ettiğimiz ağırlıklarını söyledikten sonra

"... Biz ne Türkiye'yi pâyitahtından, zengin ve meşhûr Asya-yı Suğrâ'daki arâzisinden ve ne de Trakya'dan mahrûm etmek için harb etmiyoruz. Buraları her şeyden evvel ırkan Türktür." demiş ve bu te'mînâtına bervech-i âtî sözleri ilâve etmiştir: "Türk ırkının hâkim olduğu bu öz yurdlar (İstanbul olan makarr-ı saltanatı ile) hâric ez bahis tutulduktan sonra Ak ve Karadenizler memerr-i bahrîleri beyne'l-milel ve bî-tarafâne bir hâl alacak ve Arabistan, Ermenistan, Irak, Filistin, Suriye de nokta-i nazarımızca şerâit-i milliyelerine nazaran ayrı, ayrı tanınacaktır."

İşte İngiltere nâmına başvekîl tarafından söylenilen bu sözlerden sarîh ve kat'î hiçbir şey olamaz. Binâena-

leyh İngiltere için yekûnû bir çok milyonlara varan müslüman tebaasına karşı hüsn-i niyyeti ve İngiliz İmparatorluğu'nun menâfi'-i âliyyesi, Trakya'nın taksîmiyle kâbil-i te'lîf olmadığı hakkında müşârik devletleri iknâ'dan başka bir tarîk yoktur.

Başvekilin bu taahhüdünün ihmâlinden dolayı Hindistan ve diğer yerlerde tekevvün eden adem-i memnûniyyeti ve bunun neticesi olan vaz'iyetin vehâmet-i [80] şedidesini Hindistan'ın sükûn ve hüsn-i idâresinden mes'ûl olan Hind nâzırı ne bir kelime fazla ne de eksik olmayarak beyân etti. Bu aralık Hindistan usûl-i idâresi için büyük bir ıslâhât projesi meydana konmuştur. Bu projenin muvaffakat-ı tâmmeye ile tatbîki ancak bil-cümle sâdık Hind tebaasının iştirâki ile kâbil olur. Zannımıza göre 72 milyona varan müslüman cemâatinin kemâl-i merâretle kenâra çekilmesi ise bu nokta-i nazardan hakiki bir felâkettir. Kâniiz ki hiçbir racûl-i hükûmet Hind nâzırı kadar vaz'iyetin vehâmetiyle alâkadâr değildir, müslümanlar ne istiyor. Biz ne iddiâ ediyoruz?

Ne onlar, ne de biz Türkiye için yeni bir (statü) şeklinde hükûmet istemiyoruz. Biz başvekilin cümle âleme ve bilhassa âlem-i İslâm'a karşı İngiltere nâmına etmiş olduğu taahhüdün infâzı talebini İngiltere ve Britanya İmparatorluğu'nun sîti nokta-i nazarından bir vazîfe telakkî ediyoruz. Türk hükümdârının ve İslâm halîfesinin –başvekilin söylediği vechile– "Herşeyden evvel ırken Türk olan İstanbul, Trakya ve Suriye'nin şimâlinden başlayarak Akdeniz sevâhiliyle beraber Asya-yı Suğrâ'daki hâkimiyet-i mutlakasını talep ediyor, bu memâlikten en ufak bir parçanın diğer milletlerin ihtirâsâtını tatmîn etmek üzere Türk hâkimiyetinden koparılması tarzında bir sûret-i hâl Asya-yı Garbî'ye sulh getirecek yerde muharebât-ı dâime tohumları ekmek olacak ki bunun mahsûlü de yalnız bu memleketlerde nemâ bulmayacaktır. Ahâli sergüzeşt-cû sâikler yüzünden girdiği harb-i umûmîde dûçar-ı sefâlet oldu. Türkiye en zengin vilâyetlerinden bazılarını mülkiyetinden kaçırmakla derece-i kifâyede cezâsını gördü.

Trakya, İstanbul ve Asya-yı Suğrâ gibi Türk ırkının hâkim olduğu memâlik hakkında hissiyât-ı İslâmiyye, sultânın hâkimiyet-i mutlaka ve kat'iyyesinden başka her hangi bir müşekkel ve nâm ile olursa olsun hiçbir müdâhaleyi kat'iyyen kabûl etmemektedir. Bir husûsa daha nazar-ı dikkatinizi celb etmeye müsâadenizi temennî ederiz.

Müteessif olduğumuz Afgan mes'elesi bazı mahâfilde telakkî edildiği vechile başvekilin taahhüdünün ihmâline ve ahâli-i İslâmiyyenin hissiyâtının lâıyk olduğu ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra alınmamasına vesîle ittihâz edilmemesidir. Hindistan'daki galeyân Mösyö Monteku'yu Hind tebaasına karşı olan vaadin infâzından men' etme-

diği gibi Afgan'da ve Kürdistan'daki galeyânlar da baş-
vekîli siyâset ve insâniyyetin emrettiği sarîh ma'deletin
îfâsından vâreste kılamaz.



HİND-AFGAN HUDÛDUNDA

The Times gazetesi 20 Mayıs târihli başmakâlesinde
Hind-Afgan hudûdunda vukû' bulan müsâdemâttan
bahsettikten sonra "Bütün bu vekâyi' el-yevm Şark-ı
Karîb ve Asya-yı Vüstâ İslâmları arasında meşhûd olan
huzûrsuzluk ile alâkadâr bulunuyor" demektedir.



TÜRKİYE'NİN TAKSİMİ ALEYHİNDE BİR MİTING

The Morning Post gazetesinin iş'ârâtına nazaran
Londra'da bulunan müslümanlar bir miting akd etmiş-
lerdir. Miting Mister Isfahânî'nin riyâseti altında akd
edilmiştir. Maksad, âlem-i İslâm'ı alâkadâr eden mesâile
karşı sulh konferansının gösterdiği lâ-kaydîyi bir protesto
etmekti. Mitinge kısm-ı a'zamı müslüman olmak üzere
bir cemm-i gafîr iştirâk eylemiştir.

Abbâs Ali Bâl'in bir mektûbu kırâat edilmiştir. Mûmâ-i-
leyh bu mektûbunda, Türkiye'nin dûçâr-ı inkisâm olan

kısımlarının hıristiyan devletler arasında taksîmi âlem-i
İslâm için büyük, elîm bir haksızlık olduğu ve bu hareke-
tin Wilson tarafından mukaddemâ vaz' olunan iki esâsın
nakzı demek olacağını beyân eylemektedir.

Reis, Hindistan müslümanlarının el-yevm, âlem-i İs-
lâm'a karşı revâ görülecek büyük haksızlığa karşı protes-
to için müttehid bulunduklarını beyân eylemiştir. Müslü-
manlar arasında, İslâm'ı Avrupa düvel-i muazzamasının
bâr-ı esâretine atmak için Türkiye'nin taksim edilmek
istenildiği kanâati mevcûddur. Mûmâ-ileyh İngiltere'nin
müslüman âlemine karşı dâimâ samîmiyet ve muhab-
betle muâmele etmiş olduğunu ve müslümanları rencide
etmeyeceğinden el-ân emîn bulunduğunu söylemiştir.

Bunun üzerine, sulh konferansını, Türkiye hakkında it-
tihâz edeceği karârlarda, 80 milyonu İngiltere tâbiyetinde
bulunan kitle-i muazzama-i İslâmiyyenin hissiyât ve nikât-ı
nazarını nazar-ı i'tibâra almağa da'vet ile âdilâne bir karâr
ittihâz edilmesi husûsunda ısrâr etmeye karâr verilmiştir.

Bayram münâsebetiyle *Sebîlürreşâd* gelecek hafta in-
tişâr etmeyecektir.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüşası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

10 Temmuz 1919

11 Şevvâl 1337

Perşembe

10 Temmuz 1335

Cild: 17 - Aded: 427-428

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...¹

Allâhu Zü'l-celâl ki bütün kâinât dest-i kudretine mü-sahhardır, mücerred tâat ve ibâdete hasr-ı vücûd etmiş olmalarına istinâden yeryüzünün halîfesi olmak gibi bir emel beslemekten meleklerini men' ediyor, onlara kendi zanlarının büsbütün ma'kûs olduğunu bildiriyor; kânûn-ı ezeli-i Sübnânîsine âid esrâr-ı gâmizadan onların bil-mediklerini bildiğini ve arzı i'mâr için icâb eden şerâit ve hasâisi hâiz olmadıkça bu hilâfete kendileri için yol olmadığını gösteriyor, daha sonra arzı i'mâr etmek ve üzerinde sâkin olmak salâhiyetinin ancak irâde ve tedbîr şânından olan, hasîsa-i akl ile maktûr bulunan mahlûkâ-ta münhasır olduğunu beyân ediyor. Velez ki o mahlûkât kan dökmeye ve kendi aralarında fesâdlar çıkarmaya mütemâyil bulunsun.² (وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ...)

Artık Cenâb-ı Hakk'ın sünnet-i ezeliyyesi ve melâike-i mukarrebînine gösterdiği taâlîm-i ilâhiyyesi bu merkez-de olduktan sonra acaba müslümanların gerek avâmmı, gerek havâssı arasındaki bir takım câhillere neye istinâd ediyorlar da mevcûdiyetlerine hücum edenlere yalnız Kur'ân-ı Kerîm tilâvetiyle, yahud ululardan istimdâd sû-retiyle karşı koymak istiyorlar? Yağmur gibi yağan, yıldırım gibi inen kurşunlara, güllelere karşı sâdece süver-i şerîfe tilâvetine, Buhârî-i Şerîf kırâatine, Celcelûtiyelere, Hizbü'l-bahlere ve daha bunlar gibi bu bâbda yegâne müessir olacağı ne şerîat, ne de akıl tarafından kabûl

edilmeyecek vesâile tevessül ediyorlar?..

Acaba fâtır-ı hakîmin fitratta cârî olan kânûn-ı ezeli-sini ta'til ederek bir takım hurâfelere sarılmak, hârikalara müntazır olmak husûsunda bu adamlar hangi hüccete dayanıyorlar?

Bu yüzden câmia-i İslâmiyyeye îrâs ettikleri fenâlık-ları hiç düşünmüyorlar mı? Bîçâre müslümanların hâli perîşân oldu. Bir zamanlar o kadar mesmû' olan keli-meleri dinlenmez derekeye indi. Cem'iyetleri târ u mâr oldu. Azimleri fütûra düştü. Zilletin, meskenetin son ta-bakasına indiler. Bugün öyle bir halde bulunuyorlar ki gûyâ mâzide kendileri için hiçbir devre-i şân u şevket yokmuş; gûyâ bu ümmet için hiçbir devre-i azamet sebk etmemiş.

Bilinseydi göğsü örtecek kadar uzatılan o kesif lihye-ler, zemîne kadar sarkıtılan o uzun sübhalar kendilerine ne fâide verdi? Günün bakiyyesini atâlet uykularında ge-çirdikten sonra yalnız seher vaktindeki ânî bir yakazadan bunlar için ne fâide hâsıl oldu?

Servet ve sâmana karşı gösterdikleri istiğnâdan ne kazandılar ki bu hareketleriyle o yegâne kuvveti düş-manlarına bıraktılar, onlar da bu metîn ma'denden ör-dükleri kırılmaz zencirlerle kendilerini kısıvrak bağladılar. Allah'a yemîn ederim ki düşmanlarını îgnâ edip de nefsinin fakr u sefâlete mahkûm edenler aynıyla rekâbet ve müsâbaka meydanlarını muhâsımlarına bırakıp emir ve nehyi, her türlü tasarrufu onların eline teslim edenler gibi zilletler içinde kalır.

[82] Allâhu Zü'l-celâl benî âdemi yaratmış ve onu akıl ve tefekkür hasâisiyle mümtâz buyurmuştur. Gerek melâikesinden, gerek mahlûkât-ı sâiresinden hiçbirine insanoğluna tahsîs ettiği bu nûr-ı ilâhîyi vermemiştir. İşte bu mahlûk-ı mümtâz o mevhibe-i muazzama sâye-

¹ Bakara, 2/30.

² Hûd, 11/119.

sinde nâ-mütenâhî ma'lûmâta sâhib oluyor; ihtirâ' ediyor, ibdâ' ediyor; istediği esmâyı istediği müsemmâlara vaz' ediyor da bu sûretle o müsemmâlara yol bulmak ve bu husûsda başkalarıyla da muhâtabada bulunmak kendisi için kolaylaşıyor. Pekala, acaba Cenâb-ı Hak bu mevhîbe-i muazzamayı mahlûkâtı miyânında insandan başkasına vermiş midir? Aslâ! AllâhuZü'l-celâl melâike-i mukarrebînine şunu beyân buyurmak murâd ediyor ki yeryüzüne müstevlî olmak ancak akl-ı mütefekkir ve ilm-i mükteseb sâyesinde olabilir. Ve onlara ¹(إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) buyurarak münâkaşayı uzatmalarına meydan bırakmıyor. Bundan sonra cevâb-ı sâbıkında icmâl buyurduğu hakikati kendilerine re'ye'l-ayn göstermeyi murâd ederek bildiriyor ki insanı ibdâ', ihtirâ', te'lîf, tasvîr kudretleriyle meftûr ettikten başka ona ma'lûmâtı ayıracak, külliyyâtla cüz'iyâtın, maânî ile müşâhedâtın beyninin temyîz edecek bir kuvvet vermiştir.

Daha sonra bunları hâiz oldukları hasâis ve mümeyyizâta göre tertîb ile her birine bir isim vaz' eylemiştir. Bununla beraber insanı esmâ ve sıfât-ı ma'lûme ve mahdûde ile takyîd etmeyerek ona her yeni ihtirâ' olunan şeye, her ma'nâ-yı zihniye bir isim bulmak kudret ve melekesini ihsân buyurdu. İşte ²(وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) kavli-i celîlinin ma'nâsı budur. Bütün kâinâtın meleklerle gösterilerek eczâ-yı âlemden her birinin isimlerini beyân etmelerini taleb sûretiyle vâki' olan tahaddîye gelince ihtirâât ve taharriyât-ı beşeriyye dâim oldukça, insaniyet durdukça, her müsemmâyı bir isim vaz' edilmek lüzûm ve imkânı bâkî kaldıkça bu tahaddî de bâkîdir. İşte

³(ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ...) kavli-i celîlindeki (ثُمَّ) buna delâlet ediyor. Melâike-i kirâm bu bâbdaki hikmet-i ezeliyyeyi bilmedikleri için kendilerinin münhasıran ibâdetle meşgûl olmalarına ve isyân şemmesiyile âlûde olmayan bir tâat-ı kâmile içinde dem-güzâr bulunmalarına istinâden taleb ettikleri hilâfet da'vâsında kendilerini haklı gördüler. Lâkin Cenâb-ı Hak insanı vücûda getirerek arza sâhib kılınca ve onun hilkatteki hayret-bahş âsârı meydana çıkınca meleklerle tahaddî buyurdu ve yeryüzünde halîfe olmak için insandan daha ehil oldukları da'vâsında sâdik iseler bu mahlûk-ı zaîfin kâinatta vücûda getirdiği eşyânın isimlerini bildirmelerini taleb etti. İşte o zaman hatâlarını anlayarak, hikmet-i ilâhiyedeki esrârı ihâtadan aczlerini i'tirâf ederek merhamet-i Sübhâniyyeye dehâlet ettiler de ⁴(سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ) dediler.

Mütercimi: Mehmed Âkif

Abdülaziz Çavuş

DİNİ MÜCEDDİDLER

YAHUD

“TÜRKİYE’NİN NECÂT VE İTİLÂ YOLLARI”NDA BİR REHBER

Avrupa Medeniyeti’nin Yanlış Telakkisi

“Bu kadar tebcîl ettiğimiz Reşîd ve Midhat Paşalar acaba bu tebcîlâta lâyük birer dâhî mi?... Reşîd ve Midhat Paşaların şahsiyetinde, milleti yükseltmek gâye ve merâmını takdîs edenlerdenim. Lâkin bu gâyeye vüsûl için tarîk-i terakkî diye gösterdikleri yol, bizi sâde uçurumun kenârına değil, a'mâkına kadar sürükledi. Onlar terakkî ettirmek istedikleri saltanatı inkırâz ettirdiler. Yahud hiç olmazsa inkırâza mahkûm bir saltanatın bu isti'dadını en ziyâde onlar temsîl ettiler... Bugünkü münevverler bile medeniyeti yanlış telakkîde devâm ediyorlar. Erkekler bıyıklarını keserek yüzlerine pudra sürmek, sırtlarına arkası köstekli ve bir arşın yırtık paltolar giymek, kadınlar çıplak kollarında manşon ve şehvâniyeti amîkan tahrîk eden mütebâriz kalçaları üstünde ve billûr gerdânları etrâfında rengin ipek dalgaları taşımak, hep birden şarap içmek, çalgı çalmak, dans etmek sûretiyle medeniyeti telakkî ediyor! (62) Netîce ne olursa olsun asıl bu büyük adamların ilk tarz-ı hareketleridir ki milletin tarz-ı telakkisine pîşvâ ve hareket-i umûmiyyeyi intâc etti; Gülhâne Islâhât Fermânı ve Kânûn-ı Esâsî bu saltanatın daha hayatta iken mev'ûd olan inkırâz ve fenâsına birer mersiye, birer sernüvişt-i kabir oldu: 1255'deki Gülhâne hattının ve onu tevsî' eden 1277 Islâhât Fermânı'nın işte hutût-ı esâsiyyesi: –Can, mal, ırzın mahfûziyeti, müslim, gayr-i müslimlerin müsâvât-ı hukûkiyyesi (Bilakis imtiyâzât-ı mezhebiyyenin ibkâ ve te'yîdi) gayr-i müslimlerin serbestî-i edyânı, serbestî-i tadrîsi, umûmun serbestî-i fikri, muhâkemelerin aleniyeti, rüşvetin men'i, ecnebîlere tasarruf-ı emlak hakkı verilmesi, vergi ve a'sâr usûllerinin islâhı, her sene vâridât ve masrafın nizâma tâbî tutulması (yani bütçe) ve nihâyet maârifin ve ulûmun Avrupa'dan alınması... Bunların hepsi güzel, lâkin Türk ve Osmanlı milletin gâib ettiği asıl rûhunu ona kim ve nasıl iâde edecek?... Sonra Reşîd Paşa'nın eseri, yani bahsettiğim fermânlar müşterek bir seciye te'sisine müsâid mi idi? (63) Avrupa'dan ulûm ve maârif alalım, aldılar ve hattâ 86 târihinde bir maârif nizâmnâmesi de yapıldı. Lâkin Avrupa'dan alınan bu ulûm ve maârif, bu zehir ve hayat halîtası ve bu nizâm, Türklere asıl rûhunu verebilmekten pek uzak olmakla beraber onun yegâne istinâdgâhı olan akîdesini de bozdu! Gelişi güzel tercüme olunan kitaplar bize muayyen bir terbiye-i fikriyye verebilecek sûrette değildi. (64) Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu okunurken hiç kimsenin bir şey anlamaması tabîidir. Bu tıpkı Asya'nın ortasında yaşayan bir köylünün Avrupa'da

¹ Bakara, 2/30.

² Bakara, 2/31.

³ Bakara, 2/31.

⁴ Bakara, 2/32.

mükellef ve muğlak bir sofrada hiç görmediği, alışmadığı garîb taâmlar karşısındaki vaz'-ı hayretine çok benzer! Yüksek sesle okunan bir çok garîb kelimeler ve hiçbir şey.. Yetmiş seksen sene evvelki hattı hümayûndan ne anlayabildiklerini sormak mümkün olsa!.. (65) Te'sîr ve tahrîbde on kat ve hattâ memleketin bünyânını yıkan darbelerin en son ve en büyüğü olan Midhat Paşa'nın Kânûn-ı Esâsîsî bana hayretten fazla ağlamak ihtiyâcını verir... Reşîd Paşa Osmanlı Türklerle, rûhunu değiştirmek için giydirdiği ve fakat bir gün ihtimâl ki atılacak bir libâsı Avrupa'dan hediye getirmişti. Midhat Paşa, başka milletler için alışılmış bir gıdâ yerine geçen acîb bir meyve ile milletini zehirledi. (67) "Hükûmdârına muâdil bir hâkimiyet ve hattâ icâb ederse onun salâhiyetini tahdîd ve ref' etmek [83] hakkını Midhat Paşa millete verdirdi... Osmanlı Türklerde hâkimiyet-i milliyenin o güne kadar en küçük tezâhürünü bana gösterecek bir kahramanı karşımda görmek saâdetine nâil olabilir miyim?" (68) "Kılıcı pek güzel kullanmayı bilenler için makineli silâh maatteessüf ekseriyâ bir âlet-i katl ve kazâ olur." (69) "Gustave Le Bon şöyle diyor: "Te'sîsâtın masdarı olan seciye şîârlarına mâlik olan bir millettten bu şîârları nez' edebilecek veyahud mâlik olmayan bir millete bu seciye şîârlarını bahşedebilecek ne inkılâblar vardır, ne kânûn-ı esâsîler, ne de müstebidler. Milletin müstahak oldukları hükûmetlere mâlik oldukları çok kere tekrar olunmuştur. Başka hükûmetlere nâil olmalarını akıl alabilir mi?" Ukûlün mümteni' gördüğü bu fevrî istihâleyi Midhat Paşa Osmanlı Türkler için mümkün zannetmişti." (70) "Midhat Paşa'nın eseri yaşamaya mahkûm oldu... Lâkin tekâmül-i kânûnî cebren tahrîf olunmasının intikâmını, husûle gelen aks-i te'sîrlerle alır.. Gustave Le Bon misâl olarak bize Amerika-yı Cenûbî'nin hâlini anlatıyor... Biz bu hükmün te'yîdâtını Asya'da dahi bulabiliriz: Çin Cumhûriyeti ve İran meşrûtiyeti!" (72) "Mâziye doğru böyle hûnîn ric'atlerin misâlini biz yedi ayda gördük.*¹ Lâkin İran, yedi günlük bir istikrâra bile mazhar olamadı... Hakikat şudur ki Avrupa şimdiye kadar silahla feth ve istilâ edemediği Şark'ı esâret altına almak için son bir çâre buldu: Kitaplarıyla, mektepleriyle Şark'ın genç, zekî dimâğlarına bir takım mechûl esrâr-âmîz idealar ilhâm ediyor. Zavallı gençler harâret ve şebâbla belde-i hulyâya koşuyorlar." (73) "Midhat Paşa'nın bir çok sene sonra iâde olunan Kânûn-ı Esâsî asl-ı rûhumuzda hiçbir tebeddül yapmadıktan başka memleketimiz dahi nâ-tüvân kollarımız arasında parçalandı. Çünkü bu kolları tahrîk eden o eski sadâ-yı bülendi Kânûn-ı Esâsî susturmuştu." (74) "Midhat Paşa Türkiye'yi kurtarmak istiyordu. Türkiye'yi kurtaracak tedbirlere mürâcaat etmeliydi, etmedi. O halde Midhat Paşa'yı bir dâhî, bir muncî gibi

aslâ kabûl edemeyiz. Bil-farz Midhat Paşa hânedân-ı saltanatı, ilim ve irfân ile yükselterek bizzât pâdişâhlar içinden Türkiye için bir muncî çıkabilmesi esbâbını hazırlayabilirdi. Bunu yapamadı. Çünkü düşünemedi. Öyle ise Midhat Paşa'yı lâıyk olduğu sûrette tanıyalım. İkinci Kânûn-ı Esâsî pâdişâh nüfûzunu sıfıra indirdi. İş bununla kalmadı: Türklerin ve küre-i arzdeki bütün müslümanların dindârâne bir his ile ta'zîm ettikleri makâm-ı saltanat ve hilâfetle istihzâya kadar küstahlıklar ve hâinlikler irtikâb ettik. Hülâsa biz Avrupa medeniyetini yanlış telakkî etmişiz. Terakkî etmek için terakkiyât-ı fikriyyenin mevlûdü olan yüksek bir usûl-i idâreyi memleketimize tatbîk ettik. Meş'ûm nefîcesi meydanda! Usûl-i idârede olduğu gibi Garb medeniyetinin bütün teferruatını da hep böyle sathî ve yanlış taklîd ettik: Libâs, usûl-i muâşeret, usûl-i maîşet ve sâire ve sâire.. Biz asıl rûhumuzu gâib etmiştik. Başka milletlerin mahsûsâtını taklîd ede ede kendi kendimizi tanıyamayacak seciyesiz, asliyetsiz ve nihâyet mahv ü inkırâza mahkûm olduk... Türk-Osmanlı milleti bu yanlış telakkîye uğramazdan evvel bir çok ihtiyâclarını kendi muhîtinde tesviye edebilirdi. Muhtâc olduğu eşyâyı hazırlayan san'atlar taklîdden sonra yavaş yavaş sönmeye başladı. Ve birer birer söndü. Şimdi tepeden tırnağa kadar isti'mâl ettiğimiz eşyâ, me'kûlât, malzeme ekseriyetle bizim değil, Avrupa'nındır. Çünkü biz rûhumuzu unuttuğumuz gibi san'atlarımızı dahi unuttuk." (76, 77, 78)

Hâşim Nâhid Bey'in Meşrûtiyet ve Kânûn-ı Esâsî hakkında, bütün teceddüd-perverlerimizin te'sîsine çalıştığı hüsn-i zannı kesr edecek mâhiyette olan mütâlaâtını da hülâsaten şuraya nakl ettik. Avrupa mukallidliği mesâilinde düşüncesiz ve ihtiyâtsiz hareket etmenin sû'-i âkıbetini îzâh sadedindeki sözlerini tamâmen tasdik ile beraber bu yolda dikkat ve basîret tavsiye eden kendisinin de daha bir çok noktalarda muhtâc-ı nasîhat olduğunu isticrâten Hâşim Bey Meşrûtiyet'in, Türk Osmanlı milletine münâsib bir idâre olmak i'tibârıyla lehinde değil mütâlaasını, gerek Gustave Le Bon'un sözlerinden istihrâc olunan kavânîn-i tabîiyye ile ve gerek i'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonraki zamanlara âid kâr ve zarar hesabının gösterdiği netîce-i tecrübiyye ile te'yîd ettiğine nazaran hasbe'z-zâhir fikrinde pek haklı gibi görünüyorsa da âcizleri maatteessüf bu noktada da kendisine iştirâk edemeyeceğim. Münâzırıma sorarsanız, muhâkemesinde en ziyâde birinci delîle, kânûn-ı tabîat delîline istinâd etmek istediğini ve ikinciye delîl bile addetmeyip birinci delîlin netîcesi hâlinde gösterdiğini size söylerse de isâbetinden emîn olduğum tahmînime göre kendisini en ziyâde tağlît eden ikinci noktadır. Benimle beraber şimdi kâri'ler de emîn olabilirler ki eğer Hâşim Bey Meşrûtiyet'ten sonraki netâic-i meş'ûmenin şâhidi olmasaydı, yani Meşrûtiyet'i

* Otuzbir Mart hâdise-i irticâiyyesine(!) îmâ etmek istiyor.

görmeden iştîyâk-ı hürriyetle herkesin yanıp yakıldığı devrelerde olsaydı, Gustave Le Bon'un sözleri arasında bulduğu tekâmül kânûnları gibi bin tane burhân-ı aklî, Meşrûtiyet-i idâre aleyhinde bir hüküm verebilmesi için kifâyet etmezdi. Fakat, en yüksek zekâyâ mâlik olanların bile muhâkemât-ı fikriyyesini kıymetten düşürecek sûrette, ne de o şâyân-ı teessüf karârsızlıklarımız ki en kat'î ve en zevâl-nâ-pezîr bir aşk ile takdîs ettiğimiz şeylerden bile, aldattıcı sebebler karşısında sebâtımızı muhâfaza edemeyerek derhâl soğuruz, nefret ederiz. Bir memleketin çiğnenmesini bir kânûnun pâymâl edilmesi kadar tehlikeli addetmeyen metânetlerden yâ Rab biz neye mahrûmuz?

Şimdi evvelâ meşrûtiyet-i idârenin, seviyesi yüksek veya dün bir millete tatbikinden kat'-ı nazarla hadd-i zâtına âid fikrimi söyleyeyim. Sonra Türk, Osmanlı milletinin meşrûtiyetinden bahsedeyim: Hükûmetin, kendilerini ne yolda idâre edeceğine dâir milletine karşı bir takım kuyûd ve şerâite riâyet taahhüdâtı altında bulunmasına idâre-i meşrûta ve millet üzerinde bilâ-kayd ü şart istediği gibi icrâ-yı hükm etmekte muhtâr olmasına da idâre-i mutlaka denir. Birinci sûrette hükûmet harekât ve icrââtında milletin murâkabe ve i'tirâz hakkını tanımaya mecbûrdur. İkinci sûrette de hükûmet ne yapsa milletin bir şey demeye hakkı olamaz. İnsanın, emrine âmâde olmak üzere tutmak istediği hizmetkârı bile kendisinin ne sûretle istihdâm edileceğini bilmeden, mukâvele etmeden taht-ı itâatına girmeyeceği gibi bu mukâvelede efendi tarafından da hizmetkârın –hiç olmazsa aylığı veya boğazı tokluğu gibi– menfaatine âid bazı kuyûd ve şerâitin de kabûlü zarûrî olacağından şartsız, mutlak bir idârenin, insanlara yakışır [84] bir idâre olmadığında şübhe yoktur. Hükûmet-i mutlakaların da kavânîni bulunur ve ahâliyi idâreleri o kânûnlarla mukayyed gibi görünürse de, kânûnlarını millete danışmadan kendisi yaptığından ve istediği zaman da onları bozmak ve değiştirmek hakkını da kendisine hasrettiğinden böyle kânûnlarla takyîd olunan idâre, idâre-i meşrûta ünvânına kat'iyen kesb-i istihkâk edemez, daha doğrusu öyle kânûnlara kânûn nâmı da verilemez.

Şurasına dikkat icâb eder ki hükûmet-i meşrûta kânûnlarını mutlaka milletin yapması lâzım olmayıp hükûmetin veyahud daha başkasının yaptığı kânûnlarla idâreleri hakkında terâzî hâsıl olmak da kâfidir. Bu bâbda en ziyâde nazar-ı i'tibâra alınacak nokta, hükûmetin, kânûnunu kendi kendine yapamaması ve yine kendi kendine tebdîl edememesidir. Bu hakîkate mübtenîdir ki meşrûtiyetin şekl-i müteârifine bağlanmayarak rûh-ı ma'nâsına nüfûz edenler, şerâitten muktebes kânûnlara tâbi' olan İslâm hükûmetlerinin birer hükûmet-i meşrûta

olduğunu anlamakta dûçâr-ı müşkilât olmazlar. Çünkü bu kânûnları, hükûmet, mesâğ-ı şer'î olmaksızın, kendiliğinden ne tanzîm ve ne de tebdîl edebilir. İşte meşrûtiyetin rûh-ı ma'nâsını vücûda getiren takayyüd! Hükûmetin başı şerîata bağlı olmak şartıyla milletin başı da hükûmete bağlanmaktan ibâret bir mukâveleyle, târihde gelip geçen hükûmât-ı İslâmiyyenin hepsinin sâdık kalıp kalmadığı bu makâmda bir zemîn-i münâkaşa teşkil edemez. Zîrâ şimdiki halde sözümüz hükûmet-i meşrûtanın mâhiyet-i nazariyyesine âid olduğu gibi meşrûtiyetin müteârif olan eşkâl-i hâzırasından birine tevfiқан teessüs eden hükûmetlerin fırsat buldukça kânûn-ı esâsîleri ahkâmını tahattî etmeleri de muhtemel ve belki vâkî'dir. Bil-cümle hükûmât-ı İslâmiyyenin, milletlerine karşı velev şeklen birer hükûmet-i meşrûta vaz'iyetinde bulunduklarını bildikleri içindir ki ef'âl ve icrââtını, haklı haksız bir takım fetvâlara istinâd ettirmek mecbûriyet ve ihtiyâcından hiçbir vakitte kendilerini vâreste addedememişlerdir.

Her hangi bir İslâm hükûmetinin, hakîkî ve meşrû' şekli hükûmet-i meşrûta olmak lâzım geleceğini maat-teessüf idrâk ve takdîr edemeyen münâzırm: "Osmanlı Türklerin menşeinden i'tibâren idâre edilmek i'tiyâdı sonradan kabûl ettiği bir dinin ahkâmıyla da teeyyüd(!) ederek altı yüz elli sene müemâdiyen bir usûl şeklinde hükûmrân olmuştu." (67) demiş ve ne bir bedevînin, İslâm pâdişâhları miyânında büyük bir nüfûz-ı şahsîyi hâiz bulunan Ömer el-Fârûk'a hitâben: "Seni kılıcımızla doğrulturuz." demesinin makâm-ı hilâfete bir tecâvüz telakkî edilmemesi gibi, hükûmet-i İslâmiyyenin ibtidâ ne yolda kurulduğunu gösteren alâmetler ve ne de en şedîd bir Osmanlı pâdişâhı olan Selîm-i Evvel'in, kaç kere Zebbîllî Ali Efendi'nin fetvâlarıyla azminden ric'ate mecbûr olması gibi meşrûtiyete inkıyâd nümûneleri, münâzırmı, hükûmet-i İslâmiyyenin şekl-i aslîsi hakkındaki gafletinden îkâz edememiştir.

Meşrûtiyet-i idâreye bir milletin lâıyk olup olmamasına gelince hükûmet-i mutlakanın insanlara yakışır bir idâre olmadığı yukarıda arz edildiğine nazaran hiçbir millet: "Biz hükûmet-i meşrûtaya lâıyk değiliz" diyemez. Çünkü bu söz: "Öyle bir hükûmet isteriz ki re'y ve rızâmızı aramasın, bizi istediği gibi kullansın ve canımızı çıkarsa ne yapıyorsun demeye hakkımız olmasın." ma'nâsını ifâde eder. İnsanın, kendi akıl ve idrâki hakkında ne derece sù'-i zannı olsa yine nasıl idâre edileceğini bilmekten, anlamaktan sakınarak bilâ-kayd ü şart bir diğerin taht-ı emrine teslîm-i nefis etmeye tâlib olamaz. Kendi aklına güvenmezse aklına ve hayır-hâhlığına i'timâd ettiği bir başkasını araya koyarak mukadderâtına hâkim yapacağı kimseleri anlamak ve şerâit-i nâfia der-miyân etmek ister. Mutlakîyet-i idâreye kendi ihtiyârıyla bil-muhâke-

me râzı olan hiçbir millet-i insâniyye bulunamayacak sûrette meşrûtiyetin rûchânı o kadar vâzih bir mes'eledir ki öyle mes'eleyi mevki'-i münâkaşaya vaz' eden rehberlere mâlik olacak kadar bahtsız olan Türk Osmanlı milletinden başka hiçbir millet, meşrûtiyet-i idâreyi kabûl husûsunda ne tereddüd eder, ne de teşvîka muhtâc olur. Hâşim Bey, ferde âilenin te'sîri mebhasinde: "Din, ah-lâk, âdât, nâmûs hakkında zekâ hakk-ı tenkidden mah-rûmdur" diyerek ferde şu hakkının verilmesini takbîh ettiği halde burada hey'et-i umûmiye-i milletin, yahud yine ferdin hükûmete karşı hakk-ı tenkide mâlik olma-sını tecvîz edişi cây-ı taaccübdür. Yoksa ferdin, din ve nâmûs gibi mukaddesâta karşı hakk-ı tenkidi olsun da hükûmete karşı olmasın mı? Yahud Türk, Osmanlı mil-le-tinin ehliyet ve kâbiliyeti hükûmete i'tirâz ve müdâhale için kifâyet etmediği halde dine i'tirâz ve müdâhale için o derece bir kâbiliyet ve ehliyetine lüzûm yok mudur? Yani dinin emirleri, nehiyleri hükûmetlerinki kadar da i'timâd ve itâate lâayık değil midir? Münâzırım hükûmetin evâmîr-i mutlakasına ferdin i'tirâzı ile husûle gelebilecek bir yanlışın zararından korkuyor da aynı ihtimâlin dine îrâs edeceği zarardan niye korkmuyor? Bu suâlleri îrâda hakkım yok mu?

Şimdi belki bu noktalarda münâzırım saded-i asliye din bahsi karıştırmak cihetine yaklaşmayarak ve mak-sadını anlayamamış olmakla beni ithâm ederek: "Ben meşrûtiyet-i idâreye fenâ demiyorum, böyle yüksek bir idâreye, diğer Asya milletleri gibi Türk-Osmanlı milleti-nin seviye-i isti'dâdı henüz müsâid olmadığını söylüyo-rum." diyecektir. Fakat ben de maksadını pekala anlamış olduğumu iddiâda musır olarak derim ki: İdâre-i meşrû-tada hâkimiyet-i milliyeye ile milletin kendi kendini idâre etmesi icâb edeceğine nazaran münâzırımın "ne gemiyi, ne de denizi aslâ görmemiş bir adamın, bütün muğlak makineleriyle son sistem bir dretnotu sevk ve idâreye da'vet olunması gibi Midhat Paşa, hâkimiyetini isti'mâle milleti da'vet etti" dediğini unutmadım. Şimdi de evet, diyorum: Ne gemiyi ne de denizi görmemiş bir adam! [85] Lâkin dretnot kimin? Bu adamın değil mi? Şu hâlde: Ben öyle bir dretnot sâhibi olmaya lâayık değilim diyerek gemiyi dalgaların sevk ve idâresine terk etmek olamaz ya. Kendisi işletemezse bir bileni arayıp bulacak.*¹

İşî temsîl derecesinde bırakmayarak hakîkatin ken-disini ortaya koymak üzere biraz daha cesâretlenelim: Meşrûtiyetten evvel Türk-Osmanlı hükûmetinin re's-i

idâresinde bulunanlar nâ-ehil milletin efrâdından aynı derece-i pestîde insanlar değil mi? Pâdişâh ise, yukarıda tahrîbât-ı rûhiyyesine îmân ettiğiniz tesâlûbe daha ziyâ-de ma'rûz, vükelâ ise "en âlî tabaka en fenâsı" tarzında verdiğiniz hükme mâ-sadak! Müddeâmı dâimâ sizin ken-di sözlerinizle isbât ettirmek mesleğinden ayrılmayarak, hânedân-ı saltanat bahsinde: "Memleketimizde ilim ve irfânıyla ma'rûf hangi âlim veya Dârü'l-fünûn muallimi hangi şehzâdeye ders veriyor. Bununla beraber kendi memleketimizde tahsîl kâfi gelmediği için hükûmet Av-rupa'ya talebe gönderiyor. Yahud parası olanlar kendili-ğinden koşuyor. Ehliyetleri meşkûk husûsî muallimlerin-den saraylarında ders almakla kalan ve yarın hükûmrân olacak olan şehzâdelerin, idâre edeceği efrâdın seviye-i fikriyyesinden dûn kalmaları nasıl tecvîz olunabilir?" demek sûretiyle bizi idâre edenlerin derece-i ehliyetleri hakkında vâkı' olan i'tirâfâtınızı, kendi kendini idâre ey-lemeye değil de pâdişâhları tarafından idâre edilmeye alışmış olan halka hâkimiyet-i milliyeyi lâayık görmedi-ğimize dâir bu mebahisdeki sözlerinizle yan yana getir-dikten sonra milletin idâresini dünkü şehzâdelerden ve şehzâdelerin lâayık oldukları mevki'-i ilm ü irfâna i'lâsını da kendini idâreden âciz bulunan millettten beklemek tarîkı ile fikrinizin nasıl bir devr-i bâtil zincirine dolaşmış olduğunu göstereyim: Fenâ değil, milletin, kendisini idâ-reye ehliyeti yoktur, başkaları tarafından idâre edilecek-tir. Fakat o başkalarının milleti kadar da ehliyeti olmadığı halde kendisini idâre etmek ehliyetini kendisinde vücû-da getiremeyen millet, kendini idâre ettirmek ehliyetini başkalarında vücûda getirecektir.

Sözlerimizi ilzâm-kârâne bir münâkaşa hâlinde bırak-mayarak daha samîmî bir hasbihâl şekline ifrâğ edelim de diyelim ki: Hükûmet de nâ-ehil, millet de nâ-ehil! İkisi-ni de islâh etmek, yükseltmek lâzım. Şimdi nereden baş-layacağız? Münâzırımın re'yince millet, lâzım olan hasâil ve fezâilî iktisâb ederse hükûmet kendi kendine düzelir, teâlî eden millete lâayık olacak bir hâle gelir. Binâenaleyh millettten, yani ferdlerden başlayalım, onların rûhları-nı kemiren nakâisi izâle ettikten sonra muhtâc olduğu kemâlât ile de techîz ve ta'zîz edelim, hâsılı, kendisinin ileride söylediği islâhâtı yapalım. Lâkin mutlakîyet hâlin-de bulunan hükûmetin idâresi altında bunları yapmaya azm edebilecek miyiz? Islâhât-ı mutasavvereyi kuvveden fiile çıkarmak üzere efrâda rehberlik edecek olan mü-nevver hamiyetperverler için her şeyden evvel serbestî-i mesâî te'mîn etmek lâzım. Ağleb-i ihtimâle göre buna hükûmet-i mutlaka mâni' olursa ne yapacağız? Lütfen müsâade edinceye kadar daha asırlarla bekleyecek mi-yiz? Zâten efrâdın rûhunda muazzaz bir varlık te'sîs et-mesi hükûmet-i mutlakaların işine gelmez.

* Burada: dretnotu satın da hâline münâsib âdi bir yelken gemisi alsın tarzında bir ihtimâl der-miyân edilemez. Çünkü münâzırımın nokta-i nazarına göre gemi o adamın hâline münâsib de olsa kendi-si idâre etmeyecek, başkası idâre edecek ve o başkasının ne idâresi-ne ve ne de ta'yîn ve intihâbına kendisi karışmayacak ki. Şu halde son sistem dretnot ile âdi geminin ne fark vardır.

Bu gibi mümânaatlar, münâzırımın müfekkiresinden, seçilmez bir sûrette geçtiği için olmalıdır ki yarın bizi idâre edecek olan şehzâdelerin ilim ve irfânını yükseltmek lüzûmundan bahsediyor. Fakat bunu, ıslâhâta, milleti bırakıp da hükûmetten başlamak tarafına doğru sarîh bir ric'at ma'nâsına telakkî edemeyeceğimiz gibi hükûmetin rûhuna âid olan bu ıslâhâta da mutlakiyet-i idârenin mâni' olacağı ihtimâl-i kavîsi vardır. Bu müşkil noktaların hiçbirisi: Belki mâni' olmaz cevâbıyla halledilemez. Onun için bizce mutlaka ıslâhâta hükûmetten, hem de hükûmetin şeklinden başlayarak evvelâ onu, millette yapacağımız ıslâhâta mâni' olmayacak bir hâl-i meşrûtiyete sokmak lâzımdır. Demek evvelâ hükûmetin şekli ıslâh edilecek, sonra efrâdın rûhu! İkinci ıslâhâtı hükûmetten hâriç ve gayr-i resmî pîşvâlarla beraber meşrûtiyet sıfatını ahz etmiş olan hükûmetten her biri münferiden veya müctemian deruhde edebilir. Yalnız hükûmetin o gibi teşebbüsât-ı nâfiaya mâni' olmaması, mâni' olamayacak bir mevki'de bulunduğunu takdîr etmesi şarttır.

Hülâsa, milleti meşrûtiyet-i idâreye liyâkat kesb ettirmeye serbestçe çalışabilmek için bile işe meşrûtiyet-i idârenin istihsâlinden başlamak lüzûmu hâsıl olur. Daha doğrusu meselâ Hâşim Bey'in millet hakkında arzu ettiği ıslâhâtı tervîc ve icrâyâ azmeden bir kuvvetin millet içinde belirmeye başladığı günden i'tibâren millette meşrûtiyet-i idâre isti'dâdı hâsıl olmuştur. Çünkü millet, kendi içinden doğurduğu bu kuvve-i musliha ile pek güzel bir emâre-i terakkî göstermiş olacağı gibi, arz ettiğim sebeplerle ıslâhâta doğru atılacak adımların önünden, en birinci sedd-i hâil nâminı almaya lâayık olan mümânaat-ı hükûmeti ref'e ihtiyâc bulunduğu cihetle de milletin artık meşrûtiyet-i idâreye liyâkatini farz ederek işe başlamak iktizâ eder. Vâkıâ liyâkat-i mefrûza ile liyâkat-i hakikiyye arasında fark olduğunu ve hükûmet ve millet taraflarından her ikisi de bozuk bir halde bulunan kavmin ıslâhına milletten başlamak, haylûlet-i hükûmetle ne kadar imkansız ise sâha-i millette görülen ufak tefek [86] isti'dâd lem'alarıyla henüz tamâmen lâayık olamadıkları şekli meşrûtiyeti almaları da yani bu sûretle ıslâhâta hükûmetten başlamak da kolay olmadığını ve hattâ cebr-i tabîatle vaktinden evvel alınan meşrûtiyetler, istibdâddan yalnız ismen farkı hâiz olarak nefsü'l-emre nazaran yine o gibi milletlerde, kâbiliyet-i rûhiyyelerinin âşinâ-yı kadîmi olan idârenin bu defa da mütenekkiren icrâ-yı hükmedeceğini ben de takdîr ve tasdîk ederim. Lâkin bazı a'zâsından salâh ve necât sevdâsıyla ihtilâcât-ı gayr-i muntazama kabîlinden hareketler bilmeyen milletlerde bu harekâtı tanzim için şekli idâre-i hükûmetten başka bir mebd'e yoktur. Oradan başlamakta da suhûlet yoksa da zarûret vardır. Ondan sonra güzergâh-ı mesâide idâre-i kadîme-

nin muhtelif sîmâlarına tesâdüfle husûle gelen müşkilât ve mehâliki mümkün olduğu kadar az zararla geçiştirmek, rehberlerin dikkatine ve bilhassa hüsn-i niyyetine menûttur.

Türk-Osmanlı milletin ilk hürriyet ve hâkimiyeti müellifin dediği gibi yaşamadı. Fakat kendisinin yaşamamasından başka bir zararı da olmadı. İkinci hürriyetten sonra beş altı sene zarfında memleketin başına gelen felâketler, vâkıa bir milletin târîh-i inkırâzının birkaç asrına sığmayacak derecede azımdır. Bu zararları müellif milletin hürriyet ve hâkimiyeti hesabına kaydetmekle pek büyük ve şâyân-ı teessûf bir galat-ı rü'yete dâç ol-duğünü gösteriyor. Bence Meşrûtiyet'ten sonra görülen ve eski mutlakiyet-i idâre zamanındakini fersah fersah geçen fenâlıkların mes'ûlü de yine idâre-i mutlakadır. Lâkin pek çok kimselerin, açık bir insafsızlıkla iddiâ ettiği gibi eski idâre-i mutlaka değildir. Bir de idâre-i mutlakanın hükümdârda temerküz eden nev'i diğer nevi'lerdinden daha az zararlıdır ve Hâşim Bey'in fikrini mutlakiyet lehine sevk eden sebeplerden biri de budur. Sonra, ikinci Kânûn-ı Esâsî pâdişâh nüfûzunu sıfıra indirdi diyor ki bu da yanlıştır. Çünkü Kânûn-ı Esâsî pâdişâhın yine bir takım hukûkunu muhtevîdir. Hattâ hâkân-ı merhûm Sultân Mehmed-i Hâmis bu hukûkun hepsini isti'mâl etmemişti.

Hâşim Bey'in daha büyük galat-ı rü'yeti: "İkinci Hürriyet'ten sonra memleket nâ-tüvân kollar arasında kaldı... Çünkü Osmanlı Türklerde yalnız din ve devlet his ve râbitası var idi ve bu riştenin ucu, saltanat ve hilâfetin kürsüsüne bağlı idi.. Osmanlı Türklerin rûhu üzerinde pâdişâh nüfûzunun bu kadar müessir olması an'anevî ve gayr-i müdreğ olarak tâ hayât-ı râiyâne devrinden kalmıştır ki bu nüfûs sonra dinden müsteâr bir te'sîr ile kudsîleşiyor. Kânûn-ı Esâsî bu an'aneyi kırdıktan sonra hiçbir kuvvetli el Osmanlı Türkleri bi-hakkın tahrîk edemezdi" demesindedir. Halbuki ikinci hürriyetten sonra ve iki buçuk günde teessüs eden nüfûzlar, Hâşim Bey'in nâ-kâbil-i tağyîr addettiği altı yüz senelik an'anevî kuvvetleri zir ü zeber etmişti.

Edîb-i muhterem tarafından "nâ-tüvân" kelimesiyle tavsîf edilen o kolların, o temiz ellerin bir işâreti üzerine Türk-Osmanlı milleti bütün dünyâya meydan okuyor, yahud en alçak düşmandan harb etmeden kaçıyor, düşmanı bir anda dost ve dostuyla düşman oluyor, İstanbul'u, saraylarıyla, kışlalarıyla, maâbidiyle yeniden fet-hederek bütün sekenesini esîr alıyor, Türk Arapla, Arap Arnavutla ve hattâ Arnavut Arnavutla, Arap Arapla harb ediyor, kardeş kardeşi öldürüyor.

Bu bahse hâtime olarak şunu söyleyeyim ki Hâşim Nâhid Bey'in meşrûtiyet aleyhdârlığı husûsundaki

ma'zeret noktalarını takdîr etmez değilim. Kendisi gibi, milletimizin necât ve i'tilâsı için yürekleri şedîd ve asa-bî bir hiss-i hamiyetle çarpan bazı münevverlerimizin muhâkemesine bilâhare bu fikri nakşeden şey, meşrûtiyet içinde bulunan Türk-Osmanlı milletinin meşrûtiyete kâbiliyetsizliğini isbât eden hâlât-ı meşhûdesidir. İşte bu yüzden husûle gelen bir ric'at-i hayâliyye ile bu millete istibdâd-ı idâre lâzım derler, fakat hiç şübhe yok ki istibdâd-ı münevver lâzım derler. Hem de bunu meşrûtiyet kâbiliyeti gelinceye kadar bir müddet-i muvakkate için isterler. Ve ellerinden gelirse belki bu muvakkat cebr ve istibdâd müddetini de kâbiliyet-i matlûbenin istihsâline tahsîs ederler. Öyle olunca münâzırım ile aramızda o kadar ihtilâf kalmaz. Çünkü bu istibdâdı münevverlikten çıkarmamak ve milletin nef' ve tekâmülü hesabına isti'mâl etmek yine tıpkı meşrûtiyetperver bir hükûmetin işidir. Sonra, böyle bir hükûmeti tesâdüfün lütfu mu te'mîn edecek, yoksa millet kendisi mi bulacak? Her halde yine iş benim dediğime geliyor. Çünkü milletin kendi ihtiyâ-riyla intihâb ettiği hükûmet, ne kadar fazla hukûku hâiz olsa yine esâs i'tibârıyla hükûmet-i meşrûtadan başka bir şey değildir.

Mustafa Sabri

BAŞKA MİLLETLER NE İÇİN TERAKKİ EDİYORLAR; BİZ NE İÇİN EDEMİYORUZ?

Geçen günkü makâlemizde bütün milel-i müterakkiyenin evvelce ilerilemiş olan müslümanların tuttukları yolları tutmaları sâyesinde terakkî etmiş ve bugünkü medeniyetin bütün dünyâya yayılmış olan nûr-ı İslâm'ın netîce-i celîlesi olduğunu isbât etmiş idik. Fakat bunun üzerine gâyet tabîi ve zarûrî bir suâl terettüb ediyor ki o da: Mâdem ki bütün başka milletler müslümanların tuttuğu, gösterdiği yollara gitmek sâyesinde terakkî etmişler, o halde müslümanların bugün daha müterakkî olmaları lâzım gelirdi; [87] çünkü o yola daha evvel sâlik olmuşlardır. Halbuki müslümanlar dünyânın her yerinde her milletten geri kalmış bulunuyorlar. Acaba bunun sebebi nedir?

Geçen makâlemizde ilerlemek, gerilemek mes'elesinin aklen salâh bedenlen salâh ve ahlâken salâh olmak üzere üç esâsa râci' olduğunu söylemiş idik. Acaba bu üç cihetçe bizim başka milletlerden geri kalmamızı mûcib nelerimiz var anlayabilirsek terakkî edemediğimizin sebebini veya sebeplerini bulmuş oluruz.

Teşhîs-i maraz edebilmek için ilm-i tıbda muhtelif usûller vardır. Bunların en makbûllerinden biri de teşhîs bit-tarh usûlüdür.

Teşhîs bit-tarh görülen a'râz-ı maraziyyeyi hâsıl ede-

bilecek bütün hastalıkları birer birer nazar-ı teemmülden geçirip hastanın irâe ettiği a'râz ile tamâmen tevâfuk edip etmediğini tedkikten sonra kâfî derece evsâf-ı lâzimesi görülmeyenleri atmak, en ziyâde aranan evsâfı irâe edende karârgâr olmak usûlüdür.

Biz de âlem-i İslâm'ın geri kalması hastalığının sebebini o kâide-i fenniyyeye tebaan arayacağız.

Bu bâbda en ziyâde şurası nazar-ı dikkati celb ediyor ki âlem-i İslâm'ın geriliği ve ilerleyememesi dünyânın her yerinde akvâm-ı İslâmiyyeye âm ve şâmilidir. Binâenaleyh bulacağımız sebep veya sebebler de bütün âlem-i İslâm'a âm ve şâmil olmalıdır.

Şimdi âlem-i İslâm'ın teehtürü esbâbı hakkında söylenen sözleri zikredelim:

Son asırlarda başlıca İslâm hükûmeti olarak bizden başka bir hükûmet olmadığından kabahati en ziyâde bize yükletiyorlar.

Müslümanların geri kalmalarına sebep Türklük ve Türklerdir diyorlar. Hattâ Balkan mağlûbiyeti başladığı vakit kolera umûru için Şam'da bulunuyordum. Umûmiyetle evlâd-ı Arap'dan mürekkeb bir meclisde ber-mu'tâd hâlimizden, idâresizliklerimizden şikâyet ediliyordu. İçlerinde benden başka Türk yok idi. Hep Arapça konuşuyorduk. Şikâyetle fazla ileri gittiklerinden ben bu idâresizliğin, liyâkatsizliklerin umûmiyetle müslümanlarda mevcûd olduğunu ileri sürerek bir kere bunun sebebini anlamamızı lâzımdır dedim. İçlerinden birisi derhâl ve bilâ-tereddüd sebep Türklerdir dedi. Ben hiç telaş etmeksizin:

“Evet hâtıra gelebilir fakat âlem-i İslâm yalnız Türklerden ibâret değildir. Ekseriyetini Türk olmayan milletler teşkil etmektedirler.

“Evvelden beri müstakil olan İran, Afgan ve bâ-husûs tamâmen Arap kavminden mürekkeb bulunan Tunus hükûmetleri de terakkî edememiş. Sonra Hindistan'da yetmiş milyon müslüman var ki kat'iyyen Türk değiller. Mısır, Sudan, Cava hep Türk olmayan ve üzerlerinde Türk hâkimliği kalmamış veya hiç olmamış gayri-i Türk milletlerdir. Onlar da terakkî etmemiş ve hattâ Türkenisbetle geri kalmışlardır. Binâenaleyh müslümanların geri kalmasını Türklükten gayri sebeblere atfetmek lâzım gelir” demiş idim. Ve tabîi bu sözlerimi cerh edecek bir cevâb bulamamış idiler.

Diğer taraftan Türklerden de terakkî edememelerini gayrilere atf edenler de vardır. Fakat bu da doğru değildir. Demek istiyorum ki bütün âlem-i İslâm'a şâmil bir ırk veya kavmiyet olmadığından terakkî edemediğimizin sebebi bir ırk veya bir kavim değildir.

İrk böyle olduğu gibi lisân, iklim ve arâzî ve hükûmetler de böyledir. Çünkü müslümanların kâffesi aynı bir lisânla mütekellim, aynı iklim ve arâzîde müteayyis

ve aynı hükûmetle idâre olunur değildir.

Hükûmet mes'elesi üzerinde biraz tevakkuf edelim. Çünkü bizim geri kalmamız hep hükûmetlerimizin fenâlığındandır diyenler çoktur. Bunlara karşı deriz ki bir kere âlem-i İslâm Devlet-i Osmanîye'den ibâret değildir. Eğer kusûr hükûmetlerin ise bâlâda da söylediğimiz vech ile İran, Afgan, Tunus ve Hindistan'ın münkarız olmuş hükûmetleri de hiçbirisi ahâlisinin ilerlemesine hizmet edememişlerdir. Acaba bir müddetten beri hep fenâ hükûmetler bizim müslümanların başına mı musallat olmuşlar; eğer böyle ise buna sebep nedir?

Doğrusu aranırsa hükûmet millete göre olur. ¹ (كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ) hadîs-i şerîfi bu nükteyi beyân buyurur.

Montesquieu'nun: Her millet lâyük olduğu hükûmeti bulur demesi de bu ma'nâdandır.

Vâkıa iyi bir pâdişâh veya hükûmet gelir de milleti yükseltmek için ciddî sûrette çalışırsa çok fâidesi olur, fakat bu pek ender tesâdüf edecek bir şeydir. İnsanlar ekseriyâ kendilerine zahmet vermek istemezler. Eğer karşılarında her hareketlerinin hesâblarını soracak millet bulmazlarsa hemen dâimâ kendi keyiflerine göre hareket ederler.

وَالظُّلْمُ مِنْ شَيْمِ النَّفْسِ - فَإِنْ تَجَدَّ، ذَا عِمَّةٍ فَلَيْلَةٍ لَا يَظْلُمُ

Beyti, zalûm ve cehûl insanların zor görmedikçe adl ü istikâmete yanaşmadıklarını beyân eder. Zâten şeriatimizin herkese emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesini vermesi nedir?

(لَا طَاعَةَ إِلَّا فِي الْمَعْرُوفِ) buyurulması hükûmeti milletin murâkabe etmesini âmir değil midir?

Velhâsıl millet efrâdı, herkes kendi mikdarınca, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmaz ise başlarına gelen hükûmetler de vazîfelerini iyi yapmıyorlar. Milletlerin işi de fenâ gidiyor. Demek ki bizim işlerimizin iyi gitmemesi yahud ta'bîr-i âharla iyi hükûmetlerimizin olmaması hep [88] kendi kusûrlarımızdan, salâh ve liyâkate mâlik olmadığımızdandır. Hattâ adâlet ve fütûhât ile ve mülkü, milleti terakkî ettirmiş olmakla meşhûr olan hükümdârların zamanları iyi tedkik edilirse o hükümdârların kendilerindeki iyilik müsellemler de olsa en ziyâde o zamanın insanların liyâkat ve salâhca hükümdârlarıyla mütenâsib ve umûmiyetle bâ-husûs ulemânın emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri hüsn-i ifâyâ sâî oldukları anlaşılır.

Hülâsa: İyi hükûmetlerin, milletlerin terakkileri üzerine te'sîrleri vardır. Fakat kâide-i umûmiyye olarak şurasını kabûl etmelidir ki milletler lâyük oldukları hükûmetlere nâil olurlar. Böyle olduğu halde insanların çoğunun bunu anlayamayıp da milletlerin selâmet ve saâdetleri

bahsinde hükûmetlere fazla te'sîr atf etmelerinin sebebi nedir?

Milletlerin iyi olduğu zamanlarda hükûmetlerin iyi ve kötü olduğu zamanlarda kötü olmak mevkiinde bulunmaları, diğer bir ifâde ile kötü zamanlarda hükûmetlerin kötü ellere düşmek zarûretinden münbaisdir.

Bu sözümüzün sıhhati *Kur'ân-ı Kerîm* ile de sâbittir. "Ahâlisi salâh-ı hâl ashabından oldukça Rabbin teâlâ memleketleri zulûm ile helâk etmez" = ² (وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ) "ve emsâli âyet-i celîleler mücebince yıkılmak için evvelâ milletlerin müstahik olmaları lâzımdır. Ondan sonra da nesteizü billâh: ³ (وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا) âyet-i celîlesi mücebince yıkılmaya müstahik olmuş milletlerin başlarına fâsık rüesâ ve hükûmet gelerek fenâlıklar yapmalarıyla herkesin bir diyeceği kalmayacağı ve o sûretle yıkılacakları beyân buyurulmaktadır. Demek ki evvelâ milletler istihkâk kesb ediyorlar, ondan sonra fenâ hükûmet geliyor. Ve işte bunun içindir ki milletlerin yıkılmalarının, başlarında fenâ hükûmetlerin bulunması zamanlarına müsâdif olması, herkesin kusûru münhasıran hükûmetlere atfetmesine sebep oluyor.

Şimdi burada acaba Dîn-i İslâm'ın icâb ettiği şekli hükûmet teehhuru müstelzim değil midir? Gibi bir suâl vârid-i hâtır olabileceğinden ona da cevâb verelim: Dîn-i İslâm'da en makbûl şekli hükûmet şûrâ üzerine müesses ve bâ-husûs milletin sînesinden çıkan hükûmettir. Nesteizü billâh: ⁴ (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ) âyet-i celîlesi bunu âmirdir. Fakat Dîn-i İslâm en medenî milletlere olduğu kadar bedevî kavimlere dahi nâzil olmuş bir dîn-i umûmî olduğundan milleti-ne, kavmine göre en muvâfık şekli hükûmeti de âdilâne harekete muvaffak edecek emirleri muhtevîdir.

Âlem-i İslâm'da büyük hizmetleri mesbûk her türlü hükümdârlar görülmüştür. Fakat bundan evvelki makâlemizde dahi söylediğimiz vech ile şimdiye kadar âlem-i İslâm'da muktezâ-yı Dîn-i İslâm ile mütenâsib bir şekli hükûmet hâlâ görülmemiştir. Hayli tafsîlâtı müstelzim olan bu mes'eleyi şimdilik âtiye terk ile şunu söyleyelim ki âlem-i İslâm'da tatbîk olunan eşkâl-i hükûmetin kâffesi garb milletlerinde daha ifrâtkârâne bir sûretle tatbîk edilmiş ve en kötüsü dahi milletlerinin ilerlemelerine mâni' olmamış, bilakis terakkilerini mûcib olmuştur. Binâenaleyh âlem-i İslâm'ın teehhurunda esâs olan, şekli hükûmet mes'elesi değil, şekli hükûmette esâs olan, liyâkat-i millet mes'elesidir.

Terakkiyatımıza mâni' olan hakikî sebebin hükûmet

² Hûd, 11/117.

³ İsrâ, 17/16.

⁴ Âl-i İmrân, 3/104.

¹ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 9758.

veya şekli olmadığı anlaşıldıktan sonra herkesin atf etmekte olduğuna muttali' olduğumuz başka sebeblere geçelim:

Bazıları terakkî edemediğimizin sebebi çalışmamamız, tenbelliğimizdir derler. Onlara karşı deriz ki: Çalışmamak, tenbellik olsa olsa bir veya birkaç şahsın yahud bir kavmin hâli, sıfatı olabilir. Fakat müslümanlar yalnız bir milletten, bir kavimden ibâret bulunmadıkları cihetle tenbellik, çalışmamazlık hep müslüman milletlere mi tesâdüf etmiş? Denirse ne diyelim?

Evet terakkîsizlik akvâm-ı adîde-i İslâmiyyenin kâffesinde mevcûd olduğundan umûm akvâm-ı İslâmiyyeyi tenbellikle ithâm etmek mümkün olmadığı gibi nefsü'l-emrde de pek ziyâde çalışkan akvâmın mevcûd olduğu görülen bir hakîkattir.

Sonra müslümanlar cüdâniyet veya nüzû' diye tercüme edilen (Atavizm) hâline uğramış diyen de var. Atavizm demek bir hayli batn-ı evvel geçmiş ecdâdın hâllerinin gayr-i mu'tâd ve gayr-i me'mûl bir sûrette ahfâda intikâli demektir. Teehhurumuzu buna atfetmek de kabûl edilemez bir şeydir. Çünkü yüzlerle seneler evvel geçmiş ecdâdımızın fenâ hâlleri, muhtelif akvâm-ı İslâmiyyede avdet etmiş de gayr-i müslim akvâmda hep terakkîyi müstelzim ahvâl avdet ve intikâl etmiş demek mümkün olur mu?

Bunlardan başka bizim geri kaldığımızın sebebi ahlâkımızın bozulmasıdır, diyenler olduğu gibi mektep, hoca, usûl-i tadrîs mes'eleleridir diyenler de vardır. Bu mes'eleler din ve terbiye-i etfâl ilimlerine âid mes'elelerdir. Bunları da gelecek makâlede şerh ve izâh edelim.

Doktor Milaslı

İsmail Hakkı



KÜRSÎ ŞEYHLERİ

(Selâtin Şeyhliği)

Necî-i necîb-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî şâhzâde-i civân-baht devletlü necâbetlü Ertuğrul Efendi hazretlerinin nâm-ı necâbet-penâhîlerine ithâf olunmuştur.

Makarr-ı saltanat-ı Osmaniyye ki bugün âlem-i İslâm'ın yegâne kürsî-i hilâfetidir; sultânü'l-ekâlîm olan İstanbul'a nakliyle beraber ahkâm-ı dîniyyenin bilumum [89] ehl-i îmân arasında te'yîdine hizmet edecek bir çok vesâit-i şer'iyyeye de tevessül olunmuş idi. Uhuvvet-i İslâmiyyeye, enzâr-ı âlemde mu'cize-i kübrâ sûretinde görünecek numûneler irâe edildi. İslâm'da en büyük şerîta-i ittihât olan bu uhuvvet-i samîmiyyenin gönüllere bahş eylediği ilâhî bir neşve-i sermedî saikasıyla ki ümmet-i Muhammed'in kâffe-i efrâdı şevket ve saltanat-ı

Osmaniyyenin bekâ ve i'lâsını bayağı medâr-ı hayât bildi. Bu sebeble bu ma'mûre-i medeniyet câmi'leriyle.. minâreleriyle... mescidleriyle.. türbeleriyle.. hâsılı bütün mebânî-i mukaddese-i dîniyyesiyle cihân-ı İslâmiyyet'in, hattâ ihtivâ eylediği mazâhir-ı adl ü hak ile belki bütün âlem-i insâniyyetin makarr-ı şevket ve azameti oldu. Bu mahall-i mübârekte en evvel te'sîs-i taht-ı saltanat eyleyen bir pâdişâh-ı kerîmin diyânet nâm-ı celîline olarak vaz' eylediği bir takım usûl ve emsâl ahlâf-ı güzîni için de numûne-i imtisâl olmuş idi.

Ez-cümle Cum'a namazlarında îrâd olunan hutbeler –sırf sünnet-i Resûl'e ittibâ' kasdıyla– lisân-ı Arap üzere tertîb edildiğinden ve esnâ-yı hutbede tilâvet olunan âyât-ı beyyînât-ı Kur'âniyyenin ve bazı îrâd edilen ehâdis-i seniyye-i nebevîyyenin elfâz-ı latîfe-i Arabiyye içine bürünüp de ervâh-ı müştâkîni fesâhat-ı edâ ve belâgat müeddâsıyla rehîn-i i'câz eyleyen maânî-i mestûre-i ulviyyesine cemâat-i müslimînin kâffesi vâkıf olmadıklarından âmmeyi bu füyûzât-ı dîniyyeden behredâr-ı şevk etmek üzere selâtin-i mâziyye tarafından bazı cevâmîe kürsî şeyhleri vaz' edilmiş idi.

Pâdişâhân-ı evvelîn hazerâtı evvel emirde Eyüb Sultân'daki Fâtih Câmi'-i şerîfi'ne salât-ı Cum'adan sonra sâir ahkâm-ı dîniyyeyi teblîğ eylemekle beraber esnâ-yı salâtta îrâd olunan hutbenin meâl ve mezâyâsını anlatmak üzere Cum'a vâizi nâmıyla birer vâiz ta'yîn buyurmuşlardır. Bilâhare bu Cum'a vâizliği, meşâyih-i kirâm için bir silsile ve bir merâtib-i ilmiyye hâlini iktisâb eylemiştir. Bidâyet-i emrde ise ancak yedi câmi'de Cum'a vâizi mevcûd idi ki, bunlar da ale't-tertib, Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî.. Sultân Selîm.. Sultân Mehmed.. Sultân Bâyezîd.. Süleymâniye, Sultân Ahmed, Ayasofya-i Kebîr cevâmî'-i şerîfesinden ibâret idi. Hall-i ilâhî vukûunda Eyüb Sultân vâizi, Sultân Selîm'e, Sultân Selîm vâizi, Sultân Mehmed'e, Sultân Mehmed vâizi, Sultân Bâyezîd'e, Sultân Bâyezîd vâizi Süleymâniye'ye, Süleymâniye vâizi, Sultân Ahmed'e, Sultân Ahmed vâizi, Ayasofya-i Kebîr'e nakl ü terfî' ettirilirdi.

1139 târihlerinde ise Cum'a vâizliği ile kâmrân olan meşâyih-i kirâm hazerâtına (selâtin şeyhliği) ünvân-ı mübecceli de verilerek kadr-ı ulemâ bu sûretle bir derece daha i'lâ edildi.

Yine o târih içinde idi ki Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis'in ümmü'l-hayrât olan vâlide-i muhteremelerinin Galata ve Üsküdar'da binâ ve cedde-i zâhidelerinin de Bağçe-kapısı'nda ihyâ buyurdıkları cevâmî'-i şerîfe ile Şâhzâde Câmi'-i şerîfi için de birer Cum'a vâizi ta'yîni tensîb buyuruldu. Çünkü bunlarda vüs'at ve husûsiyle kesret-i cemâat i'tibârıyla sâlifü'z-zikr cevâmî'-i şerîfenin dûnunda değil idi, dünyevî, uhrevî menâfi'-i dîn-i mübînî

telkîn için bu dört câmie dört vâiz ta'yîni müftî'l-enâm tarafından huzûr-ı hümayûna takdîm olunmak üzere bir i'lâm tertîb edildi. Bununla kürsî şeyhleri için merâtib-i mevcûdeye dört pâye daha ilâve olundu. Bu tertîb-i ahseni mübeyyin olan i'lâm müftî'l-enâm tarafından rikâb-ı hümayûna arz edildi. Mûcebince amel olunmak üzere irâde-i seniyyesi istihsâl ve evvelkilere ilâve kılınan dört aded câmi'-i şerîfde kürsî-nişîn-i va'z u tezkîr olan meşâyih-i kirâma sene-i mezbûre Ramazân-ı şerîf'i'nin onuncu günü ruûs-ı hümayûn i'tâsıyla meşâyih-i selâtin mertebesine îsâl kılındı. Bu tertîb-i cemîl ise zamanımızda dahi aynen cârî ve mer'îdir.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi
Edebiyât-ı Osmanîyye Müderrisi

Mehmed Emin

HAKİKATİ GÖRELİM

Nebiyy-i zî-şân efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde: Cenâb-ı Hak bir kavmin ihlâkını murâd ederse evvelâ o kavmin efrâdı miyânındaki ashâb-ı ukûlün akıllarını alır, buyuruyorlar.

Medlûl-i hadîsin isâbet-i kat'îyyesini anlamak için mâziye doğru mesâfât-ı baîde kat' ederek yorulmaya hâcet yoktur. Dünkü demeyelim bize ondan daha yakîn olan bugünkü vekâyie, ta'bîr-i esahhıyla fecâyie nazar-ı im'ân ile bakılacak olursa bu hadîs-i şerîfin kavânîn-i tabîat derecesinde hâiz-i kuvvet, onlar gibi tahallûf nâpezîr bir düstûr-ı hakk u hakikat olduğu görülür.

Cânib-i akdes-i risâletten ümmet-i merhûmelerine ihsân buyurulan bu tuhfe-i girân-kadr-i lâhûtî bizim için hırz-ı cân edilmek lâzım gelirken vâ esefâ ki muktezâ-yı âlîsinden zühûl dolayısıyla âkibet tazammun ettiği ma'nânın mâ-sadak-ı tammı olduk. Senelerden beri kudûmüne intizâr edilen inkılâb-ı ahîrin ân-ı i'lânından i'tibâren sû'-i sanîamız netîcesi olarak zuhûr eden ahvâle bu fikrin sıdkını müeyyid delâil nazarıyla bakılabilir. Fil-hakîka şu birkaç sene zarfında dest-i kazâdan başımıza öyle belâ taşları yağdı ki bunlardan bir sütun inşâsı mümkün olaydı zirvesi Felek-i Zuhâl'e temâs eder idi.

هر جام غمی کز کف ایام کشیدیم - گفتا سبک آشام که جام ذکر آمد

Beyti müeddâsınca belâ belâyı ta'kîb etti. Bundan müteessir, mutazzarrır olmayan ferd-i müteeffis kalmadı, ma'sûmu da harâb oldu [90] mücrimi de. Zîrâ bir yerde yangın zuhûr edince kuru yaş demez ne bulursa yakar kül eder.

آتش اندر پیشه چون افتد نه ترماند نه خشک

Kalb-i İslâm'da zevk-i îmândan mütehassıl bir nûr-ı

shuhûd vardır; kalb bu nûrun iânesiyle her şeyin zevâ-hirini gördüğü gibi bevâtınını da görür. Ashâb-ı inâd ve ilhâdın basîretine ârız olan amâ-yı küllî bu müşâhedeye mâni'dir. İslâm yine bu nûrun iânesiyle tevâlî-i mesâibde bitânî, ledünnî âmiller görür; bu avâmilin karşısında muhâsebe-i nefse, murâkabe-i a'mâle lüzûm hisseder.

Erbâb-ı tuğyâna gelince onlar belâdan mütenebbih olmak şöyle dursun belki belâyâ tahaddî ederler. Encâm-ı kâr onun en müdhişine ducâr olarak, kesb-i istihkâk ettikleri âkıbete kavuşurlar.

Ancak muhâsebe-i nefsin, murâkabe-i a'mâlin tefsîri her şahsın derece-i îmânına, mertebe-i îkân ve irfânına göredir. Bu mebhasde harîm-i şuhûda girenlerle, o harîmin hâricinde kalanların tefsîri arasında fark-ı azîm vardır. Muhâsebe ve murâkabeye asfiyâ-yı mü'mînîn tarafından verilen ma'nâ-yı ledünnînin ekalliyete inhisârından dolayı şümûlû âm olmadığı cihetle şu iki kelime hattâ yalnız salâh-ı maddî emrinde düstûr-ı tensîk olmak üzere kabûl edilmiş olsa her halde belâyâ tahaddî ile çıkmaz yollara gitmekten çok hayırlı olur idi. Şu sözlerin hülâsası felâh ve necâha mazhar olan ümmetler gibi biz de muktezâ-yı akıldan inhirâf etmeyelim sözünden ibâret bir tenbîhe müncerdir.

كَمْ نِعْمَةٍ زَالَتْ بِأَدْنَى زَلَّةٍ ... وَلِكُلِّ شَيْءٍ فِي تَقْلِبِهِ سَبَبٌ

Akl-ı sahîhin mukteziyât-ı adîdesinden biri, belki birincisi dâimâ kendisine musallat olan avâız-ı muğfileden tecerrüd ederek dünyâyâ keskin, doğru bir nazarla bakmaktır. Lâkin vekâyî'-i câriyye maatteessüf bu mühimmenin aksini müeyyid şevâhidle meşhûn! Ümmete yol göstermek da'vâsıyla ortaya çıkanların çoğu gidilecek yolu bilmiyor, yahud bilmek istemiyor. Telâtüm-i emvâc-ı hâdisât arasında sefîne-i hayâtımızı sâhil-i selâmete îsâl dâyesine düşenlerin ellerindeki pusulanın ibresi pek ma'kûs bir semte müteveccih. Öyle zannolunur ki eğer hem dâl hem mudil olan bu âletin gösterdiği yola gidilecek olur ise, sefîne sâhil-i selâmete bedel, sarp, yalçın bir kayaya çarparak ta'mîri gayr-i kâbil denecek mertebede kazâzede olacaktır.

(مَنْ يَمْشِي مَعَ الْغُرَابِ سَيَرْجِعُ إِلَى الْخُرَابِ) sözünü söyleyenler hakikaten çok doğru düşünmüşler. Zamanımızda bazı kimselerin husûlünü temennî ettikleri bir sürü vâhî ümniyeler öyle bâtil, öyle müzevver şeylerdir ki hevâ-yı nefsânîlerini ilah ittihâz eden süfehâ bunların zâhirindeki saman yıldızına aldanarak müncezib olsalar bile o sâhte yaldızın tahtında müstetir olan madde-i hasîsenin mâhiyetini bilen ashâb-ı nühâ kat'â onlara iltifât etmezler.

Cevher-i müessiri cehl ve cünûndan ibâret bir terkîb-i acîbin te'sîri tahtında tedvîr-i umûra kalkışan beş on gâfil ile müzâhirlerinin sakîm ve akîm icrââtı ümmet-i Mu-

hammed'i el-yevm şu bulunduğ u hâviye-i hüsrâna sürükledi. Bundan ibret almak, tezelzül den masûn bir azm ile şu mühlik vaz'iyetten halâsımızı te'mîne medâr olacak vesâil-i ciddiyeyi istikmâle çalışmak lâzım gelirken bizi daha müdhiş vâdilere sürükleyecek bir takım tedâbîr-i ma'kûseye tevessül edildiğ i görülüyor. Zaîf bünyemizin takviyesine hâdim devâları aramak iktizâ eylediğ i halde onu bir kat daha mağlûb-ı hüâl edecek abur cubur şeylerle uğraşıldığ ı nazar-ı teessüfe çarpıyor. İşte bunlardan biri de kadınlık hakkındaki tasavvurât-ı ma'kûsedir. Üç yüz elli milyon ehl-i İslâm'ın savâik-ı nefrînini üzerimize yağdıracağı şübheden vâreste bulunan bu mes'eleye mesâil-i siyâsiyye ve ictimâ'îyyemizin umdesi nazarıyla bakılıyor. Halbuki mes'ele şekl-i hâzırı i'tibârıyla hiç de öyle değildir.

Bilmeyiz ki bu mes'elenin bazı efkâra göre halli bizi Avrupa nazarında ne kadar yükseltecek. Yalnız şurası şübheden vârestedir ki bu sûret-i hal milletimizi âlem-i İslâm'a karşı çok acıklı bir derekeye indirecek. Avrupa bizden böyle hoppalıklar istemiyor. Bu bizim kendi kuruntumuzdur. O bizden medeniyet lafzının tazammun ettiğ i daha âlî, daha ciddî ma'nâları istiyor. Avrupa hiçbir kavmin an'anât-ı dîniyyesine taarruz etmez. Hattâ değil bizim, Afrika vahşîlerinin hilâf-ı akl u mantık an'anelerini bile bir dereceye kadar riâyeti lâzım addeder.

Bazılarının asrî bir devlet olmak imkânını bir takım şerâit-i müzevvereye muallak görmeleri o te'vîl-i sahîf ile kendi muzmerât-ı fâsîdelerini tahakkuk ettirmek emeline hizmetten başka bir şey değildir. Teessüf olunur ki sâha-i nazarı gâyet mahdûd olan bir şirzime-i gâfile de bu yavan sözlere, bu boş fikirlere mahz-ı hakikat nazarıyla bakıp aldanıyor.

Her milletin hüviyet-i milliyyesi dînî, millî an'anâtıyla kâimdir. Bu an'aneler ayak altına alınınca ortada hüviyet-i milliyye nâmına suver-i mahsûseden ârî bir heyûlâyı bî-ma'nâdan başka bir şey kalmaz. Zîrâ âlemde her şey kendi mâhiyeti dâiresinde tekâmüle nâmzeddir. Böyle olursa o şey o şey olarak kalır. Yok mâhiyetinden insîrâfa temâyülle başka bir vâdiye gidecek olursa yalnız kendisi için makdûr olan tekâmülü değil, belki kendi mevcûdiyetini de heder eder. Vâ esefâ ki bu düstûru bedraka-i harekât ittihâz edenlerin nâsiye-i tasavvurâtına bir taassub damgası vurulmak isteniyor. Bu ise pek büyük bir haksızlıktır; çünkü bu meslek bir taassub mesleğ i olmayıp vâdî-i terakkîye daha ma'kul, daha emîn bir yoldan gitmek mesleğ idir. [91] Asıl taassub, bazı makâsıd-ı hasîsenin ilcââtına mağlûb olarak bu mesleğ in nakîzını iltizâm edenlerin temerrüdlerindedir.

Evet, hak ve hakikat vâdisinde biraz muhâfazakârâne davranıldı mı derhâl mürde-perest, köhne-pesend ve

sâire gibi ta'bîrât-ı müzeyyifâne ile safsata-perdâzlığ a yahud muhtereât-ı cedîdeden olan "kurûn-ı vüstâ zihniyeti" ta'bîriyle mukâbeleye kıyâm olunuyor. Bazılarının iddiâları vechile nasıl ki ulûm ve fûnûnun dinî îmânı yoktur, bazı hakâyıkın da zaman ve mekânı yoktur. Bu hakikatler kurûn-ı ûlâda hakikat oldukları gibi kurûn-ı vüstâda da hakikat idiler. Binâ-berîn kurûn-ı ahîrede de mâhiyetlerini gâib etmeyeceklerdir. İki kere iki Hazret-i Âdem zamanında ne ise bugün yine odur. Akl-ı sahîhin icâbât-ı mübremesi hiçbir zaman kuvvetini gâib etmez. Güneşin muvakkat bir müddet için bulut altında kalması kabîlinden olarak bu hakikat de mahdûd bir ân için saf-satîyât sûteleriyle örtülebilir. Fakat bu istitâr ebedî değildir. Elbette günün birinde hâil zâil olur, güneş meydana çıkar. Kâil, humk ile cehlin fesâdını ikisinin arasındaki fark ile beraber ne güzel tasvîr ediyor: Bakınız ne diyor (الْجَاهِلُ يُفْسِدُ لِعَدَمِ تَهْدِيَةِ الْإِضْلَاحِ مَعَ رَغْبَتِهِ فِي الصَّلَاحِ ، وَالْأَحْمَقُ يُفْسِدُ لَأَنَّهُ يَتَلَذَّذُ بِالْفَسَادِ وَ يَتَأَلَّمُ بِجَرَيَانِ الْأُمُورِ عَلَى السَّدَدِ)

Bu mesâili ortaya çıkaranlar hangi kısımdandır bilemem, bazı istitrâdî fikirlerin ityânıyla sadeden tebâüd eder gibi olduk; maksada rücû' edelim. Yukarıda Avrupa bizden ciddiyât istiyor demiş idik. Bu iddiâdaki isâbete kâiliz. Cenâb-ı Peygamber tahsîl-i ilm için Çin'e kadar şedd-i rahl etmemizi fermân buyurmuşlar. İlim yalnız kitâbı koltuğ una alıp muallimin önünde diz çökmekten ibâret değildir. Bilâd-ı baîdeye gidip şuûn-ı câriyyeyi tedkik etmek de bir ilimdir; belki ilmin en fâidelesi, en mühimmi de budur.

Şu halde biz de emr-i Peygamberî'nin bi'd-delâle tazammun ettiğ i şümûl-i vâsî'den istifâde ile Çin'in daha ötesindeki Japonların hâline atf-ı nazar edelim. Zîrâ pek yakın bir zamanda Avrupa medeniyetini kabûl eden bu millet-i zekiyyenin vâdî-i terakkîde göstermiş olduğ u havârik-ı ma'rîfet bizim için pek fâideli bir mevzû-ı mülâhazadır. Bu millet Avrupa medeniyetini tamâmıyla almış, fakat buna mukâbil âdât ve an'anât-ı milliyyesinden bir zerre bile fedâ etmemiştir. Beş bin sene evvelki Japon rûhu ne ise o rûh bugün yine o dur. Dinine, edebiyâtına, sanâyiine bakınız; nev'i dâiresinde müttekâmil bir hüviyet-i milliyye görürsünüz. Avrupa medeniyetinin ta'bîr câiz ise mihanikî fevâidinden a'zamî istifâde ile beraber rûhî, kuvvânî mehâsininden şemme almağ a lüzûm görmemiş. Japon cismen nasıl Japon olarak kalmış ise rûhen da Japon kalmıştır. Avrupa medeniyetinin telkîhi dolayısıyla boyu bir santim bile uzamadığ ı gibi çehresinde de ednâ bir tahavvül husûle gelmemiştir.

Sanâyiine bakınız. Zevk-i bedîiden hazzınız varsa o sanâyi'deki incelikler. Akıl ve hayâle sığmayan tasarruflar karşısında hayrân değil, gaşy olur kalırsınız. Fevkalâde bir bedâati tazammun eden Japon sanâyiinin suver

ve eşkâl-i hâriciyyesinden mün-tezi' cevher-i tekâmülü Avrupa sanâyiinin cevher-i tekâmülüyle bir terâzide tartacak olursanız siklette müsâvî bulursunuz. Fakat, Japon bu rûhu tecsîm için fabrikalarında Avrupa terakkiyâtının kâffe-i vesâitinden istifâde eylemiştir.

Edebiyâtı da böyledir. Japon, kendi milletinin rûhundan kopan ihsâsâtan müteessir olur. Garb edebiyâtını gözüyle kulağıyla görür. Âile hayatında kadınlarının tuvaleti, tarz-ı telebbüsü zevk-i millî mahsûlüdür. Hâricteki numûneler o zevkin mahsûlü üzerinde hiçbir te'sîr icrâ edememiştir. Rûhu da öyledir.

İnfîâl netîcesinde intihârı meşrû' görür. Âbâ vü ec-dâdının ervâhına perestîş eder, terbiye-i milliyyesinden zerre tağyîr etmez.

Efrâd-ı âilenin muâmelât-ı mütekâbilelerinde Japon âdâbı cârîdir. Memlekette hiçbir şey yoktur ki Japon rûhunu, Japon zevkini temsîl etmesin. Hâl böyle olmakla beraber Avrupa'nın kâffe-i terakkiyyâtı orada mevcûddur. Şu fark ile ki bu terakkiyât Japonları bel' edememiş, Japon bu terakkiyâtı temsîl etmiş. Bu hakîkatı hakkıyla tefhîm, bu memleketi hakkıyla tasvîr için böyle üç beş satır değil, üç beş cild bile kâfi değildir. Japonlar bizim için şâyân-ı tedkîk ve mütâlâa bir kitâb-ı nâtıktır. Sırr-ı temsîli, onlardan öğrenmeliyiz. Medeniyette onların yaptığı gibi yapmalıyız.

Fe-illâ ne hüviyet-i milliyyemiz kalır ne de başka bir şeyimiz.

Japonların hüviyet-i milliyyelerini muhâfaza sûretiyle gösterdikleri âsâr-ı terakkiyâta karşı Avrupalılar da serfûrû bürde-i teslîm oluyorlar. Japonlara: Kadınlarınızı böyle yahud şöyle terbiye edin, tuvaletlerini şu şekilde yaptırın, şu elbiseyi giydirin, şu lisânları öğretin, bu ilimleri tahsîl ettirin felan gibi fuzûlî teklîfâtta bulunmak onların hâtırından bile geçmez. İşte düvel-i muazzamanın bayrakları arasında (şems-i tâli')lerini temevvüc ettiren Japonlar bu sûretle hem hüviyet-i milliyyelerine sâhib, hem de garbın bütün medeniyetini temsîl ile aksâ-yı şarka hâkimdirler. İngiltere garpta ne ise Japon da şarkta odur. Bu muazzam devletin hâl ve şânı bizim için numûne-i imtisâl olmalıdır. Fakat taklîd-i sûrî yoluna gitmekle değil, tahlîl-i rûhî menhecine sülûk etmekle. Yoksa yine mukallidlik derekesinde kalmak tehlikesi bâkîdir. Görülüyor ki Cenâb-ı Hak o kavmin ihlâkını murâd buyurmuş. Eğer murâd buyurmuş olsa idi onun da aklını alır, onu da maskaralıklarla meşgûl eder idi.

(Ceride-i İlmiyye)

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından

Ferid

* * *

[92]

MÜBREM VAZİFELER

Şübhe yok ki beşeriyet, şu haftalar içinde târihî günlerin en mühimlerini geçiriyor. Senelerden beri insaniyet ve medeniyeti kemiren korkunç hâile, kapanmak üzere bulunuyor. Anlaşıyor ki, sulh-ı umûmînin akdiyle cihânda, yeni bir hayat başlayacaktır. Bu hayatın şeklini ve eski müesseselerle derece-i imtizâcını bugün takdîr etmek kâbil değildir. Bunu zaman gösterecek, ihtiyâcât ta'yîn edecektir.

Muazzam imparatorlukların parçalanması, yeni yeni devletlerin doğması, müstemlekelerde ilcââtın icbâr ettiği yeni bir şekl-i idârinin tatbîki zarûreti,¹

()

her halde dünkü hayatla yarınki hayatın birbirlerine pek de müşâbih olamayacağını göstermektedir.

Bunun içindir ki gâlib, mağlûb her millet, bugünlerin ehemmiyetini lâıkiyla takdîr ediyor, istikbâlini te'mîn ettirecek esbâb ve avâmîlin ihzârına var kuvvetiyle müt-tehiden çalışıyorlar.

Mesâib-i harbiyyeden en çok sarsılan milletlerin başında biz bulunduğumuz hâlde; ne acıklı bir hâldir ki; bu târihî günlerin icâb ettiği vezâifin en ziyâde ihmâl edildiği, buk'a-i arz bedbaht vatanımızdır.

Siyâsî mukadderât ve zâyîâtımızın muzlim, hayatımıza kasd edenlerin tezvîrât ve faâliyetleri ise alabildiğine münkeşif olduğu şu zamanlarda bize düşen her halde şu geçirdiğimiz esef-engîz hayat olmayacaktı ve olmalıdır. Her gün sinemaları, tiyatroları, eğlence yerlerini dolduran halkın şu hâline bakınca, insan kendisini istikbâli müemmen, vatani mes'ûd, satveti yerinde bir millet içinde zannediyor. Keşke böyle olsaydı. Fakat, heyhât!...

İstikbâli meşkûk, mâtem-zede bir millet hayat ve mevcûdiyetinin tehlikede bulunduğu günlerde böyle mi imrâr-ı vakt eder? Aklımız gittiyse, acaba hissimiz de mi söndü? Etrâfımızdakilerin ne kadar hummalı bir gayretle çalıştıklarını olsun görmüyor muyuz? İzzet-i millîyi cerîhadâr eden hâdiseler olsun nazar-ı ibret ve intibâhımızı açmayacak mı? Yoksa benliğimiz de mi öldü?...

Bugünü mes'ûd, yarını müemmen olan milletler bile şu târihî zamanlarda, kendilerini toplamış, lâ-kaydîyi bırakmış, el ele vermiş bulunuyorlar. Çünkü yaşamaya liyâkatleri olduklarını göstermek zamanında bulunduklarını takdîr ediyorlar. Fakat, biz?!...

Uğradığımız bu kadar müdhiş felâketler karşısında bile Cenâb-ı Risâlet-penâh'ın ² (يَسُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) emrinin ifâsına bile muvaffak olamadık.

Bu güzel vatanda bizimle beraber yaşayan Ermeni, Rum hattâ yahudiler bile, hem kendi aralarında hem de

¹ Buradan bir satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² (يَسُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا) olmaksızın, Buhârî, Sahîh, Kitâbü'l-Mezâlim, 6.

birbirleriyle müttehiden hareket ettikleri hâlde, biz bir türlü birleşemedik. Halbuki bugünkü vazîfelerimizden en mühimmi, bu idi.

Felâketimizin azameti karşısında lâ-kaydı, hafif meşrebâne hareketleri, zevk ve eğlence âlemlerini bırakmak, en küçük ef'âl ve harekâtımızı tecessüs edenlere millî hayat ve istikbâl ile ne kadar yakından alâkadâr olduğumuza göstermek iktizâ ederdi.

Millî felâketi takdîr eden, dünkü gibi yarın da yaşamak, hem de zelilâne değil müstakillen yaşamak azminde bulunan bir millet içinde, İzmir gibi vatanın en kıymetdâr bir parçası işgâl edildiği zamanlarda sürûr ve şâdmânî sesleri değil, âh ü vâh nâleleri duyulmalıdır.

1871'de mağlûb ve makhûr olan Fransa, felâket-i milliyeye karşı lâ-kayd kalsa, Alsas-Loren'i unutmuş olsaydı, bugün ne bu galebeye nâil olur, ne de Alsas-Loren'de Fransa bayrağı temevvüc edebilirdi.

Bu felâketli ve târihî günlerde bize düşen vezâifden biri de, bünyâd-ı milleti sarsan ahlâksızlığa karşı bir mücâdele açmak istikbâl-i vatani tehdîd eden ictimâ'î sukûtların önünü almaktır.

Müdhiş harb senelerinin memleketin ahlâk-ı umûmiyyesinde açtığı cerîhalar, meydandadır. Bu elîm yaraları dün gördüğümüz gibi bugün de görüyoruz. Dün açılan ve gittikçe derinleşen bu yaralar vaktiyle tedâvî edilmezse; hiç şübhe etmeyelim ki; kangren olacak, bünye-i milleti kemire kemire çürütecek, yıkacaktır.

Ahlâksız bir milletin yaşayamayacağı, binlerce misâllerle sâbit olmuş bir hakikat değil midir? Harbin tevîd ve daha doğrusu tenmiye ettiği ahlâksızlıkların bir kısmı, hayât-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyemizi tehdîd ettiği gibi bir kısmı da dînî hayatı ve âile teşkilâtını baltalamaktadır.

İhtikâr, irtişâ, hırsızlık, milletlerin siyâsî ve ictimâ'î mevcûdiyetlerini sarsan en kuvvetli âmillerdir. Bu gibi emrâz ile ma'lûl olan milletlerin istikbâli pek karanlıktır.

Fuhşun alabildiğine tevessü' ve intişârı ise, âile teşkilâtını ve bununla beraber mevcûdiyet-i milliyeyi yıkar bitirir. Sokaklarda dolaşan sürü sürü mahlûkâtın, şu felâketli günlerde yâr u ağıyâr nazarında haysiyet-i milliyeyi ne elîm şekilde hırpaladıklarını anlamamak istesek bile etrâfa saçtıkları müstekreh hastalıkların, intâc edecekleri avâkıb-ı vahîmeyi düşünmeye mecbûruz.

Çünkü bu yüzden bir çok âileler yıkılmakta pek çok ma'sûmeler zehirlenmekte, bir çok gençlerin istikbâlleri mahv olmaktadır.

Serbestî-i hareketin yanlış telkîn edilmesi ve yanlış anlaşılması yüzünden, felâkete sürüklenenlerin mikdarı maatteessüf, herkesi tedhîş [93] edecek bir râddeyi bulmuştur. Artık bu serbestîyi takyîd etmek icâb eder.

Hele açık saçık filimlerle fuhuş ve rezâleti şâyân-ı im-

tisâl bir hayat gibi takdîr eden sinemalar, kat'î bir kontrol altına alınmalıdır. Çünkü bir çok bedbahtları felâkete sürükleyen avâmilden biri de hiç şübhe yok ki; bu gibi sinemalardır.

Sebîlürreşâd vesîle buldukça sinema ve tiyatro mes'alesini evliyâ-yı umûrun enzâr-ı dikkatine arz, buralarda ahlâk-ı umûmiyyeyi tehdîd eden ahvâle meydan verilmemesini tekrar etmeyi öteden beri bir vazîfe addeylemiştir.

Fakat ictimâ'î ve ahlâkî mesâilde, icâb eden faaliyet ve intibâhı münhasıran hükûmetten beklemek haksızlıktır. Hükûmet ancak hâiz olduğu velâyet-i âmmе sıfatının kendisine verdiği salâhiyet dâiresinde izhâr-ı faaliyet edebilir. Bu dâire ise nisbeten mahdûd ve mukayyedir.

Bu husûsda en mühim vazîfe âile reislerine ve milletin mütefekkirleriyle ulemâsına teveccüh eder. Kendi evlâdının terbiyesi husûsunda icâb eden takayyüdâtı büsbütün ihmâl eden bir âile reisi, bu vazîfeyi hükûmetten beklerse, ma'rûz kalacağı âkibet karşısında ağlamaya hiç de hakkı yoktur.

Şer' ve kânûnun, akıl ve hikmetin emrettiği üzere her ana baba evlâdları üzerindeki velâyet-i hâssaları i'tibâriyla, pek mühim vezâifle mükellefdir. Bu mükellefiyet yalnız onların çocukluk zamanlarında ta'lîm ve terbiyelerine ihtimâmla bitmez. Gençlik devirlerinde de, tavır ve hareketlerini nezâret-i mütemâdiyye altında bulundurarak sû'-i hâllerine mûmânaat eylemelerini de istilzâm eder. Bir genç kızın gece gündüz, serbestçe salıverilmesinden tevellüd edecek mehâzîri birinci derecede düşünmeye mecbûr olan onun ebeveynidir. Düşünülmezse, âkibet görülen şu şekli alır.

Vaz'iyetin en acıklı ciheti, fuhşun bazı bedbahtlar nazarında eski mâhiyet-i rezîlesini gâib etmesi, alel-âde icâbât-ı hayâtiyye ve medeniyyeden bir şey gibi addedilmesi keyfiyettir. Memleketi en çok tehdîd eden mesâibden biri de; hiç şübhe yok ki; bu telakkînin teammüm ve intişârıdır.

Rezîletin fazîlet addedildiği bir muhît, hayır ve felâh bulmaz. İstikbâli en korkunç olan milletleri bu telakkînin teammüm ettiği ülkelerde aramalıdır!

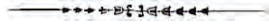
Memleketin ulemâ ve mütefekkirini de vaz'iyet-i hâzıradan, ebeveyn kadar, belki bunların bir çoklarından daha ziyâde mes'ûldür. Serbâzlığı telkîn edenlere karşı mücâdele açmak, rezîleti fazîlet, nâmûssuzluğu icâbât-ı medeniyet gibi gösterenlerin mâhiyetlerini meydana çıkarmak bunlara teveccüh eden mukaddes bir vazîfe değil midir?

Halbuki şimdiye kadar ne yapıldı? Maatteessüf ahlâk ve hayât-ı milliyeyi ifsâd eden neşriyâta karşı muntazam bir müdâfaa tertîbâtı olsun alınamadı. Bir taraftan mü-

tefekkirîn-i erbâb-ı kalem, buhrân-ı ahlâkînin bünye-i ictimâ'îmizde açtığı yaraları teşrîh ederken, etibbâ da sukût-ı ahlâkînin intâc eylediği emrâz-ı zühreviyyenin derece-i vüs'at ve dehşetini olduğu gibi enzâr-ı âmmeye koymak, hülâsa ahlâksız ve hastalıklı bir milletin hakk-ı bekâsını tehdîd eden avâmîli göstermek icâb ederdi.

Ulemâ-yı dîne teveccüh eden vazîfe ise, daha mu-kaddes ve daha ulvî idi. Ahlâk-ı İslâmiyyenin ta'mîmi ile mükellef olan ulemânın, buhrân-ı hâzır muvâcehesinde lâ-kayd ve âtil kalmaları revâ mıdır?

Memleketin muhtelif tabakâtına teveccüh eden ve mevki' nisbetinde ehemmiyet ve mes'ûliyeti artan bu vazîfelerin ifâsına artık teşebbüs edilmelidir. Çünkü hakk-ı bekâ ve hayatımızı, sulh konferansının karârından ziyâde ahlâk ve sıhhat-i umûmiyyeden beklememiz icâb eder.



MİLLET VAHDETE MUHTAÇTIR

Yazık! Milletin hayatı, devletin mevcûdiyeti, Müslümanlığın hilâfeti sekerât-ı mevt dakikalarını geçiriyor-ken evlâd-ı vatanın samîmî ittihâdına, yekvücûd mesâi-i rehâkârına şâhid olacağı yerde bilakis inhilâl ve izmih-lâlini ta'cîl edecek bir takım fitnelerin îkâd olunduğunu; vatanın sîne-i târumârında, ağyârın zehirli ta'nelerinden daha bed-ter, daha müessir rahneler açıldığını görüyor! Aman yâ Rabbî, bu ne müdhîş hissizlik! Mukadderâtımız gâlib ellerin satvet-i mütehakkimânesine münkâd buluyor. Asırlardan beri (

)¹ her şeyi-miz, nâm u nişânımız bile istiskâl ediliyorken biz elimizde kalan yegâne hakk-ı müdâfaayı, acz-i mağlûbiyeti tedâvî için kudret-i gâlibeye karşı kemâl-i basîret ve ihtiyât ile kullanmaya, mevcûdiyetimizi kurtarmak için en ciddî tedâbiri ittihâz ederek, her türlü ifrât ve tefrîttan ictinâb ederek hüsn-i isti'mâle mecbûr olduğumuz hakk-ı müdâfaayı pâymâl etmekle, efkâr-ı umûmiyyeyi münâzaât-ı şahsiyye peşinde dağıtarak, bir takım buhrânlar tasnî' ederek hayât-ı milliyeyi tehdîd eden vahîm tehlikeleri da'vet etmekle vatana karşı en fecî' hıyâneti irtikâb ediyoruz. (

)² içimiz düşmanla dolu, dışımız düşmanla muhât olduğu böyle bir sırada sırf ihtirâsât-ı şahsiyye uğurunda menâfi'-i memleketi unutmak; şahsî endişelerin tatmîni için vatani âlet ittihâz etmek ne kadar çirkin bir hareket-tir. Böyle bir hareket her zaman mezmûm ise de hayatını ittihâd-ı millî sâyesinde ihrâz edebilmesi muhtemel olan

bir millet içinde zuhûr etmesi onu daha [94] çirkin, daha mezmûm bir şekilde irâe ediyor. Selâmet-i milliyeyi te'mîn etmek husûsunda vukû' bulacak her münâkaşa-i samîmiyye ancak hürmetle karşılanır. Ve bu husûsda ihtilâf Peygamber'imizin buyurduğu gibi rahmettir. Fakat münâzaa-i menâsıbdan başka bir şeye delâlet etmeyen, yekdiğerinin nâmûsunu lekeleyerek, efkâr-ı umûmiyye-nin muvâcehesinde düşürmekten başka bir ma'nâyı ifâde etmeyen ve böylece milleti mütenevvirlerinden me'yûs eden harekât-ı tefrika-cûyâne bu ma'sûm ve perîşân milleti, mütenevvirlerinin kurbân-ı dalâli olan bu bed-baht vatani öldürmeye tasaddiden başka bir şey değildir. Millet hukûkunun, hayatının böyle bir takım münâzaa-lar uğurunda heder olmasını hiçbir vakit istemez. Bu gibi harekât-ı iftirâk ve tezezbübün millete pek bahâlîya mâl olduğu daha anlaşılmadı mı? Başımıza gelen her felâket böyle bir hareketin pek tabîi bir mâ-ba'dı olarak gelmedi mi? On seneden beri kanımızı emen ve nihâyet bizi bu derece zaîf ve nâ-tüvân, bu derece sefil ve perîşân bira-kan fâcialar bu gibi tefrikaların eseri değil mi?³

* * *

Daha dün aynı münâzaât-ı şahsiyye devâm ediyor, vatanın vaz'iyeti, vatanın hayatını tehdîd eden tehlikeler unutuluyor ve hep şahsî menfaatler, şahsî garazlar haşır u neşr oluyorken (

)⁴. Fakat bu müdhîş darbenin te'sîr-i kâtîli bile pek süreksiz kaldı. Çünkü aynı münâ-zaalar, aynı ihtirâslar pek kısa bir fâsıladan sonra tekrar canlandı. Ve bu müdhîş fâciadan sonra bize bahş olunan hakk-ı müdâfaayı hüsn-i isti'mâl edecek, emr-i müdâfaa-mızı en liyâkatli, en îmânî ricâlimize tevdi' edecek yerde hep şahıslarını ortaya sürerek idâre-i sâbıkadan gördükleri zulmü ta'dâd eden, müdâfaanın esâsını şahsî ihtirâsâta ib-tinâ ettiren ricâle tefvîz ettik. Tabîi bunda da hâib ve hâsir kaldık. Maamâfih bu haybet ve hüsrânı müteâkib olsun artık uyanmak, artık birleşmek iktizâ ettiği, böyle hep şahsî mücâdelelerin hesâbına vatanın, milletin heder ola-cağını takdîr ederek re's-i kâra erbâb-ı liyâkat ve nâmûsu ve her türlü tefrikalara sebebiyet verenleri içimizden tard ile müttehidan iş görmek lâzım geldiğini yine anlayama-dık. Evet; her türlü tefrikaları kökünden istisâl etmek artık en birinci işimizdir. Memleketimizde fırkacılığın tefrikacı-lıktan ibâret ve hep hırs-ı câh ile hırs-ı menfaat ile ma'lûl olduğunu şimdiye kadar hep gördük. Zâten selâmet-i mil-liyyeyi kâfil mebde'lere irtibât etmeyen, sırf münâzaât-ı

¹ Buradan on beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan on iki kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buradan yedi kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

şahsiyyenin sahne-i revâcî olan hayât-ı hizbiyyeden bir hayır ummak abesdir. Bizde fırkalar vahdet-i milliyyeyi temsîl etmiyor. Selâmet-i milliyyeyi istihdâf eden mebâdiye istinâd etmiyor. Ancak mevki'-i iktidârı boylamak hevesiyle ve mevki'-i iktidâra gelince husemâsını kahr etmek sevdâsıyla çırpınıyor binâenaleyh her fırkayı teşkil eden eşhâs diğerlerinin ve hattâ yekdiğerinin taharrî-i maâyibiyle, teşhîr-i nakâisiyle meşgûl oluyor. Ve bundan dolayıdır ki milletin bu fırkalara emniyet ve i'timâdı olmayacağı pek tabîidir. Milletin i'timâdı ancak bu fırka ihtirâsâtından, bu tefrika mülevvesâtından âzâde kalmış erbâb-ı liyâkatedir. Ancak bunların re's-i kârda bulunmasıyla ahvâlimizde eser-i salâh görülmesi muntazardır. Ve ancak bunlar milleti toplayabilirler ve milletin te'yîdine mazhar olurlar.

* * *

Fırkacılık hakkında nokta-i nazarımızı böylece tesbît ettikten sonra matbûâtta *İ'tilâf ve Hürriyet* nâmına neşr olunan beyânnâmede İslâm'a tealluku olan bazı mes'e-leler hakkında birkaç söz söylemek istiyoruz.

Mezkûr beyânnâmede bundan mukaddem mâhiyet-i mezhebiyyesi meçûl bir takım kimseler tarafından ara sıra tekrar edilen "*Klerikalizm*" mes'elesi var. Bunun hakkında birkaç söz söylemek mecbûriyetini hissediyoruz. Çünkü Müslümanlık "*Klerikalizm*"i kökünden yıkmıştır. Evet, Müslümanlık'ta saltanat-ı ruhbâniyye yoktur. Hiçbir müslüman böyle bir saltanat te'sisine gayret etmemiştir. Bir müslümanın îmânı ancak Allah'ın nüfûz ve azametini ser-fürû eder. Risâlet-penâh efendimizin vazîfesi tebliğ ve tezkîrdir. Müslümanlardan hiçbir kimse müslümanların mukadderât-ı uhreviyyesini hall ü rabt edemez. İman, her müslümanı, Allah ile arasındaki rakiblerden, Cenâb-ı Hak'a karşı ubûdiyetten başka her türlü ubûdiyetten âzâd eder. Bir müslüman, diğer bir müslümana karşı nasîhat ve irşâd hakkından başka hiçbir hakka mâlik değildir. Bir kere bu esâsı der-pîş ettikten sonra ulemâ-yı İslâmiyye'nin vazîfesini tavzîh etmek iktizâ eder. *Kur'ân-ı Kerîm* içimizden bir cemâatin "hayra da'vet", emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker, dinde nafaka ve tebahhur, milleti inzâr ve tahzîr vazîfelerini ifâ etmesini emrediyor. Bu vazîfeleri ulemâ-yı İslâmiyye ifâ eder. Bunlardan hiç birisi bir kimsenin hafâyâsını tetebebu', bir kimsenin akîdesini tecessüs edemez. Her müslüman akîdesini, usûl-i amelini, Kitâbullâh ve sünnet-i Resûlullâh'dan ahz eder. Her müslüman, selefden, halefden, bir kimsenin tavassutuna lüzûm görmeden Kitâbul-lâh ve ehâdis-i Resûlullâh'a mürâcaatla onları okur, anlar, mücebiyle amel eder. Ancak böyle bir pâyeye vâsıl olmak için lisân, edebiyât ve esâlib-i Arabiyye'ye, bilhas-sa bi'set-i nebeviyye zamanında Arapların, zamân-ı Risâ-

let-penâhî'de dünyânın ahvâline, vahiy esnâsında vukû' bulan hâdisâta vâkıf, âsârın nâsih ve mensûhu hakkında da ma'lûmât dâr olmak gerektir. Bunları tahsilden âciz ise ulemâya mürâcaat eder, ister bir emr-i i'tikâdiye, ister bir amelin hükmüne âid olsun sorduğu suâlin cevâbını ve delilini talep eder.

Hâl bu merkezde iken, bütün müslümanlar bu hakâika âgâh ve şimdiye [95] kadar klerikal bir hükûmet Müslümanlık âleminde görülmemişken yine Sâdık Beyefendi'nin bu ta'biri kullanması pek garîb oldu. Sâdık Beyefendi bunu daha başka türlü ifâde edebilirlerdi. Ve böylece bir çok mehâziri dâî olan bu ta'biri sarf etmiş olmazlardı! Çünkü Şeyhülislâm Efendi hazretlerine karşı böyle bir lisânın kullanılması münâzaât-ı şahsiyye uğrun-da hakâik-i İslâmiyyenin de heder edileceğini gösteriyor. Halbuki klerikalizm beyân ettiğimiz gibi, müslümanlar hakkında vârid değildir.

Bundan mâadâ Sâdık Bey yine bu beyânnâmesinde diyor ki "Hilâfet'in idâmesi için yalnız bir çâre vardır: O da Meşihat'i en muhterem bir mevki'de, her türlü politika mefsedetlerinin, ihtirâsât mülevvesâtının hâricinde ve fevkinde bir müessese-i dîniyye bilmektir."

Sâdık Bey'in Hilâfet'in idâmesi için gösterdiği çâre, pek garîb bir şey. Hilâfet'i meşihat-i İslâmiyyeyi hükûmetten ayırmakla idâme etmek, ne demek. Hilâfet meşihatle mi kâim? Meşihat olmasa Hilâfet olmayacak mı? Halife; Şeyhülislâm hazretleri midir? El-hâsıl bu pek garîb bir çâre, Hilâfet'i idâme etmek için makâm-ı Meşihat'i hükûmetten ayırmak değil, devletin hayatını kurtarmak lâzımdır. Devletin hayatını kurtarmak ise bütün milletin el birliğiyle kurtulmak için çalışmasına vâbestedir. Nitekim âlem-i İslâm da Hilâfet'i idâme için, Saltanat-ı Osmaniyye'nin bu müdhiş felâketten az zararlar kurtulmasına, istiklâl ve haysiyetine sâhib olarak çıkmasına çalışıyor. Bu o kadar bedîhî bir şey ki bundan gaflet edecek kadar hiddete râm olmak pek garîb görünüyor.

Meşihat'in hükûmetten ayrılması ve doğrudan doğruya Zât-ı Hilâfet-penâhînin idâresi altında bulunması keyfiyeti bu bambaşka bir mes'eledir. Sâdık Bey niçin böyle bir tefrika lüzûm görüyor? Bunu izâh etmesi lâzımdı. Ve o vakit bu husûsda münâkaşa etmek kâbil olurdu. Yoksa sırf Şeyhülislâm Efendi ile aralarında bir ihtilâfın tahaddüsünden dolayı böyle tefrika kalkışılmayacağı pek bedîhîdir.

El-hâsıl beyânnâme bir münâzaa-i şahsiyyenin eser-i ilhâmıdır. Ve böyle bir beyânnâme ile ne efkâr-ı umûmiyyeye, ne de Zât-ı Şâhâne'ye hitâb etmek yakışır. Ef-kâr-ı umûmiyye bu kâbil şahsî münâzaâtı dinlemeye ve bu münâzaâtı hall ü fasl için menâfi'-i âliyyesini ihmâl etmeye vakti yoktur.

Fakat biz milletin hesâbına vatanın hayatı nâmına söylüyoruz. Artık bu münâzaaları gömmek lâzımdır. Yoksa bu münâzaalar bizi gömecek! Bu gibi münâzaât-tan vâreste olan erbâb-ı liyâkat ve hamîyyetin iş başında bulunarak tedvîr-i umûr etmesi lâzımdır. Zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhînin elbet uhde-i himmetlerinde bulunan bu vazîfe-i muazzamayı îfâ ile hem bu tefrikaları imhâ, hem de milleti kurtarmaya çalışacaklarını ümîd ederiz.



[ÂLEM-İ İSLÂM VE DEVLET-İ ALİYYE]¹

[96]

¹ Makale başlığı ve yazar ismi metinde yoktur. Kapaktan alınmıştır. İki buçuk sayfa kadar tutan bu makale Sansür tarafından çıkarılmıştır. 431-432 sayılı nüshada aynı başlığı taşıyan bir makale vardır.



ABDULLAH CEVDET BEY'İN İCRÂÂTI!

Ma'hûd mecmûa sâhibi ve Sıhhiye Müdîri Abdullah Cevdet Bey'in son zamanlarda bazı icrââtını görüyoruz ki bunları meskût geçmek kâbil değildir.

Meselâ geçenlerde İslâm kadınlarına mahsûs umûm-hâneler küşâdına teşebbüs etti. Bunun üzerine mes'ele Meclis-i Vükelâ'ya aks ederek Şeyhülislâm Efendi haz-

retleri İslâm kadınlarına mahsûs umûmhâneler açılması-na şiddetle i'tirâz buyurdular.

Evkâf Nâzırı Hamdi Efendi hazretleri de nisvân-ı İslâmiyyeye vesîka verilmesinin kaldırılmasını talep ettiler. Böyle olduğu halde sıhhiye müdürü memleketin âdâb-ı umûmiyyesini hiç nazar-ı i'tibâra almayarak umûmhâneler açmakta ısrâr ettiğini evrâk-ı havâdisde beyân ettikten başka sıhhat-i umûmiyyeyi muhâfaza yolunda böyle bir tedbîri ittihâz etmenin ne millî, ne de dînî bir mânîi bulunmadığını serd etti. Sıhhiye müdürünün bu gibi beyânât ve teşebbüsâtta bulunmakla ne dini, ne milleti tanımayacak kadar iltizâm-ı bağı ü inâd ettiği anlaşılıyor.

Müslüman kadınlara umûmhâne açmak fuhşu resmen tanımak demektir. Makâm-ı Hilâfet-i İslâmiyye fuhşu resmen nasıl tanır? Dinen merdûd ve harâm olan bir rezîleti tervîce her halde sıhhiye müdürü salâhiyetdâr değildir.

Sıhhiye Müdüriyeti'nin vazîfesi memleketin sıhhatini âdâb-ı umûmiyyeyi ihlâl etmeyerek muhâfaza etmektir.

Bu yolda sıhhat-i umûmiyyeyi muhâfaza etmek kâbildir. Elverir ki işler erbâb-ı liyâkat ve istihkâka tevcih edilsin. Memleketin iffet ve nâmûsuyla, diniyle, âdâb-ı umûmiyyesiyle alâkadâr olanlar iş başında bulunurlarsa o vakit haysiyet-i İslâmiyyeyi terzîl edecek bir takım teşebbüsâtın vukûuna kat'iyen imkân kalmaz. Her halde hükûmetin bu husûsa lâıyk olduğu vechile i'tinâ ederek

bu gibi teşebbüsâta karşı hâil olmasını ve umûr-ı sıhhiye-yi ehline tevdi' etmesini temennî ederiz.

Çünkü İslâm kadınlarına vesîka vermek ve umûmhâne açmakla sıhhat-i umûmiyyeyi muhâfaza etmek kâbil değildir. Ancak fuhşu istisâl etmekle sıhhat-i umûmiyye muhâfaza edilir. Fuhşu istisâl için de fâhişeleri toplamak, terbiye ve tedâvî etmek, bunların meşrû' vesâit ile te'mîn-i maîşet etmeleri için bunlara iş bulmak lâzımdır. Ancak böyle yapılırsa memleketin fuhuş illet-i meş'ûmesinden kurtulması mümkündür.

Fakat vesîkalar tevziyle, illet-i fuhşun himâyesine girdiği müddetçe bu müdhîş âfet gittikçe tevessü' edecek, memleketi istilâ edecektir.

Binâenaleyh fuhşun himâyesine doğru gitmemekle hükûmet hem vazîfe-i İslâmiyyesini ifâ etmiş, hem de en ma'kûl, en muvâfık tedbîri ittihâz etmiş olur.

Bundan mâadâ yine sıhhiye müdürünün tâlibât-ı İslâmiyyeyi Mekteb-i Tıbbiye'ye kabûl ve yine erkeklerle beraber tahsîl eylemeleri için çalıştığı söyleniyor. Bu mes'eleyi evvelce uzun uzadıya mevzû'-ı bahs eylemiştik. Tedrîsât-ı muhtalitanın adem-i kabûlüne de hükûmetçe karâr verilmişti. Sıhhiye Müdüriyeti'nin bu hakâikı der-pîş ederek ona göre tevfiq-ı hareket etmesine, aksi takdîrde hükûmetin vazîfesini ifâ eylemesine intizâr olunur.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

17 Temmuz 1919

18 Şevvâl 1337

Perşembe

17 Temmuz 1335

Cild: 17 - Aded: 429-430

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِیْفَةً...¹

Melekler i'tirâfı kusûr ile merhamet-i ilâhiyyeye dehâ-
let ettikleri zaman Cenâb-ı Hak insana yeryüzünde nasıl
tasarruf ettiğini, muhdesâtı birbiriyle aslâ iltibâs vukûa
gelmeyecek, binâenaleyh muâmelâtta aslâ suûbeti mû-
cib olmayacak sûrette ayrı ayrı isimlerle nasıl temyîz ey-
lediğini mele'-i a'lâya arz etmesini emir buyurdu.

İnsan meleklerin nazar-ı müşâhedesi önündeki gûnâ
gûn mahlûkât ve muhdesâtın isimlerini birer birer sayın-
ca Cenâb-ı Hak evvelce sebk eden icmâlî tafsîl ettikten
başka evvelâ topraktan sonra bir damla sudan yarata-
rak daha sonra kendi rûhundan bir nefhaya mazhar kı-
larak mahlûkâtının bir çoğu üzerine tafdîl etmiş olduğu
bu âvâre mahlûkta tecellî eden bedâ'î-i san'atını i'tirâfa
melekleri icbâr ile dedi ki: "Ben size semâvât ve zemîn-
deki guyûb ve esrârı bilirim dememiş mi idim? Buna kar-
şı bir takım zûnûn ve evhâma düşmek, yahud dilediğimi
yeryüzünde halîfe ittihâz hakkındaki meşiyet-i ezeliyye-
me karşı benimle münâkaşada bulunmak kimin haddi-
dir? Bilmiş olunuz ki ben sizin izhâr ettiklerinizi de, izmâr
ettiklerinizi de bilirim. Yani size mahlûkumun âsârını ve
o mahlûkumda tecellî eden esrâr-ı sun'umu re'ye'l-ayn
gösterdikten sonra hâsıl ettiğiniz yakîn ve itmi'nân üzeri-
ne göstermekte olduğunuz bu inkıyâd ve huşûu bildiğim
gibi (Sizin bilmediklerinizi bilirim) hitâbını serd ettiğim
zaman düşündüğünüz halde söylemediklerinizi de bili-
rim. O zaman vâkıa siz suâlinizi tekrar etmemiştiniz. Lâ-
kin nazarınızda kendi mevkiiniz pek yüksek olduğu için

kalpleriniz bu suâldeki hatânızı gösterecek bir burhân
gözetiyordu. Evet o zaman siz suâlinizi tekrar etmemişti-
niz, lâkin yeryüzünde hâkim olacak bu halîfeyi görmeye
son derecede harîs idiniz."

Melâike-i kirâm ile şu âyet-i kerîmenin tazammun et-
tiği sûrette münâkaşadan murâd-ı ilâhî kullarına bütün
işlerinde müşâverede bulunarak servet, mansıb, ilim,
irfân, nüfûz i'tibârıyla en ileride bulunanların infirâd ve
istibdâda temâyül etmemelerini ta'lîmden ibârettir. Zîrâ
nizâm-ı âlem için râînin şükûk ve şübühâtı celb edebile-
cek etvârın kâffesinden masûn bir mevki'de bulunması,
zîr-i hükmündeki reâyânın kendisinden her vechile emîn
olması, haklarında bir gûne sû'-i niyyette bulunmayaca-
ğına, tahammülü muhâl yahud lüzûmsuz tekâlif tarhına
kalkışmayacağına yakîn hâsıl etmesi icâb eder.

Cenâb-ı Hak kendisiyle melâike-i mukarrebîni ara-
sındaki bir vak'ayı bize bunun için îrâd buyuruyor. Evet,
melâike-i kirâm yeryüzünde benî Âdem'in istihlâf edilece-
ğine muttali' olunca bu hilâfetin ne sebeble kendilerinden
başka bir mahlûka tevcih olunacağını soruyorlar. Yani bu
bâbda kendileri için irhâ-yı inân ediliyor. Onlarda da sâir
mahlûkâta karşı teferrüd etmiş bulundukları mezâyâ-yı
celîleyi serde başlıyorlar. Lâkin sonra kusûrlarını re'ye'l-
ayn görünce zemîne tasarruf husûsunda insandan daha
ehil olduklarını iddiâdan ibâret olan kusûrlarını i'tirâf ede-
rek ibâdât ve tâât-ı sâbıkalarına rücû ediyorlar.

Allahü Zü'l-celâl'in mahlûkâtıyla olan muâmelesi şu
gördüğün tarzda [98] olduktan sonra nasıl oluyor da
hâkimiyet mevkiinde bulunan bir takım kimseler kazâ
ve kaderi bile mahkûm etmek istiyorlar ve raiyyelerine
karşı olan mevki'leri Cenâb-ı Hakk'ın meleklerine karşı
olan mevkiî gibi olmasına bile râzı olamıyorlar, istişâreyi
istemiyorlar. Âsâr-ı azamet ve ceberût ile tecellî etmek,

¹ Bakara, 2/30.

adâlet ve merhamet tecelliyâtından külliyyen tecerrüd eylemek, bütün tasavvurât ve icrââtında münferid kalmak için can veriyorlar.

İşte bunun içindir ki bir çok râiler hüsrâna düştü ve kendileriyle beraber raiyyeleri de hâsir kaldı, kuvvetleri azaldı; terakkileri durdu; şevket ve sâ mânları muzmahil oldu; nihâyet adl ü reviyet sâyesinde iktisâb-ı kuvvet eden akvâmın mahkûmu oldular. Eğer bu gâfil, bu sersem râiler âkıbetlerini düşüne idiler ümmetlerini mes'ûd etmek, şüûn-ı memleketin ıslâhı cihetine gitmek sûretiyle izzet ve rif'at talebinde bulunurlar, raiyyelerini kuvvet ve satvet vesâitiyle mücehhez kılarlardı da bir felâkete, bir hüçûma ma'rûz kaldıkları zaman milletleri kendileri için aşılmaz bir kal'a-i âhenîn, kırılmaz bir seyf-i metîn vazîfesini görürdü.

Cenâb-ı Hak'ın ilim ve ameli ne derecelerde te'yîd buyurduğu beyândan müstağnî ise de bu husûsda Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e isnâd olunan birkaç cümleyi îrâd etmekte beis görmüyoruz.

1- Buyuruyorlar ki: Cibrîl'e: Ümmetim için hangi amel efdaldır, diye sordum. İlimdir, cevâbını verdi; ondan sonra hangisidir? Dedim; âlime nazardır, dedi.

2- İnsanların hepsi ölüdür. Zî-hayât olan ancak âlimlerdir.

3- Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e sordular:

–İlim nedir? –Amelin delilidir.

–Akıl nedir? –Rehber-i hayrdır.

–Huy nedir? –Matıyye-i maâsîdir.

–Mâl nedir? –Mütekebbirlerin ridâsıdır.

–Dünyâ nedir? –Âhiretin pazarıdır.

4- Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazreti Ali'ye şöyle vasiyyet buyurdular:

“Yâ Ali! Tevhîdi muhâfaza et; çünkü o benim re's-i mâlimdir. Amele mülâzemette bulun; çünkü o benim san'atımdır. Salâtı ikâme et; çünkü o benim gözümün nûrudur. Allah'ı an; çünkü o benim kalbimin basîretidir.

Kalemi kullan, çünkü o benim mîrâsımdır.”

Hülâsa ilmin fazl u şerefi için şu kadarı kâfidir ki insan sâir mahlûkât-ı ilâhiyye miyânında ancak onun sâyesinde bir mevki'-i rûchân kazanmış ve yeryüzünde bilâ-mâni' velâ-müzâhim emr ü nehye ancak onun sâyesinde kesb-i istihkâk eylemiştir. İlim ve amelden geri duranlar ni'met-i ilâhiyyeyi ta'tîl etmiş olurlar.

Hayatın bütün edvârında kânûn-ı ilâhiye muhâlefet edenler bir yığın hevesâta kapılarak girîve-i butlâna düşenlerdir ki bunlar bir müddet kendilerini o çıkmaz var-talarda yorup bitirdikleri ve bütün mezâyâ-yı insâniyyelerinden tecerrüdle kendilerinden sonra gelenlere ibret oldukları zaman bu âkıbetin din yüzünden geldiğine, Resûl-i Emîn'in netice-i vesâyâsı olduğuna zâhib olurlar. Heyhât! Bu ne büyük bir dalâldir.

Bu zümreden olan câhilleri görürsünüz ki dünyâ kâfirlerin, âhiret de mü'minlerindir.. deyip dururlar. Şâyed bu zavallılar gerek ellerine düşmek bedbahtlığına uğrayan şu dine, gerek onları arzın şark ve garbına hâkim kılmak için gelen Resûl-i Emîn'e insâf etmiş olsalardı her devrin ihtiyâcına göre istihzârâtta bulunurlar; revâk-ı saltanatlarını küre-i zemînin bütün aktârına temdîd ile Cenâb-ı Hak'ın sebk eden irâde-i aliyye ve hikmet-i bâliğası vechile yeryüzünde Allah'ın halîfeleri olabilmek için, ulûm ve fûnûnu, servet ü sâ mânı, el-hâsıl bütün esbâb-ı şevket ve refâhı te'mîn ederlerdi.

Cenâb-ı Hak, insanları âhiretlerini te'mîne da'vet etti gibi dünyâlarını i'mâra da da'vet etmiştir. Kezâlik fer-dâdaki ni'metlere tergîb eylediği gibi bu âlemin meşrû' olan menâim ve lezâizine de tergîb eylemiştir. ¹ وَأَتَّبِعْ فِيْمَا أَنِئِكَ اللهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللهُ إِلَيْكَ الْبَيْتَ وَلَا تَتَّبِعِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ

âyât-ı celîlesi bu husûsda en büyük delâildendir.

Abdülaziz Çavîş

¹ Kasas, 28/77.

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DİNİ: İSLÂM

– 3 –

Burada dinin bir fâidesi bulunduğunu ve bu fâide ni-am-ı ilâhiyyeye vüsûl fâidesi olduğu da anlaşılıyor. Şübhesiz din, hayr-ı irâdiye müteallık vazîfe ve mükellefiyet tahmîl eden kânûn-ı ilâhîden ibârettir. Fakat Cenâb-ı Allah âdil ve ganiyy-i mutlak olduğu için tahmîl ettiği vazîfe hâşâ kendi [99] hâceti değil, belki bütün insanların hâcâtı nokta-i nazarından bir takım menâfi'-i âmme te'mîn

etmek ve o menâfiin muttariden ve muntazaman ihsânı için, kânûnlar, tarîkler irâe eylemek hikmetini de tazammun eder. Buna binâen dinin bir vazîfe-i kudsiyye olması, hayr-ı mahz bulunması, bir gâye-i ni'metle alâkadâr olmasına mâni' değildir. İşte bu noktada Dîn-i İslâm'ın hâsiyet-i ahlâkiyyesine temâs ediyoruz: Demek İslâm ahlâkiyet ile menfaati te'lîf ediyor. Vazîfenin her türlü ağ-

râz-ı husûsiyyeden tecerrüd ve ancak hakkullâh olmak üzere kemâl-i inkıyâd ve ihlâs ile icrâsını, yani hayr-ı mahz olmak üzere ta'kîbi lüzûmunu te'kîd eylerken, bu ihlâsın ni'met ve menfaat ile alâka-i mühimmesini dahi ihtâr ederek beşeriyetin hod-kâmlığını okşuyor ve diyor ki: Her insan hayatta iki nevi' ni'metin ortasındadır. İnsan evvelâ bir sâika-i ni'mete medyûndur. Cenâb-ı Allah'ın eser-i rahmâniyyeti olmak üzere evvelâ kendisine hilkatıyla bahşedilmiş bir takım niam-ı celîle vardır. Sâniyen tâ sulb-i pederden, rahm-i mâderden başlayarak vazîfeperver bir takım insanların kesb ü ameliyle, isticlâb olunmuş bir çok ni'metler de vardır. İnsan bu ni'metler sâyesindedir ki mevcûdât miyânında "hürüm, fâil-i muhtârım" diyebileceği bir mertebe-i kemâle gelir. İşte sinn-i mükellefiyet denilen bu mertebeden sonra da kudret-i fikriyesi nâ-mütenâhî merâtib-i kemâle müstaidir. Binâenaleyh bu ilk mertebe-i kemâle kadar sun'î olmayarak istifâde ettiği ni'metlere ve bu ni'metleri kendine ifâza eden bütün kudretlerin, kânûnların mebde' ve merciine karşı medyûn bulunduğunu ve bunların kendisine bir çok vazîfeler tahmîlene sebep olacağını anlayabilecek bir akıl, bir şuûr ni'metine de mâlik olmuştur. Sonra Cenâb-ı Allah'ın eser-i rahîmiyyeti olmak üzere insan kendi ihtiyârından başlayacak ve kendi gibi addedilecek bir takım ef'âlinin yine kendi ihtiyârıyla kendi vicdânından tasdîka iktirân eyleyecek bir takım kânûnlar dâiresinde sâha-i zuhûra çıkıp gerek kendisinin ve gerek sâir insanların leh veya aleyhlerinde bir çok netâyice sebep olduğunu ve bu sûretle istikbâl-i hayâtın bunlarla da pek sıkı alâkası bulunacağını ve bi'n-netîce ya mazhar-ı niam veya mazhar-ı ukûbet olacağını suhûletle idrâk mümkün iken bu bâbda dahi kendi kesbine mütekaddim nice irşâdât karşısında kalmıştır.

İşte Cenâb-ı Rabbü'l-âlemînin hem rahmâniyyeti ve hem rahîmiyyeti eseri olarak insana mâzî ve istikbâlden feyz aldırın ni'metlerin mebde'-i evveli olan Cenâb-ı Allah'a hamd ve şükrünün kemâl-i ihlâs ile edâsı lüzûmunu idrâk İslâm'da ubûdiyet denilen ilk vazîfedir ki ancak vazîfe olmak üzere yapılması matlûbdur. Ve bütün vezâife mukaddemdir. Hayr-ı mahzdan başka bir şey değildir. Lâkin hayr-ı mahz, abes fâidesiz de demek değildir. Belki hayr-ı mahz fâide-i mutlaka, nef'-i âmdir. Binâenaleyh hayr-ı mahz olan bir fiilin icrâsı üzerine behemehâl bir takım menâfi'-i şâmile velev dolayısıyla olsun terettüb etmek zarûridir. Yoksa abes ve lehv ve lu'b olur. Bu sebeble gerek ubûdiyet-i hâlisa ve gerek vezâif-i sâire üzerine niam-ı ilâhiyyenin terettübü hayr-ı mahz nokta-i nazarına münâfi olmaz.

Demek oluyor ki ubûdiyet niam-ı sâbika-i ilâhiyyeye nazaran muntehâ bir netîce olup hayr-ı mahz esâsına

müsteniddir. Ve aynı zamanda niam-ı âtiyyeye nazaran da bir tarîk veya bir sebep olduğundan fikir ve menfaati, hod-kâmlığı okşayabilir.

Niam-ı sâbıkadan dolayı mün'im-i hakîkiye bütün mevcûdiyetimle arz ve hamd ü şükrân eylemek, bana verdiği ni'metleri verdiği hikmet ve maslahata tevfiķan isti'mâle çalışmak ve kalp ve şuûrumda kendisine ihlâs ile bir minnet, bir aşk ve muhabbet duymak, hâsılı başka istifâde gerek vaad etsin gerek etmesin ancak niam-ı mâziyyeden dolayı olsa da bütün rûhumu, irâdemi onun emirlerine âmâde bulundurmak elbette hayr-ı mahz fikridir. Halbuki benim bu mün'im-i hakîkiye ol vechile arz edeceğim ubûdiyet-i hâlisa, böyle edâ-yı dînden ibâret kalmıyor. Bütün menâfi'-i âtiyyem dahi bunun üzerine terettüb ediyor, demek ben hayr-ı mahz fikriyle menfaati de te'mîn etmiş oluyorum, eğer ben pek hod-kâm isem, hayr-ı mahzı idrâk edecek irfâna mâlik değil isem, ben vazîfeyi ihtiyârımla değil, ancak ihtiyârımı selb eden bir kuvve-i cebriyyenin te'sîri altında ıztırâr ile yapacak seviyede bir serkeş isem, bu defa fikr-i menfaatim beni icrâ-yı vazîfeye sevk etmek için kâfidir. Eğer menfaatimi idrâk ediyorsam, onun istihsâline meclûbiyet duyuyorsam yine vazîfemi yaparım ve ubûdiyet ile vazîfe i'tiyâdını te'mîn eylerim. Yine hayırlı bir insan olurum, artık bunu da idrâk ve ifâdan kâsır olan ervâh-ı habîse hilkatın bütün emânâtını sû'-i isti'mâl eyleyen hâinler, cânîler demektir. Bunlar niam-ı sâbika resîde-i hitâm olduğu gün her vechile gazab ve hırmâna mahkûmdurlar.

Bu münâsebetle şurasını tahattur edelim ki, rûh-ı beşerde dâimâ müteâriz gibi görünen iki his vardır. Biri hiss-i hürriyet ve ihtiyâr, diğeri hiss-i vazîfedir. Eğer insanlarda bu iki hisden ikisini de mutlak olmak üzere kabûl edecek olursak her ikisinin de mefkûdiyetine hükmetmiş olacağız. Çünkü vazîfe mecbûriyet demektir ki hürriyet ve ihtiyâr bunun zıddıdır.

İnsan muvazzaf ise hür değil, hür ise muvazzaf değildir. Halbuki insan her ikisidir, benim bazı harekâtım var ki ben onları sâde mecbûriyetle yapıyorum ve dâimâ bir tarzda yapıyorum. Tamâmen tevkîfe muktedir de oluyorum. Bunlarda ben lâ-shuûrî bir vazîfe şuûrunu hâizim, bütün garîziyâtım, bir çok ef'âl-i tabîiyye ve ıztırâriyyem böyledir. Diğeri bazı harekâtım var ki irâdeme iktirân etmezse yapmıyorum ve irâdem bunların fiiline de, terkine de hâdim oluyor. Yapacağım zaman da vücûh-ı muhtelifle ile [100] yapabiliyorum. Meselâ düşünce ancak bir cihete gittiğim hâlde, yürürken her cihete gidebiliyorum. Ve kuvve-i zihniyye ve ilmiyyem ne kadar yüksek ise ef'âl-i ihtiyâriyyemin vücûhu da o kadar çoğalıyor.

Gerçi insanın insaniyeti, mevcûdât-ı sâireden temâyüz-i kâmilî bu ihtiyâr bu hürriyet kudretinin kemâlin-

den, ef'âl-i ihtiyâriyyesinden müstebân oluyorsa da harekât ve ef'âl-i ıztrâriyye dahi hayât-ı insâniyyenin erkânındandır. Demek insan ıztrâr ile ihtiyâr; mecbûriyet ve esâret ile hürriyeti câmi' bir vücûddur. Buna mecbûr-ı mutlak demek ne kadar hatâ ise hür-i mutlak demek de o kadar hatâdır.

İnsanın harekât-ı ihtiyâriyyesi harekât-ı ıztrâriyyesinden müstefid olduğu gibi, harekât-ı ıztrâriyyesi de harekât-ı ihtiyâriyyesinden müstefiddir, midem hazm vazîfesini yapabilmek için, ellerimin, ağzımdan ona bir şeyler göndermesine intizâr eyler, ellerim bu vazîfeyi yapmak için de gönderdiği gıdâdan kendine tevzî' olunmuş bir kana, bir kudrete arz-ı ihtiyâc eyler. İşte hayat kânûnlarından birini ifâde eden ve esâsen benim değil, hâlikın vaz'ı olan şu nisbet, şuûr-ı vâhidle bir insan dediğimiz mevcûdiyetin iki hareketi arasında bir muvâzene iktizâ eylediği için, dâimâ vazîfe olan harekât-ı ıztrâriyye, hiç vazîfe tanımak istemeyen ihtiyârın dahi dâimâ bir âheng-i muntazam ile sâdır olacak ef'âline ve bu ef'âlin vazîfe tanınmasına muhtâc oluyor ve bit-tecrûbe görülüyor ki ef'âl-i ihtiyâriyye vazîfe hâline getirilmedikçe, ef'âl-i ıztrâriyye de kesiliyor. İşte ağız-ı ihtimâl ef'âl-i ihtiyâriyye i'tibârıyla hiss-i vazîfe buradan aks ediyor.

Hürriyet yine hürriyet içinde mecbûriyete tahavvül ediyor. Binâenaleyh sırr-ı teklîf başlıyor. Fakat bir insan ef'âl-i ihtiyâriyyesini vazîfe olarak ifâya kıyâm edince bu bâbda kendisinde olmayan bir çok şeylere muhtâc olduğunu görüyor ve bu ihtiyâca muâvin olmaya âmâde bulunan kuvve-i zihniyyesini, aklını tahrîke başlıyor ve onun derece-i vüs'atı nisbetinde muâvenetinde istifâdeye koyuluyor. Bu sırada bir vazîfenin ifâsı âlemde binlerce, milyonlarca şeylere alâkadâr bulunduğunu ve bu defa, yalnız kendi ef'âl-i ıztrâriyyesine nazaran değil, eşyâdan bir çoklarına ve belki hepsine nazaran bazı vazîfeler ta'kibi lüzûmunu da hisseder oluyor. Bütün bu müşâhedât ve ihtiyâcât karşısında bil-cümle vezâifin yalnız kendi nokta-i nazarından icrâsı kâbil olmadığını görerek, nice nice kuvvetlerin, irâdelerin pîş-i teshîrinde kıvranıyor. Memleketler dolaşıyor. Dağlar aşılıyor, yerlere giriyor, havalara çıkıyor, neler neler yapıyor, hürriyet-i mutlaka da'vâ eder gibi görünen irâdeler, böyle ıztrârlar içinde, muhtelif merâtib-i esârete dūçâr oluyor. Ve nihâyet bir gün geliyor ki bir kudret-i kâhire bütün o faâliyetin istinâdgâhlarını elinden alıyor. Kendisini ifnâ ediyor. Bî-şuûr bir cism-i câmid hâline koyuyur, topraklara gömüyor, ayaklar altında söndürüyor, zilletler içinde çürütüp, dağıtıp nâ-bûd ediyor.

Fakat âsârı ya mehâsin veya mesâvî olarak ahlâfına mîrâs kalıyor. Bir söz, bir hareket, bir muâmele, bir san'at binlercesine bir insanın temessül etmiş ameli olarak onun

nâmına diğer rûhlarda hâlâ şuûr uyandırmakta devâm ediyor. ¹(وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ) İnsan oluyor ki me'âsir-i bâkiyyesi her gün ihtisâsât-ı necîbe uyandırıyor. İnsan oluyor ki kabâyih-i dâimesi her yerde rûhların la'net ve istikrâhıyla karşılaşılıyor. Bu ister bekâ-yı rûh addedilsin, ister bekâ-yı rûha delîl sayılsın, isterse bir neş'et-i sâniyye tasavvurunun teshîl eden birer misâl gibi mütâlâa edilsin, bir emr-i vâkı'dır ki insanların ölümleri ile dirileri arasında dahi alâkalar, münâsebetler, te'sîrler ve bunlardan münbais vazîfeler tesbît edebilecek câzibeleri hâizdir. İhmâline ihtimâl yoktur. Meşhûdât-ı dâimeden başka bir şey olmayan şu hâdisâtın içinde yuvarlanırken ikâ' ettiği hissiyât ile bu kadar mükellefiyet altında kalan ve ancak vezâif ile devâm edebileceğini anlamış bulunan ihtiyârın sâhibi olan insan ara sıra ihtiyârına âid şuûr ile gıcıklandıkça "Vay ben hür idim ne oldum?" diyerek hakk-ı hürriyetini teslîm etmeyen kuvvetlere karşı heyecân ile feryâd etmek isterken bile yine bir vazîfeye teslîm-i inân etmek mecbûriyetine düşer. Bunlardan anlaşılıyor ki, hayat nâ-kâbil-i terk vezâif-i lâ-şuûriyye ile kâbil-i terk vezâif-i şuûriyyenin âheng-i tammıdır.

İnsanın bütün kıymeti de vicdânın tasdîkı, irâdenin hürriyetin bu tasdîka mutâvaatı ile meşrût olan ve kuvve-i zihniyyenin ittisâi ve kuvve-i hissiye ve irâdiyyenin bununla i'tilâf-ı kâmilî ve bedenî istitâat-i maddiyyesi nisbetinde terakkî edebilen vezâif-i şuûriyyenin tarz-ı tecellisine tâbi'dir.

Muvazzaf ise hürriyet için muvazzaf, hür ise vazîfe için hür addedilmek zarûrî olan insan bütün mebd'e'-i hareketini, kendinden ve kendi ihtiyârından, tamâmen kendi kudretinden farz etmeye pek mütemâyil görünüyorsa da bu temâyül bir galat-ı rû'yettir, evet mebd'e'-i hareket kendisi ise de kendisinin kudreti değil, ihtiyâcdır. Vazîfeyi tahmîl eden âmir asıl kendisi değil ihtiyâcın izâlesini deruhde etmiş gibi görünen ne ise odur. Şu halde insan ya bütün hürriyetini inkâr ederek mecbûr-ı mutlak olduğu zu'muna düşerek fikrinin ihtiyâr ve irâdesinin zimâmını bırakır. Veya bütün ihtiyâcâtı karşısında hiss-i vazîfeye isyân ederek kendini hür-i mahz ve âmir-i mutlak farz etmek vehmine, hissine kapılır, tuğyân eder veya hürriyet içinde mecbûriyeti, mecbûriyet içinde hürriyetini takdîr ederek i'tidâli muhâfaza eyler, hem hakkını ve hem vazîfesini idrâk edebilecek bir halde bulunur.

İşte ulemâ-i ehl-i sünnetin kanâat ettiği vechile İslâm insana kendisini [101] bu fîtratta; bu kâbiliyette tanıtır. Hem zevk-i hürriyetten ve hem feyz-i vazîfeden pek kolay müstefid olacağı bir kânûn-ı esâsiye da'vet eyler ki bu kânûn Allah'a karşı ubûdiyet, mâadâyâ karşı da hür-

¹ Yâsin, 36/12.

riyet kânûnudur. Bu kânûn şuûrî, lâ-şuûrî bütün vezâifi bir nokta-i nazara ırcâ' ederek hem icrâsını teshîl eder ve hem ef'âl-i ızırâriyye ile ef'âl-i ihtiyâriyyenin âheng-i tammını idâme ile insanları fıtrat-ı asliyyelerinden şaşkırtmaksızın terakkiyât-ı nâ-mütenâhiyyeye doğru yürütür. Ni'metten ni'mete, saâdetten saâdete atlatır. Bu kânûn şübhesiz bir mevzûa değil, bir müteârife-i hakikiyyedir. Evet "Hürriyet mutlakım ve bütün vezâifimi kendi hayatım, sıyânât-i nefsim için ihtiyâr ederim. Binâenaleyh benden başka hiçbir şeye ehemmiyet vermem" diyen insanlar, bütün vezâifi hayât-ı şahsiyyeleri için farz ediyorlar. Ve lâkin hayât-ı şahsiyyelerinin ne için olduğunu aslâ düşünmüyorlar, düşünmek istemiyorlar. Halbuki insan yaşamak için çalıştığından ziyâde yaşatmak için çalışır ve böyle çalışmak için yaratılmıştır, kâinatta her şeyin yalnız kendisi için değil, bütün şeyler için vazîfeleri vardır, insanlar fazla olarak bir de şuûrî vazîfelerle mümtâzdır, bu sırra işâreten Kur'ân-ı azîmü's-şân'da Cenâb-ı Allah (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ)¹ buyuruyor, hilkat-i insâniyyenin ubûdiyet, yani vazîfeler ancak ve bizzât Allah'a itâat ve inkıyâd ile yapabilmek hikmetine mübtenî olduğunu beyân ediyor. Ve bu vezâifin kavânîn-i mahsûsa-i ilâhiyye dâiresinde icrâsı da niam-ı ebediyye-i ilâhiyyeye vüsûl tarîkı, tarîk-ı müstakîmi olduğuna dâir beyyinât irâe ediyor ve böylece ahlâkiyet ile menfaati, hürriyet ile vazîfeyi tamâmen te'lîf ediyor.

Mehmed Hamdi

BEYÂNNÂME

Ey müslüman!

Ezelî bir îmân ile sarıldığın İslâm'ın, ne sağlam bir râbıta olduğunu bilmiyor musun? Senin için dünyâda ondan başka bir vesîle-i felâh olmadığını dâimâ hâtırında tutmuyor musun? Bir zamanlar bu hakîkatı pek iyi biliyor ve bildiğini âsârınla gösteriyordun, onun için feyzden feyze, teâlîden teâlîye, saâdetten saâdete koşuyordun. Vatanın dünyânın en ma'mûr iklimi, hayatın medeniyetlerin en azîmi idi. İrfânın garbı, şarkı dolduruyor; medreselerinde krallar okuyordu. O zamanlar azim sende, mücâhede sende, ahlâkın en metîni sende, hasâisin en güzîni sende, ilim sende, ma'rîfet sende, ibdâ' sende, ihtirâ' sende, kuvvet sende, kudret sende, şân sende, şeref sende, bütün maâlî sende idi.

Vâ esefâ ki senin o pek az zaman içinde nâ-mütenâhî meâsir vücûda getiren azmine her nasılsa bir fûtûrdur geldi. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâ için, yarın ölecek-

miş gibi ferdâ için çalışan kolların artık işlemez oldu. Evâmîr-i ilâhiyyeye karşı lâ-kayd bulunmaya başladın; şeriatın sana, yine senin saâdetini te'mîn için tahmîl eylediği vazîfeleri unuttun, yalnız bir müslüman ismi taşımakla, yalnız Müslümanlığını i'tirâf etmekle ecdâdının mertebesine yükseliverceğini vehme başladın. ² وَأَنْ لَّيْسَ (لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) düstûr-ı ilâhiyyesiyle tebliğ buyurulan kânûn-ı sa'ye karşı isyân ettin, yavaş, yavaş o mevkî-i bülendinden inmeye yüz tuttun. Ne kadar fezâilin varsa birer birer gâib ettin. Nihâyet dünyânın her yerinde zelîl oldun. O hâle geldin ki: Bugün zillet kelimesine canlı bir medlûl istenilirse seni gösteriyorlar. Lâkin ey müslüman, asıl felâketin büyüğü nedir biliyor musun? "Seni bu hâle getiren sâik dindir" diyorlar da rûhundaki bakiye-i îmânî da almak istiyorlar. Evet sana "İslâm dîn-i aczdır, dîn-i meskenettir, dîn-i sefâlettir; kürenin muhtelif kıtaâtındaki müslümanların hâli bu da'vâmızın en büyük delîlidir" diyorlar... Sakın bu sözlere aldanma, sakın bugünkü müslümanların hâline bakıp da İslâm'ı o gibi şâibelerle nakîsa-dâr addetme, nazar-ı im'ânını aç da İslâm'ın hüviyet-i hakikiyyesini gör; rûhunu tedkîk et. Yakînen anlayacaksın ki İslâm dîn-i kudret, dîn-i vahdet, dîn-i fazîlet, dîn-i mücâhededir. Hangi millet, İslâm'ın mâzîsi kadar parlak bir devre-i mefâhir geçirmiştir? Bugün o mâziyi istirdâd için İslâm'a sarılmaktan, İslâm'a rücû' etmekten başka çâre var mı?

Elinde Müslümanlık kadar âlî, Müslümanlık kadar müsâid din bulunan bir ümmet için terakkîden, teâlîden kolay ne olabilir? Dünyâda hâtime-i edyân olan bu din kadar fıtrat-ı beşeriyyeye muvâfık bir din tasavvuru mümkün müdür?

Seni gâyesizlikle ithâm ediyorlar, öyle mi? İslâm'dan büyük gâye olabilir mi? Ecdâdın bu gâyeye doğru yürüdükçe bütün cihânın muktedâsı idi. Elindeki ni'metin kadrini bil, bilmezsen, emîn ol; düşeceğin hüsrân ebedîdir. (اللهم أرنا الأشياء كما هي)³

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye

GERİ KALMAKLIĞIMIZIN SEBEBİ DİNİMİZ MİDİR? USÛLSÜZLÜK MÜDÜR? DAHA BAŞKA BİR ŞEY MİDİR?

Geçen makâlelerde geri kalmamızın sebepleri hakkında söylenen sözleri fikirleri tahlîl ve intikâd ederek nihâyet ahlâk ve usûl-i tadrîs bahislerine gelmiş ve onların bu makâlede şerh ve îzâh edileceğini arz etmiş [102] idik.

² Necm, 53/39.

³ İ. Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut, c. 1, s. 85.

¹ Zâriyât, 51/56.

Bir çok maârif görmüş zâtlar tanırız ki geri kalmamızın, maârifsizliğimizin sebeplerinden bahis açıldığı vakit acele: “Efendim bize lâzım olan ahlâktır! Maârif para etmiyor. İşte münevverlerimizi görüyoruz. Hayır yerine şerleri dokunuyor” derler.

Tabîidir ki ahlâkın ehemmiyeti inkâr edilemez. Nitekim biz de bir milletin ileri gidebilmesi için bedenlen, aklen ve dînen yani ahlâken olmak üzere üç türlü salâh olması lâzım geleceğini her vakit söylüyoruz. Demek ki ahlâk da salâh-ı küllînin bir cüz’üdür. Fakat bize lâzım olan ahlâktır demekle iş bitmez. Mâdem ki asıl eksikimiz ahlâk imiş, umûm müslümanların ahlâkça niçin geri kalmış olduğunu aramak lâzım gelir. Çünkü onun için de sebep lâzımdır. Bunu araştırarak olursak mes’eleyi dine ircâ etmek icâb eder. Zîrâ müslümanlar ahlâkı dinlerinden aldıkları cihetle ahlâkça gerilik demek dince gerilik demektir. Ve hakikatte din ile ahlâk birdir. Binâenaleyh bizim geriliğimiz ahlâkımızın eksikliğindendir demek arasında fark yoktur. Ve nitekim bir çoklarımız da geri kalmamız hep dini terk etmemizdendir derler ve böyle denirse bunun bir ma’nâsı vardır. Yalnız o vakit dini umûmî ma’nâsıyla almak lâzımdır. Çünkü din umûmî ma’nâsıyla alınırsa envâ-ı salâhın kâffesini âmirdir. Bu taktîrce bütün gerilik dini terk etmekten gelir demek pek doğrudur. Fakat o vakit de umûm müslümanların aynı halde oluşuna nazaran Dîn-i İslâm’ın kâbiliyet-i tatbikiyesi mi yok? Gibi bir suâl vârid-i hâtır olur. Çünkü her yerde terk edilmiş her yerde müntesiblerini geri bırakmıştır denebilir. Hattâ her yerde umûm müslümanların pek ziyâde geri kalmış olması Dîn-i İslâm’ın mâni’-i terakkî olduğuna dâir bir zann-ı umûmî hâsıl etmiştir. Zann-ı umûmî diyoruz. Çünkü âlem-i medeniyetin adedleri umûma nisbetle pek az olan erbâb-ı tedkiki istisnâ edilirse hemen bütün dünyâ Müslümanlık mâni’-i terakkîdir zannındadırlar. Zîrâ herkesin dinin mâhiyetini tedkike kudreti yoktur, insanların çoğunun akli gözündedir. Müslümanların umûmiyetle geri kalmış olduğunu görünce demek bu din sâliklerini geri bırakıyor der geçer. Uzağa gitmeye ne hâcet; dinin mâni’-i terakkî olduğu i’tikâdında bulunan insanlar içimizde ne kadar çoğalmıştır. Hep görüp işitmiyor muyuz? Pekala, müslüman anadan, babadan doğmuş olanlar böyle derse başkalarının diyeceği evlâ bit-tarîk değil midir? Çünkü müsebbib olan gerilik bütün âlem-i İslâm’a âm ve şâmil olduğu gibi geriliğe sebep gösterdikleri Dîn-i İslâm, yahud *Kur’an-ı Kerîm* de bütün âlem-i İslâm için âm ve şâmil bir hükmü hâizdir. Biz de: Âlem-i İslâm’ın tehhurunda âmil olmak üzere gösterdikleri Türklük, Araplık veya her hangi bir ırk, lisân, hükûmet ve sâire gibi delîlleri bütün âlem-i İslâm’a âm ve şâmil olmadık-

ları için olamaz demiyor muyduk? İşte din; bir madde ki bütün âlem-i İslâm’a âmil ve şâmil; buna ne diyeceksiniz? Derlerse ne diyelim? Hem de diyorlar. Ve bir çok kimseleri de bu vech ile iğvâ ve idlâl ediyorlar. Dîn-i mübîne hürmet ve i’tikâdı olan nice kimseler de bunlara karşı kusûru gâh ictihâd kapısının kapalı olmasında, gâh ulemânın dini yanlış anlatmasında ve daha bunlara mümâsil şeylerde bularak dinin esâsını müdâfaaya çalışıyorlar. Halbuki kendilerinde ictihâd kapısı açık olan milletler ve mezheb müntesibleri de terakkî edememiş olduğu cihetle bu müdâfaanın kuvveti umûmî olmadığı gibi bütün âlem-i İslâm ulemâsının dini yanlış anlamış veya anlatmış olmasını kabûl etmek de dini anlaşılmasız bir şey olarak tasavvur etmekten başka bir şey olamaz.

Bazıları da, esâs-ı İslâm’da tesettürün şimdiki şeklinde mevcûd olmadığını ileri sürerek, terakkimize gûyâ kadınlarımızın tesettürü mâni’ olmuş diye hall-i mes’eleye kalkışıyorlarsa da kadınların da hiç tesettür olmayan bir takım akvâm-ı bedeviyede de terakkî olmadıktan başka onların bütün bütüne hâl-i bedâvette kaldıkları ve her halde terakkî edemedikleri muhakkak olduğundan bunun da hall-i mes’ele için kifâyet etmeyeceği görülmektedir.

Bunlar dinin esâsını müdâfaa etmek isteyenlerin sözleri olup bilhassa dinde kusûr arayanlar ise bir çok mu’tekadât-ı dîniyyemizi hakîkatın hilâfına tefsîr ve îzâh ederek kusûru bütün bütüne dinimize yükletmedirler. Meselâ tevekkül, kazâ ve kadere rızâ mes’elelerini başlıca sebep-i tehhur görüyorlar, gösteriyorlar. Halbuki biz biliyoruz ki Dîn-i İslâm’da tevekkül azim ve tevessûlden sonradır. Peygamber efendimizin “Devemi bağlayım mı, yoksa tevekkül edip salıvereyim mi?” diye suâl edene karşı, “A’kıl ve tevekkel!” “Bağla, ondan sonra tevekkül et” buyurdıkları ma’lûmdur.

(فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ)¹ buyurulması da evvelâ azim ve irâde, ba’dehû tevekkül emreder ve tevekkül ancak esbâb-ı lâzımeye tevessûlden sonra beyhûde yeis ve evhâma, azimsizliğe düşmemek için lâzım olan bir emr-i celîldir.

Kazâ ve kader mes’elesi ise ilm-i ezeli ilâhîyi tasdikten başka bir şey değildir. Bu müslüman için hiçbir vakit tedâbîr-i lâzımeye tevessûle mâni’ olmaz. Nitekim mâil-i inhidâm bir duvarın altından geçerken yürümelelerini tesrî eden Peygamber Efendimiz’e: “Kaderden mi kaçırıyorsunuz?” demeleri üzerine “Kazâdan kadere kaçırıyorum” buyurdıkları meşhûrdur. Hülâsa: Dîn-i İslâm’da “Tedbîrde kusûr edip de takdire bühtân etmek” yoktur. Binâenaleyh Müslümanlığa bu yüzden de kusûr atfı doğru olamaz.

¹ Âl-i İmrân, 159.

Şurası da zâhirdir ki müslümanlar her yerde geri kalmış olduklarından bunun sebebini dine atf edivermek, sathî görenler, düşünenler için elbette de en kestirme yoldur. Binâenaleyh Dîn-i İslâm'ın kudsiyet ve ulviyyetine î mânı olanların dîn-i celîlimizin hakâik ve maâlîsini [103] gösterip yanlış i'tikâdların tashîhine ihtimâm etmeleri en mukaddes vazîfeleridir.

Esâsen bizim bu sıra makâlelerde mevzû'-ı bahsimiz müslümanların terakkilerine mâni' olan hakikî sebebi bulmak olduğundan dinimizin muktezâsı terakkiyât-ı medeniyyeyi mi müstelzemdir, yoksa ona mâni' midir? Aramak mevzûumuzun esâsı demektir:

Terakkiyât-ı medeniyyenin ancak bedenlen, aklen ve ahlâken olmak üzere üç nevi' salâhın te'mîni ile hâsıl olacağına nazaran evvelâ dîn-i mübîn-i Ahmedî sıhhat-i bedeninin muhâfazası hakkında ne diyor? Evvelâ onu görelim: Dîn-i İslâm sıhhat ve âfiyet-i bedeni herşeyden akdem gördüğündendir ki (أَلْعَلَّمُ عِلْمَانُ عِلْمُ الْأَبْدَانِ ثُمَّ عِلْمُ الْأَذْيَانِ) kelâm-ı âlîsi herkesin ma'lûmu olan bir düstûrdur. Dîn-i İslâm'ın ihtiyâcât-ı bedeniyyeye pek ziyâde ehemmiyet verdiği Avrupa erbâb-ı ilminin dahi sûret-i mahsûsada nazar-ı dikkatini celb edip Hıristiyanlığın hilâfına olarak Dîn-i İslâm'ın nefsi maddiyyeye pek ziyâde hürmet ettiğini zikr etmektedirler. Ve (نَفْسُكَ مَطِيئَتُكَ فَارْفُقْ بِهَا)¹ hadîs-i şerîfi bu bâbda en celî bir burhândır. Nesteîzü billâh: ²âyeti-i celîlesi cismîn sıhhatini ni'met-i ilm ile beraber zikr eder. Ve şâirin:

وكل من عوفى فى جسْمِهِ - فانه فى عيشة راضية

Kelâmı sıhhat ve âfiyetin kıymetini ne güzel gösterir!

Sonra salâh da kesret-i nüfûsda dâhildir. Dîn-i İslâm müslümanların adedce tezâyüdlerini de pek ziyâde iltizâm buyurmuştur. (تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)³ hadîs-i şerîfi tekessür-i nüfûsun nazar-ı İslâm'da ehemmiyetini pek güzel beyân buyurur.

Hâsılı Dîn-i İslâm ne Hıristiyanlık gibi ruhbâniyeti, ihtiyâcât-ı cismâniyyeye ehemmiyet vermemeyi, ne de Mûsevîler gibi ümmetin artmasına lâ-kayd kalmayı iltizâm etmez. Sağlam vücûdlu, çok nüfûslu ümmet ister.

Bedenen salâh husûsunda böyle olduğu gibi aklen salâh husûsunda da Dîn-i İslâm pek ciddî evâmiri muhtevîdir. Bir kere Dîn-i İslâm'da akıl dinin, mükellefiyetin esâsı olduğundan onun muhâfazası dinin muhâfazasıdır. Muhâfaza-i akl için meselâ içki istimâ'linin men'i bugün dahi gerek ilm-i tıb ve gerek ilm-i ahvâl-i rûh erbâbı tarafından en mühim bir çâre bilinmektedir. Halbuki Dîn-i İslâm içkinin men'ini aklın muhâfaza-i selâmeti için bin

üç yüz sene evvel mukaddes bir çâre olmak üzere emir buyurmuştur. Ve yalnız aklın sâlim kalmasıyla iktifâ etmeyip terbiye ile kuvvetlenmesi için de esâslar vaz' etmiştir. Hakikat hepsinden evvel hurâfâtı kaldırarak ancak tefekkür ve muhâkeme üzerine istinâdı kâide ittihâz etmiş ve bunun hilâfına hareketi mûcib-i mes'ûliyet görmüş olması bu bâbda kâfi bir delildir. Nesteîzü billâh: ⁴(إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا)

Demek ki her husûsda ilm-i tâm hâsıl olmak için bütün havâs ve kuvâyı dikkat ve faâliyyete getirmekle me'mûruz. Hele ilk nâzil olan âyet-i celîlenin (إِفْرَأْ) ile başlayıp ba'dehû (عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ) buyurulması derecât-ı muhtelifte üzere terbiye-i aklîyye emr eden bir esâs-ı metîndir.

İlim tahsîlinin Dîn-i İslâm'da ne derece hâiz-i ehemmiyet olduğu ma'lûm idiğinden daha ziyâde tafsîl etmeye gerek salâh-ı ahlâkiye geçelim:

Hakikat aranırda dîn-i mübîn baştan başa ahlâktan ibârettir. Nitekim bugünkü ilm-i ahlâk adâlet ve şefkat üzerine müesses olup Dîn-i İslâm da kezâlik adl ü ihsân üzerine müessesdir.

Bugünkü ahlâkın aradığı hulûs-ı kalb, teâvün ve tesânüd muhâfaza-i şeref ve haysiyet ve tamâmî-i kuvâ mes'elesi hep dîn-i mübînin emrettiği husûslardır. Hâsılı ahlâk-ı İslâmiyye'nin bugünkü erbâb-ı ilm ve felsefenin kabûl ettiği esâsât-ı ilmiyyeyi tamâmen hâvî ve kâfil olduğunda şübhe yoktur.

Şu halde Dîn-i İslâm'da gerek bedenlen ve gerek aklen ve gerek ahlâken lâzım olan salâhı te'mîn için muktezî esâsât-ı metîne kemâliyle mevcûddur. Binâenaleyh dîn-i mübîne temessük geri kalmayı değil, her türlü terakkiyât-ı medeniyyeyi ihrâzı te'mîne medâr olacaktır.

Şimdi dinimizin mâni'-i terakkî olmadıktan başka mu'cize-i mahsûsa olarak her nevi' maddî ve ma'nevî saâdetin te'mînine kâfil esasları muhtevî olduğu anlaşıldıktan sonra âlem-i İslâm'ın kâffesine âm ve şâmil başka ne var onu arayacağız. Fakat ondan evvel şurasını söyleyelim ki terakkiyât mes'elesinde esâs olan üç türlü salâhın kâffesi maârif mes'elesinde cem' olunmak lâzım geleceği muhtelif makâlelerimizdeki mesrûdâtımızdan anlaşılmıştır. Çünkü bugün bir milletin bedenlen salâh kesb etmesi hıfz-ı sıhhatini bilmesi, emrâzın tedâvîsine muktedir etibbâ yetiştirmesi demektir. Aklen salâh ise tamâmen ilim mes'elesidir. Ahlâkın din demek olup Dîn-i İslâm'ın ise ilimsiz menfaat vermeyeceği de şübhesiz olduğundan ahlâk da maârifde dâhildir. Binâenaleyh müslümanların ileri gidememesi demek matlûb vech ile maârif kesb edememiş olması demek olduğundan aramızda maârifin terakkî ve teammüm edememesinin se-

¹ İ. Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyân, Beyrut, c. 5, s. 8.

² Bakara, 2/247.

³ İ. Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyân, Beyrut, c. 1, s. 300.

⁴ İsra, 17/36.

bebini arayıp bulursak matlûb hâsıl olmuş olur.

Maârifin aramızda teammüm edemediğinin esbâbını araştırdığımız zamanlar işittiğimiz sözlerden bir kısmı da mektepsizlik, hocasızlık, usûlsüzlük bahisleridir. İyice düşünülürse bunlar da bu mevzûa dâir yazdığımız makâlelerde tahlîl ve intikâd ettiğimiz mes'eleler gibi, bütün âlem-i İslâm'a tahmîl edilecek noksânlar değildir. Çünkü bütün âlem-i İslâm, mektep, medrese inşâ ve te'sisine himmet etmiyor mu ve etmemiş mi? Hocaların lüzûmunu anlayıp yetişmeleri için teşvîk ve teşebbüslerde bulunmamış mı? Yapmamışsa sebebi nedir? Bunlar da sebep ister.

[104] Meydanda olan âsâr gösteriyor ki müslümanlar kadar mektep, medrese yapmış ve ilme rağbet göstermiş hiçbir millet yoktur. Fransız müsteşriklerinden Şarl Mis-mar'ın dediği gibi müslümanlar her mescid gölgesinde bir mektep yapmışlardır. Ve hemen her köy hoca tutmuş ve tutmak için hiçbir millette görülmeyen fedâkârlıklarda bulunmuştur. Ve çocuğunu mektebe verirken düğün merâsimi yapmak bu millete mahsûsdur. Fakat mekteplerden, hocalardan beklenen semere görülemediğinden ki yapılan mektepler yıkılmış ve hâlâ yıkılmakta, hocalar da ya köyleri terk etmekte yahud cenâze yıkamak vazîfesiyle kalmaktadır.

Şimdi gelelim usûl mes'elesine: Usûl-i tadrîs gâyet mühim bir ilimdir. İlm-i terbiye-i etfâlin (pedagoji) bir cüz'üdür. İlm-i terbiye-i etfâl başlıca iki kısım olup birisi çocukların kuvâ ve melekâtının fennî sûrette ve mahzûrsuz olarak neşv ü nemâ bulmasının bir ilmidir. İkincisi de her ilmin, her fennin en ma'kûl ve en kolay sûrette ta'lîm ve tadrîsini öğretir. Bu ilme dâir lisânımızda hayli nâfi' kitaplar meydana getirilmiş olduğu gibi esâsen Dârü'l-muallimîn ve Dârü'l-muallimât'ın tadrîsâtı hep bu ilim üzerine müstenid olduğundan maârifimiz usûlün ne olduğunun yabancıları değildir. Hâl böyle iken köylere gönderdiğimiz Dârü'l-muallimîn ve Dârü'l-muallimât me'zûn ve me'zûneleri de muvaffak olamayarak köyü terke mecbûr oluyorlar; çocukları başka milletlerin muallim veya muallimleri gibi bir iki ayın içinde okur yazar edemiyorlar. Ve bu sebebledir ki o ümmetlerin muallim ve muallimlerinin mazhar oldukları devâmlı hüsn-i kabûlû görmediklerinden ekseriyâ köylerde ve bu sebeble öteki milletlerin muallimlerinin bir çok seneler bir köyde ve bizim köylülerin te'mîn ettikleri maâş ve mürettebâtan ziyâde olmayan mürettebât ile sebât ederek bütün köylüleri okur yazar etmiş olmalarını gören âmirleri tarafından hamiyetsizlikle ithâm olunuyorlar. Halbuki bizim muallimlerimiz hamiyet husûsunda her milletin muallimlerinden aşağı olmadıkları gibi öteki milletlerde de muallimlerin köylerde uzun zaman kalıp vazîfelerini îfâya muvaffak olmaları da hamiyetlerinden değildir.

Çocuklarının az vakitte okur yazar olduğunu gören ahâlinin muallime karşı müteşekkik ve minnetdâr kalarak ona göre muâmele etmesinden, bizimkilerin durmaması da köylünün beklediği neticeyi görmemesi sebebiyle hocadan hoşnûd kalmayarak aralarının bozulmasındandır.

O halde kâfi derecede mektep yapamadığımızın, yapılanların devâm edememesinin, hoca yetiştiremediğimizin, yetişenlerin de muvaffak olmamasının, aramızda okuyup yazmanın başka milletlere nisbetle kıyâs kabûl etmeyecek derecede az olmasının, okur yazarlarımızın da matlûb evsâfî hâiz olmamasının ve hattâ hâiz oldukları evsâf nisbetinde dahi kendilerinden istifâde olunamadığının ve dünyânın en sağlam ırklarından olduğumuz halde sıhhsizlikten, en münbit arâziye mâlik iken servetsizlikten, en ziyâde ilim ve ma'rifeti, ahlâk ve ma'neviyeti müstelzim, kâfil-i saâdet-i dâreyn bir dine mâlik bulunmamızın hilâfına olarak cehâletten, ahlâk ve ma'neviyât kusûrlarından kurtulamadığımızın velhâsıl her türlü mesâib ve ıztırâbâtımızın veya ta'bîr-i âharla bil-vücûh maârifsizliğimizin bütün âlem-i İslâm'a âm ve şâmil olan hakikî sebebi nedir, şimdiye kadar lâzım olduğu kadar anlayamamışız demek oluyor. Evet anlayamamışız; koca bir âlem-i İslâm'ın geri kalması ve daha doğrusu bir vakitler hiç olan garb âleminin hârikulâde sür'at kesb ederek âlem-i İslâm'ı dehşet-âver bir sûrette geri bırakmış olmasının sebebini din gibi, hükûmet gibi, koca bir devlet veya millet gibi herkesin gözüne büyük görünen husûslarda aramak dururken meselâ elif-bâ gibi hurûf gibi ibtidâî mekteplerine, çocuklara âid bir madde de aramak cihetine gidememişiz, mes'eleyi ehemmiyet-i lâzimesiyle telakkî edememişiz.

İşte gelecek makâlede de herkesin nazarında lâyük olduğu ehemmiyet ve kıymeti takdîr edilememiş, fakat hakikatte bütün terakkiyâtın temeli olan hurûf mes'elesini tedkik ederek âlem-i İslâm'ın geri kalmasının hakikî sebebini göstermiş olacağız inşâallâh.

Doktor Milaşı
İsmail Hakkı

KADINLARIN VAZ'İYET VE VAZİFELERİ

Milletlerin ictimâ'î, hattâ siyâsî sukût ve i'tilâlarında kadınların pek mühim bir mevkie olduğu artık tahakkuk etmiş bir hakikattir. Efrâd-ı millet, dînî ve millî bir terbiyeyi, ilk defa kadının âğuş-ı şefkatinde aldığı gibi, hamiyet, vatanperverlik, istikâmet, fedâkârlık, diğerkâmlık gibi necîb seciyeleri de yine vâlidelere medyûndur.

Vâlidenin hazîn olduğu kadar müessir ve rûh-nüvâz ninnisi, rûhlarda en büyük hatîblerin en parlak nutukla-

rından daha pâyedâr izler bırakır. İrfânî bir ana terbiyesi, en mükemmel mekteplerin, en muktedir mürebbîlerin muvaffak olamadıkları hârikaları ibdâ' edebilir.

Kadın, yalnız evlâdını değil, zevcini, kardeşini, hattâ pederini hayatın sarsıntılarına karşı, şefkatkâr tesliyele-riyle techîz eden bir meleke-i sıyânettir. Bir mes'ûd âile görürsünüz. Tedkik ediniz; neticede, hiç şübhe yok ki; âmil-i saâdetin kadın olduğu tahakkuk edecek! Bilakis bir âilenin bedbahtısında de kadının bir hisse-i mes'ûliyeti vardır!...

(Yuvayı yapan da, yıkan da kadındır!.) İddiâsı, bir nokta-i nazardan pek doğru bir hükümdür. Sefâlet-i ahlâkiyye içine gömülmüş, işret, [105] kumar gibi asrî beliiyelere mübtelâ olmuş pek çok erkekler zevcelerinin samîmî serzenişleri, rûhî te'sîrleriyle bu girîvelerden kurtulmuş, pek güzel bir âile babası olmuşlardır. Her halde kadın cem'iyet içinde, hiçbir sûretle ihmâl edilemeyecek bir unsurdur. Kadını cem'iyetin bir nısfı addetmekle, ona cem'iyet içinde ilk defa yüksek bir mevki' te'mîn eden İslâmiyet, bu bülend pâyeye liyâkat için kadına bir takım da vazîfeler tahmîl eylemiştir.

Esâsen beşerî cem'iyetlerde ictimâ'î mevki'ler, ifâ olunan vazîfelerle teayyün eder. Vazîfesizlerin bir mevkii olamayacağı gibi, vazîfedârların ehemmiyeti de, tevec-cüh eden vazîfelerle mütenâsib olur.

Görülüyor ki, cem'iyetin bir rûknü olduğunu müdrik olan her kadın, kendisine bir çok vazîfelerin teveccüh eylediğini de takdîr etmek mecbûriyetindedir. Bu vazîfeler ifâ edilmedikçe, cem'iyetten hürmet ve tebci bekleyemez. Çünkü her hak, bir vazîfe mukâbilidir. Vazîfe yapılmadıkça da, haktan bahs olunamaz.

İslâm'ın şanlı edvârında, Seyyide Sekînel, Rabia-i Adeviyyeler, Esmâlar hâiz oldukları mevki' -i ibcâli, ifâ ettikleri vazîfeler mukâbilinde kazanmışlardı. Cem'iyet-i İslâmiyye'de o mevkii kendilerine vermekte imsâk göstermemişti. Bugün de bir müslüman hanımı için o yüksek ve muhterem mevki'lerine müheyyâdır. Yalnız o pâyeye i'tilâ için, ifâsı icâb eden vazîfeler vardır. Bu vazîfeler yapıldıkça, kadın da yükselir, lâyıık olduğu bülend mevkie irtikâ eder.

Maatteessüf, şu, son senelerde kadınlığın yükseltilmesi nâmına atılan yanlış hatveler, i'tilâyı değil, bilakis inhitâtı müstelzim olmuş, bu yüzden metânet-i irâdiyyeden mahrûm bir çok ma'sûmeler, girîve-i felâkete yuvarlanmışlardır. Halbuki, İslâm hanımlarının husûsî bir şerefi, necîb bir mevkii, nezîh bir pâyesi vardı. Onlar ancak bu husûsiyetlerini muhâfaza ettikleri müddetçe i'tilâ edebiliyorlardı. Fakat, onu gâib ettikleri gün, şübhe yok ki sukût edeceklerdi. Nasıl ki bir takım bedbahtlar, bu girdâba yuvarlanmışlardır.

Câmia-i İslâm arasında bulunan bir kısım kadınların bugünkü vaz'iyetleri pek yazık ki; çok acıklı, çok fecî'dir. Onları bu hayata sürükleyenler, şübhesiz, bu vaz'iyetten o bedbahtlardan daha ziyâde mes'ûldürler. Vâ esefâ ki; bu mes'ûliyetin bâr-ı felâketi; o müşevvikler üzerine değil, bu tâli'sizlerin düş-i ismetlerine yükleniyor.

Bugün ellerine birer vesîka-i hacâlet verilerek dâire-i ismet hâricine atılan zavallılara, dün hakîkî rehberlik edilmiş, doğru yol gösterilmiş olsaydı tabîî netîce böyle olmazdı.

Bugün o bedbahtlar, harîm-i iffetten matrûd sokak mahlûkeleri derekesine düşmez, ya meşrû' bir sa'y ile hayatlarını kazanır veya mes'ûd bir yuvanın rûkn-i ismeti olurlardı.

Ne elîmdir ki, kadınlık hiçbir yerde, diyâr-ı târumâ-rımızda olduğu kadar acıklı bir derekeye düşmemiştir. Dün, numûne-i ismet olarak gösterilen müslüman kadınları arasında bu gibi bedbahtlar üreyeceğine ihtimâl verilir miydi?

Efsûs ki, mâhiyet ve milliyetleri meşkûk bir takım âileler, İslâm câmiasına bürünerek bir kısım Türklerin de harîm-i hayâtlarını zehirlediler. İctimâ'î müesseselerini yıktılar. Onları da kendileri gibi mezhepsiz, milliyetsiz bir vaz'iyete sürüklediler!..

Acaba nasıl oldu da asırlardan beri pâyedâr olan ic-timâ'î bir hayat, bu kadar kolay yıkılabildi? Bunun sebebi, memleketi kemiren koyu cehâletle taklîdcilikte, son senelerde taşkın bir şekil alan moda ibtilâsıyla idlâlkâr telkînâtta aramak icâb eder.

Cehâletle okuyup yazmak gibi zâhirî bir ma'nâ kasd etmiyoruz. Çünkü irfân nâmına vukû' bulan muzır ve yanlış telkînât, netîce i'tibârıyla; hiç okumamaktan daha tehlikelidir. Rezîlet, fazîlet; fezâhat, ismet; ma'rifet, serbâzlık; hürriyet, serserilik şeklinde telkîn edilirse; şübhe yok ki, âkıbet cehâlet-i mutlakaya nisbetle daha korkunç bir şekilde tezâhür eder. Maamâfih bu sözlerle cehli, ilme tercîh ettiğimiz zan olunmasın. Nazarımızda ilim ve irfân hayattır, fakat, bu hayatın saâdet-bahş bir şekil alabilmesi için fazîletle tev'em olması da şarttır. Taklîdcilik ise, milletlerin bünyâd-ı mevcûdiyyetini yıprandıran ve nihâyet yıkan bir beliiyedir. Taklîdci bir millet, benliğini gâib etmeye nâmzeddir. Bu asırda benliğini gâib eden bir milletin nasîbe-i hestîsi, zillet ve esâretten başka bir şey olamaz.

İktisâdî hayatın, ilcââtı, gerçi rûhlar üzerinde büyük tahavvülât yapabilir. Fakat, hayatın kıymetini, nâmûs ve şerefin ehemmiyetini takdîr eden hiçbir ferd, sâika-i ihtiyâcla gayr-i meşrû' yollara sapmaz. Metîn bir seciye ile pîrâyedâr olan ferdler; mücâdele-i hayâtta bir an bile şaşırılmaz ve sarsılmazlar.

İrâdeleri zaîf olan insanları gayr-i meşrû' yollara sevk eden âmilleri, yine gayr-i meşrû' olan ihtirâslardır. Çünkü hayatın zarûrî ihtiyâcları, meşrû' mesâil ile her vakit te'mîn olunabilir.

Demek ki, bir kısım kadınları sukût ettiren âmil iktisâdî vaz'iyetten ziyâde, ihtirâs taşkınlığı, moda ibtilâsı, tecemmül gayretidir. Bir kumarbaz, meşrû' kazancıyla, bu gayr-i meşrû' hevesini tatmîn edemez. O, bu hevesini tatmîn edebilmek için ergeç ya ihtikâra, ya irtişâyâ veya hırsızlığa, hülâsa gayr-i meşrû' bir yola sapacaktır.

İhtirâs taşkınlığına, moda ibtilâsına, tecemmül hevesine kapılan bedbaht [106] kadınlar için de, meşrû' vesâitin kifâyeti pek istisnâidir.

İdlâlkâr telkînâta gelince, bunun muzır te'sîrâtı bilhassa serbestî-i hareketin tarz-ı telakkisinde tezâhür etmektedir. Bu telakkî yüzünden felâkete sürüklenenlerin mikdarı, maatteessüf, herkesi tedhîş edecek bir şekil almıştır. Bu hâlin devâmı; îmân edelim ki; âile teşkilâtını ve bununla beraber mevcûdiyet-i milliyeyi yıkar bitirir.

Sokaklarda dolaşan sürü sürü mahlûkâtın, şu felâketli günlerde yâr ve ağıyâr nazarında haysiyet-i milliyeyi ne elîm şekilde hırpaladıklarını anlamamak istesek bile, etrâfa saçtıkları müstekreh hastalıkların intâc edecekleri avâkıb-ı vahîmeyi düşünmeye mecbûruz.

Çünkü bu yüzden, her gün birçok âileler yıkılıyor. Pek çok ma'sûmeler zehirleniyor. Pek çok gençlerin istikbâlleri mahvoluyor.

Bu korkunç vaz'iyetin avâkıb-ı vahîmesini, lâıyk olduğu ehemmiyet nisbetinde düşünmek ve icâb eden tedbîrlerin ittihâzına şitâb etmek zamanı geçmek üzeredir.

Fakat, ictimâ'î ve ahlâkî mesâilde icâb eden intibâh ve faâliyet münhasıran hükûmetten beklenemez. Çünkü hükûmet velâyet-i âmmesinin ta'yîn ettiği hudûd hâricine çıkamaz. İctimâî ve zümrevî mesâil; hükûmetten ziyâde cemâat ve zümrelere âiddir.

Ahlâk ve hayât-ı milliyeyi ifsâd eden avâmîlin ta'yîn ve izâlesi, icâb eden irşâdâtın yapılması, milletin kadın erkek, hakikaten münevver olan tabakasına teveccüh eder. Bilhassa, kadınların irşâdı husûsunda müessir faâliyetinde bulunmak vazîfesi güzîde hanımlarımıza âiddir. Çünkü kadınlığın bütün inceliklerini takdîr ederek ona göre telkînâtta bulunabilecek ancak hanımlar olabilir.

Memleketin yüksek ve necîb âilelerine mensûb bazı faziletkâr hanımların bu husûsda faâliyetinde bulunmak üzere bir cem'iyet teşkiline başlamakta olduklarını büyük bir meserretle istihbâr ediyoruz. Müslüman kadınlığını yâr ve ağıyâr nazarında düşüren menfî gayretlere karşı, azim ve îmânla mücehhez müsbet bir faâliyete ciddî bir ihtiyâc vardı.

Bu ihtiyâcî takdîr ve icâbâtını tatbîk edebilecek fazilet

ve irfânla müzeyyen müslüman hanımlarının mevcûd olduğunu görmekle müftehiriz. *Sebîlürreşâd*'ın 423-24 numaralı nüshasında intişâr eden (Hâlîde Nusret) Hanımefendi'nin makâlesi vaz'iyet-i hâzıra karşısında elîm acılar duyan hassâs ve mütefekkir, faziletkâr müslüman hanımlarının; hamd olsun; nâdir olmadıklarını gösteriyor.

İslâm hanımlarının Müslümanlık dâiresinde dînî, ahlâkî ve ictimâ'î i'lâsına çalışmak üzere bir cem'iyetin teşekkülü, bugünün en mübrem ihtiyâclarındandır. Fakat, bu ihtiyâcın te'mîn edilebilmesi için esâslı bir program, sarsılmaz bir azim ile işe başlamak icâb eder.

Şimdiye kadar memleketimizde birçok cem'iyetler teşekkül etti. Pek parlak nizâm-nâmeler neşredildi. Fakat; maatteessüf; bu cem'iyetlerden bir çoğu, hiçbir şeye muvaffak olamadan sönüp gitti.

Çünkü cem'iyet a'zâlarından bir çoğu, azim ve îmân ile işe atılmamışlardı. Nizâm-nâmelerdeki parlak maddeler, kâbiliyet-i tatbîkiyesi olmayan arzulara tercümân oluyorlardı.

Halbuki, bir cem'iyetin pâydar olabilmesi için, yalnız hüsn-i niyyet kâfi değildir. Cem'iyete gireceklerin ve bilhassa hey'et-i fa'âlenin, münevver oldukları kadar, müşkilât karşısında yılmaz azimkâr ferdlerden müteşekkil olması icâb eder.

Cem'iyetin programı da; hakîkî ihtiyâca göre tertîb ve yapılabilecek mevâdda hasr edilmedikçe, kâbiliyet-i tatbîkiyyeyi hâiz olamaz.

Bu ulvî teşebbüsde rehberlik vazîfesini deruhde eden hanımefendilerin bütün bu husûsları der-pîş etmiş olmaları, muvaffakiyetleri için bir berâat-i istihlâldir.

MEYHÂNELER HAKKINDA

Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi yeniden meyhâne açılmaması hakkında gazetelere şu tebliği vermişti:

“Pâyitahtta müskirât fûrûht eden mahallerin ade-di yevme fe-yevmen tekessür eylemekte olduğundan fîmâ-ba'd askerle sivillerin sıhhatlerini ihlâl eden bu gibi müesseselerin küşâdına hangi milletten olursa olsun müsâade edilmeyeceği ve bu emr-i kat'îye muhâlif her kim hareket edecek olursa müessesesi sûret-i kat'iyede seddolunacağı gibi mevki'-i fûrûhta vaz' eylediği meşrûbât dahi müsâdere kılınacağı i'lân olunur.”

Memleketimizin en vahîm derdlerinden birini içki ibtilâsı teşkil ettiği ma'lûmdur. Dünyânın her tarafında içkilerin tahrîbâtı nazar-ı dikkate alınarak milletleri ümmü'l-habâisden kurtarmak gâyesiyle cem'iyetler teşek-

kül etmiş, bazı hükûmetler de içkinin i'mâl ve fûrûhtunu kat'iyen men' ederek milletlerini bu muzır, bu habîs düşmandan kurtarmak husûsunda pek mühim icrâatta bulunmuşlardır.

Bizim dinimiz müskirâtı kat'iyen tahrîm etmiş, Risâlet-penâh efendimiz müskirâtı içeni de, satanı da, alanı da tel'in etmiş, asırlarca içki beliyesi İslâm diyârına uğramamışken bugün bu İslâm memleketinin müskirâta ibtilâsı, müskirât tahrîbâtına sahne teşkil etmesi ne elîm bir şeydir.

Dünyânın her tarafında içki tahrîbâtına karşı cem'iyetler teşekkül ediyor, fakat maalesef memleketimizde içki pek müdhîş tahrîbâtta bulunduğu halde böyle bir teşebbüste bulunulmuyor. Bulunmadıktan mâadâ günden güne dâire-i sirâyetini tevsî' eden [107] meyhâne-lerin taklîli için zerre kadar gayret gösterilmiyor. Şurada burada bu menâbî'-i levs ü fücûr harîm-i mukaddesâtımıza kadar, câmi'lerimizin yanı başına kadar yaklaşıyor. Müskirâta ve meyhânelere en ziyâde düşman olan semtlerimize bile dâhil oluyor. El-hâsıl bu belâ gittikçe büyüyor. Fakat hiçbir mukâvemete dūçâr olmuyor. Polis Müdîriyet-i Umûmiyesi'nin bundan böyle meyhâne açtırılmayacağı hakkında matbûât ile neşrettiği tebliğden anlaşıldığına göre meyhânelerin sirâyeti tevakkuf edecektir. Meyhâne küşâdının tevkîfiyle içki illetinin müteessir olmayacağı bedîhîdir. Ancak bu illeti tedâvîye sarf olunacak himmetlerle ondan kurtulmak kâbilidir. Binâenaleyh içkiyi kaldırmak cem'iyetlerinin memleketimizde teşekkülüne ve icrâ-yı faâliyyete başlamasına çalışmak bir vazîfedir. *Sebîlürreşâd* bu vazîfe-i muazzamanın ifâsı uğrunda ibzâl-i mesâiden geri kalmayacaktır.



AHVÂL-İ SİHHİYYE HAKKINDA

“*Vakîf*” gazetesi muharririnin Sıhhiye Müdür-i Umûmîsi Abdullah Cevdet Bey'le icrâ ettiği bir mülâkâtta memleketimizde icrâ-yı tahrîbât eden hastalıklar hakkında ahz ettiği ma'lûmâtta frengi hakkında şöylece beyân-ı mütâlâa olunuyor:

“Bizi en ziyâde meşgûl eden frengi hastalığı hiçbir zaman bugünkü kadar vâsî' tahrîbât yapmamıştır. Bütçenin ve tahsîsâtın azlığına rağmen gerek taşrada ve gerek pâyitahtta bu hastalığın önüne geçmeye son derece gayret ediyoruz, İstanbul'un muhtelif yerlerinde dispenserler açtık. Buralara mürâcaat eden hastalar meccânen tedâvî olunuyor. Frenginin en mühim âmil-i sirâyeti serbest kadınlarla münâsebât-ı gayr-i meşrûa olduğu için bunlar her hafta muâyeneye tâbi' tutularak kendilerine birer vesîka verilmesi usûl ittihâz olunmuştur. Bu usûlün

ta'mîm ve takviyesi için çalışıyorum. Serbest müslimele- re vesîka verilmemesi için hükûmetin bir karârı olduğu söylendi ise de bu bâbda bir resmî tebliğ olmadığı gibi böyle sırf ihtisâsî olan mesâil ile mehâfil-i âliyyenin meşgûl olmasının doğru olmayacağı zannındayım. Bir memlekette devletin makâmât-ı âliyyesi îcâbât-ı sıhhiyyesini ta'yîn ile iştigâl etmez. Binâenaleyh bu usûlün hayât-ı ırkımız nâmına her halde muhâfaza edilmesi lâzımdır.”

Sıhhiye müdür-i umûmîsinin hülâsa-i beyânâtı memlekette frengi fuhuştan dolayı intişâr ediyor, fâhişelere vesîka verilmek ve muâyeneye tâbi' tutmakla bu hastalığın önüne durmak kâbilidir. Bu tedbîre mürâcaatla memleket bu meş'ûm illetten kurtulacağından hayatımız nâmına buna tevessül olunmak iktizâ ediyor. Sıhhiye Müdür-i Umûmîsi Abdullah Cevdet Bey'in bu husûsda ihtisâs-ı salâhiyyetine istinâden tensîb ettiği bu tedbîrin sakâmetini nazar-ı i'tibâra almak ve böyle bir tedbîr-i sakîmin netâyic-i vahîmesinden memleketi kurtarmak için memleketin Meşihat, Sadâret, nezâret gibi makâmât-ı âliyyesi müdâhâleden men' olunca artık kimseye ağzını açmak düşmezdi. Ne çâre ki memleketin hayatıyla, sıhhatiyle ve her şeyiyle cidden alâkadâr olan evlâd-ı vatan bu gibi icrâata karşı sükût etmezler. Abdullah Cevdet Bey'in ihtisâs nâmı altında tervîc etmek istediği tedâbîr-i sakîme ile mücâdele etmekten fâriğ olmazlar.

Ma'lûm olduğu üzere zinâ şer'an harâmdır. Şeriat-ı mutahhara zinâyı kat'iyen tahrîm, zânî ve zâniyelere cezâlar tertîb etmekle ehl-i İslâm arasında emrâz-ı zühreviyyenin adem-i intişârı için en müessir çâreyi bulmuş ve tatbîk etmiş olduğu gibi hayât-ı âileyi takviye ve tathîr eylemiştir. Zinânın kökünü kazımakla emrâz-ı zühreviyyenin önünü almak kâbil olduğu herkesin her zamanda tasdîk edeceği bir hakikat-i sâbitedir. Ancak bu usûl-ü tatbîk etmekle hem emrâz-ı zühreviyyeyi istisâl, hem âile hayâtını takviye ve bilhassa memleketin en müdhîş derdini, en vahîm yarasını teşkil eden killet-i nüfûsa çâre-sâz olmak kâbilidir. Bu husûsda zerre kadar tereddüd edecek bir sâhib-i idrâk tasavvur edemeyiz. Mâdem ki bu illet-i müdhîşenin –sıhhiye müdür-i umûmîsinin i'tirâfıyla da sâbit olduğu gibi– menba'-ı sirâyeti zinâdır. O halde onun menbaini kurutmaya çalışmak ondan kurtulmak için en ma'kul çâre olduğu âşikâr iken Abdullah Cevdet Bey bu usûl-ü ta'kîb edeceği yerde niçin zinâyı resmen himâye etmek, zânî ve zâniyelerinistirâhatini te'mîn etmek yolunu ta'kîb ediyor. Ve bu usûl-ü ta'kîb etmekle memleketi frengi tahrîbâtından kurtaracağını nasıl tevehhüm ediyor. İlletin menbaı bu müdhîş zehiri o menfûr fiili irtikâb edenlere aşulamakta devâm edecek; fakat ara yerde makâm-ı Hilâfet'in haysiyet-i İslâmiyyesine kuvvetli bir darbe indirilecek. Çünkü makâm-ı Hilâfet'in

vazîfesi hiçbir vakit zinâyı tervîc etmek değildir. Makâm-ı Hilâfet'in zinâyı resmen tanınması, onun fâillerine karşı lâ-kayd kalmaktan ziyâde himâyekâr bir vaz'iyet ahz etmesi Hilâfet-i İslâmiyye için silinmez bir lekedir. Abdullah Cevdet Bey nâsiye-i Hilâfeti böyle bir leke ile şâibedâr etmek istiyor. Maamâfih yine muslih görünmekten tegâfûl etmeyerek vâdî-i fuhşa sülûk eden müslimelere vesâik-i zinâyı dağıtmakla hayât-ı ırkîmizin kurtulacağını iddiâ ediyor. ¹وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (مُضْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ) Halbuki hudûd-ı ilâhiyyeyi icrâ ve hukûk-ı ibâdî sıyânetle mükellef olan makâm-ı Saltanat ve Hilâfet zinâyı men' ederek, zinânın irtikâb olunmaması için her türlü takayyüdâtta bulunarak memleketin emrâz-ı efrenciyyeden kurtulmasına gayretle mükellefdir. Ancak bu mükellefiyet hakkıyla icrâ olunduğu takdîrde memleketin halâs ve necâtı muhtemeldir.

Esâsen fuhuş vesîkalarının takviye ve ta'mîmine çalışan Abdullah Cevdet Bey'in ta'kîb ettiği usûlün sakâmetine vesîkaların kadınlara hasr edilmesiyle zâhirdir.

Emrâz-ı zühreviyyeden sâlim olduğu bil-muâyene sâbit olarak icrâ-yı fuhşa dâir vesîka alan bir kadın emrâz-ı zühreviyyeden sâlim olup olmadığı [108] mechûl olan bir erkekle icrâ-yı fuhş edecek. Ve ihtimâl ki ondan telakkuh edecek. O vakit fâhişe, zânîlerin ezvâkını tatmîn etmek sâhasından çekilecek, tecrîd edilecek. Halbuki o bil-muâyene hastaliksız olduğu sâbit olan vesîkali kadına o illet-i meş'ûmeyi telkîh eden zânî erkek diğer zâniye kadınlara da telkîh-i emrâz edip duracak. Buna karşı hiçbir şey yapılamayacak. Fâhişelerin hastaliksız olması için vesîka usûlünü ta'mîm ve takviyeye çalışan Abdullah Cevdet Bey zânî erkeklerin de hastaliksız olması için, fâhişelerin de emniyet tahtında icrâ-yı fuhş etmeleri için zinâ etmek isteyen erkeklere vesîka dağıtması lâzımdır ki her iki taraf da birbirinden emîn olsun. Vesîkaların sırf kadınlara hasrıyla emrâz-ı zühreviyyenin önüne durmak kâbil değil, bilakis vâdî-i fuhşa sülûk eden kadınları hastalıklara ma'rûz bırakarak sefâletlerini kat kat arttırmaktan başka bir ma'nâyı müfid değildir.

Görülüyor ki sıhhiye müdürünün ta'kîb ettiği yol zerre kadar bir fâideyi hâiz olmadıktan mâadâ bilhassa zânî erkeklerin menfaatine fâhişe kadınların tezyîd-i sefâletine hâdimdir. Hele bununla frengi tahrîbâtına karşı durmak değil, bu tahrîbâtı kat kat artırıyor. Binâenaleyh bu memlekete hizmet ancak şerîat-i mutahharanın evâmiri ni icrâyâ vâbestedir.

Frengi ve emrâz-ı efrenciyyenin kâffesinden kurtulmak ancak zinâyı men' etmekle kâbildir. Makâm-ı Hilâfet ve hükûmetin vazîfesi budur. Abdullah Cevdet Bey makâmât-ı âliyyenin bu işle meşgûl olmaması iktizâ

ettiğini söylüyor. Demek istiyor ki Şeyhülislâm Efendi hazretleriyle evkâf nâzır-ı muhtereminin, Ali Rıza Paşa hazretlerinin ve bu bâbda Meclis-i Vükelâ'da beyân-ı mütâlaâtta bulunan diğer zevât-ı kirâmın bu sakim ve vahîm tedâbîre karşı i'tirâzları nâ-becâdır.* Halbuki Abdullah Cevdet Bey aldanıyor. İhtisâs nâmı altında fesâdın intişârına bilhassa bu makâmât-ı âliyyenin mâni' olacağı pek bedîhîdir. Bizim bâdî-i tehayyürümüz olan cihet liyâkatsizliğini kendi diliyle ve ef'âliyle takrîr eyleyen bu gibi me'mûrların erbâb-ı ehliyet ve istihkâk ile istibdâl olunmamasıdır. Memlekette erbâb-ı liyâkate karşı bundan bed-ter bir küfrân olmaz. Haysiyet-i İslâmiyyeyi istihkâr eden, ıslâh nâmı altında umûr-ı milleti ifsâd eden nâ-ehillerin bu hükûmet-i İslâmiyye'de bir istinâdgâh bulmaları ağrebdir. Her halde makâm-ı Hilâfet-i seniyye ve hükûmet-i İslâmiyyemiz bu husûsâtı kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra alarak umûr-ı sıhhiyyemizi erbâb-ı liyâkate tevcih etmesini ve bu gibi nâmûs-şiken, muzır tedâbîrin hemen önünü almasını bekleriz.

* * *

Memleketin en mühim mesâil-i hayâtiyyesine varıncaya kadar bütün hâdisâtı lâ-kayd bir nazar-ı istihfâf ile telakkî i'tiyâdında bulunan *Akşam* gazetesi bu mes'ele hakkında da birkaç müstehzî cümle ile vazîfe-i irşâdiyyesini ifâ etmiş oluyor! *Sebîlürreşâd* muharrirlerinden kısm-ı a'zamının Fâtih civârında ikâmet ettiklerini kayd eden ve *Sebîlürreşâd* düşüncesine sellemehü's-selâm bir taassub düşüncesi hükmünü veren *Akşam* gazetesi muharrirlerinden kısm-ı a'zamının Beyoğlu civârında ikâmet buyurdıklarını ve bu gibi mesâil ve husûsâtta tabîatiyle mübâlâtsiz bulunacaklarını elbette takdîr etmeyecek kadar nezâketsizlik gösterecek değiliz. Bununla beraber hayât-ı memlekete tealluk eden bu gibi mesâil-i hatîrede olsun bu kadar istihfâfkârâne beyân-ı mütâlaâtta bulunulmasına hayret etmekten yine kendimizi alamadık...

[HİRİSTİYANLIK VE CEM'İYET-İ AKVÂM]²

* * *

* Abdullah Cevdet Bey'in meslek-i ma'lûmunu tervîc eden "*Yirminci Asır*" gazetesi indî tahkîkâtını sâha-i hakîkate isâl eyleseydi bu husûsda Meclis-i Vükelâ'da cereyân eden müzâkerâttan ve dermiyân edilen i'tirâzât-ı şedideden haberdâr olurdu da edeb ve nezâhetle gayr-i kâbil-i te'lîf ta'rîzâtta bulunmaktan tevakkî ederdi.

² Makale başlığı ve yazar ismi metinde yoktur. Kapaktan alınmıştır. İki buçuk sayfa kadar tutan bu makale Sansür tarafından çıkarılmıştır.

¹ Bakara, 2/11-12.

* * *

* * *

[109]

* * *

* * *

[110]

* * *

* * *

* * *

* * *

[Şeyh Müşir Hüseyin el-Kıdvâî]

* * *

[111] **TÜRK, ARAP, KÜRD**

Saltanat-ı Osmanıyyeyi teşkil eden erkân-ı esâsiyye bu üç ümmet-i İslâmiyyedir. Aynı din ile mütedeyyin, aynı his ile mütehasis; siyâsî, iktisâdî her türlü menfaatte müşterek, el-hâsıl gerek bu âleme âid, gerekse âhirete müteallık ne varsa hepsinde müttehid olan bu akvâm-ı İslâmiyyenin arasında zerre kadar bir ayrılık, gayrılık bulunmaması kadar tabîi bir şey yoktur. Bunların arasında uhuvvet fikri o derece hâkimdir ki “Tehâlûf-i menâfi” veyahud “mutâlebe-i hukûk” nâmı altında bir mücâdele kat’iyyen vukû’ bulmaz. Muhît-i İslâm her kavmin isti’dâd ve kâbiliyetini en serbest inkişâflara mazhar ederek ve bu münkeşif kâbiliyetleri âhenkleştirerek hepsini bir gâyeğe hâdim eyler.

Binâenaleyh her bir kavmin kâbiliyeti diğer kavmin kâbiliyetini ikmâl ve te’yîd eder. Ve bunların hepsinden öyle bir küll-i mümtezic teşekkül eyler ki bunu ayırmak kâbil değildir. Medeniyet-i İslâmiyye, iftirâk ve inkisâmı gayr-i kâbil bu küllün eseridir.

Saltanat-ı Osmanıyyeyi teşkil eden erkân-ı esâsiyye de böyledir. Türk, Arap, Kürd bu küllün, nâ-kâbil-i inkisâm eczâsıdır. Türk, Arap, Kürd milliyeti yoktur. Bunların ve sair akvâm-ı İslâmiyyenin milliyeti birdir. O da İslâm! Müslümanlık, akvâm-ı İslâmiyye arasından, kavmiyetin dalâletlerini hurâfelerini, taassublarını ve hod-kâmlıklarını izâle etmiştir. Küre-i arzın her hangi kıt’asında sâkin ve her hangi kavmine mensûb olursa olsun bir müslüman meselâ sahâbe-i kirâmdan Selmân-ı Fârisî, Süheyb-i Rûmî ve Hâlid bin el-Velîd’i zerre kadar tefrîk etmez, hepsini aynı derecede ta’zîm ve tebçîl eder. Birisinin Acem, diğerinin Rûm, ötekini Arap olmasından dolayı birine karşı daha fazla temâyül, daha fazla hürmet göstermek hiçbir vakit aklına gelmez, her birinin kadrini Müslümanlığa ne derece hizmet etmişse o derece i’lâdan başka bir şeyi düşünmez. Yine bir müslüman Hazret-i Ömer’i benimsediği kadar Salâhaddîn-i Eyyûbî’yi ve Sultân Selîm-i Evveli benimser. Birisinin Arap, diğerinin Kürd, ötekini Türk olduğu hâtırına gelmez. Bunların hepsi onundur. Bunların her birisine mertebesine göre, hürmet eder. Bunların her birisi, eseri derecesinde rûhunu tehyîc eder.

Dün bu nasıl böyle idiyse, el-ân da öyledir ve dâimâ öyle kalacaktır. Bugün Osmanlı Devleti’nin zimâm-ı idâresi bir Arap sadrâzamının elinde, yarın bir Türk’ün bir Kürd’ün veya bir Arnavud’un uhdesinde bulunur. Bunun böyle olmasında câlib-i dikkat bir şey yoktur. Çünkü hepsi de birdir. Hepsinde de müslümandır. Ve müslümanların her husûsu da böyledir.

Müslümanlar arasında hâkim ve mahkûm, gâlib ve

mağlûb, hiçbir millet, hiçbir ferd yoktur. Hepsinde de aynı hukûktan müstefid ve aynı vezâifile mükellef olurlar.

Hakikat işte bundan ibârettir! Hiçbir kimse hiçbir hâdise, hiçbir tazyîk bu hakikat-i kat’iyyeyi, bu hakikat-i ebediyyeyi ne tahrîf edebilir, ne tezkîb ve tehvîn!

Böyle olmakla beraber son zamanlarda bu hakikate tekrar hücum olunduğu görüyoruz. Vâkıâ bu hakikate hücum edenler onu takdîr edebilmek iktidârını hâiz kimseler değildir. Ve binâenaleyh hücumlarının semeredâr olamayacağından âgâh olmamakta ve nâil-i menfaat olmak ümîdiyle boş yere fedâkârlık etmekte iseler de bizim bu hakikati i’lân ve izâh etmemiz, ehl-i İslâm için bu hakikatin lâ-yetegayyer olduğunu bütün âleme bilhassa sulh konferansına arz ve amîk anlatmamız iktizâ ederdi. Maalesef ne matbûâtımız bu hakikati anlatmak gayretinde bulundu, ne de sulh konferansına giden ricâlimiz onu anlatabildi!

()¹ ifrât ile hayâlperverlik ile ithâm olunduk. Araplar nâmına, Kürdler nâmına söz söylemeye salâhiyetdâr olmadığı gibi sözler sahâif-i matbûâtta görüldüğü gibi Dörtler Meclisi’nin muhtıramıza verdiği cevâbda mağlûbiyetimizden dolayı idâremiz altında bulunan akvâmın ta’yîn-i mukadderâtı gâliblere teveccüh ettiği beyân olundu.

Evet, biz hakikaten mağlûb olduk. Bunu i’tirâf etmek elde değildir. Mağlûbiyetin cezâsını çekmek, gâlibiyete ser-fürû etmek mevkiindeyiz. Bunların hepsi doğru.

()² İşte bu doğru değil. Murahhaslarımızın muvaffakiyetsizliği de bu noktanın izâhını noksân bırakmalarındadır. Bundan dolayıdır ki “Tan” gazetesi 3 Temmuz târîhli nüshasında murahhaslarımızın avdeti münâsebetiyle yazdığı makâlde ber-vech-i âtî beyân-ı mütâlâa ediyor:

“1913 senesinden beri müslümanların ekseriyette bulundukları eyâlâtta ibâret küçülmüş bir hükûmet hâline gelen Osmanlı İmparatorluğu son harb esnâsında iki kısma ayrılmıştı ki bir tarafda hükûmet-i Osmanıyyenin artık siyâsî ve askerî hiçbir hükûm ve nüfûz icrâ edemediği ve müslümanların garb nüfûzundan tamâmıyla âzâde olarak kendi reîs-i dînîlerini intihâbda serbest olmaları lâzım gelen Arap ülkeleri vardır. Diğer taraftan ise bir Türk, Kürd ekseriyeti ile meskûn havâlî vardır. Tabîidir ki bu ekseriyet Kürdlerin Türkler ile beraber yaşamak arzusunun ızhâra mütevakıfıdır ki Kürdlerin buna hâhişker olmaları pek müsteb’ad değildir.”

Tan’ın bu sözlerinden pek vâzih olarak anlaşılıyor ki Araplar hakkında sarf olunan sözlerin Kürdler hakkında sarf edilmemesine en mühim sebep Kürdlerin sâkin ol-

¹ Buradan altı yedi kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan altı yedi kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

duğu vilâyâtın harb esnâsında işgâl-i askerî altına alınmamasıdır. Bir de *Tan*'ın ta'bîriyle Arapların hükûmet-i Osmaniyyenin nüfûz-ı siyâsî ve askerîsinden âzâde olması düvel-i mü'telifenin Suriye ve Irak'ı işgâl-i askerî altına almasından münbaisdir ki oralarda olsa olsa düvel-i mü'telifenin nüfûz-ı siyâsî ve askerîsi bulunabilir. Halbuki hükûmet-i Osmaniyyenin bu yerlerde öyle mütehakkim, nüfûz-ı askerî ve siyâsîsi yoktu. Her hangi hükûmetin öz vatanında cârî olan nüfûzu vardı. Ve bundan dolayıdır ki *Tan*'ın [112] zannettiği gibi bu nüfûz dûçâr-ı inkîtâ' olmamıştır. Bugün, bu nüfûz maddeten devâm etmiyor. Fakat ma'nen dâimdir. Hükûmet-i Osmaniyye Türk hükûmeti demek değil ki ecnebîlerin bir yere girmesiyle nüfûzu hitâma ersin. Hükûmet-i Osmaniyye demek vatan-ı Osmaniyyenin hükûmeti demektir. Ve bu hükûmeti teşkil ve te'yîd eden, Arap, Türk ve Kürd'dür. Hattâ diğer anâsır da. Binâenaleyh Arap ülkeleri işgâl-i ecnebîye dûçâr olmakla kendi öz hükûmetinden ayrılmış, bil-mecbûriyye hükûmetinden cüdâ düşmüş bulunuyor. Nitekim bundan otuz yedi sene mukaddem cism-i devletten ayrılan bir ülkede de bu kadar senelerin geçmesine rağmen oranın ahâlisi hep kendi hükûmetlerine, yani hükûmet-i Osmaniyyeye kavuşmak emelini beslemektedirler. Bu pek tabîî his yukarıdan beri tesbît ettiğimiz hakîkatın tecelliyât-ı ulviyyesidir. Mecbûrî ayrılımlar hep bu hissi takviye ediyor.

Meselâ Mısır Müslümanlık'la müşerref olduktan sonra (255) sene-i Hicriyyesi'ne kadar teâkub eden düvel-i İslâmiyye'nin zîr-i idâresinde yaşadı. Ondan sonra Mısır Devlet-i Tolûniyye, Devlet-i İhşîdiyye, Devlet-i Fâtîmiyye, Devlet-i Eyyûbiye, Memâlik Devleti, Devlet-i Osmaniyye idâresi altında yaşadı. Ondan sonra bir müddet Napolyon Bonapart'ın hamlesine ma'rûz kaldı. Ondan sonra İngiltere tarafından işgâl edildi. Bu bin üç yüz senelik her gününü Mısır müstakil olarak,¹

* * *

Binâenaleyh bir devlet-i İslâmiyye olsun da müessisleri ister Türk, ister Kürd, Arap, Çerkes, Acem ne olursa olsun müslümanlar o devletin zîr-i idâresinde hür ve müstakil yaşarlar. Akvâm-ı İslâmiyye birbirinin hürriyetini te'yîd, istiklâlini te'mîn ederler ve hep bir yaşarlar.²

* * *

¹ Buradan dört satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan bir buçuk satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Tan gazetesi daha ileri giderek Arapların garb nüfûzundan tamâmıyla âzâde olarak reîs-i dînîlerini intihâbda serbest olmaları lâzım geldiğini beyân ediyor. Müslümanların reîs-i dînîsi Halîfe-i İslâm'dır. Bütün müslümanların halîfesi birdir. Hilâfet taaddüd etmez. Halîfe-i İslâm'ın vazîfesi hukûk-ı müslimîni muhâfaza, hudûd-ı ilâhiyyeyi icrâdır. Arapların emîrû'l-mü'minîn³

* * *

bundan böyle bizim en mühim vazîfemiz bu mes'eleyi tenvîr ile Avrupa'ya anlatmaya gece gündüz çalışmaktır.

Evet, herkes bilmelidir ki saltanat-ı İslâmiyye'nin kuvvetine bir zaman için zaaf ve tezelzül târî olabilir; fakat onun bütün ehl-i İslâm'ın kalbinde yaşayan hâkimiyeti ebed-devâmdır!

Ömer Rıza

MÜHİM BİR ESER-İ DİNÎ

En muğlak mebâhis-i ilmiyyeyi müstesnâ bir irfânla tedkîk, anlaşılması en müşkil mesâili selîs ve muknî' bir ifâde ile tebyîn etmekle mümtâz olan Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi hazretlerinin ahîran "*Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi*" ünvânı altında pek kıymetdâr bir eser-i fâzılâneleri intişâr eylemiştir.

Rusya müslümanları arasında pek ziyâde iştihâr eden; son zamanlarda ismi memleketimizde de dînî müceddidler sırasında zikr edilmeye başlayan Kazanlı Musa Bigiyef Efendi'nin "*Rahmet-i İlâhiyye Bürhanları*" nâmındaki eseri hakkında intikâdâtı hâvî olan bu kıymetdâr kitâbın vâsî' bir irfân ve tetebbu' mahsûl olduğu daha ilk nazarda tecellî ediyor.

Müellif-i fazîletperver, mukaddimede kârî'lerini irşâd için Musa Bigiyef Efendi'nin mesleğini esâslı bir sûrette teşrih ettikten sonra, hulûd ve mağfiret gibi muğlak noktaları, hayret-bahş bir kuvvet ile îzâh eylemiştir. Rahmet

³ Buradan dokuz satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

âyetlerinin teşrîhinde vâsî' bir irfânın ne ulvî tecelliyât izhâr edebileceğini göstermiştir.

İlmî mesâilin, âdâb-ı münâzara dâiresinde, nezîh ve vakûr bir ifâde ile ne sûretle intikâd edileceğinin bir şâh-eseri olan bu kıymetdâr kitapta, Musa Bigiyef Efendi'nin, âsâr-ı ilmiyyeleriyle değil yalnız âlem-i İslâm'da, belki bütün cihân-ı irfânda pek büyük bir mevki'-i ihtirâm kazanmış olan eslâf-ı izâm hakkındaki ta'rîzlerinin haksızlığı meydana konulmuş, ahlâfın eslâfa karşı med-yûn olması iktizâ eden âsâr-ı minnetdârî bir hiss-i necî-

bâne ile izhâr olunmuştur.

Pek çok hakâik-ı dîniyyeyi ihtivâ eden bu kıymetdâr eseri kâri'lerimize ehemmiyetle tavsiye ederken, müellif-i muhtereminin de bu gibi müellefât-ı dîniyye ile âlem-i İslâm'ı irşâd ve tenvîre muvaffak buyurulmasını bârgâh-ı ulûhiyyetten niyâz eyleriz.

Fiâtı altmış guruştur. Taşra için posta ücreti iki guruştur. İdâ-rehânemizde satılmaktadır. Toptan almak isteyenler Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi Müdürü Mehmed Ali Bey'e mürâcaat edebilirler.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruştur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsar
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

24 Temmuz 1919

25 Şevvâl 1337

Perşembe

24 Temmuz 1335

Cild: 17 - Aded: 431-432

TERAKKÎ EDELİM, FAKAT MÜSLÜMAN KALMAK ŞARTIYLA...

Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin ahîren intişâr eden *Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyyesi* ünvânlı eser-i fâzılânelerinin hâtimesidir:

Son zamanlarda, alel-umûm müslümanların mad-diyâtını zebûn eden Avrupa terakkiyât-ı medeniyyesi bir çok mütefekkirînimizin ma'nevîyâtında da tahrîbât icrâ etmiş olduğu için, münâzırım da fikrindeki hürriyete ve zâtındaki ulüvv-i himmete rağmen bu maraz-ı sârînin te'sîrinden âzâde kalamamıştır. Yani Avrupa'nın terakkiyât-ı hâzırası o derece gözünü doldurmuş ki nev'an-mâ kudret ve azamet-i ilâhiyyeyi unutturmuştur, kavî ve müterakkî gördüğü Avrupalıları bizim ile ölçmekten hâtırında kalan hiss-i i'zam, kudret-i ilâhiyye ile ölçerken de muhâkemesi üzerinde hâkim olmaktan hâlî kalmamıştır. Bu hâlin te'sîri, münâzırımın üçüncü da'vâsına kadar kendini gösteriyor. Öyle ya, demiş: Her yerde sefil ve düşkün bir halde bulunan müslümanların dini hak olsun da şa'saa-i terakkiyâtıyla gözleri kamaştıran milletlerin dini ve hattâ dinsizliğe de şâmil olan ictihâd ve i'tikâd hak olmasın, bu ne kadar garîb ve ma'kûs bir şey!

Zavallı ve ma'sûm Müslümanlık! Mensûbîninin acz ü zilletiyle yine sen mi ithâm ve muâheze olunuyorsun? Ve biz, duygusuz ve hayırsız müslümanlar! Kusûrumuzun cezâsını, dünyâda çektiğimiz sefâletle geçirmiş olabilseydik de hâl-i esef-iştimalimizle Dîn-i İslâm'a, hattâ kendi aramızdan söz getirmekte olduğumuzun cezâsını da âhirette ayrıca çekmeseydik. Beri tarafda, ey içimizden halâşkâr kisvesine bürünerek meydana çıkan cesâretli gâfiller! Müslümanların kendilerini ıslâh ve i'lâya gücü-

nüz yetişmediği için, vazîfe-i asliyyenizdeki aczinizin intikâmını Dîn-i İslâm'dan mı almak istiyorsunuz?

نُرْقِعْ دُنْيَانَا بَتَمْرِيقِ دِينِنَا - فَلَا دِينُنَا يَبْقَى وَلَا مَا نُرْقِعْ*

mıs-dâk-ı celîlince, müslümanların terakkilerine, fazla müslümanlıkları, taassubları mâni' oluyor, zu'm u zehâbında bulunan sizlere te'mîn ederim ki bugünkü müslümanların Müslümanlık'daki tedennîleri dünyâca olan tedennîlerinden kat kat ziyâdedir. Ne olurdu, hastalığın esbâbını biraz da bu cihetlerde arasaydınız. Müslümanların sukût ve inhitâtını, en âlî ve en mükemmel bir dine vâris oldukları halde muktezâsınca hareket etmemek veyahud o şeh-râh-ı hidâyetten öteye beriye sapmak sûretiyle kad-rini bilmemelerinin cezâsına atf edemez misiniz? İnsanlık nazarında bir fazîlet-i müktesebe olamamak i'tibârıyla yekdiğerinden fark ve imtiyâzı hâiz olmayan milliyetlerle, aynı topraktan ibâret bulunan vatan his ve gayreti lâzım ve mukaddes tanındığı halde din hissi, din gayreti, din izzet-i nefsi lâzım değil midir ki müslümanların dinlerini bozmadan adam edilmeleri çâresine bakmakla kendinizi mükellef görmüyorsunuz? İbtidâ, Müslümanlığı müslümanlardan güzelce tefrîk ettikten sonra, Müslümanlığın değil de müslümanların, evc-i bâlâsına uzanamayarak

* Dinimizi kırparak onun parçalarıyla dünyâmızı yamalamaya çalışıyoruz. Bu sûretle dinimiz kalmadığı gibi yamalı olan dünyâmız da işe yaramıyor.

¹ Enfâl, 8/49.

uzaktan bakmakla iktifâ ettiğine sizin kadar müteessif olduğum o terakkiyât-ı medeniyyenin, o âsâr-ı bedîa-i beşeriyyenin, fakat Allah’a tealluk eden mesâil karşısında ne kadar kıymet ve ehemmiyeti vardır ki onun [114] câzibesinin verdiği kuvvet ve cür’etle Allah’ın dini üzerinde koşmaca oynamaya kalkışıyorsunuz. O derece şaşırmanız, beşer ne kadar kuvvet bulsa Allah nazarındaki hak ve bâtili alt üst edecek bir inkılâb vücûda getirmek iktidârından pek, pek uzaktır. Milyonlar, milyarlar teşkil eden ecrâmdan bir adedi, bir aded-i nâçizi olan arzın ancak sathının beş on noktasında karınca izi mesâbesinde arz-ı vücûd eden o âsâr-ı medeniyyeye nazarınız saplanıp kalmasın!

*Bir zerre demekse şu semâvâta göre arz
Nisbetle beşer etmelidir kendini yok farz*

Miskîn insan, başının içine Allah’ın nasıl koyduğunu henüz anlayamadığı akli ile bulduğu şimendüferlerini, otomobillerini, tayyârelerini bin misli sür’ate iblâğ etse yine yerinde saymak derecesinde kalan bu gibi vesâit-i nâkilesine mağrûr olup da kâinât kâfile-i seyyâresiyle yarışmak hevesine mi düşecek? ¹ *أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ* (من نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ) en küçük bir balık yaratmak, en büyük bir dretnot yapmaktan ve en âdî bir sinek halk etmek, en mükemmel bir jeplin icad eylemekten daha san’atlı olduğunu unutmasın. *إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ* –el-Hac–*

Sonra bir pirenin bir fil üzerine yapışmakla fili benimsemişi kabîlinden dersek aradaki farkı tamâmen göstermiş olamayacağımız sûrette, beşer, âsâr-ı mevcûdiyetiyle tutunmak istediği kürede ne kadar alâka peydâ edebilmiştir. Cirmi nedir, müddeti nedir, hayatı nedir ve nasıl bir pamuk ipliğine bağlıdır? Kâinâta tevcih edilen umûmî bir nazar, en azîm, en müteazzım bir adama, en küçük bir mikrop kadar mevcûdiyet hissesi ayırmaz, en şevketli bir hükûmete bir santimetre murabbai yer vermez. Müddeti bir demden, hayatı bir nefesden ibâret olan insan, henüz hâl-i hayâtında iken bile ale’t-tevâlî yirmi dört saat dünyâ ile alâkasını muhâfaza edemeyerek her gün, servetinden, âsârından, ilminden; iktidârından ayrılmak ve saatlerce başka bir âleme teslîm-i nefis eylemek mec-bûriyetindedir. *(وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا)* –Nebe’–**... Şimdiye kadar, Avrupa’nın terakkiyât-ı maddiyyesine bizi teşvîk eden müceddidlerimizin bir kısmı âdetâ: “Herifler dünyâlarını ma’mûr etmişler, bizim buna gücümüz yetmiyor,

yani dünyâmızı ma’mûr edemiyoruz, bâri âhiretimizi harâb edelim” ma’nâsını andıran bir tarîk-i nâ-hemvâr üzerine bizi teşvîk etmişlerdir.

Benim fikrime gelince: Bugünkü müslümanların, es-bâb-ı sefâlet ve inkirâzını tedkik maksadıyla ve mevzûu mesâil-i ictimâ’iyyeye âid olmak üzere yazmadığım ve belki sırf dînî ve ilmî bir mes’elenin münâzırım tarafından kabûl edilen tarîk-i meşrû’ ve mansûsu dâiresinde mütâ-laa yürütmek üzere kaleme aldığım şu eserimin yalnız bir noktasında husûle gelen sevk-i kelâmı tatmîn için şu kadar söylerim ki: Ben, müslümanların maddeten ve ah-lâken inhitâtını ve belki kısmen iflâsını inkâr edenlerden ve buna çâre-sâz olacak intibâh ve teceddüd yollarının önüne sed çekmek isteyenlerden değilim. Ancak, buna çâre olacak diye açıktan veya gizliden Dîn-i İslâm’ın tahrîb veya tahrîfine lüzûm gösterilirse o zaman ben, müslümanların bu hâl-i sefâlette kalmalarını, haklarında daha hayırlı görürüm. Ve bu sefâleti de yine hiç olmazsa Dîn-i İslâm’ın esâsına sâhib kalmış olmakla beraber ahkâmı ile âmil olmak husûsundaki kusûrlarına, gevşekliklerine karşı bir te’dîb-i ilâhîye haml ederek mütesellî olurum. Ve ben, müslümanların mes’ûd bir dünyâ yüzüne çıkmasını samîm-i vicdânımla arzu eylediğim hâlde, dinimizin üzerine basarak erişebileceğimiz yüksek dünyâya la’net ederim. Biz o yüksek dünyâya çıktığımız zaman, İslâmiyet de dest-i i’tisâmımızla farak-ı ihtirâmımızda bulunmalıdır. Hem bu sûretle hareket edersek yükseleceğimiz yere çıkarken bizliğinizi de beraber götürmüş olacağımız cihetle muvaffakiyet daha ziyâde kat’idir. Aksini yaparsak, daha i’tilâ hareketinde melezleşmiş olan bizler, çıkacağımız noktaya vâsıl olmadan kuvvetimizi zâyî’ etmiş olacağımız gibi farz-ı muhâl olarak şâhika-i emele yükselmek mümkün olsa bile o yüksekler, artık biz değil, bizden tenâsüh etmiş başkalarıdır. Bize yabancı olan o mahlûkların dünyâca saâdetlerine çalışmak borcumuz olmadığı gibi âhiretçe mes’ûliyetlerine iştirâk etmek de hiç işimize gelmez.

Yine ben, şimdiki ulemâ-i İslâm mevkiinde bulunanlardan bir çoklarının bu ünvân ile münâsebetleri olmadığını ve en muktedirlerinin de ilmen ve fikren ve hissen kifâyetsiz bir derecede bulunduğunu tasdik ederim. Fakat benim gibi işte o kifâyetsizlerden biri olan Musa Bigiyef Efendi’nin veya başkalarının vaktiyle ilm-i kelâm, ilm-i fıkhi vaz’ ve tedvîn eden ulemâ-i İslâm’ın mevki’-i bülendlerine hakâretler fırlatmaya kalkışmalarını kat’iyyen tecvîz etmem. Onlar, içinde bulundukları asrın ihtiyâcât-ı ilmiyyesine bâliğan mâ-belag galebe çaldılar. Onlardaki kudret-i ilmiyyenin; hiss-i vazîfenin onda biri bizde bulunsaydı belki biz de Dîn-i İslâm’ın “garîb” kaldığı bir zamanda bir parça yüzünü güldürebilirdik. Bizim gibi.

¹ Yâsin, 36/77.

* Allah’dan başka tapındıklarınızın hepsi toplansa bir sinek halk edemezler.” [Hac Sûresi, 22/73].

** Sebât, his ve hareketten men’ etmektir. Ve yahud ölüm demektir. Meyyite mesbût da denir. [Nebe’, 78/9].

Bu dinin ulemâsı idâdında bulunmaya lâıyk olmayan zavallıları görüp de, târîh-i İslâm'ın, kılıcı ile nâm bırakan eâzımdan binlerce daha fazla ulemâyâ mâlik olduğunu unutmamalı ve hele kifâyetsizliğine yani noksân-ı ilmi-ne fıkâdân-ı terbiyyesi munzam olmaktan başka bizden farkı olmayan Musa Efendi gibilerin sözlerine bakıp da eslâf-ı ulemâmız hakkında yanlış fikirlere zâhib olmamalı, Allah'dan korkmalı ve ilim ve din huzûrunda utanmalıdır. Yeni yetişen müslüman çocukları, sürü sürü Avrupa ulemâ ve hükemâsının isimlerini, menâkıb-ı şöhretlerini [115] hâfızalarında taşıyorlar. Bu hâl kâfi gelmiyormuş gibi üstelik bir de ulemâ-i İslâm'ın, bazı hâtırlarda kalan bakâyâ-yı nâmını kazıyıp çıkarmak için mezemmetlerini, kendilerine âdetâ meslek edinenler ve bunu da gûyâ Dîn-i İslâm'a hizmet şeklinde gösterenler bulunuyor!

ارى هذه الأيام قد صرن كلها. عجائب حتى ليس فيها عجائب

Hayır, hayır... Eslâf-ı kirâmın hizmetleri, ulüvv-i himmetleri, had-nâ-şinâs ahlâfın takdîrine arz-ı ihtiyâc derecesinden müteâlidir. Lâkin müslümanlar arasında, ulûm-ı İslâmiyye mebâhisinde herkese, istediğini söyle-

mek ve belki bu ilimleri okumadan bilmek hakkı verildiği ve yine, bu ilimlere mahsûs olmak üzere hatâ ile savâbın farkı aranılmadığı bir zamanda kütüphânelerin elden gelmez ki sâhiblerinin sükûta mahkûmiyetleri cihetiyle müdâfaadan mahrûm kalmış olan mücelledât-ı ilmiyyeyi çıkarsın da ortaya saçsın!

Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kâbiliyyetten

Evet, o büyük eslâfın verese-i ulûmu makâmında bulunan şimdikiler, acz ü fütûr içinde pûyân ve her türlü levmi-i lâime şâyândırlar. Bununla beraber, ilm-i dîne tarîk-i mahsûs-ı fennîsinden intisâb etmeyen veyahud dini, sırf dünyevî ve ictimâ'î bir mes'ele hâlinde tahlîle kalkışan müceddidlerin Dîn-i İslâm hakkındaki zarar ve hasârı işte bu kifâyetsiz ulemâdan fazladır. Bunu târîh-i İslâm gösterecek ve belki âlem-i İslâm'ın son senelerinde kısmen göstermiştir bile! Çünkü evvelâ, bu müceddidlerin, dinimizin hakikaten dostu veya düşmanı olduklarını ta'yîn edememekte ma'zûruz. Bunlar, daha sarîh bir çehre ile karşımıza çıksalar..

Mustafa Sabri

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂM'IN DİNİ: İSLÂM

- 4 -

Şu halde dine müterettib niam-i ilâhiyye ne gibi ni'metlerdir? – Dinin vaad eylediği ni'met, hâlık-ı yegâne olan Cenâb-ı Allah'ın her türlü ni'metine, nâ-mütenâhî ni'metlere şâmilidir, müslüman vezâif-i dîniyyesi hem niam-i dünyeviyyenin ve hem niam-i uhreviyyenin tarîkı, sebebidir. Nusûs-ı dîniyyede bunu takyîd ettirecek bir şey görülmediği halde ta'mîm ettirecek bir çok edille vardır. Ez-cümle müslümanların her namazın nihâyetinde duâ olarak okumaları mu'tâd olan رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا¹ âyet-i kerîmesi, hem dünyevî ve hem uhrevî metâlîbi ta'lîm buyuruyor. مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا² âyet-i kerîmesinde yalnız hars-i dünyevî kasd edenlerin nâil-i emel olacaklarını ve lâkin âhiretten nasîbedâr olamayacaklarını beyândan sonra hars-i âhireti kasd edenlerin, harsi müzdâd olacağını ve zımnında makâsıd-ı dünyeviyyelerinin dahi ihsân edileceğini gösteriyor ki bu da dinin her iki ni'meti câmi' olduğunu irâe ediyor. Bundan başka لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ³

(وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) gibi inzâr âyetleri de hem dünyevî ve hem uhrevî nokta-i nazarları ihtivâ ediyor. Bu bâbda daha bir çok edille-i dîniyye îrâdî mümkündür. Bundan dolaydır ki Dîn-i İslâm Kur'ân-ı azîmü's-şânî her iki maksadı ihtivâ eyleyen bir nazarla ta'kib etmelidir. Niam-ı âhiret bu âlemde insanlar için doğrudan doğruya mümkün olarak kâbil-i îzâh değildir. Niam-i dünyeviyye ise kısmen meşhûd ve kısmen kâbil-i kıyâsdır, bu sebeble Kur'ân'da niam-i ilâhiyye daha ziyâde dünyevî teşkilât ile îzâh olunmuştur. Ve İslâm'da asıl mezmûm olan cihet hayat ve niam-ı dünyeviyyeye hasr-ı maksad etmektir. Halbuki bu hasr insanın lehinde değil, aleyhindedir, çünkü niam-ı fâniyye-i dünyeviyye, niam-ı bâkiyye-i uhreviyyeye nazaran pek cüz'îdir. قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ⁴ Kur'ân hayât-ı dünyeviyyeyi bir çok âyâtta tasvîr etmiştir. Ez-cümle أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ⁵ âyeti hayât-ı dünyânın ta'rîfi gibidir ki oyundan, eğlenceden, tezyînâtan, insanların birbirleri arasında tefâhürden, emvâl ve evlâdın kesreti ile mübâhâttan ibâret olmak üzere ta'dâd edilmiş ve

¹ Bakara, 2/201.

² Metinde âyette bulunan iki cümle takdim tehir edilmiştir. Şûrâ, 42/20.

³ Bakara, 2/114.

⁴ Nisâ, 4/77.

⁵ Hadîd, 57/20.

bunların nihâyet-i âyette (كَمَلَتْ غَيْثٌ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهِيْجُ) nazmıyla ne gibi kıymeti hâiz olduğu gösterilmiştir. Fil-hakika zamanımız insanlarında olduğu gibi mesâî-i insâniyyenin bütün hedefi bunlardan ibâret olursa insanlık hiç demektir. Halbuki insanlığın ayrı zevki vardır, mesâî-i insâniyye, insanı ebediyetlerde mes'ûd edecek kıymetleri hâiz ¹ (وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ) ² (خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا) medîhasına mazhar olacak olan bu mesâînin, mahall-i icrâsı ise yine dünyâdır. Dünyâda asıl hayatın zarûriyyât ve hâcâtı istikmâl olunmadıkça kemâlât-ı uhreviyyenin istihâli taht-ı tehlikededir. Fakat dünyâyı dünyâ emeliyle değil, bekâ emeliyle ta'kib etmelidir ki hem kendisi intizâma girsin ve hem nasîbe-i âhiretine hizmet eylesin. Maatteessüf müslümanlar edvâr-ı ahirelerinde bu hakikat-i dîniyyenin esrârından gâfil bulunuyorlar.

Kimisi dünyâsız âhiret iktisâb olunur zannediyor. Kimisi de âhireti tanzîm-i dünyâ için kuru bir vâhime gibi telakkî ediyor. Hayât-ı dünyâyâ kasr-ı nazar, nefsi ferdînin sırf zevkinden, eğlencesinden başka bir şey [116] düşünmemek demektir. Halbuki din ve âhiret için çalışmak, ciddî ve ebedî gayeler için çalışmayı te'mîn eyler ki hayât-ı dünyâyı idâme ettirebilen de böyle çalışmalardır. Bu hikmete mebnîdir ki hayât-ı şahsiyye ve ictimâiye-i insâniyyenin huzûzât ve hâcât-ı fitriyyesini ta'kim etmeye uğraşmak, insanları zühd-i mutlaka da'vet eylemek, insanlığı havâss-ı hayvâniyye ve cismâniyyeden tamâmen tecrîd ederek sırf rûhânî bir mahlûk gibi yaşatmaya çalışmak İslâm'da mergûb değildir. Beden-i insanînin taşıdığı bil-cümle a'zânın her birinde fitrî birer gâye, birer mâ hulaka-leh mutasavverdir. Her işte her uzvu bu gâyede, ve mâ hulaka-lehinde kullanabilmek, ubûdiyetin, insanlığın mertebe-i kemâli budur. Asıl şûkr-i ilâhî de budur. Esâs zühd de budur. Yine şübhe etmiyorum ki ağzım, mevcûdiyetime lâzım olan mevâdd-ı gıdâiyye ve şifâiyyenin medhali veya bazı i'mâlât-ı rûhiyyenin lisân-ı beyân dediğimiz bir keyfiyetine mahreci olmak içindir. Ben onu hiçbir vazîfe için kullanmamaya azm edersem zulüm eylemiş olurum ve aynı zamanda bir muhâl taleb etmiş bulunurum. Bununla beraber ben bunu sû'-i isti'mâl etmeye de muktedirim. Onu gıdâ medhali yapmak yerine tütün ve sâire gibi meşrûbât-ı muzırraya da kullanabilirim. Ve şübhesiz hatâ ediyorum. Bunun için Dîn-i İslâm'da her uzvun mâ hulaka-lehi ta'yîn olunmuş ve o uzvun o gâyede isti'mâlî meşrû' ve hattâ ibâdet ma'nâsını bile tazammun eylemiştir. İşte tenâsül kasdıyla nikâhın mergûb olması ve ma'nâ-yı ibâdeti mutazammın bulunması bundandır. Zinânın harâm olması kasd-

tenâsüle hâdim olamayıp sırf zevk ve eğlence kabîlinden olmasından ve bununla beraber kâbil-i intizâm olamaya-cağından ve lâ-yuhsâ mehâzîri müştemil bulunmasından neş'et ediyor. Demek oluyor ki insan bu havâic-i cismâniyyesini de istîfâ etmeli ve bunlarda da ibâdet ma'nâsı bulunabilmeli ve ancak bu istîfâ yalnız gâye-i asliyyesine müteveccih olarak ve o niyetle yapılmalıdır. Bir hadîs-i şerîfde ² (نَفْسُكَ مَطْبِيتُكَ فَارْفُقْ بِهَا) Kur'ân'da zâlim-i nefis olan kimselerin zem olunması İslâm'ın bu rûhunu irâe eyler. Binâenaleyh Dîn-i İslâm'da zühd ve vera'nın ma'nâsı ta'zîb-i nefis değil, ta'dîl-i nefsdır ve nefsi bâlâda beyân olunan hayât-ı dünyâyâ esâretten kurtarıp bütün mevcûdiyeti mâ hulaka-lehinde kullanabilmek için mehâfetullâhın terbiyesine tevdi' edebilmek ve ancak makâsıd-ı ebediyyeye tevcihe muvaffak olmaktır.

İslâm'ın en büyük hasîsa-i ahlâkiyyesi – Bâlâda ma'nâ-yı âmmı beyân ederken vicdân ve i'tikâd-ı İslâmiyyenin hakperestlik rûhuna râci' olduğunu beyân etmiş idik. Ma'nâ-yı hâssı irâe eden tarîk-i müstakîm ta'rîfi dahi bu vicdânı daha feyyâz bir hâssa-i mühimme ile kayd ediyor ki o da istikâmettir. Fil-hakika bütün hakâikın mebd'e' ve merci'-i hakikîsi olan Cenâb-ı Allah'ın vahdâniyetine îmân ile ona³ inkıyâd ve i'tikâdından, rûhundan doğacak olan vicdân, bütün ma'lûmât ve efkârı, temâyülât ve ihtisâsât-ı nefsiyye nokta-i nazarından indî ve izâfî kıymetlerle değil, Cenâb-ı Allah'a nazaran hâiz oldukları hakikî ve nefsü'l-emri kıymetlerle ölçüp takdîr edebilmek demek olan vicdân-ı hak-şinâs ve bu vicdânın bütün harekâtta, akvâl ve ef'âl-i insâniyyenin hepsinde, ferdî ve ictimâ'î cemî'-i hâlâtta tecellî ve tezâhürünü te'mîn etmek olan istikâmet seciye-i ahlâkiyyesidir. Bundan dolayıdır ki îmân ile istikâmet Dîn-i İslâm'ın ünvânı, remzi addedilebilecek en büyük hasâis-dendir. Nitekim bir A'râbî Cenâb-ı Risâlet-meâb Efendimizin huzûr-ı risâletlerine gelerek “Yâ Resûlallâh dini bana bir ta'rîf et ki ba'demâ kimseye sormak ihtiyâcında bulunmayayım” dediği zaman, Hazret-i Peygamber Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem Efendimiz ⁴ (قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ، فَاسْتَقِيمُوا) yani “Allah'a inandım de sonra istikâmeti ta'kib et” buyurmuşlardı. Anlaşıyor ki Cenâb-ı Allah'a îmânı yalnız kalpte saklamayıp lisânen ikrâr ile i'lân eyledikten sonra her husûsda istikâmet Dîn-i İslâm'ı telhîs eden en mühim bir hasîsadır. Bunu Kur'ân-ı azîmü's-şân bir hayli âyâtta tasrîh ve tervîc ediyor. Ve dine terettüb edecek bütün mevâhib-i ilâhiyyenin, istikâmete terettübünü gösteriyor. Ez-cümle Sûre-i Secde'de⁵ (إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا)

² İ. Hakki Bursevî, Rûhu'l-Beyân, Beyrut, c. 5, s. 8.

³ Metinde (اِكْأ) şeklinde yazılmıştır.

⁴ Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Îmân, 13.

⁵ Sehven Secde Sûresi yazılmıştır. Âyet Fussilet, 41/30'dadır.

¹ Kehf, 18/46.

تَنْزِلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ (Sûre-i Ahkâf'da¹) ve Sûre-i Ahkâf'da¹ (ثُمَّ اسْتَفْأَمُوا) âyetleri istikâmetin hayat ve istikbâl-i hayâtta ne kadar büyük ehemmiyeti olduğunu ve bunun evvelâ Cenâb-ı Allah'a îmandan ve o îman-ı kavlen izhârdan bed' edebileceğini pek güzel ifhâm ediyorlar. Cenâb-ı Allah kullarına bizzât veya bil-vâsıta bahşedeceği ni'metleri, hep birer tarîk-ı müstakimden bahşeyler ki bunlara lisân-ı Kur'ân'da sünnetullâh ıtlâk olunmuştur. Bu bâbda hiç i'vicâc ve inhirâf yoktur, hattâ bunu görenler, Cenâb-ı Allah'ı mecbûr zannetmişler ve vücûb ala'llâha kadar gitmişlerdir. Felsefenin icâbiyyesi de bundan neş'et eyler. Halbuki bütün bu vücûblar ilim ve hikmet-i ilâhiyyeye göre irâdetu'llâhın icâbıdır. Cenâb-ı Allah muhtârdır. İşte tarîk-ı müstakimden gelen niam-ı ilâhiyyeyi almak için sarf-ı irâdeye muhtâc olan insanlar da ancak istikâmet ile tarîk-ı müstakime sülûk ile müstefid olabilirler.

Gerek ferdin ve gerek cemâatin niam-i ilâhiyyeden istifâdelerine sebep olan tarîk-ı müstakim insanları, âmâl ve temenniyât-ı mücerredesi ile hâsıl olan i'tibârât ve mevzûât-ı sırfa olamayıp nefsü'l-emri ifâde eden bir takım kavânîn-i hakikiyye olabileceği için işte bu kavânînden cidden istifâde etmek onların tatbîkâtında dahi ciddî bir istikâmet-i ahlâkiyye ta'kîb eylemeye mütevakıftır. Lisân-ı İslâm'ın ifâdesine göre kavânîn-i ilâhiyye iki nevi'dir: Birisi kavânîn ve evâmîr-i tekvîniyyedir ki bunların te'sîrât-ı beşeriyye ile tahavvülü meşhûd değildir. Diğer kavânîn-i teşriiyyedir ki beşer bunların tatbîkini ihmâl edebilecek hürriyet ve ihtiyâra mâliktir. Bununla beraber her iki kânûnda beşerin vaz'iyeti vâzî'-ı kânûn olmak değil, nihâyet kâşif-i kânûn olabilmektir. Lâkin kavânîn-i teşriiyyenin [117] hükmü, beşerin şuûr ve irâdesine iktirân etmek gibi bir şart ile meşrût bulunduğundan dolayı beşer bu kânûnları kendi mevzûâtı zannetmek gibi hatâlara düşerek, sırf mevzûât-ı mücerredesinin mûsıl-ı niam ve saâdet olabileceği zu'muna zâhib olmaktan hâlî kalmamış ve âlemde görülen sefâlet-i beşeriyyede bu zan ve zu'mun dâimâ büyük te'sîrleri meşhûd olmakta bulunmuştur. Ve asr-ı ahîrde ise bu zu'm pek ileri gitmiş ve hak mefhûmunun hâlâ ciddî ve hakikî bir kıymeti bulunduğu teslim olunamamıştır. İslâm evâmîr-i teşriiyyenin ifâde eylediği hak ve kânûn ma'nalarını, hakikî ve ciddî bir esâs ile telakkî eylediği için bunları hitâbât-ı ilâhiyyeye ircâ' eyleyerek mütâlâa etmiştir.

Bu vech ile bütün kavânîn-i tekvîniyye ve teşriiyye düstûr-ı vahdet ile bir şâriin emir ve tedbîrine ircâ' olunup, efrâd-ı beşerin, hevâiyât ve temâyülât-ı muzırira-

sından husûle gelebilecek teşettütât-ı hukûk-şikenâne-ye meydan vermeyecek bir kânûn-ı esâsî keşf ve kabûl edilmiştir. Beşerin bu kavânîne karşı iki nisbeti vardır: Biri nisbet-i vicdâniyye, diğeri ise nisbet-i ameliyyedir. Tarîk-ı müstakim olan kânûna îman veya ilim ile şuûrunu rabt eylemek bir nisbet-i vicdâniyyedir, evvelâ bu nisbette hakka isâbet için çalışmak bir istikâmettir. Sâniyen ef'âl ve harekâtı bu kânûna tamâmen tevfiğ etmek ve irâde ve ihtiyârını hep bu yolda kullanmak dahi bir istikâmettir. Şu halde istikâmet, bir insanın zâhir ve bâtını ile hakka, kânûn-ı hakka intibâkı demektir. Bir insanda bu meleke-i intibâkın bulunması ise istikâmet-i ahlâkiyye tesmiye olunur ki bütün fezâil-i beşeriyyenin menbaıdır.

İslâm'da istikâmetin ehemmiyet-i dîniyyesi bu kadar büyük olup tatbîkî bütün kavânînin tatbîkine muvaffakiyet denebilecek derecede şümûllü ve bundan dolayı pek kuvvetli bir irâdeye, pek metânetli istitâat-ı rûhiyye ve bedeniyeye mütevakıf olduğundan Cenâb-ı Allah bunun kabiliyet-i tatbikiyyesini isbât için Fahr-i Risâlet Efendimiz hazretlerine istikâmetle emri bit-tahsîs te'kîd buyurmuştur.

Mehmed Hamdi

HUKÛK-I ÂİLE VE USÛL-I MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

37

127'inci maddede:

“Nafaka cinsinden mal terk etmediği halde tegayyüb eden bir kimsenin zevcesi hâkime bil-mürâcaa tefrîkini talep etse hâkim o kimse hakkında icrâ-yı tahkikât eyler. Nerede olduğuna ve hayat ve memâtına dâir haber alınmasından yeis hâsıl olursa yeis târihinden i'tibâren dört sene te'cîl eyler. İşbu müddet zarfında haber alınmadığı ve zevce talebinde musır bulunduğu halde tarafeyni tefrîk eder. Eğer zevce muhârebede gaybûbet etmiş ise hâkim tarafeyn-i muhâribeynin ve üserânın yerlerine avdetinden i'tibâren bir sene mürûr eyledikten sonra tefrîke hükmeder. Her iki halde zevce hüküm târihinden i'tibâren iddet-i vefât bekler.”

Denilmiş. Mezheb-i Hanefî ve Şâfiî'ye muhâlif olup lâyhada zikr olunduğuna göre Mezheb-i Mâlikî'den alınmıştır. Mezheplerimiz nikâhın mahfûziyeti esâsına müstenid ise de zevcenin hukûkunu aslâ nazar-ı i'tibâra almamakta imiş. İmâm Mâlik'in zevceler hakkındaki re'yi zamanın efkâr ve icâbâtına muvâfık görülmüş. Halbuki nikâhın mahfûziyeti zevce ile beraber zevcenin de maslahatını tazammun eder. Ve böyle ahad-ı tarafeynin

¹ Ahkâf, 46/13.

hukûkunu nazar-ı i'tibâra almak mezheplerin vazîfesi ve eimmenin salâhiyetleri dâiresinde değildir. Çünkü ah-kâmı onlar kendileri icad etmiyorlar. Edille-i şer'iyeye nazar ederek hükm-i Rabbânî ne ise onu fehm ü beyân etmeye bezl-i cehd ediyorlar. Mezhebimiz Ali el-Murtazâ ve Abdullah bin Mes'ûd radiyallâhu anhümâdan me'hûz ve müntakıl olup Kitâbullâh ve sünnet-i nebeviyyenin it-lâkât ve umûmâtına müsteniddir. Zamân-ı Peygamberî-de böyle bir te'cîl ve tefrîk vâkî' olmadı. İbtidâ Ömer el-Fârûk radiyallâhu anh zamanında bir mefkûdun zevcesine dört sene mürûr ettikten sonra iddet-i vefât ile emr olunup ba'dehû izdivâcın tecvîz olduğuna dâir bir rivâyet var. İmâm Mâlik ve Ahmed onunla ahz ve temessük eylemişlerdir. Lâkin kadın izdivâc ettikten sonra evvelki zevci gelmiş ve isterse kadın kendinin zevcesi olduğuna hükm edilmiş olduğu tamâm-ı rivâyettendir. Binâenaleyh *Hidâye* ve şürûhunda "Ömer radiyallâhu anh kavli-i evvelinden rücû' etti. Adem-i tefrîk üzerine icmâ' olundu" denilmiştir. Bundan asıl maksad da fi'l-asl ihtilâf vukûunda isbât eylemek, İmâm Fârûk evvelce şu dört senenin mürûru mefkûd hayatta olsa bile tefrîte sebep olur, re'yinde bulunmuş da o vechile hükmetmiş demek değildir. Çünkü öyle olsa kadına iddet-i vefât-la değil, eb'ad-i eceleyn ile emr olunmak lâzım gelirdi. Yalnız iddet-i vefât ile emr olunması çölde gâib olan o kimsenin ahvâl-i husûsiyyesine nazaran mevtine karîne ittihâz edilmiş olduğuna delâlet eylemektedir. Kavli-i evvelden rücû' o istidlâlin irtifâ'dan kinâye olup her halde hükm-i mes'eled e icmâin zâhir olduğunu beyândır.

Mefkûdun zevcesi hakkında (هي امرأته حتى يأتيها البيان) hadîs-i şerîfi de var, *Sünen-i Dârekutnî*'de muhrecdir.

Te'cîl ve tefrîk hiçbir mezhepte mâhiyet-i kat'iyeyi hâiz olmayıp kadın iddet-i vefât bekledikten ve zevci-âhara vardıktan sonra kable'd-duhûl zevci evvel zuhûr etse onun olduğu müttefekun-aleyhdir. Ancak ba'de'd-duhûl gelecek olursa İmâm Mâlik: "Artık alamaz" demiş. İmâm Ahmed: "Yine onundur" deyip dört senelik te'cîlin mefkûdun çölde, yahud denizde gâib olması gibi vefâtına delâlet eden ahvâle münhasır olduğuna ve binâenaleyh mâlinin da taksîm olunacağına da kâil olmuş. Bir taraftan [118] hay i'tibâr olunarak malı vereseden saklamak ve bir taraftan zevcesine iddet-i vefât ve ondan sonra izdivâc ile iftâ eylemek husûslarının cem'i sahîh olmayacağını nazar-ı dikkate almıştır. Nazarında musîb olduğu da âşikâr olup ancak bu gibi mevâzi'de mefkûd olanların her hangisi için olsa dört sene te'cîle hâcet olmayacağı gibi yakın, uzak her ne de olsa mevtine kanâat için bu müddetin kâfi olamayacağı da zâhirdir. Müddet-i

intizâr ihtilâf-ı eşhâs ve ahvâl ile muhtelif olmak lâzım gelir. Mezheb-i sahîh-i Hanefî de budur.

Lâyihada zikr olunduğu üzere her halde mefkûdun doksanı bulması aranmaz. Doksan sinniyle tahdîd ehl-i tahrîcden bazı ulemânın kavlinde vâkî' olmuş ve içlerinden yetmiş ve altmış, hattâ otuz sene de kâfi olur diyenler bulunmuştur. Maksad mefkûdun vefâtına kanâat-i tâmme husûlüdür. Eimmemizden zâhirü'r-rivâyede sâbit olan hiçbir müddet ta'yîn olunmaksızın inkırâz-ı akrânın nazar-ı i'tibâra alınacağına zikr olunmasıdır. Bu da karâin-i sâire bulunmadığı halde son delîl olacağındandır. Ve illâ her şahsın ahvâl-i sıhhiyesi ve şân ve mevkii gibi bulunduğu ve tagayyüb ettiği mevziin kurb ve bu'du gibi umûrun hep lâyıkıyla teemmül olunarak kanâat-ı matlûbe husûlünde değil dört sene, daha az bir müddetin de kifâyet edeceği kütüb-i fıkhiyyemizde mebsût ve musarrahdır.

Cihet-i mevzi tercih eder esbâb bulunmadığı sûrette mefkûdun inkırâz-ı akrânı beklemek Mezheb-i Hanefî ve Şâfiî'ye muhtas olmayıp Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinde de vardır. Mezheb-i Mâlikî'de esîr olsun, olmasın selâmet gâlib olan ahvâlde bilâd-ı ecnebiyyede mefkûd olanların gerek malları ve gerek zevceleri hakkında bir hüküm verebilmek için yetmiş ve alâ kavlin seksen yaşını bulmaları şarttır. Bu da Lâyihâ Komisyonu'nun zannettikleri gibi esîr olmayanların esîr addolunduklarından ve zevcelerinin hukûkuna i'tibâr olunmayacağından değil, orada bulunanların hayat ve memâtinin memleketimizdekilerin ahvâli gibi fahs ve tahkiki hükkâmın makdûru olamayacağı her zaman için âşikâr olduğundandır.

Mezheb-i Mâlikî'nin münferid olduğu te'cîl ve tefrîk hükmü bilâd-ı İslâmiyye'de mefkûd olanlara mahsûsdur. Binâenaleyh bu madde ona da muvâfık olmayıp bilâd-ı ecnebiyyede mefkûd olanlara teşmîli icmâa muhâlifdir.

Bilâd-ı İslâmiyye'de, yahud matlûb olan tahkikâta kâbiliyeti olan havze-i hükûmet-i Osmaniyye'de mefkûd olanlara maksûr olsa da bu re'yin kabûlünü, müberhen ve muallal olan mezheb-i cumhûrun terkinin muktezî yoktur. Zamanın efkâr ve icâbâtına muvâfık demek esbâb-ı tercihten değildir. Mezheb-i cumhûru mu'tekid olan hükkâm için onunla hükmeylemek meşrû' olmaz. Hâssaten onun ma'mûlün-bih olması emr olduğunda sûrette gerçi hilâfında ma'zûl olup kendi mezhepleriyle de me'zûniyetleri olmadığından hükm edemezler. Lâkin onunla hükm edebilmeleri de lâ-ekal rızâ-yı Bârî'ye muhâlif olacağı zan ve zehâbında bulunmamakla meşrûttur. Ve illâ icmâen nâfiz olmaz. Gâibin hakkı bâkidir. Ve her kim tarafından hükm olursa evvâc için hayırlı olmadığı gibi bu tefrîk öyle zan olduğuna gibi zevcât için de maslahat-ı sahîha te'mîn etmez. Çünkü ibtidâen

¹ Hadis (امرأته المفقود امرأته حتى يأتيها الخبر) şeklindedir. ed-Dârekutnî, *Sünen*, Kitâbü'n-Nikâh, Bâbü Mehr.

kat'iyeti hâiz olmadığı gibi her vakit için de şübhelidir. Memleketimizde me'lûf olmayıp sekene-i asliyye miyânında Mâlikî Mezhebi şâyi' ve ma'rûf olmadığından pek garîb görülecek. O kadını zevceliğe kabûl edecek olan da hemen bulunmayacak. "Zavallı insan diyâr-ı gurbette kim bilir ne yapıyor. Vefâsız şıllık; beş sene bile bekleyemedi" diyecekler. Hele kendini bilen, din ve mezhebiyle mütekayyid olan, hayrı me'mûl olanlardan hiçbir kimse ona rağbet etmeyecek. Bu tefrîk onun dul kalmasına ve o zamana kadar almakta olduğu nafakadan bilâhare zevcinin mîrâsından mahrûm olmasına sebep olacaktır. Komisyon buraları da teemmül etmemişler.

Sadreddin



BEŞERİN VÂSITA-İ RİSÂLETE İHTİYÂCI

- 2 -

Onların avâlîme nisbeten hâiz bulundukları merteb-i âliyye, kendilerinin vaz' ettikleri hakâik-ı dîniyye ve insâniyyede bir rehber-i kül, bir şâhid-i kâtî' ve insanlarca âlem-i gayba bir mebd-e'î itlâ' hakikatini telkîn etmektedir. Onlar, dünyâ hayatının ehli değil imiş gibi görünerek şu sûretle dünyâda da âhiret gürûhundan olduklarını gösterdikleri halde hayât-ı uhrâya âid elbise iktisâ etmemiş yani zâhîren libâs-ı dünyeviyyeyi giymiş bir halde bulunanlardır. Ondan sonra lisân-ı kudretten sâdır olan evâmîri ve nezd-i ukûlde mestûr bulunan şuûn ve ahkâm-ı Bârî'yi telakkî ve istitlâ ile intâk-ı hakka kemâl-i temkîn ve sebâtla devâm ederler ki bu sûretle ibâdın meşiyet-i ilâhiyyeye makrûn olan i'tikâdlarını ıslâh ve tahkîme, saâdet-i uhreviyyelerine medhal olmaya sâlih bulunan yolları te'sîs ve takvîme, tâkat-ı akıllarının tahammül edeceği ve ihâta-i fehmlerinin dûr kalamayacağı derecede âhiret hâllerini kendilerine tebyîn ve tenvîre delâlet-i kâmile ifâ eylerler.

Bundan başka nâsın sîretlerini bir hadd-i ma'kûl tah-tında bulundurarak inân-ı nefslerini istedikleri gibi itlâk etmemeleri, rûh-ı mevcûdiyetlerinin bir istikâmet-i münevvereye iktirân etmesi, şehvet-i nefsâniyyelerinin kesri, saâdet ve şekâvet-i hâllerine vardiran amellerin envâ' ve tarz-ı icrâsından kesb-i ilm ü ikân etmeleri için onlara vahiy ve ilhâm-ı kudretle müeyyed teblîgât ve irşâdât-ı hayriyyede bulunurlar. Bir halde ki şu âlem-i kevnde akıl ve hislerinden mestûr olan mesâlik ve ahvâl-i meşrûhayı ilm-i şâmil ve nâfizleri [119] delâletiyle onların a'mâk-ı derûnlarına icmâlen ilkâ ve takrîr etmiş olurlar.

A'mâl-i lâzime-i beşerin zâhir ve bâtına müteallık küliyyâtının tealluk ettiği ahkâm, o vazîfe-i bâhirede dâhildir,

nâsı ihyâ eden o eltâf-ı ilâhiyyenin âsâr-ı âliyyesi cümlesinden olarak resûllerinin der-miyân ettikleri da'vâ-yı risâlet ve ahkâm-ı teşriîyyelerine hüccet-i kâtia olan ve kuvâ-yı beşerin varamayacağı havârıktan bulunan âyât ve mu'cizâtı izhâr ve iddiâ ile müddeâlarını te'yîd ve sıdk-ı risâletleri üzerinde kulûb-ı ümmetin kanâatini itmâm ettikleri ve şu vesâit-i ilzâmiyye ve ıslâhiyye ile cânib-i ilâhîden mübeşşir ve münzir oldukları halde ümmetlere meb'ûs peygamber oldukları emr-i celîdir.

Şübhe yoktur ki o Sâni'-i Hakîm, her şeyin hilkatini vech-i ahsen üzere halk ve tensîk eylemiş ve kemâl-i sun'unu her zerre-i mevcûdda ibdâ' ve izhâr etmiş olduğu gibi hazîne-i feyz ü kereminden her zî-rûhun muhtâc olduğu şeyleri de ibzâl eylemiştir.

Sunûf-ı mahlûkâtı miyânında ister hakîr olsun, ister şerîf bulunsun hiç kimseyi fazl u rahmetinin âsâr-ı hayât-bahşâsından mahrûm bırakmamıştır, mahlûkât-ı sâireden bedâyi' ve hasâis-i kevnîyyesi i'tibârıyla mümtâz yarattığı nev'-i insanda muncelî olan sun' ve hikmet-i havârık-nümâ ile beraber mevâhib-i kudretten kabûl-i hilm ü ilhâma ve bu feyzin te'sîr-i şümûlüyle gayrın ihrâz ve ihtisâs edebileceği envâr-ı hidâyetten istinâreye zâhir bulunan kabiliyet-i mahsûsanın mâ vudia-lehinde isti'mâlî hâlinde şu mesâfât-ı hayâtiyyede perde-i hakikati setr eden zulmet ve hayretten ve iki cihâna müteallık hayatın ehem ve efdal olanını ihlâl edecek şeylerden lütf-i ilâhî ile te'mîn-i halâs edebilmek merteb-i imkâna girer.

Biri çıkıp dese ki: İnsanın ulûmdan muhtâc olduğu şeyler kuvâ-yı sâiresi gibi bilâ-teallüm niçin hibe ve tevdi' edilmemiş ve i'mâl-i lâzimeye intikâl ve inkıyâd etmek ve hayât-ı âhiretin gâyesine mûsıl olan tarîka sülûk eylemek maddesi bilâ-irşâd tabîatında ne sebebe mebnî hâs kılınmamıştır? Böyle bir sözün ısdârı ise bir kayd ve zabt altında bulunamayacak derecede açılıp nokta-i hakikat-ten tebâüd eden aklın cevelân-ı bî-karârına ve mevzû'-ı bahsden gaflet edildiğine delâlet eder.

Mezû'-ı bahs ise nev'-i insanın hikmet-i hilkat ve ahsen-i nev'iyyetine, cevher-i vücûdu sâir hayvanlardan imtiyâzını istilzâm eden rûh-ı müfekkiriyle kâim ve müteâlî olduğuna ve hemcinsinin eczâsı arasındaki ihtilâf-ı eşkâl ve tabâyi' gibi merâtib-i isti'dâdca da tahâlûfleri zâhir bulunduğuna ve bunların a'mâl-i zâhire ve bâtına ca sûret-i tehzîb ve ıslâhını mutazammın olan makâsıd-ı Rabbâniyye'nin âsâr-ı bâhiresine müteallık idi; buna dâir yukarıda sebk eden teşrîhât, hilâf-ı ma'kûl vehmiyâtı elbette cerh ve ibtâl eder.

Efrâd-ı nâsdan her biri, tab'an her hâlî idrâk etmeye müstaid yaratılmamış ve ancak her birinin vücûdu imâd-ı bahs ve istidlâl olacak bir kabiliyetle mecbûl kılınmıştır; çünkü insan, akl u nutk ve sâir mevâhib-i mümtâzeden

tecrîd edilmiş olduğu halde hayvânâta ilhâm olunduğu gibi kendisinin de havâyicini tedârik ve hayatını ikmâle mülhem olsaydı, o vakit nev'-i insan sayılmak için bu dünyâda bir mevki' ve şerefi kalmazdı, belki arı ve karınca gibi bir başka hayvan yahud sükkân-ı zemînden olmayan meleklerden bir nevi' melek olurdu.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh



MİLLETLERİN TERAKKİSİNDE ELİF-BÂ'NIN HİSSESİ

Başka milletlerin müdhiş terakkilerine rağmen müslümanların her yerde geri kalmalarının esbâbı hakkında serd edilen mülâhazaları bundan evvel yazdığımız üç makâlede tedkik ve tahlil etmiş idik. Atf edilen esbâbdan dinden mâadâsının bütün âlem-i İslâm'a âm ve şâmil olmadığı cihetle bütün âlem-i İslâm'a âm ve şâmil olan geriliğin sebepleri olarak kabûl edilemeyeceklerini, dîn-i mübînin ise her zaman ve mekânda ve her türlü terakkiyât-ı medeniyyeyi te'mîn için muktezî esâsları kemâliyle muhtevî olup muktezâ-yı münîfiyle âmil olabilirsek maddî, ma'nevî, dünyevî, uhrevî her nevi' terakkiyât ve füyûzâta, felâh ve saâdetlere nâil olacağımızın şübhesiz ve bu hakîkatin her akıl ve fikir sâhibi nezdinde müsellem bulunduğunu etrâfıyla isbât etmiş idik.

Bu makâlemizde insanların ekseriyet-i azîmesince ehemmiyet-i hakîkiyesi kolayca takdîr edilemeyip çocukluk zamanına âid, gâyet küçük bir şey görülmesi sebebiyle pek büyük netâyic ve avâkıbın âmili olabileceği lüzûmu vech ile teslîm edilmeyen elif-bâ mes'elesine geçiyoruz.

Elif-bâ'nın terakkiyât-ı medeniyyedeki dahl ü te'sîrini hakîkiyle takdîr ve beyân ettikleri cihetle vefâtlarından sonra lisân-ı ta'zîm ve sitâyîşle yâd olunan bir hayli meşâhîr vardır: Layibnic, Bismark, Hügo bu zümredendirler ve en büyük feylesoflardan bir zâtın "Bana mükemmel bir elif-bâ veriniz, size mükemmel bir medeniyet vereyim" dediği meşhûrdur.

Halbuki Kur'ân-ı Kerîm bu hakîkati onlardan pek çok evvel gâyet kudsî bir sûrette bildirmiş, hem de dinin esâsı olarak bildirmiştir. Ma'lûm olduğu vech ile ilk nâzil olan âyet-i celîle "İkra'" dır. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz ümmî oldukları halde taraf-ı ilâhîden ikra' emriyle mazhar-ı teklîf olmuşlardır. Bundan maksad her nevi' terakkiyât-ı medeniyye ve insâniyyenin medâr-ı celîli olan Dîn-i Muhammedî'nin okuyup yazmak üzerine müesses olduğunu bildirmekten başka ne olabilir?

İslâm'ın ilk devirlerinde görülen fevkalâde terakkî ehl-i İslâm'ın [120] emr-i Kur'ân'a tebaan ilim ve ma'ri-

fete lüzûmu vech ile ehemmiyet vermiş olmalarından değil midir?

¹(وَهَلْ يَنْفَعُ الْقُرْآنَ إِلَّا بِالْعِلْمِ) fermân-ı Nebevîsinin sıdk-ı mazmûnu gerek ibtidâ-yı İslâm'da ilme sarılmak sâyesinde hâsıl olan feyz u saâdet ve gerek son zamanlarda ilimsiz kalmamız yüzünden dûcâr olduğumuz müdhiş sefâletle pek âşikâr sûrette meydana çıkmamış mıdır? İlimsiz kalmamız dedik. Çünkü tâ ilk makâlemizde dediğimiz vech ile âlem-i İslâm hiçbir vakit ilme rağbetten geri kalmamış, fakat ilimsiz kalması rakîblerinin daha kestirme yoldan gitmeleri sebebiyle kendisinin bi'z-zarûre geri kalmış olmasındandır. Bu husûsu tekrar îzâh edelim: İbtidâ-yı İslâm'da bütün dünyâ nûr-ı medeniyyetten mahrûm ve zulmet-i cehl içinde pûyân idi. Medeniyet-i İslâmiyye aktâr-ı cihânı fethe başladı. Az vakit zarfında Afrika'ya, Avrupa'ya geçti. Avrupalılar gerek Endülüs'de ve gerek Ehl-i Salîb seferlerinde müslümanlarla temâslarında sırr-ı muvaffakiyetin ehl-i İslâm'ın ilme rağbetinde ve Dîn-i İslâm'ın emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere verdiği ehemmiyette olduğunu keşf ederek bir taraftan ilim tahsiline diğer taraftan hakâik-i İslâmiyye'den başkaca istifâdeye koyuldular. Elif-bâları hurûf-ı munfasıla üzerine olduğu cihetle ilim tahsili işinde müslümanlara nisbetle kıyâs kabûl etmeyecek derecede kolaylığa mâlik olduklarından Dîn-i İslâm'ın tahsîl-i ilme dâir olan evâmir-i celîlesinin kat'îliğine binâen müslümanların demir leblebi çiğneyerek, dirsek çürüterek, beyin patlatarak yirmi otuz sene ömür ifnâsıyla yetiştirdiği, umûm millete nisbetle, adedleri mahdûd âlimlere mukâbil onlar zengin, fakîr, şehîrli, köylü, kadın, erkek herkesin hâline göre okur yazar olmasını te'mîn ve millet içinde ibtidâî, i'dâdî, âlî tahsilleri erbâbının a'zamî mikdarda vücûd bulmasını velhâsıl herkesin meftûr bulunduğu isti'dâdın inkişâfıyla devâm ve terakkî-i millet için vücûdları zarûrî olan sunûf-ı muhtelif mensûbînin kemmiyet ve keyfiyetince matlûb sûrette yetişmeleri muvaffakiyetini hâsıl etmişlerdir.

Fakat bu muvaffakiyet birden bire serî olmuş. Çünkü bir taraftan Dîn-i Mesîh'in Dîn-i İslâm kadar ilim tahsili ni âmir olmaması, diğer taraftan tıbâat icâd edilmemiş olduğundan kitapların el yazısıyla yazılmak mecbûriyeti tıbâatın icâdından sonra kesb ettikleri sür'ati yani âlem-i İslâm'ı çabucak geçmek fırsatını verememiş, âlem-i İslâm bir çok memleketlerde garplılara mütefevvik kalmış idi. Fakat tıbâatın icâdından sonra iş değişmiş, herkesin istediği kadar ucuz ve kolay okunur kitaplar tedârik edebilmesi imkânı hâsıl olmuş idiğinden yazıları munfasıl ve sâitli olan milletler şimendüfer sür'atiyle terakkîye başlamışlardır. Âlem-i İslâm ise eski Arap atı sür'atiyle kaldığından bit-tabî' geri kalmış ve bi'z-zarûre gerilemiştir.

Şimdi burada Dîn-i İslâm'ın muktezâsı olarak terak-

¹ Ali el-Hindî, Tezkiretü'l-Mevzûât, 1343, c. 1, s. 20.

kiyât-ı fikriyye evvelâ müslümanlarda başladığı ve müslümanlar şuaât-ı snâiyyenin kâffesinde isti'dâdlarını gösterdikleri halde ne için tıbâatın icâdına muvaffak olamamışlar? Suâli vârid-i hâtır oluyor ki pek mantikî bir suâldir. Hem bu suâlin cevâbı ötekilerin bu kadar ileri gidip bizim geri kalmamızın sebebini de îzâh edecektir.

Evet müslümanlar her nevi' hıref ve sanâyi'de büyük isti'dâdlar göstermişler ve bugünkü garb terakkiyatının pek mühim aksâmı sanâyi'-i İslâmiyye'den müstefîd olmuştur. Buna rağmen tıbâatın icâdını düşünememiş olmaları garîbdir. Fakat ağleb-i ihtimâle göre müslümanlardan tıbâati düşünenler olmuştur. Lâkin yazımızın muttasıl yazılması sebebiyle tıbâati tatbîk edebilmek için binden ziyâde kalıp yapılması iktizâ ettiği gibi bir de hareke ihtiyâcına binâen müşkilât kat kat fazla olduğundan böyle bir fikr-i icâdın hâtıra gelmesiyle vazgeçilmesi beraber olacağı âşikârdır. Hattâ merhûm İbrahim Müteferrika bizde tıbâati ilk tatbîka himmet ettiği vakit bin beş yüz kadar kalıp yaptırmak mecbûriyetinde kalmıştır ki keyfiyyet memleketimizin en eski hurûfât dökmecisi ve tıbâat-ı Osmanıyyeye ciddî hizmetleri mesbûk olan Haçık Kigorkyan Efendi'den öğrenilebilir. O vakitten beri mütemâdiyen basitleştirilmesine çalışıldığı halde hâlâ beş yüze karîb eşkâl bulundurmamak mecbûriyetindeyiz. Bununla beraber harekeli yazı basmak yine kâbil-i tatbîk değil denecek derecede müşkildir.

Halbuki bu fikr-i icâd munfasıl hurûf kullanan milletlerden bir mütefekkirin aklına gelince otuz kırk kalıp yapmakla hâsıl oluvereceği cihetle derhâl cesâret-bahş olması tabîî idi. Nitekim öyle olmuş ve görüldüğü vech ile dünyâ o sâyede şimdiki hâl-i müterakkiye gelmiştir.

İşte bütün Avrupa mütefekkir ve âlimlerinin müttehi-den i'tirâf ettikleri vech ile hurûf-ı munfasıla sâyesinde kolayca tıbâatın icâd ve tatbîkine muvaffakiyet hâsıl olması garb âleminin bugünkü mertebe-i kusvâ-yı terakkiye vüsûllerini te'mîn eden başlıca sebeb olup bizim de yazılarımızın hâlâ devâm etmekte olduğumuz gayr-i fennî tarzda kalması her türlü geriliklere sebeb olmuştur. Burada yine âlem-i İslâm'ın evvelce muvaffak olduğu terakkiyatın hâtıra geleceğini düşündük. Evet âlem-i İslâm terakkî etmiş fakat yukarıda işâret ettiğimiz vech ile bin türlü zahmetlere katlanarak, yirmi otuz sene beyin patlatabilenlerden âlimler, şâirler yetişmiş. Lâkin okuyup yazmanın her sınıf ahâli miyânında kâfi derece intişârına muvaffak olamamış, bir taraftan Bağdad ve Kurtuba gibi merâkiz-i medeniyede ulûm ve maârif ve edebiyât ve snâyi' mevki' tutarken yarım sâat hâricinde bedâvet ve gazveler hükmünü sürmekte devâm etmiştir.

Halbuki Dîn-i İslâm'ın muktezâsı ¹ (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ) fehvâsınca her ferdin hâline göre ilim sâhibi yani "ikra" emriyle âmil olması idi. [121] İşte bu âlem-i İslâm'da olamamış, Avrupalılarda olmuş, sırr-ı muvaffakiyetleri de buradadır. Zîrâ milletleri kurtaracak olan içerilerindeki birkaç âlim veya allâmeler değil; her ferdin haddince bir kıymet-i ilmiyyesi olmasıdır. Şimdi buraları ma'lûm olduktan sonra bu muttasıl yazının bize mûcib olduğu fenâlıkların bir kısmını azıcık îzâh edelim:

1- Evvelâ çocukların geç ve güç okuyup yazmalarına sebeb olmasını söyleyelim. Bunun iki sebebi vardır: Çokluk, yokluk.

Çokluk dediğimiz bir harfin muhtelif şekilleri olmasıdır. Meselâ bizde bir harfin önde, ortada, sonda gelişine ve muhtelif harflerle sûret-i ittisâline ve daha bir takım hâllerde oluşuna göre sekiz on şekil aldığı vardır ki bunların her biri çocuklar için gerek okumak ve gerek yazmak husûslarında ehemmiyetli müşkilâttır. Ekserimiz küçüklükte çektiğimiz emeklerin farkında olmadığımızdan bu ehemmiyeti hakkıyla bilemeyiz, yazıları munfasıl olan milletlerde aynı nevi'den harflerin yalnız birer şeklini öğrenmekle iş biter. Hattâ hıfz-ı sıhhat mekâtib mütehasısları tâbi'lerin, güzellik vermek için bile olsa, harfler üzerinde en cüz'î ta'dilât yapmalarını çocuklar için güçlük addederek, men' ediyorlar. Her halde bu eşkâl tenevvüü bizim çocukların başka milletlerin çocuklarından yalnız eşkâl-i hurûfu tanımak için lâ-ekal beş altı ay ve daha ziyâde fazla vakit sarf etmelerini mûcib olmaktadır. İhtimâl ki bu kadar farkı çok görmeyenler olur. Fakat bu âlem âlem-i musâbakadır. Beş altı ay değil, beş altı günlük bir fark bile git gide gâyet büyük geriliği intâc eder. Diğer taraftan üç yüz elli milyon müslümanın dünyâ devâm ettikçe altı ay fazla vakit sarf etmesi az zâyîât mıdır? Halbuki fark bundan ibâret olmayıp bir taraftan bu güçlük sebebiyle milletin kısm-ı a'zamı okuyup yazmaktan vazgeçerek mahrûm olduğu gibi daha bir çok mahzûrlar da vardır.

Bir de yokluk demiş idik. Yokluk kelimelerde sâitlerin (harekelerin) olmaması demektir. Bunun mûcib olduğu fenâlık iki türlüdür: Birisi kuvve-i hâfızaya âid müşkilâttır ki meselâ, hacim, harem, hüküm, hilim kelimeleri hep üç harften mürekkebe olduğu halde her biri başka vezinde okunuyor. Bunları öğrenmek için birer birer işitip ezberlemek lâzımdır. Bu nevi' müşkilât o kadar muzır değildir. Belki de çocuğun kuvve-i hâfızasını işlettiği cihetle bir taraftan fâideli bile olur. Nitekim bu güçlük bizdeki kadar çok kelimelerde olmamakla beraber İngilizce'de de vardır. Çocuklarda kuvve-i hâfıza çok faâl olduğundan çocuk

¹ (طَلَبُ الْعِلْمِ) kelimesi olmaksızın, İbn Mâce, Sünen, İftitâh'ul-Kitâb, 17.

bundan yılmaz. Fakat ikinci nevi' yokluk güçlüğü kuvve-i hâkimeye âid güçlüktür ki bu ancak bizim müslümanlara âid bir müşkildir. Meselâ melek kelimesini gören çocuk fethateyn ile melek okusa lâmin kesriyle okunması lâzım gelen melik olursa hoca o sûretle tashih eder. O vakit çocuk kuvve-i hâfızasına güvenerek "Bir daha gördüğüm vakit lâmin kesresiyle okurum" diye me'yûs olmaz. Fakat aynı kelimeyi tekrar gördüğünde, lâmin kesriyle okuduğu halde bu sefer hoca fethateynle yahud zamm-ı mîm ile okunacağını ihtâr ederse bu sefer nesine istinâd etsin. Kuvve-i hâfızasına istinâdı fâide vermedi. Sinni on ikiyi geçmiş değilse kuvve-i hâkimesi daha hâl-i mebâdide olduğundan ve bâ-husûs o kelimelerin doğru okunabilmesi ma'nâya âşinâ olmaya, sıyâk ve sibâktan istihrâca mütevakıf bulunduğundan çocuk hocasına karşı bi'z-zarûr bir şey diyemeyerek "hâ hâ" der, dimâğı da alt üst olur. İşte her gün böyle birkaç kelimeye rast gelse hafızasına i'timâdı zâil olacağı gibi gayr-i mevcûd veya gayr-i mütেকâmil kuvvaya âid müşkilât karşısında ne yapacağını şaşırması bir halde kalacağından eğer vakit ve zamanıyla mektepten kaçıp kurtulamazsa onun dimâğı gayr-i tabîi harekât altında eziliyor, gayr-i tabîi bir sûrette teşekkül ediyor ve bunun neticesi olarak teşebbüs-i şahsî için en ziyâde elzem olan i'timâd-ı nefis meziyetinden mahrûm oluyor. Fakat mücadele-i hayât için mevcûdiyet göstermek de lâzım olduğundan münâsebetli münâsebetsiz uğraşıp duruyor. Ve bu sebebledir ki fevkalâde yaratılmış dimâğ sâhibleri istinâ edilirse kuvvâ-yı dimâğıyyesi özürsüz ve tevâzûnlü bir sûrette yetişmiş insanlar pek güç bulunuyor. İşte bu kuvve-i hâkimeye âid müşkilâtından dolayıdır ki bizim muttasıl yazının tahsîl-i ibtidâînin ta'mîmi nokta-i nazarından mazarratı değil asıl İngilizler için hemen müşkil sayılmayacak kadar ehemmiyetsiz olan yazıldığı gibi okunmamak mahzûrundan, Çince'nin hiyeroğlifinin mazarratından dahi pek ziyâdedir. Çinlilerin geçen seneden beri yazılarını fennileştirmeye yani Japonların altmış sene kadar evvel yaptıklarını yapmaya başladıklarını son günlerde bazı gazeteler yazıyorlardı. Bu pek muhtemeldir. Tabîidir ki onlar da ileri gidemediklerinin sebebini yazılarının fennî olmadığından ileri geldiğini artık anlamışlardır. Bâ-husûs Japonlar gözlerinin önünde.

Bizim bir çok kimselerimiz Japonların yazılarını fennileştirmek sayesinde terakkî ettiklerini ve ıslâh-ı hurûfu yapmadan evvel bir adım bile atamadıklarını bilmedikten başka hâlâ onların eski hiyeroğlif ile kalmış olduğunu zannederek yazımızı fennileştirmedikten sonra ilerlememiz ihtimâli yoktur denilince bizim yazı Japon yazısından da mı fenâdır? Bakın onların yazıları terakkîlerine mâni' olmamış... gibi sözlerde bulunurlar. Bazıları da: "Japonlar Latin hurûfunu kabûl ettiler de öyle ilerlediler biz de

Latin hurûfunu kabûl edelim" derler. Bunların ikisi de yanlıştır. Japonların terakkisinde menfaati olan bir Avrupa devletinin delâletiyle Japonlar altmış sene kadar evvel harflerini kendi me'lûf oldukları eski yazılarının şekillerini okşayan bir ıslâh-ı [122] hurûf yani bizim kaç seneden beri kabûl ettirmek istediğimiz işi yapmışlar hayret-efzâ terakkîlerini o sûretle te'mîn etmişlerdir. Yeni yaptıkları yazının ismine yeni yazı (Hiragana) demişler. Bütün tahsîl-i ibtidâî bununla oluyor. Eski yazılarını (Kanagana) nâmıyla ibkâ etmişler. İsteyen onu da öğreniyor.

Latin hurûfu dedikleri de Japon milleti hem gâyet muhâfazakâr ve aynı zamanda hem bütün âlemin terakkiyatına alâkadâr olduğundan kendi çocuklarını rûhuna muvâfık fennî yazı ile yetiştirdikten sonra Avrupa ve Amerika ile her nevi' münâsebat-ı medeniyyesini teshîl için Latin hurûfuna da öğrettiğinden icâbında onunla da yazı yazabiliyorlar. Nitekim bizim de tahsîl görmüşlerimizin çoğu Latin harflerini tanırlar. Hele Müsevîlerin çoğu Fransızca bilirler ve Latin hurûfıyla yazı yazarlar. Fakat Latin hurûfu millî harfleri değildir. Millî harfleri İbrânî harflerdir.

Hülâsa Japonların terakkîsi ancak yazılarını bugün bizim kabûl ettirmek için uğraşmakta bulunduğumuz yeni yazı tarzında ıslâhdan sonra mümkün olmuştur. Bunun hilâfına olan i'tikâdlar yanlıştır. Biz bunu her vakit isbâta hazırız.

2- Yazıdan asıl maksûd olan okuyup yazmak öğrenmek husûsundaki arz ettiğimiz müşkilât ve mazarratlarından başka olarak sıhhi ve iktisâdî bir çok fenâlıkları vardır ki Avrupa ve Amerika hıfz-ı sıhhat-ı mekâtib ulemâsının kendi çocuklarının sıhhatlerinin muhâfazasıyçün aradıklarını hülâsatü'l-hülâsa olarak arz edelim:

Bir kere her harf mutlaka ayrı ayrı olmalı ve iki harf arasında harfinin bacakları arasındaki mesâfe nisbetinde aralık bulundurulmalıdır. İkinci harflerin yüksekliği 4 yahud 3,71 puntodan aşağı olmamalıdır. Bizim harflerde bunun hiçbir kâidesi yoktur. Meselâ serenli kâfın (nun) yüksekliği sekiz on puntoyu bulduğu halde (sin) yüksekliği bir puntoyu bulmaz.

Üçüncüsü bir santimetre uzunluğu yerde altı yaşındaki çocuklar için altı, on iki yaşındakiler için altı buçuk, on iki yaşından yukarılar için yedi harften ziyâde ve bir santimetre murabbına on beş harften ziyâde isâbet etmemelidir. Bu şartlarla dakikada yüz, sâatte 6000 satır mahzûrsuz sûrette okunabilir. Satırların tûlü sekiz, dokuz santimetreden fazla olmamalıdır.

Dördüncüsü: Duvarlara asılan levhalarla haritalardaki bütün kelimeler dört metreden kolayca okunabilmeli ve kırâat esnâsında nazar tercihan harflerin üst nısfına ve ilk kısımlarına isâbet ettiğinden bir satırın alt nısfı örtülse de üst nısfı okutmaya kifâyet etmelidir ve bunun içindir ki harflerin alâmet-i fârikaları üst kısımlarında olmalıdır.

Bizim muttasıl yazılarda olduğu gibi meselâ “Gidiyor musunuz” kelimesini okurken göz bir kere kâfın sereni- ne çıkıp müteâkiben tâ aşağıda yenin noktasına inmek, sonra yine çıkmak mahzûru olmayacak ki göz ve dimâğ çabuk yorulmasın.

Hülâsa bizim muttasıl yazı hem müşkilâtı sebebiyle ahâlimizin çoğunun ve bâ-husûs köylü, fakir ve kadın- ların okuyup yazmadan mahrûm kalmasına mekteplerin yapılmamasına, hattâ yapılanların dahi yıkılmasına, köy hocalarının köylerde duramamasına, iyi hoca yetişme- mesine sebep olduğu gibi vakt ü hâli zamanı müsâid olup da tahsîle devâm etmişlerin dimâğlarının tevâzün- süz neşv ü nemâsıyla teşebbüs-i şahsî ve i’timâd-ı nefis hâssasından mahrûm olmalarına bâdî oluyor. Ve fennin aradığı şerâiti hâiz olmadığından dolayı, arız ve amîk ve uzunca bir zaman kırâat ve mütâlaayı müstelzim ahvâl- de devâmlı mütâlaaya mâni’dir. Yani bazılarının “Bizim yazının zahmeti öğreninceye kadar olup ondan sonrası iyidir” demeleri doğru olmayıp mûcib olduğu mahzûr-ı ilmî ömrün nihâyetine kadar ber-devâmdır.

Sonra terakkiyât-ı medeniyeye için ehemmiyetleri derkâr olan yazı makineleri, tıbaat makineleri ve hug telgraf makineleri isti’mâl edilemiyor.

Velhâsıl her türlü hüsrân ve izmihlâllerimizin yahud ta’bîr-i âharla maârifsizliğimizin en başlı sebebi yazımızın fennî olmamasıdır. Binâenaleyh en birinci işimiz fennî bir yazıya mâlik olmak için ne lâzımsa yapmaktır. Bunun için iki yol var: Birisi bizim teklîf ettiğimiz vech ile harflerimizi ayrı ayrı yazıp aralarına ihtiyâca kâfi sâitler ilâve etmektir.

İkincisi de Latin harflerini kabûl etmektir. Biz La- tin hurûfunun rûh-ı millete tevâfuk etmemesi ve yirmi iki harf daha ilâve etmedikçe lisânımızı, edebiyâtımızı, lisân-ı dînîmizi yazamayacağı ve ilâve edilse dahi yine lisânı çığırından çıkaracağı cihetle Latin harflerin tabîi lehinde değiliz. Hem ne hâcet, Latin harfleri bizim yeni yazıdan iyi değil ki. Bilakis, bizim kendi harflerimizi ayrı ayrı yazıp aralarına birkaç şekil ilâve etmekle her vech ile Latin harflerinden ve bütün daha dünyâda ne kadar harfler varsa cümlesinden daha fennî, daha mükemmel, daha kullanışlı, daha muhasenâtli yazıya mâlik oluyo-ruz. Hâl böyle iken Latin hurûfunu hâtıra bile getirmenin ma’nâsını anlamayız.

Doktor Milaşı

İsmail Hakkı



FUHUŞ VESİKALARI MÜREVVİCİNİN CEVÂBİ VE CEVÂBIMIZ

“Abdullah Cevdet Bey’in İcrââtı” sernâmesiyle Sıhhi-

ye Müdür-i umûmîsinin İslâm kadınlarına vesâik-i fuhş u fücûru dağıtarak umûmhâneler açmaya teşebbüs ettiğini ve bu teşebbüsün Meclis-i Vükelâ’da müzâkere edilip Şeyhülislâm [123] Efendi hazretlerinin şiddetle i’tirâz ettiğini, Evkâf Nâzırı Hamdi Efendi hazretlerinin müslüman kadınlara vesîka dağıtmak usûlünün ref’ini talep ettiğini, Meclis-i Vükelâ’ya me’mûr Ali Rıza Paşa hazretlerinin de bu teşebbüsün aleyhinde bulunduğunu beyân etmiş idik. Abdullah Cevdet Bey bu hakâik-ı vâkıayı tekzîb edeme-yeceğini, tekzîb etse de tekzîbinin aslı u faslı olmayacağını bildiği için bir takım safsatalarla da’vâyı kazanmak eme- liyle, Kızılbaşlı Türk’ün dîn-i tabîisi tanıttırmaya çalışan bir gazetede *Sebîlürreşâd*’a hitâben:

Benim için “Geçenlerde İslâm kadınlarına mahsûs umûmhâneler küşâdına teşebbüs edildi” diyorsunuz. Sözünüz tamâmen hilâf-ı hakîkattir. Ve iftirâ-yı mahzdır. Nezâketen yalan söylüyorsunuz demiyorum. Fakat her halde vaz’iyetiniz bir yalancı veyahud kulağına her gi- reni bilâ-tahkik yazan bir kimsenin vaz’iyetlerinden biri olmak lâbüddür.” diyor.

Asıl hilâf-ı hakîkat sözü, mahz-ı iftirâyı, muhâfaza-i mevki’ emeliyle dürûğ-ı maslahat-âmizi ileri süren ve kabûl eden sıhhiye müdürüdür. “Ben umûmhâne açma- ya teşebbüs etmedim. Siz yalan söylüyorsunuz” deme- ye varan bu adam, kendini tekzîb ediyor da haberi yok. Çünkü umûmhâne açmak için en çirkin teşebbüsâtta bu- lunulduğunu yine kendisi aynı varakada i’tirâf ediyor da farkına varmıyor. Fakat bu i’tirâfında iltizâm-ı mahâretle onu ehl-i İslâm’a hoş göstermek, sâf ve pâk yürekli müs- lümanları kandırmak istiyor, bakınız nasıl i’tirâf ediyor:*

“Fuhşu i’tiyâd ve san’at eden kadınlara bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb bir hüviyet varakası vererek bunları her hafta muâyeneye tâbi’ kılmak ve sıkı bir inzibât-ı sıhî altında bulundurmak usûlü Midhat Paşa’nın Tuna vâlîsi bulunduğu zamandan beri mer’î ve müttehas bir tedbîr-i sıhî ve hayâtîdir.”

Midhat Paşa Tuna vilâyetinde böyle bir tedbîr ittihâz etmiş olabilir! Fakat bu tedbîrin gayr-i müslimler hak- kında ittihâz edildiğine şübhe olmamakla beraber Mid- hat Paşa’nın Tuna vilâyetinde, yani ekseriyet-i ahâlisi gayr-i müslim olan bir vilâyette ittihâz ettiği bir tedbîrin diyâr-ı İslâmiyye’de, bâ-husûs pâyitaht-ı Hilâfet-i İslâmiyye’de de kabûl olunmasına hiçbir sebep yoktur. Nitekim bu tedbîrin –aslı varsa– Tuna vilâyetine inhisâr etmesi de şimdiye kadar bu usûlün pâyitaht-ı Hilâfet’te ittihâz

* Frenginin mühim âmil-i sirâyeti serbest kadınlarla münâsebât-ı gayr-i meşrûa olduğu için bunlar her hafta muâyeneye tâbi’ tutu- larak kendilerine birer vesîka verilmesi usûl ittihâz olunmuştur. Bu usûlün ta’mim ve takviyesi için çalışıyorum.

olunmamasıyla sâbittir. Binâenaleyh bu usûlün devletçe mer'î ve mu'teber olduğunu iddiâ ederek vesîkalı fuhşun altmış yetmiş senelik bir mâziye mâlik olduğunu ileri sürmek Abdullah Cevdet Bey'in asılsız ihtirââtındandır. Bu gibi yalanlarla sâf ve pâk yürekli müslümanları kandırmaya çalışmak fuhuş vesîkaları mürevvici ne kadar çürük tahtaya bastığını meydana koyduğu gibi müslümanları yanıltmak için neler uydurduklarını ve bu uydurmalarla ne çirkin maksadlara hizmet ettiğini gösterir.

Fuhuş vesîkaları mürevvici bu istinâdgâhın çürüklüğüne vâkıf olduğundan mıdır nedir aynı usûlün "Memâlik-i ecnebiyyede cârî olduğunu" beyân ediyorsa da bu da mugâlatadır. Memâlik-i ecnebiyyenin hangisi bu usûlû ta'kîb ediyor. Memâlik-i ecnebiyyenin hangisi fuhşu bir meslek tanıyor da fâhişelere hüviyet varakaları i'tâ ediyor? Memâlik-i ecnebiyye içinde fuhşu tanıyan birkaç müstesnâ olmak üzere diğerleri hiç de böyle yapmıyor. Fuhşu bir meslek tanımıyor. Her nedense fuhuş vesîkaları mürevvicinin enzârı bu müstesnâ devletlere saplanıp kalmış, diğerlerini görmekten mahrûm kalmış fakat bu mahrûmiyetin cezâsını millete çektirmek istiyor ki millet buna kat'iyen mâni' olacaktır.

Fuhuş vesîkaları mürevvici bu kadarla kalmayarak daha ilerilere dilini uzatıyor.

"Fuhuş, bütün dinlerde olduğu gibi Dîn-i İslâm'da da memnû' olmakla beraber hiçbir zaman kal' ve imhâsî mümkün olmamış, hüsrân-ı ahlâkî ve ictimâ'îsini tahdîde çalışmakla iktifâ olunmuştur. Tevârîh-i İslâmiyye'ye en az vukûfu olanlarca dahi ma'lûmdur ki Zamân-ı Saâdet'te bile fuhuş icrâ-yı ahkâm eylemiştir" diyor.

Fuhuş vesîkaları mürevvicinin cehâletine inzimâm eden muzmeri bu noktada tamâmıyla meydana çıkıyor. Zamân-ı Saâdet'te bile fuhşun şâyi' olduğuna îmâ eden Sıhhiye Müdîri hiç târîh-i İslâm bilmiyormuş. Onun bildiği târîh-i İslâm Doktor Dozy'nin tezvîrâtıdır. Fakat bilmesi de müstağreb değildir. O, bilse, bilse târîh-i İslâm'ı, Dîn-i İslâm'ı, Peygamber-i İslâm'ı, ümmet-i İslâmiyye'yi tezyîfe çabalamayı, her fırsattan bil-istifâde mukaddesât-ı İslâmiyye'ye hücum etmeyi bilir, bilmiyor ki o tezyîfâtın kâffesi, o hücumların hepsi muttasıl onu düşürmekten başka bir şeye yaramıyor. Fakat kendisi anlamıyor ve duymuyor! Zamân-ı Saâdet'te fuhşun icrâ-yı ahkâm eylediğini Sıhhiye Müdîri nereden öğrenmiş? Bu onun tezvîridir, başka bir şey değildir. Zamân-ı Saâdet'te bir tek hâdis vukû' bulmuş ve hadd-i şer'î fâilin ikrârı üzerine ikâme olunmuştur. Nitekim Hulefâ-yı Râşidîn devrinde de ancak bir tek hâdis vukû' bulmuş ve hadd-i şer'îsi de icrâ edilmiştir. Fuhuş vesîkaları mürevvici bu iki hâdis nâmına "O zamanda bile fuhuş icrâ-yı ahkâm etmiştir" diyerek Risâlet-penâh Efendimiz hazretlerinin devri

seniyyelerine itâle-i lisân ediyor. Müslümanlığa adâvetini sâf ve pâk yürekli müslümanlara gösteriyor. Sâf ve pâk yürekli müslümanlar Peygamber'lerine dil uzatan, dinlerini istihkâr eden bir adamdan bu sözleri, bu çürük, fakat tezyîfkâr sözleri dinlemekle ona karşı infîâlleri elbette bir kat daha tezâyüd eder.

Müteâkiben fuhuş vesîkaları mürevvici düvel-i ecnebiyye tebaasından fuhuş vâdisinde bulunanların kuyûd-ı sıhhiyye altına alınmasına dâir me'zûniyet verildiğini söyledikten sonra:

"İş bu merkezde iken bizim serbest kadınlık eden ve bunu yapmasına mâni' olmak için kudretimiz tealluk etmeyen bir müslimeyi hüviyet varakası almaya ve muâyene neye [124] tâbi' olmaya mecbûr etmemek "Müslümanlık fuhşu men' ediyor, bu sebeble fuhuş icrâ ettiğini bilmek ve tanımak istemiyorum, fuhuş esnâsında frengiye tutulursan geberinceye kadar önüne gelene frengi hastalığı ver, demekten başka bir şey midir?"

Ondan sonra:

"Müsecceliyetten, tıbbî muâyene neye tâbiyetten başka bir ma'nâyı tazammun etmeyen hüviyet varakası almak mecbûriyeti usûlû fuhşu himâye değil, bilakis tazyîk ve takyîd eder" diyor. Ve nihâyet bizim idrâksizliğimizden felan dem vuruyor.

Fuhuş vesîkaları mürevvicinin makâlesinin başında, ben umûmhâne açmıyorum, siz yalan söylüyorsunuz diye kopardığı yaygaraların yerine şimdi evet ben vesâik-i fuhşu dağıtıyorum, pek tabîi umûmhânelerin küşâdına sebep oluyorum amma maksadım fuhşu tazyîk ve takyîd etmek, frengi tahrîbatıyla mücâdele etmektir; demek istiyor.

Evvelâ fuhuş vesîkaları mürevvici vesâik-i fuhşu dağıtmakla her fâhişenin her yerde erbâb-ı nâmûsun enzâr-ı istikrâh ve nefreti karşısında, ismet ve iffeti istihkâr ederek icrâ-yı fuhş etmesine müsâade etmiştir. Fuhuş vesîkaları mürevvici böyle yapmakla milletin nâmûsuna, ahlâkına, telakkıyâtına ne müdhiş bir darbe havâle ediyor. Ehl-i İslâm hiçbir vakit bu nâmûs-şiken darbenin te'sîrâtına ma'rûz kalmayı kabûl etmezler. Ve etmeyeceklerdir. Her yerden yükselen şikâyetler ehl-i İslâm'ın bu icrâât-ı kabîhadan ne kadar müteneffir olduklarını gösteriyor. Vesîka alan her fâhişenin İslâm evleri arasında mukaddesâtımızı, âdâbımızı, telakkıyâtımızı çiğneyerek, şimdiye kadar görmediğimiz ve görmek istemediğimiz şenâyî Sıhhiye Müdîriyeti'nin vesîkasına istinâden yapması... Bu artık kimsede tâb-ı tahammül bırakmadı. Polis merkezlerine mürâcaat eden halk İslâm evleri arasına sokulan bu rezâlethânelerin vesîkalı ve binâenaleyh polisin hakk-ı müdâhâleden mahrûm olduğunu öğreniyor. Hattâ bazı yerlerde polisin bu umûmhâneleri muhâfaza ya mecbûr kaldığını görüyor. Görüyor da hayret ediyor.

Çünkü müslümanlar her zaman zinâyı harâm, günâh bilirler ve onunla hep mücâdele ederler. Bu fazîhanın istisâline çalışırlar. Bundan dolayıdır ki memleketimiz bu münkerin izâlesi için en müsâid bir memlekettir. Halkımız bu münkeri münker olarak bilir. Ve onunla mücâdeleye müstaidir. Halkın bu isti'dâdını inkişâf ettirmek lâzım gelirken fuhuş vesîkaları mürevvici Abdullah Cevdet Bey halkın bu telakkisini, bu isti'dâdını öldürüyor. Fuhuş vesîkaları mürevvicinin liyâkatsizliği hesabına halkımızın ahlâkına bu müdhiş darbe iniyor!

Şimdi bir kere vesâik-i fuhuş dağıtmanın milletin telakkiyâtına, âdâbına, nâmûsuna indirdiği bu darbeyi kayd ettikten sonra fuhşun nasıl tazyîk edileceğine nakl-i kelâm edelim:

Memleketimizin fuhuş ile mücâdeleye en ziyâde müstaid bir memleket olduğunu beyân ettik. Eskiden mahalle teşkilâtı her ahlâksızlıkla mücâdele, her türlü nâmûssuzluğu kahr ederdi. Binâenaleyh İslâm mahalleleri arasında fuhuş yaşayamazdı. Ve dolayısıyla fuhşun frengilerinden memleket a'zamî derecede masûn kalıyordu. Şimdi her mahallenin her husûsâtını murâkabe ve her hâline muttali' olan mahalle teşkilâtının yanında bir de sıhhiye teşkilâtı bulunsa mahalle teşkilâtının mücâdele ettiği her ahlâksızlıkta sıhhiye teşkilâtı da kendi uhdesine düşen vazîfeyi ifâ eder. Ve o vakit frengiye karşı en müessir mücâdele açılmış olur. Ancak bu sûretle fuhşun tazyîk ve takyîdi kâbildir. Ancak bu sûretle bu beliyenin tahrîbâtını asgarî nisbete ircâ' etmek mümkündür. Bizzât halk kurtulmak için çalışmalı ve teşkilât-ı sıhhiye onun imdâdına şitâbân olmalıdır. Halbuki Sıhhiye Müdürü'nin tedbîr-i sakîmi bir cihetten fuhşun bir münker olarak telakkisini ibtâl etmeye, milleti fuhşu hoş görmeye alıştırdığı gibi türlü türlü sebeplerle tevessü' eden bu beliyenin sirâyetine hâdimdir. Fakat fuhuş vesîkaları mürevvici bu husûsâtı nazar-ı dikkate alacak bir kabiliyet ve liyâkatte mi? Böyle bir teşkilât-ı sıhhiye yapmak sıhhiye mesleğinde yetişmiş, memleketimizin ahvâl-i sıhhiye ve rûhiyyesini anlayarak hakîmâne tedâbir ile muvaffakiyât-ı ilmiyyesini âsârıyla göstermiş zevâtın işidir. Yoksa bütün ömrünü dinimize karşı türlü türlü istinâdât-ı kabîhada bulunmakla geçirmiş ve dimâğını bu yolda çürütmüş kimsenin işi değildir.

Fuhuş vesîkaları mürevvici frenginin tahrîbâtından zerre kadar teessür duymuş olsa elbet bu vesîka usûlünü takviye ve ta'mime gayret ettiğini, sonra yanlışlığını gösterenlere, muzmerini teşhîr edenlere kalkıp da o âmiyâne, câhilâne sözleri söylemekten olsun hayâ ederdi.

Evet, memleketimizde frenginin tahrîbâtından müteessir olsa da onlarla mücâdeleye gayret etmiş olsa hiç olmazsa tedbîrinin sakâmetini bu nokta-i nazardan olsun anlardı. Emrâz-ı zühreviyyeden sâlim olduğuna dâir vesî-

ka verdiği kadının bu hastalığı bir erkekten alacağını düşünür de her nasılsa bu yola sürüklenen kadını bile bile tehlikeye atacağına bu hastaliksız kadınlara ma'rûz kalacakları tehlikeleri anlatmak, göstermek, frenginin fecâatini izâh etmek ve binâenaleyh onları bu menfûr hastalıktan iğrendirerek, fuhşun tehlikelerinden haberdâr ederek harâm vâdisinden helâl vâdisine gitmelerini te'mîn ederdi. Ve böylece vazîfesini ifâ etmiş olurdu. Fakat fuhuş vesîkaları mürevvici halkı mevâiz-i tıbbiyye ile irşâd edeceği yerde onları fuhşa, frengiye sevk edecek vesâiki dağıtıyor.

El-hâsıl frengi ile mücâdele için, zinâyı tazyîk ve takyîd için mahalle teşkilâtıyla beraber çalışacak teşkilât-ı sıhhiye lâzımdır. Memleketi frengi tahrîbâtından kurtarmak için bundan başka bir çâre yoktur. Sıhhiye Müdürü'nin sözleri gösterdiğimiz vechile hep esâssız, hep muzırdır.

Garîb odur ki Sıhhiye Müdür-i Umûmîsi Abdullah Cevdet Bey bunları [125] idrâk etmeyecek kadar nâ-ehil olduğunu anlayarak makâmını erbâb-ı liyâkate terk edeceği yerde herkesi idrâksizlikle ithâm etmek gibi idrâksizliğin en aşağı derekelerine sukût ettiğini bile idrâkten âciz. Hükûmet bu derece aczi iyânen gördüğü halde onu yine makâmında ibkâ ediyor. Bu ne kadar garîb bir harekettir. Ehl-i İslâm bu nâ-becâ hareketin zararını çekiyor, acaba ne vakte kadar çekecek ve ne vakit kurtulacak?

Biz emînimiz ki fuhuş vesîkaları mürevvicinin böyle vesâik-i fuhuş u fücûru dağıtması, haysiyet-i İslâmiyye'yi istihkâr etmesi er geç münâsebetsiz ahvâle sebebiyet verecek. Hükûmet müteyakkız davransa da, sıhhiyeye erbâb-ı istihkâk ve liyâkatten birini ta'yîn etse de bu hâllemere karşı dursa! Ahvâl-i sâbikasından dolayı ehl-i İslâm'ın şiddetli infiâlini kazanmış olan fuhuş vesîkaları mürevvici bu seferki icrââtıyla bu infiâlin şiddetlenmesine sebep oldu. Bari hükûmet buna meydan bırakmasa da fuhuş vesîkaları mürevvicini himâyeden vazgeçse, böylece hem mukadderât-ı sıhhiyyemizi bir "nâ-ehil" in elinden kurtarmış, hem de nâmûsumuzu sıyânet etmiş olur! Ehl-i İslâm bu vazîfenin ifâ olunmasına muntazırdır.

Fuhuş vesîkaları frenginin sirâyetine mâni' olamayacağı hakkında etibbânın mütâlaât ve mülâhazât-ı fenniyyelerini de gelecek hafta neşr edeceğiz.

HIRİSTİYANLIK VE CEM'İYET-İ AKVÂM

Muharriri: Hindistan eâzım-ı ulemâ
ve ekâbir-i ricâl-i İslâmiyyesinden
Şeyh Müşîr el-Kıdvâî

Londra'da münteşir *Islamic Review*'den tercüme

olunmuştur:

Bundan mukaddem yazdığım bir makâlenin sonunda Cem'iyet-i Akvâm hakkında:

"Bu cem'iyeti te'sis etmek isteyenlerin hâlet-i fikriyyelerini nazar-ı i'tibâra alarak aslâ teessüs etmemesine duâ etmemek elde değildir. Çünkü hey'et-i beşeriyenin bir kısm-ı ehemmi onun hâricinde bırakılarak ızrâr edilecek. Binâenaleyh cem'iyetin haksızlığına uğrayacak, yahud hâl-i hâzırda ızırâbâtının teskinine ehemmiyet verilmeyecek olan milletler her fırsattan istifâde ederek Cem'iyet-i Akvâm'ı hiçe sayacaktır" dedikten sonra işbu Cem'iyet-i Akvâm'ın Asya ve Afrika akvâmı üzerine Avrupa'nın tahakkümünü idâmeye hizmet edeceğini beyân etmiştim.

Bu fikirleri beyân ettikten sonra "*Cantenbury*" serpiskoposuyla Roma Katolik kilisesinden mâadâ bütün kiliselerin rüesâsı bütün hristiyanlara hitâben bir beyânnâme neşretmiş ve bunda "Beyne'l-milel adl ü müsâlemeti te'mîn için bir vâsıta-i Hristiyâniyye olan Cem'iyet-i Akvâm gâyesine zahîr olmak için bizimle birleşiniz" diyorlardı.

Ne olursa olsun bu zamanımızın bir alâmet-i mes'ûdesidir. Hristiyanlar peygamberlerine "Emîr-i müsâlemet" lakabını vermişlerdir. Onun resûl-i muhabbet olduğunu söylerler. Hattâ bizzât Allah'ın serâpâ aşk olduğunu iddiâ ederler. Ve binâenaleyh pek tabîi olarak harbden nefret ederler. Fakat ben hristiyanların iddiâ ettiği gibi Hazret-i Mesîh'i şefkat ve muhabbetin en büyük mübeşşiri olarak kabûl etmiyorum. Kadem-nihâde-i vücûd olmuş bir ferd yoktur ki Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz derecesinde muhabbet ve şefkat akîdelerini ihlâs ve samîmiyet, ikdâm ve gayret ile telkîn, insaniyetin hayır ve menfaat-i âmmesini kâfil en mükemmel kavânini tedvîn ve her şeyden üstün kendi ef'âl ve harekâtıyla beşeriyetin en büyük hayır-hâhı olduğunu isbât etmiş olsun, maamâfih mâdem ki hristiyan rüesâ-yı dîniyyesi Cem'iyet-i Akvâm gâyesini beyne'l-milel adl ü müsâlemeti te'mîn için bir vâsıta-i Hristiyâniyye telakkî etmektedir, o halde onların bu gâyeden umdukları fevâidi alkışlamak iktizâ eder. Binâenaleyh rüesâ-yı dîniyyenin neşrettiği beyânnâmenin boşa gitmemesini ve bütün hristiyanların bu gâyeye müzâhir olmalarını ümîd ederiz. Hiç şübhesiz gâye pek büyüktür ve ancak dinin iânesiyle halkın mazhar-ı i'tibârı olur.

Şu var ki rüesâ-yı nasârâ Cem'iyet-i Akvâm'ı bir gâye-i Hristiyâniyye olarak i'lân edince bilhassa hristiyanlara mürâcaat ettikleri nazar-ı dikkate alınmalıydı. Maalesef gördük ki rüesâ-yı nasârâ bu husûsda bir tavr-ı tezebzüb takındılar. Ricâl-i devlet ile halkı murâkabe edecekleri yerde Hristiyanlığın en esâslı mebâdîsini zîr ü zeber ederek siyâsîlere ve ricâl-i devlete hizmet ettiler.

Herkes bilir ki Mesîh'in vaz' ettiği mebâdî fenâliğa mukâvemet olunmamasını âmiridir. *İncil*-i Matta'da şu

satırlar muharrerdir:

"Fenâliğa mukâbeledede bulunmayınız. Sağ yanağınızı vurana sol yanağınızı çeviriniz. Gömleğinizi alana abanınızı da veriniz. Düşmanlarınızı seviniz. Sizi tel'în edenleri takdîs ediniz. Sizden nefret edenlere iyilik ediniz. Size eziyet edenlere duâ ediniz."

Halbuki Harb-i Umûmî'nin infilâkı üzerine İngiltere'nin rüesâ-yı dîniyyesi bütün bu evâmîr-i Mesîhiyyeyi ferâmûş ederek Almanların aleyhinde söylemedik söz bırakmadılar. "Onları tahrîb ettikleri arâziden tard etmeyince kılıcı kınına koymanın cinnet ve cinâyet olduğunu" i'lân ettiler. Hattâ Profesör Daisman'ın mürâcaatı üzerine "*Cantenbury*" serpiskoposu Hazret-i Mesîh'in bâlâda yazdığımız evâmîrine ittibâ' edeceği yerde "İnsâniyet ve medeniyet aleyhinde irtikâb olunan müdhîş cinâyeti unutamayız. Harbin i'lânı husûsunda gösterilen vahşeti hiçbir vakit ihmâl edemeyiz" diye cevâb vermişti.

[126] El-hâsıl rüesâ-yı Nasrâniyet dinlerinin prensipleri hakkında lâ-kayd ve lâübâlî olduklarını dâimâ göstermişlerdir. Ve bundan dolayıdır ki muhterem "*L. Volter Mason, D. D.*" diyor ki:

"Hristiyanlar, dinlerinin müessisini "Emîr-i müsâlemet" olarak i'lân ederlerse de Hristiyanlık hiçbir vakit ve hiçbir yerde, hattâ kâmil hristiyanlarla meskûn olan yerlerde te'sis-i müsâlemet edememiştir. Muhârebenin âvân-ı infilâkında halk "Hristiyanlık muvaffak olmadı mı?" diye mütereddid, mütereddid düşünürken bu hakikati hatırlamak gerekti. Muhârebe günâhı, her hangi günâh gibi akıldâ ve kalbde yani niyettedir. Hristiyanlık âlemi hiçbir vakit muhârebe niyetinden vazgeçmemiştir. Çünkü sulh zamanlarında milletler muhârebeye hazırlanıyorlardı. Bugün kiliseye âid hiçbir töhmet yoktur ki her zaman onunla müttehem olmasın. Hele bilhassa insanları bu kadar dûcâr-ı inkisâm eden bir din kendisi bizzât bir harb sebebidir."

Kilise rüesâsı Cem'iyet-i Akvâm için hristiyanlara mürâcaat ediyorken muhterem "Mason"un bu sözlerini arîz ve amîk düşünmelidir. Çünkü hangi maksada binâen Cem'iyet-i Akvâm fikrini tervîc ettiler. Hazret-i Mesîh'in sulh ve müsâlemeti te'sis etmek arzusunu kemâl-i samîmiyet ile takdîr ettiklerinden mi, yoksa birkaç Avrupalı racûl-i hükûmetin böyle bir şey yapmayı tasavvur ettiklerinden mi? Yani kilise rüesâsı Cem'iyet-i Akvâm fikrine bir mebde'-i dînî olmak üzere mi, yoksa bir mevzû'-i siyâsî olmak üzere mi müzâheret ettiler? Bir mevzû'-i siyâsî olmak üzere ise onların bu gibi mevâzî'-i siyâsiyyeye müdâhaleye hakları yoktur. Onlar bu husûsda Hazret-i Mesîh'in "Kayser'e âid olanı Kayser'e, Allah'a âid olanı Allah'a bırakınız" emriyle me'mûrdurlar. Ve her ikisini biraraya mezc edemezler. Fakat bilakis bir mebde'-i dînî olmak üzere himâye ediyorlarsa o takdîrde kemâl-i

hürmetle sorarım onlara: Acaba Cem'iyet-i Akvâm'a bir takım dâr ve denî fikirler getirilirse ve bu fikirler insâniyetin kısm-ı ehemmini ızrâr edecek mâhiyette olur ise onlar mukâvemet etmek iktidârını hâiz midirler?..

Muhterem kilise rüesâsı beyânâmelerinde kemâl-i belâgatle diyorlar ki:

“Hristiyanlığın en esâslı, en ma'kûl hakikati olarak şunu biliyoruz ki hayât-ı umûmiyye-i beşeriyyenin mebd-e'-i müessisi muhabbettir. Ancak muhabbettir ki gerek akvâm ve efrâdda hod-kâmlığın, taazzum ve tekebbürün kâffe-i eşkâlini menfaat-i umûmiyyenin teklîf ettiği vazîfenin kuvvetli ve muhît murâkabesine ve saltanat-ı ilâhiyyeye karşı perverde olunan sadâkat-i umûmiyyeye tâbî' eder. Zuafâyı himâye, hürriyet ve nemâyâ gıpta, hiddet ve infiâl zamanlarında milletlerin murâkabe-i nefis etmesi, bu kânûn-ı muazzamın tezâhürât-ı fi'liyyesinden bir kısımdır ki beşerin kâffe-i mesâvîsi, cinnetleri, zaafırları onun aleyhinde harb etmektedir.”

Bunların hepsi pek güzel prensiplerdir. Ve bu kânûn doğrudur. Fakat asıl mes'ele bu kânûn ta'kîb olunacak mı? Milletlerin hod-kâmlıkları, hırsları; Cem'iyet-i Akvâm dâiresinde mesnet-nişîn olacak olanların sâyesinde zâil olacak mı? Cem'iyet-i Akvâm'ın bünye-i teşekkülü cihân-şümûl olabilecek mi? Akvâm-ı cihânın, Avrupalıların düşündükleri şekilde, zaîf ve kavîsi, mütemeddin ve gayr-i mütemeddini, müterakkî, gayr-i müterakkîsi cem'iyette sâhib-i re'y olacak mı? Cem'iyet-i Akvâm'ın kapısı her hangi ırktan, memleketten, mezhepten, renkten olursa olsun herkese açık bulunacak mı? Yoksa cem'iyetin hudûd-ı ırkiyyesi var mı? Avrupalılarla, Avrupalı olmayanlar arasında farksız bir adâlet hükümrân olacak mı? Her hangi kut'anın ahâlisi bir uhuvvetin a'zâsı gibi –nasîb-i adâleti istifâ edecek mi yoksa şimdiki gibi Avrupalılar için başka bir kânûn, Avrupalı olmayanlar için de ayrı bir kânûn mu olacak?..

Bir misâl getirelim: Cem'iyet-i Akvâm'da Trablusgarb ahâlisi ile Lehistan ahâlisi aynı muâmeleyi görecekler mi? Trablusgarb'ın mâcerâ-yı hûnîni hâtırlarda olsa gerek. Pekala. Cem'iyet-i Akvâm Trablusgarblılara ne yapacak? Çehislovakları, Lehistanlıları nâil-i hürriyet ve istiklâl ettiği halde onları tahakküm altında mı bırakacak? Cem'iyet-i Akvâm'ın Mısır ve Hindistan'a karşı vaz'iyeti ne olacak? Yahud Cem'iyet-i Akvâm, menşe'-i zuhûru olan memlekette siyahlarla beyazların arasında müsâvâtı te'mîn etmek için ne gibi tedâbîr ittihaz edecek?...

Ben şu vak'ayı biliyorum ki Hindistan'ın en aşağı tabakalarından Hristiyanlığı kabûl edenler dindâşlarıyla beraber aynı mevki'-i müsâvâtta bulunmuyorlar. Ve işitiyorum ki Amerika'da siyahlar ve beyazlar için ayrı, ayrı kiliseler varmış. Öyle ise nasıl olur da Hristiyanlığın kilise rüesâsı Cem'iyet-i Akvâm'da edyân-ı sâire ashabı için müsâvât

ve bî-tarafâne muâmele te'mîn edeceklerini zannettiler. Avrupalı olmayanların hukûku Avrupalıların hukûku gibi te'mîn olunacağı, yahud renkli insanların, renksizler gibi muâmele göreceği nasıl tasavvur olunur?!..¹

* * *

Hristiyanlık hiçbir vakit hristiyanlarla hristiyan olmayanlara aynı sûrette muâmele etmemiştir. Hattâ bütün kavânîn-i ahlâkiyyesi bile ancak Mesîh'in ulûhiyyetine mu'tekid olanlara mahfûzdur. Hristiyan Avrupa, hristiyan olmayanın zî-rûh olduğuna, bir Avrupalı olmayanın zî-hayât olduğuna güçlûkle inanır. Avrupalılar tarafından Yahudilerin imhâsına, müslümanların istisâline zerre kadar ehemmiyet verilmez. Fakat Avrupalıların üzerine bomba yağdırmak, Avrupalılar üzerine dom dom kurşunu atmak... İşte bu Avrupalıları tedhiş eder. Fil-hakîka cihân-şümûl bir hiss-i ahlâkî ihtiyâc [127] Harb-i Umûmî musîbetini tevlîd etti. Evet, hâkimlerin mahkûmlara karşı taahhüdâtı, hattâ muâhedât-ı beyne'l-mileliyye bile müteâkıdlardan biri Avrupalı değilse nakz olunuyordu. Bütün dünyâyı saran bu müdhiş yangının asıl sebebi Berlin Muâhedenâmesi'nin bir kağıd parçası telakkî olunmasıdır. Acaba Cem'iyet-i Akvâm bu kağıd parçasının i'tibârını îade etmek cesâretini gösterebilir mi?

Hristiyan Avrupa, hristiyan olmayan komşularıyla muâhedeleri nakzına alışa alışa nihâyet kendi arasında da nakz-ı ahde başladı.

El-hâsıl cihân-şümûl bir nokta-i nazardan böyle bir Cem'iyet-i Akvâm âtîdeki esâslar üzerine kurulmadığı takdîrde fâideli olmaktan ziyâde muzır olur:

1- Cem'iyet-i Akvâm, ırk, renk, memleket, mezheb ve medeniyet husûsâtına âid tarafgîrliklerin fevkinde olmalı, bütün insaniyete aynı sûrette muâmele olunmalı, bütün ebnâ-yı beşer bir uhuvvet teşkil etmelidir.

2- İstibdâdî ve şahsî hâkimiyetlerin kâffesi izâle olunmalıdır. Hükûmât-ı meşrûta ve muhtelif ırklardan müteşekkil imparatorluklarda hükûmât-ı müttetika teessüs etmelidir.

3- Diyâr-ı ecnebiyyenin istismârı men' olunmalıdır. Her memleketin kendi ahâlisi için olması istisnâ kabûl etmez bir kâide teşkil etmelidir. Her memleketin menâbii başkalarını zenginleştirmek için değil, ahâlisinin istifâdesi için inkişâf etmelidir.

4- Bir memleketin zaîf olması onun kuvvetli devletler tarafından muhâfaza edilmesi için bir sebep teşkil etmelidir. Her memleketin hükûmet-i dâhiliyyesi ve icâbında

¹ Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Cem'iyet-i Akvâm'a zahîr olmak için teşkilât-ı berriye ve bahriyyesi bulunmalıdır.

5- Bir memleketin idâresi halkı müstefid edemeyecek, yahud inkişâf ettiremeyecek bir halde ise o memleketi kuvve-i harbiyye ile kuvvetli bir devletin temellük etmesi değil, Cem'iyet-i Akvâm'ın o memlekete idâre adamları, mualimler iâre etmesi lâzımdır. Bunların vazîfesi bed-hâhâne değil, hayır-hâhâne muâvenettir. Efendilik değil, kardeşliktir. El-hâsıl himâyelerle husûsî ittifâklar kalkmalıdır.

6- Ticâret, sanâyi'-i milliyyeyi himâye iktizâ ettiği yerler müstesnâ, her yerde serbest olmalıdır.

7- Hey'et-i hâkime cihân-şümûl esâslar üzerine teşekkül etmelidir. Sâde bütün memâlik-i cihânı temsîl etmekle kalmayarak her memleketin en mühim menâfiini de temsîl etmelidir. Mümessiller halk tarafından intihâb olunmalı, hükûmetler tarafından değil.

8- Harb-i Umûmî'nin netîcesinde olduğu gibi bazı devletler cem'iyetin hâricinde aslâ kalmamalıdır. Ve hakkı ihkāk-ı hak için ancak harbin ikâd ettiği ihtirâsâtın kesb-i sükûn ettiği, isti'mâl-i kuvvet gibi vesâilin kalktığı bir zamana intizâr etmek gerekti. Sonra bî-taraf bir mahkemeye ihkāk-ı hak husûsu tevdi' olunmalıydı.¹

* * *

10- Bütün muâhedât-ı beyne'l-mileliyye kemâl-i hürmetle icrâ ve bunların aleyhinde tertîb olunan ittifâklar lağv olunmalıdır. Hey'et-i hâkime muâhedât-ı beyne'l-mileliyyeyi iâde etmelidir.

11- Hiçbir devleti diğer bir devletin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale etmemelidir. Fakat milletin mümessili bir takım ahvâl-i fecîanın vukûunda tedâbir-i lâzımayı ittihâz eder. Her hangi millete karşı yapılan zulûmler tazmîn olunmalıdır. İster bu millet Balkanlı, isterse Ermeni olsun.

İslâm ve Sosyalizm nâm eserimde hükûmetleri fiilen murâkabe etmek husûsunda muvaffak olan yegâne Sosyalizm ancak Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'le halîfesi Hazret-i Ömer'in te'sîs ettiği hükûmette görüldüğünü beyân eylemiştim. Çünkü te'sîs ettikleri hükûmet otuz sene müddetle tamâmen sosyalist prensipler üzerine pâydâr oldu. Onların devirlerinde ancak Sosyalizm'in hâkim olmasının sebebi onun en kuvvetli esâslar üzerine te'sîs olunması, yani efrâdın seciye ve ma'neviyetinin en yüksek ve en asîl şevâhika i'lâ edilmesidir. Târîh-i beşer, bir memlekette seciyeleri i'tibârıyla, muhabbet-i müştereke, merhamet, şeref, sadâkat, uhuvvet, cesâret-i

ma'neviyye, kahramanlık, binicilik husûsunda, hepsi kadîsler [kudsîler] mertebesine yükselen bu kadar çok vatandaşlar kayd etmemiştir. Evet, târîh-i âlem böyle, en ulvî temâyülât ve sevâik ile meşbû' bir kitle-i insâniyye görmemiştir. Dünyânın muhtelif taraflarından gelen en ecnebî insanlar lâ-yenfek bir râbîta-i uhuvvete bağlanıyor, birleşiyor, her şeyde saâdetle, musîbette birleşiyor. Bir ve yegâne bir sebeble birleşiyor. O da bütün beşeriyetin hayrını bir Allah'a îmân ettirerek te'mîn etmek.²

* * *

Cem'iyet-i Akvâm demokratik ve sosyalistik esâslar üzerine te'sîs olunmazsa insaniyeti müstefid etmek şöyle dursun, daha müdhiş zararlara ducâr edecektir. Cem'iyet-i Akvâm'ı zir-i cenâh-ı himâyelerine almak isteyen kilise rüesâsı evvelâ bütün insâniyyetin hayrını arzu ettiklerini fiilen göstermelidirler. Artık dünyâ yüksek sadâlî kelimelerden yoruldu, her yerde hakkın galebesinden, hakîkatin muzafferiyetinden bahs olunuyor. Biz bugün insanların her hangi ırk ve dinden olursa olsun aynı **[128]** muâmeleyi görüp görmeyeceğini anlamak istiyoruz. Zuafânın her türlü tahakküme inkıyâdı, zuafânın istismârı, devâm edip etmeyecek mi, onu bilmek istiyoruz. Bir de, şu viski şişeleriyle, nâmûssuz kadınlarıyla, kumarhâneleleriyle bunlardan bîzâr akvâma musallat olan medeniyet denilen o sırf maddiyet yine bu halka zorla yapışacak mı yoksa artık bu akvâm kendi sâde ve temiz hayatını huzûr ve refâh içinde geçirecek mi?

Mesîh bizzât maddîliğin en büyük aleyhdârı idi. Kendisi sekene-i âsumâna yakışan bir hayat geçirmişti: Evi barkı yoktu. Ezvâka aslâ dalmadı. Zenginlerin cennete girmeyeceğini söyledi. Ve tarafdârânına bir seyâhate çıkarken ekmek, para, elbise almamalarını, ayaklarına sandallar geçirmeleri ve iki setre giymemelerini emretti. Fakat Mesîh'e ittibâ' ettiklerini söyleyenler kendilerini tüfenklerle, süngülerle teslîh ederek böyle bir kuvvetten mahrum olan milletlere hücum ederek onları çalışıyorlar, servetlerini iğtisâb ediyorlar, kendileri en muhteşem gıdâlarla tes'îd-i hayât ediyorken onlar açlıktan ölüyorlar. Mesîh'in nâmına izâfe olunan medeniyet bütün kuvvetini çelikten ve ateşten yahud gümüş ve altın kurşunlardan alıyor, işte böylece bu medeniyet sırf maddîdir.³

² Buradan dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan sekiz satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

¹ Buradan dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

Bu arzın ekseriyet-i sekenesi müslüman olduğunu bildikleri halde ancak Yahudi ve hristiyanlara adl ü bî-tarafî ile muâmele ettiler, bunlara tam hürriyet-i vicdâniyye ve hürriyet-i hâkimiyet bahş ettiler. Ve müslümanların bu havâliden ebediyyen tard edilmeleri iktizâ ettiğini i'lân etmektedirler. Böylece âtîde vukû' bulacak muhârebâtın temelini vaz' ediyorlar. Bundan¹

* * *

İşte bir cihetten Cem'iyet-i Akvâm bütün memleketlerde, bütün akvâma emniyet vaad ettiği halde diğer taraftan da Hindistan'ın ebediyyen tahakküm altında kalması için Asya'da "Monrö" usûlü te'sîs edileceği söyleniyor. Velez ki bu uğurda komşu imparatorlukların inhidâm veya ilhâkı iktizâ etsin.

Ma'lûm olduğu üzere İngiliz İmparatorluğu'nda hristiyan olmayanların adedi hristiyanların adedinden fazladır. Maamâfih musırran deverân ediyor ki bundan böyle hristiyan olmayanlar hristiyanların üzerinde kat'iyyen hükümrân olmayacakmış.

Fikirleri bu kadar dar, insaniyetleri bu derece mahdûd dinlerine karşı bu derece lâ-kayd rüesâdan ne beklenir.

Ve bu gibi esâslar üzerine kurulan bir Cem'iyet-i Akvâm nasıl olur da bir müessese-i hayriyye olur?

Mefkûre-i Hristiyâniyye pek sukût etti. Avrupalı rüesâ-yı dînin evvelâ şunu bilmeleri iktizâ eder ki Mesîh bir

Asya yerlisiydi. Onlara göre "Kara adam"dı ve Hristiyanlık Asya dinlerindendir. Onların hristiyanî tesmiye ettikleri medeniyet-i maddiyye Hristiyanlığın aleyhindedir. Ve hristiyanî kelimesini Avrupalı kelimesine mürâdif etmekle pek azîm bir hatâyâ düştüler. Bugünkü mefkûre-i Mesîhiyye'ye göre ancak Avrupa her hayra müstahıktır. Meselâ istiklâl iyi bir şeyse ona ancak onlar mâlik olur. Meşrûtiyet iyi ise Avrupalılardan mâadâsına müsâade olunmaz. Avrupalıların akvâm-ı sâire üzerine tahakkümü Avrupalıların akvâm-ı sâireyi istismâr etmesi idâme olunur. Eğer bazı hristiyan milletler bir Cem'iyet-i Akvâm te'sîs etmeyi düşünmüşlerse bunun sebebi Avrupalı olmayan memâliki yağma yüzünden aralarında zuhûr etmesi melhûz olan münâzaalardır. Vâkıâ Avrupalı olmayan memâliki imhâ ve yağma etmek için ellerinde her vâsıta mevcûd ise de bu ganîmet-i kübrâdan ancak aralarındaki mücâdeleleri teskin etmekle istifâde etmek mümkündür. El-hâsıl Avrupa devletleri harâmîler misilli yekdiğerine karşı nâmûslu davranmak usûlüne mürâcaatla aralarında bir takım münâzaaların vukû' bulmamasını arzu ediyorlar. Kilise rüesâsı, piskoposlar, serpiskoposlar bu husûsda ricâl-i siyâsiyyeye muâvenet etmek mi istiyorlar? İstedikleri kadar etsinler yirmi sene geçmeyecek ki Cem'iyet-i Akvâm'a rağmen daha müdhiş infilâklar hâsıl olacak. Kilise rüesâsı ricâl-i siyâsiyyenin iştihâ-yı ma'lûlünü biraz tedâviye gayret etseler ne iyi olur. Bunlar her vâsıta ile hemen midelerini dolduruyorlar, mûcib-i âr ve hicâb yalanlar söylüyorlar, muâhedâta paçavra parçaları gibi bakıyorlar. Tedâbir-i vahşiyâneye tevessül ediyorlar, birbirlerine i'timâd etmiyorlar. Ve bu hastalık devâm ettikçe muhâsedeler ve muhârebeler devâm edecektir.

Evet hakikat şundan ibârettir ki Hristiyan devletlerin birbirine i'timâdı yok, hattâ kendileri bile Cem'iyet-i Akvâm'a inanmıyorlar. Fakat her halde barutlarını patlatmak istemiyorlar.

¹ Buradan yedi satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

01 Ağustos 1919

25 Zilka'de 1337

Perşembe

01 Ağustos 1335

Cild: 17 - Aded: 433-434

ESRÂR-I KUR'ÂN



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِیْفَةً...¹

Bir de Cenâb-ı Hak nev'-i beşere râyegân buyurmuş olduğu eltâf-ı ilâhiyyesini serd ederken bunların kâffesinin fevkinde olarak bir lütf-i Sübhânîsini îrâd ediyor ki insan hakkındaki inâyât-ı ilâhiyyenin gâyesidir: İşte o muânid münkirlere hitâb ederken² (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا) = Siz bizi nasıl inkâr ediyorsunuz, hakkınızda râyegân buyurduğum nâ-mütenâhî ni'metler, âtîfetlerime karşı nasıl küfrânda bulunuyorsunuz? Hatırlamıyor musunuz ki meleklerle: "Adem'e secde ediniz" demiştik. Onlar da secde etmişlerdi. Yalnız İblîs emrimize mutâvaattan imtinâ' etmiş, bunu kibrine yedirememişti. O zâten kâfirlerden idi."

Cenâb-ı Fâtır-ı Hakîm bu âyet-i kerîmesiyle insanın şânını ne derecelere kadar i'lâ etmiş olduğunu nazar-ı im'âna almaklığımızı murâd buyuruyor. Mebde'-i hilkatî topraktan ibâret olan insanın infirâd ettiği şu meziyet ne büyük bir meziyettir!

Pekala, ya bu erbâb-ı butlâna ne olmuş ki Cenâb-ı Hak kendilerini en hakîr bir şeyden halk ettikten sonra bedî' bir sun'a mazhar kılıyor ve daha sonra melâike-i mukarrebîne bile rûchânlarını te'mîn edecek mevâhib-i mahsûsa ile mücehhez buyuruyor da yine kalkıp niam-i ilâhiyyeye karşı küfrânda bulunuyorlar ve karşılarında hak ve hakikat tecellî edip dururken emr-i ilâhiye is-

yânda bulunuyorlar? (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا) kavlı kerîminden murâd-ı ilâhî şu oluyor ki "Bizler onlara insanı bidâyette topraktan nasıl yarattığımızı, sonra âvâre bir katre sûretinde erhâmda nasıl istikrâr ettirdiğimizi gösterdik. Bunların kâffesinde erbâb-ı iz'ân ve tefekkür için nâ-mütenâhî ibretler, hikmetler mündemcidir. Nihâyet melâikeye ibdâ' eylediğimiz bu sun'-ı bedîa secde etmek sûretiyle bizim kudret-i bâliğa-i Sübhâniyyemizi i'tirâf etmelerini ve kendilerine mahfî kalan esrâr-ı ezeliyyemizi idrâkten aczlerini ikrâr etmelerini emrettiğimiz zaman içlerinden biri o kadar niam ve eltâfımıza karşı küfrânda bulunarak azamet ve hasedinden bu secdeyi etmedi.

Cenâb-ı Hak bu meseli İblîs fitratındaki mahlûkları levn ve tekdîr için îrâd buyuruyor. Bunlar evâmîr-i ilâhiyyeye inkıyâdı, nevâhîden mücânebeti kibirlerine yediremiyorlar. Nitekim Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in zamân-ı saâdetlerinde Medîne'deki Yahudiler de böyle idiler. Bunların gerek âhâdı, gerek ulemâsı yani ahabârı hazretin Resûl bil-hak olduğunu bildikleri halde mahzâ hased ve inâdlarından dolayı nübüvvetini ikrâra bir türlü yanaşmıyorlardı.

Cenâb-ı Hak müteâkiben İblîs'i, emirlerine inkıyâd etmekten istinkâf eden hasûd ve mütekebbirler hakkında îrâd buyurduğu evsâf ile yâd ederek (وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ) bu buyuruyorlar ki bunlar Risâlet-penâh efendimizin *Teurat* ve *İncil*'de zikr edildiğini, Resûlullâh efendimizin iyilikle emr, fenâlıktan nehy, habâisi tahrîm, tayyibâtı tahlîl ettiğini bildikleri halde kitâb-ı mübînînin bir kısmına imân ederler, bir kısmına da inanmazlardı, enbiyâ-yı kirâm tarafından [130] kendilerine arzu etmedikleri bir şey tebliğ olunursa bir kısmını tekzîb ederler, bir kısmını da öldürürlerdi.

İşte Cenâb-ı Hak bunlara ve âbâ' u ecdâdlarına râ-

¹ Bakara, 2/30.

² Bakara, 2/34.

yegân buyurduğu sayısız ni'metleri ta'dâd edince ünf-i nahvetleri kabarak ve amâ-yı cehâletleri basîretlerini kaplayarak Nebiyy-i ümmîye îmân etmekten istinkâf ederlerdi. Evet Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i biz-zât gördükleri, âyât-ı beyyinâtını müşâhede ettikleri halde nübüvvetini inkâr ve risâletini tasdik etmekten imtinâ ederek câhiliyet gurûruna mağlûb olmuşlar, ilim ve kitap, vahiy ve âyât onlarda olduğu halde Cenâb-ı Hakk'ın onu nasıl ıstıfâ ettiğine bir türlü akıl erdirememişler, Cenâb-ı Hakk'ın istediğine lütuf ve inâyetini bahşedeceğini idrâk edememişlerdi. İşte, Allah'ın hikmetini istiknâh husûsunda onların akılları bu derece darlaşmış, insanı topraktan yaratan, ona bu sûret-i beşeriyeyi bahşeden, dünyânın makâlîd-i umûrunu onun destine tevdi' eden Fâtır-ı Hakîm'in bir öksüzü sıyânet, bir mütehayyiri hidâyet, bir fakîri ignâ ederek sonra onu mahlûkâtın en güzîni olmak üzere ihtiyâr ile rahmet-i ezeliyyesine rehber ve vahiy ve şerîatine mehbit intihâb etmesi kafalarına sığmamıştı.

Şâyed bunlar âyât ve berâhîn-i ilâhiyyeyi gördükleri

zaman îmân ile tarîk-ı hakkı kabûl etmiş olaydılar aynıyla sun'-ı ilâhîdeki esrâra muttali' olunca ¹(سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا...) tarzında i'tirâf-ı acz ü kusûr eden melâike-i mukarrebîn gibi olurlardı. Lâkin bu kadar âyât-ı beyyinâta rağmen Ehl-i Kitâb, ilk madde-i hilkatinin daha âlî olduğuna güvenerek ve insana hased ederek me'mûr olduğu sücûdu ifâdan istinkâf eden, binâenaleyh ni'met-i ilâhiyyeye karşı küfrânda, bâtil üzerinde ısrârda bulunmuş olması dolayısıyla rahmet-i ilâhiyyeden ebediyyen mahrûm kalan İblîs gibi oldular.

İşte Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e karşı Ehl-i Kitâb'ın hâli bu idi. Berâhîn-i sâtıyı gördüler, inkâr ettiler. Âyât-ı kâtiya karşı göz yumdular, her türlü tehdîd ve inzâra karşı sağır kesildiler. Nihâyet kendileri makhûr ve muhakkar; Resûl-i güzîn ise ebediyyen te'yîd-i ilâhiye mazhariyetle muvakkar oldu.

Abdülaziz Çavuş

¹ Bakara, 2/32.

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DİNİ: İSLÂM

- 5 -

Sûre-i Hûd'da istikâmette de istikâmet lüzûmunu nâtık olan ²(فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ) = Me'mûr olduğun gibi istikâmet et. Emr-i celîli şeref-vârid olmuş ve bu emrin tevcih eylediği vazîfe vezâif-i Risâlet-penâhînin hepsi-ne şâmil olduğundan dolayı en suûbetlisi bulunmakla ³(شَهِدْتُ سُوْرَةَ هُوْدٍ) = Sûre-i Hûd beni ihtiyârlattı, hadîs-i şerîfi fem-i saâdetlerinden sâdır olmuştur.

Fi'l-vâki' hayât-ı Peygamberî'de müşâhede olunan mu'cizât miyânında bil-cümle harekât-ı âlîleri nokta-i nazarından ibraz buyurdıkları hasîsa-i istikâmete, ta'bîr-i belîğiyle istikâmette istikâmete büyük bir hisse ayırmak icâb eder. Bir ferdin değil bütün efrâdıyla cemâatin, sâde bir cemâatin değil, bir çok cemâatlerin, kavimlerin, devletlerin, milletlerin, sâde bir zaman ve mekânda değil, müteaddid ezmine ve emkinede hidâyetlerine müteallık rûhânî, cismânî, ilmî, amelî, ahlâkî, hukûkî, ictimâ'î, siyâsî, dünyevî, uhrevî vazîfelerin yalnız ta'lîm ve tebliğini değil, tatbîkini dahi ihtivâ eyleyen vazîfe-i Risâletlerinde îmânın en kuvvetlisini taşıyan, a'mâlin en zahmetlilerini iktihâm ile her husûsda ibraz-ı kudret eyleyen Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm akvâli ile ef'âli, nazariyâtı ile ameliyâtı arasında zerre kadar tefâvüt göstermemiş ve hattâ kendilerinin de saff-ı beşeriyette, mertebe-i ubû-

diyyette bulunmaları hasebiyle aslâ hâriç kalmadıkları vezâif-i umûmiyyede dâimâ fazla vazîfe deruhde ederek ümmeti hakkındaki teshîlâtta bile hissedâr olmamış ve bütün telakkî eylediği evâmîr-i ilâhiyyeyi herkesden evvel ve daha ziyâdesiyle tatbîk ve icrâda muvaffakiyet ibraz ve şeref-i muâmelesine nâil olan her ferde kemâl-i istikâmeti yüzünden *sa'dıku'l-va'di'l-emîn* dedirtmek mazhariyetini ihrâz eylemiştir.

Hayât-ı beşerin bütün dekâikına, cemî'-i hâcât ve mesâlihine, rûhânîyât ve cismânîyâtına, hâl ve istikbâline müteallık olmak üzere bütün ömürlerinde tebliğ buyurdıkları vezâif ve mevâizi, emr-i ilâhiye ne derece ve ne kadar imtisâl mümkün olduğunu fiilen göstermek için yine bütün hayatında tatbîka muvaffak olmak ve bu yolda her türlü mezâhime, her nevi' husûmetlere karşı sabır ve sebât ile mücâhede eylemek ve iktizâ eden fedâkârlığa her sûretle tahammül edebilmek fitrat ve mesâli-i Muhammediyye'nin ne kadar i'câzkâr olduğunu ve hayât-ı nübüvvet-penâhîleri ³(شَهِدْتُ سُوْرَةَ هُوْدٍ) beyân-ı hakîkatine ne kadar şâyân bulunduğunu göstermek için kâfi bir burhândır.

Tabiatte vâkıa-i nübüvveti fiilen tecrübe edemeyen ve târihin şehâdet-i kat'îyyesine de i'timâd etmek istemeyen bazı mütefekkirînin, Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm gibi bir nâdire-i fitratın kendi nübüvvetine kalben îmânı bulunmamak lâzım geleceğine ve binâenaleyh bil-cüm-

² Hûd, 11/112.

³ Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü't-Tefsîr (3297).

mebdei olup sâde atıye-i ilâhiyye olan birinci kısımda bir resûl, bir nebiyy-i âhirü'z-zamândır. Yani Hazret-i Peygamber bir sefir-i ilâhî oluyor ve sefârethâne-i sadâkatine vârid olan evâmîr ve irşâdât-ı celîleyi bir insan, bir abd-i kâmil olarak infâz ve icrâ eyliyordu. Ve bu vechile nazm-ı Kur'ân kendi rûhunun inşâkerdesi olmuyor, kendi rûhuna ilkâ ve ihbâr olunan bir kitâb-ı mübîn, bir kelâm-ı muallim, açık bir hitâb-ı ilâhî oluyordu. Ve mazmûnu akıl ve fikri ibtâl ve teşvîş değil, dâimâ tenvîr ve irşâd ediyor ve bazen aklın bizzât yetişemeyeceği ve fakat ba'de't-tebliğ anlayabileceği ihbârât-ı gaybiyyeyi de ihtivâ eyliyordu. Bunlar da tebliğâtın ciddiyetine dâir birer kuvve-i te'yîdiyye oluyorlardı. İşte bu te'yîdâtâ mukârin [132] olan o tebliğât, o in'âmât-ı ilâhiyye, Hazret-i Peygamber'e ve ashabına o kuvvet-i istikâmeti bahşeylemiş ve insanlığın mebde'-i saâdeti vahdâniyet-i ilâhiyyeye îmân ile niam-ı ilâhiyyenin tarîk-ı müstakîm ve meşrûunu muntazaman yürütecek hakîkî istikâmet bulunduğunu bil-fiil irâe eylemiştir.

Mehmed Hamdi



BEŞERİN VÂSITA-İ RİSÂLETE İHTİYÂCI

- 3 -

Beşerin risâlete ihtiyâcını bildiren iki mesleğin sâni-sine gelince: Zikr olunan ihtiyâc hadd-i zâtında tabîat-i insandan da ahz ve istihrac olunabilir.

Geçmiş zamanlarla zamân-ı hâzırın ahvâl ve icâbâtı o hakîkati bir şekl-i bedîhîde göstermektedir. Zîrâ ahvâl-i ümeme atf-ı nazar olunursa anlaşılır ki: Nâsın bazıları, cemâat-i beşerden ayrılarak gâh ormanlarda, gâh dağ başlarında münferiden yaşamaya vahşetle istînâsa, hayvan gibi lâ-kaydâne şurada burada dolaşıp gıdâsını ot ve nebât kökleri gibi şeylerden te'mîne, mesken ittihâzından kaçışıp hücrâ yerlerde, mağaralarda barınmaya, şu hayât-ı âdiyyelerinde bir tecâvüze uğradıkları vakit taş ve ağaç atmak sûretiyle tahaffuza, ağaç dallarından, yahud telef olmuş kara hayvanlarının derilerinden tedârik ettikleri şeylerle vücûdlarını örtmekle iktifâ ederek başka libâs taharrî ve iktisâsından müstağnî durmaya münhemik olup dünyâdan ayrılıncaya kadar bu i'tiyâddan vazgeçmemekte ve bal arısı gibi dağılıp ona müşâbih bir maîşet-i hayvâniyye ile kanâat ederek bekâ-yı nev'leri için kudretleri yettiği kadar mesâ-i muntazamaya yanaşmamaktadır.

Ancak şu tavsîf olunan envâ' miyânında asıl nev'-i insan, hemcinsleriyle müctemian yaşamaya mecbûldür. Cemâat-i beşer müteaddid ve muhtelif olmakla beraber her birinin sa'y u amelinden hâsıl olan fevâid, yalnız kendilerinin mensûb bulundukları cemâate maksûr kalmayıp cemâât-ı muhtelif ma'nen hey'et-i vâhîde hükmünde ol-

masıyla bunların umûmiyetle bekâsına hizmet eder.

Şu halde a'mâl-i beşerin muhassala-i umûmiyyesinden hissedâr-ı terakkî ve bekâ olmak husûsunda kitle-i icmâiyyeden istîgnâya meyl edecek bir kuvvet için imkân-ı mevcûdiyyet te'mîni kâbil olamaz. Binâenaleyh efrâd-ı nâsdan her birinin medenî, ictimâ'î her ne ihtiyâcı var ise benî nev'inin sunûf-ı sâiresince müstahzar olan vesâil-i mümkineden istifâde ile te'mîne akıl ve ilm-i tabîisinin delâletiyile çalışmaya mecbûrdur; zîrâ hey'et-i beşeriyye, insan ünvân-ı mümeyyizi altında müctemî', yani bu noktadan ism-i vâhid ile mevsûf olup muâvenet ve mesâ-i müşterekelerinin fevâid-i umûmiyyesi yekdiğerinin ihtiyâc-ı maîşet ve bekâsını mümkünü't-tesviye bir hâle ifrâğ eder; buna vücûd-ı insanın târihi şâhid olup teşrîh-i keyfiyyete hâcet yoktur.

Hülâsa: Vâreste-i delîldir ki efrâd-ı benî Âdem ancak hâl-i ictimâ'da yaşayabilir.

İnsanın mâlik olduğu kuvve-i nâtika dahi elfâzda sırf tasvîr-i maânîye ve te'lîf-i ibâreye müstaid olmak üzere mahlûk olmayıp sâir hemcinsleriyle teâtî-i fikir ve muhâvereye şedîd olan ihtiyâcının tesviyesine de hizmet etmek üzere mevhûbdur; şu halde nâtikiyet hâssasıyla anlaşmak ıztırârı iki üç kişiye yani insanların aded-i mahdûduna münhasır olmayıp bu ihtiyâc-ı küllîye nazaran içlerinden istîgnâ-yı tefâhüm hâlinde kalacak ferd-i vâhid tasavvur olunamaz.

Cemâat-i nâsdan her ferdin ihtiyâcı diğer efrâdın ihtiyâcına benzemez, ez-cümle kişinin emr-i maîşetinde âmâl ve metâlîbi arttıkça âmil kuvvetlere ihtiyâcı da tezâyüd eder; bu ihtiyâc sevâikı, o ferdi, ehlinin idâresine, ondan aşîretine, ondan mensûb bulunduğu ümmetine ve dolayısıyla bütün hem-nev'ine kadar tealluk ve imtidâd eyler.

Zamânenin ahvâli gösteriyor ki: İhtiyâcât-ı umûmiyyeye tâbî' olan râbita-i ittisâlât bütün nev'-i beşere âm ve şâmil, binâenaleyh ünvân-ı medenîleri alâik ve revâbıt-ı ictimâ'îyyeye lâyük olan bir cem'iyet bekâyâ-yı vücûd, mezâyâ-yı hayâtta istifâde, celb-i menfaat, def'-i mazarrat gibi fark ve temyîz hâsiyetlerine ve umûmun intizâm-ı hayâtına medâr olan esbâb ve ihtiyâcât ta'kîb ile mükellef olduğu nâ-kâbil-i inkâr bir hakîkattir.

Eğer insanın ihtiyâcı hilkat-i nev'îyyesinin gayri bir üslûbda cereyân etseydi, bu hâli beyne'l-efrâd husûl-i muhabbete âmil ve müessir olan şeylerin efdali addolunurdu. Ancak onların arasında bir âmil-i ma'nevî vardır ki her nefsin bekâsı hemcinsinin bekâ-yı umûmîsine mütevakıftır; bunların bir kül vücûda getiren eczâ-yı umûmiyyesi def'-i mazarrat ve ihtisâl-i menfaatlerine mahsûs olan bazı kuvâ-yı murtabıta menzilindedir. Bu cümleden olarak insanların birbirine muhabbeti kendilerine bir istinâdgâh, selâmet-i kalblerine vesîle-i inşirâh

ve sekînettir. Bu râbîta-i memdûha, mütekâbil hissiyât-ı muhabbetkârâneyi hâiz olanlar, yekdiğerinin iş ve ihtiyâclarını def' ve iktihâma yaradığı gibi içlerinden bir musîbete uğrayan olur ise buna mukâvemet ve te'mîn-i suhûlet husûsunda diğerklerinin eser-i teâvün ve fütüvvet göstermelerine hâdim olur.

Ümmetler arasında âheng-i imtizâc ve intizâm, bekâyı rûh ve kıvâm-ı ihtiyâcının muhâfazası sanki o muhabbet-i mütekâbile şânından sayılır, bunun gibi insanın hissettığı ihtiyâcât-ı temeddüniyye ve zarûriyyesini te'mîn ve tedârike müdâvim ve sebât-kâr olması muktezâ-yı hilkat ve vezâif-i insâniyyetin ahvâl-i tabîiyyesindendir; ve farîzaya muhabbet bâdî-i muvaffakiyeti olur, çünkü meyl ve tedbîr-i ciddî, ihtiyâc görülen eşhasın muâvenetten ve eşyâ-yı maksûdenin [133] teyessür-i husûlünden istifâdeyi intâc eder; o meyl-i muhabbet hadd-i i'tidâli geçer ise ihtirâs derecesini bulur ki bundan ihtirâz ihtiyâcı da şâyân-ı teemmüldür. Şu kadar ki iki taraf-ı mütekâbil arasında kânûn-ı muhabbetin peydâ ve devâmı hissiyât-ı samîmâneye muhtâcdır, bu râbîta dahi ya onların şâyân-ı hubb ü ihtirâm olan şahıslarına, yahud iftirâk olunamayacak a'mâl ve menâfi'-i mahsûsalarına ihtiyâc mesetmesinden husûle gelir.

Demek olur ki muhabbet ve irtibât, şahs-ı maksûdun incizâb-ı rûhisinden ve şemâil ve mekâsib-i memdûhasından bir safvet ve ciddiyet-i kâmile ile mütelezziz ve müstefid olmak emel-i hâlisinin tekâbül ve in'ikâsından neş'et ederse pâydâr ve semeredâr olur; başka sûretle bunun husûl ve devâmına imkân olamaz. Yani; münâsebet-i tarafeyn, bir esâs-ı ciddîye mübtenî olmayıp da husûl ve zevâli kâbil-i sür'at bir hâl-i gayr-i samîmîde ârız olursa zikr olunan kuvâ-yı rûhiyyenin ittihâd ve imtizâcından mütehassıl fevâid karşısında lâ-şey' menzilesinde kalır. Eğer tarafeynin gâye-i emeli, ihtiyâcât-ı nâsdan olarak i'mâl ve ihzâr eyledikleri şeyleri ivaz mukâbilinde beynlerinde değıştirmekten ibâret olur ve mülâhaza ettikleri münâsebet sırf intifâ' olunabilen şeylere münhasır tutulup da onların âmiline lâıyk olacak bir sûretle teşmilden i'râz edilirse maksûd olan imtizâc-ı umûmînin istikrârına kifâyet etmez; çünkü bu gibiler arasında kâim olacak nisbet-i muvâneset, ya birinin galebe-i kuvveti, ya birbirinden korkmak zilleti, yahud yekdiğerine karşı müdâhene ve muhâdaa rezîleti yüzünden husûle gelmiş sayılır...

Kelb, te'mîn-i gıdâ ve himâyesine âid ihtiyâcını dirîğ etmeyen efendisine muhabbet ve sadâkat-ı kâmile ile mütehassis olarak onun bir tecâvüz ve tehlikeye ma'rûz kaldığını görürse kendi ölümünü aramak derecesinde fedâkârlık iltizâmıyla tahlîs ve müdâfaasına hasr-ı nefis eyler, zîrâ def'-i cû' ve atşına himâye-i hayâtına efendisini bir kefil mesâbesinde cezm ve addettiği ve onun ziyâ-

nı kendi vücûdunun mefkûdiyetini mûcib olacağı yolda telakkî eylediği için efendisinin ve hukûkunun temâdî-i muhâfazasına fedâ-yı hayât derecesinde bir hırs-ı şedîd gösterir şâyed kelb, bir mahalden diğerk bir mahalle nakl olunup da lütfunu gördüğü efendisinden senelerce gâib olduktan sonra tesâdüfen o efendisinin bir muhâtaraya uğradığını müşâhede ederse hissiyât-ı sâbıkasını tahattur ve tecdîd ederek kuvvetinin müsâid olduğu derecede yine onu kurtarmaya savaşı.

Kelbin his ve micâzına mütehattim olan bu hâl bir ilhâm eseridir, bununla beraber mizâc ve i'tiyâdı, başka yolda tevsî'-i meşreb etmekten berîdir. Onun yegâne emeli, nâil olduğu ihsân ile bunu ısdâr eden şahsa münhasırdır ki bezl-i nefis etmek sûretiyle ona arz-ı muhabbet ederek başka bir fikr-i tama' beslemez; me'lûf edildiği ivaz ve gıdâ husûsunda bir tenâkus ve tazyîk gösterilse bile hizmet ve sadâkatından ızhâr-ı noksâna meyl etmez.

Amma insan ve müdrekâtı, ilhâm ve teallüm, his ve tefekkür noktasından hayvan gibi bir had ile mahdûd değildir, belki onun medârik ve hissiyâtı, âmâl ve metâlibi bir kayd-ı tahdîd ve intihâ ile mahsûr olmaktan berî denecek bir mâhiyettedir; onun hâl-i sıgarında bir âlim-i ekberin ulviyet ve azametine karşı gösterdiği teslîm, onun a'mâl-i hayriyyesinden istinbât-ı fevâid tarz-ı cehd ve mukâvemeti, birşeyde te'mîn-i gâlibiyetine ve mümkün olan makâsıdının husûlüne yardım eden kuvâ-yı idrâkiyye ve ameliiyyesinin sarf ve isti'mâlince olan iştigâlâtı ve bi'n-netice bir lezzete ve o miyânda bir havf u eleme îsâl eden her şeye ma'tûf ibtilâ ve tevessülâtı o kadar şâmil ve müessirdir ki buna bir hadd-i intihâ, kendisini durdurran bir havf-ı nihâî tasavvur olunamaz.

Nitekim "İnsan, mal cem'ine harîs; bahîl halk olundu. Ona bir fakr u zarar gelse nâ-şekîbâne feryâd ve ceza' edicidir, ni'met ve hayra nâil olsa mefrûz olan hukûku edâda mümessiktir." mefhûm-ı şerîfini hâvî olan âyet-i kerîmesi ¹ (إِنَّا لِلنَّاسِ خُلِقَ هَلُوعًا. إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا. وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا) bu bâbda bir hikmet-i bedîaiy nâtıktır.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh



BEYÂNNÂME

Dârulhikmeti'l-İslâmiyye'den:

İnsâniyyetin muhterem tanıdığı secâyâ-yı fâzıladan hiçbirini ihmâl etmemek hepsini râsih melekeler hâline getirebilmek öyle bir gâyedir ki insanlıkta tekâmül ancak ona yetişmekle kâimdir. Ahlâkî nakîsalar asfiyâ-yı beşere mev'ûd olan o gâyeden, o nihâî saâdetten ebediyyen mahrûmiyeti intâc eder. Yalnız, kânûn-ı ahlâkı en ince

noktalarına varıncaya kadar mutâ'-ı mutlak bilmek insanlar için bir gâye ise o kânûnun esâsâtından ayrılmamak da mütehattim bir vazîfedir. Fil-hakika bu esâsâtın içinde öyleleri vardır ki ihmâli yahud terki insanı tekâmülünden değil insanlığından bile uzaklaştırır.

İşte bu esâsaların en birincisi haslet-i hayâdır ki dünyâda bunun kadar memdûh, bunun kadar latîf, bunun kadar fitrî ve zarûrî bir meleke olmadığı münâkaşaya tahammülü bulunmayan bedîhiyâtandır. İnsâniyetin nâsiyesine hayâ kadar yakışan lâhûfî bir renk yoktur. Kâinâtın mehâsini bir yere gelse hayâdan mahrûm bir çehreye cemâl veremez. Hayâsızlar beşeriyet için en muzır, en mühlik bir unsurdur. Dünyânın iknâiyâtı bir yere toplansa bunları yola getiremez. Enbiyâ-yı sâlifinin “Utanmadıktan sonra istediğini yap” tarzındaki itâb-ı mehîbi Aleyhi's-salâtü Ve's-selâm Efendimiz tarafından da aynen tekrar buyurulmuştur. Hele mekârim-i ahlâkı ikmâl gâyesiyle ba's buyurulan [134] o Resûl-i muhteremin ümmeti için meleke-i hayânın his olunamayacak derecede zaafî bile cemâatin vicdânını tedhîş etmek icâb eder. Şu son zamanlarda hayât-ı medeniyeye alıştırmak perdesi altında kadınlarımızın, kızlarımızın yüzlerindeki perde-i hayâyı sıyırmak istediklerini görüyoruz. Kalpteki îmanın çehredeki bu rengin tezâhürünü riyâ töhmetiyle lekelemek istediklerini işitiyoruz. Bir kere hayâ ile riyâ büsbütün başka iki mâhiyettir. Sonra riyâsız olmak hiçbir zaman hayâsız olmak demek değildir. Evet “Ne yapalım! Bu gibi hâller medeniyet-i hâzırânın icâbıdır. Yirminci asr-ı terakkî geçmiş edvârın ahlâkıyla an'anâtiyle mukayyed olamaz” diyecekler değil mi? İşte ey müslüman bu söz bilinerek söyleniyorsa ıdlâl, ale'l-amyâ savruluyorsa eser-i dalâldir. Yirminci asr-ı terakkîyi temsîl eden merâkiz-i medeniyeti kuş bakışıyla görmek bu bâbda hüküm vermeye kâfi olamaz. Vâkıâ o muazzam şehirlerde an'anâta ma'neviyâta karşı hurûc etmiş sürüler görülmüyor değil, lâkin bu hây u hûy-ı isyânın, bu herc ü merc-i sefâhetin arkasında edebîyle nâmûsuyla yaşayan geceli gündüzlü çalışan harîm-i nâmûsunu şarklılar kadar esirgeyen koca koca kitleler var. Dârü'l-fünûnlarla kütübhâneler arasında mekik dokuyan, fuhuşhânelerin birahânelerin, kulüp nâm-ı müsteârı altındaki kumarhânelerin semtine uğramayan bir şebâb-ı fen ve san'at, bir şebâb-ı sa'y ü irfân, bir şebâb-ı mütefekkir bulunuyor ki bütün o medeniyetleri, o şevketleri yaşatan hep bunlardır.

Sen garbda erbâb-ı nâmûsun harîm-i âilesi bütün ziyâretçilere açıktır mı sanıyorsun? Rast gelen delikanlılar rast gelen kızı koluna takar da istediği yere götürür mü hayâl ediyorsun? Heyhât! Avrupa'daki nâmûslu tabakaların bu husûsda Asya'dakilerden hiç farkı yoktur. Vâkıâ garplılarca tesettür mu'tâd olmamış! Lâkin hiçbir

yabancı erkek senelerce tecrübe edilmedikçe afif yurdların sîne-i samîmiyyetine sokulamaz.

Görüyorsun ya! Akılları durduran kuvâ-yı maddiyesiyle beraber garb ma'neviyâtını aslâ fedâ edemiyor, çünkü onsuz yaşayamayacağını pek iyi biliyor. Sen ise maddiyâtındaki bu aczinle beraber ma'neviyâtından da uzaklaşmak istiyorsun! Gözünü aç, aklını başına al. Ma'neviyâtını alçaltacağına maddiyâtını yükselt, zîrâ bu muvâzeneyi te'mîn etmedikçe, lâkin ancak bu tarzda te'mîn etmedikçe yaşayamazsın!



TAŞRADA İNTİBÂH-I DÎNÎ

Dâruhikmeti'l-İslâmiyye'den:

Bir vakitlerden beri vâcibât-ı dîniyye ve âdâb ve şe'âir-i İslâmiyye'nin ihmâli yüzünden halkın terbiye-i dîniyye ve ahlâkiyyesinde elîm bir tedennî husûle gelmiş idi. Maâlî-i İslâmiyye'nin neşr u ta'mîmi ve ahlâk-ı umûmiyyenin ıslâh ve tehzîbi sûretiyle bu inhitâtın önüne geçmek isteyen Dâruhikmeti'l-İslâmiyye'nin taşra encümen-i âlilerince vâkı' olan irşâdât ve tenvîrâtın lehü'l-hamd ahâlî-i İslâmiyye üzerinde te'sîrât-ı mühimme husûle getirdiği görülmüyor. Bu cümleden olarak Gerze Kazâsı Dârü'l-hikme Encümeni tarafından îrâd edilen mevâiz ve nesâyih-i müessire ve kurâya ırsâl kılınan beyânnâmelerle hükûmet-i mahalliyyenin bu bâbdaki muâvenetinden halkın terbiye-i ma'neviyye ve ahlâkiyyesi nâmına müfid ve memnûniyet-bahş necâyic hâsıl olmuş ve gerek vezâif-i dîniyye ve ictimâ'iyenin edâ ve ikâmesinde ve gerek menhiyâtın ferâgat husûsunda eskisine nisbetle büyük bir terakkî husûle gelmiştir. Kezâlik İzmîr şu'besince tertîb olunan mevâiz ve irşâdâtın intibâh-ı millîye büyük bir medârı olarak geçen sene Cum'alarda bir saffı doldurmayan cemâat bu sene müteaddid saflara bâliğ olmuş ve kurâ eimmesi da'vet edilerek kendilerine emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesinden ferâgat edilmemesi ihtârında bulunulmuş ve Ramazân-ı şerîf münâsebetiyle kaleme alınıp *Livâ* gazetesiyile neşr olunan beyânnâmenin hükûmetçe ehemmiyetle telakkî edilmesi sâyesinde şerîat-i İslâmiyye ve âdâb-ı umûmiyyeye münâfi yolsuzluklar şâyân-ı şükrân bir derecede azalmıştır.



DÎNÎ DERSLER



Tab'ı ikmâl edilip gelecek hafta intişâr edecek olan eser-i kıymetdârın mukaddimesidir:

Başlangıç

Beşeriyet sâha-i tabîate atıldığı günden i'tibâren fikren ne kadar âciz ve zâif, şahsen ne derece zâr u zebûn olduğunu düşünerek sığınacak, necât ve selâmetini te'mîn edecek bir melce'e; kudret ve kuvvetinden bir şemme, feyz ve rahmetinden bir reşha bahş edecek bir kâdir-i rahîme ihtiyâc-ı mutlâkını teslim etmiştir, bu ise hiss-i dînîden başka bir şey değildir.

Evet, beşeriyet, meftûr olduğu hiss-i tecessüs ile kendisini düşünmüş, akıllara dehşet veren kitâb-ı kâinâta nazar etmiş, mevcûdât üzerinde bir kudret-i mutlakanın hâkimiyetini anlamış, hâlikı, halkı, sırr-ı hilkatı –seviye-i idrâki nisbetinde– bilmek istemiştir. Beşeriyet tarîk-i taharrî ve tecessüsde emîn hatveler atmaya muvaffak oldukça kalbini, kalbinden kopup gelen hislerini tatmîn eylemiş ve fakat bazen de acz ü zaafî yüzünden yolunu şaşırarak yanlış vâdilere yuvarlanmışır.

Maamâfih beşeriyet, ara sıra düşmüş olduğu girdâbdan bir takım mürşid ve rehberlerin irşâdâtıyla kurtulmuş, sapmış olduğu tehlikeli yollardan dönmüş, aradığını bulmuştur.

[135] Bu i'tibâr ile fikr-i dîn, fikr-i ulûhiyyet beşeriyetin levâzım-ı mâhiyyetindendir; bunsuz saâdet-i hakîka kâbil olmadığı için beşer hiçbir vakit bu fikirden mücerred olarak yaşamamıştır.

Bu cihet bil-cümle erbâb-ı basîret nezdinde müsellem bir hakikat olmakla beraber asr-ı ahîrde zuhûr eden bir takım cereyânların bazı kimseler üzerinde da'vâ ve takrîr-i kelâm edip din fikrinin tevhînine bâdî olduğu gayr-i münker bir hakikattir. Son zamanlarda garpta başlayan dinsizlik cereyânı –maatteesüf– memleketimize de sirâyet etmiş, esâsât ve i'tikâdât-ı dîniyyeye karşı bir takım tereddüd ve şübheler uyandırmıştır. Halbuki bir hakikat-i riyâziyye derecesinde sâbit bir şey varsa o da: Dinsizlik denen maraz rûhu ve ictimâ'î ile cem'iyetin, ahlâkın, âile hislerinin adem-i ictimâ'îleridir. Bunun içindir ki dinsizlik teammüm eden yerlerde revâbıt-ı ictimâ'îyyenin yavaş yavaş gevşediğini görüyoruz.

Din olmadıkça ne ferdin saâdeti, ne de hey'et-i ictimâ'îyyenin devâm ve bekâsı mümkün değildir; efrâdî bir saâdet içinde yaşatacak, cem'iyeti sukût ve inhilâlden kurtaracak âmil-i yegâne dindir.

Binâenaleyh en ziyâde memleketin gençlerinin ma'neviyâtını sarsacak mâhiyyette olan bu şübhe ve tereddüd dalgalarını teskîn ederek onların fikirlerini sâbit bir nokta etrâfında temerküz ettirmek vazîfesi ise yegâne muallimlere, bilhassa ulûm-ı dîniyye ve ahlâk muallimlerine terettüb ediyor. Gençlerde gevşemiş olan ma'neviyât ve îmânı takviye ederek onları rey ü şekten tahlîs etmek muallimlerin üzerine terettüb eden bir vecîbedir. Çünkü edyânın hayatı ancak da'vetledir. Ve bu da en

ziyâde mektep sıralarında olmak lâzımdır. Da'vetin müessir ve fâide-bahş olabilmesi için de mevecât-ı şükûk ve şübühâtın hangi cihetlerden geldiğini, ne gibi menfezlerden nüfûz edeceğini, hangi noktaları istihdâf ettiğini anlayarak daha mektep sıralarında iken talebeyi ona göre ihzâr etmek, talebenin bilâhare ma'rûz kalacağı şübheleri mevzû'-ı bahs ederek orada halletmek sûretiyle fikirlerini ikâz eylemek lâzımdır.

Halbuki mekteplerde ta'kîb edilmekte olan ulûm-ı dîniyye dersleri –maatteesüf– bu ihtiyâcı tatmîn etmekten çok uzaktır. Dokuz on –hattâ daha fazla– sınıflı mektep programlarını gözden geçirecek olursak ulûm-ı dîniyye nâmına kitâbü's-salât, kitâbü's-savm, kitâbü'z-zekât, kitâbü'l-haccdan başka bir şey tadrîs edilmediğini görürüz. Her sınıfta tekerrür edip duran bu mebâhisdir. Halbuki bunlar esâsen zarûrât-ı dîniyyeden olmak dolayısıyla her müslümanın –daha âilesi nezdinde iken– bileceği bir şeydir, bu mebâhis ile senelerce uğraşmaya hâcet yoktur. Çünkü talebeye, bir taraftan bunları mihaniki bir tarzda ezber ettirirken diğer taraftan şübhe ve tereddüdlere düşüyor, gittikçe din muhabbeti kalbinden zâil olmaya başlıyor. Artık ezberlemiş olduğu şeylerin de lüzûmsuz olduğuna kâil olmaya başlıyor. Ve bu sûretle gençlikte bir buhrân husûle geliyor. Bunun sebebi ise kalbinde uyanmış olan şübheler asrî bir fikir ve lisân ile izâle edilmeyerek gittikçe büyümüş olmasıdır. İşte bunun içindir ki mekteplerde okunan din derslerinden –umûmiyetle– beklenen netîce elde edilemiyor. Zirâ zamanın icâbâtı, efkârın tahavvûlâtı, muhîtin te'sîrâtı nazar-ı dikkate alınmayarak vukû' bulan da'vetler müntic-i muvaffakiyet olamaz. Nâsa karşı yapılacak teblîgât ve irşâdatta zaman, mekân ve efkâr mutlaka nazar-ı i'tibâra alınmalıdır. *Kur'ân-ı Kerîm'* bize bu hakikati pek sarîh olarak bildiriyor. Zâten müteaddid peygamberlerin ba's u irsâli de bunun en bâriz bir delîlidir.

İşte bunun içindir ki Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne'ye muallim ta'yîn olduğum zaman ulûm-ı dîniyye dersleri için mekâtib-i sâirede ta'kîb edilegelmekte olan usûlden başka bir usûl ta'kîb etmek lüzûmunu hissettim.

Çünkü buradan neş'et eden efendiler, ulûm ve fûnûn ile mücehhez olarak çıkıyorlar; hasbe'l-meslek Avrupa'da bulunuyorlar; Avrupalılarla çokca temâs ediyorlar ve onların âdâb-ı muâşeretine vâkıf, din ve İslâmiyet aleyhindeki cereyânlara daha ziyâde ma'rûz bulunuyor. Binâenaleyh din ve Müslümanlık hakkındaki kuvvetli bir îmân ve i'tikâda sâhib olmaları lâzımdır.

İşte bu sûretle okutmuş olduğum derslerden bir kısmına *Dînî Dersler* ünvânı ile neşreliyorum. *Dînî Dersler'* de ta'kîb olunan gâye gençlerde gevşemeye yüz tutmaya başlamış olan ma'neviyâtın takviyesi, kalplerinde din

hissinin yüksek bir sûrette tenmiyesidir.

Dînî Dersler'in birinci ve ikinci kitaplarında zarûrât-ı dîniyyeden bulunan erkân-ı dîniyye ve ahlâk-ı İslâmiyye hakkında bir müslüman için bilinmesi lâbûd olan ma'lûmât verildiği gibi, dinin ibâdet kısmında bulunan hikem ve mesâlih ve ahlâk-ı İslâmiyye'deki ulviyet de uzun uzadıya îzâh edilerek dine karşı daha ziyâde muhabbet ve temâyül hisleri tevîdine çalışılmıştır.

Dînî Dersler'in üçüncüsünü teşkil eden bu kitap ise iki kısım üzere tertîb edilmiştir. Birinci kısım din hakkında mütâlâât-ı umûmiyyeyi ihtivâ ediyor. İkinci kısım ise yalnız Dîn-i İslâm'a âiddir. Dîn-i İslâm'ın i'tikâdiyât ve ahlâkiyâtındaki ulviyet ve rasânet, asrî fikirlerle olan mukârenet teşrîh edilerek tabîi ve umûmî bir dinin ancak Müslümanlık olabileceği îzâh edilmiştir. Maamâfih bu îzâhât sırasında bil-münâsibe edyân-ı sâireden bahsedilerek Dîn-i İslâm'ın ahkâmıyla edyân-ı sâirenin hükümleri arasında mukâyese yapılmıştır.

Kitâbın tertîbinde de maksad dâimâ nazar-ı dikkate alınmıştır. Bunun için mütâlâât-ı umûmiyye kısmını ihtivâ eden birinci kısımda din ne demek olduğu ta'rîf ve îzâh olunuyor; dinin erkân-ı esâsiyyesi, dinden maksad-ı [136] aslî bildiriliyor. Bundan sonra beşeriyet için dinin lüzûmu mes'elesine intikâl olunuyor.

Beşeriyet için dinin lüzûmu iki nokta-i nazardan muhâkeme olunmak icâb ettiği cihetle dinin ne demek olduğu anlatıldıktan sonra bunun gerek ferdî ve gerek ictimâ'î beşeriyetin lâzım-ı gayr-i münfekki olduğu birkaç sûrette îzâh ediliyor. Bundan sonra din makâmına başka bir esâsın ikâme edilip edilmeyeceği mes'eleleri uzun uzadıya tedkik ediliyor; vicdân mes'elesi hakkında îzâhât veriliyor, bu bâbdaki i'tirâzât esâsından def' edilerek beşeriyet için dinin lüzûmu mes'elesi kesb-i vuzûh ediyor.

Maamâfih mes'ele bu kadarla bırakılmayarak bir de başka nokta-i nazardan tedkik ediliyor, din ile medeniyet arasındaki münâsebetten, dinsizliğin tevîd edeceği netâyic-i tabîiyye ve ictimâ'îyyeden de bahsedilerek dinsizlikle medeniyet-i hakikiyye ve ahlâk-ı fâzıla ictimâ'î edemeyeceği ve binâenaleyh kalp, vicdân, hikmet ve tefekkür, siyâset ve ictimâ', hülâsa her nokta-i nazardan; beşerin dine muhtâc olduğu delâil-i akliyye ve hakâik-ı târihiyye ile isbât ediliyor.

Bundan sonra asr-ı ahîrde bazı Avrupa mütefekkirlerinin beşeriyet için lüzûmuna kâil oldukları dîn-i tabîînin neden ibâret olduğu, bunun tarafdârları, dîn-i tabîîyi ne gibi esâslar dâhilinde telakkî eyledikleri tedkik ve bu esâslar ile enbiyâ-yı zî-şân hazretlerinin tebliğ eyledikleri dîn-i ilâhînin esâsları arasında bir mukâyese ve muhâkeme yürütülerek beşeriyetin saâdet-i maddiyye ve ma'nevîyyesini te'mîn edebilecek olan "Din" in ancak enbiyâ-

nın vahy-i ilâhîye müstenid olarak tebliğ eylediği dîn-i haktan başka bir şey olamayacağı, beşeriyet din hakkında ne kadar düşünse yine peygamberân-ı ızâmın tebliğ eyledikleri esâslar hâricinde bir şeye destres olamayacağı îzâh ediliyor ki, bununla da dinsiz yaşamak kâbil olmadığı gibi, beşeriyet için dinin lüzûmu kabûl edildikten sonra bunun dîn-i ilâhîden başka bir şey olamayacağı gösterilmiş oluyor.

Binâ-berîn dinin menşei i'tibârıyla da bazı yanlış fikirler mevcûd olduğu cihetle dinin menşei hakkında ileriye sürülen fikirler hülâsa edilerek tettebbuât-ı ric'îyye tarafdârları ile münkir-i şerâyî' olanların fikirleri muhâkemât-ı akliyye ve delâil-i târihiyye ile ibtâl edilmiş, din fikrinin insanlarda fitrî olduğu isbât olunmuştur ki netice i'tibârıyla din, beşer için bir hasîsa-i rûhiyye olup ondan infikâk etmeyeceğini gösterir.

Din fikrinin fitrî olduğu anlaşıldıktan sonra beşeriyetin ilk din ve ilk ma'bûdu hakkındaki nazariye tedkik edilerek ilk dinin dîn-i tevhid, ilk ma'bûdun da Hâlik-ı Hakikî olduğu, binâenaleyh animist ve naturistliğin dalâlet-i fikriyye neticesi olarak meydan aldığı delâil-i târihiyye ve felsefiyye ve ilmiyye ile isbât ve îzâh ediliyor. Bu husûsda beşerin ilk mürşidi hakkında da îzâhât-ı mühimme i'tâ olunarak bu bâbda îrâd edilegelmekte olan bir takım şüpheler hallediliyor. Beşeriyetin akıl ve vicdânıyla ma'rifet-i ilâhiyyeye vüsûlün her vakit için kâbil olduğu delâil-i akliyye ve nakliyye ile îzâh ediliyor.

Maamâfih edyânda görülen tekâmül de hakâik-ı dîniyyeye vukûfu olmayan bazı kimseleri şaşırtmış, din hakkında bir takım şüphelere düşürmüş olduğu cihetle bu mes'ele için de ayrı bir bahis açılmış, tekâmül-i edyân hakkında uzun uzadıya îzâhât vermek lüzûmu hissedilmiştir.

Artık tekâmül-i edyân bahsi en son ve en mütekâmil bir din olan Dîn-i İslâm'a intihâ etmiş olduğu cihetle mütâlâât-ı umûmiyyeden ibâret bulunan birinci kısma burada nihâyet verilerek ikinci kısma geçilmiştir.

İkinci kısmın mukaddimesinde asrî cem'iyetlerde dinin mevkii olamayacağı fikr-i bâtılının nereden neş'et ettiği îzâh edilerek bu zehâbın ne kadar yanlış ve mantıksız olduğunu îzâh etmek lüzûmu da hissedilmiştir.

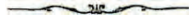
Bundan sonra Dîn-i İslâm'ın i'tikâdiyâtı, ahlâkiyâtı üzerinde bir tedkik icrâ edilerek Dîn-i İslâm'ın hiçbir noktasında asrî fikirlerle teâruz edecek bir şey bulunmayıp onlarla dâimâ barışık gittiği îzâh edilmiştir. Bilhassa İslâm'ın i'tikâdiyât ve ahlâkiyâtına âid verilen tafsîlât ve îzâhât ile Dîn-i İslâm'ın tabîi ve umûmî bir din olduğu pek açık bir sûrette gösterilmiştir. Daha sonra medeniyet-i hâzırânın icâbât-ı insâniyyeden olmak üzere tevîd eylediği bir takım fikirlerin on dört asır evvel Müslüman-

lık tarafından takrîr edilmiş olduğu müteaddid bahislerde îzâh edilmekle de umûmî ve tabîî bir dinin ancak Müslümanlık olabileceği gösterilmiştir.

Hülâsa, *Dînî Dersler*'in üçüncü kitâbı her genç ve mütefekkir için şâyân-ı takdîr olup şimdiye kadar yazılmamış bir çok mebâhis-i mühimmeyi ihtivâ ve din ve İslâmiyet hakkında her genç ve mütefekkirin şübheye düştüğü noktaları îzâh etmesi i'tibârıyla tahrîrinde merhûm Şeyh Cemâleddin-i Efgânî, Mısır müftüsü merhûm Şeyh Muhammed Abduh gibi eâzım-ı mütefekkirîn-i İslâmiyye'nin isrine ittibâ' edilmiş, bunların eserleriyle fudela-yı asrdan Ferid Vecdî'nin muhtelif âsârından istifâde olunmuştur. Eser, bu mevzûa âid yazılması icâb eden âsârın birincisi olup şimdiye kadar bu yolda-matteessüf- bir eser yazılmamış olduğu cihetle görülecek kusûrların hüsn-i niyyete bağlanmasını kârîîn-i kirâmdan ayrıca ricâ ederim. Tevfik ve hidâyet Allah'dandır.

Mekâtib-i Bahriyye-i Şâhâne muallimlerinden Aksekili

Ahmed Hamdi



[137] İNSANLIĞIN MEFKÛRESİ*1



İnsanlar mefkûre peşinde koşarlar. İnsanların bu mefkûre aşkından dolayı dünyânın edyân-ı muhtelifesi yekdiğerini müteâkib mefkûrelerini ortaya atmıştır. Meselâ Hristiyanlığa göre Mesîh insanlığın mükemmel mefkûresidir. Kezâlik “Budizm” insanlar için yegâne mefkûrenin Buda olduğunu te'kid eder. Fakat bu muhtelif edyânın sâlikleri mefkûrenin levâzımını unutuyorlar.

İnsanların mefkûresi evvelâ, lâhûtî değil, insanî bir mevcûd olması iktizâ eder. Çünkü insanlar ancak hem-nev'lerini ta'kib ederler. Kendi hilkatlerinde mevcûd olmayan bir takım kuvveleri izhâr edemezler. Binâenaleyh Hazret-i Mesîh bir mevcûd-i lâhûtî ise lâhûtiyeti dolayısıyla mefkûre olmaktan çıkmıştır.

Bundan mâadâ hiçbir kimse Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın mahlûkâtına tâkat getiremeyecekleri yükleri yükleyeceğine, imkânsız şeyleri teklîf edeceğine inanamaz. Bir parça sert ve zâlim davrananlara “Nüfûs-ı beşeriyeyi imhâyı kasd eden canavarlardır” denildiği ma'lûm. Mahlûkât-ı arziyyeye peyrev olmak için gönderdiği veled-i lâhûtisine karşı tarz-ı hareketinden dolayı (hâşâ sümme hâşâ) erhamü'r-râhimîn olan Allah'ı böyle bir ünvân ile yâd etmeye kim cür'et eder!

Mesîh'in mefkûreliği bahsinde vârid olan bu mülâhazâta ilâveten mefkûrenin daha diğerk levâzımını vardır ki

“mekfûre”lerin birinde yok.

Şimdi bir kere bütün âlem-i insâniyyete her zemîn ve zamanda alemdâr olacak mefkûrenin bâriz hutûtunu tedkik edelim:

İnsanlığın mefkûresi hayatın muhtelif sahnelerinden geçmiş, muhtelif mertebede, muhtelif ahvâl ve şerâite tâbî' insanlara misâl olacak bir insan olması lâzım gelir. Hayatını hep satvet ve refâhiyet içinde geçiren bir insan bu ahvâlin aksini yaşayan insanlara rehber olamayacağı gibi bütün ömrünü fakr u zarûret içinde geçirmeye mecbûr olan ağniyâ ve akviyâ için misâl olamaz.

Bir de mefkûrenin bir şahsiyet-i târihiyye olması lâzımdır. Yani ahlâkın irşâdı için hayatının mükemmel ve mevsûk bir sicilli bulunmalıdır.

İşte mefkûrenin levâzımını bunlardır. Şimdi bunları edyân-ı muhtelifenin mefkûrelerinde arayalım:

Hristiyanlık'da bunları bulamayız. Hristiyanlığın mefkûresi ne bir şahsiyet-i târihiyyedir, ne de ağniyâ ve akviyâ için bir misâl teşkil edebilir. Çünkü onun hayatına dâir bize intikâl eden vekâyi'-i kalîle onun vazî' bir hayat geçirdiğini gösteriyor.

Buda'nın hayatı ise esrâr-âlûd. Hemen bütün edyân-ı sâirenin şahsiyetleri de böyle.

Ancak Resûl-i İslâm, Aleyhi's-salâtü Ve's-selâm Efendimiz yukarıda beyân eylediğimiz şerâiti hâiz bir mefkûredir. Zât-ı Risâlet-penâhîlerinin bir şahsiyet-i târihiyye olduğu bil-icmâ' sâbittir. Ve Müslümanlık târihi bir dindir. Peygamberimiz hayatın safahât-ı muhtelifesini yaşamıştır. Öksüzlük beşiğinden en satvetli hükümdârların serîr-i ihtişâmına kadar yürüdü. Esnâ-yı hayâtında te'sîs ettiği hükûmetten mâadâ asâlet-i ahlâkiyyesinin kuvvet-i sâfiyyesi sâyesinde kalplerde yaşayan ebed-zinde bir hükûmet te'sîs etmiştir. Risâlet-penâh efendimizin hayatı, rengârenk safhalar geçirmiştir. Her hangi mevki'de, her hangi mertebede olursa olsun her insana bir çok dersler verir. Yirmi beş yaşında idi. Bıkrdı. Fakat hep affî ve nezîh idi. Ticâretle iştigâl etti ve her işinde müstakim ve şerîf idi. Kendisi yirmi beş yaşında iken kırk yaşında bir dudu aldı. Zevc ile zevcenin yaşları bu kadar farklı olduğu halde Hazret-i Peygamber zevcesini pek seven bir zevc idi. Bir peder olmak i'tibârıyla Resûlullâh efendimiz çocuklarını o kadar severdi ki onları esnâ-yı duâda bile bağrına basardı. Mezâyâ-yı racüliyyesi i'tibârıyla her husûsda kahramanâne idi. Tek başına ordular sevk ederdi. Taattufkâr bir hükümdâr, mükemmel bir şâri' ve âdil bir hâkim idi.

Resûlullâh Efendimiz'in târih-i hayâtı günü gününe kemâl-i i'tinâ ile zabt edilmiş ve bize intikâl etmiştir. Hattâ zevceleriyle olan en husûsî ve en hafî münâsebâtı ma'lûmumuzdur. Hayatının hiçbir vak'ası hâiz olduğu

* Londra'da münteşir Islamic Review'den

seciye-i kerîmeyi şâibedâr edecek bir mâhiyette değildir.

Bir insanın ahlâkı hakkında en iyi hükmü zevcesi verir. Çünkü zevcinin en gizli esrârına vâkıfdir. Risâlet-penâh efendimizin ezvâc-ı tayyibâtı onun doğruluğuna öyle bir harâretle î mân ediyorlardı ki her birisi irtihâl-i nebevî-yi müteâkib ölümü temennî etmiş, nasîb-i uhrevîsini de onunla birlikte istîfâ etmeyi arzu etmişti.

Aleyhi's-salâtü Ve's-selâm Efendimiz'in kadınlarda böyle bir istihâle hâsıl etmesi, onun kendisiyle irtibât edenlerin kâffesini seyyânen necâbet ve asâletle işbâ' etmek husûsundaki kuvvetinin büyüklüğüne en kuvvetli delîldir.

Mustafa Hân. B. E[elif].



BUGÜNKÜ HÂLİMİZ

Hiçbir millete, hiçbir musîbet, hiçbir belâ gelmemiştir ki o millet evvelce o musîbetlere, o belâlara istihkâk kesb etmiş olmasın, [138] o musîbetlerin yollarını kendi elleriyle açmasın, o belâları, kendi fiilleriyle üzerine celb etmesin!...

Târîh-i cihânı bir kere gözden geçirelim. Bu âlemde zuhûr eden kavî ve muhteşem milletleri bugün kara baykuşlar gibi enkâz-ı perîşânîsi üzerinde tünediğimiz şu mukaddes yurdun büyük ve muzaffer hârisleri gibi necîb ve fedâkâr sîmâlar yükseltmiş değil midir? Onların fedâkârlığı değil midir ki o milletlere bir mevcûdiyet vermiş ve nâmlarını târihin en şanlı sahîfelerine hakkettirmiştir. Şark, Bizans'dan uzunarak her tarafa zulüm seylâbeleri akıtan karanlık bulutlar altında inlerken Asya'nın yüksek ve yüksek olduğu kadar sâf yaylalarından koparak Anadolu ufuklarında parıldayan sîmâlar, rehğüzâr-ı şehâmetlerinde tesâdüf ettikleri din ve ırk kardeşleriyle meydana öyle bir cem'iyet çıkardılar ki cihânları titretti, feyz-i adâleti zulüm üzerine müesses saltanatları sarsdı, Anadolu âfâkından o kara bulutları dağıttı, huzemât-ı nevvâresini bir taraftan Avrupa'nın göbeğine, diğer taraftan Afrika'nın zengin [rengin] sâhillerine, Asya'nın yüksek bâdiyelerine, Arabistan'ın hâr sahrâlarına kadar temdîd eyledi. Efrâdının sâye-i hamîyyetinde erkânı kavî, esâsı metîn bir saltanat-ı muazzama te'sîs etti.

Bu saltanatın etrâfını kal'a yerine mücâhidlerin ulûvv-i himmeti ihâta etti. En müdhiş hücumlar insan sînesinden yapılan bu kal'aların sâhasına gelir gelmez söndüler. Efrâd-ı cem'iyetin kalbindeki izzet ve şehâmet o kadar rûsûhlı idi ki nüfûz-ı saltanat yakındakileri nurlara, uzaktakileri saâdet ve refâha mazhar ediyordu. Âdâbı, ahlâkı, an'anâtı, muâsır bulunan akvâmın cümlesine fâik geldi. Ve onları ma'nen ve maddeten zabt u teshîr eyledi.

Efrâdının azlığı, az müddet zarfında istîlâ eylediği arâzînin genişliği ile beraber, bütün âlemin rûh-ı müdîri kesildi.

Her ân yeni bir şâna, her dakika yeni bir zafere, nâiliyetle mes'ûd oldu. Rehber-i terakkîsi adâlet, tebaasına neşr-i saâdet idi. Bu sûretle asırlar geçti. Fakat bir zaman geldi ki, efrâdın evvelki izzet ve şehâmeti söndü. Emeller arasından tefrikalar zuhûr etti. Cem'iyeti bağlayan râbitalar birer birer çözülmeye yüz tuttu. Yekdiğere muâvenet, birbirlerine nusret esâsları unutuldu. Onun yerine bilakis, hased ve nefret kâim oldu. Her ferdin azm ü himmeti yalnız kendi şahsiyetine mahsûr kaldı. Umûmun fenâlığını düşünmek, hukûkunu muhâfaza etmek hiç kimsenin aklına bile gelmedi. Bütün bu seyyiât toplana toplana nihâyet bugün saltanatın bünyân-ı metîni sarsmaya başladı.

Bir kere efrâd bu alçak çamurlara sukût edince artık her türlü seyyiât-ı ahlâkiyenin yüz göstermesi pek tabîî idi. Öyle oldu. Emeller, azimler yeis ile nihâyetlendi, hiç kimse düşünmedi ki kendi saâdetini te'mînden ziyâde milletin refâhını ihzâr etmeye çalışmak lâzımdır. Hiç kimse yâd etmedi ki hey'et-i mecmûa kuvvetlenirse, o sâyede kendi de arzularına kolay kolay nâil olur.

Bilakis millet, memleket unutuldu. Umûr-ı devleti ellerine alanlar kendi ihtirâslarından, kendi zevklerinden, kendilerinin ve evlâdlarının refâhını te'mînden başka bir şey düşünmediler. Millet batıyormuş. Adam sende! Zâten batmaya mahkûm! Kim kurtaracak! Kim kurtarabilir. Sel önünden ne kadar çok kütük kapılırsa kâr değil mi? İşte sukût eden milletlere hâkim olan mantık!

Târîh bize bir çok milletler gösteriyor ki sahne-i şuunda yokken günün birinde bir mevcûdiyet göstermişler, yükselerek evc-i kemâle vâsıl olmuşlar, sonra inhitâta başlamışlar, zaîf düşmüşler, kuvvetlerini gâib etmişler, cihânlara hâkim iken nihâyet günün birinde sefil olmuşlar...

Sebebi o millet arasında zuhûr eden maraz-ı ictimâ'î: Sınıf-ı müdîrânın sefâhete dalması, yalnız kendi menfaatlerini düşünmeleri, kendi ihtirâslarının te'mînine menâfi'-i umûmiyyeyi fedâ etmeleri, efrâd-ı milletin de zulmü adâlet, atâleti istirâhat, ahlâksızlığı fazîlet, meskenet ve zilleti saâdet telakkî edecek kadar alçak bir derekeye sukût etmeleri!. Fakat cihânda her hastalığın bir ilâcı yok mu? Târîh bize muzmahil olmuş milletlerin, saltanatları ufûl etmiş kavimlerin tekrar dirildiklerini, istiklâl ve şevket-i milliyelerini iâde ettiklerini göstermiyor mu?

Evet biliyoruz ki bugün hey'et-i umûmiyyemizi sarsan derd gâyet vahîmdir. Bu derdin tedâvîsi de hastalığın vehâmeti nisbetinde müşkildir. Bâ-husûs efrâd-ı millet arasında, usûl-i tedâviye vâkıf büyük sîmâlar yok denilecek kadar az! Milleti istîlâ eden belâ-yı tefrika -frenge hastalığı gibi- efrâd-ı milleti için için kemiriyor. Bir takım hazele de millet arasına muttasıl yeniden yeniye firengi mikropları saçıyorlar. Bu müdhiş girdâb-ı tefrika ortada iken sözleri yerleştirmek, özleri uzlaştırmak, kalpleri muhabbet-i mü-

tekâbile ile doldurmak nasıl mümkün olacak?

Efrâd-ı milletten her biri aynı bir beden muhtelif uzuvları mesâbesinde oldukları halde birbirlerinin hasm-ı cânı olursa öyle bir vücûdun yaşayabilmek ihtimâli olur mu? Muttasıl çarpışıp didişen bu bîçâreler farkında olmuyorlar ki bu memleketi yutmaya azm edenlerin ümîdlerini kuvvetlendiriyorlar. Kendi felâketlerini kendi dilleriyle ihzâra çalışıyorlar. Artık uğradığımız bu kadar musîbetlerden olsun mütenebbih olalım. El ele vererek şu bedbaht yurdu kurtarmaya çalışalım.

Nizâ' ve nifâk ile geçen her gün, hayat ve mevcûdiyetimizi biraz daha kemiren bir canavardır. Bundan sakınalım.

[139] Memleketi kurtarmak için, bir dâhî arıyoruz. Fakat, düşünmelidir ki büyük dâhîler ne ot gibi yerden biterler, ne de günün birinde semâdan inerler. Böyle bir hârikaya intizâr eden herkes, kendi vazîfesini idrâk eder, ifâsına çalışırsa beklenen hârika o vakit pek tabîi olarak zuhûr eder. Dâhîler, mensûb oldukları milletlerin muhassala-i irfân ve azmidir. Efrâd vazîfesini müdrîk olursa, bu muhassala da kuvvetlenir. Baştakiler, orta hâlli insanlar olsalar bile yine devlet muntazam işler. Umur-ı millet, keşmekeş içinde kalmaz.

Demek ki, dünkü hayat gibi bugünkü hayatın mes'ûliyeti de bütün efrâd-ı millete teveccüh eder. Memleketin sefâlet ve vaz'iyetinden herkes mes'ûldür. Bu mes'ûliyetten kurtulmak ve âtiye ümîdli nazarlar fırlatabilmek için, ihtirâsları, nifâkları bırakarak, herkesin kendi vazîfesine koşması ve vazîfesinin hüsn-i ifâsına gayret etmesi, mukaddes ve ulvî câmia-i İslâmiyye etrâfında toplanması lâzımdır. Bu lüzûm umûmumuzca takdîr edildiği gün. İstikbale ümîdli bir nazarla bakabiliriz. Bugün ta'kîb ettiğimiz yolda devâm edildiği takdîrde ise, her türlü ümîdi keselim. Çünkü nifâk ve tefrikanın inkırâz ve inhidâm ile nihâyetlendiği pek çok emsâliyle sâbit olmuş bir hakikat-i târihiyedir.

VESİKA USÛLÜ FENNÎ BİR TEDBİR MİDİR?

Fuhuş vesîkaları dağıtmak usûlünü takviye ve ta'mîme uğraştığını i'lân ile fuhşa serbestî-i cereyân veren Sıhiye Müdîri'nin ne kadar yolsuz ve muzır bir harekette bulunduğunu beyân etmiştik. Bu defa memleketimizin en hâzik etibbâ-yı İslâmiyyesinden... Paşa hazretlerinin vesîka usûlünün mazarratına dâir mütâlaât-ı fenniyyelerini derc ediyoruz. Diğer etibbâ-yı müslimenin mütâlaalarını da inşâallâh gelecek hafta neşr edeceğiz.

Emrâz-ı zühreviyyeden tahaffuzun derece-i imkânını ta'yîn için âfet-i mebhûsenin mâhiyet-i maraziyyesi mütehasşisinden isti'lâm edilmek ve keyfiyet-i intişârından da biraz nasîbedâr-ı tettebbu' olmak taht-ı elzemiyettedir. Çünkü beşeriyet-i muztaribenin hayatını kemiren bu baş belâsı gittikçe dâire-i sirâyetini tevsî' etmektedir. Hastalık esâsen müzmin, müdhiş bir sûrette sârî ve vâsıta-i sirâyeti en ziyâde münâsebet-i cinsiyyedir ve fuhuş en büyük menbaidir. Fuhuşun birden bire ilgâsı ve yeryüzünden kaldırılması kâbil olsa avârız-ı efrenciyyenin dâire-i sirâyeti ciddî bir sûrette tahdîd edilmiş olur. Gizli ve kaçamak sûretinde icrâ edilen fuhuş ile açık ve vesîkalı fuhuş arasında fark-ı azîm vardır. Vesîkalı olarak yani muâyene-i üsbûiyyeye tâbî' bulundurularak icrâ ettirilecek fuhuş serbest bir fuhuş olacağından müdhiş bir sûrette tevessü' edecek ve bu muâyene o an için hastalığın olmadığını te'mîn etse bile, evvelce alınıp kanda devr-i takrîhini geçirmekte olan hastalığın hafta arasında zuhûruyla icrâ-yı sirâyetine ve acele bir muâyenenin ise velev mınzarla bile olsa iltivâât-ı muhâtaba arasına sıkışmış bir çok tezâhürât-ı maraziyye-i müntineyi meydana çıkaracağına göre fuhşa serbestî-i cereyân vermek fâide yerine zararı intâc edecektir.

Maraz-ı efrencînin dâire-i sirâyetini tahdîd için, muâyene usûlüne gidildiği takdîrde bekâr erkekleri de muâyeneye tâbî' bulundurmak ve vesîka istihsâline mecbûr etmek iktizâ eder. Yoksa işi bir taraflı tutmak kadınlara karşı zulm-i mahz ile göz boyayıcılıktan ibâret olduğu gibi sathî ve acele bir muâyene ile fuhşa serbestî-i cereyân vermek ahlâk-ı sâfiyye-i İslâmiyyemize cidden çirkin görünecek bir tarz-ı muâmeledir.



ANADOLU'NUN PÂYİTAHTA HİTÂBİ

Kastamonu'da çıkan Açık Söz gazetesinden:

"Milyonlarca İslâm, şimdiye kadar İstanbul'u mukaddes bir şehir olarak tanıyor; çünkü, orası Halîfe'nin yeridir, İslâm Peygamberi'nin vekîlinin oturduğu yerdir. Şimdiye kadar milyonlarca Türk, İstanbul'u seviyor, teb-cîl ediyor; çünkü orası Türk hâkânının, Türk pâdişâhının saltanat merkezidir.

Bütün İslâmların kulağı İstanbul'un minârelerinde ve câmi'lerinin kubbelerindedir, çünkü minârelerinden ezân-ı Muhammedî kesildiği veyahud câmi'lerinin kubbelerinden Rabbin tekbîrinin sustuğu gün bütün İslâmlar bilirler ki; İslâmların dini, artık sönmeye yüz tutacak ve İslâmların cümlesi maddî veya ma'nevî birer sûretle ölüme mahkûm olacaktır.

Onun içindir ki İslâmların bulunduğu bütün iklimlerin, Türklerin yaşadığı bütün ülkelerin gözü, kulağı, kâffe-i havâssi İstanbul merkezine müteveccih ve mun'atîf bulunuyor. Binlerce senelerden beri târîh-i âlemin kayd u zabt ettiği vaz'iyetler içinde ise İstanbul'un şimdiki vaz'iyetten daha nâzik ve daha şâyân-ı dikkat bir vaz'iyet daha tasavvur olunamaz. Vaktiyle irfân ve san'at âleminde nurlu kalemler ve cenk ü vegâ hengâmelerine parlak mızrak ve kılıçlar yetiştiren, İslâm medeniyeti ve Türk harsi için bir rehber ve pîşvâ olmakla ma'rûf ve meşhûr olan dünkü İstanbul, acaba bugün de bulunduğu târihî ve nâzik vaz'iyeti takdîr ederek kendine düşen muhâtaralı ve lüzûmlu vazîfeyi îfâ etmeye kendinde bir kuvvet ve bir liyâkat görüyor mu?

Ey İstanbul.... Sen koynunda milyonlarca insanlar barındırıyorsun. Âlim, siyâsî, hatîb, san'atkâr ve daha bir çok insanlar, yüz binlerce kilometre imtidâdındaki İslâm toprakları, yüz binlerce [140] kilometre istîâbındaki Türk kitleleri için bu zamanda ne yapıyorlar, ne yapıyorsunuz? Bir hiç, değil mi?..

Zavallı İstanbul... Seni bu halde görecektik miydik! Böyle bir zamanda evlâdın fırka ihtirâsâtıyla kavrulacak, şahsî menfaatler peşinde koşacak mıydı! Evlâdların, nezâret sandalyeleri için vicdânını, her şeyini, bütün mukaddesâtını fedâ edecek miydi! Memleketin zararına pazarlıklar, memleketin felâketine saygısızlıklar, memleketin sukût-ı ebedîsi nâmına adâvetler ve nihâyet sefâhet.. Sefâhet.. Hayır, artık, hayır İstanbul!... Şimdi İstanbul nazarımızda bir zavallı değildir. Bugün bütün Türk ve İslâm ülkeleri nazarında İstanbul bir mücrim, bir günahkârdır. Bugün bütün Anadolu nazarında İstanbul Halîfe'sine, hâkânına karşı îfâ etmesi lâzım gelen vazîfesini sû'-i isti'mâl etmiş bir mücrim ve milyonlarca İslâm'ın ve Türk'ün hakkını çiğnemiş bir günahkârdır.

Şimdi size hitâb ediyoruz. Ey Anadolu vilâyetleri, şehirleri, köyleri! Hepimiz memleketimizi kurtarmak uğrunda birleşmeliyiz. Vatan için nefsi fedâkârlıkta bulunacaklarını kemâl-i mübâhâtle ve hatt-ı hümayûnlarıyla i'lân buyuran Halîfe ve hâkânımızın fermânını sû'-i isti'mâl eden kitleden bir hayır gelmeyeceğini takdîr ederek biz boynumuza düşen vazîfeyi îfâ etmeliyiz. İstanbul'u doğru yola getirmeli ve İstanbul'daki bütün fırka gürültülerine nihâyet verdirerek milleti ittihâd ve intibâha da'vet etmeliyiz. Artık kâni' olmalıyız ki bütün İslâmların, bütün Türklerin ümîdi Anadolu'ya, bize in'itâf ediyor.

Uyku devresi çoktan geçmiştir. Bu zamanda uyku milletin, Türklüğün, İslâmiyet'in ebediyyen ölmesi demektir. Osmanlı İmparatorluğu, İslâm hükûmeti, Türk pâdişâhlığı muhâtarada, tehlikededir. Uyan İslâm oğlu! Uyan Türk oğlu! Vatanını kurtar, milletini kurtar, dinini

kurtar... Ve sen kurtul.. Uyan ey mukaddes Anadolu..."



[HİNDİSTAN MÜSLÜMANLARININ İNGİLİZ VEKALETİNE SON MUHTIRASI]¹

* * *

¹ Bu makale yüz elli satır (2 sayfa) kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır. Başlık kapaktan alınmıştır. Metinde başlık yoktur.

* * *

* * *

[141]

* * *

* * *

[142]

* * *

rafîmizin nezâketi îzâh eder. Pâyitahtımızın selâmeti için Avrupa Kıt'ası'nda ekseriyet-i İslâmiyyeyi hâiz vilâyetlerimizi olsun elde etmekliğimiz bir zarûret-i hayâtiyyedir. Binâenaleyh ekseriyet-i İslâmiyyeyi hâiz olan Garbî Trakya'yı kurtarmanın bizim için ne kadar zarûrî olduğu tezâhür eder. Halbuki Venizelos Bulgar murahhaslarının Sulh Konferansı'na azîmet etmesi dolayısıyla fırsattan bil-istifâde Trakya'yı Bulgarlardan koparmak için çalışıyor. Ez-cümle Amerika'nın bu husûsda muhâlefetinden korkarak devlet-i müşârun-ileyhânın Bulgarya ve Türkiye ile fiilen hâl-i harbde bulunmadığından Bulgarya ve Türkiye'ye âid musâlahaları imzâ etmemesini talep etmişti. Fakat Venizelos'un bu talebi kabûl edilmeyerek Amerika'nın bu musâlahaları imzâ etmesi tekarrur etti.

Sulh konferansı milliyet prensibini Trakya hakkında kabûl ettiği takdîrde Trakya'nın bize terk olunması muktezîdir. Trakya Yunanistan'a terk edildiği takdîrde oradan da ehl-i İslâm'ı istîsâl etmek istenildiği bir kere daha tezâhür edecek!¹

* * *

Yunanistan'da Mora, Eğriboz ve sâir yerlerde mevcûd ahâlî-i İslâmiyye kâmilten mahv u nâ-bûd edildiği gibi Berlin Muâhedesi'nin icrâ-yı ahkâmı zımında Yunanistan'a terk ve ilhâk olunan Tesalya Kıt'ası kesîf bir İslâm ekseriyetiyle meskûn olduğu halde Yunanlılar beş on sene zarfında!²

* * *

* * *

Bu defa Garbî Trakya Yunanlılara terk edilecek olursa ehl-i İslâm'ın dûcâr olacağı âkıbet pek elîmdir, bununla Bulgarların ehl-i İslâm hakkında rahîm ve şefîk davrandıklarını iddiâ etmiyoruz. Müslümanlara gadr etmek husûsunda ikisi de farksız gibidir. Ve ondan dolayıdır ki bu vilâyet-i İslâmiyye'nin nâ-hak yere heder edilmemesini istiyoruz.

Şimdiye kadar âlem-i İslâm'ın Devlet-i Aliyye'ye vukû' bulan müzâheretinde dâimâ Trakya'nın da bize iâde olunması musır ran talep olunmuştur. Bu fırsatı kaçırmayarak pâyitaht-ı Hilâfet'in emniyet ve selâmeti için; bu vilâyet-i İslâmiyye'nin hayatını kurtarmak için çalışmak en muazzam vazîfelerimizdendir.³

VENİZELOS'UN MESÂİSİ

Sulh Konferansı'nın Balkan mesâiliyle uğraşması Venizelos için mühim bir devre-i faâliyet açtı. Balkan mesâilinde ne kadar alâkadâr olduğumuzu mevki'-i coğ-

¹ Buradan üç satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan beş satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan on satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

* * *



GÜRCİSTAN-AZERBAYCAN İTTİFÂKI

Dersaâdet'ten 9 Temmuz târihi ile *The Morning Post* gazetesine iş'âr olunuyor: Gürcistan ile Azerbaycan arasında akd olunup Tiflis'de Haziran'ın [143] on beşinde imzalanan muâhede-i askeriyyenin metni bugün neşr olundu. Bu muâhedenin akdi ile gözetilen maksad, iki memleketi müşterek bir tehlike, yani şimâlden gelecek bir Rus istilâ tehlikesine karşı birleştirmektir.

Müzâkerâta Gürcistan hükûmeti nâmına Hâriciye Nâzır-ı Kefe Çekovi Harbiye Nâzır-ı Ceneral Gavedaro Enşovili Şûrâ-yı Askerî a'zâsından Ceneral Oviştelize ve Azerbaycan nâmına Hâriciye Nâzır-ı Çaparof Harbiye Nâzır-ı Mihmandarof ve Erkân-ı Harb Reisi Ceneral Sülkeviç iştirâk etmişlerdir.

Muâhede ahkâmı alel-âde taarruzî ve tedâfûî bir mukâvelenin ahkâm-ı mu'tâdesine mutâbıktır. Bunlara zîrde iki madde ilâve edilmiştir.

9'uncu madde- Beşinci maddede zikr olunan müddet zarfında, yani üç sene mer'î olacak olan işbu mukâvelenin mefsûhiyeti veya devâm-ı mer'iyetini evvelden i'lân için ta'yîn olunan bir senelik mühlet zarfında Cem'iyet-i Akvâm sûret-i kat'iyede teşekkül eder ise, muâhede-i hâzıra, tarafeyn-i âkıdeyn cem'iyet-i mezkûreye kabûl olundukları günden i'tibâren hükümden sâkıt olacaktır.

10'uncu madde- Üçüncü Mâverâ-yı Kafkasya Cumhûriyeti olan Ermenistan, işbu mukâvelenin târih-i neşri u i'lânından i'tibâren on beş gün zarfında, bu mukâveleye iştirâk etmek hakkını hâiz olacaktır.



İNTİHÂR

Son senelerde bilhassa son aylarda intihâr havâdisi pek çoğaldı. İntihâr fikrinin bilhassa gençler arasında şüyûu, bilhassa müntehirlerin memleketin ye's-âver ahvâlinden müteessiren bu cürmü irtikâb etmeleri pek mühim bir keyfiyettir. Memleketin pek vahîm anlar geçirdiğini idrâk ve i'tirâf etmemek kâbil değildir. Memleketi ihâta eden gavâil kolay kolay iktihâm edilemeyecek derecede muzlimdir.¹

Bu vaz'iyetten kurtulabilmeyi ümîd etmek de pek müşkil. İnsan ne kadar tasnî'-i ümîd ederse etsin. Elementlerini avutmaya ve unutmaya ne kadar uğraşırsa uğraşınsın, boş! Karşımızda her ümîdi kırarak bin musîbet her dakika kalbimizde îkâz-ı teessür etmekte ve bu mahşer-i teessürât insanı sersemletmekte, sarsmaktadır. İşte hakikat budur: Vatanımız pek fecî' bir tehlikenin taht-ı tehdidinde bulunuyor. Bunda zerre kadar iştibâhımız yok, fakat tehlikenin karşısında, uçurumun kenârında bulunmakla kendini uçuruma ilkâ etmek cinâyetini irtikâb etmek değil, uçurumun kenârından uzaklaşmak için bütün kuvvet ve gayretiyle çalışmak, çalışmak, çalışmak iktizâ eder. Memleket; felâketten müteessir, kendini unutacak, nefisini istihkâr edecek derecede memleketin derdiyle yanan oğullarına her zamandan ziyâde bugün arz-ı iftikâr ediyor. Eğer bu sâdık bu samîmî evlâdlar memleketin selâmeti nâmına son dakikada bile azim ve îmân ile hisselerine düşen nasîb-i faâliyeti îfâdan geri kalır; kendi îmânsızlıklarıyla hem hayatlarını hem de hayât-ı memleketi kurtarmak husûsunda uhdelere düşen vazîfeyi fedâ ederlerse muzâaf bir cinâyet irtikâb etmiş olurlar. Ve bu ikiz cinâyetin azâbına kesb-i istihkâk ederler. Hem kendi nefislerine sû'-i kasd etmenin cezâsını, hem de faâliyetlerinden mahrûm ettikleri vatanın âhını çekecekler. İşte vatanın derdine dermân bulmaktan izhâr-ı acz ederek intihâr edenler selâmet ve râhata nâil olacaklarını tahayyül ederken kendilerini böyle bir cehenneme atıyorlar. Ve bu cehenneme îmânsızlık yolundan gidiyorlar.

Hiçbir mü'min Allah'ın kendine bahşetmiş olduğu ni'met-i hayâtı böyle bir küfrâna ma'rûz bırakamaz. Bilakis Cenâb-ı Hakk'a karşı hayatından mes'ûl olduğunu, kâffe-i a'mâline hesâb vereceğini bilerek onu ancak Allah yolunda fedâ eder. Ve Allah'ın dâire-i emr ü nehyinde yaşar. Mü'minler çalışmak, araştırmak, Allah'ın inâyetinden kat'iyen ümîdi kesmemekle mükelleftirler. Zîrâ kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez.

Binâenaleyh vatanın hayatından ümidini keserek kendi hayatına hâtime çekmek, bu küfürdür. Hem vâhibü'l-hayât olan zât-ı Bârî'ye karşı, hem onu yetiştiren vatana, millete karşı bir küfürdür. Hayatını fedâ etmeyi göze aldıktan sonra Allah yolunda, vatan yolunda niçin fedâ etmiyor da ni'met-i ilâhiyyeye küfrediyor. Vatanına hıyânet ediyor.

Vâkiâ memleketin derdi pek girân fakat dermansız değil! Evlâd-ı memleket vazîfelerini bi-hakkın îfâ etseler memleket her halde uçurumun kenârından uzaklaşır.²

¹ Buradan altı satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan yedi satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

vatan bugün her evlâdından a'zamî gayretler bekliyor. Herkesden [144] sadâkat istiyor. Her ferdin î mân ve itmînân ile telaşsız, fütûrsuz, uhdesine düşen vazîfeyi îfâ etmesini emrediyor. Vatanın bu evâmiri yerine getirilmedikçe halâs ve necâtın imkânı yoktur. Halbuki vatanın bu emirlerini yerine getirmek için çalışılmadıktan mâadâ atâletler, ayrılıklarla, vatanın hayatına kasd olunuyor da bu sût-i kasdı akîm bırakacak zinde ve tûvânâ eller sümûm-ı ye'si kendi kalplerine dökerek intihâr ediyorlar. Bu bir cinâyettir. Ve yukarıda beyân ettiğimiz vechile ikiz bir cinâyettir. Böyle bir cinâyeti irtikâb eden bedbahtlara acımamak kâbil değildir. Cenâb-ı Hak taksîrâtlarını afv etsin. Fakat geride kalanların vazîfesi î mânın kuvvetine dayanarak çalışmak, dâimâ çalışmak, nâil-i merâm oluncaya kadar çalışmaktır. Emîn olalım ki memleketimizi en ziyâde perîşân eden atâletlere, ayrılıklara bir kere galebe edersek sonumuz hiç de fenâ değildir. Çünkü belâyı biz da'vet etmezsek uğrayacağımız haksızlıklar koca bir âlem-i, bir âlem-i İslâm'ı müteessir edecek ve bu haksızlıktan kurtulmak için bizimle yek-dest olacaktır.



ADANA'DA TEZÂHÜRÂT

Geçenlerde Suriye ve Şarkî Anadolu'da tedkikâtta bulunmak ve muhtelif cemâatlerin mutâlebât ve arzû-yı millîlerini istimâ etmek üzere *Mister Charles Krein* ve *Henry Churchill King* ile zevât-ı sâireden mürekkeb Amerika hey'etinin Suriye'ye azîmet ettiklerini yazmış idik. Mezkûr hey'et bundan birkaç gün evvel şehrimize avdet eylemiştir. Hey'et esnâ-yı avdetinde Adana'ya uğrayarak hükûmet konağında vilâyet dâiresi ittisâlinde bulunan Baş Administer Atorl'in makâmında ilk defa vâlî beyi kabûl ederek vilâyetin ahvâl-i umûmiyesi hakkındaki mücmelen ma'lûmâtına mürâcaat etmişlerdir. Vâlî bey çıktıktan sonra on iki kişiden mürekkeb olan Türk eşrâfi hey'et huzûruna dâhil olmuştur.

Bu husûs hakkında Adana'da münteşir *Ferdâ* refikimizde ber-vech-i âtî tafsîlâtı kâri'lerimize arz ediyoruz:

Mülâkât için birer çeyrek zaman tahsîs edilmiş olduğundan her hey'etin bu müddet zarfında re'yelerinin hülâsasını kat'î olarak beyân etmeleri lüzûmu evvelce bildirilmiş idi.

Suâl iki noktaya münhasırdı:

Evvelâ: Ahâlinin ne istediği?

Sâniyen: Şâyed bir himâye vaz'ı icâb ederse hangi devletin himâyesinin kabûlü?

Vilâyetin dört yüz bin Türk ve müslümanı nâmına söz söyleyen hey'et Adana Vilâyeti nüfusunun ekseriyet-i azîmesi i'tibârıyla bir Türk memleketi olduğundan ve bu vilâyet halkı lisânen, ırkan, târihen, dînen hükûmet-i Osmanıyyeye merbût bulunduğundan yine Osmanlı idâresinde yaşamak azm-i kat'îsinde olduklarını söylediler.

İkinci suâle gelince: Buna karşı Wilson Prensipleri'nin 12'inci maddesi bir cevâb-ı belîğ teşkil eylediğini ve binâenaleyh yalnız Adana Vilâyeti'nin değil yine nüfûs-ı ekseriyet-i kâhiresi Türk olan ve ilelebed Osmanlılık'tan ayrılmayacakları tabîi bulunan Maraş, Ayıntab, Urfa, Kilis, Antakya, Beylan, İskenderun sancak ve kazâlarının da hukûk-ı hâkimiyetinin mahfûz kalması madde-i mezkûrenin mutazammın olduğu ahkâm-ı hak ve adâlet iktizâsından olduğunu ifâde ettiler. Ve şâyed umûm memâlik-i Osmanıyye için hasbe'z-zamân bir devletin murâkabesi ve müzâhereti icâb ediyorsa bu cihetin ta'yînini de zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin re'y-i hümayûnlarına tevdi' ettiler.

Türk eşrâfından sonra belediye ve Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'ndan müteşekkil hey'et ve onu müteâkib ulemâyı mahalliyyeden müntehab diğer hey'et, hey'et-i tahkikiye huzûruna girerek evvelki hey'etin beyânâtını şifâhen ve tahrîren te'yîd ve tasdîk eylemişlerdir.

Bundan sonra sırasıyla Ermeni, yerli, Arap, Rûm, Protestan, Ermeni Katolik, Arap Katolik Süryânî, Müsevî hey'etleri girmişlerdir.

Ermeniler alâka-i târihiyyeleri i'tibârıyla Kilikya'da Ermenistan teşkilini ve Paris'de bulunan Ermeni murahhasları tarafından hangi devletin mandası kabûl edilirse kendilerinin de kabûle âmâde olduklarını söylemişlerdir. Yerli Araplar da ârâ tahâlûf etmekle beraber kısmen Suriye'ye ilhâk ve kısmen Osmanlı hâkimiyeti altında kalmak ve bazıları da Fransa himâyesinde muhtâriyetle idâre olunmak gibi muhtelif metâlib der-miyân ve maamâfih cihet-i câmia-i İslâmiyyet i'tibârıyla Sultân Vahiddüddin'i Halîfe tanıdıklarını ilâveten beyân etmişlerdir.¹

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

¹ Buradan altı satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhili, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektupların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

14 Ağustos 1919

17 Zilka'de 1337

Perşembe

14 Ağustos 1335

Cild: 17 - Aded: 435-436

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا
إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.
وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ.
فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ. فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ
كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا
يَأْتِيَنَّكُمْ مِنْهُ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

Meâl-i Celîli

“Hani biz meleklerle, Âdem’e secde ediniz, demiştik. Onlar da secde etmişlerdi de yalnız İblîs imtinâ’ eylemiş ve bunu kibrine yedirememiş idi ki zâten kâfirlerden idi. Hani demiştik ki: Yâ Âdem zevcenle beraber cennette oturunuz ve ondan istediğinizi bol bol yiyiniz. Ancak şu ağaca yaklaşıp da zâlimlerden olmayınız. Bunun üzerine Şeytân oradan ayaklarını kaydırarak içinde bulundukları nâz ü naîmden her ikisini cüdâ kıldı. Biz de: Haydi yeryüzüne ininiz, orada neslinizin bir kısmı diğerine düşman kesilecek ve muayyen bir zamanın nihâyetine kadar cümlelizin arzdan nasîbe-i istikrâr ve intifâî olacaktır, dedik. Bunu müteâkib Âdem, Hâlık’ından nedâmet-i hakîkiyyeyi mutazammın kelimeler telakkî ederek onlarla tevbe etmesi üzerine Cenâb-ı Hak tevbesini kabûl eyledi. Çünkü o kullarının tevbesini kabûl eder ve kendilerine son derecede rahîmdir. Evet, dedik ki: He-

piniz cennetten yeryüzüne ininiz. Benden size rehber gelir de kim benim rehberime tebaiyet ederse onlar için ne korku ne de keder olmayacaktır. Âyâtımızı inkâr ve tekzîb edenlere gelince, onlar cehennemlikler ki ebediyen ateşte kalacaklardır.”

Âyet-i kerîme kendisinden evvelki âyât-ı celîlenin tazzammun eylediği ma’nâyı ifâde ediyor ki o da Cenâb-ı Fâtır-ı Hakîm tarafından Âdem’e henüz toprak [146] hâlinde iken râyegân buyurulan niam u eltâf-ı Sübhâniyyenin serdinden ibârettir.

Evet, âyât-ı sâbıkada Ehl-i Kitâb’dan olan Yahudilerin küfür ve inâd üzerindeki isrârları muâhaze buyurulmuştu. Fil-hakîka Cenâb-ı Hakk’ın o kadar eltâf u niamına mazhar olduktan, kendilerine şehrah-ı rüşd ü hakikat o derecelerde vâzih bir sûrette görüldükten sonra bu isrârı ma’zûr gösterecek hiçbir sebep mutasavver değildir.

İşte emr-i İlâhîye karşı isyân eden İblîs’in civâr-ı merhamet-i Kibriyâ’dan matrûd olması sırf Devr-i Saâdet’teki kavm-i Yahud’un ibret almaları için serd edilmiştir.

Bu âyât-ı kerîme onlara şu hakikati bildiriyor ki; kendilerinden evvel gelen ümmetlerin mazhar olmadıkları bir takım eltâfa nâiliyetlerine, kezâlik öteden beri aralarından sâhib-i kitâb enbiyâ zuhûru gibi imtiyâzlarına güvenerek âlemîne rahmet olmak üzere gönderilen Nebî-i Ümmî’nin şerîatına ittibâi tenezzül addetmek² (لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى)³ (النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) demek afv olunmaz bir cür’ettir.

Eğer bu Yahudiler inâd ü istikbârlarında İblîs’i muktedâ ittihâz ediyorlarsa görmüyorlar mı ki ibâdet, ulûvv-i

¹ Bakara, 2/34-39.

² Âl-i İmrân, 3/24.

³ Bakara, 2/111.

menzilet, vüs'at-i ilm ü ma'rifet i'tibâriyle kendilerinden o kadar yüksek bulunan öyle bir mahlûk gazab-ı İlâhîye uğrayıp Hakk'ın civâr-ı rahmetinden koğulurken hiçbir şefi' kendisini çıkıp da kurtaramıyor? Hayır onlar için ma'kul bir hareket varsa o da nazar-ı basîreti açarak Cenâb-ı Hakk'a rücû' ile Resûl-i kerîmine gönderdiği Kitâb-ı mübînin muktezâsına tevfi-k hareketten ibârettir.

İşte Ebû'l-beşer olan Âdem zellesinden nedâmetle rahmet-i İlâhîye ilticâ ettiği gibi Cenâb-ı Hak onu da, zevcesini de afv eyledi.

Ebû Ca'fer diyor ki: Âyet-i kerîmedeki (هدى) beyân ve reşâd ma'nâlarıdır. Yani tarafımdan evâmirimi beyân, tarîk-ı rüşd ü sedâdîma, dînime irşâd yollu gelecek şeyleri her kim kabûl eder de muktezâsından ayrılmazsa havf u hüzünden masûn kalır. Lâkin vâdî-i küfr ü inâda sapanlar, nûr-ı hidâyete karşı sâika-i inâd ile göz yumanlar dâreyinde hırmân içinde kalacaklardır. Nitekim sûre-i Tâhâ'daki ¹ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْغَى. وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي (فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ آغْنَى) bu âyet-i kerîme ile birçok emsâlinden istinbât olunan ma'nâ şudur ki: İnsan bir da'vetin kabûlüyle mükellef olmak için o da'vetin olduğu gibi ve hiçbir tahrîf ve tebdîle ma'rûz olmaksızın vukûu şarttır: Sâhibini azâb-ı elîmde müebbed bırakacak küfür ancak hak tamâmıyla zâhir olduktan sonra inâd ü istikbâr sâikasıyla istilzâm edilen küfürdür. ² فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا (عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ) O halde Yahud'un ahbârıyla Nasarânın kıssîsleri kendi ümmetleri arasında Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in sîret-i seniyyeleriyle meâsir ve mefâhir-i celîlelerini pek muharref bir sûrette neşrettikten sonra bunların sözlerini dinleyenlerin ma'zûr görülmeleri icâb eder. Zîrâ o âsâr, o mefâhir kendilerine ne hissin ne de aklın kabûl edemeyeceği bir sûrette tebliğ ediliyor. Ulûm ve fûnûn ile iştigâl eden bir kısım halkı da bu sınıf miyânına idhâl edebiliriz ki bunların da kalblerinde cevelân eden bir takım şübheler akîdelerini sarsıyor. Halbuki bunlar safvet-i îmânlarını muhâfaza etmek istedikleri için o şübühâtı ber-taraf etmek için uğraşıyorlar, taharriyyâtta bulunuyorlar. Daha sonra muâsırları bulunan ulemânın ileri gelenlerine mürâcaat ediyorlar. Fakat bu kadar mesâînin sonunda kendilerini sapmış oldukları girîveden kurtaracak, bürhân ile delîl ile iknâ' edecek kimse bulamıyorlar. Pekâla şimdi dalâletleri kendi taksîrleri neticesi olmayan bu biçâreleri kim muâhaze edebilir?

Yahud hakîkati bulmak için olanca vüs'lerini sarf etmişken bunları kim tekfîr edebilir?

Görüyoruz ki âyât-ı Kur'âniyyenin maânîsi birçok tahrîf ve tebdîle ma'rûz oluyor. İsrâîliyyât ve ehâdîs-i mevzûa

nakledenler Kitâbullâh'ı istedikleri gibi te'vile kalkışıyorlar. Daha sonra İslâm'ı büsbütün çığırından çıkarmak için Kitâbullâh'ın maânîsine infâz-i nazarı, âyât-ı muhkemesinde tedebbürü, hikem-i bâliğasında tefekkürü tahrîme kadar varıyorlar. Eğer Kur'ân gâmız bir muammâ şeklinde nâzil bulunmuş olaydı Cenâb-ı Hakk ³ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ) ⁴ buyurmaz; Ömer bin el-Hattâb da Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in bâlîn-i ihtizârında "Elimizde Kitâbullâh oldukça hiçbir vakit ihtilâf etmeyiz." demezdi. Lâkin bu mudil adamlar arzularına nâil oldular: Müslümanları kitaplarından uzaklaştırdıktan sonra halkın ezhânını şübhe ve dalâl ile doldurdular. Daha sonra vaz' ettikleri kuyûd ile mukayyed olmayan kimselere hücum ile bunlardan bir kısmını şîrk ile, bir kısmını zendaka ile, mütebâkisini de irtidâd ile ithâm ederek âlem üzerinde mütehakkim-i mutlak kesildiler. Allah'ın rahmetini keyifleri vechile taksîme koyuldular. Cennet kapılarını umûma kapayarak yalnız kendilerini taklîd eden abede-i hurâfât ile, servetlerine tama' ettikleri yahud mevki'lerinden korktukları ümerâyâ açık bıraktılar.

Abdülaziz Çaviş



[147] HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DÎNİ: İSLÂM

-6-

İslâm'da mevki'-i dînîsi bu kadar yüksek olan istikâmet, şümûl-i küllîsi hasebiyle icrâsı pek mühim şerâite mevku'f ve binâenaleyh pek sa'bu't-tatbîk bir şîme-i insâniyyedir. İnsanlığın bütün irfânına, vicdânına, âmâline, akvâl ü a'mâline, ferdiyet ve ictimâiyetine nâfiz ve şâmil olan mebd'e'-i istikâmet evveleminde enfûsî ve âfâkî iki nevi' şerâitle alâkadârdır. Enfûsî şerâit evvelâ rûhun i'vîcâcına galebe edecek sûrette terbiye ve tasfiyesi ve her harekette hak ve hakikat-i mutlakayı hedef ittihâz edebilecek derecede tehzîbi ile hissiyâtın, tasavvurâtın, irâdâtın hep bu meleke, bu şîme-i istifâ içinde deverân ve cereyânını te'mîn etmeye mütevakkıftır ki bu da mevâhib-i fitriyyeden sonra vahdâniyet-i ilâhiyyeye îmân ve bütün meyilleri, nefretleri, muhabbetullâh ve mehâfetul-lâha rağbet ve rahbet-i küllîsine ircâ' etmeye, hâsılı İslâm vicdânının husûlüne vâbestedir. Bunun için İslâm'da istikâmetin birinci zımânı takva'llâhdır. Çünkü ya kendisine veya müteaddid ma'bûdlara perestîşkâr olan rûhlar için istikâmet muhâl demektir.

Sâniyen nefis-i insanî istikâmet-i rûhiyye ve kalbiyyesinin iktizâ edeceği faâliyet ve bu faâliyetin istilzâm edileceği metâib ve ıztırâbâta mukâvemet ve mücâhede

¹ Tâhâ, 20/123-124.

² Bakara, 2/89.

³ Suarâ, 26/195.

⁴ Bakara, 2/185.

için bir kudret ve istitâaya mukârin bulunmak lâzım gelir ki bu iki şartın istihsâlinde insanın zâtî olan hissesi niyet ve azim ve irâdeden ibârettir.

Âfâkî şerâit: Bil-cümle şuûn ve ihtiyâcât içinde muhîtin derece-i müsâafesidir. İctimâ'î cereyânların muhtelif vücûhu bunlarla deverân edecek olan menâfi'-i şahsiyye ve cüz'iyenin tezâhum ve tesâdümü ve bunların ilkâ edecekleri ihtisâsâtın te'sîrleri ile zekâların sû'-i isti'mâlinde münbais in'ikâsât ve netâicin bu bâbda azîm mevki'leri vardır. Medeniyet ve ictimâiyet terakkî ve tekâsûf ettikçe ihtiyâcât-ı hayâtıyye tekessür eder ve ihtiyâcâtın tekessürü nisbetinde hukûk ve vezâif-i insâniyye tezâyüd eyler. Buradan mücâhede mücâdeleye, samîmiyet bağı ü münâfeseyle münkalib olabilir. Bu sırada zekâ-i beşer mu'dilleşmiş olan ihtiyâcât ve vezâifin karşısında vesâit-i teshîliyye taharrî etmek mecbûriyetine düşünce hak ihmâl edilir, irâdelerde hevâ galebe eyleyebilir. Nifâk, kizb, hîle, iğfâl, istibdad, tahakküm, atâlet, hâsılı her nevi' vesâit-i gayr-i meşrûaya teşebbüs aksar-ı turuk zannedilmek gibi bir vehim ve heyecân hâsıl olur ve hattâ ma'lûmâtın kesreti bunu teshîl eyler. İşte böyle bir muhîtin içinde istikâmet terk-i hayâta muâdil bir suûbet-i tatbîkiyyeye ma'rûz kalır ve cem'iyet vahdetini gâib etmeye, inkırâza yüz tutmaya başlar. Nihâyet cem'iyet perîşân olur, ferdin de hâli, olmazsa istikbâli yıkılır. İşte böyle bir muhîte galebe etmek ve bilhassa yine hiss-i istikâmetten ayrılmayarak tarîk-ı meşrû' ve müstakîmden galebe etmek, taleb-i istikâmet için gayr-i müstakîm vesâite tenezzül etmeyerek galebe etmek bir vazîfe olursa bu vazîfenin icrâsı ¹ (مَنْ عَمِلَ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادٍ) hadîs-i şerîfi mazmûnunca yüz defa şehîd olmaya azmetmek kadar suûbet kesb eyler. Yoksa şakâvetin sühûlet peydâ ettiği böyle bir muhîte galebe maksadıyla yine icrâ-yı şakâvet eylemek, kârı zararından büyük olmayan bir muâmeleden başka bir şey olamaz. Halbuki fedâ'-i hayâtı intâc edecek gibi görünen bu vazîfeyi tamâmen tatbîka muvaffak olan Hazret-i Peygamber'i nümûne-i imtisâl ittihâz ederek istikâmeti iltizâm eylemek ekser insanlar için pek müteassir bir kayd olmakla beraber bunu bir nokta teshîl eyler ki o da mebd'e' ve maâdî idrâk ile bir taraftan vahdâniyet-i ilâhiyyeyi bilmek diğer taraftan yevm-i âhirete îmân ile nâmütenâhî bir istikbâl için çalışmak lüzûmuna kanâaat eylemektir. Niam-ı ilâhiyyeye nâiliyet ile saâdet-i beşer yalnız bu hayât-ı fânîyyeye münhasır olmayıp bilâhare bir âlem-i diğerde ba's, hayât-ı câvidân, naîm-i cinân bulunduğu ve zâten rûh-ı beşerin taşıdığı gayr-i mütenâhî makâsıd-ı saâdetin mütenâhî olan elli, yüz senelik ömre sığılamayacağını iz'ân ile düşünebilmektir. Hülâsa nasıl

görünürse görünsün insan için en hayırlı tarîk, tarîk-ı istikâmettir. İnsanların bütün felâketleri, bütün korkuları istikâmetsizliktendir. Riyâzîlerin ta'bîrinde aksar-ı turuk istikâmettir. Dîn-i İslâm'da fitrat ve menfaat-i beşeriyyenin esâsı olan vicdân istikâmeti inkişâf ettirir ve bunun suver-i tatbîkiyyesini irâe eyler. Bunun için dîn-i İslâm'ın bütün ahkâmı işte bu tarîk-ı müstakîmin planlarını ihtivâ eyler ve cümlesini Cenâb-ı Allah'ın ehadiyetiyle, diyâniyetinin zımânına tevdi' eyler.

Ahkâm-ı İslâm'ın Taksîm ve Tasnîfine Bir Nazar.

– Ulumâ-i İslâmiyye ahkâm-ı İslâm'ı birkaç sûretle taksîm etmişlerdir. Bunlardan birincisi i'tikâdiyât, ameliyât, vicdâniyât taksîmidir. Evvelen ve bizzat i'tikâd müteallakı olması matlûb olan kazâyâya i'tikâdiyât; i'tikâd ile alâkadâr olsa bile bizzat amelin yani ef'âl-i ihtiyâriyye-i insâniyyenin nazar-ı Hak'taki kıymetini gösteren kazâyâya ameliyât veya şer'iyât; i'tikâddan doğacak veya onu ahkâm-ı vârideyi takviye edecek ve a'mâl ve ef'âl-i müstahsene ve hayriyyenin istikâmetle icrâsını kolaylaştıracak hâdisât ve melekât-ı ahlâkiyyeye müteallik kazâyâya vicdâniyât nâmı verilmiştir ki bunların cümlesi nefsi insanînin lehine veya aleyhine olan şeylere râci' olur.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاختلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ² لِّأُولِي الْأَلْبَابِ. الَّذِينَ... وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ³ (خَلَقْتُ هَذَا بَاطِلًا) gibi irşâdât-ı cemîle ile fikret-i insâniyyeyi hilkat-i eşyâya ve bunun tarz-ı cereyânına ve bu cereyânın zımından istihrâc edilmesi lâzım gelen hakâikın taharrîsine tevcih eyledikten sonra şu kâinât-ı hayret-füzûdun gösterdiği tahavvûlât-ı muntazama ve faâliyet-i müstemirre ve mütenâsikanın neticesiz olamayacağını, netice-i mutlaka eşhâs-ı mevcûdât denilen şeylerin sâde görünüp geçmekten ibâret bir zuhûruna münce olup kalamayacağını ve binâenaleyh abes ve bâtil, hâsılı bir hevâ-yı mücerred (kapris) ibrazını istihdâf edemeyeceğini ve belki her birisinin bu vechile zuhûru mebd'e' ve maâda dâir bir hikmet ve bir âkıbet-i ciddiyeye ve samîmeye delîl olup yine her birisi o hikmet ve âkıbetin husûlû için birer vazîfe icrâsı zımında ibdâ' edilmiş bulunduğunu anlayarak bu miyânda insanlara ihsân edilen rûhun, ezcümle hürriyet ve ihtiyârın bir hikmet-i hilkatî ve bunu istihsâle ma'tûf bir vazîfesi bulunmak lâzım geleceğini istinbât ve tesbît ve ta'mîm ettiren Kur'ân-ı azîmüşşân ⁴ (يَخْسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَتْرَكَ سُذًى) أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُُمْنَى. ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى. فَجَعَلَ مِنْهُ (الرَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى). أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخَيِّقَ الْمَوْتَى gibi meşhûdât-ı basîtadan mütehasıl cüzûr-ı fikriyye ile o

² Âl-i İmrân, 3/190-191.

³ Ankebût, 29/20.

⁴ Kıyâmet, 75/36-40.

¹ İbni Adiy, el-Kâmil fi'd-Duafâ, 2:739;

vazîfenin hedefini gösterip ¹ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ) (الَّذِي خَلَقَ) ² ve (وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا أُتِيَكُمْ) (الْمَوْتُ وَالْحَيَاةُ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا) gibi âyât-ı kerîme ile de hilkat-i insâniyyenin hüsn-i amel ibrâzı için olduğunu ve maamâfih insanlar hürriyet ve ihtiyâr, akıl ve şuûr gibi kendilerine ibrâz-ı hüsn-i amel hikmeti için bahş edilen kudretlerle âlemde birçok tasarruflara nâmzed bulunmak ve bu vechile hilâfetullâhî hâiz olabilmek mazhariyetine nâil kılındıkları halde ³ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) (وَالْجِبَالِ فَأَيُّنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) âyetinin delâleti vechile kendilerinde emânet olan bu kudretleri yine hürriyetlerinden ve akıl ve şuûrlarını hüsn-i isti'mâl etmemelerine müteferri' cehâletlerinden dolayı dâimâ zulmetmek kabiliyetinde bulunduklarından işte bu cehâlet ve zulme mâni' olacak kavânin-i irâdiyye dâhilinde nizâm-ı âsâyiş içinde çalışabilmek için büyük pek büyük meâsir-i ahlâkiyye ibrâz eylemeye muhtâc ve aksi halde ⁴ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ. إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) müeddâsinca sırf kendi mezâlim ve sû'-i isti'mâlleri yüzünden dūçâr-ı hüsrân olmaya mahkûm bulunduklarını ve hele asr-ı Muhammedîden i'tibâren bu hakîkatin daha ziyâde kesb-i ehemmiyyet ettiğini ve binâenaleyh ancak îmânın ve a'mâl-i sâlihanın ve birbirlerine mütekâbil hak ve sabır tavsiyesinde bulunarak hakkın tecelliyâtını te'mîn eylemek husûslarıyla o hüsrândan müstesnâ kalabileceklerini ta'lîm ve ifhâm eylemiştir. Fil-hakîka hilkat-i kâinât abes-i mutlak olmayınca insanların kemâlâtı hikmet, gâye-i fitratları ifâ-yı vazîfe ve hüsn-i amel olduğunda şübhe edilmemelidir. Güzel kokulu çiçeklerin güzel kokmakta kendileri için aslâ bir gâye-i menfaat tasavvur olunmasa bile o güzel kokuları muhîr-ı kâinâta behemehâl neşretmek ve o muhîtte bundan müstefîd olmak kabiliyetinde bulunan eşyâya bir şeyler ifâza eylemek vazîfelerinden âzâde kalamayacakları ne kadar meczûm ise insanların dahi ol vechile muhîr-ı kâinâta a'mâl-i hasene-i ihtiyâriyyelerini ta'mîn ve neşr etmeleri hikmetiyle halk olunmuş ve hikmet-i hilkatlerini icrâya me'mûr kılınmış olduklarında şübhe câiz olmamalıdır.

Mehmed Hamdi

BEŞERİN VÂSITA-İ RİSÂLETE İHTİYÂCI

-4-

Efrâd-ı insan arasında mevâhib-i fehm, kuvâ-yı amel, azm ü sa'y noktalarınca tefâvüt vardır. Onlardan bazıları,

¹ En'âm, 6/65.

² Mülk, 67/2.

³ Ahzâb, 3/72.

⁴ Asr, 103/2-3.

hayatın gayr-i meşrû' lezâiz ve şehvâtına kapılarak nev'i-nin lâıyk olduğu kemâle vüsûlde za'f u kesele uğrayan erbâb-ı taksîrdir. Bunlar levâzım-ı hayâtça dilediği vech üzere kendilerine muâvenet eden kardeşinin şu muâmelesine imtinân gösterecek yerde tama' girîvesine düşerek onun kâffe-i mevcûdunu ele geçirmek lezzetini tahayyül ile buna vardırıncı yollara zâhib olurlar, sa'y ü amellerinin semeresine kanâat etmezler; işlemeksizin bir temettua nâil olmak sevdâsında bulundukları gibi envâ'-ı hiyel-den i'mâl-i fikr ü desîse ile menfaate ermek, hattâ bunun adem-i imkânını görseler bile o sûrete hasr-ı fikr eylemek husûsunu, kesb-i meşrûun şart-ı a'zamı olan amel makâmında kâim olmasını tercih etmek derekesinde redâet gösterirler. Bu zemîme kendilerine o kadar istilâ eder ki bir zarar vermeyeceğini tahayyül ettikleri noktaya kadar ondan ferâgat etmeleri mutasavver değildir. O sîrette olan bir şahıs eğer kasdettiği şeye muzaffer olması noktasında sâha-i vücûdda yalnız kalsa o şeyi gasb ile beraber sâhibini dâr-ı ademe göndermekten çekinmez. Her ne zaman me'lûf olduğu hayâl-i fâsid, bir korkuyu def', bir lezzete vüsûl için kendisini tergîb ve tahrîk eder ise bu bâbda nasıl bir desîse kullanacağını düşünüp karârlaştırır yahud o yolda isti'mâl-i kuvvetine bir vesîle hâzırlar. Bu halde tukur-ı vâhibe yerine usûl-i nâhibe, vifâk yerine şikâk kâim olur. Binâenaleyh ahlâk-ı insâniyyede ya hîle yahud kahr u cebr, âmil-i müessir menzilesine geçer. İnsanın sevk-ı hevesâtla lezâiz-i cismâniyyeye hased etmesi ve efrâdı arasında hiçbir şeyde gâye gözetmemekle beraber her arzu olunan şeyin gâyesine vüsûl tamayıyla çekişmek hâleti bir noktada tevakkuf eder mi? Aslâ!..

Ancak onun için lezâiz-i rûhâniyye mukadder olup bu âlem-i ekvânda etrâfını ihâta eden cemî' eşyâ ve mahlûkâta nazar-ı iz'ânının yetiştirdiği ve fitrat-ı [149] mümtâzesinin müsâid olduğu derecede medd-i nigâh ile sutûr-ı kâinâttan maârif-i ilâhiyyeyi teyakkun etmek, bahr-i tevhide dalıp zevk-ı hakikîyi ihrâz eylemek ehass-ı makâsıddır.

Bu ma'nevî lezâizde kat'-ı merâhil edildikçe bil-cümle müşteheyât-ı nefsâniyyeye galebe imkânı hâsıl olması, hiçbir lezzet-i dünyâya kıyâs olunamayacak sûrette huzûzât-ı rûhâniyyeden her iki cihânda hayır ve salâha medâr olacak semerâtı iktitâf eylemesi tabîidir.

Hülâsa: Fazâil-i dîniyye ve insâniyyenin ihrâzı, efrâd-ı ümem arasında meşrû' olan ittisâl ve münâsebet râbı-talarının tahsîl ve teşyîdi meslek-i hakka hâdim olan ma'nevî âmillere mübâlâsızlık göstermemekle kâbil olur. Şu kadar ki efrâd-ı beşer arasında idrâk, azm ü sa'y mertebelerinin mütefâvit olması hasebiyle kendilerini ma'nen birleştiren kelime-i vâhidenin cihet-i câmiâsından ve bu tarîkın emrettiği mesâlikten yukarıda beyân

olunduğu üzere âsâr-ı inhirâf îkâından hâlî kalınmadığı gibi zikr olunan meslek-i sâlimi iltizâmda tavr-ı mugâyeret gösterenler de eksik olmamıştır. Hattâ hâricî hiçbir râbîta ile mukayyed olmayarak sırf akıl ve fikrinin sevk-i hodkâmânesiyle hayât-ı fâniyyesinde mutlaku'l-inân bulunmak isteyenler mevki'-i tagallüblerini te'mîn ve i'lâ husûsunda nâsın emniyetini tehdîd, sâkin ve mazlûmu iz'âc, herkesin kalbine îkâ'-ı havf gibi hiçbir hürmete riâyet etmemek sûretiyle nâ-meşrû' yollara tevessülünden çekinmemektedirler.

Böyle maddî ve ma'nevî bir râbîta-i ma'küle ve meşrûa altında bulunmayan ve vahşet-i mutlaka addine sezâ olan bir hayatın hüküm sürdüğü takdîrde ef'âl-i beşerin mecrâ-yı istikâmette deverânı, nizâm-ı ictimâ'îlerinin istikrârı, yekdiğerinin muâvenetine muhtâc olan hayatlarının idâme-i bekâsı, a'mâl-i maîşetlerinin tevzî' ve taksîmi ile hukûk-ı müktesebelerinden ihrâz-ı emniyyet etmeleri mümkün olabilir mi?

İşte bu medenî, dînî râbîtalar, bir takım mevânî'-i gâlibeye ma'rûz kalınca, temâdî-i intizâmı fenâ-pezîr olacağı şübhesizdir. Binâenaleyh amîk bir sûretle teemmül olunur ise esbâb-ı meşrûha nev'-i beşerin mazhar-ı bekâ ve umrân olmasını muhâl kılar. Şu halde nev'-i insanın hıfz-ı bekâsı, efrâd-ı arasında muhabbet ve muvâneset-i kâmilenin yahud bunun makâmına kâim olacak bir râbîtanın tekarrürüne elbette ihtiyâc gösterir.

Muhtelif zamanlarda bazı erbâb-ı basîret, dâire-i adle sığınarak hakâyık-ı hayâtı idrâk eden bazı ârifler gibi bütün kalbleri muhabbete ircâ' eden adl kelime-i celîlesini îrâd ile buna istinâd-ı âmâl eyledi. Bu kavî ü zehâb, hikmetten hâlî değil ise de kavâid-i adli vaz' eden ve onun ahkâmına cümlelerin külf-i riâyetini tahmîl eyleyen şey akıldır. Halbuki akıl da fikir, zikir ve hayâl gibi hem menba'-ı şakâvet hem de vesîle-i saâdet olmaya, cîsr-i hayâtta sekînet-i vicdân-peydâsına sâlihtir.

İ'tidâl-i fikr; vüs'at-i ilm, kuvvet-i akl, ulviyet-i cezm ve asâlet-i hükm gibi hasâis ise nâsın birçoğunu kuyûd-i şehvâniyyeden tahlîse medâr olmakla beraber onun dâiresindeki lezâiz-i hakîkiyyeye sevk ve îsâle hattâ tahayyül olunabilen her türlü mehâvîf-i nefsâniyyenin fevkinde ihrâz-ı maâliye müessir âmilleri teşkil eder. Bunlar hak olan şeylerin hepsini takdîs ile bir hürmet-i kâmile altında bulundurdıkları gibi mahkûm-ı fenâ olan lezzet ile mübeşşer-i bekâ olan menfaat arasındaki şeyleri temyîz ederler. Her ümmette zuhûr eden şu evsâfî hâiz bazı kimseler fazîlet kâidelerini vaz' ve te'sîs ve rezâilden ma'dûd bulunan şeylerin vücûh ve envânı keşf ü temyîz ile ihzâr-ı şeref ve lezzete, ictimâbı lâzım gelen sû'-i âkıbete hâdim amelleri bâhusûs işlenmesi zamanında görülecek meşakkate tahammül, eyyâm-ı müteâkıbede sürûru mü-

cib menâfie erîştiren iştigâlâtı taksîm ve irâe etmişlerdir.

Onlardan bazıları da nefsinin, malını bezl etmek, âheng-i imtizâc ve intizâmı muhafazaya medâr olacağını gördüğü yolu kemâl-i ihlâsla göstermek sûretiyle kavmini kendi re'yine da'vet edenlerdir. Bunlar kavâid-i adli vaz' eden ukalâ olup onun ahkâmına riâyeti tevzî'-i adâlete me'mûr olanlara tahmîl eylemiş ve mesâlih-ı nâs bu sûretle tarîk-ı istikâmete makrûn olmuştur. Bu kavî ü meslek zâhiren hakka muhâlif görünmüyor. Lâkin insanın sîret-i hod-serânesi bunu işitip tamâmî-i inkıyâd hâlinde bulunur mu?

Mücerred o âkıl geçinen kimsenin doğru addettiği re'ye, hitâb eylediği efrâd-ı nâstan kâffesinin veya ekserîsinin ser-fürû etmeleri âdet-i lâ-kaydânelerine tetâbuk eder mi?

Bir kabîle veya ümmetin gidişleri hatâlî, kendilerinin gösterdiği yol doğru olduğunu beyân eder ve bu bâbda ziyâdan parlak, bekâ-yı hayâta muhabbetten azher delâil ikâmesine yeltenen âkıllarının yalnız o gibi sözleri o kabîle ve ümmetin kanâat-i vicdâniyyelerine ve tebaiyet-i müttefikalarına kâfi olur mu? Hâşâ! Târîh-i beşerden böyle bir şey keşf ü îkân olunamamış ve ümem-i sâlifinin âdât-ı me'lûfesine tevâfuk edebilmesi imkânsız kalmıştır.

Evvelce zikri sebkât ettiği üzere tohm-ı şakâvetin doğup saçılmasına idrâk-i nâsın mütefâvit olması sebep-i yegânedir. Bunlar şu hâlleriyle beraber ukûlde müsâvât, kavâid-i hayâtiyyede sâir efrâd-ı nâsa karşı farksız bir takârüb iddiâsında bulunurlar.

Bu zehâbda bulunanların cumhûru fâzılın hâlini, câhilin ameli mesâbesinde telakkî ederek halk beyninde mevcûd fazîlet ve rezîlet mertebelerini takdîrden uzak bulunurlar. Hakîkatte aklen müsâvî derecede olmayanların diğerlerindeki zevk-ı fazl idrâk edemeyecekleri bedîhîdir. Şu îzâhâta göre mücerred aklî beyânâtla meşreb ü idrâkleri muhtelif olan nâs arasındaki nizâ' ve tezâdd-ı efkârın ref'iyle kelime-i vâhide altında ictimâ'ları, [150] arzu olunan mesâilde tamânînet-i vicdân hâsıl etmeleri elbette mümkün olamaz. Çünkü tarîk-ı akli vaz' ettiği zu'm olunan kimse gûyâ onu ilk evvel ref' eden makâmına kâim olur. Nâs da o sûretle lezâiz-i nefsâniyyeye yoluna sülûk ve inhimâk eder, hürmet-i akli hetk, ona mebnî olan şeyleri hedm, onu vaz' etmekte maksûd olan fevâidi fevt eyler. Efrâd-ı nâs arasında fikren nizâi, hevesât-i nefsâniyyenin ifsâdâtını müstelzim olan sâlifü'z-zikr ahvâle izâfe olunacak bir takım hissiyât vardır ki tabîat-i beşere en ziyâde mûlâsık, en şedîd lüzûmu hâvidir. Zîrâ fikri yüksek, akli kavî, yahud fetâneti zaîf, kabiliyeti dûn olan bir insan, kuvvetçe kendinden büyük ve hükmüne râm edici bir kuvvete mağlûb olduğunu, hakîkate âriflerin ma'rifeti ile ya[na]şamayacağı ve a'mâlinde muhtâr

olanların dileklerinin yer tutamayacağı bir sûrette kâfe-i avâlîme nâfiz olan o kuvvetin meşiyet-i tasarrufuna mahkûm bulunduğunu her halde vicdânen idrâk eder.

Hattâ şu hâl sâikasıyla o âlî kuvvete ma'rifet husûlü esbâbını gâh hissen gâh aklen taharrîye koyulmak mecbûriyetini her nefesi teyakkun eyler, ancak enfûs ve âfâka ilm-i nazarînin müstelzim olduğu üzere nigâh-ı basîret atf ile hakâyık-ı ma'kûle istihrac olunmaz ise maksûd olan tamânînet-i kalbe vüsûl imkânı hâsıl olamaz. Çünkü nev'-i beşer için li-hikmetin muayyen olan istidlâl, ulûm-ı nazarîye-i hikemiyyenin tazammun ettiği dakîk ahkâma riâyet göstermek sûretiyle sâlim netîcelere iktirân eder. Aks-i hâl, ma'bûd-ı sâdık idrâkten mahrumiyet husûlüyle bâtil şeylere ta'bîr gibi teşevvüşât-ı i'tikâdiyyeye ve beyne'l-beşer ictimâ'î râbitaların haleldâr olmasına sebep verir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh



İhyâ-yı Âsâr:

ESÂS-I AHKÂM-I DÎNİYYE

Fazl u kemâl ile müştahir Almanyalı bir mühtedî, kabûl-i İslâm'ını müş'ir 4 Eylül 1876 târîhinde huzûr-ı Fetvâ-penâhiye takdîm eylediği arızaya cevâben taraf-ı Meşihat-i İslâmiyye'den irsâl buyurulan mektuptur ki, merhûm Cevdet Paşa tarafından kaleme alındığı mervîdir:

Sûret-i Mektûb-ı Fetvâ-penâhî

Fî 4 Eylül sene 1876 târîhli mektûbunuz alındı. Kemâl-i memnûniyyetle mütâlâa olundu. İlm-i kelâm ve felsefeyi ber-tafsîl tettebbu'dan sonra dîn-i mübîn-i İslâm'ın hak olduğuna yakîn hâsıl eylemiş olduğunuzdan dîn-i Muhammedîye kabûl olunmanıza müsâade olunmasını istid'â etmişsiniz.

Cenâb-ı Hakk'ın hidâyetine mazhar olduğunuzdan dolayı zâtınızı tebrik ederim ve bu güzergâh-ı fenâda sizin gibi ashâb-ı ma'lûmâtta bir yoldaş kazanmış olduğuma teşekkür ederim.

Şurasını ihtâra mecbûrum ki dîn-i İslâm'da Frenkçe "Klerje" denilen ruhbâniyet merâsimi olmadığından sizin İslâm'ınız, bizim kabûlümüze menût ve mütevakkıf değildir.

Bizim borcumuz ancak halka nasîhat etmek ve bilmedikleri şeyi öğretmektir. Yoksa onlar vilâdet ve nikâh ve ibâdet ve vefâtlarında bir reîs-i rûhânînin vesâtatına muhtâc değildir.

Memâlik-i İslâmiyyede seyâhat eden Avrupalıların çoğu hakikat-i hâlden gâfil oldukları cihetle avâmm-i nâstan mümtâz gördükleri ulemâ sınıfını esâkîfeye ve

papalara kıyâs ederler. Bu ise galat-ı fâhiştir.

Bir hıristiyan dünyâya geldikte kâide-i ta'mîdi icrâ için papasa muhtâcdır. Günâhlarını afv ettirmek bir reîs-i rûhânînin vücûduna tevakkuf eder. Dîn-i İslâm'da bu misillü ihtiyâcât ve tekellüfât külliyyen ber-tarafır, ulemânın şeref ve imtiyâzı ancak ilim ve adâletin şânına i'tinâdan nâşîdir. Nâsa bilmediklerini öğreten ulemâ ve beyne'n-nâs adâlet üzere hükmeden ulemâdır. Ulemânın şerefini isbâta hâcet yoktur.

Ehl-i İslâm Çin'de bile olsa ilmi taleb ve tahsile me'mûrdur. Adâlet ise bizce en büyük ibâdettir. Adâletin millet-i İslâmiyyede ne mertebe şâyân-ı i'tinâ olduğuna Aliyyü'l-Murtazâ radiyallâhu anh hazretlerinin Kadı Şüreyh huzûrunda bir Yahudi ile mürâfaası delîl-i kâfidir.

Şöyle ki; Kadı Şüreyh ikinci Halîfe olan Ömer radiyallâhu anh tarafından mansûb bir kadıdır. Pek çok muammer oldu ve pek çok seneler adâlet etti. Hazret-i Ali ise dâmâd-ı Nebevîdir ve millet-i İslâmiyyede en büyük tanıdığımız hulefâ-yı erbaanın dördüncüsüdür ve Hazret-i Ömer'in eyyâm-ı hilâfetinde dahi müsteşâr-ı hâssı idi.

Bir Yahudi ile beynlerinde tehdâd eden bir miğfer da'vâsı üzerine Kadı Şüreyh huzûruna vardılar, mürâfaa oldular. Yahudi münkir olmağla Hazret-i Ali isbât-ı müddeâ için kendi oğlu ve Hazret-i Peygamber'in hafîdi olan Hasan radiyallâhu anh hazretleriyle âzâdlı kölesi olan Kanber radiyallâhu anh hazretlerini mahkemeye getirdi.

Kadı Şüreyh Hasan'ın şehâdetini tutmadı. Başka şâhid istedi.

Kimse şübhe eylemez ki Hazret-i Peygamber['in torunu] velev pederi için [olsun gerçek dışı bir şahidlik için] mahkemeye gitmez. Lâkin babanın lehine oğlunun şehâdeti şer'an kabûl olunmaz. Huzûr-ı şer'de ise bir zâtın istisnâsı kâbil olmadığından hafîd-i Nebevînin şehâdeti reddolundu. Bu cihetle pederi da'vâsını kazanamadı.

Hulefâ-yı erbaanın eyyâm-ı hilâfetleri, asr-ı Hazret-i Peygamberî gibi kemâl-i adâlet üzere mürûr eyledi. Ba'dehû Devlet-i Emeviyye zuhûr ile hilâfet saltanata münkalib oldu. Bir müddet sonra bu devlet inkırâz buldu. Devlet-i [151] Abbâsiyye zuhûr etti ve her vakit beyne'n-nâs icrâ-yı adâlete i'tinâ olunageldi. Hattâ hulefâ-yı Abbâsiyyeden meşhûr Hârûn-ı Reşîd dahi kendi tarafından mansûb Bağdad Kadısı Ebû Yûsuf rahmetullâhi aleyh huzûrunda bir Yahudi ile mürâfaa oldu. Şöyle ki: Hârûn-ı Reşîd Ebû Yûsuf hazretleriyle yan yana otururken Yahudi içeri girdi. Hasmeynden biri otururken diğerini ayak üstü tutmak ise câiz olmadığından Ebû Yûsuf hazretleri kâide-i adl ü müsâvâta riâyeten kendisi kalkıp yerine Yahudiyi ik'ad ile karşılarına geçti ve adâlet üzere icrâ-yı muhâkeme ve Hârûn-ı Reşîd'in aleyhinde hükmetti.

Fakat kalbi Hârûn tarafına meyletmış olduğundan

bu keyfiyet kendisine dâğ-ı derûn olmuş ve sağ oldukça vicdânında bir ukde kalmış ve hattâ vefât ederken “Yârabbi bilirsın ki müddet-i ömrümde hasmeyn bey-ninde her vechile müsâvât ve adâlete riâyet ettim. Fakat Hârûn-ı Reşîd ile Yahudinin mürâfaasında her ne kadar Hârûn’un aleyhine hükmettim ise de hîn-i muhâkeme-de kalbim onun tarafına meyletmiş idi.” diye ağladığı kütüb-i fıkhiyyede mastûrdur. Mukaddem ve muahhar Devlet-i Osmaniyye’de dahi emr-i adâlete ne mertebe i’tinâ olunduğu, efrâd-ı nâstan her kim olursa olsun huzûr-ı şer’de pâdişâh ile mürâfaa için bir gûne ihtirâz altında bulunmadığı ma’lûmdur.

İşte ulemâ sınıfının millet-i İslâmiyyede muhterem ve mümtâz olmalarına sebep budur. Yoksa onlarda esâkife ve papasların sıfat-ı rûhâniyyelerine benzer bir sıfat-ı res-miyye yoktur. Diyânet ancak Allâhu Teâlâ hazretleriyle kulları arasında bir keyfiyettir. Sâir din kardeşleri ancak zâhir-i hâle bakıp ona göre şehâdet ederler.

Binâen-alâ-zâlik biz dahi dünyâ ve âhirette senin İslâm’ına şehâdet etmek üzere ismini, kalem-i iftihâr ile ulemâ-yı İslâmiyye sırasına kaydettik. Fakat dince size bazı ma’lûmât-ı icmâliyye vermeye borçluyuz.

Dîn-i İslâm’ın esâsı iki sözden ibârettir. Biri Cenâb-ı Hakk’ın birliğini tasdik etmektir ki “Lâilâhe illallâh” kelâmıyla edâ olunur ve diğeri Muhammed Aleyhi’s-salavâtü Ve’s-selâm Hazretleri’nin Resûlullâh olduğunu tasdik etmektir ki Arapça “Muhammedün Resûlullâh” kelâmıyla edâ olunur. Evvelki söz teaddüd-i ilâha kâil olan müşriklerin i’tikadını reddeder. İkinci söz Muhammed Aleyhi’s-selâm Hazretleri’nin peygamberliğini inkâr edenleri reddeder.

Millet-i Nasârâ müşrik olmadıklarından onlarla beynimizde ihtilâf ancak bu ikinci sözde olmak lâzım gelir. Lâkin beyne’n-nasârâ ekânîm-i selâse i’tikâdî şâyi’ olup İznik Cem’iyet-i Rûhâniyye’sinde dahi muvahhid olan Nasârânın mezhebi reddolunarak ekseriyet-i ârâ ile teslîse karâr verilmiş olduğundan evvelki söz üzerine dahi beynimizde bir nevi’ ihtilâf peydâ oldu.

Biz İznik Cem’iyeti’nde ekseriyete mürâcaat olunmuş olmasına taaccüb eyleriz. Umûr-ı siyâsiyye tecrübeye müstenid olup ziyâde re’y ise ziyâde tecrübeyi mutazamın olduğuna nazaran ekseriyete mürâcaat ma’kûl olur. Mesâil-i kelâmiyye ise kuvve-i zekâ ile hallolunur dekâyık-ı umûrdan olup ezkiyâ, ağniyâyâ nisbetle kalîl olduğundan bunlarda ekseriyete mürâcaat câlib-i hatâ olur.

Biz akâidimizin ilm-i mantık denilen mîzân ile tartılmasından dolayı ihtirâz eylemeyiz. Hesâb ve hendese fenlerinin mukaddimelerinde kül cüz’ünden büyüktür. Bir şey kendinden başka bir şey değildir. Bir şey hem vâkı’ ve hem de gayr-i vâkı’ olamaz. gibi ulûm-ı müteârifeye mugâyir i’tikâdı kabûl etmeyiz. Böyle bir âyet ve

hadîs olsa onu te’vîl eyleriz. Fakat hikmet-i tabîiyyede bedîhiyât-ı hâriciyye ile mahlût olan delillere aldanıp da akâidimize halel getirmeyiz. Zîrâ bu misillü delilleri hatâ ihtimâlinden kurtarıp da ulûm-ı müteârifeye derecesine vardırmaq kâbil değildir.

Binâen-alâ-zâlik bir üçtür, üç birdir, i’tikâdının reddinde aslâ tereddüd etmeyiz.

Ammâ Îsâ Alâ-nebiyyinâ ve Aleyhi’s-selâm Hazretleri’nin babasız tevellüd eylediğine inanırız ve bir hekim-i tabîî çıkıp da babasız çocuk olamayacağını isbât edecek olur ise ona lâ-nüsellim deyü mukâbele eyleriz ve medâr-ı men’ olabilecek bir ihtimâl-i aklî buluruz ve îrâd edeceği delillerin hiçbir vakitte ulûm-ı müteârifeye kuvvetinde olamayacağını biliriz.

İlm-i mantıktan cevâmî’ ve medârisimizde okunan kitaplar hep Arapça ve mufassalcadır. Ancak küçük çocuklara okutturulmak üzere lisân-ı Türkî üzere yazılmış olan *Mi’yâr-ı Sedâd* nâm risâle muhtasar ve müfid olup onun bâb-ı râbi-ni mütâlâa ederseniz siz de bu sözlerimi tasdik eylesiniz.

Bu risâle ile beraber mekâtib-i rüşdiyyemizde okunan bazı resâilin ve bir de *Kur’ân-ı Kerîm*’in size gönderilmesi için Maârif-i Umûmiyye Nezâreti’ne iş’âr olunmuştur. Her ne ise bu bahisten sarf-ı nazar ile sadede gelelim.

Bâlâda mezkûr iki kelâmı kalben tasdik eden yani Cenâb-ı Hakk’ın birliğine ve Hazret-i Muhammed’in peygamberliğine îmân eyleyen kimse mü’mindir. Fakat Müslim tanınmak ve lede’l-icâb İslâm’ına şehâdet olunmak için bu iki sözü lisânen söylemesi lâzım gelir.

Gâibin mektûbu dahi mütekellim yerini tutar ammâ lisânen bu sözleri söyleyip de kalben münkir olanlara münâfık denilir ki bu makûleler kâfir-i câhirden eşna’dır.

Kalbindeki i’tikâdın hilâfını söylemek şîâr-ı insâniyyete yakışmaz. İşte bunun için bir adama müslüman olmak için cebr etmek bizce memnû’dur. Zîrâ nasîhat ve dîne da’vet insanın halâs ve saâdetine hizmettir. Cebir ise onu bulunduğu hâl-i dalâletten eşna’ bir hâle koymaktır.

Bizim borcumuz ancak nasîhat ve mesâil-i dîniyyeyi telkindir. Hidâyet ve [152] tevfik ancak Alâh’ın işidir. Allâhu Teâlâ hazretleri kimine hidâyet eder ve kimini dalâlette bırakır ve işine karışılmaz. İşlediğinden mes’ûl olmaz. Bizler ise her işimizden mes’ûl oluruz.

Edyân ve mezâhibin ihtilâfı hikmet-i bâliğa-i Same-dâniyye iktizâsındandır.

Bu dakikaları iz’ân edersen Yavuz Sultân Selîm’in hikâye-i meşhûresindeki nükteyi fehmi edersin. Şöyle ki Yavuz Sultân Selîm her murâdını icrâyâ muktedir bir pâdişâh-ı azîmüştân olduğu halde nasârânın Rumeli’de kesret-i nüfûsunu derpîş-i mütâlâa ederek bunları cebren müslüman etmek tasavvurunda bulunmuş ise de Şeyhülislâm bulunan Zenbilli Ali Efendi deyü ma’rûf olan Ali Cemâl

Efendi “Mâdem ki onlar raiyyeti kabûl etmişler, dînini-
zin iktizâsınca onların cân ve ırzı ve mâllarını kendi cân
ve ırz ve mâlimiz gibi muhafazaya borçluyuz, bu yolda
onlara cebr etmek esâs-ı dîne dokunur.” diye ruhsat ver-
mediği meşhûrdur.

Şimdi erbâb-ı politikıyyeden bazıları Ali Efendi’nin
yolsuz taassubundan bahisle Yavuz Sultân Selîm’in
re’inde isâbetini iddiâ ederler.

Halbuki ahvâl-i politikıyye vakit be-vakit tahavvül
eder husûsâtandır. Din ise pâyidâr ve ber-karâr olan bir
emr-i şer’idir. Böyle mütâlaât-ı mahsûsa ile kavâid-i dîni
yerinden oynatmak revâ değildir. Binâenaleyh yine bir
Yavuz Sultân gelip de öyle bir fikre zâhib olsa makâm-ı
mecîdden verilecek cevâb Ali Efendi’nin cevâbına muvâ-
fık olur. Yine sadede rücû’ edelim. Ber-vech-i meşrûh
müslim olan kimseye Allâhu Teâlâ hazretlerinin bir takım
tekâlifî tealluk eder. Artık onları ulemâ-yı dînden teallüm
veya kütüb-i şer’iyyeden telakkî eylemesi lâzım gelir. Zîrâ
bu tekâlifî icrâ etmemekle eğerçi dîn-i İslâm’dan çıkmış
olmaz, lâkin günâhkâr olur.

Bu tekâlifler namaz, oruç, zekât ve hac gibi Allah teâlâ
hazretlerinin emreylediği ve katl-i nefis, zinâ ve livâta gibi
nehyettiği şeylerdir.

Allahu Teâlânın emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb
etmeyen kimse mü’min-i fâsık olup encâm-ı hâli meş-
yet-i ilâhiyyede kalır. Ya odur ki günâhı kadar muazzeb
olup ba’dehû nâil-i ni’met-i cennet olur. Yahud Cenâb-ı
Hak mücerred lutf u keremiyle yahud büyüklerden bi-
rinin şefâatiyle veyahud kendisinin bir hayırlı ameli ile
onun cümle günâhlarını afv ederek aslâ azâb edilmez.

Cenâb-ı Hakk’ın lutf u keremi çok ve afv u merha-
metine nihâyet yoktur. Ma’bûd ile abd arasına girilmez.

Bir müslüman ettiği günâhlardan tâib ve müstağfir olur
ve afvını niyâz eyler ise Cenâb-ı Hak onu afv eder. Fakat
kul hakkından be-gâyet sakınmak lâzımdır. Zîrâ kul, hak-
kını dünyâda alamaz ise Rûz-i Haşr’de ister ve öyle bir
ümidsiz günde kimse hakkından geçmez. Cenâb-ı Hak ise
âdildir. Mahlûkâtının yekdiğerinden hakkını aliverir.

Kimsenin kalbini kırmaktan sakınmalıdır. Azîz ve mün-
takım olan Allâhu Teâlâ kalbi kırık olanlara yardım eder
ve çok defa zâlimin cezâsını âhirete bırakmayıp dünyâda
icrâ eyler. Kazârâ bir adamın kalbini kırmış olursan der-
hâl ondan helâllik dilemelisin ki intikâm-ı İlâhîye hedef
olmayasın ve en büyük günâh olan katl-i nefsi müeddî
olabilecek “düello” ta’bîr olunur muâmele-i gayr-i meş-
rûaya mecbûriyet görmeyesin.

Benî nev’ine gadr u hıyânet şiâr-ı İslâm’a hiç yakış-
maz bir keyfiyettir.

Değil yalnız insanlar hakkında, hayvanlar hakkında
bile şefkatli olmalısın. İnsanın hayvânât yüzünden azîm

menâfii vardır. Onlar hakkında olan muâmelesi dâire-i
meşrûanın hâricine çıkmamalıdır. Bilâ-mûcib bir hayva-
nı incitmemelidir.

Bir süvârî atına mücerred zâbitinden havfle güzelce
bakmak merdlik değildir. Merdlik ancak ona canlı ve in-
san için menfaatli bir mahlûk olduğu için evlâd gibi bak-
maktır. Ehl-i İslâm’a göre en ziyâde şâyân-ı i’tinâ mes’e-
lelerden biri dahi tehzîb-i ahlâktır.

Mü’min-i kâmil ahlâk-ı zemîmeden müctenib ve ah-
lâk-ı hamîde ile muttasıf olur. Ahlâk-ı hamîde için pek
çok kitaplar yazılmıştır. Tafsîlâtı bil-mürâcaa ma’lûm olur.

Fakat bu bâbda bir kâide-i umûmiyye beyân edebili-
rim. Şöyle ki; güzel huy iki haslet-i zemîme arasında bir
keyfiyet-i mutavassıttır. Meselâ tevâzu’ bir güzel huy-
dur ki bir tarafı kibir ve diğer tarafı zillet olup ikisi dahi
ahlâk-ı zemîmedendir.

İnsan ne kadar güzel huylu olursa ol kadar Cenâb-ı
Hakk’a tekarrub eder. Maksud-ı aksâ tekarrub ila’llâhtır.

El-hâsıl ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olanlar her türlü
mekârihten selâmet bulur ve nâil-i saâdet-i ebediyye
olur. Ber-vech-i bâlâ biz ulûm-ı müteârifenin hilâfı ve
cem’iyet-i beşeriyyenin menâfiine münâfi nasihatlere te-
şebbüs eylemeyiz. Maksud-ı aslî ancak nâsın dünyâ ve
âhirette saâdet bulmasıdır. Zâhiri bâtına uymaz işlerimiz
yoktur. Emr-i dîn âşikârdır. Binâenaleyh bu mektûbumu-
zu i’lâna dahi me’zûnsunuz.

وَقَفْنَا وَفَقَّكُمْ اللَّهُ لِمَا يَرْضَاهُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى



NE, NASIL, NİÇİN YAZMALIYIZ?

Efkâr-ı umûmiyyemizle muharrirlik mesleğinde bulu-
nanlara hayât-ı tahrîriyyemiz hakkında hasbihâlkârâne
bazı mülâhazât arz etmek istiyoruz. Makâlenin ünvânı-
nı teşkil eden suâl; bu mütâlaaların umûmiyyetle gerek
matbûât-ı yevmiyye ve mevkûtede, gerek kitap şeklinde
intişâr eden âsârın mevzû, usûl ve gâyeleri bahsine te-
veccüh edeceğine gösterebilir:

Kudemâ, “hikmet - felsefe” denince ilim ve amel anlar-
lardı. [153] Onlara göre hakîm; âlim-i âmil demek idi. Bu
telakkî ilimde kıymet-i ameliyye ve âfâkiyye aramak fikrinin
geçirdiği edvâr-ı tekâmül ve binâenaleyh medeniyet-i umû-
miyye nokta-i nazarından pek şâyân-ı dikkattir. Denilebilir
ki medeniyet ilim ve amelin mütekâbil te’yîdâtıyla inkişâf
etmiş kuvvetlenmiştir. Müstakbeli de aralarındaki müzâ-
heret ve mukârenetin hükmüne tâbî’dir. Bugün memleke-
timizde bunca ihtilâfâta rağmen kabûl-i âmmeye mazhar
olmak saâdetine ermiş birkaç hüküm vardır. Ezcümle:

– İlmimiz yok hele amelden büsbütün mahrûmuz.
Ahlâkımız da bozuldu.

Der ve bunu kolaylıkla tekrar eder dururuz. Ekseriyâ münâkaşalarımızda yegâne nokta-i ittifâkımız budur ve bu neticeyi bulmakla maksad-ı aksâ hâsıl oldu zu'munda bulunanlar az değildir. Merâtib-i zihniyyemizin pest ü bâlâsında, ictimâ'î hayatımızın muhtelif tabakalarında bu hükümleri verebilenler elem-i hirmân ve hüsrânla mütehassis oldukları kadar bir şey keşf edenlere mahsûs zevk-ı dâiye-perverâneye nâiliyetle bekâm görünürler! İşte bu fakr-ı iz'ân hey'et-i ictimâ'iyemizin mütefekkirîni sıfatıyla neşr-i âsâr edenlerin çoğunda da bârızdır: Pek ciddî ünvânlarla, pek derin tedkikât ve tahlîlât vaad ederek intişâr eden âsâr-ı fikriyyemiz yukarıda bir numûnesini gösterdiğimiz müttefekun-aleyh bazı hükümleri muhtelif eşkâl-i beyân altında bilhassa tezyînât-ı üslûbiyyeye sığınarak tekrar etmekten ileri gidemiyor. Menfî mevzû'lardan başlanılıyor, müsbet netîceler istihşâl edilemiyor. Binâenaleyh vatanda ilmin hükümrân olmadığını âlimlerin de câhillerin de çalışmadıklarını tekrar için yüzlerce makâleler yazan cild cild kitaplar bastıran muharrirlerimiz kâri'lere melâl hattâ yeis vermiş; cem'i-yetin kendi derdine bir derd daha ilâve etmiş oluyorlar. Bu da elbette hayırlı bir hareket değildir. O halde böyle menfî mevzû'lar intihâb edilecek yerde mahrûm olduğumuz meziyyât, fazâil ne ise bunların esbâb-ı tahşilini tahkik yolunda bast-ı mütalaa olunmalıdır. Meselâ hemen herkes, her muharrir; cehl-i umûmîden, maârifin intişârındaki batâetten müşteki. Her makâle ve muhâverede mutlakâ bu nakîsa ile ihticâc olunur. Fakat memlekette maârif-i umûmiyyenin neşri bahsini mevzû' ittihâz ederek bu husûsta vukûf ve tettebbua istinâden yazılmış birkaç makâle, bir iki kitap yok gibidir. Hattâ matbûât-ı yevmiyye ve mevkûtemiz, müelliflerimiz, hükûmetin bu husûsta vaz' ettiği ahkâm ve kavânîni ciddiyetle intikâd ve münâkaşaya bile girişmezler.

Bir misâl daha: Ahlâk-ı umûmiyye bozuldu, bozuluyor. Bu, ahlâksızların bile tekrarladığı evrâd-ı mürettebedendir. Ancak bu hastalığın a'râzını, sebeplerini tedâbir-i vâfiyye ve şâfiyyesini gösterir mülâhazât ve tettebbuât-ı vâkifâne nerede?

Yine misâl: Hiss-i dînî gevşedi; i'tikâd za'fa uğradığı gibi câmilerimiz de boşaldı Bu da umûmiyetle âh u vâhlar terdfiyle ağızlardan düşmüyor, yazılıyor. İyi, lâkin hiss-i dînîyi gevşeten ilel ü avâriz nedir, memlekette buna karşı ne gibi tedâbire tevessül olunmalı, ne yolda teşkilâta girişilmelidir? Bu mevzû'lara dâir niçin makâle yazılmıyor, kitaplar te'lîf edilmiyor ve niçin hemen tekrar edecek fikirlerin tatbîkına başlanmıyor?

Cümlelerin zihninde bu nevi'den müstahzar birçok misâller bulunabilir. Hemen her kâri' böyle eserler okumak ihtiyâcını duymuş, onları arayıp durmuştur. Mâdem ki hâlimiz budur, artık hakâyık-ı müsellemeyi tekrîrden

vazgeçmeli, o hakikatleri aramızda da yaşatmak için iktizâ eden vesâil ve tedâbir-i göstermeli, yazılacak âsâr-ı fikriyye, ilme müstenid olmakla beraber kıymet-i ameliyye ve tatbîkiyyeyi de hâiz bulunmalıdır.

Mevzû' intihâbına mütallik mülâhazamızı telhîs ve tesbît etmek için diyelim ki: Mevzû'lar;

1- Müsbet olmalıdır.

2- Milletin ihtiyâc-ı âciline muvâfık bulunmalı, herkesin hayatta dâimâ temâsta bulunduğu halde ilmî ve amelî kıymetini takdîr edemediği için karşısında şaşırıp kaldığı husûsâta tealluk etmelidir.

3- Salâhiyetle intihâb olunmalıdır.

Mevzû'lar hakkında şöyle mûciz ve nâciz bir işâretle iktifâdan sonra bunların usûl-i bast u temhîdinden de biraz bahsedebiliriz: Mevzûunu, salâhiyetle intihâb edebilen bir muharrir, efkârını kâri'lerine nasıl telkîn edebileceğini de kolaylıkla bulabilir. Binâenaleyh bu husûsta muharrirlerimize ilk tavsiyemiz iyice anlamadıkları, tasarruf edemedikleri, hele "hüküm" hâline getiremedikleri efkâr ve tasavvurâtı nakle, kendilerine mâl etmeye kalkışmaktır: Hem ilim hem ahlâk nâmına bir hareket-i redîe irtikâbını göze almamış olan haysiyet-perver bir kalem bundan gâyet muhteriz bulunur. Maalesef matbûâtımızda bu türlü sukûtun misâlleri az değildir. Şu cihet de şâyân-ı nazardır: Ecnebî menâbi'-i fikriyyeden birçok iktibâsatta bulunuyoruz, hukûk, ictimâiyât, edebiyât, dîniyyât gibi milletlerin şahsiyetiyle alâkadâr sâhât-ı fikriyyede icâl-i kalem ederken yalnız mütercim veya nâkıl kalmak istemeyen bir muharrir büyük bir mes'ûliyet altına girdiğini de hissedebilmelidir: Mevzûunu iyice kavramış olmakla beraber bizde makâm ve mukâbilini bulduktan sonra onda nasıl tasarruf edebileceğimizi bizim için nâfi' ve muzır cihetlerini ta'yîn eylemek ilmin ve kalemin şeref ve haysiyetine riâyetkâr terbiyeli insanların şânıdır!

Bir de okumadan, görmeden hele düşünmeden yazmak ibtilâsı, usûlsüzlüğün başlıca sâiklerindendir. Meselâ: Bizim öyle ictimâ'î mevzû'larımız vardır ki onların üzerinde işlemek; birçok okuduktan sonra dolaşp görmek, ilmî kıymetleriyle müşâhedeler, tabassurlara, [154] istikrâlara, ta'lîllere, tenkidlere girişmek demektir. Halbuki aynı mevzû'lar, pek şâyân-ı terehüm bir heveskârlıkla -hattâ Frenklerin "Essai" ihtibâr, deneme dedikleri bir kayda bile tenezzül edilmeksizin- tasallut olunduğu az görülmemiştir.

Gâye bahsine gelince: Bu, tahrîr âlemimizde pek acıklı bir mâcerâdır. Esâsen hemen her işimizde bir "gâye buhrânı"na ma'rûzuz. Niçin yazdığını hakkıyla ta'yîn ve tesbît edebildikten sonra, kararını vermiş olmak zevkiyle kalemi eline alan ve son kelimesini bir hayır işleyenlerde görülen huzûr-ı bâl ve sekînet-i vicdân ile yazan bah-tiyârlarımız pek azdır. Efkar-ı umûmiyyeye hitâb ederken

kendi ve milleti nâmına büyük bir mes’ûliyet-i ahlâkiyye ve ictimâ’iyye yüklendiğini düşünebilen bir muharrir, gâyesini ta’yîn ederken derin bir “muhâsebe-i nefis”e girişmekten de çekinmez. Bir zamanlar edebiyât âlemimiz, “san’at için san’at” nazariyesini iyi anlamamak seyyiesinin pek çirkin tezâhürâtıyla musâb olmuştu. Bu dalâlet, tahrîbâtına uzun müddet devâm edememekle beraber az zamanda çok faziletler devirdi! “Yazmak için yazmak”la ifâde edebileceğimiz bir ibtilâmız daha var ki hâlâ bazı gönüllerde saltanat sürüyor, hâlâ o yüzden kâriin zihin ve vakti, Avrupalının kâğıt ve mürekkebi isrâf ediliyor.

Doğrusu biz pek çok söylüyor ve pek az yapıyoruz. Söylediklerimiz; yazdıklarımız ekseriyetle haşviyyât-ı kabîha, yaptıklarımız da mütesannîanedir. Asrın inzârları kavilden fiile geçmeye başladı, biz hâlâ mazmûnu âh u enînden başka bir şey olmayan karalamalara devâm edecek miyiz. Düşünelim ki: Kavl-i mücerredimizden ibâret kalan duâlarımız bile dergâh-ı kudret ve izzette artık karîn-i kabûl olamıyor!

N.

بنا سن کم - ال ل ل و ه د - ان راج م کون د - ال راج ن ی م
ر ب س ب س ی ا ی س س س د و ل ل و ت ح ع ا س س س د ر ب س ب س
ت ل م کم بنا - ال خ ل ی ر


B-i-s-m-i-l-l-â-h-i-r-r-a-h-m-â-n-i-r-r-a-h-i-y-m
R-a-b-b-i y-e-s-s-i-r v-e-l-â t-ü-a-s-s-i-r
r-a-b-b-i t-e-m-m-i-m b-i-l-h-a-y-r¹

[illegible]

¹ Yazıya başlık yapılan “munfasıl” harflerin sağ taraftan okunuşudur.

² İşaretlerin altındaki satırda sağdan sola sırasıyla “ana, ebe, ilik, ılık, ödünç, üzüm, odun, uzun” kelimeleri vardır.

بۇ ئىزدەم بۇ دوراچەم گەزى قىلدىمىزنىڭ ۱۱۱ بىر بىر بۇ
سەبەبى ئىزدەمىزنىڭ قانۇنىي دىللىمىز دەرى ؟
بۇ ئىزدەم بۇ ئىزدەم ئىزدەم قانۇنىي دىللىمىز
ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم
سەبەبى ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم
دوراچەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم ئىزدەم

Fetha-i sakileler için yalnız elif (ا) [alman] kullanılıp bu (ا) meddesini memdûd harekelerde kullanmak muvâfık olur  [ââmâl] gibi.

—۹—۵—۶—۷—۸—۹—۱۰—۱۱—۱۲—

میتواند از این زمان که این معجزه را به سوی خود
 از آن و در آن روز و آن وقت که این معجزه را به سوی خود

g p g w p l l l

چو یاران از یوزن کفر کشته شدن به سوی ملک وارد
 این دژ و دروازه ای چون کوه و درون آبشار دارند.

HURÛF-I MUNFASILA NÜMÛNESİ VE MENÂFİİ HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Âlem-i İslâm'ın geri kalması başka milletlerin müdhîş terakkîleri esbâbının halline dâir yazdığım dört makâle-
nin netîcesinde bütün âlem-i İslâm'a âmm u şâmil olarak
yalnız dînimiz ile resm-i hattımız mevcûd olup gösterilen
diğer esbâbın bütün âlem-i İslâm'a şâmil olamayacağı-
nı ve dînimizin her türlü terakkîyât-ı medeniyye ve saâ-
dât-ı maddiyye ve ma'neviyye için en büyük bir lutf-ı
İlâhî olduğunun yâr u ağyâr nazarında ilmen sâbit olmuş
bir hakikat-i bâhire bulunduğunu fakat muttasıl yazımız
mukteziyât-ı fenniyyeye tevâfuk etmediğinden bütün ge-
riliklerimizin o yüzden neş'et ettiğini etrâfıyla arz ve isbât
etmiş idim. İşte bu defa hurûf-ı Arabiyyemizi hiç değıştir-
meksizin gâyet kolay ve basît bir tarzda iri iri yazarak ve
aralarına lâzım gelen sâitler ilâve edilerek dünyânın en
mükemmel bir yazısına mâlik olacağımızı irâe için bâlâ-
daki nümûneleri derc ediyoruz.

3 “Bizim bu derece geri kalmamızın en büyük sebebi yazımızın fennî olmamasıdır; bir kerre bu yeni yazıyı kabul etsek nisbetle pek az bir zamanda selâmet ve saâdetlerimizi Allah’ın inâyetiyle te’min edeceğimiz şübhesizdir.”

⁴ “Bu yeni yazıyı küçük büyük herkes kolayca öğrenebilir.”

Bu tarzın kabûlü hâlinde Allah'ın inâyetiyle bizim de Japonlar gibi ve belki daha kolaylıkla terakkî ederek me'mûl edilmeyecek kadar az vakitte kendimizi kurtaracağımızda şübhe yoktur. Zîrâ bu sûretle iki üç sene zarfında köylülerin çoğu din ve diyânetlerini ve sıhhat ve servetlerini muhâfaza için lâzım gelen maârifi yetecek kadar edinebileceklerdir.

Japonlar da ancak hiragana ismindeki yeni yazılarını yaptıktan sonra ilerleyebilmişler, yazılarını dediğimiz vech ile fennîleştirmezden evvel terakkî edememişlerdir. Yeni yazımız tedkik edilecek olursa Latin harflerine ve bütün milel-i mevcûde yazılarına sür'at, sühûlet, vuzûh ve ihtisârca velhâsıl her cihetçe fâik olduğu anlaşılır. Yalnız ezberden hükmetmeyip defaât ile yazıp mukâyese buyurulmasını ricâ ederiz.

Eski kitaplarımızı ancak bu yeni yazı ile ihyâ edebileceğimiz de muhakkaktır. Çünkü okuryazarlarımızın pek ziyâde azlığı yüzünden kitap okuyan ve satın alanlarımız o kadar azdır ki zavallı kitapçıklarımız kütüphâne dolaplarında [155] çürümekte olduğu gibi kitapçılarımız, müellif ve muharrirlerimiz, tâbi'lerimiz işlerini hiç terakkî ettirememektedirler. Basılıp meydana çıkarılmalarından istifâde edilecek ne kadar kitaplarımız vardır ki tab' masrafını çıkaramamak korkusundan metrûk bir halde kalmaktadırlar. Eğer yeni yazı kabûl edilirse okur yazarlarımız az vakitte çoğalıp kitap müşterileri artacağını ve hangi bir kitap basılsa mutlaka az çok ticâret te'mîn edeceği cihetle yirmi otuz sene zarfında kütüphânelerimizdeki nâfi' kitapların çoğu yeni yazı ile basılarak ziyâ' ve hasârdan kurtarılacaklardır.

Bâhusûs yeni yazı Latin hurûfu gibi ecnebî bir yazı olmayıp esâs yine eski harflerimizden olduğundan azıcık tahsîl görmüş kimseler eski yazı ile yazılmış kitapları da pek kolay okuyabilirler. Hele yeni yazının fennî olması sâyesinde dimâğlar yorulmadan, bozulmadan tahsile devâm edilebileceği cihetle eski kitapları daha mükemmel sûrette tedkik edebilecek zevât pek çok yetişecektir.

Bazı kimseler bu yeni yazının tek tek yazılmasını sür'ate mâni' zannediyorlar. O cihetle "El yazılarında Latin hurûfu tarzında bitişse iyi olacaktır." diyorlar. Halbuki mes'ele tamâmen aksinedir: Latin hurûfu tarzında bitiş-tirmenin kelimeyi el kalkmadan bir çırpıda çıkarmasında görülen sür'at ve sühûlet bir galat-ı histir. Biz bunu amelî ve nazarî sûrette isbâta hâzırız: Meselâ Yûsuf kelimesi yeni yazıda tek tek yazılabildiği gibi Latin harflerinde olduğu vech ile harfler bozulmaksızın uçları birbirine vasledilerek birleştirilebilir. Şimdi önümüze bir sâniyeli sâat alıp bu kelimeyi bir dakika tek tek harflerle yazacak olursak otuz Yûsuf yazabiliriz ve kalemimiz ancak üç kere şaşırır. Fakat Latin harfleri tarzında bitiş-tirerek yazarsak

dakıkada ancak yirmi beş defa yazabiliriz. Acaba bunun sebebi nedir? Onu da nazarî olarak isbât edelim: Tek tek yazmaktaki sür'at ve sühûletin bir sebebi, insanın harfleri munfasıl yazarken gerek ellerinin ve gerek dimâğının basît şeylerle meşgûl olması; bitiş-tirmekte ise bilakis külfet bulunmasıdır.

İkinci sebep de gerek harfler tek tek yazılsın, gerek Latin hurûfu gibi bitiş-tirilsin, harekâtın adedi aynıdır. Yalnız fark kalemin kâğıd üzerinde veya havadan gitmesindedir. Tek tek yazıldığında kalem havadan gider, el için kolaylık vardır. Bitiş-tirildiği vakit ise kalem kâğıdın mukâvemetine dūcâr olduğundan el daha ziyâde yorulur, yazı daha ağır olur. Ve zâten biz tek tek harflerle yazı yazmaya alışkınız ve hiç güçlüğü de yoktur. Bu bâbda Türkçe'den ve Arapça'dan intihâb ettiğimiz şu misâllerden mes'ele pek kolay anlaşılır:

Türkçe misâl:¹

دون اوزون دره دن اوج ادم اون درت اوردك اوردی
دوز اوواده آو واردر
اوردودن وارد اوراق اداره ده در اوره ده ن آل

Arapça misâl:

زردار ود ان اردت و دادا زادوك ودا ان راوك ودودا

Hâsılı kelâm; eğer biz muttasıl yazımızla kalırsak ne kadar ta'dilât yapılsa ve ne kadar çalışılsa pek büyük sühûlet ve terakkiyâta mazhar olmuş milletlerle hem-hizâ olabilmemizin mümkün olamayacağı artık herkesçe anlaşılmış olduğundan bu bâbda vakit gâib edecek zamanımız yoktur.

Bu yeni yazı ile hem âlem-i İslâm'ın önündeki mânia-i azîmeyi kaldırmış hem de Latin hurûfunu kabûl ettirmek için uğraşmakta olan Frenk-perestânın önüne sed çekerek âlem-i İslâm arasında te'sîs edilmek istenen vahîm bir tefrika temelini yıkmış olacağız. Şurasını tekrar edelim ki köylüler ve ekseriyet yalnız yeni yazı ile kendilerini kurtardıkları gibi tahsillerini ilerletenler eski yazıyı da pek kolay okuyup yazabileceklerdir. Nitekim Japonlar da böyle yapmışlardır. Hem yeni yazı ile maârifi ta'mîm etmişler hem de eski yazılarını tahsîl-i âlî erbâbı arasında muhâfaza etmişlerdir.

Velhâsıl bütün müslümanların ve bâhusûs vâlide olacak kadınlarımızın az vakit içinde okuyup yazmak öğrenerek dinini, dünyâsını bilir, akli, vücûdu, ahlâkı sağlam nesil yetiştirebilmeleri ve bu sûretle bi-avnihi teâlâ her türlü saâdet ve selâmetlere muvaffak olabilmemiz için başka çâre yoktur.

Ve bu yeni yazının âlem-i İslâm için en âcîl ve en zarûrî bir ihtiyâc olup bir ân evvel tatbîk ve ta'mîmi lüzûmuna

1 Dün Uzun Dere'den ç adam on dört ördek vurdu. Düz ovada av vardır. Ordudan vârid evrâk idârededir. Oradan al.

dâir ulemâ-yı Arab tarafından dahi fetvâlar verilmiştir.

(وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ)

Gāyet mühim bir ricâ:

Bu yeni yazı bundan sonra öğrencekler içindir. O cihetle kimsenin hâtırına yeniden acemî olacağız gibi bir mülâhaza gelmemesini ve yalnız milletin istikbâli için çalışılmasını pek ziyâde ricâ ederiz. Bu da mekteplere bu yazının da ilâve olunması ve ibtidâî mekteplerinde bununla başlanması için hükûmet nezdinde her vâsıta ile teşebbüs etmek ve millet arasında yeni yazının menfaatini anlatmak için uğraşmakla olur.

Doktor Milaslı

İsmail Hakkı

[MESÂİL-İ HÂZIRA]¹

[156]

¹ Başlık kapaktan alınmıştır. Bu başlık altındaki makaleden 2 sayfadan fazla yazı Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[157]

bundan böyle Yunanlıların Sırpıllarla rekâbet edemeyecek bir halde bulunacağını ve binâenaleyh Makedonya'yı ilhâka teşebbüs edemeyeceğini söylüyorlar.

Vustâ Asya'da: *Glaskow Herald* gazetesi *Vustâ Asya Halkları* sernâmesiyle yazdığı bir makâlede diyor ki: "Osmanlı emperyalist hareketi muhârebeden daha eskidir. Bu hareket 1908 senesinde başlamıştır. Bu hareket Hindistân'da vukû' bulan "İsvadiş Hareketi" Avrupa mil-l-i sâiresinin hareketi gibidir ki esâsı câmia-i lisâniyyedir. Türk emperyalizmi hareketi ictimâ'î bir inkişâfa mazhar olmuş ve muhârebe dolayısıyla sür'atle ilerlemiştir. Türklerin yüzde yetmişinin Osmanlı İmparatorluğu'nun hâricinde kalması Enver Paşa tarafından nâhoşnûdi ile karşılanıyordu. Maamâfih bu hareket Balkan Muhârebesi dolayısıyla az çok sarsılmıştı.

Türklerin bu hareketi Asya'da bir mâniaya râst geleceği yerde bilakis Asya'nın Avrupa'ya olan nefretini tcellî ettirdi. Vâkıâ bu nefret elli seneden beri Rusya'nın ihtilâlâline kadar gizli kalmıştı. Buhârâ hükûmet-i müstakillesini müteâkıb Çağatay Türkleri ile Kırgız Türkleri Mâverâyinnehr'in Rus mevcûdiyetinden ayrıldığını i'lân etmekte gecikmediler. Mâverâyinnehr müslümanları Buhârâ müslümanları Avrupa hâkimiyeti altında bulunan hakîki Asyalılarla Kazan ve Bakü Tatarları arasında Müslümanlık ve Şarklılıktan mâadâ hiçbir râbitaları yoktur. Fakat bu iki râbitanın kuvveti son on sekiz ay zarfında Bakü'nün müslümanları üzerindeki te'sirini gösterdi. Bakü Rusya müslümanlarının merkeziydi ve bunlar Kazan müslümanlarıyla beraber hayli zamandan beri Şarklılardan ziyâde Garblılarla temâs ediyorlardı. Fakat Şarklılık ve Müslümanlık bunları da cezb etti. Şimdi Kazan müslümanlarıyla bunlar "Vustâ Asya Düvel-i Müttefika-i İslâmiyyesi" teşkil etmek üzere bir cihetten İstanbul'un mevâidine diğer cihetten Buhârâ'nın te'sirâtına ma'rûz bulunuyorlar. Bu pek mühim bir mes'eledir. Şark Garbdan kâmilten kurtuluyor!."

Türkiye'nin İstiklâli Hakkında: "Nasyonal Liberal" klübünde Sir Tiyor de Morison 10 Temmuz'da îrâd-ı nutk ederek Türkiye'nin Avrupa'daki arâzisiyle Anadolu'daki ülkeleri muhtelif devletlere verilmesinin Düvel-i Mü'telif'e'nin uğurunda harb ettiği prensipleri ihlâl edeceğini beyân etti. İctimâa riyâset eden Lord "İslington" şu yolda idâre-i kelâm etti: "Düvel-i Mü'telif'e'nin gâyelerinden biri ecnebî hâkimiyetlere inkıyâd eden milletleri kurtarmaktır. Binâenaleyh Türkiye'yi ecnebî hâkimiyetlere tevdi' etmek bu esâsa muhâlifdir ve bunun te'sirâtı vahîmdir. Bu bütün İslâm âlemini tehyc edecek bir hâdisedir. Binâenaleyh Osmanlı İmparatorluğu'nun ekseriyet-i kâhiresi Türk olan İstanbul, Trakya ve Anadolu'da

[158]

Bulgar Sulhu: Birkaç hafta mukaddem sulh konferansı Bulgar murahhaslarını da'vet etti. Da'vet-i vâkıaya icâbeten Bulgar murahhasları Paris'e azîmet ettiler. En harâretle mevzû'-ı bahs olan mesâilden biri Trakya mes'elesiydi. Trakya'nın Düvel-i Mü'telif'e tarafından işgâline dâir verilen havâdise nazaran sulh korferansının bu mes'eledede Yunan nokta-i nazarının kabûle müsâid olduğu anlaşılıyorsa da henüz kat'î sûret-i hallin neden ibâret olduğu anlaşılmamıştır. Garbî Trakya'da sâkin müslümanların hukûkunu te'mîn etmek yolunda ve bilhassa ekseriyet-i İslâmiyyeyi hâiz yerlerin ana vatana iâdesi, şân-ı adâlet ve hakkâniyyete yakışan, düvel-i muazzamanın mesâil-i cihânı halletmek için kabûl ettiği prensiplerin müfâdına tevâfuk eden bir keyfiyettir. Bu husûsta hakkımız sarîhtir. Bu hakkın dûçâr-ı ihmâl olmaması yolunda ibzâl-i mesâil en büyük vazîfedir. Trakya hakkında böyle. Makedonya mes'elesini sulh konferansının nasıl bir sûret-i hakla halle iktirân ettireceği mechûl. Maamâfih bazı İngiliz matbûâtı Makedonya kıt'asına istiklâl verilmesini ileri sürüyorlar. Bu fikri Makedonya ahâlisinin ne Sırp ne Bulgar ne Yunanlı olmaması esâsına istinâd ettiriyorlar. Fakat bu sûret-i hallin Sırpıllarla Yunanlıların mazhar-ı kabûlü olamayacağını, çünkü er geç Makedonya'nın Bulgarya'ya iltihâk edeceğini dermiyân ediyorlarsa da Bulgarya'nın

hiçbir ecnebî hâkimiyete tevdi' olunmaması muntazardır."



[159] FUHUŞ VESİKALARI MÜREVVİCLERİNE CEVÂBIMIZ

Memleket gazetesinin fî 6 Ağustos sene 335 târîhli nüshasındaki "Muâyene Varakaları Münâsebetiyle" serlevhası ve Doktor Şefkatî Halil imzalı varakaya cevâbdır.

Sâhib-i makâle vukûf ve ilme muhtâc mes'elede hod be-hod söze karışmak câiz olmadığını söylüyor ki doğrudur. Eğer fuhşun ve tevli'd ettiği mahzûrların men'i mes'eleleri yalnız tabâbete âid olsa idi bizim karışmamız münâsib olmaz idi. Fakat mes'ele tıbbî olduğu kadar ve belki daha ziyâde ictimâ'î, idârî ve hukûkîdir. Binâenaleyh tabîb olmak sıfatıyla etibbâ karışmaya ne kadar salâhiyetdâr ise ictimâiyât-ı dîniyye meşgûllerinden ve bâhusûs ilm-i hukûk müntesibi olmak sıfatlarıyla biz de hiç olmazsa onlar kadar salâhiyetdârız.

Maamâfih sâhib-i makâlenin kendisini salâhiyetdâr görerek yazdığı varakada biz fenne dâir bir şey göremedik. Sathî bir takım sözlerle hasbe's-sadâka fuhuş vesîkaları mürevvici olan efendisini müdâfaadan ve ağır bozmalarla izhâr-ı fitrattan ibâret bir varaka! Vesîka usûlü frenginin önünü alacak bir tedbîr-i fennî midir? Yoksa -Sebîlürreşâd'ın 333-34ncü nüshasında etibbâ-yı hâzika-i İslâmiyyeden bir zâtın dediği gibi- vesîka usûlü fuhşa serbestî-i cereyân vererek faydadan ziyâde mazarratı intâc edecek bir tedbîr-i sakîm midir? Sonra günü gününe ve hakkıyla ifâ edilemeyeceği tabîi olan muâyene usûlünü yalnız kadınlara hasr ederek zânî erkekleri istisnâ etmekteki gavâmız-ı fenniyye! nedir? Sâhib-i salâhiyyet zâtın buralarını fennî bir sûrette teşrih etmesi iktizâ etmez miydi? Halbuki sâhib-i varaka birkaç satırda bir ağızını bozmakla neredede ihtisâsı olduğunu pekâlâ gösteriyor!

Sonra vesîka nâmı bizim tarafımızdan verilmiş değil, Abdullah Cevdet'in ta'bîridir. Şefkatî Bey bu varakalar

hakkındaki i'tirâzımız için ma'kul olmaktan uzaktır diyor. Halbuki bizim i'tirâzımız hem ma'küldür, hem ilmîdir.

Abdullah Cevdet'in dîne karşı buğzuna ve Server-i Kâinât Efendimiz aleyhinde neşriyâtta bulunmuş olmasına söz söylemekliğimiz de zannettikleri gibi şahsiyâta ve şahsa değil bilakis vatanın temeline tealluk eden hayâtî, millî bir mes'eledir. Zîrâ o sebeble milletin Abdullah Cevdet'ten emniyeti tamâmen münselib olmuştur. Her ne yapsa Müslümanlığın ve müslümanların zararına yapacağına kâni'dirler. Milletin hüsn-i zan ve müzâheretine nâil olmayan bir hükûmet me'mûru tabîidir ki o millet için mutlakâ muzırdır ve mazarratı umûmîdir.

Bir de: "Sihhiye Müdüriyeti Fetvâ Emâneti değildir, iş yeridir. O makâma bir gayr-i müslim dahi getirilebilir." deniyor ki doğrudur. Biz de Fetvâ Emâneti'dir demedik. İş yeridir diyoruz ve gayr-i müslim gelemiz de demiyoruz. Fakat Abdullah Cevdet gelememelidir. Umûr-ı me'mûresini adâlete, Allah'ın emrine, memleketin âdât ve ahlâkına, terbiye-i dîniyyesine ibtinâ ettirmeyecek adamın işbaşına gelemeyeceği pek tabîidir. Bir me'mûrda hikmetin başlangıcı olan Allah korkusu olsun bulunmak lâzımdır. Bâhusûs dîne karşı adâvetiyle müştehir olan bir adama umûr-ı müslimîn nasıl tevdi' olunur. Hele mücâhir olmak kadar muhâkemesiz, mütearrız olmak kadar başkalarının i'tikâdlarına hürmetsiz olursa ki bunlar ilm-i ahlâkın aslâ kabûl etmeyeceği şenâlardır.

İş bahsine gelince: İşte Abdullah Cevdet bu husûsta da pek yaya kalır. Sihhiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi'ni idâre edebilmek için bulunması lâzım gelen gâyet mühim mezâyânın hiçbirisi kendisinde yoktur. Tahkikâtımıza nazaran ma'lûmât-ı tıbbiyyesi pek sakattır. Hattâ gazetelerle mülâkâtlarında o kadar bayağı fen hatâları var imiş ki etibbâ arasında her gün istihzâ ve hande mevzû'ları olduğunu görüyoruz. Biz bunları müteaddid tabîblerden dinleyerek anladık ve istihzâlarını işittik. Sonra meslekten yetişmemiş, Belediye ve Hükûmet tabâbetleri gibi işlerde bulunmamış olduğundan muâmelâtta da sakatlıkları pek ziyâde imiş. Hâsılı gerek ilim ve gerek tecrübe cihetleriyle o kadar nâkıs ki, değil Sihhiye Müdîr-i Umûmîsi, en küçük Belediye Tabîbi olması bile sıhhat-i umûmiyyeye mazarrattan hâlî olamayacaktır. Fuhuş vesîkaları aleyhinde bulunduğumuzun sebebini anlayamıyorlar imiş. Evet anlayamazlar. Doğrudur. Ancak "Fakat bu hiç bir sâhib-i iz'ân için şâyân-ı kabûl bir iddiâ değil" demeleri doğru değildir. Çünkü anlatacağımız vech ile mes'ele tamâmen ma'kûstür.

Mahalle teşkilâtının ma'nâ ve ehemmiyetini anlayamamaları da garîb değil. Zîrâ ictimâ'î incelikleri bilmedikleri anlaşılıyor. Fakat doktor olan kimselerin bu gibi dekâyık-ı ictimâ'iyeden biraz olsun haberdâr olmaları

¹ Buradan on satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

lâzım gelirdi.

Sonra biz memleketlerimizde evvelce fuhşun hiç mevcûd olmadığını iddiâ etmedik. Böyle bir iddiâ dedikleri gibi ahmaklık olurdu. Fakat bu iddiânın tarafımızdan vukûunu tasavvur etmek daha büyük ahmaklıktır.

Sıhhiye Müdüriyeti'nin sıhhat işleriyle uğraşan müessese olmasını ve fuhşun men'-i sirâyetine çalışmanın başka bir şey olduğunu iddiâ etmelerine de taaccüb etmeyiz. Çünkü hikmet-i ictimâ'iyeden behredâr olmadıkları anlaşılmış olduğu cihetle devâir-i hükûmetin bir makinenin çarhları gibi yekdiğerinin mütemmimi olduğunu ve aralarında tecânüs ve iştirâk-i vazîfe tâm bir sûrette hâsıl olmaz ise er geç idâre-i hükûmetin muhtel olacağını idrâk etmezlerse garîb olmaz.

Zâbita-i ahlâkiyyenin ne demek olduğunu ve Polis Müdüriyeti'nin bu işle iştigâl eden bir şu'besi bulunduğunu da biliriz. Fakat iş bizim bunları bilmemizde değil. Sıhhiye Müdüriyeti-i Umûmiyyesi'ne vazîfenin vüs'at ve nezâketlerini bi-hakkın müdrik zâtların geçmesindedir. Bizi telâşa düşüren en mühim cihet hayat ve nâmûs-ı memlekete tealluk eden öyle mühim bir mevkii kadınları âdâb-ı ictimâ'iyeye münâfî sûrette muâyeneye da'vet ederek fuhşa bir şekl-i tabîi ve ibâhî iktisâ ettirmek sûretiyle milletin ahlâkını kökünden harâb eden tedbîrleri ilim ve ma'rifet sayan kimselerin işgâl etmesidir.

Sıhhiye Müdür-i Umûmîsi olacak zât hem tabîi hem de fazâil ve rezâil-i beşeriyeyi ictimâiyâtları en sâlim milletleri esâs ittihâz ederek ilmî sûrette tedkik etmiş, hüsn-i niyyeti, nâmûs ve haysiyeti müsellemler bir zât olmalı ki hizmetinde muvaffak olabilsin. Böyle ilmi mükemmel bir zâtın her halde ahkâm ve âdâb-ı İslâmiyyeye muvâfık karârlar ittihâz edeceğine şübhe yoktur. Nitekim dünyânın en nezîh, en edebli, nâmûslu milel-i mufahhaması nazar-ı i'tibâra alınırsa fuhşun, frenginin zikri lâzım olduğu vakit isimlerini yâd ederken bile birçok ihtiyâtlara riâyet ettiği görülür. Hele fuhuş vesîkası, hüccet ve ruhsatnâmesi gibi hilâf-ı âdâb muâmelâtı resme sokmaktan pek uzaktırlar. Onlar hastalıkların tedâvisini te'mîn için gâyet mantıkî ve nezîh teşkilâta mâliktirler. Bizim de o milel-i fâzılanın rûh-ı millîmize ve muktezâ-yı nâmûs ve dînimize ve akıl ve hikmete muvâfık olarak tuttıkları yolları tutmamız icâb eder. Şimdiye kadar içine yuvarlandığımız maddî ve ma'nevî musîbetler, inhitâtlar hep numûne-i imtisâl intihâbındaki isâbetsizliklerden ileri gelmiştir.

Hülâsa eğer işin başında evsâf-ı lâzıme hâiz ve milletin, İslâmiyet'in hayırhâhı olduğu herkesçe şübhe-den vâreste zevât bulunursa bir takım edeb-sûz tedbîrlere yerine edeb-âmûz tedbîrleri ittihâz olunur ve zâbita-i ahlâkiyye ve dinî ve ilmî müesseselerle tevhid-i mesâil edilerek öyle ilmî mahalle teşkilâtı yapılır ki o sâyede

rûh-ı millet rencide edilmeksizin her maksad hâsıl olur. Bir taraftan izdivâclar, nâmûslu âileler çoğaltılır diğer taraftan fuhşun, emrâzın önü alınır. Bir taraftan da yine nezîh teşkilât ile hastalıkların tedâvisine ihtimâm olunur. Biz bu dakik mes'eleleri etibbâmızın pek iyi bilmelerini, numûne ittihâz edilecek millet intihâbında bi-hakkın pîşvâ olmalarını ister idik. Fuhuş vesîkasının fuhşu azaltır gibi görünüp de hakikatte fuhşu da, emrâzı da tezyîd ettiğini anlayamayarak yanlış tatbîkâtta bulunan milletlerin ahlâkan ne derekeye düştüklerini ve bilakis memleketlerinde böyle kaba, [160] zâhirî ve ahlâk-şiken tedbîrleri kabûl etmeyip nezîh ve ahlâkî, ictimâ'î esâslı tedbîrlere mürâcaat eden milel-i fâzılanın ahlâka münâfî ahvâli ve ilel ü eskâmı ne derece azalttıklarını, ne güzel sâlim nesiller yetiştirdiklerini bilen etibbâmız acaba hiç yok mudur? Var ise hakikati ne için söylemiyorlar? İlâhî bizim umûr-ı sıhhiyye ve hayâtiyyemiz Abdullah Cevdet ve emsâli gibi rûh-ı insâniyyetin dekâyıkına vukûftan mahrûm kimselerin elinde mi kaldı? Bunu hiçbir vakit kabûl etmek istemiyoruz. Faziletli etibbâmızın kâfi derece mevcûd olduğuna kâni' olmak istiyoruz. O zâtlara sorarız: Acaba fuhuş ruhsatnâmesi demek olan varakaları vermekle iş bitiyor mu? Fâhişelerin hâricinde frengili yok mudur? Yoksa onlar da Abdullah Cevdet'in Polis Müdüriyeti'ne istinâden beyân ettiği istatistikten anlaşılacağı gibi İstanbul'da hiç nâmûslu ve frengisiz kimse kalmamış mı zannediyorlar?

Sonra yalnız kadınlara vesîka vermek frengili erkeklerden gelecek sirâyetlerin önünü de alır mı? Demek ki kadınlara vesîka vermekle iş bitmiyor. Mehâzîr-i ahlâkiyye ve âdâbiyyesinden ve sâiresinden başka diğer tedbîrlere de lüzûm kalıyor imiş. Ondan sonra fuhuş vesîkaları i'tâsının âdât-ı İslâmiyyeye muvâfık olduğunu söylemeye cür'et edecek kadar cür'et gösteren Doktor Şefkatî Bey makâlesinde müddeayâtımızı kaba taassuba atfettirecek bir takım sözler sarf ediyor ki ona karşı *Sebîlürreşâd*'ın Abdullah Cevdet ve hempâlarının yetişemeyecekleri derecede ulvî olan mebâhis-i ilmiyye ve hikemiyyesini gösterir ve verilecek hükmü erbâb-ı vicdân ve irfâna bırakırız.

Sonra asrîliğin ne demek olduğunu da öğrenmeleri için *Sebîlürreşâd*'a ve *Sebîlürreşâd Kütühânesi* neşriyatına mürâcaat etmelerini tavsiye ederiz.

Hele frengi tehlikesini 'zâm için söylediği safsatılar o kadar vahîm, o kadar müfteriyâne ki buna karşı edilecek muâmelenin ta'yînini umûm millete bırakırız. Çünkü Anadolu'nun yüzde seksenini frengili göstermek iftirâsının cevâbını vermek yalnız bize âid olamaz. Yalnız şurasını söyleyelim ki sâhib-i makâlenin istinâd ettiği istatistik hangi esâslara müsteniddir? Acaba bu makâlenin sâhibi istatistik nedir bilmiyor da uyduruyor mu? Yoksa

biliyor da âlemi sersem sanarak atıyor mu? Eğer dedikleri gibi Anadolu'nun yüzde sekseni frengili ve Abdullah Cevdet'in geçen gün *Zaman* gazetesinde beyânâtı gibi İstanbul'da da seksen bin frengili kadın var ve bunun kırk bini Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesince mukayyed ise artık frengi mücâdelesini için muâyeneye de, muâyene varakasına da hâcet kalmamış demektir. Herkes frengili demek olduğundan olsa olsa bundan sonra herkesi tedâvî etmek kalır. İstanbul'da seksen bin, Anadolu'da milyonlarla frengili mevcûd olduğu kabûl edilirse bunların ellelerine vesîka verilerek devr-i sirâyette bulunanları herkesle ihtilâttan men' için yüzbinlerle insanları hastahânelere kapamak dünyânın hiçbir tarafında kâbil olamaz. Binâenaleyh muâyene varakasından, vesîkadan bahsetmek boş ve şarlatanlıktır.

Gâyet şâyân-ı dikkat bir cihet de Abdullah Cevdet'in maalesef Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi makâm-ı resmîsini işgâl etmesi hasebiyle sözlerinin resmî addedilmesinden, meselâ *Zaman* gazetesindeki ifâdesini gören ecânibin memleketimizde frengisiz âile kalmamış olduğuna hükmetmeleri lâzım gelir. Zîrâ İstanbul'de seksen bin frengisi mütehakkık kadın var demekle bütün âileler frengilidir demek arasında fark yoktur. Çünkü İstanbul'da milel-i muhtelif dâhil olduğu halde bir milyon nüfûs oluşuna nazaran beş yüz bin nüfûs-ı inâs var demektir. Beş yüz bin inâstan ihtiyârlarla çocuklar çıkarılınca icrâ-yı fuhş edebilecek sinde seksen bin kadın güç çıkar. Demek ki Abdullah Cevdet İstanbul'un umûm nüfûsunu nazar-ı i'tibâra alarak seksen bin tâze kadın olacağını hesâb etmiş ve hiçbirisinde ırz ve nâmûs ve frengiden sâlim olmak tasavvur etmeyerek umûma levs-i iftirâsını bulaştırmak teşebbüsünde bulunmuştur. Binâenaleyh gerek Abdullah Cevdet'in umûm pâyitaht ahâlisini yâr u ağıâr nazarında bu sûretle telvîse kalkışmasından gerek *Memleket* gazetesinde Doktor Şefkatî Halil Bey'in Anadolu ahâlisinin yüzde sekseninin frengili olduğuna dâir beyân ettiği istatistik umûmiyetle milletin mahv u harâb olmuş bulunduğunu göstermekte olduğundan böyle resmen Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi'ne ve ecânibce en mev-sûk ilim addedilen ihsâiyâta istinâd ederek vukû' bulan beyânâtın ne derece doğru olduğunun resmen i'lânını ve doğru değil ise müfterilerin cezâlandırılmasını ve aynı zamanda fuhuş ve frengi mes'elelerinin de ilmî ve edebî bir tarza ırcâmını nâmûs ve haysiyetlerine istikâmet ve

hasâfetlerine emîn olduğumuz ve bu sıfât-ı ber-güzîdeleri umûmen müsellemler olan Dâhiliye Nâzırı Âdil Beyefendi hazretlerinden *Sebîlürreşâd* nâmına ricâ ederiz.

Zeyl – İlâhî, ne günlere kaldık! Abdullah Cevdet gibi dînimizi, diyânetimizi temelinden yıkmak isteyen bir nâ-ehil Sıhhiye Müdîr-i Umûmîsi ve bir takımları da onun mümâşât-kârı bulunuyorlar. Biz asıl tehlikeyi burada görüyoruz. En mühim işler ciddiyetten en ârî ellere bırakılırsa tabîîdir ki fuhuş da, frengi de daha ziyâde artar. Frengiden ve her türlü hastalıklardan daha büyük tehlike de budur. Hemen Cenâb-ı Hak encâmımızı hayreyleye.



Sebîlürreşâd tarafından Peyâm gazetesine gönderilip 13 Ağustos târîhli nüshasında neşredilen cevâbnâmedir:

8 Ağustos sene 335 târîhli nüshanızda Sıhhiye Müdîr-i Umûmîsi ve fuhuş vesîkaları mürevvici Abdullah Cevdet Bey bir muharririnizle vukû' bulan mülâkâtında “vesîkalar hakkındaki efkâr-ı fâsidesini Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin de tasvîb ettiğini, artık karşısında *ictihâd*-i fâsidine muhâlif şâyân-ı kayd bir mâni' kalmadığını” söyledikten sonra “*Sebîlürreşâd*’ın hezeyânlarını şâyân-ı münâkaşa bulmadığını” da ilâve ediyor. Fuhşa bir şekli tabîî ve ibâhî iksâ ile serbestî-i cereyân verecek vesîka usûl-i sakîminin frengiyi izâle edecek bir tedbîr-i fennî olmadıktan başka mehâzîr-i azîmeyi dâî edeb-sûz bir *ictihâd* olduğuna müteaddid makâlelerde delâil-i fenniyeye ve ilmiyye ile isbât eden *Sebîlürreşâd*’ın mütâlaâtını “hezeyân” ile tavsîf eyleyen ve Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin beyânât-ı hakîmâne ve dindârânelerini tağyîr edecek kadar cür'et gösterip yalan söylediği 11 Ağustos târîhli nüshanızdaki Meşîhat-ı Celîle'nin tekzîb-i resmîsi ile sâbit olan ma'hûd *İctihâdcin*in *Sebîlürreşâd* hakkındaki vassf-ı kabîhîni aynen mâhiyet ve cibilliyet-i asliyyesine red ve îade ederim.

Geçen hafta *Sebîlürreşâd*’ın intişârına Sansürce müsâade edilmediği cihetle neşrolunamamıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

21 Ağustos 1919

24 Zilka'de 1337

Perşembe

21 Ağustos 1335

Cild: 17 - Aded: 437-38

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...¹

Hülâsa, âyet-i kerîme, ahkâm ve evâmîr-i ilâhiyye ile mükellef olmak için bunların kemâl-i vuzûh ile insanlara vâsıl olması iktizâ ettiğini beyân ediyor. Bununla beraber insan onları kabul etmekten istinkâf eder, yakînen bildiğini sırf bağı u udvân saikasıyla inkâr ederse bunun cezâsı Cenâb-ı Hakk'ın muânidîn ü câhidîn için vaad ettiği azâb-ı şedîddir. Fakat bir insana bu sûretle hidâyet erişmez, yahud nefsinde birtakım şübheler uyanır da onları izâleye gayret ederse, hakîkati aramakta zerre kadar kusûrda bulunmazsa beis yoktur. Kur'ân-ı Kerîm² يَا بَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَتَّبِعُكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقْضُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ. فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا آتَيْنَا مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ (مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ) buyuruyor.

Fakat Ehl-i Kitâb ile maddîlerin Müslümanlık hakkındaki ileri sürdükleri şübühâtı okuyarak, onlara kör körüne inanan, onları tedkik ederek cevâb vermeyi düşünmeyen gençler zümre-i nâciyyeden değildir.

Bu münâsebetle şunu da kaydetmek isteriz ki bugünlerde müslümanların riyâset-i dîniyyesini elde tutarak Müslümanlık hakkında vârid olacak şübheleri yıkmak mevkiinde bulunan zevât arasında şübheye düşmüş,

Ehl-i Kitâb'ın yaldızladıkları ebâtıla aldanmış ve binâenaleyh Müslümanlığı bir sûret-i memsûhada görmeye başlamış gençleri iknâ' edecek iktidâr-i ilmîyi hâiz olanlar enderdir. Gençlerin şübhelerini izâle etmek için, a'dâ-yı İslâm'ın i'tikâdları sarsmak zımında ahkâmından istifâde ettikleri ulûm-ı tabîiyyeye, fûnûn-ı tıbbiyyeye, kimyâ ve hikmete âşinâ olmak bu mevki'de bulunanların istikmâl etmeleri iktizâ eden şerâitin biridir. A'dâ-yı İslâm bu ilimlerdeki vukûflarından istifâde ederek âile kucağında, ulemâ mahfilinde din nâmına hurâfâtta başka bir şey telakkî etmeyen zavallı müslümanları ilzâm ediyorlar. O halde ulemâ-yı şerîat bilhassa ulûm-ı şer'iyyeye vakf-ı hayât edenler içinde bu husûsu ihmâl etmekte bulunanlar bunun ehemmiyetini anlamamakta ısrâr ile ve bu ulûm-ı nâfiâyı tahsîl etmekte kusûr ettikleri takdirde âlem-i İslâm'ın vebâli onların boyunlarına yüklenecek, kıyâmet gününde de İslâm yakalarına yapışarak müstehak olduklarına nâil oluncaya kadar bırakmayacaktır.

Müslümanlar kütüb-i tefâsîrde bu sadede dâir serd olunan isrâiliyyât ile bu tefâsîri yazanların tasnî' ettikleri te'vîlât ve rivâyât-ı garîbeyi okumaktan hazer etsinler. Çünkü bunlar akılları, Kitâb-ı kerîmin maksadından teb'îd ettiği gibi herkesi idlâl etmektedir.

[162] Ez-cümle Âdem'in hilkatı, Havvâ'nın Âdem'in sol eğesinden yaratılması, Hazret-i Âdem'in uyanması üzerine aralarında cereyân eden muhâvere; sonra İblîs'in vafında ve cennete girmesi hakkında, daha sonra yılanın tavsîfinde ve şeytânâ muâvenet etmesi husûsunda söylenen sözler hep bu kabîldendir.

Bir de müfessirînin melâikenin envâi, keyfiyet-i hilkatı, beşerin dünyâda ne yapacağını nasıl bildikleri, melâikenin Cenâb-ı Hakk'a îrâd-ı suâl ile günâha düşüp

¹ Bakara, 2/30.

² A'râf, 7/35-37.

düşmedikleri, İblîs'in hangi sınıftan olduğu, onunla Allah arasında vukû' bulan mücâdelenin sûreti ve bunun gibi *Kur'ân-ı Kerîm* ile Sünnet-i mutahharanın dâiresinde bulunmayan şeylerin kâffesi hurâfâttır. Müdekkükler şer'-i sahîh ve rivâyât-ı sâbite ile bunları ölçtükleri takdîrde zerre kadar asılları olmadığını görmekte dirler. Nitekim bu mesâile dalmanın zerre kadar fâydası yoktur. Bilakis bu gibi hurâfât, a'dâ-yı dînin ileri sürdükleri şübhelerden daha beter te'sîrâtı hâizdir.

Müslümanları en ziyâde mahzûn eden cihet a'dâ-yı İslâm'ın tefsîr kitaplarını dolduran bu gibi ebâtîle tutunarak bize hücum etmeleridir.

Râzî diyor ki: Bu cümle muhtasar olmakla beraber birçok ma'nâları cem' etmiştir. Çünkü ¹(فَأَمَّا يَا تَيْتَكُم مِّنِّي هُدَى) kavli kerîmine kâffe-i edille-i aklıyye ve şer'iyyeyi Cenâb-ı Hakk'ın in'âm etmesi dâhildir. ²(فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ) kavli edille-yi hakkiyla teemmül, onlardan maârifî istihrâc ve onunla amel etmek husûsâtını şâmilidir. Mebhasın nihâyetinde de "Kadı Bâkîllânî"den naklen (فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَخْزُونُ) kavli kerîminin birçok şeylere delâlet, ez-cümle taklîdi ibtâl ettiğini çünkü mukallidin (مدا)'ya müttebi' olmadığını beyân etmiştir ki bunun ma'nâsı mukallidin bizzat taleb-i hidâyet etmeyerek taklîd ettiği zâtın re'yine müttebi' ve onunla mukayyed olmasıdır.

Abdülaziz Çaviş

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DÎNİ: İSLÂM

-7-

İnsânlar şuûr ve irâde ile icrâ edecekleri ve bu sûretle kâinâtta bir kemâl-i mahsûs olarak gösterebilecekleri a'mâlî bir garaz tahtında icrâ edeceklerinden bu a'mâlî hayr u hasen olabilmesi için bütün hedefleri kendi hayat ve maslahat-ı husûsiyyelerinden ibâret olmak lâzım gelir. Kudret-i zekâiyyesi ile ihtiyârının bahş eylediği vüs'at-i tasarrufiyyesiyle tabakât-ı kâinâtın her birinde, maâdin, nebâtât ve hayvânâtın da, maddiyât ve ma'nevîyâtın da ecsâm ve ecrâmında az veya çok niyâbeten ve muvakkaten hâkimiyete muktedir olan ve bu iktidârı kazanıncaya kadar rahmet-i ilâhiyyeden başkalarının mesâisinden istifâde etmiş bulunan ferd-i insanînin hedef-i harekâtından kendisini büsbütün tayyetmesi mümkün olmasa bile bütün hedefi kendinden ibâret telakkî eylememesi de bir vazîfe olmalıdır. İnsanın kudret-i rûhiyyesini, hürriyetini öyle serbâz ve hõdbîn farz etmesi, bu nâ-mahsûr kâinâtın içinde bir cüz'-i ferd demek olan

kendisini bir ilâh-ı cebbâr farz etmesine müsâvîdir. Halbuki hilkatın en küçük bir câzibesini, en hafif bir darbesini, en hakîr bir böceği onun sâde nahvet-i ceberûtunu de-ğil, kendisini bile imhâya ve dereke-i hakâretini i'lâm ve izhâra kâfi geldiğini görüp duran insan böyle bir da'vâya nasıl cür'et edebilir. A'mâlinin hedefini yalnız hayât-ı husûsiyyesine veya hele bu hayatın huzûzât-ı 'âcilesine kasr etmek isteyen insan kendini pek fenâ farz etmiş ve küçültmüş olacağından bu a'mâlî kâinât içinde hiçbir kıymet-i hüsnîyyesi olamaz. Mâdem ki insan hilkatte lâşuûrî vezâif ifâ edip duran esnâf-ı kâinâta iştirâk etmekle beraber şuûr ve zekâsiyla, kuvvet ve irâdesiyle, vücûh-i mesâisiyle fâik olduğunu gösterebilecek bir mevki'dedir; şu halde şuûr ve irâdesinden çıkan bütün ef'âl ve harekâtını bütün ef'âl-i garîziyye ve fitriyyesinde olduğu gibi hedef-i hakîkî ve umûmisine tevfiik etmelidir. Bunu yapabilirse insan ancak o vakit kâinât içinde fitrî ve irâdî ef'âliyle muzâaf bir kıymet ihrâz etmiş olur, yoksa kendine kadar gelen silsile-i vezâifi, tecellî-i şuûnâtı yalnız kendisinde toplamak ve kendisinin üfûlüyle bunların netâic-i feyzini nihâyete erdirerek ifnâ etmek istemiş olacağı ve bu hâl ile garîziyât ve fitriyâtı dahi ifsâd eylemiş bulunacağı cihetle kâinâtın en sefil, en muzır bir nüfûsu addolunmağa istihkâk kesb etmiş olur. Demek oluyor ki insan kâinât makinesinde bir cihâz olduğunu idrâk ederek a'mâlîni hedef-i umûmî ve hakîkiye tevcih eylemeli ve sâde nefsinin hedef ittihâz etmemeli ve hürriyetini sût-i isti'mâl eylememelidir. Hilkat-i insânîyyenin hikmeti Allah'a ubûdiyyet emânât-ı ilâhiyyeyi hâiz olmak haysiyyetiyle mahlûkâtına neşr-i feyz eylemektir.

Şurası bit-tecrûbe sâbittir ki insanlarda kuvvet-i amel kuvvet-i irâde ile, kuvvet-i irâde ise kuvvet-i i'tikâd ile mütenâsibdir. İ'tikâdın butlânı endîşesiyle i'tikâdsızlığı tercih eylemek iddiâsında bulunanların her vechile i'tikâdsız olduklarını kabûl etmek mümkün değildir. Bunlar hiç olmazsa "Ben gâye-i vücûdum. Her şey benim için, benim huzûzâtım içindir. Fakat ben hiçbir şey için değilim. Benden başka ehemmiyet verecek, hizmet edilecek hiçbir şey yoktur ve olmamalıdır." gibi i'tikâdlardan âzâde değildirler. Şâyed [163] bundan âzâde iseler kâinâtta hiçbir kıymet-i amelîyyeleri kalmayıp hakk-ı saâdetlerini iskâta vesîle teşkil ederler. Gerçi insanlar bazen zann-ı gâlib ile de amel etmek mecbûriyetine düşerler fakat bunun kıymet-i muvaffakiyeti pek nâkıs olur.

İ'tikâd insana bir takım hakâyık zam ve zer' eder. Bu hakâyıkın inzîmâmıyla insanda tabakât-ı vicdân teessüs ve tenebbüt eyler ve bununla birçok eşyâ arasında bir nisbet-i cedîde, bir kânûn hudûse gelmiş olur. Bu vicdânın, bu nisbetlerin hükmü altında a'mâl-i beşer kuvvet ve kıymetle sâha-ârâ-yı zuhûr olur. İ'tikâddaki hakâyıkın

¹ Bakara, 2/38.

² Bakara, 2/38.

arasında tenâsük ve intizâm ne kadar kuvvetli bulunur ve bunlara ilişen ruh vahdetini ne kadar muhâfaza edebilirse vicdânın, hükümleri dahi o nisbette kavî, amel o nisbette metîn olur. İnsânda i'tikâd her ne kadar müteallikâtı gibi nâ-mahsûr bir kesreti hâiz olabilirse de asıl ehemmiyet bütün bu i'tikâdâtı rabt u cem' ve müteselsilen birbirinde derc ederek bir hakikat-i âmmede tevhide ve vahdet-i rûhiyyeyi takviye edebilecek mebdâ-i hak-kaya mâlik olabilmektedir. Rûh bunu bulduğu dakikada mutmain olur. Bu itmi'nândan büyük bir lezzet duyar. İşte insanların i'tikâdâtında bu mebdâ-i ne ise şuûru, dinleri vicdânları da ondan ibârettir. Bu mebdâ-i muhtelif menâbi'den tahassül edebilir. Bu menâbiin en zaîfi, en perîşânı ehvâ'-i nefsâniyyedir veya bu ehvâ ile muhîttan toplanan taklîdât ve tahakkümâtıdır. En muntazamı nâfiz ve mevsûk bir menba'-ı ta'lîmdir. İlimlerin, kitapların kıymetleri, bundan neş'et eder. İşte bu nâfiz ve mevsûk menâbi'-i ta'lîmi en başında bulunan ve en hak, en kudsi olan menba'-ı nübüvettir. Çünkü menba-i zât-ı Hak'tır. Zât-ı Hak ise mebd-i cemî'-i hakâyıktır. Zât-ı Hak mevcûdâtta, insanlarda gerçi dâhil değildir. Fakat zannedildiği gibi onlardan uzak ve büsbütün hâric de denemez. Çünkü her şeyin zât-ı Hakk'a, bir vechi vardır. Asl-ı hakikat ise bütün vücûhu ihtivâ eder.

Edyân-ı semâviyyenin cümlesi bu menbaa müstenid olmak haysiyetiyle rûh-ı beşere diğerlerinden ziyâde bir kuvvetle girebilmiş ve onu vahdetle idâreye kâfi gelmiş ve şimdiye kadar görülen milletler de din ile teessüs eylemiştir. Lâkin mebdâisini vahdet ve tevhide ırcâ' edemeyen edyân bâtıldır. Zât-ı Hakk'a nisbeti yoktur. Bunlara din ıtlâkı bile mecâzîdir. Şirk ve teaddüd içinde dâimâ birbirleriyle münâzaa ihtimâlini saklayan mebdâ-i selâmet-i kalbiyye ve vahdet-i rûhiyyeyi aslâ tatmîn edemezler. Binâenaleyh i'tikâdlarındaki te'sîr-i zevâlî de serî' olur. Mebdâisini tevhide ırcâ' edebildiği halde bu tevhid ya mevhûm veyahud gayr-i İlâhî felâsifenin ve erbâb-ı fennin mebdâisi gibi bütün hakâyık şâmil olamayarak noksân kalırsa yine hakikî ve kudsi bir mebdâ' olamayacağından kalblerde nüfûz dâimî olamaz. Bugün suya yarın havâyâ, öbür gün anâsır-ı erba'aya, daha öbür gün ecsâm-ı basîtaya, daha sonra maddeye, esîre, kuvvete tapınan ve bunları mebdâ' ittihâz eden bir rûh kendini duyunca, hâdisât-ı rûhiyyeye âgâh olunca bir mebdâ' daha aramaya ve öbürleri ile bunların vahdetini te'mîne meyletmek mecbûriyetini hisseder, hakikî mebdâ-i i'tikâd gerek bütün kâinâtta, gerek rûhâniyet ve cismâniyet-i insâniyyede hakikaten mutasarrıf olan Zât-ı Eccel ü A'lâyı tevhid hakikatinden başka bir mebdâ' olamaz. İşte dîn-i İslâm bütün insanların tecrübe-i ferdiyyeleri, akılları, kesbleri ile vâsıl olabilecekleri hakâyık ve i'tikâdât-ı cüz'iyede kendi kesb ve ictihâdlarını teşvîk ile

iktifâ edip asıl lâzım olan ve herkes için vüsûl müyesser olamayacak gibi görünen mebdâ-i asliyyeye i'tikâdı emreylemiş ve vicdân ve a'mâlin tecelliyâtını ve ictihâdât-ı beşeriyyenin tafsîlâtını tamâmen bunlara rabt eylemiştir. Bir müslüman bu mebdâ-i mebdâ' ve maâdına âid endişelerden nefsin tahlîs eyler ve bunları bütün metâlibinde isti'mâl edebilir, sülûk edeceği tarîk-ı hayâtı bulabilir. Bunun için hiçbir hâdis-i insâniyye göremezsiniz ki İslâm dininin oraya bir cihet-i tealluku bulunmuş olmasın. İşte bu mebdâ-i i'tikâdiyyeyi tesbît ve düstûr-ı vahdete ırcâ' ve insanları gâye-i hüsn-i ameile ve bu vesîle ile saâdet-i bâkiyyeye tevcih eden İslâm'ın ahkâm-ı umûmiyyesi bâlâda zikrolunduğu vechile i'tikâdiyât, ameliyât, vicdâniyât nâmıyla üç kısma taksîm olunmuştur.

Vicdâniyât hem i'tikâd ile, hem amel ile alâkadâr olabilmek haysiyetiyle ikisi arasında bir kısm-ı mutavassıt olmak üzere zikrolunabileceği gibi asıl bir gâye-i ameliyyeye müteveccih olmak i'tibâriyle, ameliyâta idhâli de kâbidir. Bu nokta-i nazardan ahkâm-ı İslâmiyye, i'tikâdiyât ve ameliyâta münhasır olur ki bu sûretle taksîm dahi pek meşhûrdur. Hattâ binâ-yı İslâm bu taksîme muvâfıktır. Zâten beşeriyeti ilim ve felsefe tarîkiyle düşünenler ve hâdisât-ı nefsâniyye-i insâniyyeyi ilim nokta-i nazarından taksîm ve tasnîf eyleyenler dahi ulûm-ı nazariyye ve ulûm-ı ameliyye taksîminden aslâ istiğnâ gösterememişlerdir. Nasıl ki insanların sâde bilmesi matlûb olan hakâik ulûm-ı nazariyyeyi hem bilip ve hem bir iş yapması matlûb olan hakâik ulûm-ı ameliyyeyi meydana getiriyorlarsa ulûm ve ahkâm-ı İslâmiyye dahi bu vech ile taksîm olunarak her nevi' ulûm-ı nazariyye ile alâkadâr olması ve onları sâha-i idâresine alması matlûb olan kazâyâ i'tikâdiyâtı ve her nevi' ulûm-ı ameliyye ile alâkadâr olması ve onları sâha-i teşrî'ine alması matlûb olan kazâyâ ameliyâtı te'sîs eylemiş oluyorlar.

Mehmed Hamdi



BEŞERİN VÂSITA-İ RİSÂLETE İHTİYÂCI

-5-

Kâinâtta kudret-i hâkime ve şâmilesi istidlâl olunan Sâhib-i Mutlak'ın ma'bûdiyete lâyık olduğunu bit-teem-mül bunu mümkün mertebe idrâk ile takviye-i vicdân için taharrî ve tettebbu' vâdisinde dolaşanlardan her biri hudûd-ı [164] fikrin verâsında talebkâr-ı hakikat oldularsa da meşreb ve akıl ihtilâfı eseri olarak ma'bûdlar ittihâzı husûsunda muhtelif i'tikâdlara sâlik olmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu cümleden olarak içlerinden bazısı, yüzlerinden çok menfaat, şedîd zarar gelen hayvânâta, diğer bazısı, nîk ü bed-i ahvâlin sebeb-i zuhûru olduğunu

zu'm ettikleri bir takım yıldızlara, bir kısmı taştan ağaçtan ma'bûd i'tibâr ettiği mevâdda, bir kısmı da kuvâ-yı muhtelife âsârı gösteren müteferrik şeylere ve efrâd-ı beşerin nev'an temâsül ve tehâlûfû nisbetinde her biri kendine mahsûs zu'm ettikleri Allah'a tapınmak yollarına düşmüşlerdir. Şu kadar ki vicdânı rakik, zihni latîf, nazar-ı basîreti nâfiz olanların kuvve-i müfekkiresi yükselir, maksûd olan netîceler, onlara muncelî olur, bunlardan ilm ü idrâki bazı menâzil-i hakikate vâsıl olabilenler âlem-i ekvânı muhît olan kudret-i bâhireye peydâ-yı ma'rifetle bu kudret ancak Vâcibü'l-vücûd'a mahsûs idiğini anlamaya da muvaffak olurlar. Ammâ bu anlayış, kendilerine mestûr olan esrâr-ı ceberûtun keşfine kifâyet etmek, bu noktada ta'mîk-ı fikr ettikleri halde umdukları hakâyık ve tecelliyâta destres olmak şöyle dursun buna karşı acz ve hayret-i mutlakaya düşerek fesâd-ı fikr tehlikesine ma'rûz kalmaları istib'âd olunamaz. Bundan başka kendilerinin peydâ ettikleri âkide-i vicdâniyyeye mensûb bulundukları kavmin iştirâkini te'mîn ve teshîr edecek yahud onlara âlet-i hidâyet olacak bir meziyet-i fâikaya muntazaman mâlik olmaları müyesser olan şeylerden değildir. Binâenaleyh te'yîd-i semâviye makrûn olmayan ve ihtirâât-ı zâtîyye kabîlinden bulunan müddeayâtın salâh-ı ümmeti kâfil olmasından kat'-ı nazar esbâb-ı hilâfın intişâr ve bekâsını, semere-i rüşd ve istikâmetin ziyâını müstelzim olacağı şübhesizdir.

Nâs kendi kuvvetlerine fâik, istitâatlerinin şâmil olamayacağı sûrette müteâlî bir eser-i kudretin vücûdunda müttefik iseler de fitratlarının ilcâ ettiği vech ile fehm-i hakikatte muhtelif yollara sülûkten serâzâd kalamayarak hattâ nâfi' ve muzır olan şeyleri bi-hakkın temyîze ihtirâsât-ı nefsanîyyelerinin galebesi hâil olmasından mütevellid olan bu ihtilâfın şiddet-i hükm ü tehâcümü beynlerinde alel-ekser râbîta-i münâsebetin büsbütün bozulmasına ve fitne ve fesad âsârının revâc bulmasına sebep olmuştur.

Nev'-i insan müctemian yaşamaya mecbûl bulunmakla beraber hayvânâtın arı ile karıncanın bazı efrâdına ictimâ' hâlinde bulunmaları için cânib-i kudretten ilhâm edilmiş olmaları derecesinde, muayyen bir ilhâm ile harekete mecbûr kılınmamış, ancak kendisine mevhuûb bulunan akıl ve fikrin delâletiyle ahvâl ve harekâtını, ictimâ'î ve medenî ihtiyâcâtını tanzîm ve tasarrufa müstaid bir hilkate mazhar bulunmuştur. Nitekim: Kâinâtta kuvve-i kâhirenin hükm-i nâfizini –nefs-i gayr-i mukayyedini kırarak– idrâk etmeye de zikri sebkiyleyen fitrî ve aklî evsâfî müsâiddir. Bununla beraber şu meziyeti doğrudan doğruya Rabb-i Kâhîr'in zât ve sıfâtına kesb-i ma'rifet etmek derecesine varabilmeye sâlih değildir; ammâ isti'dâd-ı fitrîsini nazar-ı muhâkeme ve müşâhadesinin tealluk ettiği şeylere atf ile efkârını i'mâl ve tedvîrden, bilerek bilmeyerek şuûn-ı hayâtın girdâblarına atılmaktan

hâlî kalmaz. Bu hâl ise sâlim ve necât-âver, şâfi bir irfân, hakikî bir meslek peydâsına kâfil olmadığından ihtiyâc-ı ictimâ'îsi, bekâ-yı vücûdu hatar ve tehlikeden hakkıyla masûn kalamaz. Şu halde vücûd-ı beşerin mehâsin ve kabâyihına ta'mîk-ı nazar olunup da hayatının hidâyet-i semâviyyeden tecerrüdünü farz ettiğimiz takdîrde âlûde-i noksân ve dâimâ müstaid-i tuğyân bir halde bulunduğunu ve şu sûretle hayvânâtın en hafifi ve vücûd mertebesine girmiş olan mahlûkâtın en mütedennîsi denilecek bir reftâr-ı nâ-meşrûa ma'rûz olduğu teyakun edilir. Binâenaleyh insanın zaaf ve zillet derekesinden imtiyâz ve rif'at derecesine suûdu Sâni'-i Hakîm'in kendisine hâs kıldığı mevâhib eseri olup maâzallâh bundan insilâhı hâlinde iktisâb edeceği şekil, biraz evvel vasf u beyân olunan inhitât ve izmihlâlini nâtik olur.

İnsan acîb mahlûktur? Vakit olur ki kuvvet-i aklıyla âlem-i melekûtün mertebe-i ulyâsına suûd eder, fikriyle avâlim-i ceberûtun en yüksek derecesine kadar varabilir; kuvve-i vücûdiyyesiyle pek büyük olan mümkünâta teâlî etmeye koyulur.

Yine vakit olur ki: Pek küçülür, pek âdîleşir ve bâhusus sebebini bilmediği menşeyini idrâk edemediği bir hâl kendisine ârız olsa zillet ve huzûun ednâ derekesine kadar iniverir. Bu bir sırdır ki ehl-i basîrete münkeşiftir. Nâsın ukalâsı ona kâildir.

İşte insan bu menzile-i pestî ve bî-karârîde olduğu halde hakikî insan olmasını istilzâm eden hidâyet yoluna ircâ' ile şeref-i saâdete müstaid ve müstahik kılınmıştır ki kemâl-i fazl u keremle muttasıf olan Cenâb-ı Vâhib-i Mutlak hikmeti muktezâsı olarak nev'-i insanın bazı efrâdından tenâkus etmiş olan havâss-ı mümeyyiz eyi hey'et-i mecmûa-i beşere bahş ile ikmâl buyurmuştur.

Cümle-i eltâf-ı ilâhiyyesinden olarak gıdâsını aramak, vücûd ve avret mahallini örtmek, soğuk ve harâretin te'sîrâtından sakınmak için i'mâl-i fikr etmeye sâik olan havâss-ı zâhire ve bâtnasını tasarruf ve idâre edecek akıl ile her şahsı bekâm kıldı ve hey'et-i beşerin ihtiyâc-ı bekâsına, gavâil-i şakkâdan masûn kalmasına ve imâd-ı hayâtları mesâbesinde olan nizâm-ı ictimâ'îlerinin hüsn-i muhâfazasına temâs ve tevakkuf eden şeylerin de ihsânını dirîğ buyurmadı. Bir halde ki nüfûs-ı insâniyyenin mertebe-i vücûdlarının tekemmülü için muhtâc oldukları levâzımı ta'lîm ve irşâd kâidesine göre tebşîr eyledi. Bununla beraber insanın bunca vesâit- tehzîbiyye ve irşâdiyyeye rağmen saâdet-i hakikiyyeden uzak durmak, zillet ve hakâretini ihtiyâr ile [165] pâye-i ulvîsine mukâbil cihet-i süfliyyesini iltizâm eden kısmı vardır. Binâenaleyh eğri doğru yollar anlaşılıp nûr-ı hakikat inkişâf etmek üzere efrâd-ı nâs arasında rüşd ü hidâyeti te'sîs ve irâe eden zevât-ı âliyyeyi me'mûr eyledi. Bunları kendilerinden mâadâ hiç kimsenin tesâvî edemeyeceği derecede

hasâis-ı mükemmele ile mümtâz kıldı. Kulûb-ı nâsa mâlik olacak, ukûlün dizginlerini tutacak bir kuvve-i kudsiyye, bir hâssa-i iknâiyye ile kendilerini tenvîr ve âyât-ı bâhire ile te'yîd eyledi. Buna karşı hodperest, mütekebbir olanlar bâlâ-yı gurûrundan dereke-i acze düştü. Kendi hayâlâtına kapılarak hiçbir yola gelmeyecek sûrette bir vaz'-ı bî-karâr peydâ edenler de gerden-i istikbârını indirmeye mecbûr oldu. Muhâkeme-i hakikate müstaid olan akıl sâhibi, nûr-ı irşâdın kerîh gördüğü şeyleri def' ile tarîk-ı rüşde rücû' etti. Emr-i İlâhînin tazammun ettiği te'dîbât-ı ma'neviyye ile bir tarrâka-i îkâza uğrayan kalbler, bir hâl-i dehşetnâke hedef olan hisler istikâmet-i lâzımelerini ihrâz eyledi. Ve envâr-ı müstevliyyeden câhillerin gözleri zulmet ve dalâl mahbesinden kurtularak münşerih ve müftehir oldu. Ukûl iz'ânı dâire-i ittisâi dâhilinde olmadığını zu'm ettiği maârif ve hakâyık ihâta eyledi. Mâlik, memlûk, zengin, fakir, âkıl, câhil, mefzûl ve fâzıl olanlar bilâ-istisnâ o nûr-ı rüşd ü hidâyetin câzib ve dâî olduğu tarîka temâyül gösterdi. Sanki bunların fikir ve nazar-ı ihtiyârleri ızırâra müşâbih bir alâka ile mülhem olarak dâire-i akl ü iz'ânları bir mec-râ-yı hakikate tahavvül etti.

Emr-i maâş ve maâdlarına sâlih olacak hâller, zât-ı Bârî'nin şuûnundan ve sıfât-ı kemâlinden murâd olunan dekâyık, lutf-ı İlâhî ile kendilerine ta'lîm ve ifhâm olundu. İşte insanları böyle zulûmât-ı cehl ü vahşetten kurtarıp her iki cihânda mes'ûd edecek sûrette nâil-i feyz u felâh eyleyen vesâit-ı celîle enbiyâ-yı mürselîn-i kirâm hazerâtıdır. Şu hâle göre bi'set-i enbiyâ, vücûd-ı İnsanın mütehat-timâtından ve emr-i bekâsınca ehem olan ihtiyâcâtından- dır. Zîrâ bir vücûdda akıl ne menzilede ise bir peygamber de bir ümmete o mertebe nâfi' rehberdir. Bu bir ni'met-i uzmâdır ki: Allah'ın emirlerini tebliğ ile ikmâl-i vazîfe eden rusûl-i kirâmdan sonra kavimlerin Allah'a karşı mükellef oldukları vezâife derece-i i'tinâ ve istiğnâlarına hüccet-i ilzâm olmak için kibel-i Hak'tan râyegân buyurulmuştur.

İnşâallâh rusûl-i kirâmın vazîfelerinden fasl-ı mahsû- sunda tafsîlen bahsolunacaktır.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abduh**

MÜSLÜMANLIĞA VE MÜSLÜMANLARA KİMLER YÂR OLACAK?

Geçenlerde matbaamıza uğrayan bir zât Beyoğlu'n- da müslümanlara tevzî' edilen bir takım Türkçe risâle- leri verdi. Aldık, okuduk ve maksadı anladık. Risâlelerin mevzûu Mesîh'in yakında semâdan nâzil olacağını ihtâr ve gâyesi bu kudümü ihtâr ile herkesi tahvîf etmektir.

Bu risâlelerden başka Beyoğlu'nda ()¹ bir takım hânelerde yine bu misyoner cemâati tarafından Türkçe mev'izalar îrâd olunuyor ve risâleleri dağıtanların bir vazîfesi de halkı oraya da'vettir.

()² risâle ile, mev'iza ile halkımızı istedikleri tarafa çevirmeye uğraşıyorlar. Bir taraftan terbiye-i dîniyyeden mahrûm çocuklarımızı ()³ Müslüman- lık'tan tenfir ve teb'îd ediyorlar. ()⁴ risâle- ler tevzîiyle, mev'izalar îrâdiyla çalışıyorlar. Bu mesâînin bütün bütün mahkûm-ı akâmet olduğunu iddiâ etmek doğru değildir.

()⁵ âilelerinin ocağında garb-perestlikten baş- ka bir şey telakkî etmeyen evlâdlarımızı Müslümanlık'tan soğuttukları gibi mensûb oldukları memleket hesabına memleketimizde bir mıntika-i nüfûz teessüsüne hizmet etmektedirler. Bir zamanlar ()⁶ İslâm diyârında o kadar te'sîrleri yoktu. Âlem-i İslâm'ın her tarafında yine öyledir. Meselâ Mısır'da, Hindistân'da ()

()⁷ istihfâf ve hakâretten başka bir şeye tesâdüf etmezler. Fakat burada şimdi öyle değil, terbiye-i İslâ- miyyenin gittikçe gevşemesinden bu cemâat çok mühim istifâdeler te'mîn ediyor. Bizim anâsır-ı izmihlâlimiz onlar için birer unsur-ı muvaffakiyyet teşkîl ediyor. Binâena- leyh bu misyoner cemâatlerinin mesâîsini istihfâf etmek zamanı geçmiştir. Nasıl istihfâf olunur ki memleketimizin birkaç zekâ-yı güzîdesini bile kendilerine mâl etmiş bulu- nuyorlar.⁸

zâten medeniyet, târîh ve bütün mukad- desâtın kıymeti "îmân" ile duyulur ve bunlar îmân ile yaşar. İmândan mahrûm olanlar için İslâm, mâzî-i İslâm, hayât-ı İslâm, Hilâfet-i İslâm, medeniyet-i İslâm, âtî-i İs- lâm, âlem-i İslâm hepsi hepsi hiçtir. Binâenaleyh bun- lara zerre kadar hürmet etmeyecekleri, bunlardan zerre kadar müteheyyic olmayacakları pek tabîîdir. Hissiyât-ı İslâmiyyeden tamâmıyla mahrûm olan bir cemâat-i hâ- sire elbet hayatı, saâdeti ancak garblılaşmakta bulabilir. Esâsen vicdânı, hüviyeti tebdîl-i tâbiyyet etmiş, değiş-

¹ Buradan iki üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan dokuz on kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Buradan altı kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁴ Buradan dokuz on kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁵ Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁶ Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁷ Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

⁸ Buradan altı yedi satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

miş, bizden ayrılmış bulunuyor. Bunlardan memleketin hayatına, mukadderâtına [166] samîmî bir alâkadârlık beklemek zâiddir. Onları memlekete rabt edecek hiçbir alâka yok. Alâkadâr görünmek başka, hakikaten alâkadâr olmak o da başkadır. Dînine, medeniyetine, târihine, vatanına ve bütün mukaddesâtına kanla, canla merbût bir müslüman olmak bu ancak îmân ile müyesser olur ve îmândan mahrûm olanlar îmânları gevşek olanlar bu râbitayı iddiâ ederlerse hem kendilerine hem bu mukaddesâta hıyânet etmiş olurlar.

Görülüyor ki memleketimizde münteşir “dâü'l-efrenc” bir türlü değil, iki türüdür. Birisi mevcûdiyetimizi, diğeri de ma'neviyetimizi tahrîb ediyor. Mevcûdiyetimizi tahrîb eden emrâz-ı efrenciyyeden kurtulmak için mühim bir teşkilâta muhtâc olduğumuz gibi ikincisinden de kurtulmak için yine bütün memleketi tarayan bir teşkilâta muhtâcız. Ancak bu teşkilâtın tehyie edeceği muntazam ve faâl mücâdele sâyesinde memleketi kurtarmak mümkündür. Birinci teşkilât sıhhiyeye âiddir. Sıhhiyeye ehliyet ve hamiyetleri müsellemler olan zevâtın ta'yîniyle memlekette ciddî bir teşkilât-ı sıhhiyeye yapmak mümkündür. Bu nüshamızda Doktor Milaslı İsmail Hakkı Beyefendi kardeşimiz sıhhiye teşkilâtının nasıl yapılacağı hakkında otuz senedir memleketin umûr-ı sıhhiyesiyle, bütün hastalıklarıyla mücâdele eden bir tabîb-i müslim ve salâhiyetdâr sıfatıyla yazdığı bir makâleyi neşrediyoruz.

Ma'neviyetimizi tahrîb eden “dâü'l-efrenc” ile uğraşacak en salâhiyetdâr makâm da Meşihat-i İslâmiyye'dir. Makâm-ı Meşihat neşriyât ve mevâiz ile halkı irşâd etmek için “Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye”yi te'sîs etmiş idi. Nizâmnâmesine nazaran Dârü'l-hikme “Hakâik-ı dîniyye ve maâlî-i İslâmiyyeyi neşr u ta'mîm ile mükelleftir.” Dârü'l-hikme'nin vezâif-i ilmiyyesi “Vahdet-i İslâmiyye'nin ilmen te'yîdi için istihzârât-i ilmiyyede bulunmaktır ki başlıca üç mevzûa tealluk eder. Birincisi hakâik ve mebdâdî-i İslâmiyye, ikincisi ahkâm ve havâic-i İslâmiyye, üçüncüsü fazâil ve gâiyât-ı İslâmiyyedir. Bunlardan bütün teferruâtıyla birincisi kelâm, ikincisi fıkıh, üçüncüsü ahlâk encümenlerine âiddir.”

Dârü'l-hikme'nin vezâif-i amelîyyesi “Müslümanların terbiye-i dîniyyesine ve mezâyâ-yı fâzıla-i İslâmiyyenin inkişâfına çalışmaktır. Bu maksadı devâir-i müteallikası ve taşra müftî ve müderrisleri ile münâsebâtta bulunmak, eimme ve hutabâ ve vâizinin tenvîrlere dâir mukarrerât ittihâz etmek, âsâr ve müellefât-ı nâfia neşrettirmek sûretleriyle ifâ eder.”

Dârü'l-hikme'nin “te'lîf ve neşrine gayret ve delâlet edeceği âsârın başlıca envâi da:

1- Ahlâk-ı fâzıla-i İslâmiyyeyi ta'mîm ve vicdân-ı ümmeti tasfiye ve tezyîn edebilecek sûrette ale'd-derecât

kırâat erbâbı için mevâiz-ı âyât ve sünneti, hikem ve emsâli, nâfi' ve ibret-âver vakâyi'-i târihiyyeyi, hutab ve eş'âr-ı cemîleyi muhtevî resâil.

2- Binâ-i İslâm'ı ahkâm ve vezâif-i umûmiyyeyi fevâid-i maddiyye ve ma'neviyyeleriyle halka sevdirecek ve kolayca belletecek ilmihâller.

3- Mekâtibde tedrîs olunacak ulûm-ı dîniyye kitapları.

4- Medâris için ulûm-ı İslâmiyyeye dâir kitaplar.

5- Şuûnât ve havâic-i İslâmiyyeyi gösterecek ihsâyât.

6- Târih ve coğrafya-yı İslâm.

7- Hakâik-ı İslâmiyyenin mesâlik-i felsefiyye, edyân-ı sâire arasında kıymet-i ilmiyyesini gösterecek mübâhesât ile vahdet-i kelimeyi müeyyid kütüb-i hikemiyye ve kelâmiyye.

8- Ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiyyenin usûl ve fûrûuna, mesâlik-i fıkhiyyenin tenkihât ve tahrîcât, bunların ulûm-ı hukûkiyye ve felsefe-i ictimâ'îyye ile münâsebât ve mukâyesâtına, ictimâiyât-ı İslâm'ın teşrîhât-ı hukûkiyye ve kemâlât-ı medenîyyesine, târih ve esbâb-ı terakkî ve tedennîsine dâir kitaplar.

9- Terbiye ve tergîbât-ı dîniyyeye dâir neşriyât.

10- İlmî müdâfaât.”

Ma'neviyetimizi ve idrâkimizi tahrîb eden âfât ile mücâdele için bundan daha mükemmel bir program olmaz. Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin nizâmnâmesi ümmet-i İslâmiyyenin bütün ihtiyâcâtını istîâb etmiştir. Her sınıf halka hakâik-ı İslâmiyyeyi öğretecek, sevdirecek, muhîtimizi telvîs eden ahlâksızlıklarla mücâdele edecek, memleketi tathîr ve ahlâk-ı İslâmiyye ile tezyîn edecek, el-hâsıl memleketin ve milletin selâmeti nâmına en büyük, en meşakkatli fakat en şanlı hizmeti ifâ edecek. Demek ki ma'neviyetimizi ve idrâkimizi tahrîb eden dâü'l-efrence karşı çalışacak, mücâdele edecek müessesemiz de vardır.

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye 21 Cemâziyelevvel 1336 târihiyle teşekkül etmiş olmakla bir buçuk seneden beri çalışmaktadır. Bu kadar bir zamanın semerât-ı mesâisi neden ibârettir? Bu müddet zarfında Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye taşrada encümenler te'sîs etti. Bir de *Ceride-i İlmiyye* ile neşriyâtta bulundu. Taşrada encümenler te'sîsi pek mühim bir şeydir. Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye bu encümenlerin te'sîsine muvaffak olduysa cidden çalışmış demektir. *Ceride-i İlmiyye*'de intişâr eden makâlâtta gelince bu makâlâtın faydası inkâr olunmamakla beraber *Ceride-i İlmiyye*'yi kâfi ve vâfi bir vâsıta-i neşriyye olarak kabûl etmek imkânsızdır. Bu kadar mahdûd bir vâsıttan millet-i İslâmiyyenin hiçbir sınıfı ciddî bir istifâdeye destres olamaz. *Ceride-i İlmiyye* hiçbir ihtiyâca vefâ etmiyor. Bilakis hissedilen ihtiyâcı arttırıyor. Bir de *Ceride-i İlmiyye*'nin neşriyâtı nizâmnâmenin ta'yîn ettiği mevâdda muntabık değildir. *Ceride-i İlmiyye* ne avâm ve havâssın ihtiyâcını ne de zamanın metâlibini düşün-

müyor. Bilakis gelişigüzel intihâb edilen ve tahrîrinde bir gâye gözetilmeyen bir takım yazıları muhtevîdir. Bu yazıların içinde pek mühim, pek kıymetdâr [167] olanları da vardır. Fakat bunlar pek az. *Cerîde-i İlmiyye* Dârü'l-hikme'nin meşher-i fa'âliyyeti olmaktan pek uzaktır. *Cerîde-i İlmiyye*'nin her ay ortaya çıkardığı dört beş makâle bütün Dârü'l-hikme'nin mecmû' neşriyâtıdır. Bu kadarlık neşriyâtın ne ahlâk-ı umûmiyyeyi tathîre ne de efkâr-ı umûmiyyeyi tenvîre te'sîri olmaz.

Bundan anlaşılıyor ki Dârü'l-hikme'nin a'zâları aralarında memleketimizin en muhterem ulemâ ve mütefekkirîni bulunmakla beraber hey'et-i umûmiyyeleri i'tibârıyla deruhde ettikleri vazîfeyi nizâm-nâmelerine tevfikân ifâ etmekte müşkilât çekiyorlar. Bunun en esâslı sebebi ulemâyı kirâmımızın şimdiye kadar halka yakından temâs ederek ve halkın ihtiyâcâtını anlayarak ona göre vazîfelerini ifâ etmek husûsuna alışmış bulunmamalarıdır. Gerek tedrîs gerek vaaz ve irşâd makâmında bulunan ulemâ asrın ihtiyâcât-ı hayâtîyesini hiç de nazar-ı i'tibâra almadan okuduklarını aynen okutmakla iktifâ ediyorlar ki müslümanların saltanat-ı ilmiyyesini sukûta uğratan işte bu hâldir.

Müslümanlar ilmi olduğu gibi anlamaya başladıkları zamandan beri saltanat-ı ilmiyyeleri ufûle başladı. Çünkü artık ulemânın vazîfesi kitapları ihtisâr veya şerh etmek, âsâr-ı eslâfa hâşiyeler ve hâmişler ilâve etmek, metinleri telhîs etmekten ibâret oldu. Bunun netîcesi olarak akıllar ma'nâ-yı istiklâlî zâyî etti. "İlim" gittikçe kuvvet-i hayâtîyesini gâib etti ve müslümanlar daha hâlâ saltanat-ı ilmiyyelerini ihyâya başlamamış bulunuyorlar. Ulemâları bu halde kaldıkça daha uzun bir zaman zalâm içinde kalacaktır. Müslümanların zalâm içinde geçen devirlerinin fecâatini garbın ziyâ-yı ilmiyle görenler selâmeti garblılaştırmakta buldular. Bu zalâmı ancak garbın envâr-ı irfânıyla tenvîr etmenin kâbil olduğuna kanâat getirdiler ve binâenaleyh ulûm-ı İslâmiyyeyi sâha-i hayâtından tard etmek, ulemâ-yı İslâmiyyeye ancak uhreviyât ile uğraşmaya meydan bırakmak istediler. Buna karşı ulemâ-yı İslâm ciddî bir harekette bulunamadılar. İslâm'ın serâpâ hayat olduğunu, ulûm-ı İslâmiyyenin menâfi'-i hayâtîyesini fiilen isbât edemediler. Ancak halkın hissiyâtına, halkın dîn-i İslâm'a olan î mân ve sadâkatine güvenilek yine zalâm içinde kaldılar. Halbuki diğer taraftan garb-perestler, yeniden yapmak emeliyle mevcûdu imhâya koyulmuşlardı. Muttasıl yıkıyor fakat bir şey de yapamıyorlardı. Bundan dolayıdır ki bugün memleket fevzâ içindedir. Yıkılan yıkıldı, kalan da meyyâl-i inhidâm bulunuyor. Yıkılanı yapmak, yıkılmaya yüz tutanı sağlamlaştırmak yine bize kaldı.

İşte bundan dolayıdır ki biz Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin deruhde ettiği işi pek büyük görüyoruz. Dâ-

rü'l-hikme'nin deruhde ettiği vazîfe, memleketi inhitâta düşüren, inkırâza sürükleyen, ilel ü emrâzı lâıkiyla teşhîs etmek ve bunlarla mücâdele etmektir ki şimdiye kadar hey'et-i hâzıra bu derdlere çâre-sâz olacak derecede ibzâl-i gayret edemedi. Memleket Dârü'l-hikme'nin hidemâtına muhtâcdır. Hem de pek muhtâc. Yukarıda beyân ettiğimiz vechile memleketin en büyük ihtiyâcı budur ve bu ihtiyâcı tatmîn etmek Dârü'l-hikme'nin nizâm-nâmesine göre tevfik-ı hareket etmesine vâbeste-dır. Bilhassa bugünler, bugünlerin ihzâr ettiği fırsat kat'iyen kaçırılmamalıdır. Memleket en buhranlı, en tehlikeli dakikalarını geçiriyorken ulemâ ve mütefekkirîninden a'zamî istifâdeler te'mîn etmek, onların irşâdıyla, onların delâletiyle yürümek ister. Her memlekette olduğu gibi bizim memleketimizde de halk hastalığını, ihtiyâcını, devâsını anlayan, duyan, bilen ulemâ ve mütefekkirlerinin himmetini, faâliyetini bekliyor. Ulemâ ve mütefekkirlerimiz ise meydân-ı himmet ve faâliyyeti boş bırakıyorlar.

Halbuki diğer taraftan Müslümanlıkla alâkadâr olmayan bir sürü adamlar,¹

buna karşı ulemâ ve mütefekkirîni-miz ağızlarını açmadıktan mâadâ gözlerini de yumuyorlar. Bunu ne ile îzâh edeceğimizi biz de bilmiyoruz. Ulemâ ve mütefekkirînimizin hissiyâtını cerh etmek hâtırımızdan bile geçmez. Fakat onlar bu zamanı böyle ihmâl ve lâkaydî ile geçirdikten, bu zamân-ı musîbette zerre kadar bir teşebbüs ve faâliyetle bulunmadıktan sonra artık ne lüzûmları kalacağını anlamıyoruz. Millete karşı vazîfesiz olanlara millet de bir vazîfe ile mükellef değildir. Ulemâsının faâliyetinden mahrûm olan bir memleketin dalâlette kalması lâbüddür. Memleketi dalâletten kurtaracak, doğru yola götürecektir ve kurtaracak ulemâ ve mütefekkirleridir. Ulemâımız bu pek açık, pek basît hakâiki teemmül etmezlerse zavallı memlekete yazık. Bunun sonu pek vahîmdir.

Her halde biz bu mütâlaâtımızın kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacağından emîniz. Ulemâımızdan ve bilhassa ulemâımızın büyüklerini cem' etmesi lâzım gelen Dârü'l-hikme'nin ciddî ve mütemâdî faâliyetini görmek bizim ahass-ı temenniyâtımızdır.

A[ayın]. R.

MİLLETİMİZ İÇİN EN MÜDHIŞ TEHLİKE SIHHATSİZLİKTİR.

TEŞKÎLÂT-I SIHHİYYEMİZ NASIL OLMALI?

Bir milletin kuvvet ve şevketi tabîi onu teşkîl eden efrâdın kuvvetlerinden tahassül eder. Kuvvetler cisim,

¹ Buradan iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

akıl ve ahlâk kuvvetleri olmak üzere üç esâstan hâsıl olur. Bu üç esâstan her hangisi eksik olursa diğerleri üzerine de te'sîr ederek hepsinin bozulmasına sebep olur. Binâenaleyh bu üç nevi' kuvvet esâslarının her birisinin ayrı ayrı kuvvetlenmeleri esbâbına tevessül ve bu bâbda muktezî tedbîrlerin ilim dâiresinde tatbîkına himmet olunmak elzemdir.

Şimdi biz ötekilerinin de husûlüne intizâren doğrudan doğruya muhtâc olduğumuz teşkilât-ı sıhhiyyeyi arz u izâh edeceğiz.

[168] Teşkilât-ı sıhhiyye esâs i'tibâriyle dört maksad ile yapılır:

Birincisi – Herkese, kendi sıhhatini muhâfaza etmeyi öğretmek;

İkincisi – Sıhhat üzerine fenâ te'sîri olan esbâbı izâle ile iyi te'sîr edecek âmilleri hâsıl etmek;

Üçüncüsü – Hastaları tedâvî etmek;

Dördüncüsü – Adliye işlerine tealluk eden umûr-ı tıbbiyyeyi halletmektir.

1 – Herkesin kendi sıhhatini hüsn-i muhâfaza edebilmesi, en ziyâde vâlide ve pederlerin hıfz-ı sıhhat kitaplarını okuyabilmesi ve âilede, mektepte gördükleri tedâbîr-i sıhhiyyeyi anlamış ve tatbîklerine alışmış olmaları sâyesinde öğretilir ve bu bâbda memlekette bulunan resmî ve gayr-i resmî etibbânın telkînâtının ehemmiyeti büyüktür.

Binâenaleyh tabîbler ellerinden gelen her vâsıta ile halkımıza hıfz-ı sıhhat mesâilini anlatmaya cehd ü gayret etmelidirler. Her türlü mekteplerde programlara amelî hıfz-ı sıhhat tedrîsâtı idhâli de en mühim bir iş olup Maârif Nezâreti'ne âiddir. Bunlardan başka Müdâfaa-i Millîye ve emsâli cem'iyetleri ve teşkilât-ı ilmiyye ve nushîyyeyi bu bâbda müessir hizmetler ifâsına müsâid bir hâle getirmek de mümkün olabilir.

2 – Sıhhat-i umûmiyye üzerine fenâ te'sîr eden esbâbı izâle ile iyi te'sîr eden âmillerin husûle getirilmesi işi başlıca şehir ve köy hıfzıssıhhalılarına âiddir. Bu bâbda icâb eden tafsîlâtı bilmek etibbânın işi olup suların, her türlü husûsî, umûmî meskenlerin, fabrikaların, dâru's-sinâaların, erzâkın, levâzımın ve ilh..... husûsların icâb ettirdiği hıfz-ı sıhhat mesâilini muhtevîdir. Bunların hepsi bilhasa Şehremâneti'ne ve belediyelere âiddir. Avrupa'da nüfusları otuz bine bâliğ olan şehirlerde bir de “Evlerin Sıhhi Sicilleri İdâresi” vardır ki bu müesseseler alelumûm hânelerin hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından hâllerini kayd ü zabt ve izâle-i mazarratlarını te'mîn ederler; meselâ bir ev almak veya tutmak isteyen bir insan onlara mürâacaatla evin hangi târîhte ve nasıl yapıldığı ve şimdiye kadar içinde ne gibi hastalıklar olduğu ve bunlar evin sıhhi kusûrlarından neş'et etmiş ise o kusûrların neler idiği ve

hâlihâzırda onların ne dereceye kadar ref' edilmiş ve daha neler yapılmak lâzım bulunduğu ve ilh. ma'lûmât-ı mükemmeleyi alabilir. İşte biz de büyük şehirlerimizde bu “Evlerin Sıhhi Sicilli İdârelerini” te'sise başlamalıyız. (Ben bu husûs hakkında dokuz sene evvel de bir gazete ile nazar-ı dikkati celb etmiş idim.) Daha küçük kasabalarla köylerde bu vazîfeyi belediyeler ve şimdi lüzûm-ı ta'yinlerini arz edeceğimiz hıfz-ı sıhhat tabîbleri te'mîne çalışacaklardır.

3 – Hasta tedâvîleri için ihtiyâca kâfi hastahâneler te'sis edilmelidir. Temennî edilir ki beş yüz nüfûs için bir yatak olsun isâbet edecek nisbetinde hastahânelerimiz bulunmalıdır. Bunun için şimdilik her livâda muntazam bir hastahâne bulundurmak âcil bir ihtiyâcdır. Kazâlarda tedâbîr-i âcilenin yapılabileceği lâ-ekal on, on beş yataklı yerler mutlakâ bulunmalıdır. Sonra bir de dispanserler vardır ki bu dispanserlerde hem ayak hastalarına reçeteler verilir hem sıhhi vesâyâda bulunulur. Bunlardan her memlekette kâfi mikdar bulunması şarttır. Avrupa'da olduğu gibi ayrıca verem hakkında vesâyâ ve bazı gıdalar vermek verem olmalarından korkulanlarla daha verem başlangıcında bulunanların tâ hânelerine kadar vesâyâyı sıhhiyye öğretecek insanlar göndermek teşkilâtı hakkında henüz bizde maalesef ma'lûmât-ı lâzıme hâsıl olmamıştır. Bir taraftan onlara da başlanılması temennî olunur.

4 – Adliye Tabâbeti memleketimizde hâlâ ayrılmamıştır. Diğer maddeleri tatbîk edecek kâfi mikdar etibbâ yetiştirilinceye kadar Adliye umûrunun yalnız büyük ve mühim yerlerde mütehassıslarına tevdi, küçük yerlerde ise sâir etibbâ ma'rifetleriyle idâresi zarûreti vardır. Maamâfih elden geldiği kadar tıbb-ı kânûnîde ma'lûmât-ı kâfiyyesi olan etibbâ yetiştirilmesine çalışmak lüzûmu derkâdır.

Şimdi bizim en ziyâde ehemmiyet verip ısrâr edeceğimiz cihet ikinci madde ile üçüncü maddedir. Yani sıhhat üzerine fenâ te'sîr eden ahvâlin izâlesiyle iyi te'sîr eden âmillerin te'mîni ve hastalıkların ve bâhusus en ziyâde ırkı ifnâ edenlerin tedâvîsi ve ref' u izâleleri tedbîrlarına âid olan teşkilâttır.

Bu ümniyelerin matlûb vech ile husûlleri için bir kere memleketin veya köyün sıhhi hâlleriyle herkesin sıhhi hâlinin bilinmesi lâzım olduğundan her memleketin, her köyün ve herkesin sıhhi hâllerini kâfi mertebe sebt-i defter etmek icâb eder. Tabîidir ki bunda nazar-ı i'tibâ alınacak cihetler büyük çizgilerdir, tafsîlât değildir. Muhakkak olan şudur ki milletimizin sıhhatini, hayâtını, istikbâlini muhâfaza ancak esâslı bir teşkilât yapıp hüsn-i tatbîkine muvaffak olabilmekle mümkün olacaktır. Başka çâre yoktur. Bu bâbda tasavvur ettiğim teşkilât da şudur:

1 – Büyük, küçük şehir ve kasabalarda ve bütün köy-

lerde umûm ahâliyi aşağı yukarı on bin nüfûs üzerine ayrılmış mıntikalara taksîm edip her mıntıkaya bir hıfz-ı sıhhat tabîbi ta'yîn etmelidir.

Dîvân denilen köylerle pek dağınık yerler için bu on bin nüfûs çok gelebilirse de böyle yerler nisbetle az olduğu gibi şimdiki teşkilâta nisbetle elbette pek ziyâde kolaylık olacaktır.

2. – Kasaba ve şehirlerde ve aded-i nüfûsu iki bini bulan köylerde her iki bin nüfûs için; daha küçük ve biri birine yakın köylerde bin ilâ bin beş yüz nüfûs için, pek küçük köylerde de [169] aralarındaki uzaklıkları nazar-ı i'tibâra alınarak beş yüz ilâ bin nüfûs için bir sıhhiye me'mûru veya çavuşu istihdâm etmek.

Acaba bu kadar tabîb ve sıhhiye me'mûr veya çavuşları bulabilecek miyiz?

Kayd-ı resmî ile ma'lûmdur ki sırf mülkî tabîblerle ci-het-i askeriyyenin ihtiyâcından fazla kalacak etibbânın adedi ihtiyâcımıza hemen hemen kâfi gibidir ve bunların kısm-ı a'zamının bu işte istihdâma hâhişli oldukları şübhesizdir ve sinleri pek genç olanlar evvelce olduğu vech ile beş sene hizmet-i mecbûriyyeye tâbi tutulabilirler. Mâdem ki memleketin ihtiyâcı vardır, vatanın genç evlâdı böyle bir hizmetten neden kaçınırlar? Bu hizmet hizmet-i askeriyyeden daha az faydalı mıdır? Bir de âcilen kâfi mikdar tabîb bulamasak bile birkaç sene zarfında eksiklerin tamâmlanacağı şübhesizdir. Şimdi bir taraftan işe başlamak lâzımdır ve gâyet isti'câle ihtiyâc vardır. Maamâfih ihtiyâcımızdan fazla tabîbin bugün mevcûd olduğu şübhesizdir. Biz bunu kayd-ı resmîye müstenid olarak biliyoruz.

Sıhhiye me'mûr ve çavuşlarına gelince: Bunlar bir kısmı mektepten çıkmış veya o derece imtihan vererek isbât-ı liyâkat etmiş cerrâh veya eczâcılardan ve diğer bu işlere çalışmış kimselerden olur; bir kısmı da mahallerince hastahânelerde yetiştirilir ve kadınlardan da ehliyetleri tahakkuk edenler bu işte istihdâm olunabilirler. Çünkü arz edileceği vech ile vazifeleri gâyet basît olacaktır. Bâhusûs köylerinde veya civârlarında çalışacaklarından askerden çıkmış ve hastahânelerde kullanılmış, bu işe yarar insanlar hayli bulunabilir. Karşılığa gelince: Ma'lûmdur ki bir milletin işlerini görmek için lâzım olan para hâricden gelmez, yine o milletten çıkar ve paranın en hayırlısı elbette sıhhatin muhâfazası için sarf edilenidir. Binâenaleyh bu da yine milletten alınacak, ancak meselâ birçok eşyâ ve hattâ eczâ mukâbilinde seve seve verilen paralar gibi hârice gitmeyecek, sıhhatimize ettikleri hizmet mukâbili olarak yine kendi adamlarımıza verilecek, memlekette kalacaktır. Hem çok bir şey tutmuyor. Nüfûs başına ayda bir kuruş alınsa kifâyet ediyor. Çünkü on bin kişi için bir tabîbe vasatî olarak iki bin beş yüz ve meselâ on sıhhiye me'mûruna altışar yüz kuruştan altı bin

kuruş verilse şehri sekiz bin beş yüz kuruş tutar. Halbuki biz on bin kişiden on bin kuruş alacağımızdan bir hayli mikdar da para artar. Bununla da mevcûd müfettişlerin adedi artırılır ve sıhhî müesseselere muâvenet edilir. Bu husûsta zengin, fakir ayırmaya hâcet yoktur; zîrâ hem ayda bir kuruş veremeyecek fakir yoktur, hem de bundan en ziyâde istifâde edecek fakirlerdir. Çünkü zengin muhtâc olduğu vakit tabîb celb edebilir. Fakir edemez. Bu teşkilâtın sonra ise ayda kırk para vermek sâyesinde dâimâ yanında doktor ve sıhhiye me'mûru bulacaktır. Diğer taraftan aranırsa bizde herkes ve hattâ en fakir olan dahi sıhhati için yalancı kır hekimlerine, hocalara ve sâireye her halde ayda kırk paradan pek fazla para verir ve ekseriyâ sıhhatini düzeltecek yerde bozdurur. Binâenaleyh bu teşkilât köylüden şimdi çıkmakta olan paradan daha az para çıkmasını müstelzim olacaktır.

Bu paraların sûret-i tarh ve tahsili hakkında icâb eden kânûnun istihşâline tabîi mercii himmet buyurur.

Hıfz-ı Sıhhat Tabîblerinin Vazifeleri

1- Hıfz-ı sıhhat tabîbi hepsinden evvel me'mûr olduğu mıntikanın her mahalle veya köyünün yüksek veya alçak arâzî üzerine mi kurulmuş, hangi cihete mütevec-cih, hangi rûzgârlara ma'rûz olduğunu, topraklarının tabiatini; tahte'l-arz su tabakasının kaç metrede bulunduğunu; sıtmalık olup olmadığını ve sıtmasının neden neş'et ettiğini ve içecek suyu nereden aldıklarını ve suyun mümkün mertebe hâlini ilk defa defter-i mahsûsuna hülâsaten kaydedecektir. Bunun için kendisine bir defter kifâyet eder. Çünkü yazacağı tafsîlât değildir.

2- Hıfz-ı sıhhat tabîbi, mıntıkası dâhilinde bulunan mahalle veya köylerin her birinde bulunan evleri o mahalle veya köyün sıhhiye me'mûr veya çavuşu beraberinde olduğu halde birer birer birer dolaşır ve her eve bir numara kor. Alt veya üst kat mıdır ve hangi katta yatılıyor; zemîni rutûbetli midir, ahırları, abdesthâneleri (var ise) nasıl ve nerededir? Kaç odası vardır, hangi cihete mütevec-cih, her odada kaç kişi yatıyor? Güneş alması nasıldır, pencereleri kâfi midir, değil ise ilâvesi ve diğer sıhhate münâfi hâllerinin islâhı çâreleri nedir; hep sıhhiye me'mûr veya çavuşunun tutacağı deftere her ev için iki sahife tahsîs edilerek ilk sahifesine muhtasaran kaydedilir; yine o sahifelerin mütebâkî kısımlarına da evde mevcûd nüfûsun her biri için bir mikdar yer tahsîs edilerek ismi, târîh-i vilâdeti, kaç defa ve hangi târîhlerde çiçek aşısı yapıldığı, sıtma, frengi görüp görmediği ve daha başka ne gibi hastalıklar gördüğü ve kadınlar çocuk düşürdüyse kaç defa düşürdüğü ve şimdiye kadar kaç çocukları olduğu, kaç tanesi ve ne gibi hastalıklarla vefât ettikleri bit-tahkik yazılır. Bu husûsların tahkikine bazı yerlerde mâni'ler zuhûru vârid-i hâtır olabilir. Bu-

nun için de ebelerden, imâm ve muhtârlardan ve daha başkalarından hakikî haberler alınması mümkündür. Me'mûrda vazîfe aşkı olursa bunlar kolay şeylerdir. İş tabîblerle sıhhiye me'mûrlarının dirâyet ve ihtimâmlarına tâbî'dir. Zâten köylerde nüfusun kâffesi imâm veya muhtârın nezdinde mahfûz olan defterde yazılıdır. Bunun şehirlere de tatbîkı yani yalnız Nüfus idârelerinde mukayyed olmakla [170] imâm ve muhtârların inzimâm-ı muâvenetleriyle sıhhiye me'mûrlarınca da mukayyed olması pek faydalı olacaktır.

Her ismin karşısında yazılacak mülâhaza-i sıhhiyyeye gelince; onu da tabîb yazacaktır ki ketmi icâb eden hastalık olursa sır olarak kalmasına, kendisinden başkasının muttali' olmamasına kemâl-i dikkatle i'tinâ edebilir ve şâyed büyük şehirlerde kendi husûsî tabîpleri olduğunu beyân eden zengin âileler bulunursa o sûretle de mak-sad-ı sıhhî hâsıl olur.

3- Hıfz-ı sıhhat tabîbi mıntıkası dâhilindeki mahalle ve köylerin muhtasar tıbbî topografyasını mübeyyin tutacağı birinci maddede mezkûr defterden başka birisi maiyyeti sıhhiye me'mûr veya çavuşlarından aldığı raporların hülâsasını; diğeri de kendisinin mâ-fevkî olan sıhhiye müdürine veya mahalli hükûmetine yazacağı raporları kayda mahsûs iki defter daha tutacaktır ve mümkün mertebe yazı işlerini muhtasar-müfid sûrette tutarak vak-tini en ziyâde bil-fiil sıhhat-i umûmiyyenin muhâfazasına âid icrâât ve irâe-i tarîklerle geçirecektir.

4- Hıfz-ı sıhhat tabîbi her gün mıntıkası dâhilinde minvâl-i meşrûh üzere mahalle ve köyleri, bütün hâneleri sıra ile görüp her hâne ve içindeki insanları muâyene edecek ve icâb eden ıslâhât ve tedbîrleri tesbît ve defterin baş tarafına yazdıktan sonra hâne halkından tedâvî veya tedbîr-i husûsiye muhtâc olanların ta'kîb edecekleri yolları söyleyecek ve bilhassa o mahallin sıhhiye me'mûr veya çavuşuna öğretecektir. Hele küçük çocuklarda vukû' bulan vefeyâtın en ziyâde bâisi olan bağırsak ve göğüs hastalıklarının çocuğa vaktinden evvel hazmı güç gıdalar vermekten, meme vermesinin şartlarını bil-memekten ve daha başka hıfz-ı sıhhat kusûrlarından ileri geldiğini anlatmak için pek ehemmiyetle çalışacaktır ve köyde hükûmetin delâletiyle yaptırılacak sular, lağımlar, mesâkinin ıslâhı gibi büyük ıslâhât için de mıntıkasında en büyük mülkiye me'mûruna takrîr verecek ve keyfiyeti sıhhiye müdürine bildirecektir. Fakat aynı zamanda teşvîkât-ı lâzımede bulunarak köylünün kendisine yaptırmak için ayrıca himmet edecektir.

5- Hıfz-ı sıhhat tabîblerinin ancak kendi mıntıkası dâhilinde ve mümkün mertebe tâm vasatta bir merkezi olacağı gibi kendisi ekseriyâ seyyâr olacağından mutlakâ mıntıkası ahâlisinin her hafta gittikleri pazar kurulan

merkezlerde hâzır bulunarak maiyyeti sıhhiye me'mûr veya çavuşlarıyla mutlakâ temâs edip ahvâl ve icrâât-ı sıhhiyye hakkında ma'lûmât alacak ve onların tutacağı defterin bir sahifesine o günkü târîh ile imzâsını yazacaktır. Bundan başka mıntıkası dâhilindeki köylerin hepsine taleb vukû' bulmadığı halde dahi iki ayda bir kere olsun gidip teftîşât ve icrââtta bulunacak ve bu azîmet ve icrââtını yazıp altını karye veya mahalle hey'et-i ihtiyâriyyesine tasdik ettirecektir. Tabîi bu teftîşât ilk azîmet ve tedkikâtın hitâmından sonraya âiddir. Pazar kurulmak âdet olmayan yerlerde sıhhiye me'mûrları muayyen günlerde tabîbin bulunduğu merkeze giderek kendisine mülâkî olacak, defterini imzâlatacaktır.

Sıhhiye Me'mûr veya Çavuşlarının Vazîfeleri

1- Sıhhiye me'mûr veya çavuşu bir kere köy veya mahallesindeki bulunan evleri, numaralarını, hıfz-ı sıhhat tabîpleri vezâifinin dördüncü maddesi mücebince icâb eden bütün husûsât ile beraber deftere kaydedecek ve yazısı kâfi değilse ettirecektir.

2- Sıhhiye me'mûr veya çavuşu muntazaman nizâm-nâme-i mahsûs mücebince bütün ahâliye çiçek aşısı yapacak; sıtmalî yerlerde tabîbin ta'rîfi vech ile mecbûrî sûrette kinin kullandırarak; ve yine tabîbin gösterdiği lüzûm ve nizâm-nâmesi mücebince frengililere cıva şırıngaları yapacaktır. (Neosalvarsan şırıngasını tabîbin kendi eliyle yapması şarttır.)

Bunlardan başka bir de bel soğukluğu da ırkın azalmasına sebep olan mühim âmillerden olduğundan bunun tedâvîsi de köyde mecbûrî tutulup ne yapılmak lâzım ise doktorun, sıhhiye me'mûr veya çavuşlarının nezâretleriyle yaptırılmalıdır.

3- Sıhhiye me'mûr veya çavuşları küçük, büyük her kim hasta olursa derece-i harâret koyacak, sârî hastalıklara çok ehemmiyet verip gördüğü alâmetleri çabucak hıfz-ı sıhhat doktoruna yazacaktır. Bâhusûs küçük çocukların her türlü hastalıkları, ishâlleri ve kadınların çocuk düşürmeleri veya loğusalıktan sonra gelen hastalıkları bilâ-teehhur pek ehemmiyetle bildirecektir.

4. – Köyün temiz tutulması ve ahâlinin bitlerinin temizlenmesi vesâir hıfz-ı sıhhat işlerini yaptırmak için muvaffak olamazsa tabîbe yazacaktır ve hıfz-ı sıhhat tabîpleri vezâifinin beşinci maddesi mücebince pazar kurulan yerlerde veya mıntika merkezlerinde aralarında kararlaştırdıkları günlerde haftada bir kere olsun doktor ile görüşüp defterini imzâlatacaktır.

Görülüyor ki Sıhhiye me'mûr veya çavuşlarının vazîfeleri gayet sâdedir. Yani derece-i harâret komakla kinin dağıtmak ve şırınga ve aşı yapmaktan ibâret gibidir. O cihetle köy imâmları, mektep muallim ve muallimeleri ve daha azıcık mektep; medrese görmüş kimseler çabu-

cak bu vazîfeye elverişli olabilirler ve böyleleri köylerin çoğunda bulunur. Hâsılı ihtiyâca kâfi mikdar bulmak pek mümkündür ve ekseriyet-i azîmesi bu nevi'den olur. İlk imdâd ve diğer sârî hastalıklar hakkında kâfi derece ma'lûmâtı olan [171] mektepli sıhhiye me'mûrlarından her mıntıkada bir veya iki tane bulunsa kifâyet eder.

Hıfz-ı Sıhhat Tabîbleriyle Sıhhiye Me'mûr veya Çavuşlarının Sınıfları ve Terfî'leri

Hıfz-ı sıhhat tabîbleri söylediğimiz vech ile beş sene hizmet-i mecbûriyyeye tâbi' olurlar ve ilk me'mûriyete giren ilk iki sene iki bin kuruş, üçüncü ve dördüncü seneler iki bin beş yüz; ondan sonra da üç bin kuruş maâş alırlar. Evvelce hüsn-i hizmetleri sebkât etmiş tabîbler lüzûmu hâlinde liyâkatlerine nazaran yekden ikinci veya birinci sınıfa dâhil olabilirler.

Sıhhiye çavuşları da üç yüzden başlayıp altı yüze kadar maâş alabilirler. Mektepten neş'et etmiş veya o derece liyâkatî sâbit olan ser-sıhhiye me'mûrlarına daha ziyâde maâş verilebilir. Gerek merkezde ve gerek mülhakâtta şimdiki halde mevcûd olan teşkilâtı tebdîle hâcet olmayıp yalnız müfettişlerin adedlerini ve faâliyetlerini artırmalı ve tedâvî tabîblerini ayırmalıdır.

Hastahâne ve dispanserler yapmak en ziyâde belediyelere âid işler olup hıfz-ı sıhhat tabîbleri teşkilâtıyla hastalar bulunup tedâvîleri çâresi aranacağından bu teşkilât şimdikiye kadar bir türlü yoluna konamayan bu işlerin de düzelmesine hizmet edecektir. Bundan başka bir türlü hakîkate iktirân edemediği cihetle vücûd bulamayan istatistik işi de vücûd bulacaktır.

Âh..... Buraya gelince yine derûnî bir âh çektim. Meşrûtiyetin ibtidâsından beri milletimizin hayrına âid neler teklîf edildiyse hemen hepsi yapılmak istendi fakat hem pek geç hem pek fenâ yapıldı. Burada bunları tafsîl edecek değilim. Yalnız devlet kinini mes'elesini söyleyeyim ki kabûl edilmeye kadar geçirdiği menâkıbı hayli uzun ve garîb olan bu iş sekiz dakikada anlaşılacak bir iş iken sekiz senede yaptırılabilirdi. Eğer bu tehhurdan dolayı neler gâib etmiş olduğumuzu hesâb edebilsek akıllara dokunur. İşte bu sefer de bu teklîf ve ma'rûzâtım geç mi anlaşılacak; Anadolu'da gözümle gördüğüm ve gece gündüz zihnimde dehşetler saçan hânûmân-sûz yangınların salgınların devâm ve tevessûüne hâlâ mı ehemmiyet verilmeyecek diye insan bi'z-zarûr dilhûn oluyor, vâhlar çekiyor.

Ümîd ederiz ki bundan sonra gaflet ve lâkaydîden kurtuluruz da an-karîb hayırlısıyla salâh u halâslarımız esbâbına tevessûl ederiz. Hemen Cenâb-ı Hak muvaffak bil-hayr eyleye, âmîn.

Doktor Milaslı
İsmail Hakkı

Sebîlürreşâd – Doktor Milaslı İsmail Hakkı Bey'in

teklîf ve tavsîf ettiği bu teşkilâtın cidden mükemmel ve âcilen tatbîkı, hayât-ı milliyyemiz için elzem ve hakîkaten vukûf, ilim, tecrübe ve iktidâr mahsûlü olduğu zâhirdir. Ancak umûr-ı sıhhiyyemizin başına getirilecek rüesâ meslekten yetişmiş, ilmi, ahlâkı, muhabbet-i vataniyye ve dîniyyesi müsellemler zevâtından olmaz ise ta'yîn edecekleri etibbâ da kendilerine benzerlerden olacağına binâen milletin i'timâdına mazhar olamayacaklarından menfaat yerine mazarrat getireceklerinden korkulur. Binâenaleyh işin başına ehil ve elyak ve sâhib-i fazîlet zâtlar bulup geçirilmesini de bu teşkilât kadar ehem görürüz.



KADINLARIMIZ HAKKINDA

Bu hafta İngilizce "Near East" gazetesinde "Muslim World" mecmûasının Temmuz nüshasından naklen "Şark-ı Karîbde Kadınlar" sernâmesi altında "Basil Mathieu" imzâsıyla münteşir bir makâlenin hülâsasını okuduk. Muharrir kadınlarımızın hayatından bahsediyorken "Kadınların şahsiyetini sıkın İslâm'ın vaz' ettiği mevânî'i tedricen kırmak lâzımdır. Tesettür, teaddüd-i zevcât, mecbûrî cehâlet garbın kuvvetli te'sîrâtıyla yıkılan üç siperdir." diyor ki birkaç satır sonra bu ma'lûmâtının menbaini ifşâ etmemiş olsaydı bu sözlerin asılsızlığını isbâta çalışırdık. Fakat İngiliz muharriri birkaç satır sonra Türk feminizmini idâre edenin Madam Ulviye Hanım olduğunu ve bu pek muktedir reisenin Amerikan Kızlar Kolleji'nde yetiştiğini gâyet sitâyışkâr bir lisân ile beyân etmesinden anladık ki dîn-i İslâm'ın kadınlar hakkında mecbûrî cehâleti tervîc ettiğini, garbın te'sîriyle tesettürün, teaddüd-i zevcâtın kalkacağını söyleyen muharrir öyle müdekkık bir adam değilmiş! Bilakis ecnebî mektebinde yetişmiş lâübâlî bir hanımın sözlerine kanmış, yoksa bu muharrir biraz mâzî-i İslâm'ı karıştırmış, İslâm'ın yetiştirdiği eâzım-ı nîsvânı ve bilhassa İslâm'ın bilâ-tefrîk hem erkeklere, hem kadınlara tahsîl-i ilmi mecbûrî kıldığını, esâsât-ı İslâmiyyenin neden ibâret olduğunu ve bu esâsaların en mühimleri hürriyet ve müsâvât bulunduğunu; İslâm'ın kadınlar için kabûl ettiği tesettürün onların kemâlât-ı ahlâkıyye ve ilmiyyeden istedikleri kadar istifâde etmelerine mâni' olmadığını anlayacak kadar olsun tedkikâtta bulunsaydı Müslümanlık hakkında böyle çirkin sözler sarf etmeye cesâret etmezdi.

Maamâfih bir İngiliz muharririnin şöyle böyle demesi şâyân-ı istiğrâb değildir. Asıl şâyân-ı istiğrâb olan bizim muharrirlerimiz içinde bu kafa ile düşünecek adamların bulunmasıdır. Meselâ İfham gazetesinin bu haftaki ilâve-i edebiyesinde "Zavallı Kadınlarımız" sernâmesiyle yazı-

lan bir makâledeki hâkim [172] olan zihniyet tamâmen bu ecnebî zihniyetidir. Müslümanlığı aslâ tanımayan, Müslümanlık'la aslâ alâkadâr olmayan, İslâm muhîtinde yetişmeyen ricâl ile bu vatanın mütenevver evlâdı bize aynı yabancı gözle bakıyor da biz buna şaşıyoruz!

Bu makâlenin muharririne göre kadınlarımızı güneşsizlik ve havasızlık öldürüyormuş. Acaba memleketimizde güneş mi doğmuyor, hava mı esmiyor? Yoksa kadınlarımız mahbûs mu? Sonra kadınlarımız demekten kimler kasdolunuyor? İstanbul kadınları mı, yoksa bütün vatanın kadınları mı? Taşra kadınları, o fa'âl, o gayyûr, o fedâkâr kadınlar ne güneşten, ne havadan mahrûm değildir. Taşra kadınları, durdukları yerde vâveylâ koparan erkeklerle bir nümûne-i sa'y ve fa'âliyyet, bir timsâl-i fazilet ve nezâhet teşkil ederler. Kocasını, oğlunu ve hattâ babasını harbe gönderen taşra kadını çiftini sürdürdü, bâğını belledi, sırtını örtecek kumâş dokudu, Hazîne'ye vergi yetiştirdi, bizim de karnımızı doyurdu. Taşra kadını bütün bu vezâifî ifâ ediyorken hiçbir şikâyet etmedi ve hiçbir şey onun bu vazîfeleri ifâ etmesine mâni' olmadı. Bir kısım pâyitaht kadını da fedâkârlıkta taşralı hemşiresinden geri kalmadı. Fakat her nedense kadınlarımızı ıdlâle muttasıl çalışan bir takım adamlar İslâm kadınlarının mukaddesât-ı dîniyyeye i'lân-ı harb etmeleri için gece gündüz çalışıyorlar. Bilhassa tesettürün onların en müdhiş düşmanı olduğunu i'lân edip duruyorlar.

Bu fecî' yalanı irtikâb edenler pâyitaht kadınlarının sebep-i inhitâtı olarak tesettürü gösteriyorlar. Tesettür dolayısıyla kadınlar her şeyde geri kalmışlar, câhil kalmışlar, meşrû' bir sûrette rızıklarını kazanmaktan mahrûm kalmışlar ve bu sefer muhârebede kocaları, babaları şehîd olunca meydanda kalmışlar. Sefâlet içinde kalmışlar. Açlıktan ölmeye mahkûm olmuşlar. Bundan dolayı nâ-meşrû' yollara sapmışlar. Bunların hepsi tesettürden ileri geliyormuş. Tesettür olmasa bunların hiçbirisi olmazmış. Aman Yâ Rabbî mukaddesât-ı dîniyyeye bu kadar düşmanlık etmek için ne kadar insâfsız olmak lâzım! Tesettürün kadınları ne ilim ve irfândan ne sa'y ü fa'âliyyetden alıkoymayacağını isbâta tasaddî için insan mutlakâ amâya uğramış bir cemâat içinde olmalı. Acaba tesettür kadınların idrâkini mi örtüyor yoksa ellerini ayaklarını mı kımıldamaktan men' ediyor? Bir kadın şeriatimizin emrettiği vechile tesettür etmekle insanlıktan mı çıkıyor yoksa o ridâ-yı fazîleti iktisâ etmekle iffetini mi tahkîm ediyor? İnsan bu muharrirlerin tesettür aleyhinde yazdıklarını okuyunca kendini bu muhîtin içinde değil binbir gece masallarının mevhûm ve muhayyel serâbları içinde sanıyor. Daha doğrusu bu havâî mücâdelenin netâicinden bîhaber kalarak sâhte feryâdlarla kadınlarımızın hakikî mesâibiyle istihzâ eden bu donkişotlar, ne olur

artık hayâlâtta kurtulmaya çalışsalar da arz-ı hakikate inseler, hakikati görseler ve milletin yaralarını sarmaya gayret etseler. Evet muhârebede kocasını babasını ve oğlunu zâyî' eden kadınlarımız pek elîm bir hâldedir ve bilhassa bunların içinde zarûretin ilcâsıyla nâ-meşrû' yollara sapanlar da var. Bunu inkâr etmek hakikat-bîn bir kimsenin hâtırından geçmez. Peki vatanımızın uğurunda, mukaddesâtımızın uğurunda, hayatımızın uğurunda şehîd verenlere bizim takdîm edeceğimiz cizye-i şükran ellerine birer vesîka-i fuhş u fücûr vermek midir? Din ve devlet ve millet uğurunda ifnâ-yı hayât edenlerin muazzez yâdigârlarına bizim yâdigârımız o mel'ûn varaka mı olacak?... Bir kısım-ı kalîlin heves-i ihtikârı, hevâ-yı iğtinâsı uğurunda heder olan binlerce âilelerin sebep-i sefâleti tesettür müdür? Zarûret sâikasıyla ırzını pâymâl edenlerin meşrû' bir sûrette maîşetlerini te'mîn etmeleri tesettürün kalkmasına mı vâbeste? Yoksa harbin sefâletlerini tehvîn için te'sîs olunacak müessesât-ı hayriyye sâyesinde mi bu kadınlar fenâ yollara sapmaktan vikâye edilir. Görülüyor ki maksad kadınlarımızı kurtarmak değil maksad her çi bâd âbâd dînimizi ve müessesât-ı dîniyyemizi yıkmaktır. Kadınlarımızı sefâletten, mahrûmiyetten kurtarmak istenilseydi onları himâye ve vikâye maksadıyla müessesât-ı hayriyye te'sîsi için himmetler sarf olunur, böyle bir takım kuru vâveylâlar koparılmazdı. Mâdem ki kadın bugün kendi sa'yiyle yaşamaya mecbûrdur, deniliyor; o halde kadına bir sermâye-i sa'y ü gayret bahş etmek için ne lâzımsa yapılmalıdır. Zarûrât-ı hayâtiyyeye inkıyâd etmemek kâbil değildir. Fakat zarûrât-ı hayâtiyyeyi tehvîn etmek için mukaddesât-ı dîniyyemizi, âdâb-ı milliyemizi fedâ etmek hâtırımıza gelmez. Çünkü uğurunda seve seve cânımızı fedâ edeceğimiz mukaddesât-ı dîniyyemiz ve âdâb-ı milliyemiz bizi ne irfândan ne sa'y ü gayretten alıkoymaz. Bilakis irfânımızı fazîlet-i ahlâkiyye ile tezyîn eder ve bize dâimâ rehber-i hidâyet ve istikâmet olur.

Yine bu mukaddesât-ı dîniyye düşmanları ikide birde daha hâlâ Dârü'l-fünûn şu'belerinde kızlarımızın erkeklerle beraber okumadıklarından şikâyet eder dururlar. Kızlarımızın mutlakâ erkeklerle beraber okumasının hikmetini biz bir türlü anlayamadık. Bunda zerre kadar fayda görmedik. Bilakis bunda birçok mahzûrlar gördük ve bunları uzun uzadıya anlattık. Evet kızlarımızı okutalım, ulûm-ı nâfia ile techîz edelim, fakat erkeklerden ayıralım. Tadrîsât-ı muhtelite bize uymaz. Hele bu zamanda hiç uymaz. Bunun mehâzîr-i ahlâkiyyesi pek çoktur. Hem maksad okumak ve okutmak olduktan sonra kızlarımız erkeklerden ayrı okurlarsa ne gâyib edilir? Bilakis ihtilâtin mehâzîrinden kurtulur. Bundan birkaç ay mukaddem bu husûsa dâir başlayan bir münâkaşada bizim nokta-i nazarımız teslîm olunmuş, hükûmet de tadrîsât-ı

muhteliteyi men' etmiş idi. Fakat bu günlerde aynı hatâ-nın kızlarımızı Tıbbiye'ye kabûl etmek hakkında verilen karâr dolayısıyla tekrür ettiğini görüyoruz.

[173] Ma'hûd *İctihâdcı*, kızlarımızın Tıbbiye'ye kabû-lünü "fikrî bir zafer" olarak i'lân ediyor. Acaba bu zafer kime karşı ihrâz olundu. Kızlarımız tahsîl etmesin diye kim mücâdele etmiş de ma'hûd *İctihâdcı* ona karşı ih-râz-ı zafer ediyor. Biz senelerden beri nisvân-ı İslâmiy-yenin bu ihtiyâcına tercümân olduk. Hem bu hâdis-e târîh-i İslâm'da ilk defa olarak vukû' bulmuyor ki. İslâm müessesâtı bundan asırlarca mukaddem İslâm tabîbeler yetiştirmiş ve bunlar koca hastahâneler idâre etmişler-dir. Medeniyet-i İslâmiyyeden bîhaber olan zavallılara acırız. Diğer taraftan Besîm Ömer Paşa da *Tercümân-ı Hakikat*'e olan beyânâtında münevverlerin bu karârdan memnûn olacaklarını fakat diğer kısım halkın da bundan muğber olacağını söylüyor ki hatâdır. Kadınların erkek doktorlara hastalıklarını ifşâ etmemeleri bu pek şâyân-ı ta'yîb olmasa gerektir. Tabîb Paşa da bilirler ki bu bir ta-assub mes'elesi değildir ve buna taassub ma'nâsı ver-mek Paşa hazretlerine hiç yakışmıyor. Esâsen bu taassub kelimesi de su'-i isti'mâle uğradı... Taassub olsaydı ilme karşı olması iktizâ ederdi, şahsa karşı değil.

Daha sonra Paşa hazretleri kızlarımızın Tıbbiye'ye gir-mesine muâriz olanların dermiyân ettikleri i'tirâzı beyân ediyorlar ve diyorlar ki:

"Erkeklerle fazla temâstan ahlâk bozulur! Bu çok esâssız bir i'tirâzdır. Bir defa fakülte içinde hanımların ahlâkı kat'iiyyen bozulamaz. Çünkü ilmî bir mahfilde böyle şeyler olmaz. Haydi farz edelim hâricde bu hanım-ların yüzde yirmi, otuzunun ahlâkı bozulur. Her halde bunların yüzde yetmiş, seksenini kazanırız. Bu kazanılan mikdar bir kemmiyettir. İstisgâr edilemez."

Evvelâ kızlarımızın tıbbî tahsîl etmelerine i'tirâz eden-lerin kim olduklarını biz bilmiyoruz. Biz kızlarımızın okumasına zerre kadar mu'teriz değiliz. Fakat muhtelit tedrîsâtın mahzûrlu olduğuna kâniiz. Paşa hazretleri de bunu tasdik ediyor. Muhtelit tedrîsâtın bir netîce-i tabîiyyesi olan hâricde ihtilâttan dolayı kızlarımızdan yüzde yirmi, otuzunun ahlâkı bozulacağını tahmîn ediyor. Fa-kat bu hüsrânı bakıyyenin salâbetiyle telâfi etmek isti-yorlar ki bir kere tahmînin nefisülemre ne derece muvâfık olduğu cây-ı tedkiktir. Haydi nefisülemre muvâfık olsun. Kızlarımızın yüzde otuzunun bile bile ahlâkının bozulma-sına Paşa hazretleri nasıl muvâfakat eder. Ahlâksızlığın ne yaman bir illet-i sâriyye olduğunu ve muhîtimizin en vahîm, en tehlikeli hastalığı bulunduğunu Paşa hazret-leri pekalâ bilirler. Bildikleri halde bu vahîm hastalığın temâdî-i sirâyetine nasıl meydan bırakıyorlar. Buna ni-çin bir çâre düşünmediler. Tıbbiye Meclis-i Müderrisîn'i

tedrîsâtın tefrîkini kendilerince ma'lûm ve müsellemler olan bu tehlikeye rağmen nasıl oldu da düşünmediler. Biz bu husûsa kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkati celb ederiz. Bâhusûs hükûmetimiz de tedrîsâtın tefrîkine karâr ver-mişti. Eğer tedrîsâtın tefrîki muallimlerce bir fedâkârlığı müstelzim ise ahlâksızlığın önünü almak için Meclis-i Müderrisîn bu fedâkârlığı ihtiyâra karâr vermelidir. Yok eğer bu fedâkârlığın milletçe veya devletçe ihtiyâr olun-ması lâzımsa onu da bilelim. Her halde bu hükûmet ve bu millet-i İslâmiyye mukaddesât-ı İslâmiyyesi, âdâb-ı milliyyesi nâmına böyle bir fedâkârlığa tahammül et-mekten geri kalmaz.

Asıl şâyân-ı ibret olan cihet memleketin mukadderât-ı irfânına ve binâenaleyh mukadderât-ı hayâtına hâkim olmak dâyesinde bulunan mütenevver ve mütefekkirle-rin vatanlarına karşı ibrâz ettikleri hâlet-i rûhiyyedir. Bu mütefekkirler ve bu mütenevverlere göre memleketimiz bir menba'-ı taassubdur. Memleketi hakkında hiç bir fikr-i sahîh ve sâlime mâlik olmayan bir cemâatin mu-kadderât-ı irfân ve hayatımızı idâreye hiçbir salâhiyeti yoktur. Bu cemâat-i mütenevverenin bizim hakkımız-daki, dînimiz hakkındaki telakkisi yabancı bir telakkidir. Garb muharrirleri muhtelif sevâik-ı bedhâhâne ile hak-kımızda ne demişlerse işte bu cemâatin keşkül-i ma'rifeti bu ma'lûmât-ı sakîme ile doludur. Memleketimiz hakkın-da bunların serd ettikleri nokta-i nazarların esâsı hep bu ma'lûmât. İçlerinde memleketini tanıyanlar memleketin ihtiyâcını takdîr edenler enderdir. Bundan dolayıdır ki zavallı memleket hep geriliyor, hep düşüyor. Memleketin en büyük derdi budur. ()¹

ve bunun çâre-i islâhı dâye-i tenevvürde bulunanların memleket hakkında sahîh ve hakîkî ma'lûmât peydâ et-mek için bizzat tedkikâtta bulunmak, bizzat memleketi tanımaya çalışmak fakat o ma'lûmât-ı garîbenin te'sîrin-den kurtularak o telakkıyâtı dimâğlarından söküp atarak ve kendilerinin birer müslüman, birer Türk olduğunu idrâke himmet ederek çalışmaktır. Aksi takdîrde ne bu memleket için felâh mutasavverdir, ne de bu mütenev-verlerden bir hayır beklemek câizdir.



SEBİLÜRREŞÂD MECMUA-İ İSLÂMİYYESİNE

Tasvîr-i Efkâr gazetesinin Salı günkü nüshasında frengi mücâdelesini ünvânıyla ve Meclis-i Âlî-i Sıhî a'zâsından birisi tarafından şehrimiz ahâlisinin yüzde yetmişinin frengili olduğuna dâir vukû' bulan beyânâtını kemâl-i teessüfle okudum ve bir reddiye yazarak mezkûr cerîdeye gönder-

¹ Buradan beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

dim. *Sebîlürreşâd*'ın bu bâbdaki hak-perverliğine i'timâden bir nüshasını da size gönderiyorum. Lütfen neşriyle efkâr-ı İslâmiyyenin muğâlatadan muhâfazasını ricâ ederim:

Otuz sekiz senedir silk-i celîl-i tıbda bulunuyorum. Em-râz-ı zühreviyye ve bâhusûs frengi hakkında sûret-i mah-sûsada tedkikâtım var. Bu salâhiyetle beyân ediyorum ki mezkûr beyânât hem câhilâne hem mütecâvizânedir.

Câhilânedir. Çünkü frengi hastalığı en muntazam tedâviye tâbî' tutulduğu halde dahi yüzde beş olsun avârız-ı sâlise gösterecektir. Muntazam tedâvî görmeyenlerde ise aşağı yukarı yüzde otuzdan ziyâde avârız-ı sâlise görülür. Bizim memleketimizde muntazam tedâvî görenler musâbların [174] belki yüzde onunu teşkil etmez ve Sıhhiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nin Abdullah Cevdet Bey müdüriyete gelmezden hayli mukaddem resmen kabûl ettiği müddet-i tedâvî vasatî olarak dört sene olup bu müddet meşhûr frengi mütehassısı âlimi Doktor Furniye'den beri kabûl edilmiş olan müddettir.

Şimdi gazetenize beyânâtta bulunan Meclis-i Âlî-i Sıh-hî a'zâsının isnâdı vech ile yüzde yetmiş frengili bulunsa bugün İstanbul'da yedi yüz bin frengili bulunmak lâzım gelir. Yedi yüz bin frengilinin kâffesinin fennî sûrette tedâvî görmüş olması farz-ı muhâl olarak kabûl edilse en aşağı yüzde beşten otuz beş bin avârız-ı sâlise mübtelâsı bulunmak lâzım gelir ki bu otuz beş binin içinden burun düşüren, boğaz parçalayan, cilde isâbet eden kısımları mühim bir mevcûdiyet teşkil ve herkesin gezerken bu nevi'den pek çok insanlara tesâdüf etmeleri icâb eder. Halbuki umûm mütehassısların teslîm edecekleri vech ile ahâlimizin muntazam tedâviye devâm edebilenleri pek az olduğundan bu mikdarın her halde beş, on misli fazla olması yani İstanbul sokaklarında hemen her adımda müstekreh frengili manzaralara tesâdüf edilmesi, âdetâ İstanbul'umuza gelen herkesin havf u dehşet içinde kalması icâb eder idi. Hele ecânibin bu hâli görüp de memleketleri cerîdelerine yazmamaları mümkün olmazdı. Acaba hakikat-i hâl bu merkezde midir?

Mütehassıslara ve hastahâne tabîblerine sorarız. Bugün tedâvîleri altında kaç frengili vardır ve bunlardan ne kadarı avârız-ı sâliseye mübtelâdır? Sonra herkesin de gözü kulağı var. Konudan komşudan, hısımdan, akrabadan gerek hizmetçi sınıfına ve gerek efendi ve hanım kısmına âid kaç âşikâr frengili yani frengisi dışarıya vurmuş kimse tanıyorlar? Bunların mikdarı hesâb ettiğimiz vech ile bütün tanıdıklarına nisbetle yüzde kaç teşkil eder?

Bunlar hep bir nevi' hesablardır ki o sâyede insan takrîbî bir fikir edinebilir. İlmî istatistik yine başkadır. Acaba milletin yüzde yetmişini frengili gösteren Meclis-i Âlî-i Sıhhi a'zâsı hangi istatistiğe istinâd ediyor?

Bir memlekette frengi yüzde yetmiş bulursa artık mü-

tebâkî yüzde otuzun da frengiden kurtulması ihtimâli pek az kalır. Binâenaleyh hepsi frengili demek olur. İşte bizim maksadımız da memleketimizde frengi yoktur veya azdır demek değil. Bunların iftirâ ettikleri gibi umûm milletin frengili olmadığını ilmî sûrette bildirmekten ibârettir.

Evet memleketimizde frengi vardır ve nisbetle tekes-sür etmiştir. Meselâ harbdan evvel askerler üzerinde yapı-lan istatistikler yüzde iki, üç gösterdiyse ihtimâl ki bugün yüzde beş, altı, daha ziyâde olmuştur. Fakat hiçbir vakit yüzde yetmiş olmamıştır ve olamaz. Allah esirgeye bu iddiâ bizim hem ma'nen hem maddeten bir daha düzel-memek şartıyla bitmiş olduğumuzu iddiâ etmektir. Hem harb-i umûmî esnâsında frengi vukûâtının artması yalnız bize mahsûs değildir. Umûm milletler bu hâle giriftâr olmuştur. Yalnız onların re's-i kâra getirilen meslekten ye-tişmiş ciddî rüesâ-yı sıhhiye ve idâriyyeleri yaygaralarla değil, hakîmâne ve sâkitâne tedbîrlerle kimseyi aldatmak ihtiyâcı hissetmeksizin sıhhat-i umûmiyyeye hizmet ederler. Bizde ise yaygara çok, hizmet yok. Yapılanlar hep bilâ-istihkâk elde edilmiş olan mevkiin muhâfazası kay-dıyla mürâcaat edilen aldâtıcı gürültülerden ibâret. Orta-da âlet olan da sıhhat-i umûmiyyeye hizmet iddiâsı!

Bâtıl hemîşe bâtil u beyhûdedir velî

Müşkil budur ki sûret-i haktan zuhûr ede.

Bir de mütecâvizâne demiş idik. Bu bâbda ne dere-ce haklı olduğumuz bu ma'rûzâtımızdan anlaşılmıştır. Tabîî milleti yâr u ağıyâra karşı bu derece maddeten ve ma'nen sâkit göstermek yalnız tecâvüz değil ihânettir de. Hülâsa: Bil-cümle etibbânın vicdânlarına mürâcaat ederiz. Ciddiyetten uzak bir şekil almış olan şu hâlin mâ-hiyet-i hakîkiyyesinin meydana çıkarılması ve her türlü emrâza karşı yapılacak mücâhedenin vatanın, milletin hakîkî menfaatine ve silk-i celîl-i tıbbın şeref ve haysiye-tine muvâfık bir şekle konması için şân-ı tabâbete lâayık bir sûret-i ciddiyede müdâhale ve mücâhede buyurma-larını temennî eyleriz.

Doktor

A[ayın]. Ekrem

MANDA MES'ELESİ

Bir zamandan beri matbûât ve efkâr-ı umûmiyyeyi iş-gâl eden Manda mes'elesi âfisi ve netâyici i'tibâriyle bu-gün bizi ne kadar düşündürse becâdır. Evvelce matbûât sütûnlarında görülen bu mes'ele, Amerika hey'etinin vürûdundan beri daha ciddî bir şekilde tebârüz etmiştir.

Manda ne demektir? İ'tirâf edelim ki memleketimizde ancak son zamanlarda işitilen bu kelimenin ma'nâ ve derece-i şümûlü, ekseriyetimizce mübhem ve mechûldür. Tarafdarlarınca pek müsâid, aleyhdârlarınca bilakis korkunç bir şekilde tasvîr edilmesine bakılırsa bizce yeni

olan bu lafzın diplomasi ile alâkadâr ma'nâ ve derece-i şümûlünün henüz matbûâtımızca da sûret-i vâzihada te'ayyün etmemiş olduğuna hükmetmek icâb ediyor.

Bazıları Manda'yı vekâlet, himâye ve sıyânet sûretinde; bazıları da muâvenet ve müzâheret şeklinde tasvîr ediyorlar. Her halde birinci ma'nâya göre Manda ile istiklâl mâhiyetlerinin te'lîfi imkânı yoktur.

Diğer bir devletin himâye veya vesâyetine giren veya hud o devleti hâkimiyetine vekil eden bir devletin istiklâlinden bahsetmek abestir. Çünkü istiklâl ve hâkimiyet bir külldür. Hiçbir sûretle tecezzî kabûl edemez. Vesâyet [175] altında bulunan bir devlet istiklâlden vazgeçmiş, hakk-ı hâkimiyetini vesâyetinde bulunduğu devlete terk etmiş demektir. Hiç şübhe yok ki İslâmlar arasında bu ma'nâya göre sevgili vatanımız için bir Manda isteyecek veya kabûl edecek bir ferd bulunamaz.

Esâsen bu ma'nâya göre memleketimize bir Manda te'sîsi, harb-i umûmînin hitâmında en tarrâkalı toplardan daha müessir bir âmil olan Wilson Prensipleri'yle hiçbir sûretle kâbil-i tevfiğ de değildir.

Wilson Prensipleri icâbâtı olarak şimdiye kadar istiklâlin ne olduğunu bilmeyen milletler bugün siyâsî bir mevcûdiyet, bir istiklâl kazanıyorlar. Asırlardan beri istiklâl ve mevcûdiyetlerini şanlı bir sûrette muhâfaza etmiş olan Türklerin millî hudûdları dâhilinde istiklâl ve hâkimiyetlerini tahdîd ile nihâyetlenecek her teşebbüs, dâimî ve umûmî sulhün üssü'l-esâsî olan Wilson Prensipleri'ne müdhiş bir darbeden başka bir şey olmaz.

Türkler yeryüzünde mevcûd akvâm arasında şimdiye kadar müstakil yaşamış târîhî milletlerin en kıdemlilerinden biridir. Türklerin istiklâlini altı yüz senelik bir devre hasr etmek hakâyık-ı târîhiyyeyi ayaklar altına almak demektir. Türkler ancak altı yüz hattâ bin seneden beri müstakil yaşamış bir millet değildir. Bugün Avrupa'da istiklâl i'tibâriyle en eski sayılan milletler, Romalıların taht-ı hâkimiyetinde iken Türkler Ortaasya'da müstakil ve şevketli bir millet hâlinde yaşıyorlardı. Milâd-ı İ'sâ'dan iki buçuk asır evvel, (Çin-Şi-Havang-Ti) Çin'de (Tsin) sülâlesini te'sîs ettiği zaman Ortaasya'da o vakit (Hi-yung-Tu) yani (Kon) veya Koyunlu nâmıyla yâd olunan Türkler müstakil ve muazzam bir devlet hâlinde yaşıyorlardı. Hattâ (Tsin)lerin bile Çin'e inerek orada haşmetli bir devlet kurmuş Türklerden başka bir şey olmadıklarını müeyyid târîhî bir çok vesîkalar gösterilebilir.

Demek ki Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklâllerini muhâfaza etmiş bir millet oldukları târihen müsbet bir hakîkattir. Halbuki Avrupa'da bile mebd'e-i istiklâlî bu kadar eski bir zamandan başlayan bir millet yoktur.

Türkler o uzun ve eski zamanlardan beri millet i'tibâriyle istiklâllerini muhâfaza etmişlerdir. Bazen bir hâne-

dân munkarız olarak yerine diğer bir hânedân kâim olmuş. Fakat millet i'tibâriyle Türk dâimâ müstakil kalmış ve ancak öyle yaşayabilmiştir.

Türk için istiklâlsiz hayat müstahîldir. Târîh de gösteriyor ki Türk, istiklâlsiz yaşayamamıştır. Büyük (Tang) sülâlesi zamanında o vakit (Tokyo) denilen Türk hâkânlığı dâhilinde menfûr entrikalarla tefrikalar ihdâs ederek Türkleri hâkimiyetleri altına alan Çinliler, Türkün aşk-ı istiklâlini bir türlü söndürememiş, dâimî ve müdhiş ihtilâller karşısında nihâyet memleketlerine çekilmeye mecbûr olmuş, Türkler de yine istiklâllerini kazanmışlardır.

Arkasında iki bin beş yüz seneyi mütecâviz şanlı bir târîh-i istiklâlî bulunan bir millet için tereddüd edilemez ki istiklâl hayattır. Binâenaleyh bu millet istiklâlsiz yaşayamaz. Görülüyor ki Manda'nın istiklâlî muhil olan şekli hiçbir Türkün kalbinde bir ma'kes bulmaz ve bulamaz. Anadolu'nun en hücrâ köşesinde bütün şuûnâta lâkayd ve mütevekkil görünen bir Türk köylüsünün kalbi bile herşeye rağmen aşk-ı istiklâl ile titrer. O herşeye karşı belki sabûr ve mütehammil görünüyor. Fakat din, nâmûs ve istiklâl; işte bu üçüne karşı mümkün değil lâkayd kalamaz. Çünkü nazarında hayat bu üç şeyden ibârettir.

Bundan başka, Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz bir devletin, istiklâl ve hâkimiyetine mâlik olması icâbât-ı şer'iyyeden- dir. Çünkü Halîfe'nin müstakil olması şarttır.

Gayr-i müslim bir devletin himâye ve sıyânetinde bir Hilâfet olamaz. Çünkü şerâit-i Hilâfet'ten biri de istiklâldir. Kütüb-i şer'iyyede tasrîh edildiği üzere Halîfe istiklâlini gayb ettiği takdirde ahkâm-ı şer'iyyeyi infâz için ya onun istiklâlini te'mîn veya yerine bir Halîfe ikâmesi bütün müslümanlar için dînî bir vecîbe olur.

Görülüyor ki Manda mes'elesi bizim için ancak ikinci tarz-ı telakkîye göre münâkaşa edilebilir. Mütemâdî harb ve sù'-i idârelerle cidden yorulan, kuvve-i mâliyyesi sarılan medeniyet-i âliyyede geri kalan bir millet nâfi' bir unsur-ı sulh ve terakkî olabilmek için bu husûsta samîmiyeti aslâ dâ-i şübhe olmayan diğer bir devletin menâfi'-i mütetekâbile icâbâtı olarak muâvenet ve müzâheretinden pek büyük istifâdeler edeceği şübhesizdir.

İstiklâlimize, din ve harsimize, ictimâ'î hayatımıza hâlel getirmeksizin yapılacak böyle muâvenet, büsbütün başka bir mâhiyeti hâizdir. Bu da ancak bizimle o devlet arasında bilâ-vâsıta tekarrur ettirilecek bir mes'eledir. Fakat bu müzâheretin muhtelif devletlere havâlesi anavatanın inkisâmını intâc edeceği şübhesizdir. Halbuki millî hudûdlarımız dâhilinde bir inkisâma rızâ gösterecek tek bir Türk bulunamaz.

Her millet gibi Türkün de bir hakk-ı hayât ve mevcûdiyyeti vardır. Müstakbel-i cihân-ı beşerîyyeti, asırların küflendirdiği dar siyâset gözlüğüyle görenler; belki yanlış

düşünebilirler. Belki millî hudûdlarımız dâhilindeki Ana-vatanımıza göz diken küçük iki millet emperyalizm hır-sının verdiği neş'e ve şevkle Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyyesini aleyhimizde zehirleyebilirler. Belki bazı gizli emeller, hakîkatin tezâhürüne muvakkat bir perde çekebilir. Fakat inanmak isteriz ki bugün mukadderât-ı mileli ta'yîn mevkiinde bulunanlar adl ü hakkın karşısın-da tezvirâtın esîri olmazlar.

Amerika Reîs-i Hükûmeti bütün dünyânın kabûl ve takdîrine mazhar olan [176] dünkü mütâreke ile yarınki sulhün esâsını teşkil eden prensiplerini muhâfaza etmek mecbûriyetindedir. Bu mecbûriyet hem Wilson için hem de Amerika devlet ve milleti için bir şeref ve haysiyet mes'elesidir.

Halbuki bu prensiplerin bir maddesi, Türklerin millî hudûdları dâhilinde istiklâl ve serbestî-i tâm dâiresinde yaşayacaklarını vaad etmektedir. İstiklâlimizden fedâkâr-lık etmek bizim için ne kadar tahammül-sûz bir vaz'iyet ise millî hudûdlarımız dâhilindeki vatanımızla yeni ve muhteris milletlere peşkeş çekildiğini iştirmek de o derece vicdân-hırâştır.

Türkler, şimdiye kadar muhtelif milliyetler lehine çok ve pek çok fedâkârlıkta bulunmuşlardır. Bugün de arâzî i'ti-bârıyla en son hudûdlarına çekilmişlerdir. Bu hudûd dâhi-linde artık fedâkârlıkta bulunamazlar. Çünkü Türkün mev-cûdiyet ve hayatı o hudûd dâhilindeki birliğiyle kâimdir.

ŞARKTA İNGİLTERE VE FRANSA

Londra'da münteşir "Şark-ı Karîb" mecmûasından:

"Fransa ile İngiltere'nin birçok defalar izhâr ettikleri muhâdenet her iki memleketin siyâset-i hâriciyyelerin-de ta'kîb edecekleri yegâne tarîk olmalıdır. Şark-ı karîb siyâsetinde de en ziyâde hükûmeteyn arasında mûcib-i nifâk olabilecek mesâilin her iki tarafın menâfii nazar-ı dikkatten dûr tutulmamak şartıyla açıkça müzâkere ve münâkaşa edilmesi keyfiyetidir. İngiliz-Fransız i'tilâfı-nın iki hükûmet arasında akdedilen bir i'tilâftan ziyâde iki milletin birbirini anlamaları, birbirini takdîr etmeleri dolayısıyla vücûda gelmiş bir i'tilâf olduğunu aslâ unut-mamalıdır. Harbin netîcesinden iki memleket arasında zuhûru zarûrî olan mesâil-i mutlakayı meskût geçmek kadar, harbin takviye ettiği İngiliz-Fransız muhâdenetini gölgelendirecek bir şey yoktur. Sulh konferansının son kararı hükûmeteyni bir emr-i vâkî karşısında bulundur-muştur. Binâenaleyh her iki hükûmet de hüsn-i niyyet ibrâz ederek bu emr-i vâkîi kabûl etmeye ve arzularından bazıları yerine gelmemiş ise bile yine azla kanâat etme-ye cehd ü gayret etmelidir. Hâlihâzırda Fransa hükûme-

ti daha doğrusu Fransız matbûâtı Sûriye mes'elesinden dolayı ibrâz-ı asabiyyet etmektedir. Bu mes'elenin harbin devâmı esnâsında halline çalışılmış ise de maalesef sûrî bir sûret-i hâlden başka bir netîceye destres olunama-mıştı. Yalnız Kanal'ın beri tarafında bir şey anlaşıldı ki o da İngiltere'nin fazla arâzîye ihtiyâcı olmadığı ve herhan-gi bir müttefiki arâzî cihetinden memnûn edebileceğidir.

"O havâîlerdeki siyâseti henüz teayyün etmemiştir. Hakikat şudur ki Fransızların pek vâsi' tahmîn ettikle-ri Fransız harsi Sûriye'de pek az muntabı' olup birçok yerlerde külliyyen mefkûddur. Eğer müttefiklerimize samîmâne bir ihtârda bulunmaklığımıza müsâade eder-lerse diyeceğiz ki: Şarkta teveccüh arayanlar bu tevec-cühün celbine uğraşır görünmemelidirler. Mütârekenin akdinden beri Fransız ve Amerikalılar resmî bir sûrette celb-i teveccüh için pek çok uğraştılar ve eğer zevâhi-re i'timâd etmek câiz ise Amerikalılar bazı husûsâtta da muvaffak oldular. Diğer taraftan şark milletleri nezdinde hiç bir teşebbüste bulunmamış olan İngiltere eğer arzu ederse yalnız bir elini uzatmak sûretiyle birçok imtiyâzlar elde edebilir. Her halde her üç hükûmetin de şark-ı karîb ahâlisinin güzel gözleri için münâkaşâtta bulunarak çok şeyler gâib edeceklerinde şübhe yoktur."

HİCÂZÎLER VE VEHHÂBÎLER İHTİLÂFİ

11 Ağustos târîhli Tan gazetesinden:

Cezîretü'l-Arab'da yeni bir mes'ele-i siyâsiyye, Veh-hâbîler ve Hicâzîler tarafından dûçâr-ı tehdîd olan is-tiklâlî mes'elesi ortaya çıkıyor. Acaba Vehhâbîlerin bu hareketi iddiâ edildiği vechile Türkler tarafından tertîb edilmiş olan ertrikaların bir netîcesi midir? Bugün Türki-ya böyle bir tahrîkte bulunmaya muktedir değildir.

Her ne olur ise olsun gayr-i müslimler, âlem-i İslâm'ın dînî münâzaalarına karışmaktan kemâl-i dikkatle ihtirâz etmelidirler. İslâm'ın nazarında pek büyük bir ehemmi-yeti hâiz olan birçok teferruâta, hristiyanların adem-i vukûfları olan birçok hatâlara ve meselâ Vehhâbîleri Hi-câzîlerin zîr-i hâkimiyeti altına sokmaya ve bi'n-netîce Arabistân'da kargaşalıklara müncer olacak dînî hükû-metlerin teessüsüne sebebiyet verebilir.

Avrupa düvel-i muazzamasının yegâne himmet ve gayreti, tebaalarından İslâmların hacca gitmelerini te'mîn etmekten ibâret olmalıdır. Buna muvaffak olmak için Şerîf Hüseyin'in Arabistân hükümdârı olmasına ve vâsi' bir salâhiyet ve kudrete mâlik bulunmasına hâcet yoktur. Şerîf Hüseyin'in makâmât-ı mukaddesede sükûn ve intizâmı te'sise muktedir ve kendisine bu husûsta ibrâ-zı lâzım gelen müzâherete mazhar olması kâfidir. Avru-pa'nın müzâhereti sırf buna münhasır kalmalıdır. Avrupa

Şerîf-i Mekke'nin müfrit ihtirâsâtına, Cezîretü'l-Arab'da mevcûd olan müstakil Arab emâretlerini zîr-i nüfûz ve hâkimiyyeti ve Şâm'da mahdûmu Emîr Faysal'ın idâresi altına bütün memâlik-i Arabiyyeyi zîr-i nüfûz ve hâkimiyyeti altına almaya çalışacak bir hükûmet-i dîniyye te'sîs eylesine zahîr olursa sünnîlere itâat etmek isteyen mezâhib-i muhtelif-i İslâmiyyeyi dilgîr eylemiş olur.

Bu hâl âlem-i İslâm'da ihtilâfâtı mûcib olacak ve Avrupa bunun aksûlamellerini pek ağır bir sûrette hissede-

cektir. Avrupa bütün azamet ve kudretine rağmen bütün mefkûreleri ve an'aneleri tatmîne ve hattâ bizzat kendisini müdâfaaya gayr-i muktedir bir İslâm hükûmetini, uzun zamanlardan beri istiklâllerine dört el ile sarılmış olan muhtelif İslâm milletlerine kabûl ettiremez.

Hukûk Matbaası'nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüşası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

28 Ağustos 1919

01 ZilHicce 1337

Perşembe

28 Ağustos 1335

Cild: 17 - Aded: 439

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ. وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا
أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ.
وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ. اتَّامُزُونَ النَّاسَ بِالْبَيِّنَاتِ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ
وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ. وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَأَنْهَا
لِكَبِيرَةٍ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ. الَّذِينَ يَنْظُرُونَ أَنْهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنْهُمْ إِلَيْهِ
رَاجِعُونَ.¹

Meâl-i Kerîmi

Ey İsrâîl oğulları, size in'âm etmiş olduğum ni'metimi anınız ve ahdime vefâ ediniz ki ben de size karşı olan ahdimi yerine getireyim, bir de benden, yalnız benden korkunuz. Nezdinizdeki *Tevrat*'ı musaddık olarak inzâl ettiğim Kitâb'a îman ediniz. Onu inkâr edenlerin birincisi olmayınız. Âyetlerimi hasîs bir menfaat mukâbilinde fedâ eylemeyiniz. Ve benden, yalnız benden sakınınız. Bile bile hakkı bâtıla karıştırıp hakkı ketm etmeyiniz. Namazı kılınız, zekâtı veriniz, rûkû' edenlerle beraber rûkûa varınız. Ya siz halka iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Halbuki Kitâbullâh'ı da okuyorsunuz. Bunu akletmez misiniz? Sabırdan, bir de salâttan istiâne ediniz ki salât, Hâlık'larına mülâkî olacaklarını, günün birinde ona rücû' edeceklerini yakinen bilen erbâb-ı huşû'dan mâadâsı için ağır bir şeydir.

Âyât-ı mütekaddimede tevhit, nübüvvet ve maâd hakkındaki delâil serd olunduktan sonra nev'-i beşere râyegân buyurulan niam-ı ilâhiyye ta'dâd olunmuş,

Allah'ın rubûbiyet-i mutlaka ve ulûhiyet-i âmmesi isbât olunmuş, daha sonra, müşrikler ve Ehl-i Kitâb içinde Cenâb-ı Hakk'a şerîk koşanlar, evâmîr-i Sübhâniyyesi-ne isyân edenler ve risâlâtına îman etmeyenler levm ve ta'nîf edilmişti.

Ehl-i Kitâb içinde Yahudiler, Peygamber Efendimiz'e ezâ etmekte pek ileri gidince Risâlet-penâh Efendimiz *Tevrat*'ın tevhit-i Bârî ve hayât-ı uhreviyye ile [178] Cenâb-ı Hakk'ın erbâb-ı salâha vaad ettiği mesûbât ve münkirlerle kâfirlere ihzâr ettiği ukûbât hakkındaki muhteviyâtını tasdik eden âyât-ı Kur'âniyyeyi tebliğ etmişti. Fakat bunlar Ehl-i Kitâb olduklarını ve eskiden beri peygamberlerin onlardan gönderildiğini, kütüb-i münzelenin onlara nâzil olduğunu düşünerek gurûrlanmış, nâil oldukları ni'met dolayısıyla hiçbir kimsenin onların pâyelerine erişemeyeceğini iddiâ ederek ²(نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ) demişlerdi.

Halbuki onlar böylece büyük günâhlara girmiş, Cenâb-ı Hakk'ın niam-ı Sübhâniyyesinden gaflet ederek *Tevrat*'ı ihtivâ ettiği vaad ve vâid, kasas ve ahkâm ile kabûl ettikleri halde nakz-ı ahd etmekle mezlaka-i küfre düşmüşlerdi. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak bunlara mukaddemâ kabûl ettikleri ahdi der-hâtır ettirerek hak uğurunda Allah'ın azametinden başka bir şeyden korkmamalarını, inkâr ve inâd sâikasıyla Hazret-i Muhammed'e vahyolunan ve onların elinde bulunan *Tevrat*'a muvâfık olan âyâta küfretmemelerini, Benî İsrâîl'in Resûl-i Emîn hakkında gösterdikleri teazzum ve tekebbür husûsunda onlara önayak olmamalarını, bâhusus kendilerince ma'lûm olan hakikatın tezâhüründen sonra bu gibi hâlâtta bulunmamalarını ihtâr ediyor.

¹ Bakara, 2/40-46.

² Mâide, 5/18.

Görülüyor ki bu âyet-i kerîmeden maksûd olanlar rü-esâ-yı Yahud'dur. Çünkü bunlar ahd-i İllâhîyi sù'-i isti'mâl, *Tevrat*'ı tahrîf ve te'vîl etmekte, *Tevrat*'ın bir kısmını göstererek diğer aksâmını, sırf mevki'-i riyâseti muhâfaza etmek ümniyesiyle gizlemekte, nitekim risâlet-i Muhammediyye ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e îmân etmekle bu riyâsetin ellerinden gitmesinden korkmakta idiler. Bunlardan bazıları hakikati gizlemek veyahud âyât-ı sarîhayı te'vîl etmek için pâdişâhlarından para alıyorlardı. Bazıları da avâmın keyif ve arzusuna hizmetle yahud şeriatlerinin tekâlifini tahfîf etmekle rüşvetler, hediyeler alarak zevklerini tatmîn ediyordu. İşte bunlar bu sûretle Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in risâleti hakkında kendi kitaplarında vârid olan tebşîrâtın sarîh olmadığını, ism-i şerîfi zikrolunmadığını beyân ve ancak bazı işârâtın bulunduğunu ityân ederlerdi. Nisâbü'rî¹ (وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ) âyet-i kerîmesinin ma'nâsı "Hakikati serd ettiğiniz bâtıllarla karıştırmayınız." demektir, diyor. Bu bâtıllar Yahud'un ileri sürdükleri şübheledir. Çünkü Risâlet-penâh Efendimiz hakkında *Tevrat* ve *İncil*'de vârid olan nusûs, nusûs-ı hafiyedir. Bunları bilmek için istidlâle ihtiyâc vardır. İşte bunlar bu husûsta mücâdele eder ve bunları teşvîşe çalışırlardı. Benî Kureyza ile Benî Nadîr arasında Medîne Yahudileri bulunup bunlar da münâfık idiler. Hazret-i Muhammed'i zâhiren tasdik ve bâtinen inkâr ederlerdi. Bunların ekserîsi "Vâkiâ Hazret-i Muhammed nebiyy-i mürseldir, fakat bize değil." derlerdi. Binâenaleyh bunların hakikati bâtılla örtmeleri zâhiren Hazret-i Peygamber'in risâletine îmân, bâtinen risâletini inkâr idi. Bir de onun kâffe-i beşere mürsel olduğunu bildikleri halde ancak ümmî olan Arablara gönderildiğini söylemeleridir.

Kâffe-i müfessirîn Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in kütüb-i semâviyyede ancak evsâf ve işârât ile zikrolunduğunda müttetikirler. İsm-i şerîflerinin zikrolunduğunu ancak *İncil-i Barnaba*'da gördük. Bu *İncil*'in otuz dokuzuncu faslında:

"Hazret-i Âdem ayağa kalkınca havada güneş gibi parlayan bir kitâbe gördü: "Lâilâhe illâllâh Muhammedün Resûlullâh" O vakit Hazret-i Âdem ağzını açarak dedi ki: "Yâ rabbî bana lutfedip yarattığına teşekkür ederim. Fakat bu kelimâtın: Muhammedün Resûlullâh'ın ne demek olduğunu bana beyân buyurmanı niyâz ederim." Cenâb-ı Hak "Pekalâ yâ Âdem. Bil ki sen benim yarattığım ilk insansın ve bu senin gördüğün bundan birçok sene sonra gelecek oğlundur. O benim resûlüm olacak. Ben kâffe-i eşyâyı onun için yarattım. O geldiği vakit dünyâyâ öyle bir nûr bahş edecek ki hiçbir şey yaratma-

dan altmış bin sene evvel onun nefsi semâvâtın revnâkında o nûrun içinde idi... ilh." buyurdu.*

Bu *İncil*'in nâşiri merhûm Şeyh Muhammed Bayram'dan, o da bir İngiliz seyyâhından naklen Vatikan'da Papalığın kütüphânesinde "*Kalem-i Himyerî*" ile bi'set-i nebeviyyeden mukaddem yazılmış bir *İncil* gördüğünü ve bu *İncil*'de Hazret-i Mesih'in (وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي) dediği rivâyet edilmektedir ki bu da *Kur'ân-ı Kerîm*'in beyânına mutâbıktır.

Cenâb-ı Hak mukaddemâ beyân ettiğimiz vechile Benî İsrâîl'in risâlet-i nebeviyyeye îmân etmeleri için bazen tergîb bazen terhîb yolunu ta'kib etti. Haklarında râyegân buyurduğu niam-ı ilâhiyyeyi ihtâra, bir takım ümerâ ve mülûkün rüşvet ve hediyelerini kabûl ile arzularını tatmînden sarf-ı nazar etmelerini ihtâr etti. Hakikati gizleyerek, ellerini avuçlarını rüşvetlerle telvîs etmelerini, ondan sonra onları dîn-i Hanîf'i kabûle da'vetler erkân-ı şerîati ikâme etmeleri sadedinde² (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ) buyurdular.

Salât ile emrolunmalarının sebebi namazda azamet-i ilâhiyyenin tezekkür olunmasıdır ki bu sâyede musallî işlediği maâsîden Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ve ilticâ ile başka bir fenâlık irtikâbından vazgeçer. (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ) Cenâb-ı Hakk'ın tezekkürü, onun âşikâr ve nihân her şeyi bildiğini, kâffe-i mukadderâtın onun elinde bulunduğunu, onun nezdinde ancak rızâ-yı Rabbânîsini hâiz ve taraf-ı Sübhânîsinden me'zûn olanların şefâati kabûl olunacağını teemmül etmektir ki insanı a'mâl-i sâlihaya sevk ile fenâlıklardan teb'id eder. Binâenaleyh namaz hakkıyla edâ olunduğu takdirde bu farîzayı îfâ eden için fenâlıklara karşı bir siper olur. Müslümanlar [179] namazı şerâitiyle îfâ ederek bilhassa namazın sırrı, rûhu olan azamet-i Rabbâniyyeyi istihzâra muvaffak olurlarsa hiç şübhesiz namaz onları fahşâ ve münkerden nehy eder. (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ)⁴ Fakat Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda kalbleri zikrullâhtan gâfil olduğu halde duranlar namazlarından ne dînî, ne dünyevî bir fayda hâsıl edemeyeceklerinden mâadâ bir günâh işlemiş olurlar ve bu günâhtan tevbe ve istiğfâr ile pâklenmeleri iktizâ eder. (فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ)⁵

İşte namazın sırrı, rûhu budur. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak onu erkân-ı dînden kılmıştır. Bu rûknü îfâ eden Müslümanlığın en metîn rûknünü ikâme etmiş olur. *Kur'ân-ı Kerîm* herhangi kimseyi da'vet veyahud herhangi bir kavme teblîgâtta bulununca dâimâ ikâme-i salâtı emreder.

² Bakara, 2/43.

³ Tâhâ, 20/14.

⁴ Ankebût, 29/45.

⁵ Mâûn, 107/4-7.

¹ Bakara, 2/42

* *İncil-i Barnaba*'nın İngilizce ve İtalyanca tercümeleri idârehânemizde mevcûddur.

Bu asrın müslümanları, bilhassa dâiye-i tenevvürde bulunanları salâtın bu hikmetinden gaflet ederek kimi o farîzayı istemeye istemeye edâ ediyor, kimi de onun hikmetini büsbütün ihmâl ederek namaz kılmayı mûcib-i âr bir şey addedip namaz kılanları da ta'yîb ediyor. Bu sûretle ne Allah'ı zikrediyor, ne de hudûd-ı ilâhiyyeyi nazar-ı i'tibâra alıyor ve binâenaleyh aralarında ayrılıklar, düşmanlıklar, münâferetler çoğaldığı gibi kâffe-i münkerât da şâyi' oldu. Muharremâta riâyetsizlik, hukûk-ı zuafâyâ tecâvüz alabildiğine intişâr etti. Bunun netîcesi olarak ravâbıt-ı ictimâ'îyyeleri çözüldü, menâfi'-i umûmiyyeleri istihkâr edildi. Düşmanlarının âmâline hizmet olundu. Nihâyet öyle bir hâle geldiler ki:

بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
اِسْتَحَوْذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَئِكَ حِزْبٌ², (لَا يَغْقُلُونَ
الشَّيْطَانِ إِلَّا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ) “Kendi aralarında
kabadayılıkları dehşetlidir. Bunları toplu zannedersin. Halbuki kalbleri dağınıktır. Bu da şundan ileri geliyor ki bunlar akılsız bir cemâattirler.” - “Üzerlerine şeytân müstevlî olarak kendilerine Allah'ı tahatturu unutturmuştur. İşte bunlar şeytânın fırkasıdır. Bilmiş ol ki şeytânın fırkası yok mu, işte hâsir olanlar ancak onlardır.”

Abdülaziz Çâviş

İMKÂN-I VAHY

Vahyin imkânına dâir söz îrâdı, vahiyden murâd olunan ma'nâyı tasvîr ettikten sonraya bırakıldı. Kelime-i masdar olan vahyi nefis-i kelime i'tibâriyle hâiz bulunduğ u masdariyet-i ma'nâ-yı hâsılıyla ta'rîf edeceğiz:

Buna müteallik bazı elfâzın zihinde tersîm ettiği maânîye tevcih-i maksaddan ise murâd olunan ma'nâya münâsib lügâtin zikr u ityânı tercîh edildi.

Bir kimseye gizli olarak bir şey söylendiği vakit ben ona şu şeyi vahiy yahud îhâ ettim deniliyor. Bu takdîrde vahiy kelime-i masdar olur. Bir yere gönderilen mektup ve resûlün bir sır-ı mahsûsu hâvî olması, husûl-i ilmi için bazı husûsî maksadların gayra tebliği de lügatte vahiy ma'nâsını tazammun eder. Ahîren işbu kelime-i celîle kıbel-i İlâhîden enbiyâ'-i kirâma ilkâ ve tebliğ olunan esrâr ve ahkâma ihtisâs eyledi.

Vahiy, hafî bir şeyi bildirmeğe de denilir. Bu i'tibâr ile onu bildiren mûhî (yani îhâ edici) murâd edilir. Ancak vahiy kelime-i mübeccelesi cânib-i Hudâ'dan bir nebîye münzel olan kelâm-ı İlâhî ma'nâsını mutazammın idiği lisân-ı şerîatten idrâk olundu. Binâenaleyh vahyin bir nûr-ı irfân olup kıbel-i İlâhîden vâsita ile yahud vâsitasız

olarak vukûa geldiğini insan ilm-i yakîn ile kendi nefsinde derk ve takdîr eder.

Şerâit-i vahyden biri, ya muhâtab-ı Hudâ'nın sem'inde savt-ı beşere benzemeyen bir hâssa-i savtiyye ile veya savtsız temessül eyler. Kendisiyle ilhâm arasındaki farkı da ihsâs eder. Çünkü ilhâm levh-ı vicdânda nefis ile ânî bir sûrette teyakkun olunur ve nereden geldiği his ve idrâk olunamayacak bir hâle sevk eyler.

Açlık, susuzluk, keder, sevinç gibi şeyler vicdânda nasıl hiss olunursa ilhâmın da keyfiyet-i husûlû onlara ziyâde benzer. Ammâ, irfân-ı beşerin envândan olan vahyin vukûu umûm efrâd-ı nâsın mesâlihince mestûr olan şeylerin inkişâfı Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak'ın mükerrerem ve muhtas kıldığı zât-ı âliye müyesser ve muncelî olur. Vahyin fazl-ı İlâhî ile sühûlet-i fehmi, nazar-ı akılda kâbil-i inkâr olamaz. Âkıl onun idrâkinde hiçbir güçlük görmez. Ancak onu anlamayı murâd etmeyen, hubb-i nefsiyle kuvve-i fâhimesini kasden anlamamak cihetine sevk ve icbâr eden kimse o ni'met-i idrâkten mahrûmdur.

Her ümmette bu gürûh bulunur. Her zaman ilimde noksânları, hıffet-i meşrebleri sebebiyle maksûd hakikatlere erişirici yakîn sâhillerinin vâresine yani bu'd-i nihâisine atılan insanlar eksik olmuyor. Bunlar havâss-i hamsleri tahtında vâkı' olmadığına sırf cehl ü inâda müstenid olduğuna delâlet edecek bir tarzda şekk ü dalâletin müdhiş uçurumlarına düşerek kuvve-i idrâkiyyelerini bu sûretle çığırından çıkarırlar.

Demek olur ki; her hakikatten alabildikleri nasîbleri şübhe zulûmâtından ibâret kalır. Bu hâl ile envâ'-ı hayvânâtın en dûn derekesine inerek aklın, şuûn ve esrâr-ı ilâhiyyenin, ahkâm-ı dîniyye ve insâniyyenin icâbâtını unuturlar. İhtiyâr-ı nefsânîleriyle evâmîr ve nevâhî altına girmek kaydından serâzâd kalmak lezzetini her şeye tercîh ederler. Belki lâayık olduğu şeyleri iltizâm ile üzerine konulup bağlanacağı yükü taşımak zahmetinden, lâayık olmadığı alâyık ve maâyibden men' eden şeylere kulak asmaktan berî kalmak [180] sûretiyle hâl-i behîmîden daha ziyâde mütelezziz olurlar. Nitekim: İnsandan başka olan hayvânların ahvâli bu şekle bir misâl olur. O gibilere nübüvvât ve edyâna müteallik mebâhisten bir şey ityân olursa bunu ısgâyâ bî-pervâ yaşamayıp kendi fikr-i kâsırlarıyla ihtiyâr ettikleri yolda reddetmek, o misilli saâdet-i vecîhesinden münharif kalmak, zihinlerini bir delilik tenvîr ve tahlîl etmesinden ihtirâzen kulaklarını parmakla tıkamak derekesinde zillet ve vahşet alâimi gösterirler.

Fikir ve hikmeti ihsâs eden Vâhibü'l-vücûd hazretlerinin inâyet-i şâmileleriyle ni'met-i vahye mazhar kıldığı zâtın düşünüp bir günâ mukaddemât tertîb etmeksizin herkese müyesser olmayan o nûr-ı Hudâ ile müşerref ve mümtâz olması nasıl müstahîl görülebilir?

¹ Haşr, 59/15.

² Mücâdele, 58/19.

Bedâhетен sâbittir ki ukûl, mütefâvit dereceleri hâiz olup bazısı diğer bazısından yüksek olur. En dün kısmı da kendinden üst olanı idrâk etmeyendir. Ancak bunlar bir dereceye kadar icmâlen o ulviyeti anlar. Bu tefâvüt mertebeleri tarz-ı ta'limlerinden münbais olmayıp belki insanın ihtiyâr ve kesbinin dâire-i medhali hâricinde bulunan fitratlarının muhassasıdır.

Şubhesizdir ki: Ukalâ indinde nazariyât-ı ilmiyye ve hikemiyyenin en müteâlî aksâmı bedîhiyyü'l-husûl derecesinde görülür. Hadd-i ihsâdan bîrûn denecek sûrette merâtibin terakkisi hakikati onlara mestûr kalmaz.

Nüfûs ve himem-i âliyye erbâbı baîd olan bir şeyi pek yakın görür ve bu hakîkate muttali' olması için koşup maksadına erer. Onlardan gayrı halk ise bir şeyin bidâyetini inkâr ettiği halde netîce ve intihâsını görünce nâdim ve mütehayyir olarak gûyâ münâzaa olunmayan bir ma'rûf, kâbil-i inkâr olmayan bir hakikat imiş gibi onunla ülfet eder. Münkir onu inkâr ettiği vakit da'vet olunduğu şeye taabbüs ederek vâdî-i gurûrda hayvân gibi sıçrayıp cevelân eyler.

Her ümmette bugüne kadar sunûf-ı nâstan bu kâbil olanların –velev az mikdarda olsun– zuhûrundan hâlî kalınmamıştır.

Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın sâir insanlardan her sûretle mümtâz kıldığı bir abidine vahy-i Rabbânîsinin tealluku imkânını yukarıda serd olunan mukaddemâtın tazammun ettiği muhik netîceye göre teslim etmemek akl-ı selîm için kâbil değildir. Buna yanaşmamak ise za'f-ı akıldan, bedâheti inkârdan başka bir şeye haml olunamaz. Çünkü hikmet-i Hudâ muktezâsınca nüfûs-ı beşeriyeden, fitrat-ı asliyyelerinde cevher-i vücûdları tefâvütle mübeccel olanlar, müstaid oldukları feyz-ı İlâhîden kendilerini saltanat-ı ma'neviyyenin ufk-ı a'lâsına, mevki'-i insâniyyetten âlem-i melekûtün zirve-i ulyâsına îsâl eder sûrette cezb-i envâr ederler. Bir halde ki dün fitratta olanların bunca kâtı' burhânlarla rağmen taakkul veya hissetmeye bile varamadıkları evâmîr ve makâsıd-ı Rabbâniyyeyi ayânen müşâhede ve teyakkun etmek, âlim üstâdlardan telakkî olunan derslere nisbet kabûl etmeyecek bir derece-i vâzihada âlim ve hakîm olan Rabb-i Celîl'den telakkî-i ilm ü hikmet eylemek saâdetine nâil olurlar. Ondan sonra ta'lim olundukları şeyleri öğretmeye, me'mûr edildikleri evâmîr ve ahkâmı nâsa tebliğ etmeye başlayarak meslek-i necâtın hakâyıkını, icâbâtını bu sûretle ısdâr ve ifhâm ederler.

Zâten nev'-i insanın mesâlih-i hayâtiyyesinin mecra-yı selâmette cereyân ve kesb-i umrân etmesi için hâl-i ictimâ' ve ittihâdda bulunmakta muztar kılan turuk ve esbâbı bildirip şeref ve mevkiini takviye etmek maksad-ı lâhûtîsiyle her ümmette her zaman derece-i ihtiyâcla-

rına göre Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın muhtas kıldığı zât-ı âliyi me'mûr etmesi âdet-i ilâhiyyesi cümlesindendir.

İşte bu vech ile nasb olunan hidâyet hüccetleri halkı irşâd ve saâdet-i kâfiyyeye îsâl eder, bu saâdet-i kâfiyye nûrunu kıyâmete kadar sönmeyecek bir derece-i mukaddesede hâsıl eden dîn-i mübîn-i Ahmedî hâiz-i kemâl olmak hasebiyle İmâmü'l-enbiyâ Efendimiz silsile-i risâletin hâtemi olmuş ve ondan sonra bâb-ı nübüvvet dahi kapanmıştır ki risâlet-i Ahmediyye hakkında âtiyen yazılacak mebhaste inşâallâh îzâhât-ı lâzime verilecektir.

Nev'-i beşerde bazı ervâh-ı âliyye ashâbının vücûdu ve zikr olunan mertebe-i sâmiyye-i nübüvvete izhâr-ı ehliyyet etmeleri kudret ve meşiyet-i ilâhiyyeye karşı neden müstahîl olsun?

Bâhusûs gözümüze görünmese bile cisimden daha latîf bir şeyin sâha-i mevcûdâtı müstemil olduğundan kadîm ve cedîd ilimler bizi irşâd eyliyor, nefislerimizdeki idrâkâtımız de bu bâbda ihsâs-i yakîn ediyor. Bu kâbil bazı latîf vücûdların ilm-i İlâhîden bir şeye mahall-i inşirâk ve nüfûs-ı enbiyânın onlara şeref-endâz olmasında ne mâni' vardır? Bunun tasavvuruna mahal olmayıp bilakis ind-i İlâhîde mazhar-ı ıstîfâ ve imtiyâz olan öyle bir vücûd-ı müstesnâdan bir nûr-ı latîf delâletiyle bir haber-i sâdık geldiği vakit onun sıhhatine haml etmeye bir incizâb-ı vicdânî hâsıl ettiren esbâb-i bedîhiyyedendir.

Cenâb-ı Hakk'ın pâye-i nübüvveti muhtas kıldığı zât-ı âlînin dâire-i sem' u hissinde vahy-i Rabbâniyi mübellîğ olan savtın temessül etmesi, sâir ervâh-ı âliyyenin incilâ ve bürûz eylemesi noktasına gelince: Enbiyânın düşmanları bazı hastaların uğradıkları emrâz-ı hâssaya müşâbih hâllerin ondan hâlî ve uzak olmadığı zu'munda bulunurlar ve bazı ma'kulâtın da o hastaların hayâllerinde temessül ederek mahsûs derecesine geldiğini, bunları marîz olan zât, dalgınlık ve te'sîr-i ıztrâb sebebiyle gûyâ görüp işittiğini ve nizâ' ve mücâdele ettiğini teslim ederler. Ancak hakîkatte böyle bir şeyin vâkı' olamayacağı derkârdır. Şâyed suver-i ma'külenin temessülü tecvîz edilirse bunun her halde menşei nefistir. Bu da dimâğ, hâl-i tabîisinden çıkıp [181] başka bir sûretle müteessir olduğu zaman husûle gelir, işbu ahvâl-i fevkalâdenin hakikat şeklinde olmasa bile nüfûs-ı zaîfede âsârının zuhûru teslim olununca: Kemâlât-ı mümtâze ile müşerref olan nüfûs-ı âliyye erbâbında hakâyık-ı ma'külenin temsîli niçin câiz görülmesin?

Nüfûs-ı âliyye için bu gibi havânk, âlem-i hiss ü şühûddan gayri bir âleme teveccüh olunduğu ve hatâir-i kudse (âlem-i melekûta) ma'nen ittisâl peydâ edildiği zaman tecellî eder, bu hâl başkalarının mizâcında bulunması kâbil olmayan isti'dâd ve ihtisâsları hasebiyle o yüksek dereceye müstahîk olmaları da sıhhat-i akıllarının

bazı levâhık-ı mahsûsasındandır.

Bu hasâisi mümkün kılan şeylerin gâyesi ise onların rûhlarıyla bedenleri arasındaki alâkanın ulviyeti, kendilerinden gayri olanların takdîr ve ihâta edemeyecekleri bir halde olup binâenaleyh hakâyık-ı ma'kûlenin kabûlü onlara sehîl ve belki mütehattim bir keyfiyet bulunmasıdır. Çünkü bunların şân-ı ulvîleri, nâsın kendilerinde görmeye me'lûf olmadıkları hasâisin timsâl-i müstesnâsıdır ki başkalarının ahvâline benzemeyen bu mugâyeret kendilerinin nüfûs-ı beşere karşı hâiz bulundukları mevki'-i fazl u imtiyâzın ehemmiyetini gösterir. Binâenaleyh bu şeref-i muzâafı da sıhhat-i risâletlerinin delîli makâmına kâim olur. Tebliğ ve ihbâr ettikleri şeylerin sıhhatini, hakâyık-ı ma'kûlâtta, sâir umûr-ı risâletlerinde selâmet-i şehâdetlerini te'yîd eden delâil cümlesindendir ki küfür, inkâr vesâir emrâz ile ma'lûl olan kalbler, onların devâ'-i ma'nevîleriyle şifâ-pezîr olur. Akı ve azmi zaîf bulunanların şu hâli onların mukaddes tebliğleriyle ihrâz-i kuvvet eder.

Alîl bir vücûddan sahîh bir şeyin sudûr etmesi, muhtel bir menba'dan nizâm-ı matlûba istikâmet gelmesi ise bedâheten münkerdir.

Urefâ-yı beşerden nüfûs-ı âliyye ve ukûl-i kâmile erbâbı ki bahr-i rûhâniyyette enbiyâ mertebelerinden aşığı kalmayacak derecede cür'a-nûş-i hakikat oldukları halde kendileri enbiyânın evliyâsı mertebesinde kalmaya, onların vaz' ettikleri şerîat ve da'vet yolunda emînleri olmaya rızâ göstermişlerdir. O urefâdan nev'an bu hâle mukârenet ülfetiyle nasîbdâr olan birçoğuna bazı ahvâlde âlem-i gaybın nikâb-ı tecellîsi münkeşif olmakta bulunduğu gibi âlem-i misâlde de bazı şeyleri hakâyık-ı sahîhasıyla görmek saâdeti müyesser olmuştur. Binâenaleyh hakâyık-ı mestûrenin vâkıa mutâbık sûrette onlara muncelî olduğunu inkâr kâbil değildir.

Bunun için kendileri enbiyâ'-i kirâm aleyhimü's-selâm hazerâtı her ne şey vermişler ise bunlardan hiçbirini istib'âd etmezler, bu zevk-ı girân-bahâyı tanımak bahtiyârlığına nâil olanlar onun kıymetini bilirler, ondan mahrûm kalanların hakikat caddesinden inhirâfı kolay olur.

O zevât-ı kudsiyyeden bazı âsâr-ı sâlihanın zuhûru şerâi'-ı enbiyâyâ muhâlif olan şeylerden amellerinin selâmeti, akl-ı sahîhin inkâr edemeyeceği, yahud zevk-ı selîmin ib'âd eylemeyeceği sûrette tahâret-i fitratları, nazar-ı basîretlerinde şa'şaa-pâş olan serâir-i Samedâniyyenin sâika-i aşk u feyziyle hak olan, âmmenin hayrını ihâta ve tezyîn eden kulûb-ı hâssaya nûr-ı huzûr veren şeyleri intâka müteveccih olmaları kavil ve fiillerinin sıhhatine delîldir.

Âlim bir kimse onlara benzeyici olmaktan hâlî kalmaz, lâkin bu gibilerin hâllerinden inkişâfı daha daha serî olan kısmı sû'-i amel ve gurûr erbâbıdır. Bunlar ancak ukûlü tadrîl, ahlâkı ifsâd husûsunda fenâ bir iz bırakarak

ma'siyetleri sebebiyle mensûb bulundukları kavmin şânını da inhitâta uğratırlar. Yalnız Allah'ın lutuf ve avn-i mahsûsuna nâil olanlar o misilli te'sîrâtan âzâde kalırlar.

Bu halde ehl-i idlâlin kelimât-ı habîseleri yeryüzünde zuhûr edip hiçbir nef'i ve mahall-i karârı olmaksızın kuruyup mahv olan nebâtât-ı habîseye benzer.

Bu hakâyık-ı mekşûfeye ve in'âmât-ı Rabbâniyyeye karşı enbiyânın hâlleri ve münevver burhânlarıyla münkirlerin inkârları bunların enbiyânın haber verdikleri şeylerin imkânını ikrâr etmeleri arasında bir perde-i istitâr kalmıştır ki umûr-ı mu'tâdeyi idrâk husûsunda ukûlden birçoğunu böyle bir perde ihâta etmiştir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abduh

HUKÛK-İ ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-İ ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

38

128nci maddede: “Mevâdd-ı sâbika hükmünce tefrîkine hükmolunan kadın âhar bir şahıs ile tezevvüc ettikten sonra zevc-i evvelin zuhûru nikâh-ı ahîrin infisâhini mûcib olmaz.” denilmiş. Kadın iddet beklerken yahud iddetin inkîzâsından sonra âhara nikâh olunmaksızın zevc-i evvelin zuhûru sûretinde ne yapılacağı îzâh olunmayıp işkâl ve i'câm edilmiş ve hükm-i tefrîkin her halde bâkî olacağı îhâm olunmuştur.

Halbuki o maddelerin istinâd ettirildiği Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde tefrîk ibtidâen kat'î bir mâhiyette olmayıp kadının iddet beklemiş ve şahs-ı âharla akd-i nikâh etmiş olmasıyla da kat'iyet iktisâb etmez. O mezheblere istinâd eden 126'ncı madde mücebince tefrîk olunan bir kadının muahharan zevc-i evveli zuhûr ederek ona nafaka bırakmış yahud vaktiyle nafakasını iskât etmiş olduğunu isbât ederse zevce kendisinin olacağı, zevc-i sâni duhûl etmiş olsa da nikâhının mu'teber olmayacağı ahkâm-ı icmâiyyedendir. Yalnız Mezheb-i Mâlikî'ye istinâd ettirilen 127'nci madde [182] mücebince tefrîk olunan kadının ikinci zevciyle zifâflarından evvel zevc-i evveli zuhûr ederse hak onun olduğu kezâlik mücmeun-aleyhtir. Zevc-i sâni onun geldiğini duymuş yahud hayatını haber almış da bilerek zifâf ve duhûl eylemiş ise Mezheb-i Mâlikî'de kadın kendisine ebeden mahârimi gibi harâm olup zevc-i evveli terk veya vefât etse de nikâhı câiz olmaz.

Bir husûs için bir mezheb ve kavil ihtiyâr ve kabûl edilecekse tamâmıyla ma'lûm olmalı, etrâfıyla düşünölmeli. Tanzîm edilecek bir madde hiç olmazsa hükm-i icmâa muhâlif olmamalıdır. Bu maddeler öyle tanzîm edilmemişler.

39

130'ncu maddede: "Zevceyn beyninde nizâ' u şikâk zuhûr edip de tarafeynden biri hâkime mürâcaat ederse hâkim tarafeyn âilelerinden birer hakem ta'yîn eder. Bir veya iki taraf âilesinden hakem ta'yîn olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsâfî hâiz olmazsa hâricden münâsiblerini ta'yîn eyler. Bu sûretle teşekkül eden âile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini islâha çalışır. Kâbil olmadığı sûrette kusûr zevcede ise beynlerini tefrîk eder ve zevcede ise mehrin tamâmı veya bir kısmı üzerine muhâlaa eyler. Hakemler ittifâk edemezler ise hâkim evsâf-ı lâzimeyi hâiz diğer bir hey'et-i hakemiyye veya tarafeyne karâbeti olmayan üçüncü bir hakem ta'yîn eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'î ve nâ-kâbil-i i'tirâzdır."

Denilmiş. Mezheb-i Mâlikî'ye istinâd ettirildiği lâyhada mastûr olup hey'et-i hakemiyyenin lüzûm-ı teşkîli me'mûrun-bih olduğu ve memleketimizde tatbîk olunmadığı ve sebebi inde'l-Hanefiyye vazîfeleri islâh-ı beyn olup vekâletleri olmadıkça tefrîkea salâhiyetdâr olmadıkları ve tarafeynin de bi'r-rızâ vekâlet vermez olduklarından ibâret idiği ve mezheb-i Mâlikî kabûl olunursa âileler içinde tahaddüs eden pek çok uygunsuzlukların mündefi' olacağı ve zevclerin i'tisâfâtına nihâyet vereceği mütâlââtı dermiyân edilmiştir.

Halbuki hep yanlış. Hey'et-i hakemiyye teşkîli öyle lüzûm ve vücûb derecesinde me'mûrun-bih değil ancak def'-i şikâk için teşrî' olunmuş umûr-ı müstehabbedendir ve maazâlik memleketimizde metrûk olmayıp her tarafta bi-hamdi'llâh ma'mûlün-bihtir. Gerek hükkâma mürâcaattan sonra gerek daha evvel tarafeyn ehl ü akrabalarından emîn oldukları zevâta işlerini tefvîz ve ihâle eyledikleri ve onların ma'rifet ve himmetleriyle hâneyi yıkmaksızın, âile ve evlâdı perîşân etmeksizin tahaddüs etmiş olan uygunsuzluğu def' u izâle veyahud tatlılıkla tatlık ve muhâlaaya rabt ile işi bitirdikleri her tarafta meşhûd ve her zaman kesîru'l-vukû'dur.

Mezheb-i Hanefî ile mütedeyyin olan ehl-i îmân me'mûrun-bih olan bir husûsun tatbîkine mezheplerinin mâni' bulunması töhmetini kabûl etmezler. Bühtândır. Komisyon düşünmeden yazmışlar, mezheb-i celîlin kadriini takdîr etmemişler, hükûmet-i seniyyeyi de hatâya sevk etmişler derlerse haklıdır.

Vekâleti hâiz olmayan bir hey'et tefrîke salâhiyetdâr olamaz demeleri de doğrudur ve yalnız kendilerinin değil onlarla beraber sâdât-ı Şâfiyye ve Hanbeliyye'nin de mezhebleridir. Kitap ve Sünnet'in umûmât ve itlâkâtı hep buna delîldir. Muhâlifinin ihticâc etmek istedikleri hakemeyn âyet-i kerîmesi de bunu müeyyiddir.

Hak celle ve alâ¹ (وَأَنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ) buyurmuştur ki ma'nâsı "Eğer zevceynin yekdiğerine meşakkat vermelerinden korkarsanız onun ehlinde bir hakem, onun ehlinde de bir hakem gönderiniz. Islâh etmek murâd ederlerse Allah aralarını tevfiğ eder." demektir. Bundan öyle talâk ve muhâlaaya me'zûn olmayan ve fasl-ı da'vâ için intihâb edilen hakemlerin kendiliklerinden tefrîk ve hul'a salâhiyetdâr olacakları nasıl çıkar? Ve tarafeynden tahkîm olunmayıp hâkim tarafından ta'yîn olunan nâiblerin de hakem müsemmasına dâhil olacakları nasıl kabûl olunabilir? Lügat buna müsâid midir? Hakemeynin derece-i salâhiyyetleri beyne's-selef ihtilâf olup bazıların (بِهِمَا يَجْمَعُ اللَّهُ وَبِهِمَا يَفْرُقُ) dedikleri mervîdir. Lâkin nâibler ve ecnebîler hakkında değil tarafeynin sûret-i mutlakada tahkîm ettikleri ehilleri, emînleri hakkındadır. Bu kavil Aliyyü'l-Murtazâ radiyallâhu anhu kelâmından olduğu müdevvenede menkûl olup İmâm Mâlik ve etbâi onunla istişhâd eylemişlerse de Kûfe'de birisinin hakem ta'yîn ederken hul'a tevki' etmediğini söylemesi üzerine ona da izin vermek lâzım geleceğini ve illâ zevcesinin de kendisine itâate mecbûr olmayacağını tefhîm ettiğine dâir olan eser-i mahfûzu ma'nâ-yı maksûdu îzâh eylemekte, zevcin vekâletini hâiz olmayan kimselerin tefrîke salâhiyetdâr olamayacaklarını göstermektedir. Artık mezheb-i cumhûru terkle mezheb-i tefrîke gidilmek nasıl lâyük olur. Bâhusûs memleketimizde ahâlî-i İslâmiyyenin kısm-ı a'zamı Hanefî, bazıları Şâfiî ve Irak ve Sûriye'de bir mikdarı Hanbelî'dir. Sekene-i asliyye bunlardan teşekkül eder. İçlerinden hakem ta'yîn olunanlar acaba bunu kabûl edip de mezheplerini terk eyleyip mu'tekid olmadıkları bir mezheble amele cür'et edecekler mi? Ve cür'et edenleri bulunursa hakemleri mezheb-i Mâlikî üzere sahîh olacak mı? Kellâ. Çünkü hakemeynin udûl ve fukahâdan olmaları şart olup ve illâ hükümleri nâfiz olmayacağı kütüb-i Mâlikiyye'de musarrahtır. Adl ve fakîh olan kimselerin mütedeyyin oldukları mezheplerini bırakıp bilâ-hüccet onun hilâfına hükmetmeleri nasıl mümkün olur ve ederiz diyenlere adl ve fakîh demek nasıl sahîh olur. Bir de farz edelim ki mezheb-i Mâlikî'nin sıhhatine kâil olsunlar da o mezhebe göre hükümleri sahîh olsun. Lâkin hakemler hâkim ma'nâsında olmayıp bu kadcılık ihtilâfın mürtefi' olmayacağı ve beyne'l-eimme nefsi hükümün sıhhati muhtelifün-fih olmakla hiçbir te'siri olamayacağı ve binâenaleyh kadın iddet beklemiş ve zevci âhara varmış olsa da mezheb-i Hanefiyye ve Şâfiyye ve Hanbeliyye'de o nikâhın sahîh olamayıp hâlâ evvelki zevcinin taht-ı nikâhında kalmış olacağı şübhesizdir. Meğer ki ondan sonra tarafeyn bir kâdî-i [183]

¹ Nisâ, 4/35.

Mâlikî'nin huzûruna giderek yeniden muhâkemeleri icrâ olunup da o hükmün sıhhatine hükmeyleye.

Buraları etrâfıyla teemmül edilmek lâzım gelirken hiç düşünülmemiş. Mezheb-i Mâlikî üzere âile komisyonları teşkil edilsin, onların verecekleri hükümler sicillere kaydolunsun, i'tirâz mesmû' olmasın denilmekle mes'ele hallolundu zannedilmiş, emr-i nikâhta hıll ü hürmet ahkâmı telfik-ı mezâhib vâdisinden yok yere teşvîş edilmiştir.

Bunda zevcât için de hayır ve maslahat yoktur. Öyle zevcine i'lân-ı husûmetle hilâf-ı mezheb ayrılmış olan kadını ahâlimizden kim alacak. Ona tekarrub etmeye havâss u avâm eğer zinâ demezlerse elbet şübhelî tanıyacaktırlar. Mağrib diyârına yahud Sûdân'a gidip Mâlikîlere varacak değil ya. Daha etrâfı düşünülürse onu Mâlikîlerin de pek kabûl etmeyecekleri anlaşılır.

Çünkü bu madde o mezhebe de muvâfık değil. Öyle hey'et-i hakemiyye tarafeynin ifâdâtını bit-tedkîk islâh edemezlerse tefrîk ediverirler. Zevcede kusûr var ise mehrin bir mikdarı ve nihâyet tamâmı üzerine muhâlaa ederler demek hiç bir mezhebe de yok. İcmâa muhâlifdir. Zevc hakkında sarâhaten gadri mutazammın olduğu gibi suçlu olan zevceye de cür'et verir. Hakemler ta'yininden maksûd ve muntazar olan emr-i islâha mâni' teşkil eder. Akıl ve tecrübesi nâkıs genç bir kadın zevcine gazab etmiş olduğu bir zamanda yahud hâricden iğfâl ve itmâ' edilmiş bulunduğu sûrette kendisi isrâr edince komisyonun tefrîka mecbûr olduklarını vâlideyni mehirden fazla bir şey vermeyeceğini biliyorsa artık sulha icâbet eder mi? Bu maddenin meâli zevc nasıl talâka mâlik ise zevce de mehri iâde etmeye râzî olursa zevcinden boşanmaya mâlikedir demeye varıyor. Şeriat-ı İslâmiyye bu mudur? Yahud Mezheb-i Mâlikî böyle midir? Hâşâ. Bu sûretle tefrîk onlara göre ancak zevcin verdiği mehirden başka bir zarar iddiâsında bulunmadığı ve tarafeynin müfâra-kate da râzî olup da ancak mehrin yahud bir kısmının iâdesine zevcenin rızâ göstermediği halde olur. Yoksa zevc verdiği mehrin birkaç mislini onun için sarf eylemiş, düğün yapmış ve ba'de'z-zifâf ağır urbalar, elmâslar, inciler ihdâ etmiştir. Bununla beraber hanım yine kendisini sevmemiş ve bir ay geçmeden ben seni istemem diye nizâ' ve şikâka başlamış ise bunları da iâde ve tazmîn etmeyecek olur mu? Ya birkaç sene geçmiş ve zavallı zevc onu bir zevce-i müşfika zannıyla emlâkini de kendisine ferâğ ve temlik eylemiş ise bunlar nerede kalacak. Kadın erbâb-ı nüfûz ve desâyisten birinin dâm-ı mekrine kapılmış, yahud daha genç ve daha güzel birini sevmiş ise bu emvâlî de ona mı yedirecek? Cebren tefrîk olunan o zavallı insan da uzaktan seyirci mi kalacak? Verdiği mehri tamâmen istirdâd eylediği kâfidir mi denilecek? Bu tefrîk-ı cebrî zulüm olmazsa zulüm nasıl olur? Şeriat-i

ilâhiyye bundan münezzehtir.

(Bu bahis bitmedi)

Sadreddin

TÂRİHÇE-İ TARİK-İ TEDRİS*₁

Necl-i necib-i Hazret-i Hilâfet-penâhî Şâhzâde-i civân-baht devletlü, necâbetlü Ertuğrul Efendi hazretlerinin nâm-ı âlî-i necâbet-penâhîlerine ithâf olunmuştur.

Karn-ı sâbi' içinde idi ki hemen hemen bütün cihâna kesif zulmet-i cehl istilâ etmişti. Bir taraftan Endülüs Arablarının nûr-ı mücerred-i İllâhî gibi tenvîr-i âlem-i medeniyyet eyleyen kâffe-i mebânî-i mübâreke-i irfânî, zulûmâtî bir sût-re-i nisyân içinde nazarlardan nihân olmaya başlamış, diğer taraftan Şarkta zuhûr edip de nice asırlar saâdet-i beşeri idâme eden bütün füyûzât-ı ma'rifet ve medeniyyet zalûm ve cehûl ünvânına ebnâ-yı Âdem arasında en ziyâde istihkâk gösteren bir zâlim ve hûnrîzin bi-gayri hakkın döktüğü hûn-ı mazlûmânın vü-cûda getirdiği tûfân içinde mahv olup gitmişti.

İşte bu esnâda idi ki aksâ-yı Şarkın ufk-ı muallâsından zuhûr eden hilâl-i Osmânî yavaş yavaş yükselerek o şeb-i cehâletin perde-i zulmânîsini yırtıp tenvîr-i âlem-i insâniyyet etmeye başladı. Bulunduğu âsumân-ı izzet ü rif'atte i'tilâ ile bedr-i kemâle vâsıl oldu. Biraz sonraları ise cihân-ı kemâlâtın üstâdân-ı ma'rifeti memâlik-i Osmaniyyede yetişir, bütün âlem-i insâniyyeti feyz-ı irfânlarıyla müstefiz-i ma'rifet ederler idi.

Dîn-i İllâhînin te'yîd-i ahkâm-ı şer'iyyesi husûsunda eslâfın izhâr ettikleri cidd ü kemâl İslâmiyet nâm-ı âlîsine olarak mu'cize-i bâliğa addolunmaya şâyân idi. İ'lâ-yı şân-ı diyânet, himâye-i ma'rifet vesâilinin istihsâli yolunda izhâr edilen hârikalara sultân-ı l-ekâlîm olan İstanbul'un ötesinde berisinde meşhûdumuz olan medreseler birer şahid-i sengindir. O dârü'l-irfânların hazâin-i kemâlâtından birçok zamanlar iğtinâm eylediğimiz envâ'-ı cevâhir-i ma'rifet sonraları bir takım nâ-ehiller ellerine düşerek birçoğu kıymet-i asliyyesinden dûr oldu. Bir haylisi de ziyâa uğratıldı.

Medâris-i âliyye-i Osmaniyyeden öyle etkiyâ-yı ulemâ yetiştirmiştir ki şer' ve aklın istihsân ettiği emr-i ma'rûfa imtisâl, akıl ve şer'in takbîh eylediği nehy-i ani'l-münkerden ictinâb cihetlerinde bizzat muktedâ-yı âlem idiler. Verese-i ulûm-ı enbiyâ ünvân-ı mefharetine -istihkâk-ı zâtîlerinin yâr u ağıyâr nazarında tezâhürüyle- isbât-ı liyâkat ederlerdi.

Taht-ı Osmânîye bahş-ı revnâk eyleyen selâtîn-ı sâlife-nin umûmen müşâvirleri ise zamanlarında mevcûd olan ve nass-ı kerîm içinde kadr-i vâlâları senâ buyurulan ulemâ idi.

* Bu makâle vaktiyle İlmiye Sâlnâmesi'nde pak nâkıs olarak neşredilmişti. Burada aslı aynen neşredildi.

Müessis-i bünyân-ı devlet Osman Gâzî'nin –bir devlet-i medeniyenin te'sisi için iktizâ eden satvet-i maddiye, mekârim-i ahlâk, kudret-i fikriye gibi [184] üç rûkn-i kavîmin müzâkere-i istihsâlinde muîn ve müşâvir-i münferidi Şeyh Edebalı gibi o devrin en büyük bir allâme-i dânişveri idi.

Fâtih asrı ki, bereket-i ilm ü hüner, kesret-i feth u zafer cihetiyle saltanat-ı Osmaniyyenin bir devr-i mümtâzı idi. Mollâ Hüsrev gibi, Mollâ Gûrânî gibi birçok efâzıl Hazret-i Pâdişâhın bezm ü rezminde müşâviri idi.

Asr-ı Selîm Hân-ı Evvel'de ise fuzalâ-yı İslâm Müftî's-sakaleyn ünvân-ı bülendi ile ma'rûf olan İbni Kemâl o Pâdişâh-ı hakîmin hazar ve seferde müsteşâr-ı efkârı idi.

Ebussuûd Efendi ise asr-ı Kânûnî'nin irşâd-ı akl-ı selîmde nazar-ı intibâh ve kiyâsete karşı dikilmiş bir imâd-ı pür-vakârı idi.

İşte bu selâtın-ı evvelîn mülklerinde bu sûretle icrâ-yı adâlet ve istihsâl-i kuvvet etmişlerdir.

Devlet-i Osmaniyyenin –o zamanlar ulemâsının kesreti cihetiyle– bu dârü'l-mülk-i fenâ içinde hazîne-i serveti sırf ilm ü ma'rifetten ve sermâye-i mübâhâti muktezâ-yı irfân olan necâbet ve celâdetten ibâret ve müdebbirân-ı umûr-ı devlet hemen kâmil ulemâ-yı şerîat idi.

Zamanımızda ise medreseler, bünyân-ı devletin böyle erkân-ı asliyesini yetiştirebilmek kuvvet ve metânetini gâib ettiğinden artık istifâde edilmez olduğu için âsâr-ı atîka gibi hıfza şâyân bir halde idi.

İstanbul'da esâsen medrese tahsili –bir karn-ı cihâna hâtime çekip de birçok füyûzât-ı irfân ve medeniyetle zînet-yâb olmuş bir asr-ı diğerin küşâd-ı vakâyiine kudretini, kemâlât-ı mütenevvia ve muzafferiyât-ı mütetâbiasıyla isbât eyleyen– Fâtih'in devr-i hükûmetinde ibtidâ eder.

Vâkiâ bu âlem-i imkânda başlı başına bir dünyâ-yı ma'rifet vücûda getirmiş olan Hazret-i Fâtih'in müessesât-ı ilmiyesinden neş'et etmemiş Şeyh Edebalı gibi... Kara Halîl gibi... Molla Hüsrev gibi... Molla Gûrânî gibi... Hızır Bey gibi fazâil-i bâhire ve meşhûreleriyle âlem-i Osmânî'yi şeref-yâb eylemiş bazı eâzıma tesâdüf olunur. Bunlar kudret-i fâtıranın nâdiren yetiştirdiği havârik-ı fitrattan ma'dûd bulundukları cihetle âsâr-ı beşeriyedeki acâib-i seb'a-i âlem gibi ulemâ-yı Osmaniyyân içinde nevi'leri şahıslarına inhisâr eylemiştir.

Türbe-i muallâ-yı Fâtih'i i'zâz eder bir sûrette dâiren mâ-dâr ihâta eyleyen o koca medreseler Hazret-i Pâdişâhın terakkî-i ma'rifet ve neşr-i adâlet husûsundaki metânet-i efkârına birer âbide-i üstüvâr-ı irfândır.

Bizde takdîr-i ma'rifet bayağı Hazret-i Fâtih'in kerâmet-i irfânından ve merâtib-i ulemâ ise Sultân Süleymân-ı Kânûnî'nin ilcâât-ı zamânından mütevelliddir.

Gerek hasâil-i âliyye, gerek meksûbât-ı ilmiyyece mütebahhir ve münferid olan Fâtih maârif-i cedîde-i

Osmaniyyenin mehd-i zuhûru olmak üzere ihdâs eylediği medârisin küşâdında sadrazamı ile.. şeyhülislâmıyla.. vüzerâsıyla... ümerâsıyla... hattâ bütün muhibbân-ı ma'rifetiyle beraber bizzat bulunmuş idi.

Hazret-i Pâdişâh ziyy-i ulemâyı, libâs-ı fâhir-ı saltanat müreccah görerek öyle bir kıyâfet-i muhtereme ile müştâkân-ı ma'rifet arasında görünmüş idi.

İlk derse el-yevm Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin sunûf-ı âliyyesinden dördüncü senesine tahsîs edilen "Tâbhâne" Medresesi'nde ibtidâ edildi. Bu hüsn-i ibtidâ ile de – zamanının ulemâsı arasında tahaddüs eden mebahis-i mühimmeyi fasl u hasmde hükm-i mutlakı olmak gibi bir kudret-i ilmiyye sâhibi olan– Fâtih âlem-i insâniyyetin en büyük bir kürsî-i irfân ve medeniyetini İstanbul'un en müstesnâ bir mevki'-i muallâsında vaz' etmiş oldu.

Fâtih mahsûl-i irfânı olan medârisin tertîb-i nizâmâtına Türkistân-ı Ulyâ'dan celb eylediği Ali Kuşçu merhûmla Mollâ Hüsrev gibi iki dâhînin ve o zamanlar mevcûd olan birçok eâzım-ı ulemânın himmetleriyle muvaffak oldu.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye tâ ibtidâ-yı zuhûrundan beri hıfz-ı hukûk-ı ibâd gibi vezâif-i beşeriyeye içinde a'zam u eşref olan bir emr-i hayrın ifâsına fevka'l-gâye i'tinâ ederdi. Bu vazîfe... bu mîzân-ı adl ü hak – "Emânâtı ehline tevdi" ediniz!" tenbîh-i celîl-i Sübhânîsine tevfik ulemâ sınıfının yed-i iktidârına mevdû' idi. Bu sebeble pâdişâhlarımız... vüzerâımız... umûmen halk erbâb-ı ilme– fi-haddi zâtihâ rütbe-i ilimden a'lâ bir mertebe olmadığından– ta'rîf-i nâtıkaya sığamayacak derecelerde hürmetler izhâr ederlerdi. Zâten İslâmiyet'te müsâvât-ı âmme esbâbını tebdîl eden bir kuvvet yoktur. Var ise kudret-i ilm ü irfândır ki ashabına efrâd arasında âsumânî bir imtiyâz bahş eder. Bu da Vehhâb-ı Kerîm'in Furkân-ı Mübîn'indeki vâsf-ı Sübhânîsinden mütevellid bir atıyye-i mahsûsa-i ilâhiyyedir.

Ulemâ-yı Osmaniyyân ise medâris-i mürettebede ale't-tertîb dersler görerek ve zamanlarında cârî kâffe-i ulûm ve fûnûnda bidâa-i kâmile hâsıl eyleyerek selef-i sâlihîn hazerâtının isrine tamâmıyla iktidâ ederlerdi.

Tarîk-ı ulemâyâ sâlik olacak tâlibîn-i irfân evveleminde ulemâdan bir zâtın rahle-i tedrisine dâhil olurlar, Hâric dersleri addolunan mukaddemât-ı ulûm ve fûnûnu ondan teallüm ederlerdi. Mukaddemât-ı ulûm ve fûnûnu tahsîl eyleyenler, muallim-i evveleri olan bu zâtın delâlet-i mahsûsasıyla müderrisînden diğeri bir zâtın halaka-i ta'lîmine sokularak Dâhil dersleri nâmıyla yâd olunan ulûm-ı âliyyeyi tederrüs eylerdi. Dürûs-ı âliyye-i mezkûreyi de bu vech ile ikmâle muvaffak olan tâlibîn artık bununla "Sahn" derslerine kesb-i liyâkat eylemiş addedilirlerdi.

"Medâris-i Sahn" ise Fâtih Câmi'-i Şerifi'nin iki tarafında kâin kârgîr fakat kurşunlu sekiz medresedir ki bun-

lara “Sahn-ı Semân” itlâk [185] olunur. Fakat necâbet-i ahlâkiyesi mazbût ve müsellemler bulunmak lâzım gelen tâlibîn-i ilm için “Medâris-i Sahn”a dâhil olmak da kolay bir şey değil idi. İbtidâ-yı emrde Medâris-i Sahn’ın i’dâdîsi hükmünde bulunan medreselerde ikmâl-i ulûm-ı mürettebe eylemek icâb ederdi. İ’dâdî hükmünde bulunan bu dârü’l-irfânlar ise talebe-i ulûmu medâris-i sahna îsâl eyledikleri cihetle “Mûsıla-i Sahn” ünvânı verilmiş idi. İkmâl-i ulûm-ı mürettebe edip de “Sahn-ı Semân”da sâhib-i hücre olmaya muvaffak olan talebe-i ulûm öyle ma’lûmât-ı nâkıs ahabından olmayıp her biri birçok te’lifât-ı mergûbe vücûda getirmiş, takvâ ve diyânet ve kemâl ve fazîlet gibi eşrâf-ı ümmete hâs birçok mehâsin-i seniyyeyi nefislerinde cem’ etmiş ashâb-ı dehâdan bulunurlardı. Bu eâzımın el-yevm mütedâvil metrukât-ı kalemiyyeleri, muhalledât-ı azîmeleri zamanımızda tahsîl-i ilim nâmına vakf-ı hayât eyleyen ashâb-ı kemâlin –bu kadar terakkiyât-ı ilmiyyenin vücûda gelmesiyle beraber– tenvîr-i efkârına hizmet etmek kuvvet ve meziyetinden düşmemiştir.

Ashâb-ı hücrenin kıdemlileri medreselerinin müzâkereleri olup ol vaktin ıstılâhınca bunlara “muîd” denirdi. Muîd ünvânını hâiz olan bu ashâb-ı hücre “Sahn-ı Semân” medreselerinin arkasında kâin olup i’dâdî hükmünde bulunan “Tetimme” medresesindeki talebeye de tedrîs-i ulûm eylerlerdi. Böyle medreseden medreseye nakl ü hareket ederek bu tertîb ile tahsîl-i kemâlât eyleyen tarîk-ı ulemâ sâlikini usûlen mülâzim olduklarında isimleri cerîde-i devlete kayd ile ba’dehû “Kadî” olurlardı.

Ulûm-ı şer’iyye ve aklıyyede isbât eylediği kemâl ile üstâd-ı kül ünvân-ı mefâretine kesb-i istihkâk eyleyen Hazret-i Fâtih hikmet-i hükûmete evfak bir sûrette vücûda getirdiği bu tertîbât-ı tedrîsiyyesi ile merkez-i saltanatını dârü’t-tâ’lîm-i âlem olmak mertebesine îsâl eylemiş idi. Bu mürettebât-ı tahsîliyyeyi zamanımıza tatbîk etmek ister isek:

“Sahn-ı Semân” medârisi bir Dârü’l-fünûn, “Tetimme” medârisi ki “mûsıla” ünvânı verilmiştir, onlar birer i’dâdî, hâricde inşâ kılınan “ibtidâ-yı dâhil” medârisi birer rüşdiye, “ibtidâ-yı hâric” medârisi de birer mekteb-i ibtidâî hükmünde idi.

“Sahn-ı Semân” medârisi sırf mütehasısın yetiştirmeye mahsûs olduğundan mûsılalarda ikmâl-i nûsah eyleyen talebe-i ulûm hangi şu’bede behredâr-ı füyûzât olmak dilerse Sahn-ı Semân’ın o şu’besine dâhil olurdu.

Memlekette sunûf-ı muhtelif-i fenn ü ilm, tekmiîl bu medreselerde tedrîs edilir, hâkimler, hekimler, mühendisler tekmiîl bu dârü’l-füyûzâtattan yetişir idi. Vâkıâ eslâf içinde Fâzıl Ahmed Paşa gibi... Müderris Osman Paşa gibi... müderrislikten nâil-i vezâret olanlar var idi. Fakat bunlar ilmen, liyâkaten her iki meslekte de isbât-ı iktidâr eyleyen erbâb-ı şecâat ve kemâlden idi.

Sahn-ı Semân müderrisleri kıdvetü’l-ulemâi’l-muhakkıkîn ünvânına bi-hakkın şâyân oldukları cihetle enzâr-ı avâmm u havâsta refîu’ş-şân idiler. O zamanlar müderrislik ruusu da liyâkat-i sahîha ahabına i’tâ olunurdu. Tertîb-i vech ile ikmâl-i tahsîl eyleyerek mülâzemet kâğıdını ahz edenler birçok seneler daha ulûm-ı âliyye iktisâbına vakf-ı hayât ve bulunduğu meslek-i mukaddeste rufekâ-yı irfânına rûchân-ı fazîletini isbât eyleyerek nâil-i ruûs olanlar da ibtidâ-yı emirde aşağı derecedeki bir medresenin müderrisliğine ta’yîn edilip derece derece mazhar-ı terakkiyât olabildi. Kâdî’l-kudât rütbesi ki Kazaskerlik makâmı demektir, nâil-i ruûs olup da terakkiyye istihkâk-ı zâtîsini isbât edenlere münhasır ve İstanbul gibi Edirne gibi bilâd-ı cesîme kadılıkları da rütbe-i tedrîs ihrâz eyleyen bu meşâhîr-i celîlû’l-kadrin vücûdlarıyla müşerref ve müftehir idi. Ulemâyâ karşı büyük, küçük umûmen halkın gönüllerinde hürmet ve muhabbet meknûz olduğundan mevâlî ve kudât bî-vech belâ-yı azle uğratılmazdı. Ulemâ ise bu dünyâ-yı fânînin merâtib-i izz ü vakârını ilmin derecât-ı kemâlinde aradıklarından on beşer, yirmişer sene müddetle kaldıkları me’mûriyetlerinde icrâ-yı ahkâm-ı adâlete i’tinâ eylerlerdi. İnfisâlleri icâb edenler de rütbe-i ilmin ulüvv-i kadrini tebciilen müstevfî maâş ile tekâud edilirlerdi.

İşte Fâtih devri devlet için müntehâsı birçok neyyir-i maâliyye vâsıl olur böyle bir bâb-ı necâtî küşâd ve devr-i Kânûnî ise iktizâ-yı hâl ü zamâna göre medâriste birçok esbâb-ı terakkiyât ve ta’dîlâtı ihzâr ve icrâ ile beraber merâtib-i ilmiyyeyi îlâd ü icâd eylemiştir.

Asr-ı Süleymân-ı Kânûnî’de ordu-yı hümâyûnca ziyâde mikdarda tabîb ve cerrâh gibi heyeât-ı sıhhiyyeye ve ma’mûriyet-i mülkiyyece de yine o mikdarda mühendis ihtiyâc-ı azîm hâsıl olduğundan Süleymâniye Câmi’-i Şerîfi civârında etibbâ için hâssaten bir tabîb medresesi inşâ ve onun yanında da bir dârü’ş-şifâ binâ edildi. Altı bin bu kadar senelik âlem-i insâniyyette bir rivâyet-i târîhiyyeye nazaran en evvel vücûda getirilen dârü’ş-şifâ bu binâdır ki her taşı Osmanlıların hiçbir millete nasîb olmayan fart-ı şefekat ve kesret-i hasenât ve ulviyyâtına ebedî bir lisân-ı hâl kesilmiştir.

Süleymân-ı Kânûnî: Dünyâda mevcûd mebânînin sanâyi’-i mi’mâriyyece en güzellerinden ma’dûd olan ma’bed-i mübârekinin civârında dört medrese-i cesîme vücûda getirdi. Bunlar azamet-nümûn olan saltanat-ı Süleymâniyyenin ilm ü fen nâmına te’sîs edilmiş dört rûkn-i azîm-i kemâlâtıdır ki el-ân Dökmeciler’de enzâr-ı ibtisâra karşı irâe-i feyz u irfân eder. Hazret-i Pâdişâh bunları fûnûn-ı harbiyyenin mukaddemâtı olan ulûm-ı riyâziyyenin tahsiline tahsîs eyledi. Yine o ma’bed-i mukaddesin tamâmen pîşgâhında bir de dârü’l-hadîs inşâ

olunarak zamanımızda olduğu gibi zamân-ı Kânûnî'de mütehasşîn bu vech ile büsbütün tefrîk edildi.

[186] Dârü'l-hadîs müderrisi ilmen, kîdemen müderrisîn-i mevcûdenin akdemi addolunurdu. Bir takım medâris ise medrese-i Süleymânîyye'nin i'dâdîsi i'tibârında bulunduğundan bunlara da "Mûsıla-i Süleymânîyye" ünvânı verildi.

İbtidâ-yı Dâhil ve İbtidâ-yı Hâric medârisinde ikmâl-i ma'lûmât eyleyen bir tâlib-i irfân tabîiyât gibi... riyâziyât gibi... tabâbet gibi ulûm-ı akliyye tahsîl edecekse Mûsıla-i Süleymânîyye'ye (Süleymânîye tetimmelerine), edebiyât-ı Arabiyye gibi... fıkıh gibi... kelâm gibi... ulûm-ı şer'îyye tahsîl eyleyecekse "Fâtih tetimmelerine" dâhil olurdu. Yukarıda da bil-münâsibe arz edildiği vech ile cerîde-i devlette mülâzım ünvânına istihkâk ancak tetimme me'zûnînine hâs idi.

Devr-i Kânûnî vüs'at-i mülk... kemâl-i saltanat i'tibâ-riyle devletin müntehâ-yı ikbâlî ve eşvâk-ı zafer ve iclâl-i zamân münâsebetiyle nazarlardan mestûr kalan bazı ahvâl-i nâ-becâ dolayısıyla da inhitât-ı âtînin mukaddime-i zevâlî idi. Fakat o zamanlar medreseler bu inhitâttan hissedilmez derecede müteessir olmuşlardı.

Hazret-i Fâtih binâ-kerdesi olan medâris-i semâniyyede Seyyid Şerîf'in âsâr-ı seniyyesinden olan *Hâşiye-i Tecrîd* gibi *Şerh-i Mevâkıf* gibi derslerin okutturulmasını tensîb etmiş, vakfiye-i meşhûresine de "*Kânûn üzere şuğl oluna.*" fermân-ı hakîmânesiyle bu fikr-i seliminin te'yîd ve devâmına arzu göstermiş.

Sultân Süleymân-ı Kânûnî devr-i ikbâlini müteâkib ise "Bu dersler felsefiyâttır." iddiâ-yı nâ-becâsıyla sahn-ı semân programlarından tayyolunmuş ve yerlerine "*Hidâye* gibi... *Ekmel* gibi" derece-i tâliyyede addolunan dersler ikâme edilmiş.

İSTİTRÂD

Meşhûrdur ki 987 târîhinde Takıyyüddîn-i Mısrî Tophâne'nin üstüne tesâdüf eden zirve-i cebelde bir rasadhâne vücûda getirmişidi. Cihân-ı gaybın keşf-i ahvâline buradan ıttılâ' ediliyor i'tikâdıyla bu eser-i bedî' bir takım ta'rîzât ve mümânaâta uğradı. Hattâ vaktin şeyhülislâmı olan zât rasadât ile esrâr-ı felekiyyeye ıttılâ' meş'ûm addederek böyle bir binâ-yı ma'rifetin ortadan kaldırılmasını der-i devlete arz eyledi. Arz-ı vâkı' şâyân-ı kabûl görüldü. Kapudan Kılıç Ali Paşa'ya hemen kat'ıyyü'l-müfâd bir hatt-ı şerîf yazıldı; seyr-i kevâkibi, zıll-i irtifâ'-ı şemsi ta'yîn için birçok himmetlerle vücûda getirilen evtâr ve âsâr-ı sâire kâmilân tahrîb olundu. Tedkikât-ı riyâziyyenin mahsûlât ve netâyic-i nâfiyasına mahall-i tatbîk olmak üzere nazar-ı irfân önüne kurulmuş olan böyle bir bedî'a-i fen a'mâlara yakışacak bir iddiâ-yı bâtil karşısında mahv olup gitti.

İntihâ-yı istitrâd

Devlet-i Osmaniyye'ye gayret ve şecâat hasletleriyle iki yüz bu kadar sene ifâ-yı hizmet eyleyen Yeniçeri Ocağı Ferhâd Ağa nâmındaki hamiyetli bir merd-i fedâkâra halif olan Yûsuf Ağa ismindeki bir mutabasbı riyâkârın Ağa Çırağı nâmıyla küşâd eylediği bir mekteb-i rezâletle nasıl inkırâza uğratılmış ise 1100 târîhlerinden biraz sonraları ki Köprülüler'den Amuca-zâde Hüseyin Paşa'nın mesned-i Sadâret'ten isti'fâ sûretiyle infisâline ve Sultân Mustafâ-yı Sâni'nin Hocası Şeyhülislâm Feyzullâh Efendi'nin ifrât-ı ikbâline tesâdüf eder, tarîk-ı ulemâda da "zâdegânlık" sınıfı küşâd olunarak devletin bünyân-ı aslîsini vücûda getiren medrese tahsîlâtında da gereği gibi tedennî müşâhede olunmaya başladı. Bir halde ki zâdegân-ı ulemânın -daha rahm-i mâderde iken kibel-i Rahmân'dan okutulmuş gibi- doğdukları gün beşiklerinin başlarına nazar boncuğu kabîlinden ruûs-ı tadrîs açılırdı.

Vaktiyle yedi yaşından yetmiş yaşına kadar medâris-te tederrüs ve tadrîs-i fûnûna hasr-ı hayât ederek isti'dâd-ı kemâlâtta tabîatin fevkine çıkmak kudretini izhâr eyleyen liyâkat-i sahîha ashâbı makâmına bir takım nâdânlar kâim oldu.

Süleymânîye medârisinin binâsından sonra medârisin vezâif-i muhassasasına nazaran merâtib-i müderrisîn on iki derece i'tibâr olunmuştur:

"İbtidâ-yı Hâric - Hareket-i Hâric - İbtidâ-yı Dâhil - Hareket-i Dâhil - Mûsıla-i Sahn - Sahn-ı Semân - İbtidâ-yı Altmışlı - Hareket-i Altmışlı - Mûsıla-i Süleymânîyye - Havâmis-i Süleymânîyye - Süleymânîye - Dârü'l-hadîs"

Mûsıla-i Süleymânîyye ile onun fevkinde bulunanlara kibâr-ı müderrisîn itlâk olunurdu ki bu tarîk ile ashâbı mevleviyete nâil olurlardı.

Mûsıla-i Süleymânîyye'nin alt tarafındakiler de iki sınıftır: Biri Sahn-ı Semân ile onun üst tarafıdır. Diğeri Mûsıla-i Sahn ile onun mâdûnudur.

Perşembe günleri müderrisînin şeyhülislâm efendi ile görüşmeleri usûl-i müttehaze icâbından olduğu cihetle yevm-i mezbûra "mülâzemet" günü itlâk olunurdu.

Şeyhülislâm efendiyi ziyârete giden müderrisînden Sahn-ı Semân ile onun mâ-fevki olanlar huzûr-ı şeyhülislâmîye dâhil oluncaya kadar mahsûs bir odada ikâmet, Mûsıla-i Sahn ile ondan aşağı derecede bulunanlar suffada istirâhat ederlerdi. Vakt-i kabûl hulûl edip de hey'etçe şeyhülislâm efendinin huzûruna dâhil oldukları zaman Dârü'l-hadîs müderrîsi cümlesine riyâset ederdi.

"Bitmedi"

Dârü'l-Hilâfe Medresesi Edebiyât-ı

Osmaniyye Muallimlerinden

Topçu Kaymakamlığından Mütেকâid

Mehmed Emîn

[187] ARABİSTÂN'DA BİR HAREKET-İ DÎNİYYE

The Times gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre Hicâz Emîri ile Necid Emîri İbnü's-Suûd'un askeri arasında 25 Haziran'da cereyân eden muhârebede Şerîf Hüseyin'in mahdûmu Şerîf Abdullah tarafından kumanda edilen Hicâz askeri kat'î bir mağlûbiyete dûçâr olmuştur. Aradaki muhâsamâtın sebebi Tâif'in 160 mil şimâl-i şarkisinde kâin bir mevkie iddiâ-yı tasarruftan ibâret olduğu Avrupa'da zannedilmiş ise de asıl sebep "İhvân Hareketi" nâmı altında Arabistân'da zuhûr eden hareket-i dîniyedir.

İhvân tıbkî on sekizinci asırda zuhûr eden hareket-i dîniyedir. Zînetin, fıkdan-ı adâletin, umûr-ı dîniyyede tekâsülün aleyhinde bulunmakta ve her vâsıta ile neş-i İslâm fikrini ter-vîc etmektedir. Bu tarîkat huzûz-ı nefsanîyyeye karşı beslediği husûmet i'tibâriyle sâir buna mümâsil İslâm tarikatlarını pek çok geride bırakmaktadır. İhvân hareketine iştirâk edenler yalnız bir zevce ile iktifâ edilmesi, içki ve tütün içilmemesi ve vezâif-i dîniyenin tamâmıyla ifâsı tarafındandır. (Vakit)

CÂMIÜ'L-EZHER

8 Ağustos târîhli *Near East* gazetesinin Kâhire muhâbir-i mahsûsundan aldığı bir mektupta Câmîü'l-Ezher'in müşrif-i harâb olduğu tahakkuk ettiğinden ve ta'mîrâtı muhtâc olduğundan bir kuvve-i muhâfızanın himâyesi altında ta'mîr edileceğinden bahsettikten sonra Câmîü'l-Ezher Şeyhi ile Mısır Müftîsinin Reîs-i Nuzzâra defaât ile mürâcaat ettiğini beyân ediyor.

Câmîü'l-Ezher, ulûm-ı İslâmiyenin bir menba'-ı fey-yâzıdır. Müslümanların en büyük Dârü'l-fünûnudur. Kâhire'de te'sîs olunan ilk mescid budur. Câmîü'l-Ezher'in te'sîsine 359 sene-i hicriyyesinde başlanmış, 361 senesinde itmâm olunmuştur. O zamandan beri "El-Ezher" defaât ile tecdîd olunmuştur. Hemen bin senelik bir mâzîye mâlik olan bu câmi'-i şerîf ulûm-ı İslâmiyyeye tâlib olan ehl-i İslâm'a sîne-i pür-nûrunu açmıştır. İslâm âleminin her tarafından, Çin'den, Cava'dan, Buhârâ'dan, Malay'dan, Afgân'dan, Dağıstân'dan el-hâsıl aksâ-yı şarktan aksâ-yı garba intişâr eden koskoca cihânın her ci-hetinden tahsîl-i ilm için gelen evlâdları orada birleşirler, hep birlikte okurlardı ve böylece "Câmîü'l-Ezher" âlem-i İslâm'ın her köşesine tevzî-i irfân ederdi. Bin seneden beri müslümanlar bu külliye-i İslâmiyenin idâmesi, talebe-i ulûmunun te'mîn-i maîşeti için vakıflar, teberru'lar yaparlar ve bu sâyede Câmîü'l-Ezher [her] sene on binlerce talebesini okutur, büyük ulemâ ve fudalâ yetiştirirdi. Bu müessese-i İslâmiyye dünyâ durdukça bu vazîfe-i muazzamasını ifâyâ nâmzeddir.

Anlaşılan Câmî'-i şerîf uzun bir müddet için bu vazîfe-

sini ifâ edemeyecektir.

IRAK'IN İSTİKBÂLİ VE İNGİLTERE

14 Ağustos târîhli *The Times* gazetesini diyor ki: Hükûmet Irak'ın istikbâli hakkında izâhât vermekten imtinâ' etti. Fakat hükûmetin yalnız Irak'ta değil Asyâ-yı Vustâ'da da ta'kîb ettiği hatt-ı hareketten hesâb vermek zamanı gelmiştir. Dicle ve Fırât havâlisinde birçok paraların müsrifâne sarf ve istihlâk edildiğine dâir bulanık hikâyeler duyuyoruz. Basra'da iskeleler üzerinde binlerce ton samanın çürüdüğü, Hindistân'dan gayr-i muayyen bir işte kullanılmak üzere efsânevî masraflar mukâbilinde celb edilen bir nevi' odunun yığınlar hâlinde terk edildiğini, beher mili 18.000 liraya mâl olan yollar yaptırıldığını okuyor ve işitiyoruz. Bu azîm masrafların pek semîh olan Harbiye Nezâretimiz tarafından ihtiyâr edildiği anlaşılıyor.

Bu para İngiliz mükellefinin cebinden çıkmaktadır. Diğer taraftan biz Irak'ta 80.000 Hindli askere zamîmeten 20.000 de İngiliz askerini silâh altında tutuyoruz. Bir taraftan Hazîne Nâzırımız iflâs-ı millîye doğru ilerlediğimizi i'lân ederken diğer taraftan Irak'ın terakkîsi uğrunda Mısır'ı i'mâr eden Lord Kromer ve rufekâsını hayrete düşürecek mikdarda para sarf etmeye vesîleler arıyor. Bu aralık Hindistân hükûmeti de Irak'ta mâverâ-yı Toros'un şimâl-i garbîsinde "hudûd-i fennî" tertîb etmek üzere me'mûrîn-i siyâsiyye i'zâm etmektedir. Halbuki bizim asıl hudûd-ı fennîmiz Acem Körfezi'nin re'sinde ve Dicle ve Fırât deltasının zirvesinde olduğundan maalesef bu noktanın öte tarafında kalmış bulunuyoruz. Acaba hükûmet şaşır mıdır, yoksa mümessillerinin Irak'ta neler yaptıklarının farkında mı değildir? Fırât vâdisinde iskâ amelîyatının şâyân-ı hayret netâyic vereceğine inanmakta iki sebep dolayısıyla muhteriz davranıyoruz. Birinci sebep kadîm iskâ amelîyelerinin lüzûmu kadar ehemmiyetle tedkik edilmediğidir. Bazı ihtisâs sâhibi kimseler eski iskâ amelîyelerinin terkini ya toprağın çamur hâline gelmesine yahud da iskâ dolayısıyla toprağın tuzlanmasına ve bu sûretle mahsûlün para etmemesine atf etmektedirler. Diğer bir nazariyyeye göre de memleket sıtma yüzünden mahv ve harâbîye sürüklenecektir. Sir John Jackson Irak'ın iskâsı için İngiltere'nin 30 yahud 40 milyon İngiliz lirası sarf etmesi icâb ettiğini söylüyor. Buna cevâb olarak milletin sarf edecek bu kadar [188] paraya mâlik olmadığını ve iskâ amelîyatına başlamadan evvel Irak ahvâlinin daha mûşikâf bir tedkîke tâbi tutulmasını ileri süreceğiz. İkinci sebebe gelince mesâî malzemesi nâkıs ve gayr-i kâfidir. Mahallî Arablar dâimî bir sa'ye alışmamışlardır. Zîrâ bunlar tab'an henüz bedevîdirler.

Hindlilere gelince bunlar Irak için pek muhabbet hissetmemektedirler ve orada yaşamış olanların tekrar bu havâliye avdet etmek arzusunu izhâr edecekleri meşkûktür. Biz “çölde i'mârât” hülyâsında bulunan çalışan kimselerin cesâretlerini kesr etmek fikrinde değiliz. Fakat bu kimseler İngiltere'nin şerâit-i mâliyyesini zerre kadar anlamamış oldukları halde çalışıyorlar. Bu husûsta kabâhat de ihtiyâr edilen masrafları tenkis için tedâbîr-i ciddiyeye tevessül etmeyenlerdedir. Pek çabuk istihsâl edilmesi kâbil olan Irak'ın yegâne mahsûlü mebzûliyetine binâen Vustâ Fırat nehrinin kayalarından fışkıran yağdır. Acaba hükûmet Irak yağları hakkında ne gibi bir teşebbüste bulunmuştur?

Bunun suâli zamanı gelmiştir. İşittiğimize göre seyr-i sefer için ve menfaat-i husûsiyye için imtiyâzlar verilmiştir. Zannımızca hükûmet parlamentoda Irak için sarf ettiği paraların hesâbını vermek, eğer i'tâ edilmiş ise bu imtiyâzların cinsini, nev'ini teşrih etmek, bu havâlideki müstakbel hudûdumuz hakkında Hindistân hükûmetinin nokta-i nazarının mâhiyetini anlamak için tazyîk edilmelidir. Son senelerde İngiltere hükûmeti Arablara fazla, hem de pek fazla zahîr olmak siyâsetini ta'kîb etmiştir.

Arabların bilâ-şübhe müttetiklere pek ziyâde yardımları dokunmuştur. Fakat buna mukâbil i'tâ ettiğimiz mukâfât mâzideki tecrübelerimizden ziyâde tahassüsâtımıza istinâd etmektedir. Hakikate tamâmıyla yüzümüzü çeviremedik. Şimdilik Irak'taki bir hükûmet ne hâlihâzırda ne de batnı müstakbelde yalnız kalmayacaktır. Bir tarafında Necid Arabları, diğer tarafında da Kürdler bulunacaktır. Her ne kadar Mister Churchill bu havâli için zırhlı tanklarından ve tayyârelerden pek mühim bir sûrette bahsetmişse de Sûriye tedâfûi bir hudûda tabîaten mâlik olmadığından oralar da pek mühim kuvvetler bulundurmaya mecbûr olacağız. Arabistan'ın diğer taraflarında ve Sûriye'de siyâsetimiz hissî nazariyelerin pek ziyâde taht-ı te'sîrinde kalmıştır. Arablar hakîkî bir târihe mâlik olmakla beraber pek mühim bir sûrette bir Arab teceddüd ve intibâhını tahayyül ederek Paris'te bulunan tecrübesiz hükûmet nokta-i nazarlarını bildirdiler. Arkasında bir mandater bir hükûmet-i muazzama bulunsun, bulunmasın kuvvetli bir Arab hükûmeti konfederasyonunun teşekkül edebileceği pek muhtemel değildir. Çünkü nüshamızda Hicâz kıtaâtının İbnü's-Suûd tarafından nasıl mağlûb edildiklerine dâir tafsîlât vermiştik. İbnü's-Suûd Türk hâkimiyetine büyük darbeler vuran Vehhâbî harekâtı reisidir. Bugün belki de Arabistân'da en kuvvetli kendisidir. Bu zât İslâmiyet'in en ibtidâî şekli olan “Vehhâbîlik” mezheb-i taassubunu neşretmek istiyor. Bu yeni hareket-i dîniy-

yeye büyük bir ehemmiyet atfetmiyoruz.

Fakat yeni Hicâz vilâyetlerinde İbnü's-Suûd'un bu harekâtı, Siyonistlerin Havrân'ı talep etmeleri ve Erzurum'daki harekât Şark-ı Vustânın halli zamanının gelmiş olduğunu gösteriyor. Her halde bu havâlide ta'kîb edilecek İngiliz siyâseti beyne'l-müttefikîn akıl ve mantık dâiresinde ve her şeyden evvel vaz'iyet-i mâliyyemiz nazar-ı dikkatten dûr tutulmamak şartıyla yeniden tedkik edilmelidir.



KÂRİ'LERİMİZİN NAZAR-I DİKKATLERİNE

Sebîlürreşâd'ın neşr ü ta'mîmine himmet eden kâri'lerimizden aldığımız mektuplarda *Sebîlürreşâd*'ı mütâlaaya hâhişker bulunan umûm ihvân-ı dînin iştirâklerini teshîl için fiyâtının tenzîli mümkün olup olmadığı soruluyor. Biz de bu mes'eleyi zâten her zaman düşünür ve tenzîli çârelerini arayıp duruyoruz. Fakat ne çâre ki levâzım-ı tab'iyyedeki galâ bir türlü zâil olmuyor. Maamâfih şimdilik dört sahîfesini tenkis ile bir müddet için biraz da fedâkârlığa katlanarak bu nüshadan i'tibâren fiyâtını eskisi gibi beş kuruşa tenzîl ediyoruz. Şu kadar ki bu halde devâm edebilmek için kâri'lerimizin de inzımâm-ı muâvenet ve himmetleri zarûridir. Kâri'lerimizden beklediğimiz himmet her birinin lâ-ekal ikişer abone kaydettirmesidir. Bu küçük himmetlerin yekûnu bir taraftan *Sebîlürreşâd*'ın dâire-i intişârını tevsî' edeceği gibi diğer taraftan da bu şekilde devâmını, hayatını te'mîn edecektir. Hattâ bütün kâri'lerimizin inzımâm-ı himmetleri takdirinde inşaallâh beş kuruş fiyâtla yine on altı sahîfeye iblâğı bile mümkün olacaktır. Görülüyor ki bütün iş kâri'lerimizin himmetlerine mütevakıftır. Onun için bizim bu fedâkârlığımıza mukâbil kâri'lerimizin muâvenet ve himmetlerine intizâr etmek hakkımızdır sanırız. Cenâb-ı Hak cümlemizi muvaffak bil-hayr eylesin.

Ahvâl-i İslâm'a dâir bazı makâlelerin büsbütün Sansür tarafından çıkarılması üzerine Perşembe günü *Sebîlürreşâd*'ı neşretmek mümkün olamamış, bugüne tehhur etmiştir. Teehhur-ı vâki'den dolayı muhterem kâri'lerimizin bizi ma'zûr görmeleri ricâ olunur.

Yüzlerce abone kaydettirmek sûretiyle *Sebîlürreşâd*'neşr ü ta'mîme himmet buyuran Erzurum Müftîsi Sâdık Efendi hazretlerine bilhassa teşekkürler ederiz.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsar
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

04 Eylül 1919

08 Zilhicce 1337

Perşembe

04 Eylül 1335

Cild: 17 - Aded: 440

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ نَجَّيْنَاكَ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ يَذْبَحُونَ أَبْنَاءَكَ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكَ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكَ عَظِيمٌ. وَإِذْ فَرَقْنَا بِكَ
الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكَ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ.¹

Meâl-i Kerîmi

Sizi en kötü işkencelere giriftâr ettikleri vakit Âl-i Fir'avn'ın elinden sizi kurtardığımızı yâd edin. Onlar sizin erkek çocuklarınızı boğazlayıp kadınlarınızın hayatına ilişmiyorlardı. Bunda diğer taraftan size karşı büyük ve sıkıntılı bir imtihan vardı. Bir de denizi sizden dola-yı yarıp sizi kurtardığımızı da yâd edin ki o zaman Âl-i Fir'avn'ı sizin gözünüz göre göre boğduk idi.

Âyât-ı sâlifede Benî İsrâîl'e ihsân buyurulan niam-ı ilâhiyye mücmelen iki kere zikrolunmuş, fakat onlar bu ihtârlara ehemmiyet vermeyerek sanki Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir lütfuna mazhar olmamış gibi davranmışlardı. Bundan dolayıdır ki Kitâb-ı Mübîn Allah'ın onlara bahş ettiği lütufları mufassalan beyân buyurmuş ve defaât ile tekrar eylemiştir. Yahudiler Risâlet-penâh Efendimiz'e sâbie-lerden ve putperestlerden daha düşman idiler. Çünkü Ehl-i Kitâb olmak ve ilm ü irfân sâhibi bulunmak dolayısıyla Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i çekemiyorlardı. Tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyât-ı kerîme ise Cenâb-ı Hakk'ın Benî İsrâîl'e bahş ettiği eltâf-ı ilâhiyyenin birçoğunu ta'dâd etmektedir ki onlar; bunların sâyesinde saltanatlar te'sîs etmiş, nübüvvet ve kitap sâhibi olmuş, o zamanda kimsenin erişemediği izzetlere,

devletlere nâil olmuşlardı.

Bunlardan biri Cenâb-ı Hakk'ın onları inâyet-i Sübhâniyyesiyle te'yîd ederek Fir'avn'a ve Fir'avn'ın kavmine gâlib kılmasıdır. Hazret-i Mûsâ bu kavme âyât-ı ilâhiyyeyi ibrâz ettiği halde bunlar bâtılta kalmaya ısrâr etmişler, kendisine îmân etmemişlerdi. Binâenaleyh üzerlerine tûfân, çekirge, bit, kurbağa, kan gibi âfât taslît edilince Hazret-i Mûsâ'ya ilticâ ederek bu beliyyelerden tahlîs edildikleri takdîrde ona îmân edeceklerine ve Benî İsrâîl'in onun refâkatinde gitmesine râzı olacaklarına söz verdikleri halde üzerlerinden bu beliyyeler def' olunca vaadlerinde durmamışlar ve bu sûretle intikâm-ı İlâhiye müstahik olarak boğulmuşlardı.

Fir'avn ile kavmi Hazret-i Mûsâ ve Benî İsrâîl'den usanınca onları ifnâ etmeyi düşündüler. Binâenaleyh en şiddetli azâblara dûçar ederek oğullarını analarının kucağından birer birer alarak kesmeye başlamışlardı. Benî İsrâîl'in neslini bitirmek için ancak kadınlarını bırakıyorlardı.

Vaktâ ki Benî İsrâîl bu felâketlere ma'rûz kaldı, Hazret-i Mûsâ'ya: "Sen gelmeden evvel eziyete giriftâr olduk. Geldikten sonra da öyle." [190] dediler. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ Cenâb-ı Hakk'ın düşmanlarını ihlâk ve onları ibkâ edeceğini tebşîr eylemişti.

İşte Cenâb-ı Hak kavm-i Mûsâ'ya bu lütfu râyegân buyurmuş, o satvetli düşmanlarından kurtarmış, Fir'avn ile kavmini ihlâk etmişti.

Hazret-i Mûsâ ile Benî İsrâîl Fir'avn'dan kaçarak arz-ı mukaddese doğru revân olmuşlardı. Fir'avn bunların yola çıktığını duyar duymaz hemen izlerinden giderek onlara yetişip bütün bütün imhâ etmeyi kastedti. Denizin kenârına vâsıl olunca Benî İsrâîl Fir'avn'ın yaklaştığı-

¹ Bakara, 2/49-50.

nı hissederek Hazret-i Mûsâ'ya düşmanların kendilerine yetişmek üzere olduğunu söyledilerse de Mûsâ kat'iyen yetişemeyeceklerini beyân eyledi. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ'ya vahy-i Rabbânî nâzil olarak asâsıyla denize vurması emrolundu. Mûsâ asâyı denize vurdu, deniz koca dağlar gibi yarıldı.

Allahü teâlâ bu büyük mu'cize ile Hazret-i Mûsâ'nın risâletini isbât etmeyi irâde ve binâenaleyh onu ibrâz edecek esbâb-ı hafiyeyi ihzâr buyurmuştu. Anlaşılan Hak teâlânın emr-i Sübhânîsiyle denizin suları arzın a'mâkına nüfûz ederek ve arzın cevfindeki tabîi ateşlerle ısınarak tebahhur etmiş ve kânûn-ı tabîi üzere kendine bir mahrec bulmak isteyince bu buharlanmış suların ve harâret-i arzıyyenin tazyîkıyla denizin dibi yükselerek dalgaları ikiye ayırmış, bunların her biri de bir koca dağ gibi ayrılmış ve Hazret-i Mûsâ ile Benî İsrâîl geçmişlerdir.

Müteâkiben Cenâb-ı Hak o arzın alçalmasını, deniz sularıyla örtünmesini emreyledi. Çünkü içindeki buhârlarla ateşler başka yerlerden birer mahrec bulmuş ve binâenaleyh o arz da eski hâline dönmüştü. Bu sûretle Fir'avn'la kavmi gark ve nâbüd oldular. Maamâfih Cenâb-ı Hak denize Fir'avn'ın cesedini üstüne çıkarmasını emretmişti. Tâ ki ona Allah diye tapınanlar görsünler de ibret alsınlar. Hakikaten Fir'avn'a ibâdet edenlerin onu bir lâşe hâlinde görmelerinden daha büyük bir ibret olur mu?

Böylece Cenâb-ı Hak Hazret-i Mûsâ ve Benî İsrâîl'i te'yîd buyurdu. Yukarıda beyân ettiğimiz vechile ka'r-ı deryânın yükselmesi veya alçalması coğrafyâ-yı tabîide hâdisât-ı bahriyye tesmiye olunmakta ve ez-cümle bir takım adaların meydana çıkması, diğerlerinin gâib olması zelzeleler vesâir ahvâl bunların miyânında ta'dâd olunmaktadır.

Çünkü bütün bu hâdisâtın esâs-ı vukûu arzın içine ve bilhassa denizlere yakın yerlerde bulunan harâret-i tabîiyye ve o harâretle ihtilât eden suların tebahhuruyla arz üzerinde hâsıl olan tazyîktir.

Hazret-i Mûsâ'nın denizi asâsıyla vurması üzerine bu müdhiş hâdisenin vukûu onun nübüvvetine delâlet eden âyât-ı beyyinâtta biridir. Çünkü havârik-ı âdâtta bir kısmını Cenâb-ı Hak enbiyâsının eliyle, herkesi o hârikaları teemmül ve tedebbüre ihzâr ettikten sonra icrâ ettirir ki bundan maksad-ı İlâhî insanların nazar-ı dikkat ve gayretlerini celb etmektir. İşte bu sûretle Cenâb-ı Hak Hazret-i Mûsâ'ya; kavmini Fir'avn'ın zulmünden kurtarmak husûsundaki vaadini tahakkuk ettirmek için bu mu'cize-i celîleyi izhâr buyurdu. El-hâsıl Hazret-i Mûsâ ile kavmi bu sûretle kurtarılarak Fir'avn ile kavmi helâke uğradılar. Nitekim Fir'avn'ın son deminde Benî İsrâîl'in îmân ettiği Allah'a kendisinin de îmân ve ehl-i İslâm'dan

olduğunu beyân etmesi hiç bir işe yaramadı. Hak teâlânın fermân-ı Sübhânîsi sâdır olunca evvelce îmân etmeyen ve îmânından hayırlar kazanmayanların îmân edivermesi hiçbir fayda te'mîn etmez.

İşte Allâhu Teâlânın Benî İsrâîl'e ihsân buyurduğu niâm-ı ilâhiyyeyi münkirlere, muânidlere ihtâr etmek üzere nâzil olan âyet-i kerîmenin te'vîli budur.

Abdülaziz Çaviş



AVRUPA MEDENİYETİNİN CÂHİL MUKALLİDLERİ

—Gündelik gazetecilerimizin nazar-ı tettebbu'larına—

Uzun senelerden, bir asırdan fazla bir zamandan beri milletimiz bir teşettüt, bir inhilâl, bir buhrân içinde pûyân olmakta ve milletin istikbâl ve mukadderâtını idâre edenlerle etmek isteyenler bu elîm hâl içinde İslâm ve Osmanlı târîhinin geçirdiği fetret devirlerinden bu en fecîine hâtime vermek için çâreler aramakta idi. Bu taharrî esnâsında hemen umûm enzâr bizim için mechûl gibi olan bir âleme müsâdif oldu: Avrupa. Bu Avrupa ise bizim millî ve dînî varlığımıza muhâsım bir vaz'iyette bulunuyordu. İslâm'ın; bir cihetten Fransa ortalarına diğer taraftan tâ Viyana'ya kadar varan savlet ve tehâcümünün hâtırâtıyla yaşayan Avrupa, Hristiyan Avrupa İslâm âlemine dost ve hayırhâh olamazdı. Yirminci asr-ı medeniyet dedikleri zamanımızda bile mekteplerinde, kili-selerinde, gazete ve mecmûalarında tâ kurûn-ı vustâdan kalma ilâhî ve şarkıları okuyarak, terennüm ederek eski aksûlameli bugün de yaşatan ve şuûrsuzca onların te'sîrleri altında hareket eden Avrupalılar mürûr-i zamânlar ile ihrâz eyledikleri maddî tefevvuktan istifâde ederek ()¹ istiyorlardı. İslâm'da rehâya doğru her hareketin önüne bin hâil koyuyorlar, her teşebbüse nâmütenâhî müşkilât çıkarıyorlardı. Fakat bu İslâm kavimlerin cânlarına kasdeden Avrupa, maksadını setr ü ihfâyâ muvaffak oluyor, sûret-i haktan görünerek ıslâhâtta, adâletten, hukûktan bahsederek tasavvurlarını kuvveden fiile çıkarmak için muntazam ve müretteb bir sûrette çalışıyorlardı.

Diğer taraftan Avrupa'nın gerek memleketimizde tanılan gerek herhangi bir vesîle ile Avrupa memleketlerine gidenlerimizce re'ye'l-ayn müşâhede olunan maddî [191] ve fennî terakkiyât ve tekemmülâtı ve Avrupa'nın esbâb-ı kuvveti bunlar olduğu hakkındaki zann u tevehhüm memleketimizde bir cereyân uyandırdı: Avrupa'yı taklîd, Avrupalılaştırma. Avrupa'nın hakikaten mümessil-i

¹ Buradan sekiz kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

insâniyyet, hayırhâh olduğu iddiâlarına karşı gösterilen sâfdilâne ve câhilâne i'timâd İslâm'ın ve Osmanlılığın mevcûdiyetine muttasıl havâle edilen ve nereden geldiği anlaşılamayan darbeler bu cereyânı ta'mîm etti ve nihâyet ona te'mîn-i hâkimiyet eyledi. Bir asra karîb zaman-dan beri mukadderâtımız bu cereyânı güdenlerin elindedir. Burada bu cereyânın ne derin bir hatâ eseri olarak tevîd edildiği ve bunun netâyic-i meş'ûmesi hakkında söz söylenecek değildir. Bu cihet, zannediyorum ki, hakikî erbâb-ı iz'ân nazarında tamâmıyla tavazzuh etmiş bulunuyor. Yalnız bugün milletimizin, ümmetimizin yeni bir rûh aradığı şu sırada hâlâ Avrupa'nın ismini ta'kîb etmenin yegâne çâre-i necât olduğunu iddiâ edenler yok değildir. Bunlar ekseriyetle Avrupa'yı görenler, daha görmedikleri halde gördüklerini iddiâ edenlerdir ki bunların mâhiyet-i hakikiyesini teşrîh etmek zamanı artık gelmiştir.

Ekseriyetle tahsîl ve terbiye-i ibtidâiyyelerini ecnebîlere ve ecnebî müesseselere medyûn olan bu adamlar Avrupa'ya giderken İslâm'a ve İslâmlığa âid her şeyin mahkûm-ı zevâl, geri, her terakkî ve i'tilâyâ mâni' olduğuna, diğer taraftan Avrupa'da dînî te'sîrlerden külliyyen âzâde yalnız terakkî eden, yalnız i'tilâ eden, her yerde ve her zaman cârî ve mer'î olabilecek eşkâl-i hayât bulunduğuna kâildirler. Bu kanâatleri olmayanları da vatanlarını, vatanımızın hayât-ı ma'neviyyesini tanımadıkları için Avrupa'da gördükleri haşmet-i zavâhire kapılarak bi'n-netîce kendimize âid her şeyi istihfâf ve istihkâr ediyorlar.

Bu zihniyet ile Avrupa'ya ayak basanlar ilk nazar-da oranın şa'saa ve debdebe-i hayâtı karşısında bîhûş olup kalmaktadırlar. Bu hayatın hâzırladığı en ince ve en musanna' esbâb-ı sefâhet, kendi rûhlarında bir istinâdgâhları olmayan bu zavallıları derhâl bel' etmektedir ve hemen ilk günlerden i'tibâren Avrupa'da yaşayan gençler raks salonlarında, kahvelerde, birahânelerde ve bunlara mümâsil bî-hesâb sefâhet yuvalarında imrâr-ı hayât etmektedirler. Daha memleketin lisânını öğrenmeden mükemmel dans etmeyi, devâm edeceği müessesât-ı ta'lîmin nerede olduğunu bilmeden en büyük bir şehrin bütün merâkiz-i sefâhetini tanıyanların adedi Avrupa'ya gidenlerin yekûnunda korkunç bir nisbet vücûda getirir. Tahsîl nâmına elde ettikleri netîce ise ekseriyetle böyle mahallerde öğrendikleri yarım bir lisân ile anlamadan dinledikleri derslerdir. Avdet eden ve en mutaassıb Avrupa mukallidi olan gençlerden iddiâ ederim ki yüzde doksanı bulunduğu memleketin lisânını hakkıyla öğrenmek şöyle dursun tahsîl ettiği şu'be-i ilmin lisânına bile hakkıyla vâkıf olamamıştır. Bulundukları memleketlerin hayât-ı umûmiyyesi ile temâs edebilmek, hayât-ı ictimâ'iyyesini anlamak, ma'neviyâtına nüfûz edebilmek için lisân, edebiyât, târîh, felsefe ve din gibi muhtelif şu-

abât-ı irfânı tanımak icâb eylediği halde onlar ne bunlara vâkıftırlar, ne de vâkıf olmak ihtiyâcını duymuşlardır. Esâsen bunun için lâzım gelen zamanı oralarda geçirmişlerdir. Binâenaleyh bu bîçâreler orada yalnız maddî gözleriyle gördükleri şeyleri Avrupa ve Avrupa medeniyeti zannederek onların taklîdini, aynen memleketimize naklini istemektedirler. Bunların içinde bazı hak-şinâsları olup Avrupa'da bir şey göremediklerini ve öğrenemediklerini i'tirâf etmek istemekte iseler de bunun için lâzım gelen cesâreti kendilerinde bulamamaktadırlar.

Avrupa'yı taklîd etmemizi isteyenlerin fihrist-i metâlîbi tedkîk edilirse istediklerinin hemen umûmiyetle zavâhire kapılmaktan neş'et ettiği derhâl görülür: Kadına serbestî vererek çarşafı attırmak, Avrupa hayât-ı muâşeretini aynen taklîd etmek, Avrupa'da din olmadığı için bizde de dini tamâmıyla reddetmek vesâire. Eğer bu iddiâ ve talepleri dermiyân edenlerin yukarıda arz ettiğim tarz-ı hayât ve Avrupa'daki dâire-i rü'yetleri nazar-ı dikkate alınırsa hareketlerine şaşmamalıdır. Çünkü Avrupa'da dans salonlarında, birahânelerde, kahvelerde şübhesiz din yoktur, onu görmek için başka ictimâ'î muhîtlere girmek ve girebilmek lâzımdır. Onlar bunu araştırmamışlardır. Onlar Avrupa'da kadınlığın düştüğü dereke-i sefâlete, İslâm âleminde zevciyet ve analık pâyeleri altında takdîs edilen nisviyetin Avrupa'da para ile alınır ve satılır bir metâ' hâline düştüğünü idrâk edemez ve etmek istemezler ve memleketimizde kadının "tahrîri" için ortaya çıktıkları zaman düşündükleri kadınlığın zevcenin ve vâlide-nin i'lâsı değil, Avrupa'daki gibi bâzîçe-i heves ü iştihâları olmaya her ân müheyyâ kadınlar yetiştirmektir. Bu maksadlarını söyleyemedikleri için kadınlarımızın hayât-ı ictimâ'iyyemizdeki nâ-müsâid mevkiinden, İslâm'ın kadını esîr ettiğinden vesâireden dem vurmaktadırlar.

On41

lar Avrupa'da taassub olmadığını iddiâ ettikleri zaman düşündükleri Avrupa'daki kadın ve erkek sefâhet arkadaşlarıdır ki bu kabîllerinde ma'neviyât aramak esâsen zâiddir. Kasabalarda, küçük şehirlerde, hattâ büyük şehirlerde onların nüfûz edemedikleri ve ekseriyeti teşkil eden tabakât-ı ictimâ'iyyesinde -İslâm'ın sâf gayret ve hamiyet-i dîniyyesine karşı- yaşayan taassub-ı dînîyi onlar görmemişlerdir. Kasabalarda, şehirlerde, köylerde, hattâ büyük şehirlerde duvarlarda "Yâ Hâfız" meâlînde yangına karşı tahaffuz emeliyle asılı yahud duvarlara hakkedilmiş levhaları görmeyenlerdir ki evlerimize bu kabîl levhalar asmayı İslâm taassub ve tevekkülüne hâs bir şey addederek takbîh edilirler. Sigortalarıyla her şeye karşı maddeten tahaffuz imkânı olan o memleketlerde bunun [192] vücûdunu göremeyenler, burada yegâne vâsıta-i tahaffuzu da levhalar olan halkın bu tabîî hareke-

tini ma'zûr görmek insâfından da mahrûmdurlar. Avrupa ulemâsının bugün inhilâl ettiğini bir hakikat-i ilmiyye olarak isbât eylediği Avrupa âilesinin hâlihâzırını aynen taklîd ederek âile inkılâbı yapmak isteyenler ne bugünkü Avrupa'nın âile hayatını tedkik etmişler, ne de bu âilenin târihde geçirdiği inkılâbları araştırmışlardır. Hakikî âileden ziyâde bir ticâret şirketine pek benzeyen bugünkü Avrupa âilesinin ma'neviyetsizliğini ve rûhsuzluğunu görmemek yalnız kör olmakla yahud âilenin bu hâle gelmesini bir terakkî ve i'tilâ olarak kabûl etmekle kâbildir.

Avrupa'nın en derin inhitâtından biri olduğu kendilerince i'tirâf edilen bu tarzdaki âile hayatının yalnız mukaddimâtının bize girmesiyle tahassül eden umûmî tefessüh şâyân-ı teemmüldür. Fakat bütün bunları hep İslâm'a ve Avrupalılaştırmadığımıza isnâd edenler bu tefessüh karşısında şimdi memnûn görünüyorlar.

Avrupa'dan getirilen her şeye bir çâre-i necât nazarıyla bakarak âgûş-ı kabûl açan memleket, hattâ mesâvîye bile iğmâz-ı ayn eylediği halde yarım asırdan fazla zamandan beri Avrupa medeniyeti denilen medeniyetsizliğin yalnız rezâilini esbâb-ı şifâ diye getirenler, oradaki maddî ve fennî tekemmülâtın bilhassa iktisâdî terakkiyâtın mâhiyetini anlayamadıklarından asıl muhtâc olduğumuz bu cihetleri getirerek İslâm medeniyetine aşılacakları yerde bunu yapmadılar. Bu kâbiliyetsizlikler netâyic-i elîmesini gösterdikçe Avrupa ile hem-zebân olarak İslâm'ın mâni'-i terakkî olduğunu ileri sürdüler ve hâlâ sürmektedirler.¹

fakat biz bugün bunların esnâm olduğunu idrâk etmiş bulunuyoruz ve îmân ediyoruz ki "Tûr-i İslâm"da tecellî edecek nûr-ı hakikat karşısında bu "Sâmirîler nesli"nin millet içine saldırdığı gece artık eriyip gidecektir.

E[elif]. M.



SON AHLÂK BOZUKLUĞU EN ZİYÂDE NEREDEN GELMİŞTİR? VE NE DERECEDEDİR?

Bugünlerde ahlâk mes'elesi her gazete için hemen her günlük bir mevzû' hâlini aldı. Buna da Bâb-ı Meşihat'te

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâlarınca tasavvur edilen bazı teşebbüsler sebep oldu. Bâb-ı Meşihat'ın bâhusûs Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye şu'besinin en esâslı vazîfesi olan ahlâk mes'elesiyle uğraşması pek tabîî görülmek lâzım gelirken bazılarınca âdetâ galeyân derecesinde aksülamellere bâdî oldu. Kimisi: "Bu Bâb-ı Meşihat'ın, Dârü'l-hikmet'in yapacağı şey değildir. Bunun için ayrıca Nezâret yapılmalıdır." dedi. Bazısı: "Bu resmî iş değildir, bunu millet düşünmelidir." demek istedi. Bazıları da akıllarınca nasihatler vermeye kalkıştı. Her halde bunlar gösteriyor ki ahlâk mes'elesi milletin en hassâs damarına âid bir mes'eledir. Buna karşı lâkayd kalmak umûmiyet i'tibâriyle mümkün değildir. Herkes ne derse desin, bizde ahlâk bozukluğu vardır. Fakat bazılarının göstermek istediği gibi müteammim değildir. Bu harb-i umûmî içimizde ahlâk bozukluğuna isti'dâd olanları gösterdiğinden ziyâde her türlü ahlâk bozukluğuna müsâid ahvâl ve zurûf içinde nâmûs ve iffetini, şeref ve haysiyetini insanlığa mefharet bahş edecek bir sûret-i kahramânâne ve dindârânede muhâfaza etmiş kimselerimizin mevcûd olduğunu gösterdi. Hele umûmiyet i'tibâriyle milletimizin temiz ve âlicenâb, vazîfe-şinâs olduğu, iş başında bulunanların her türlü sû'-i isti'mâllere rağmen vazîfe-i vatanıyyelerini nihâyetine kadar hüsn-i ifâyâ, îmân ve gayretlerini gevşetmeyerek netîceye kadar muhâfaza-i sekînet ve metânete muvaffak olanlarımızın ekseriyeti teşkil etmesiyle sâbittir ve her halde harb zenginlerine nisbetle (الْفَقْرُ فَحَرَى...) sırrına mazhar olmuşlarımız daha çoktur.

Ahlâkın en göze çarpan mîzânlarından birisi de kadınların açıklığı gösterilmektedir. Bu doğrudur. Bâhusûs bizde insanların ekserisi bir memleketin ahlâkını kadınların iffet veya iffetsizlikleriyle ölçerler. İhtimâl ki bu biraz ifrât-kârâne telakkî olunur. Fakat her halde bir esâs-ı ilmîye müsteniddir. O da ahlâkın rûh ve dimâğı sâlim bir insanın hükmüne göre olmasıdır. Rûh ve dimâğı sâlim bir insan için en kıymetli ve en mukaddes bir hâssa da muhâfaza-i şeref hâssasıdır. Mâdem ki bugün dahi akl-ı selîm kadın ve erkek yekdiğeriyle ancak âile teşkil etmek üzere birleşebilmelidir, diyor ve nikâh ve nikâhın şurût-i esâsiyyesi mevcûd bulunmadıkça izdivâcın câiz olamayacağını bildiriyor ve mâdem ki akl-ı selîmin bu hükmü ekseriyet-i insâniyenin örf hâlindeki hükm-i küllîsiyle müeyyedir, bunun hilâfına hareketin şeref-i insanîyi muhil olduğuna şübhe yoktur. Asl-ı ahlâkın, vazîfenin kökü akl-ı selîm muktezâsına muvâfık sûrette harekete karâr vermek üzerine müesses olduğu gibi bu mefhûmun cem'iyetin içinde ekseriyete hâkim olması, örf hâlini alması tabîidir ki boşuna değildir. Hem bir taraftan fitrat-i insâniyyeye muvâfık gelmesi, hem de diğer taraftan o mefhûma riâyetin saâdet-i beşeriyyeyi te'mîn et-

¹ Buradan altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

tiğinin bil-fiil görülmesidir. Yani ekseriyet-i insâniyyenin bir şeyi hayırlı addetmesi [193] bir taraftan akl-ı selîm muktezâsına, bir taraftan da saâdet ve menfaate tevâfuk ettiğindendir ve müesseselerin ekseriyâ yıkılmamasının sebebi bu gibi muhkem esâslar üzerine mübtenî olmasındandır. Nitekim dîn-i mübîn-i İslâm da akl-ı selîm ve nizâm-ı umûmî üzerine müessestir. Ve nazar-ı İslâm'da bir şeyin örf olması için esâsının hak olmakla beraber umûm arasında devâmlı bir cây-ı kabûl bulması şarttır.

İşte kadınların nâmûslarını muhâfaza etmesi ve izdivâc ve mahremiyetin ancak âile teşkili, evlâd ve millet yetiştirmesi niyet ve gayretine müstenid olması husûslarına milletimizin fevkalâde ehemmiyet vermesi bütün müslümanlar ve bu miyânda Türkler için pek ehemmiyetli bir müessese ve örf hâlini almıştır. Bu müessesenin hâl-i tabîisi iffet ve nâmûsun muhâfazasıdır. Fakat hâl-i sıhhatin yanında marazı olması da umûr-ı hâriciyyeden olduğundan cem'iyetimiz içinde ahlâkını muhâfaza edemeyen emrâz-ı ma'neviyyeye mübtelâ eksiklerin bulunmasına da taaccüb edilmez. Fakat milletimizde esâs olan ahlâklılık, nâmûskârlıktır. Bugün İstanbul'da fuhşun arttığını söyleyenlere sorarız: Dikkat etsinler tanıdıkları âileler içinde kaç tanesine fuhuş atfedilebilir? Biz kendi nefsimizce konu komşularımıza, ahvâline cidden muttali' olduğumuz âilelere bakıyoruz. Hamden lillâh hâlâ kadınlarımızın nâmûslarını pek iyi muhâfaza eden ve şu harb-i umûmînin mücib olduğu müdhiş mahrumiyetlere karşı her türlü meşâkk u mezâhime katlanarak şeref ve haysiyetlerini lekelemeyen kısmının ekseriyet-i azîmeyi teşkil ettiklerini görüyoruz ve bu muhakkaktır. Bunu inkâr etmek hiçbir fikir sâhibi için mümkün değildir. Tabîi bu sözlerle içimizde ahlâksız yoktur demek istediğimiz anlaşılacağı gibi evvelkine nisbetle ahlâksızların çoğalmış olduğunu kabûl etmediğimiz de anlaşılır. Biz ahlâksız kadınların evvelkine bakarak çoğalmış olduğunu kabûl ederiz. Fakat hamden sümme hamden bedhâhların i'zâm ettikleri gibi istilâi bir hâl almamıştır. Ve inşaallah alamaz.

Vâkiâ Meşrûtiyetten beri kadınlarımızı yoldan çıkarmak için muntazam bir teşkilât dâhilinde çalışılmaktadır ve bunun neticesi olarak bir hayli bîçârelerin şımarmış, alafrangalık nâmına maskara olmuş olduklarını hep biliyoruz. Fakat umûmiyetle bunlar rûh-i millete muhâlif yani Türkün örfüne mugâyir olduklarından ne vakit olsa nazardan düşecekleri ve müslüman için gayr-i tabîi olan bu hâlin devâm edemeyeceği şübhesiz ise de her halde bu nâ-lâyık revişin daha ziyâde ilerlememesi için vakt ü zamânıyla önünü almaya çalışılması pek lâzım bir şeydir. İşte Bâb-ı Meşîhat'teki teşebbüs bu nokta-i nazardan vâki' olmuştur. Tevessü' ile hüsn-i netâyice muvaffak ol-

ması pek temennâ olunur.

Ancak burada Bâb-ı Meşîhat'ın de ma'lûmu olan bir husûsta fevkalâde basîret ve ihtimâm üzere bulunulmasını sûret-i mahsûsada ricâ etmek isteriz ki o da asıl ahlâksızlıkların artmasını mücib olan gürûhun çoktan beri ve her gün muntazam ve müretteb mesâîlerle şeytanatkârâne bir sûrette devâm etmekte ve ettirilmekte olan neşriyât ve teşebbüsâtın men' ve kesrine pek ziyâde ihtimâm buyurulmasıdır. Ma'lûmdur ki Meşrûtiyet ibtidâsından beri alenen meydân-ı idlâl çıkarılan ifsâdâtın en mühimlerinden biri kadınların adem-i tesettürü ve erkeklerle ihtilâti, serbest bir sûretle harekâtı, âdetâ zevce ve ebeveynine karşı itâatsizliği mes'elelerini muktezâ-yı medeniyet ve tesettür ve itâatin de şimdiye kadar terakkî edemediğimizin, geri kalmamızın bevâisinden olmak üzere gösterilmesi ve bu bâbda yapılan harekât-ı fi'liyye ile sû'-i misâl olunmasıdır. Başta ma'hûd *İctihâdcılar*, *Kılıç-zâdeler* olmak üzere hâlâ muhtelif isim ve sûretlerle neşrolunmakta olan *Yeni ve Büyük Mecmûalar*, *Yeni Dünyâ*'lar, *İnci*'ler, *Diken*'ler, *Ömer Seyfeddinler*, filânlar hep bu maksadla yani kadınlarımızı yoldan, ahlâk-ı milliyemizi çığırından çıkarmak için mevcûd olan hâin bir planı tatbika uğraşan avâmildir. Bunlar millî ahlâkımızı yıkmak için ellerinden geleni yaptılar ve hâlâ yapmaktadırlar.

İlâhi! Türkler, müslümanlar meyhâne, umûmhâne küşâd ve idâresinde geri kalmış olduklarından bu san'at ve ticâretlerin başka milletlerin elinde kalmasından şikâyet ederek *İctihâd* gibi dâl ve mudil mecmûalarla meyhâneçiliğin, umûmhâneçiliğin milletimiz arasına diğer meşrû' meslekler gibi girmesi için neler yapmadılar! Ve maatteessüf hakikaten muvaffak oldular. Bugün her yerde alenen bakkal dükânlarımızda müskirât satıldığına dâir i'lân koyan ve hakikaten müskirât satmak rezîletini ayıp saymaz olan müslüman adlı kimselerimiz maatteessüf peydâ olmuş ve eğer bu bâbda ciddî bir mûmânaat ihdâs edilmez ise gittikçe çoğalacakları da şübhesizdir.

İçki kullanmanın ne derece mücib-i rezîlet büyük maâyibden ve nâmûssuzluk sayıldığını Avrupa ve Amerika ukalâsının karârlarına istinâden *Sebilürreşâd* sütunlarında göstermiş idik. Vâkiâ maâlî-i İslâmiyyeyi idrâk edenler için oralardan istişhâda lüzûm olmayıp ehemmiyet-i mes'eleyi tefhîme dînimizin harâm etmiş olması kifâyet eder ise de maalesef içimizde ne oldukları belirsiz bir takım kimseler peydâ olmuş ve lâ-yenkati' gençleri, âlem-i İslâm'ın maddî terakkiyâtın geri kalmış olmalarını vesîle ederek Avrupa ve Amerika terakkiyatını irâe ile idlâl ve ifsâda hâinâne bir sûrette çalışmakta olduklarından Garb ulemâ ve hükemâsının sözleriyle istişhâda lüzûm görüyoruz.

Biz kaç defalar muslih görünen o hangi milletten oldukları belli olmayan ve her halde müslüman olmadıkları dâimâ saçmakta oldukları küfür hezeyânlarıyla, Türk olmadıkları da haseb ü nesebleriyle ma'lûm olan bu gürûh-ı müfsidini Avrupa'nın, Amerika'nın en müterakkî ve en mütemeddin milletlerinin mücerred beyinlerinde ulûm ve fûnûnun terakkisi sâyesinde içkiler aleyhinde ne cereyânlar açıldığını ve nihâyet ahkâm-ı İslâmiyye dâiresinde hareketten başka çâre-i necât [194] olmadığını anlamış olduklarını göstererek en ziyâde beğendikleri Garb âlemiyle iknâ' etmek istedik, fakat nesteîzü billâh (وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ)¹ sırrına mazhar olmuş olan bu gürûhu millet için hayırlı yola celb etmek mümkün olmuyor. Garîbi şu ki bu dâl ve mudıl gürûh milletin okur yazar sınıfından oldukları cihetle nâmlarına münevver de deniyor. Halbuki bunların kâffesi ilimden, fenden ârî echel kimselerdir. Hiçbirisinin ilmî mübâhaseye girişmek cesâretine mâlik olmadığını biz müteaddid tecrübelerle meydân-ı mübâhaseye da'vetle anladık.

Bizim ahlâkımıza zarar verenlerin bu gibi yalancı münevverlerimiz olduğunu bilenler de vardır. Ez-cümle *Tasvîr-i Efkâr*'ın fî 28 Ağustos sene 335 târîhli nüshasında şu sözler yazılı idi:

“Günden güne ve maddeten olduğu gibi ma'nen de mütemâdiyen sukût ettik. Bu husûsta en büyük kabâhat mütefekkir ve münevver dediğimiz tabakaya teveccüh eder. Ve bu tabakadır ki zâten Meşrûtiyet'in bidâyetinden beri milletin an'anesiyle, ihtiyâcâtıyla, terbiye-i milliyesiyle taban tabana bir Liberallik yolu açtı ve ictimâ'î esâsât-ı ahrârâneyi büsbütün yanlış tatbîk etmek sûretiyle âmmenin akîdesine îrâs-ı hâle eyledi. Bugün ahlâkan bu derecede zaîf olmamız hep bir kısım gençlerimizin yanlış mezheb ve mesleklerinin netîce-i seyyiesidir. Fakat bu sakim yolda bunca mazarrâtına rağmen el-ân devâm edecek, bugün içinde boğulmakta olduğumuz fecâyia rağmen yine mütenebbih olmayacak, gözümüzü açıp da nihâyet hakikî ahlâkın, hakikî terbiye-i milliyenin nerede ve nasıl olduğunu anlamayacak olursak bizim için izmihlâl sûret-i kat'iyede nâ-kâbil-i ictinâbdır. Bu pek müterakkab olan maddî felâketlerimizden çok müdhiş ve vahim bulunan sukût-ı ahlâk fâciasına karşı nihâyet memlekette bir aksülamel husûle getirmek hepimiz için bir farîza-i vataniyyedir.”

Ne a'lâ anlayış, ne güzel görüş ki artık bundan ziyâdesini aramaya hâcet yok. Fakat vâ-esefâ ki el-ân da “Milletin an'anesiyle ihtiyâcâtıyla, terbiye-i milliyesiyle taban tabana zıd bir “liberallik” yolunu açan ve esâsât-ı ahrârâneyi büsbütün yanlış tatbîk etmek sûretiyle âmmenin akîdesine îrâs-ı hâle eden” kimselerdir ki evrâk-ı

matbûa ile mütemâdiyen ahlâk-ı milliyeyi ifsâda çalışmakta ve hiçbir yevmî cerîde de bunun önünü almak için uğraşmamaktadır. İşte size pek yakından birkaç misâl:

Geçen günkü *İfhâm*'ın ilâvesinde Ömer Seyfeddîn imzâlı iki makâle var. Birisi “*Vaz'iyet-i Edebiyye*” ünvânlı, diğeri de “*Pireler*” ünvânlıdır. “*Vaz'iyet-i Edebiyye*” makâlesinde eski edebiyâtımızı beğenmiyor; yeni edebiyâtımızla terakkî ve tasaffî ettiğimizi iddiâ ediyor. Halbuki o iddiâların altında “Yûsuf Ziyâ” imzâsıyla ve “*Açık Söz*” ünvânlı bir şiir var ki edeb-âmûz olacak yerde bilakis edeb-sûz beyitlerden ibâret. Biz burada onları aynen nakletmeden hayâ ederiz. Ancak şurasını söyleyelim ki biz dâimâ memleketin ahlâk sukûtundan endişenâk olan mütefekkirin-i İslâmiyye kısmıyla hasbihâl ederken ahlâkın ıslâh ve ifsâdında âsâr-ı edebiyenin pek ziyâde te'sîrini düşünerek üdebâmızın yazacağı eserlerin hep edeb-âmûz olmasını temennî ve bu bâbda muvaffak olmak için şuarâ ve üdebâmızı toplayarak bil-istişâre işin bir karâr-ı sâlime rabtını tasavvur ve tezekkür etmekten hâlî kalmamaktayız. Halbuki üdebâ nâmını taşıyan kimselerimiz böyle bir taraftan eski terbiyeyi yıkmak, diğerk taraftan yerine fuhşu ibâha ve teşvîk edecek roman ve hikâyelerle ahlâksızlık ikâme edecek olurlarsa milletin sukûtu için en vahim, en sakim tarîkte bil-iltizâm çalışmaları sebebiyle en muzır ve kendileriyle en ziyâde uğraşılacak kısmı onların teşkil etmiş olacakları şübhesiz olur.

Ömer Seyfeddîn'in “*Pireler*” ünvânlı makâlesi de zâhirde pire ve köpek hastalığı maskaralıkları üzerine mübtenî görünüyorsa da hakîkatte mine'l-kadim ta'kîb ettiği din ve millet ve âile düşmanlığı üzerine müesses-tir. Çünkü o münâsebetle Avrupalı kadınlarla gençlerin gayr-i meşrû' sûrette imrâr-ı vakt etmelerini büyük lezzet ve saâdet göstermekte ve Türk âdetlerini gâyet câhilâne ve bî-edebâne bir sûretle tezyîf etmektedir. Ömer Seyfeddîn'in ahlâk ve âile saâdetinin aleyhinde olduğu dâimâ ma'lûm olup bu husûs için gerek yazdıklarını ve gerek yaptıklarını görmek kifâyet eder. Frenk kadınlarıyla nâ-meşrû' sûrette yaşamakta saâdet tasvîr etmenin mevcûdiyet-i milliyemizin ne derece aleyhinde bir hareket olduğunu anlamayacak kimse bulunmaz.

Diğerk taraftan Türklerin koltuk altları gibi bazı yerlerdeki kıllarını kesmelerini müstehziyâne bir sûrette hıfz-ı sıhhate muhâlif göstermesi ise hem cür'etkârâne bir cesâret hem de ihânetkârâne bir taarruzdur. Yârab! Başka milletler nezâfet ve tahâreti te'mîn için terlemek ve yerleri iktizâsı olarak ihtikâk sebepleriyle temizlenmeleri müşkil olan kılların kesilmesi lüzûmunu hıfz-ı sıhhat kitaplarına yazarak çocuklara ve umûm ahâliye bizim tarz-ı İslâmîye muvâfık bir terbiye vermekte devâm ederlerken bizimkilerinin aksini iltizâm etmeleri acaba neye

¹ Yâsîn, 36/10.

hamlolunabilir? Milliyetperverliğe mi? Yoksa aksine mi?

Ne garîbdir ki bugün dünyânın en mütemeddin akvâmı olan Amerikalılar, İngilizler yalnız bedenlerinin muhtelif aksâmındaki kılları değil, sakal ve bıyıklarını bile tıraş etmekteledir. Halbuki sakal bile hadd-i i'tidâlde kalacak olursa temizlenmesi herkes için yani sık sık bütün vücûdunu istihâm ile temizlemek vüs'at-i hâline mâlik olmayan kimseler için bile mümkündür. Hâl böyle iken temizlik nâmına sakalın, bıyığın bile tıraş [195] edilmesi ne cevâz veriyorlar. Nitekim bizimkilerin de onları taklîd etmekte olduklarını görüyoruz.

“Tabîat kılları boşuna yaratmamıştır. Onların tıraş edilmesi, kesilmesi câiz olamaz.” iddiâsıyla sakalın, bıyığın tıraş edilmesine ta'rîz edilmeyip de mücerred sünen-i İslâmiyyedendir diye koltuk altındaki kılları tıraş etmemizi tezyîfe kalkışmak kadar mantıksız, mugâyir-i edeb ve utanç bir hâl tasavvur edilemez.

Garîbi şu ki bu müfsidler, bu millet ve milliyet muhâlifleri milletimize bu fenâlıkları milliyetçi sıfatını takınarak yapmaktadırlar. Halbuki tahkik edilince kendilerinin Türk olmayıp başka kavimlere mensûb oldukları anlaşılır. Uhuvvet-i İslâmiyye iktizâsından olarak bil-cümle akvâm-ı İslâmiyye birbirlerine ve bu miyânda bilhasa Türklere pek ziyâde muhabbetle ma'rûfturlar. Fakat muhtelif aksâm-ı İslâmiyye arasındaki bu muhabbet-i mütekâbile ancak din hissi bâki kaldıkça mevcûd kalıyor. Din i'tikâdî zâil olunca bilakis düşmanlık başlıyor ve bu düşmanlığı icrâ için açıktan açığa hücum edemeyenler sûret-i haktan dem vurarak en cân alacak noktalarımıza hücum ediyorlar. Dikkat edilirse Türkçülük iddiâsıyla Türklere en büyük zararı ikâ' edenler veya ettirenler hem Türk değillerdir, hem râbıta-i İslâmiyyeleri kalmamıştır.

Hâsılı ahlâkımızı yıkmak için hayli zamandan beri türlü türlü şekillerde türlü türlü nâmlar altında icrâ-yı fa'âliyyet eden bir teşkilât-ı mudillenin mevcûdiyetini idrâk etmemek mümkün değildir. Külliyyetli paralarıyla, nâmûs-şiken kalemleriyle daha bin türlü vâsıta-i fesâdlarla bu teşkilât her gün milletin ma'neviyât ve ahlâkını kemirmektedir. Milletin hayatına kasdeden muhtekirlerden mürekkeb *Siyâh Pençe* şirketlerini keşf ile bâb-ı adâlete teslîm eden hükûmet-i seniyyemizin milletin ma'neviyâtını ifsâd ve tahrîb eden *Siyâh Pençe*'leri de meydana çıkararak cezâ-yı sezâlarını vermesi en hayırlı bir iş olacaktır.



İBRET!..

Hakk-ı hayâtımızı zamanımızın silâhlarıyla techîz etmek zarûreti bizde garb-perest bir cemâatin zuhûruna sebep olmuştu. Bunlar memleketimize garbın irfânını,

o drednotlar yapan, tayyâreler uçuran, zirâati, ticâreti, sanâyii ilerleten, kuvâ-yı tabîyyeyi insanlara müsahhar eyleyen, el-hâsıl hayât-ı milliyyeyi i'lâ eden irfânını naklederek hakk-ı hayâtımızı ihkâka çalışacakları yerde garbın şevâhik-ı i'tilâsına erişmek için zâhiren ona benzetmek iktizâ ettiğini zannederek husûsiyât-ı milliyyemize, mukaddesât-ı dîniyyemize ve an'anât ve âdâtımıza hücum ettiler. Halbuki bizim herşeyimizi garba benzetmek, hakk-ı hayâtımızı ihkâk değil, ıskât ederdi. Biz garba benzediğimiz zaman artık milliyetimizi fedâ etmiş, milliyetsiz kalmış, temessül etmiş, munkarız olmuş olacaktık. Vâkıâ bu garb-perestler hayliden hayliye muvaffak oldular. Fakat bu muvaffakiyet milletin hesabına büyük bir hüsrân teşkil etti. Bunların evliyâ-yı umûr mevkiine geçmesi memleketin başına en büyük felâketleri getirdi. Çünkü bunlar memleketi garblılaştırmaya, zorla başkalaştırmaya çalıştılar. Memleketin rûhuna i'lân-ı harb ettiler. Ve bu harbin semeresi memleketin za'fını tezyîd etmek, memleketi dâimâ buhrân içinde yaşatmak idi. Hiç şübhesiz bu mücâdele devâm ettikçe devr-i buhrân kapanmayacak. Fakat bu mücâdele bir taraftan memleketi za'f içinde, buhrân içinde bırakıyorken memleketin kuvvet-i hayâtıyesine de bir burhân-ı kâtî teşkil ediyordu. Memleketin rûhuna vehn târî olmuş olaydı mukâvemet göstermezdi. İşte bu mukâvemet rûh-ı millîye ifâza-i hayât eden menâbi' ve mebâdinin ne kadar feyyâz bir zindegî ile meşbû' olduğunu gösterir. Bu garb-perestler memleketin izhâr ettiği bu mukâvemet, bu zindegîye fenâ bir ad taktılar. Ona “taassub” dediler ve bu taassubu imhâ etmedikten sonra memleketin hiçbir terakkîye mazhar olamayacağını dermiyân ederek cehâletlerini, ulûm-ı nâfiayı memlekete idhâl etmekteki aczlerini örtmeye çalıştılar. Bu muhayyel taassubu ortadan kaldırmak için âdât ve an'anâtımıza, âdâb-ı milliyyemize saldırdılar. Hiç şübhesiz memleket bu tecâvüzlerden müteessir oldu. Çünkü diğer taraftan bu hücumları reddetmek için bir cemâatin teşekkülüne imkân bırakılmadığı gibi bu hücumları yapmak için milletin hazîne-i serveti sû'-i isti'mâl olunuyordu. Binâenaleyh ancak halkın sâf ve ma'sûm hissiyâtı bu tecâvüzlere mukâvemet ediyordu. Bunların tertîb ettikleri tecâvüzler câzib vâsıtalarla icrâ olunduğundan halkımızın müstaid-i tefessüh bir kısmı bunların dâm-ı iğfâline düştü. Bunların peşine takıldı. Mevâîdi ne aldandı. Fakat işte bunların dâm-ı iğfâline kapılanlar memlekette ahlâksızlık ve rezîleti temsil ediyorlar. Ve bugün memleket bu unsur-ı fazîhayı ortadan kaldırmak için ciddî bir mücâdeleye başlamak lüzûmunu hissediyor.

İşte garb-perestlik bir cihetten böyle bir iflâs-ı fecîa dūçâr oluyorken diğer cihetten garb-perestliğin tehlikeleri açıktan açığa tavazzuh ediyor. Herkes idrâk ediyor ki memleket ah-

lâk-ı fâzılâya ve ulûm-ı nâfiaya muhtâcdır. Ve ulûm-ı nâfiadan istifâde için garblılaşılmaya kat'ıyyen lüzûm yoktur. Bizim başımıza gelen felâketler bunu îzâh ettiği gibi garbın ulûm-ı nâfiasını kendine mâl eden şark milletleri de bunu isbât ediyor. Misâl mi istiyorsunuz. İşte Japonya.

Japonya ne dînini, ne âdât ve an'anâtını fedâ etmeden ulûm-ı nâfiadan en mükemmel istifâdeleri te'mîn etti. Konfüsyüs dîni, hiçbir terakkîye mâni' olmadı. Japonyalıların hiçbir âdeti, an'anesi Japonya'nın yükselmesine engel olmadı. Konfüsyüs dîni, terakkîye mâni' olmadığı halde bizim dîn-i mübînimiz terakkîye nasıl mâni' olur?

[196] Japonya'nın bugün ne derece müterakkî olduğunu görmek isterseniz bu satırları dikkatle okuyunuz da ibret alınız:

Japonya'nın ahvâl-i mâliyyesi öyle bir terakkîye mazhar oldu ki bugün Büyük Britanya'ya borç vermek iktidârını hâizdir. Vâridât-ı dâhiliyyesi 72 milyon İngiliz lirasıdır. Ve bu vâridât mesârifine tekâbül etmektedir. Japonya'nın millî borcu 250 milyon liradan ibârettir. Bu borçtan adam başına üç İngiliz lirası isâbet ediyor.

Ticâret-i hâriciyyesi 1918 senesinde 229 milyon lirayı tecâvüz etmiştir.

1871 senesinde servet-i umûmiyyeden her ferde 1,20 lira isâbet ettiği halde 1917 senesinde 46,1, 65 [46,165] isâbet ediyordu.

1871 senesinde Japonya demiryollarının tûlü 18 mil-den ibâret iken 1917 senesinde 7.690 mile bâliğ oldu.

1871'de bütün vapurlarının mecmû'-ı hacmi 20.934 ton idi. 1917 senesinde 171.104 ton oldu.

1900 senesinde Japonya'nın kömür istihsâlâtı 7½ milyon ton idi. 1917 senesinde 17½ milyon ton oldu.

Bütün Japonya ma'mûlâtı sâde aksâ-yı şark ile Vustâ Asya'da değil, Avrupa'da, Afrika'da, Avustralya'da azîm revâclara mazhar oldu.

1871 senesinde Japonyalıların mikdarı 33 milyondan ibâretti. 1918'de 58,5½ milyonu geçti. Yani her sene 800.000 nüfûs nisbetiyle ziyâdeleşiyor. Kore kıt'asının Japonya'ya ilhâkıyla Japonlar 17 milyon ve Formosa adasının ilhâkıyla 3 milyon tebaaya mâlik oldular. Bu sûretle Japon İmparatorluğu'nun mikdâr-ı ahâlisi 77 milyonu geçmektedir.

Donanması ister sefâin-i harbiyyesinin kuvveti, ister efrâd-ı bahriyyesinin iktidârı i'tibârıyla ölçülsün, dünyânın üçüncü kuvvet-i bahriyyesidir.

Ordusu dünyânın en satvetli devletlerinin orduları derecesindedir. Vaktiyle Rusya'nın tecâvüzâtına karşı İngiltere'nin donanmasına ilticâ eden Japonya bugün Garbî Bahr-i Muhît-ı A'zam'ın mukadderâtını yalnız başına elinde tutuyor. Hiçbir kuvvet ve hattâ müşterek birkaç kuvvet Japonya adalarına tecâvüz edemez.

İşte Japonya böyle terakkî ediyor ve bütün bu terakkîyât Japonların ne dîniyle ne ahlâkıyla ne an'anât ve edebîyle mücâdele ediyor. Japonlar ulûm-ı nâfiayı almışlar, çalışmışlar ve bu pâyeyi kemâle vâsıl olmuşlardır. Ve biz garbın ilmini kendimize mâl etmeyi bileydik, ahlâfımızı yıkmaya, rûh-ı millîmizi düşürmeye bezl ettiği himmeti, faâliyeti bu sâhada ibrâz edecek bir cemâat-i mütenevvire yetiştirebileydik biz de böyle yetim kalmadık. Japonlar elli senede bu hâl-i terakkîye vâsıl oldular. Aynı müddet zarfında bizim ne derece tedennî ettiğimizi hesâb edecek olursak netîce-i hesâbımızda bugünkü vaz'iyet-i zelîlemiz tahassül etmezdi. Onları ahlâk-ı fâzıla ve ulûm-ı nâfia yükseltti. Bizi de hâdim-i ahlâk propagandalar, süslü cehâletler alçalttı. İzmihlâl yollarına sürükledi. İzmihlâlden kurtulmak için bu yoldan dönmek memleketi bu te'sîrât-ı hubsiyyeden kurtarmak, ahlâk-ı fâzılâya ve ulûm-ı nâfiaya var kuvvetimizle sarılmak lâzım. Fakat bir kere memleket bu ihtiyâc-ı azîmi duyduğu halde cehâleti dolayısıyla dâiye-i tenevvürde bulunanların makâsıdını temyîz etmekte güçlük çeken ve hüsn-i niyyetine, ma'sûmiyetine kurbân olan bu zavallı milleti cehâletten kurtarmak, ona doğru yolu seçtirmek lâzım. Millet ne vakit nîk ü bedi temyîze muktedir olursa o vakit hakikî rehberlerini bulur. O vakit ulûm-ı nâfiayı getirecek, memleketi yükseltecek evlâdları yetiştirir. Ve o vakit memleket kurtulur.

İşte hem kendimizde duyduğumuz, hem hâricde gördüğümüz ibretler aynı hakikati isbât ediyor. Memleketi garblılaştırmak isteyenler memleketi bitiriyorlar. Memleket bu dâhilî düşmanların tecâvüzlerinden kurtulmadıkça hakk-ı hayâtını ihkâk edemez. Bu hakikat öyle tezâhür etmiştir ki bundan böyle memleket bu cemâat hangi nâm altında ortaya çıkarsa çıksın, hangi vesâitle iğfâle çalışırsa çalışsın bunlara aldanmayacaktır. Geçmiştir.

AHLÂK MES'ELESİ VE MATBÛÂTİMIZ

Matbûâtımızın şu aralık girdbâd-ı şuûn arasında en mühim bir derd-i ictimâ'îden alâkadârâne bir sûrette bahse başlamış olduklarını görüyoruz. Bugün memleketi kemiren bu maraz-ı ictimâ'î bu âfet-i hânümân-sûz henüz rüşeym hâlinde iken *Sebîlürreşâd* hemen her hafta alâkadârların nazar-ı dikkatlerini celbe çalışmış, erbâb-ı matbûâtın nazar-ı intibâhını açmak istemişti. O vakitler maatteessüf bu yoldaki ikâzkar feryadlarımız bir mak-sad-ı muzmer ta'kîb edenlerce vâveylâ-yı taassub şeklinde telakkî edilmiş daha doğrusu bir takım sâfdilleri iğfâl için öyle gösterilmek istenilmiştir.

Çünkü milleti tutan râbitaları kırmak, bünyân-ı ic-

timâ'imizin temeli olan âileleri yıkmak bu sâyede hayvânî ihtirâsların tatmîni için pek müsâid bir zemîn hâzırlamaktı. Maatteessüf bu mesâîlerinde muvaffak oldular. Memleket de bu hâle geldi!...

Fakat netîce o kadar tehlikeli bir şekil aldı ki bugün vehâmeti takdîr etmeyen, istikbâli tehdîd eden korkunç âkıbeti düşünerek titremeyen hiç kimse kalmadı. Bugün en liberal görünen matbûâtımız bile memlekette bir buhrân-ı ahlâkî olduğunu i'tirâf etmek mecbûriyetini hissediyor.

[197] Memleket neden ve niçin bütün bu kadar az zamanda bu derece tebdîl-i şekl ü hüviyyet etti? Niçin merkez-i Hilâfet-i İslâmiyye olan şu muazzam belde câmilerine, medreselerine, türbelerine rağmen eski husûsiyetini gayb eyledi? Ufuklarında pek gür tehlîl sadâları uçuşan, sînesinde terbiye-i İslâmiyyesiyle fezâil-i milliyesiyle mümtâz bir nesil besleyen İstanbul neden bu kadar sukût etti?

Dört harb senesinin acı ve bî-emân güzârişinin bu husûsta pek mühim bir âmil olduğu şübhesizdir. Fakat harb ve onun tevli'd ettiği ihtiyâcât-ı hayâtıyyeyi sukûtun sebeb-i yegânesi addetmek doğru değildir. Çünkü harb, muhîti bu sukûta hâzırlanmış buldu. Vaz'iyet-i iktisâdiyyedeki tahavvül bugün şikâyet edilen vaz'iyete pek müsâid olan temâyül ve cereyânları baş döndürücü bir sür'atle birden bire inkişâf ettirdi.

Meşrûtiyetin ferdâ-yı i'lânından i'tibâren liberallik nâmı altında milletin an'anesiyle ihtiyâcât-ı rûhiyyesiyle terbiye-i asliyyesiyle kâbil-i tevfi'k olmayan bir cereyân açanların halktaki kudsiyet duygusunu söndürmeye çalışanların netîce-i mesâîleri bugünkü âkıbete müntehî olması pek tabî idi. Fazileti rezilet, dinsizliği temeddün, millî âdâb ve an'aneye riâyeti seyyie-i taassub addedenlerin milleti tutan mukaddesâta müttehiden hücumları romanlar, tiyatrolar, konserler, konferanslarla muhîte ahlâksızlık tohumları neşretmeleri şübhe yok ki semeresiz kalmayacaktı. Çünkü terakkî ve teâlîye susamış olan halka yegâne çâre-i terakkî ve temeddün bu olduğu ihtâr ediliyordu. Ahlâk ve nâmûs hakkında ilmî ve felsefî bir kanâat edinmemiş olan bir kısım gençlerin kalblerinden din hissinin silinmesi memleket için ne kadar fecî' avâkıb hâzırlayacağını düşünemeyenler ne acıklı bir hâldir ki bu bedbaht ülkede rehberlik, temdincilik mevki'lerini işgâl ediyorlar.

Şâyân-ı şükrândır ki memlekette içinde çırpındığımız fecâyîin en müdhişi sukût-ı ahlâk olduğunu takdîr buyuracak basiretkâr zevât da bulunuyor. Bu gibi mümtâz şahsiyetlerin mücâhedâtı olmasaydı bu zavallı milletin âkıbetinden cidden nevmîd olmak icâb edecekti. Fakat mücâhedâtın mesâha-i şümûlü tabîi muayyen bir had-di tecâvüz edemez. Halbuki memleketteki buhrân-ı ah-

lâkinin sâhası maatteessüf az zaman zarfında pek ziyâde tevessü' etmiştir. Mukadderât-ı milleti tedvîr vazîfesini deruhde eden zevâtın mes'eleye yakından alâkadâr olmalarını icâb ettirecek bir şekli almıştır.

Şeyhülislâm Efendi hazretleri bu lüzûmu takdîr buyurmakla pek büyük bir eser-i basîret ve vazîfe-şinâsî göstermiştir. Şübhe yok ki Dârü'l-hikme'nin hikmet-i teessüsü bilhassa müslümanların dînî ve ahlâkî i'tilâlarına çalışmaktı. Fakat garîbdir ki vaktiyle mahâkim-i şer'iyenin Meşihat-i İslâmiyye makâmına merbûtiyetini bu dâirenin din ve ahlâk sâhalarındaki faâliyetine birer mânia gibi gören, makâm-ı Meşihat'in din ve ahlâk mesâili ile uğraşabilmesi için mahâkimin adliyyeye rabtını iltizâm edenlerin bugün Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin bu teşebbüslerine karşı da alttan alta bir sadâ-yı i'tirâz yükseltmeye kalkıştıkları görülüyor.

Marazın vücûdunu i'tirâf edip de tedâvisine çalışılmasını iltizâm ve tavsiye etmek, teşebbüsün mâhiyet ve inkişâfı hakkında bir fikir edinmeden akâmete mahkûm olacağı iddiâsında bulunmak pek garîb bir zihniyettir.

Acaba ne isteniliyor? Buhrân-ı ahlâkinin alabildiğine yürümesine karşı hiçbir çâreye başvurmamak, cereyânı kendi hâline bırakmak mı iltizâm olunuyor? Yoksa makâm-ı Meşihat'in birinci derecede kendisine teveccüh eden bir vazîfenin ifâsına şitâb etmesi mi hoş gitmiyor?

Sabâh gazetesi 30 Ağustos târihli nüshasındaki *Ufk-ı Siyâsî* ünvânlı bendinde makâm-ı Meşihat'in bu teşebbüsünden bahsederken "Biz maalesef teşkil edilen komisyonda bu kâbiliyeti göremiyoruz. Bundan dolayı da bu teşebbüsün ber-mu'tâd akim kalacağına zâhib bulunuyoruz. Evveleminde bu iş himmete ve zamana muhtâcdır. Halbuki bu muhtelif nezâretlerden gönderilen delegeler vazîfe-i asliyyelerinden başka bu müz'ic iş ile de muvaffakiyet ile, huzûr-ı kalb ile iştigâl edemezler. Bu işe me'mûr bulunanlar sırf bu iş ile alâkadâr olmalı ve bütün himmet ve gayretlerini bünye-i ictimâ'iyemizi sarsan bu derdin tedâvisine hasretmelidirler. Sâniyen bu iş teşkilât-ı mahsûsaya, paraya arz-ı iftikâr eder. Halbuki bizde fuhşun men'ine ma'tûf hiçbir teşkilâtımız yoktur. Mâliyenin de icâb eden tahsîsâtı verebilmesi de pek meşkûktür." mütâlaasını serd ediyor; bir cem'iyet-i hayriyye te'sisini münâsib görüyor.

Anlaşıyor ki Sabâh ne Meşihat'in ne de Dârü'l-hikme'nin hikmet-i vücûdlarını ihâta edememiş olduğu gibi komisyonun planını da öğrenmeye lüzûm görmemiş; ne yapılmak istenildiğini, ne yapılacağını anlamadan teşebbüsün akâmete mahkûm olacağına hükmetmiştir.

Sabâh'ın tavsiye ettiği gibi cem'iyet-i hayriyye te'sisi veya daha başka çâreler taharrîsi için zannedersek evvelâ böyle bir komisyona ihtiyâc vardır. Sâniyen nizâm-

nâmesi tedkik edilecek olursa Dârü'l-hikme'nin sâha-i meşâgılinden birisi ve belki birincisi budur. Bu işle vazîfedâr olan bir hey'et teşkiline acaba neden lüzûm gösteriliyor? Mâni', yoksa bu hey'etin makâm-ı Meşîhat'e merbût olması mıdır?...

Kâzım Nâmî Bey de *Türk Dünyası*'nın 31 Ağustos târîhli nüshasında ictimâ'î bazı mülâhazalar yürüttürerek aynı nakarâtı tekrar ediyor: "Birkaç zamandan beri ahlâk mes'elesi gazetelerimizi işgâl ediyor. Sanki ahlâk bizim irâdemizden doğmuş, bir emirle yahud bir nehiyle tervîc yahud men' etmek elimizde imiş gibi söyleniyorlar. Halbuki [198] ahlâkî hâdiseler, mu'dillik i'tibâriyle tedkikımız dâiresine en güç girebilecek hâdiselerdir. Nerede kaldı ki onlara ferdî irâdelerimizle hâkim olalım. Henüz ictimâiyât ilminin kânûnlarını keşfe uğraştığı ahlâkî hâdiseleri değişmeyen kâideler hâlinde tesbît edip de onları herkese kabûl ettirmek kolay değildir. Çünkü cem'iyetlerin ahlâkları da dâimâ tekâmüle tâbî'dir. Aşîrî bir cem'iyetle asrî bir cem'iyetin telakkileri arasındaki farklar ne kadar büyüktür. Bununla beraber her cem'iyetin örfüdür ki ahlâk husûsunda mîzân olur. Onun için ahlâkî, örfümüzü ne resmî idâreler, ne de resmî bir şekilde olan encümenler ta'yîn edemez."

Kâzım Nâmî Bey'in "Aşîrî bir cem'iyetle asrî bir cem'iyet arasındaki farklar ne kadar büyüktür." sözüyle ne kasdettiğini anlıyoruz. Fakat bu makâlede bunun münâkaşasına girecek değiliz. Çünkü mes'ele başlı başına bir makâle olabilecek kadar ehemmiyetlidir. Bu nokta-i nazar hakkındaki mütâlaamızı diğer bir makâleye bırakarak burada Kâzım Nâmî Bey'in yanıldığı bir noktaya işaret etmek isteriz.

Kâzım Nâmî Bey zannediyor ki Dârü'l-hikme'de toplanacak komisyon arzularına göre bir takım ahlâkî kâideler vaz' edecek ve bunları herkese kabûl ettirmek için emir ve nehiyeler ısdâr edecektir. Biz Dârü'l-hikme'nin böyle bir fikir ve tasavvurda bulunduğu ve bulunabileceği ihtimâlini hâtırimızdan bile geçirmiyoruz.

Memlekette marazî bir hâl olan ve pek âşikâr bir buhrân tevîd eden ahlâksızlık, müesses örf ve esâsât-ı ahlâkiyyeye riâyetsizliğin bir netîce-i fecîasıdır. Bunun sebebi de bir zamandan beri halka vukû' bulan muzır ve örf-i millîye şeâir-i dîniyyeye mugâyir telkînâtıdır. Bu yanlış telkînâtın te'sîrâtını izâleye çalışmak, ahlâksızlığın her nev'ine karşı şiddetli bir nefret besleyen halktaki bu necîb hissi tenmiye eylemek lâzım değil midir? Bu sâha dâhilindeki mesâî kavâid-i ictimâ'îye hilâfında bir teşebbüs mü yoksa o kavâid ve usûlün âmir olduğu bir şey midir?

Kâzım Nâmî Bey'in ictimâ'î istintâclarına bakılırsa hiçbir memlekette kavâid-i ahlâkiyyenin teessüs edememiş

olduğuna hükmetmek icâb edecek. Eğer böyle olsaydı dünyâ çoktan yıkılmış olurdu?

Zulûm, adl, fazîlet, rezîlet, nâmûs, fuhuş gibi bir takım şe'niyetler vardır ki sâbit ve herkesçe musaddaktır. Bunlardan başka her milletin riâyetskâr olduğu bir takım ahlâkî prensipler, örfî müeyyideler vardır. İctimâiyât ilmi ahlâkî hâdiseleri, kânûnları keşfetse de etmese de ahlâkî kâideler vardır. Her milletin din ve örfü, ictimâ'î hayatı efrâdın o kâidelere riâyetskâr olmalarını âmirdir.

Ahlâksızlıktan bahsetmeyi âilelerin harîmine kadar dil uzatmak addederek memnûât sırasına koyan Kâzım Nâmî Bey makâlesine mebdeyle olan münâsebetini bir türlü bulamadığımız şu satırlarla nihâyet veriyor:

"Ahlâksızlık ne kadar az olursa olsun onunla döğüşmek elbette ahlâkî bir vazîfedir. Fakat bu vazîfeyi husûsî cem'iyetler hâlinde yapsak çok daha iyi ederiz. Çünkü her memlekette böyle cem'iyetler vardır."

İctimâiyât ilmine istinâd ederek ahlâkımızla irâdemiz arasında hiçbir râbita görmeyen Kâzım Nâmî Bey makâlesinin nihâyetinde husûsî cem'iyetler teşkilini tavsiye etmesi şâyân-ı hayrettir. Her memlekette böyle cem'iyetler olması acaba neden bizde de öyle olmasını icâb ediyor. Dârü'l-hikme'nin başladığı mesâînin bilâhare resmîyet hâricinde bir şekli-i nevîn alması imkânı yok mudur? Faydalı bir teşebbüsün inkişâfını bile anlamadan aleyhinde bulunmakta acaba ne hikmet vardır? Mesâil-i milliyyede hissimize değil akıl ve irfânımıza, arzumıza değil millî örfümüze, şeâir-i dîniyyemize tebaiyet edersek vatan hakkında pek hayırlı bir yol tutmuş oluruz.

in 28 Ağustos nüshasında da Selim Sırrı Bey'in *Ahlâksızlık ve Tedâvî Çâreleri* ünvânı altında bir makâlesini gördük. Selim Sırrı Bey ahlâksızlığı tedâvî için İsveç'te tatbik edilen çâreleri millet ve hükûmetin enzâr-ı intibâhına arz eden bu faydalı makâlesine bilinmez ne sebepten şu satırlarla başlıyor: "Bir taraftan Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin, diğer taraftan Sıhhiye Müdür-i Umûmîsinin memlekette tehzîb-i ahlâk çârelerini düşünmeleri cidden şâyân-ı şükrandır."

Biz bu satırları okurken Selim Sırrı Bey'in bu memlekette değil İsveç'te yaşayan bir mütefekkir olduğuna hükmedeceğimiz geldi. Çünkü memleketteki buhrân-ı ahlâkînin esbâb ve avâmilini pek güzel bilmesi icâb eden ve bu esbâbı kimlerin ihzâr ettiklerini yakından gören Selim Sırrı Bey bugünkü Sıhhiye Müdür-i Umûmîsinin Şeyhülislâm Efendi hazretleriyle birlikte memlekette tehzîb-i ahlâk çârelerini düşündüğüne hükmetmesini başka sûretle te'vîl kâbil değildir. Bugünkü buhrân-ı ictimâ'î, bugünkü sukût-ı ahlâk, din ve hissiyât-ı dîniyye aleyhinde ma'hûd *İctihâd* mecmûasında senelerden beri vukû' bulan neşriyâtın zarûrî bir netîcesi değil midir?

Liber-pansör yetiştirmek gibi câzib bir kisve-i iğfâl altında gençlerde mukaddes duyguları öldüren neşriyâtın netîcesi bugünkü acıklı vaz'iyetten başka ne olabilirdi? Şu halde tahrîbe çalışanlar tehzîbe nasıl hizmet edebilirler? Yoksa fuhşun kaldırılması yolunu şaşırmış kadınlara vesîka dağıtmakla mı olacaktır?!... Matbûâtımız arasında bilhassa *Tasvîr-i Efkâr* ve *Vakit* gazeteleridir ki buhrân-ı ahlâkî mes'elesini lâıyk olduğu ehemmiyet dâiresinde nüfûzkâr bir nazarla ta'mîk etmişlerdir. Bu husûstaki mütâlaâtımızı da gelecek nüshada arz edeceğiz.



[199] ŞARK AHVÂLINE DÂİR¹



23 Ağustos târîhli *Tan* gazetesinden:

“Fransa ne esnâ-yı harbde ne de muhârebeden sonra bir şark milleti üzerine hâkim olmak emelini aslâ beslememiştir. 1916 Muâhedenâmesi (Sûriye'ye dâir Fransa-İngiltere i'tilâfı) bizim nazarımızda bir had ta'yîn eden vesâikten ibâretti.

(Buradan Sansürce otuz üç satır çıkarılmıştır.)²

Müttefikler milletlerin istiklâli için harb etmişlerdir. Kazandıkları zafer Asya'da mevcûd olan veyahud inkişâfa doğru yürüyen müslüman istiklâliyetlerini mahv etmek netîcesini tevîd edemez ve memleketlerin istikbâline hüküm vermeden evvel ahâlisine kâbiliyetlerini, hislerini izhâr etmek imkânını bahş etmelidir.”

Tan bu mühim makâlesine bazı şerâit dâhilinde Fransa'nın ötede beride bulunan askerlerini geri çekebileceğini beyân ile nihâyet vermektedir.

Tan gazetesinden: “*Daily News* gazetesi evvelki günkü nüshasında Kafkasya'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin çekilmek üzere olduklarını bildiriyordu. İngilizlerin hareketinden sonra neler olacak? İngiltere'de bulunan Ermenistan Komitesi Londra gazeteleriyle neşrettiği bir beyân-nâmede diyor ki: “Bu havâlîde şübhesiz yeniden kanlar akacak katliâmlar yapılacak ve Erivan'daki Ermenistan hükûmetiyle Ermeni unsurundan bakıyye kalabilen ak-sâm mahv edilecektir. Buna karşı yegâne çâre muâvenet husûsunda İngiltere ile Amerika'nın müştereken hareket etmeleridir. Vâkıâ Hükûmât-ı Müttehide Kafkasya'ya şimdilik asker göndermezse de bir müddet için İngiliz zâbitleri kumandasında olarak orada kalacak asâkirin masârifini olsun deruhde edebilir.”

Kafkasya'da tedkikât icrâsına me'mûr olan General Harbord şübhesiz bu projeyi de tedkik ederken vaz'iyetin ne kadar müşkil olduğunu takdîr de eyleyecektir. Fil-hakîka konferansın bu kadar uzaktan ve o kadar geç kalarak ittihâz eyleyeceği mukarrerâtı Osmanlı İmparatorluğu mes'elesini halle kifâyet edemeyecektir. Rüesâyâ ve eslihaya mâlik olan ve dağlık arâzide icrâ-yı harekât

¹ Buradan kırk satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Bu not dergiye aittir. Çıkarılan yer diğerleri gibi boş bırakılmayıp, not konulmakla iktifâ olunmuştur.

eden Türkler asırlardan beri cengâver olarak yaşamışlardır. Türk unsuru parçalanarak bir kısmı ekalliyette bulunan hıristiyanların idâresi altına vaz' edilmek istenince şübhesiz kendi haklarını bil-fiil müdâfaa edeceklerdir. Bu müdâfaanın ilk kurbânları ise Avrupa'nın muhâfaza etmek istediği akvâm-ı Hıristiyanîyye olacağı şübhesizdir.

Geçen bahârda Fransa diplomasisi bir Türk hey'etinin Paris'e gelerek konferansa îzâhât-ı lâzime verebilmesini te'mîn için teşebbüsâtta bulundu. Bu sûretle evvelâ Türk hükûmetine düvel-i müttefikanın bazı mesâili aralarındaki sûret-i tesviye mücebince aynen kabûl ettirmek husûsunda müttehidü'l-fıkr oldukları gösterilecek ve Anadolu ahâlisine de kendi murahhaslarının mütâlaâtı dinlenmeden ittihâz-i mukarrerât edilmediği hissi verilmiş olacaktı. Hey'et-i murahhasa Paris'e geldi fakat bu hey'et şark usûlü mücebince az koparabilmek için çok istemek düstûruna tebean hareket ettiği için Fransızca metni tercüme olunduğu görülen sert bir mektupla geri gönderildi. Şimdi İstanbul'da Amiral Galtrop Fevkalâde Komiserlik ünvanından başka Kuvâ-yı Bahriyye Başkumandanlığı vazîfesini de idâre ediyor. General Milen İzmir'de oturmakla beraber bütün Anadolu'daki kuvâ-yı İ'tilâfiyye müşârun-ileyhin kumandası altındadır. Fransa'nın elinde hiçbir kuvvet olmadığı için mes'ûliyet de kendisine âid olmamak icâb eder. Halbuki şarkta düvel-i müttefika menâfiine Fransa pek büyük hizmetler edebilirdi. Herkes tarafından sevildiği için asgarî gayretle a'zamî menâfi' te'mîni Fransa için pek kâbildi. Osmanlı hükûmeti ne sûretle taksim edilirse edilsin hiçbir sûret-i tesviye yoktur ki bu imparatorluğun tamâmî-i muhâfazası kadar Fransa tarafından şâyân-ı arzu görülebilsin. Bu sebeble Fransa'nın şark işlerinde daha faâl bir vazîfe ifâ etmesi düvel-i müttefika için her halde daha hayırlı olurdu.

Eğer İngiliz rufekâmız makâlemizi okurlarsa tahrîrini icâb ettiren mütâlaâtı yanlış tefsîr etmemelerini ricâ ederiz. Maksudımız şarkta yalnız kolay muvaffakiyetlere ibtinâ ederek hakkı nazar-ı dikkatten dûr tutan bir politika ta'kîbine devâm edilecek olursa İngiltere de dâhil olduğu halde bütün İslâm imparatorluklarının ne büyük tehlikeler karşısında kalabileceklerini göstererek nazar-ı dikkati celb etmekten ibârettir."

[200] ŞARK VE GARB MEDENİYETLERİ

İngilizce *Orient News* gazetesinden:

"Türkiye'ye âid mes'elelerde biz dâimâ sathî hükümler veriyoruz. Sokakta bir Türk gördüğümüz veya Türk hayatına âid i'tiyâdâtımıza zıd bir şeye tesâdüf ettiği zaman: "Garîb şey, ne kadar ta'dîle muhtâc!" deriz. Sonra Türkiye hakkında bir hüküm vereceğimiz zaman "Şark" ve "Garb" kelimelerini sık sık kullanırız. Türkiye'nin bir Garb değil, Şark memleketi olduğu için terak-

kiyi başka türlü anladığını hâtıra getirmeyiz.

Binâenaleyh tesâdüfen içine dâhil olduğumuz Türk âlemi hakkında hiç olmazsa şu üç noktayı hâtırdâ tutmalıyız: Birinci nokta şudur ki Türkiye'nin bir medeniyeti vardır. Biz medeniyetin bir garb mahsûlü olduğunu zannetmeye alıştık. Hayır yanlış. Medeniyet sâdece teşkilâta mâlik cem'iyet hayatı demektir. Meselâ Çin medenîdir. Fakat bu medeniyet bizim medeniyetimizden de Türk medeniyetinden de başkadır. Türkiye'nin medeniyeti de aynı sûretle Garb ve Çin medeniyetlerinden başkadır. Türlü türlü medeniyetler vardır. Türk medeniyeti de onlardan biridir.

İkinci nokta, bizim kendi medeniyetimizle Türk medeniyeti arasındaki farkın mâhiyetini anlamamamızdır. Meselâ bizim medeniyetimize âid bazı şeylerin Türk âlem-i medeniyetinde yer bulmasına hiçbir mâni' yoktur. Türk âlemine iyi şimendüfer, telgraf hatları dâhil olabilir. Türkler Amerika potinleri ve Alman motolları taşıyabilir. Fakat bu müşâbehetlere rağmen Türk medeniyeti mâhiyet-i esâsiyyesi i'tibâriyle bizim medeniyetimizden başkadır. Bu husûsiyet Türklerin bizim medeniyetimizi kabûl etmelerine bit-tabî' hâildir.

Üçüncü nokta, Türk medeniyetinin evvelce bugünden daha yüksek bir mevki'de bulunduğu. İhtimâl ki Genç Türklerin Garb medeniyeti hakkındaki yanlış fikirleri inhitâta yol açmıştır. Belki bu inhitât muhtelif avâmil-i târîhiyyenin netîcesidir. Bu cihet istikbâl nokta-i nazarından ümîdvârdır. Bundan istidlâl edebiliriz ki Türk medeniyeti kendine mahsûs husûsî sâhalarda ilerlediği bir de mâzide olduğu gibi istikbâlde de büyük muvaffakiyetler göstermeye kâdirdir. İyi bir inkişâfa mazhar olursa Türk medeniyetinin parlak bir istikbâli olmadığını kimse iddiâ edemez. Bu istikbâl ihtimâl ki tamâmıyla Garb medeniyetine benzememekle beraber hakikî ve muazzam bir tekâmül ihtivâ edebilir."

23 Temmuz târîhli *Le Matin* gazetesinden:

Londra, 21 – *The Times*'in Washington muhâbiri gazetesine keşide ettiği bir telgrafta Reisicumhûrun A'yân a'zâsıyla olan müzâkereleri esnâsında Amerika'nın Şarkta vekâlet kabûl etmesini arzu ettiği söylenmesi İngiliz ricâl-i hükûmetini te'mîn edecek mâhiyetinde bir netîce tevli'd edemediğini yazıyor. Karışık olan bu vaz'iyet içinde muhakkak olan bir şey varsa o da Meclis-i A'yân'ın Amerika'nın Ermenistan'da, İstanbul'da veyahud diğer yerlerde mes'ûliyetler kabûlüne müsâade etmeyecektir.

A'yân a'zâsının bu ısrârlarına sebep efkâr-ı umûmiyyenin hâricde mes'ûliyetler kabûlü fikrine gittikçe muhâlif bir tavır aldığı zannında bulunmalarıdır. Bu fikrin tekev-vününe sebep olan şeyler âfideki tarzda hülâsa edilebilir.

1- Şan-tong mes'elesinin tarz-ı hallinin ahâli nezdinde gittikçe daha fenâ telakkî edilmesi. Bu sû'-i telakkî Vikont

“İşi” ile Mösyö “Lansing” arasında 1917 senesinde vukû’ bulan müzâkerât esnâsında Vikont İşi’nin samîmiyetten ayrıldığını Lansing’in i’tirâf etmesinden sonra daha fazlalaşmıştır.

2- Reisicumhûrun Umûr-ı Hâriciyye Komisyonu’na talep edilen ma’lûmâtı i’tâdan istinkâfi.

3- Reisicumhûrun nokta-i nazarını memlekete kabûl ettirmek için fazla mesâî sarf etmesi.

4- Bu faâliyetin A’yan nezdinde kısmen adem-i muvaffakiyyete uğraması.

5- Cem’iyet-i Akvâm aleyhindeki mücâdelâtın te’sîri.

6- Muâhedenâmenin Almanların bir kısmını bir ecne-bî idâresi altına tevdi’ eden Lehistan mes’elesinin tarz-ı halli gibi zaîf noktalarını teşrih etmek husûsunda muhâlifin tarafından sarf olunan mesâî.

7- Sulh maksine[makinesi]nin bozulması.

23 Ağustos târihli *L’action Française* gazetesinden:

Türkiye hakkında bir karâr vermek zamanı yaklaştıkça Avrupa’nın istirahatini Türkiye’nin bekâsında gören eski diplomasinin doğruluğu nazarlarda tezâhür ediyor. Türkiye’nin harâbîsi yeni ihtilâtâta bâis olacak ve yalnız ırklar ve milliyetler değil mezâhib de mücâdeleye başlayacaktır. Fransa bundan hiçbir şey kazanamayacağı gibi bilakis bu karışıklar ve taksimler arasında çok şeyler gâib edecektir. Osmanlı İmparatorluğu’nu hiç olmazsa Arabistân hudûduna kadar bir takım te’mînât-ı siyâsiyye ile muhâfaza etmek... İşte Fransa’nın hakikî siyâseti.



HİND-AFGÂN HARBİNİN SEBEB-İ ZUHÛRU

The Times gazetesinden:

Harb Afgân kıtaâtının geçen Mayıs’ın ikisinde evvelce Âfridi kabâili ile vukû’ bulan muhârebâtta mühim bir rol oynayan ve ismi defaât ile zikredilen Hayber Geçidi’nin civârında kâin müteaddid nikâttan Hind-Afgân hudûdunu tecâvüz etmeleriyle başladı. Emîr-i sâbık Habîbul-lâh’ın vak’a-i katlinden beri (20 Şubat 1919) Afgânistân ahvâli İngiltere için bir sebep-i endîşe teşkil ediyordu.

Maamâfih emîr-i lâhık Emânullâh Kâbil’de kuvve-i hükûmeti ele aldığı zaman Hindistân hükûmetine karşı hissiyât-ı dostâne beslediğini i’lân eyledi. Fakat onun ef’âl ve harekâtı bu te’mînâtına aslâ tevâfuk etmiyor idi. Kendisinin Hindistân’da vakit vakit zuhûr eden harekâtın sür’at-i mümkinine ile tenkîlini te’mîn maksadı ile vaz’ ve neşr olunan “Ravlât” nâm kânûndan mütevellid adem-i hoşnûddiden istifâde etmek ve hattâ Hindistân’da bir kıyâm çıkarmak istediğine dâir bazı emâreler elde edildi. Afgân-Hind hudûdunun Hindistân cihetindeki kabâil arasında bazı tek tük kıyâmlardan başka Emânullâh’ın da eser-i tahrîki olarak Hindistân’da hiçbir hareket-i isyâniyye zuhûr etmedi. Vukû’ bulan müsâdemâtı izâh ettikten sonra ne sûretle musâlaha akdedildiği hakkında *The Times* diyor ki: Hindistân Vâlî-i Umûmîsi mütârekeye hangi şartlar esâs olabileceğini Emîr’e bildirdi. Rus bolşevikleri ile gizlice münâsebâtta bulunmuş olan Emîr cevâb-nâmesinde Afgânistân’ın aşk-ı istiklâlinden ve cihânda daha yeni uyanan fikr-i hürriyetten bahseyledi. Bu mektup mutâvaatkârâne bir lisân ile yazılmamış olmasına rağmen sulh murahhasları ta’yîn olundu ve Temmuz’un yirmi altısında Ravalpindi’de sulh konferansı açıldı.

İngiliz Başmurahtası *Sir Hamilton Grant* nutk-ı iftitâhinde İngiltere’nin Afgânistân bilâ-kayd ü şart teslim oluncaya kadar harbe devâm etmek hakkını hâiz olmakla beraber Emîr’in nedâmet ve tevbekârlığına inandığı için teklîfât-ı sulhiyyesini kabûl eylediğini söylemiştir. Afgânistân Başmurahtası buna cevâben pek de i’tilâfkârâne olmayan bir nutuk îrâd etti.

O zamandan beri konferans bir müddet daha müzâkerâtına devâm etti ve İngiliz murahhaslarının serd etikleri şerâit-i sulhiyye Afgân murahhasları tarafından tamâmen kabûl edildi.

Bayram münâsebetiyle *Sebîlürreşâd* gelecek hafta intişâr etmeyecektir.

Hukûk Matbaası’nda basılmıştır

Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsar
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektupların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

18 Eylül 1919

22 Zilhicce 1337

Perşembe

18 Eylül 1335

Cild: 17 - Aded: 441

ÂSİM*

-1-

– *Kardeşim Fuad Şemsi'ye* –

– Vay Hocam! Vay gözümün nûru efendim, buyurun!

Hangi rüzgâr mı desem?

– Öyle ya!

– Buyurun, oturun.

Mütehassirdik efendim, ne inâyet! Ne kerem!

Öpeyim, lûtf ediniz...

– Çok yaşa! Lâkin... Veremem.

– Bütün İstanbul'u ağızından öpen elleriniz,

Bize nâz etmese olmaz mı? Efendim, veriniz!

– Döktüğün dillere bittim, seni, çok sözlü, seni!

Ayda, âlemde bir olsun, aramazsın Köse'ni!

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de ayol,

Baba dostuysam eğer, kalkar ararlar bir yol.

Yoksa yaşlanmaya görsün, adamın hâli yaman!

Ne fenâ günlere kaldık, aman Allâh'ım aman!

Nesl-i hâzır denilen şey pek acâib bir şey:

Hoca rahmetliye bak, oğluna bak... Hey gidi hey!

– Amma tekdîr ediyorsun, canım, ilkin adamı!

Bir selâm ver, bakalım, böyle Selâmsız'dan mı?

– Selâmun aleyküm!

– Aleyküm selâm!

Barıştık, yüzün gülsün artık, İmam.

– Hele dur, öfkemi tekmlileyeyim!

– Tekmille...

Zâten eksik bir o kalmıştı: Hudâyî sille!

– Sanki dövsem, ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz,

Gül biter vurduğumuz yerden...

– İnandım... Câiz!

– Pek cılız çıktı bu “câiz”, demek îmânın yok?

– Dayak “Âmentü”ye girdiyse, benim karnım tok!

Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında, hele!

Öyle olsaydı şu karşıdaki yalçın kelle,

Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerden!

Bu dayak faslı da aç karnına bilmem nerden?

Dur ki çay demleyelim, nargile gelsin, kerem et...

– Söyle gelsin hadi zahmetse de...

– Hâşâ, rahmet.

– Enfiyen var ya?

– Tabî'î.

– Çekilir boydan mı?

– Burun aldatmaya kâfi!

– Bu nedir? Cerman mı?

– Karışık.

– Neyse, zarûrette pek a'lâ gidecek.

Hocazâdem, bakalım, bir de bizimkinden çek!

– Yerli mahsûlüne benzer mi desem?

– Kendisidir.

– Sen de tiryâki değilsin ya! Pek a'lâ, yetişir.

– Baban olsaydı da görseydi işin vardı.

– Neyi?

– Çektiğin murdarı!

– Sevmezdi, evet, böyle şeyi.

– Neydi rahmetlide lâkin o temizlik? Vay vay!

– Azıcık benzemiş olsaydı ya mahdûmu da...

– Ay?

Şu babamdan nerem eksik, hadi göster bakayım?

– Ama hiddetleneneceksen ne suyum var, ne sayım!

* Âsım, Köse İmâm'ın oğludur.

Yok eğer mum gibi dosdoğru cevâb istersen:
 Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen!
 – Ne nezâketli beyan! Hay gidi mum, tıpkı odun!
 – Böyle hiddetlenecektin, neye râzî oldun?
 – Oldum amma bu kadar doğrunun olmaz ki tadı...
 “Selâmun aleyküm behey kör kadı!”

Mehmed Âkif¹

[202] ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ . ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ . وَإِذْ أَنْتَبْنَا
 مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ . وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ
 إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
 ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ²

Vaktâ ki Fir'avn ile ordularını Cenâb-ı Hak ihlâk buyurdu, Hazret-i Mûsâ vaad buyurulan *Tevrat*'ı telakkî etmek üzere cânib-i Tûr'a azîmet etmek istedi. Va'd-i İlâhî mücebince *Tevrat*'ı telakkî etmek için kırk gecenin tamâm olması ta'yîn olunmuştu. Binâenaleyh Hazret-i Mûsâ kardeşi Hârûn'a kendisinin huzûr-ı Rabbânî'ye şitâbân olacağını beyân ile Benî İsrâîl arasında kalmasını ve dâimâ tarîk-ı salâhı ta'kîb ve tarîk-ı fesâddan ictinâb eylemesini tavsiye eylemişti. Hârûn nezdinde Sâmîrî olduğu halde Benî İsrâîl arasında kalarak onları Hazret-i Mûsâ'ya kavuşturmak üzere izinden götürüyordu. Benî İsrâîl Mısır'dan çıkıyorken beraberlerinde Kıbtîlere ikrâz ettikleri para mukâbilinde rehin aldıkları birçok mücevherât bulunuyordu ki Benî İsrâîl her zaman ve her yerde bu sûretle hareket ederler.

Hârûn Benî İsrâîl'in nezdinde bu mücevherâtı görünce bunların ganîmet olduğunu, ganîmetin Benî İsrâîl'e helâl olmadığını ve binâenaleyh bu mücevherâtın kâf-fesini toplayarak bir çukura gömmek iktizâ ettiğini, Hazret-i Mûsâ avdet ettiği zaman ganîmeti helâl kılsa o zaman onları oradan alabileceklerini, aksi takdîrde helâl olmayan bir şey kullanmamış [kullanmış] olacaklarını söylemişti. Bunun üzerine Benî İsrâîl'in elinde bulunan mücevherât toplanmış ve bir çukura gömülmüştü.

Sâmîrî ise kavm-i Mûsâ'yı istiğfâl ile sâhirlerle hokkabâzların yaptığı gibi yerden bir avuç toprak almış, bunun Hazret-i Cebrâîl'in bastığı yerden alındığını ve bununla ortaya çıkacak olan buzağının, öküzün kesb-i hayât edeceğini dermiyân ederek o toprağı yere serpmişti. Mûteâ-

kıben o mücevherâtın bir buzağı vücûda getirmişti ki bu buzağı böğürüyordu. Tabîî zamân-ı hâzırda bir takım fabrikaların yaptığı sinâî hayvânâtın nasıl böğürdüğünü ve sesler çıkardığını bilenler bu buzağının böğürmesinden hiç de istiğrâb etmezler. Sâmîrî buzağıyı yaptıktan sonra Benî İsrâîl'e işte sizin ve Mûsâ'nın taptığı ilâh budur, dedi. Hazret-i Hârûn Benî İsrâîl'in bu dalâlete düşmemesi için kavmine ibzâl-i nasîhat ettiği halde onlar Hazret-i Mûsâ'nın avdetine kadar buzağıya tapmaktan vazgeçmeyeceklerini beyân ettiler. Benî İsrâîl buzağının za'f ve aczini, ne bir iyilik, ne de bir fenâlık ikâina kâdir olmadığını gördükleri halde buzağıya muhabbet perverde etmekten ferâgat etmediler.

Hârûn ise kendisiyle kalan cemâatle beraber buzağıya tapanlara i'lân-ı harb etmeyerek Mûsâ'nın avdetini beklemişti.

Hazret-i Mûsâ müteessir ve müteessif avdet edince kavmine “Cenâb-ı Hak size güzel vaadlerde bulunmadı mı? Va'd-i Rabbânî'nin zamân-ı ifâsı pek mi uzadı, yoksa Allah'ın gazabını istediniz de mi aramızdaki vaadi bozdunuz?” dedi. Benî İsrâîl “Hazret-i Mûsâ'ya verdiği sözü isteyerek ve kasdederek bozmadığını, Sâmîrî'nin onları aldattığını, Kıbtîlerin mücevherâtı üzerine serptiği bir avuç toprakla böğüren bir buzağı çıkaracağını söylemesine binâen verilen sözün bozulduğunu” söylediler. Benî İsrâîl bilmiyordu ki buzağının seslenmesi görmedikleri bir takım âlâtın eseridir. Nitekim fabrikalar öyle kuşlar, ördekler, buzağılar yapıyor ki kimi ayakları üzerinde yürüyor, kimi kanâdlarını çırpındırıyor, uçuyor, ötüyor.

Benî İsrâîl Mûsâ'ya vak'ayı anlatınca Hazret-i Mûsâ onlara tevbe etmeyi emretti. Onlar da tevbe ettiler. Yoksa Cenâb-ı Hak isteseydi ikâb-ı İlâhîsini ta'cîl ederdi. Halbuki onları doğruyu görünceye kadar imhâl etti ve irtikâb ettikleri fenâlıktan vazgeçince yine kabûl etti.

Hazret-i Mûsâ kavmine irtidâd etmek ve buzağıya tapmak gibi irtikâblarından dolayı nefislerini fart-ı hüzn ü kederle öldürmelerini emretti. Onlar da emrine itâat ettiler. Şâyed Cenâb-ı Hak insanların hayra nâil olmak için gösterdikleri isti'câl derecesinde şerri de ta'cîl etseydi insanlar muhakkak mahv olurdu. Hiç bir tevbeleri kabûl olunmazdı. Fakat Allâh, rahmetini temennî eden ve azâbından korkanlara rahmetini râyegân buyurur.

Bu kıssanın îrâdından maksad Medîne Yahudileri içinde Resûlullâh Efendimiz'e karşı iltizâm-ı adâvet ve inâd edenlere Cenâb-ı Hak'ın seleflerine nasıl muâmele ettiğini, onların dîn-i haktan irtidâd, muktezâ-yı akla muhâlefet ve bir takım vehimlere inkıyâd etmelerine rağmen yine Allâhu Teâlânın onları ihsân-ı İlâhîsiyle, rahmet-i Sübhâniyesiyle sırâb ettiğini ihtâr etmektir.

[203] Binâenaleyh Medîne Yahudileri Müslümanlığa

¹ Mehmed Âkif Bey, ilk defa burada çıkan şiirlerini kitap hâlinde bastırırken, bazı değişiklikler yapmıştır.

² Bakara, 2/51-54.

karşı geliyor ve Resûlullâh Efendimiz'le harb ediyorlarsa onların ecdâdı daha fenâsını, daha bedterini yapmış. Yani irtidâd etmiş ve buzağıya tapmışlardı. Fakat bilâhare akıllarını toplayarak başlarına ne geldiğini düşünmüşler, aldatılmış olduklarını, Sâmirî'nin hilelerine kandıklarını idrâk etmişler ve binâenaleyh Hazret-i Mûsâ tevbe etmelerini isteyince hemen tevbe ederek Allah'a rücû etmişlerdi.

Medîne Yahudileri ise Allah'a î mân ettiklerini, *Tevrat*'ın âyâtına tutunduklarını iddiâ ettikleri halde Cenâb-ı Hakk'ın Arab ümmîlerinden birine vahy-i îlâhîsini inzâl edeceğini inkâr ederek bunun üzerinde ısrâr etmişler ve tevbe de etmemişlerdi. Bunlar o yanlış yola sapan ecdâdının yolunda gitseler, bunlardan tevbe edenlere Cenâb-ı Hakk'ın ihsânlarını düşünseler ne iyi olurdu. Çünkü Cenâb-ı Hak tevbe eden kullarının tevbesini kabûl eder. Günâhlarını afv eder. Bâhusûs Cenâb-ı Hak onlara Kitap ve Furkân'ı inzâl ettiyse maksad onların hidâyeti değil miydi?! Sonra tevbe edenlerin günâhlarını bağışlaması ancak niam-ı îlâhiyyesine şükretmeleri için değil mi?

Medîne Yahudileri, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in hidâyet ve dîn-i hak ile gelmesini çekemeyerek Ehl-i Kitâb ve ehl-i ilim oldukları halde okuması, tahsîli olmayan bir ümmînin yolunda gitmekten istinkâf ettiler. Bundan dolayıdır ki selefleri hakkında Allah'ın lütuflarını beyân etmek iktizâ etmişti. Cenâb-ı Hak fazl-ı îlâhîsini istediğine bahş eder.

Abdülaziz Çâviş



VEHHÂBİLİK



Vehhâbî mezhebinin müessisi bulunan Şeyh Muhammed Abdülvehhâb'ın sûret-i zuhûruyla mezheb-i mezkûru ne yolda te'sîse muvaffak olduğu hakkında *Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Târîhinin* müellif-i âlisi fâzıl-ı muhterem Şeyhülislâm-ı sâbık Haydarî-zâde İbrahim Efendi hazretleri tarafından kaleme alınan şu makâlât Necid'de icrâ-yı seyâhatle bu bâbda uzun uzadıya tedkikât ve tettebbuâtta bulunmuş olan bazı ulemânın gayr-i matbû' âsâr-ı kıymetdârından ıktibâs edildiği cihetle büyük ehemmiyet ve kıymet-i târîhiyyeyi hâiz bulunduğundan muhterem kâri'lerimiz tarafından dikkatle ta'kîb buyurulmalıdır.

-1-

Vehhâbî mezhebi ehl-i sünnet ve cemâatin kudemâ-yı Hanâbile kısmından teferru' etmiş bir mezhebdir. Bu mezheb Sultân Hamîd-i Evvel hazretlerinin devr-i saltanatlarında zuhûr etmiştir. Bu mezhebin müessisi Muhammed bin Abdilvehhâb nâm zâttır. Abdülvehhâb

da Süleymân'ın oğludur. Süleymân Alî'nin, Alî Ahmed'in, Ahmed Râşid'in, Râşid Berîd'in, Berîd Muhammed'in, Muhammed Berîd'in, Berîd Müşerref'in, Müşerref Ömer'in, Ömer Bu'zâd'ın, Bu'zâd Reys'in, Reys Ze'har'ın, Ze'har Muhammed'in, Muhammed Alî'nin, Alî de Vehb et-Temîmî en-Necdî nâm zâtın mahdûmudur. Bu mezhebin tekarrür ve teammümüne de hizmet eden yine Muhammed'dir. Abdülvehhâb'ın bu mezhebe tealluk eden i'tikâdiyât ile kat'iyen münâsebeti yoktur. Mezhebin Abdülvehhâb'a nisbeti mecâzîdir. Hattâ bu mezhebe âid bazı mesâil-i i'tikâdiyyeden dolayı baba ile oğul beyninde şedîd bir nizâ' ve ihtilâf da var idi. Çünkü Abdülvehhâb, mahdûmunun meslek-i i'tikâdîsine cidden muhâlif idi.

Muhammed bilâd-ı Necdiyyeden ve Müseyleme-tü'l-Kezzâb'ın memleketi olan Yemâme nevâhîsinden olan Uyeyne kasabasında tevellüd etmiş ve pederinin de terbiyesi altında yetişmiştir. Pederleri o sırada Uyeyne Kadısı idi ve me'mûriyeti de meşhûr Uyeyne Emîri Muhammed bin Hamed bin Abdillâh bin Ma'mer'in zamân-ı emâretine müsâdif idi. Uyeyne ol vakit Muhammed'in elinden çıkmamış olduğu gibi Abdülvehhâb da Hureymile kasabasına henüz nakl-i hâne etmemiş idi.

Muhammed fikh-ı Hanbelî'yi pederinden ahz ve teallüm etmekle beraber sıgar-ı sinninden i'tibâren dahi tefsîr, hadîs, akâyid gibi ulûm-ı şer'iyyenin tedkik ve tettebbuuna hasr-ı meşgûliyyet etmiş ise de tarîk-ı tahsîlini bir üstâd-ı mahsûs ve dâimînin irşâd ve ta'limi sûretiyle ta'kîb etmediğinden dolayı âyât ve ehâdisin zevâhîrlere temessükten başka bir şey tanımamış ve bu hâl ise kendisini umûr-ı dîniyyede müfrit bir taassuba ma'rûz kılmıştır. Bir adamın dîne tealluk eden husûsâtta kendini re'y-i zâtîsine istinâden istinbât-ı ahkâma kalkışması cumhûra muhâlefetle hark-ı icmâ' gibi birçok mehâzîr ve tehlikeye ma'rûz kalmasını intâc edeceği tabîidir. İşte Muhammed böyle bir meslek netîcesi idi ki birçok husûsâtta Necid ahâlisinin hürriyet-i i'tikâdiyyelerine tarruzla kendilerini tenkide cür'et eyledi.

Muhammed bu sıralarda Uyeyne'den müfâratle Hicâz'a azîmet etti. Ba'de'l-hac Medîne-i Münnevver'e gelip aslen Necid'in Südeyr nâhiyesinde vâkı' Mecmaa beldeşi rüesâsından ve Âl-i Seyf' den olup *El-Azbü'l-fâiz fî-ilmi'l-ferâiz* nâm eserin müellifi Şeyh İbrahim'in pederi bulunan Abdullah bin İbrahim bin Yûsuf'tan bazı ulûm ahz ve teallüm etti.

Muhammed Medîne-i Münnevver'e de bulundukça halkı Hazret-i Peygamber'den istifâmine ve istiânede bulunduklarından dolayı ta'n u teşnî' eder ve Cenâb-ı Hakk'a karşı vesîle-i kübrâ ve vâsita-i uzmâ olan Resûlullâh Efendimiz'in hâl-i hayâtlarıyla hâl-i memâtlarının bir olduğu

hakkında cumhûr-ı ulemânın müttefiku'r-re'y olduklarını nazar-ı i'tibâra almazdı. İşte Muhammed'in bu bâbda guluv etmesinden mütehassıl en büyük hatâsı da bu idi.

Muhammed Medîne-i Münevvere'de bir müddet ikâmet ettikten sonra Necid'e avdet ederek oradan da Basra'ya geldi ve bir müddet Basra'da ihtiyâr-ı ikâmetle âlim-i meşhûr Şeyh Muhammed el-Mecmûî'nin halaka-i tedrisine devâm ettiyse de tutmuş [204] olduğu meslek-i i'tikâdînin netîcesi olarak mu'tekadât-ı umûmiyye-i İslâmiyye aleyhinde yine bir takım tenkidâtâ başlaması üzerine Muhammed'in aleyhinde efkâr-ı umûmiyye galeyâna gelerek kendisini envâ'-ı cefâ ve hakâretle Basra'dan ihrâc ettikleri gibi Muhammed'i nezdine kabûl etmiş ve o vakte kadar hürmet-i âmmeye mazhar olmuş olan Şeyh Muhammed el-Mecmûî* hakkında da bir takım tahkîrâtâ cür'et ettiler.

Muhammed'in Basra'dan ihrâcî yaz mevsiminin gâyet şiddetli bir zamanına tesâdüf ederek Basra ile Zübeyr kasabası arasındaki mesâfeyi mâşiyen kat' ettiği cihetle şiddet-i harâretten helâk derecesine gelmiş idiyse de o sırada Zübeyr kasabası ahâlisinden bulunan Ebû Humeydân nâmında birisi Muhammed'e tesâdüf ederek kendisini düşmüş olduğu hâk-i helâkten kaldırıp berâberindeki merkebe tahmîl etmiş ve bu sûretle Muhammed'i bir mevt-i muhakkaktan kurtarmıştı.

Ebû Humeydân Muhammed'i Zübeyr kasabasına götürdükten sonra kasaba-i mezkûrede çok kalmayarak oradan Şâm'a müteveccih olmak üzere hareket ettiyse de levâzim-i seferiyyesinin fıkdanından nâşî Ahsâ-yı Necid'e gelip Abdullah bin Muhammed bin Abdillatif eş-Şâfiî el-Ahsâî nezdinde bir zaman misâfir kaldı. Oradan da yine bilâd-ı Necdiyyeden olan Hureymile kasabasına gitti. Muhammed'in pederi Abdülvehhâb ise 1139 târîh-i hicrîsinde idi ki Uyeyne Emîri Abdullah bin Ma'mer'in maraz-ı tâûn ile musâb olarak vefâtı üzerine Harkâş künyesiyle mükennâ bulunan hafîdi Emîr-i lâhik Muhammed bin Ahmed'le arası açılıp başka birisi yerine kadı ta'yîn edilmiş olduğundan dolayı ma'zûlen Hureymile kasabasına avdet eylemiş idi.

Muhammed bu münâsebetle ikinci defa olarak pederi nezdinde ikmâl-i tahsile başladı. Fakat bâlâda zikrolunduğu üzere baba ile oğul beyninde min-haysü'l-i'tikâd bir ziddiyet mevcûd olduğundan nâşî aralarında tekrar gürültü ve münâzaa zuhûr etmesi üzerine Hureymile ahâlisi de bu yüzden Muhammed'in aleyhine döndüler.

Abdülvehhâb'ın târîh-i vefâtı olan 1153 târîhine kadar artık kendisinden tevakkî edecek bir mâni' kalmadığından nâşî hâl bu sûretle devâm etti. Abdülvehhâb'ın

vefâtından sonra Muhammed alenen akâyid-i ehl-i sünneti ta'n u teşnâ başladı ve halkı kendi i'tikâdına da'vet etti. Hureymile ahâlisinden bazı kimseler Muhammed'in da'vetine ittibâ' ettikleri cihetle Muhammed beyne'n-nâs iktisâb-ı şöhret etmeye başladı. Hureymile beldesi o sırada bir kabîleden teşa'ub eden iki fırkadan ibâret idi ve memlekette her iki fırkaya hâkim olabilecek bir kuvve-i riyâset de mefkûd idi. Ancak bir kabîlenin müteeffizânı "Hımyân" nâmıyla yâd olunmakta olan birçok kölelere mâlik olmakla beraber dâimâ katl ü nehb ve gârât gibi ef'âl-i memnûa ve kabîha ile meşgûl bulundukları cihetle Muhammed bunlara karşı bilâ-pervâ emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesini ifâyâ başladı. Muhammed'in bu hareketinden bit-tabî' münfail kalan fırka-i mezkûre efrâdı Muhammed'in katlini tasâmim ederek köleler vâsıtasıyla fi'l-i katli icrâyâ teşebbüs ettiler. Fakat Muhammed'in beytûtet etmiş olduğu hânenin civârındaki komşular şakîlerin hânenin etrâfında olduklarını hissederek bağırmaya başlamışlar ve bu sûretle eşkiyâyı firâra mecbûr ederek Muhammed'i katilden kurtarmışlardır.

Bu hâdiseden sonra Muhammed tekrar Hureymile'den Uyeyne'ye şedd-i rahl etmeye mecbûr oldu. O sırada Uyeyne Emîri bulunan Osman bin Muhammed bin Ma'mer dahi Muhammed'i hüsn-i kabûl ederek hakkında levâzim-i hürmet ve riâyeti kemâliyle ifâ etmekle beraber her sûretle muâvenette bulunmayı da taahhüd etti. Muhammed Osman'ın bu taahhüdüne cevâben "Eğer kelime-i tevhîdin nusretinde bana muâvenet mesleğinde sebât eder isen Cenâb-ı Hak da seni muvâfık edip Necid kıt'asına mâlik olacaksın." dedi. Osman da Muhammed'in halkı kendi i'tikâdına da'vet etmesine müsâade etmesi üzerine Muhammed o dakikadan i'tibâren halkı da'vete başladı. Uyeyne ahâlisinden bazı kimseler derhâl Muhammed'e ittibâ' ettiler. Muhammed o havâlide ma'nevî bir i'tikâd ile ahâli tarafından ziyâret edilmekte olan birçok eşcârî kat' ettiği gibi ashabdan Zeyd bin Hatâtâb'ın Cübeyle beldesindeki merkadinin kubbesini de hedm etti.

Muhammed'in âfâka velvele-endâz olan bu tarz-ı hareket ve sûret-i da'veti o sırada Ahsâ ve Katîf Emîri bulunan Süleymân bin Muhammed ile ona tâbî' olan urbân ve ahâliye vâsıl olması üzerine Süleymân tarafından Osman bin Muhammed'e şedîdü'l-meâl bir mektup yazılıp Muhammed'in emr-i dînde vâkı' olan şu cür'etinden dolayı katlini emretti ve şâyed bu bâbdaki emri tenfiz olunmayacak olursa Ahsâ Emâreti Hazînesi'nden her sene Osman'a verilmekte olan bin iki yüz altının kat'ı cihetine gidileceği de ilâveten beyân olunmuş idi. Osman ise Süleymân'dan aldığı mektûbu derhâl Muhammed'e gönderip bu husûstan dolayı Süleymân ile muhârebeye

* Mecmûa Basra'da bir mahallenin ismidir. Âlim-i mûmâileyh bu mahalle nisbetle Mecmûî yâd olunmaktadır.

kudreti müsâid olmadığını da bildirdi. Muhammed ise “Her sûretle bana muâvenette bulunduğun halde Necid ve havâlisine mâlik olursun.” diye tekrar Osman’dan istimdâd eyledi. Fakat Osman cevâbında: “Süleymân sizin katlinizi bize emretmiştir. Bizim de kendisiyle bu husûstan dolayı harbe iktidârımız yoktur. Sizin gibi bir zâtın hayatına kasdetmek dahi şîme-i mürüvvet ve necâbete muhâliftir. Şu halde dâire-i hükûmetimden hârice çıkmanız zarûrîdir.” dedi ve Muhammed’i hudûd-ı emâretinden hârice çıkarmak için bir me’mûr-ı mahsûs ta’yîn etti. Binâenaleyh Muhammed sevkine me’mûr edilmiş olan atlı ile birlikte Uyeyne’den çıktılar. Muhammed piyâde olarak esb-süvâr olan me’mûrun ilerisinde gidiyordu. Ortalık mevsimin icâbâtından olarak gâyet sıcak olmakla beraber Muhammed’in hakkında vâkı’ olacak taarruz ve sû’-i kasda [205] karşı esbâb-ı müdâfaası da elindeki yelpâzeden ibâret idi. Süvârî Muhammed’in bu sûretle esbâb-ı müdâfaadan mahrûmiyetini nazar-ı i’tibâra alarak Muhammed’in katlini tasmiîn ettiyse de o sırada min-tarafı’llâh vücûduna târî ru’b u dehşetin netîcesi olarak zangır zangır titremeye başladı ve korkusundan derhâl Muhammed’in sebîlini tahliye edip Uyuyne’ye avdet eyledi. Me’mûrun Muhammed’in katline tasaddî etmesi Osman’dan almış olduğu emre müstenid olduğu rivâyet olunmakta ise de bu rivâyet birçok taraflarından tekzîb olunmaktadır. Bu hâdise de 1160 târîh-i hicrîsine müsâdiftir.

Muhammed katilden bu sûretle yakayı yine kurtardıktan sonra oradan doğruca Der’iye’ye müteveccihen yoluna devâm edip belde-i mezkûreye vâsıl ve Abdullah bin Süveylim el-Ureynî’nin hânesine misâfir oldu. Ancak Şeyh Muhammed, Abdullah’ın hânesinde dahi râhat edemeyip Der’iye Emîri bulunan Muhammed bin Suûd’dan dolayı hayatının tekrar muhâtaraya düştüğü vehmine düştü. Binâenaleyh İbni Suûd’a gidip sergüzeşt-i ahvâlinden ma’lûmât vermekle beraber kendisine va’z u nasâyıhta bulunmayı da niyet etti. Ancak İbni Suûd’un efrâd-ı âilesiyle te’sîs-i münâsebât ettikten sonra bu maksadın beyânını daha muvâfık buldu. Binâenaleyh Muhammed İbni Suûd’un birâderi olan Veseniyân ile bilhassa İbni Suûd’un Âl-i Kesîr kabîlesine mensûb ve zekâ ve fetânetle meşhûre bulunan zevcesi ve Übey bin Vehtâb’ın kızı Mûzay ile münâsebet peydâ etti ve mûmâileyhânın delâletiyle Muhammed’in ahvâli İbni Suûd’un ma’lûmu oldu. Hattâ Mûzay zevci İbni Suûd’a hitâben “Bu adamın bugün size gelip arz-ı ihtiyâcda bulunması her zaman tesâdüf eder ganîmet ve ni’metlerden değildir. Bir inâyet-i ilâhiyye kabîlinden olan şu tesâdüften istifâde etmeniz lâzımdır.” sözünü defaât ile tekrar etti. İbni Suûd zevcesinin bu bâbdaki ifâdât ve mütâlaâtını hüsn-i

kabûl ve Muhammed’in hakkında hüsn-i i’tikâd hâsıl ederek bizzat Şeyh Muhammed’in misâfir bulunduğu İbni Süveylim’in hânesine berây-ı ziyâret azîmet etmekle beraber bir takım ta’bîrât-ı iltifâtkârâne ve te’mînât-ı kat’iyyede bulundu. Bunun üzerine Muhammed “Her kim kelime-i tevhîde temessükle mücebince âmil olmak şerefine mazhar olursa kâffe-i bilâd ü ibâd üzerine hâkim olacağından bütün Necid kıt’asına kemâl-i gâlibiyyetle ve karîben hükümrân olacağını” Şeyh Muhammed tarafından cevâben İbni Suûd’a tebşîr etti.

Bu sözlerden sonra Şeyh Muhammed Hazret-i Peygamber ile ashâb-ı kirâmının sâlik oldukları tarîk-ı hidâyetten, fazâil-i cihâddan, el-hâsıl emr-i bil-ma’rûf ile nehy-i ani’l-münkerden, bilhassa Necid ahâlisinin hâlihâzırdaki bida’ u mazâliminden bahsetti. İbni Suûd hakâyık-ı dîniyyeye tealluk eden bu ifâdâtı Şeyh Muhammed’den istimâ’ etmesi üzerine heyecâna gelerek Şeyh’e cevâben: “Sizin vazîfe-i dîniyyenizi hüsn-i ifâyâ muvaffak olmanız için elimden gelebilecek her bir fedâkârlığı ihtiyâr edeceğim. Ancak bu husûsta muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra yanımdan ayrılmamak ve her sene Der’iye ahâlisinden almakta olduğum harâcın ahzine mâni’ olmamak için şimdiden söz vermenizi isterim.” dedi. Şeyh Muhammed bu söze karşı derhâl İbni Suûd’a doğru elini uzatarak (الدم بالدم) diyerek kendisinden ayrılmayacağına dâir sûret-i kat’iyyede söz vermiş ve harâc husûsundan dolayı “Cenâb-ı Hak sizi feth-i bilâd ve kesret-i ganâime muvaffak etmek sûretiyle size harâcdan daha büyük bir mükâfât vereceğini ümîd ederim.” ibâresiyle idâre-i kelâmda bulunmuştur.

Haydarî-zâde
İbrâhim

DÎNÎ DERSLER

Muharrir-i muhterem Ahmed Hamdî Efendi hazretlerine
Faziletli efendim,

Devâmlı bir kâriyesi olduğum muhterem *Sebilürreşâdda* din ve ictimâiyâta dâir kıymetdâr makâlelerinizin dâimâ takdîrkârı idim. İntişâr etmesini sabırsızlıkla beklediğim *Dînî Dersler*’iniz din sâhasında fedâkârâne sa’y u mücâhedeniz hakkındaki hürmet ve tevkîrlerimi dübâlâ etti.

Son zamanlarda gençliğin ducâr olduğu inhitât-ı ahlâkînin efkâr-ı umûmiyyeye icrâ ettiği te’sîr seyyiesi olarak bir gencin mütedeyyin olması ve ale’l-husûs mesâil-i dîniyye ve din ictimâiyâtı ile meşgûl olması pek garîb görünüyor.

Bunu yazmaktan maksadım aşağıda tafsîlen yazacağım muazzez dînine olan muhabbetim, hâlâ mâzîdeki za’f ve lâkaydî-i dîniye karşı olan şedîd teessürlerim ve gençlerin efkârını hâl-i tabîiye getirmek ve onlara terbi-

ye-i dîniyye vermek için en şedîd mücâhedelere azmetmiş olduğum hakkındaki fikirlerimin gayr-i samîmî telakkî edilmemesidir.

Bir zamanlar gayr-i şûurî bir halde yaşadığım dînî hayatım birkaç seneden beri şûurlaştı. Muhîtimizde din telakkisinin günden güne zâîflediği, değiştiği nazar-ı dikkatimi celb etmeye başladı. Çocukların efkârı üzerine âile ve muhîttten sonra kuvvetli icrâ-yı te'sîr eden mekteptir. Hayatımı en şedîd perestîşler ile hocalığa vakf etmiş ve hele son zamanlardaki sukût-ı dînî ve ahlâkînin izâlesi için tevfik-ı Hudâ ile o sıfatla mümkün olduğu kadar çalışmaya azmettim. Bunda muvaffak olmak için lâzım gelen tettebbuâtta bulunuyorum. Fakat Türkçe'de kâfi derecede âsâr-ı dîniyyenin bulunmaması ve Arapça da çalışmama rağmen ilmî kitapların lisânını anlayabilecek derecede bidâam bulunmaması beni pek müteessir ediyor. Dînî hayatım şûurlaştığından beri hayât-ı fikriyyem de şûurlaştı ve [206] ileride din, millet, vatan muhabbetleriyle bir kat daha kuvvetlenen irâdem ile ibtidâilerde ve hars mektepleri olan sultânî ve dârü'l-muallimâtlarda bu gâye uğurunda çalışmaya azmettim. Gençliği tenvîr ve onlara râh-ı müstakîmi göstermekte ne derece muvaffakiyet kazanacağımı bilmem. Fakat emelim ve sevinçlerim hak yolu olduğu için Hâlîk teâlâ hazretlerinin inâyet ve yardımlarından bütün kalble ümîdvârım.

İnşâallâhu Teâlâ ömrümü bu yolda vakfedeceğim. Din dâimâ fikr-i sâbitim olacaktır. Orada muvaffakiyetim ancak siz ve sizin gibi ulûm-ı İslâmiyyede vâsi' ihâta sâhibi zevâtın ma'nevî yardımlarıyla olabilecektir.

Şu satırları yazar iken fikrim emîn olunuz ki mütâlâatımın nasıl ve ne kadar bir ehemmiyet ile telakkî edileceği ve cevâb verilmeye tenezzül edilip edilmeyeceği endişesiyle mâlîdir. Mukaddes bir emel uğurunda geceli gündüzlü çalışan bir gence karşı edilecek bir teşvîk onu daha ziyâde bir îmân ve azim ile çalıştıracaktır.

Son zamanlarda gençliğin efkâr ve ahlâkında, gâyesinde husûle gelen tahavvül ile sultânîlerde ulûm-ı dîniyye dersleri veren hocaların vazîfeleri cidden müşkilleşmiştir. *Dînî Dersler*'in mukaddimesinde serd ettiğiniz efkârınızın her noktasında ittihâd ediyoruz. Dîne o kadar ehemmiyet vermeyen bir takım maârifçiler de i'tirâf ediyorlar ki sultânîler hars mektepleridir. Ulûm-ı ma'neviyyeye daha ziyâde ehemmiyet vermek lâzım gelir. Onlar tâlibelerin mekteb-i ibtidâide aldıkları terbiyeleri ikmâl ile şûurlu bir hayât-ı ahlâkî te'sîs edeceklerdir. Biz İslâmların terbiye-i dîniyyeden mahrûm olarak yetişmelerini tecvîz edemeyeceğimizden ibtidâide esâslı bir sûrette vereceğimiz terbiye-i dîniyyeyi sultânîde şûurlu ve ilmî esâslar ile takviye etmek isteriz. Kendi nokta-i nazarımızdan yarının mütedeyyin, esâsât-ı İslâmiyyeye tekâmül mevcûdiyetiyle

merbût ve asr-ı hâzır ulûmuyla da mücehhez halûk gençlerin rûhlarının mahall-i teşekkülü olarak telakkî ederiz. Maatteessüf bir senelik hayât-ı tadrîsiyyemde kendilerinden o kadar çok şeyler beklediğimiz muallimlerimizin bazıları beni çok nevmîd etti. Talebelere din hakkında şûurlu bir muhabbet ve vazîfe hissi verecek olan muallimlerimiz dîne lâkayd, biraz da mütecâviz idiler. "Yirminci asırda tadrîsâtta esâs, din olmaz, bu muzırdır." diyenleri çok gördük.

Bu gibilerin tadrîsâtıyla talebelerin efkâr, i'tikâd ve ahlâkında açacakları rahneleri kapatmak.. Sarsılan akîdelerini kavî, müsbet esâslara rabt etmek... Şübhelerini izâle etmek... Dînin esâslı bir ta'rîfini yapmak... Cenâb-ı Allah'ın büyüklüğünü bildirmek. Cenâb-ı Allah'ı, Resûlünü, dînimizi sevdirmek... Din uğurunda mücâhede edecek, onu müdâfaa edecek, dâimâ İslâmiyet'in i'tilâsını gâye ittihâz edecek bir gençlik yetiştirmek... Oh! Ulûm-ı dîniyye hocasının vazîfesi çok mukaddes ve mübecceldir. Fakat o kadar da müşkildir.

Ulûm-ı İslâmiyye ve fûnûn-ı cedîdenin gavâmızına vâkıf bulunmalı ve kırılmaz bir irâde sâhibi olmalıdır ki ale'l-husûs şu zamanda hedef olacağı i'tirâzlara, hattâ istihfâflara karşı metîn olsun, bunlar onu mücâdelesinden çevirmesin. İslâmiyet'in, fûnûn-ı cedîdenin kâffesini tahsîle sâik olduğunu, Hıristiyanlık ve Mûsevîlik ile bil-mukâyese onun ekmel din olduğunu isbât etsin. Dâimâ İslâmiyet'i Zamân-ı Saâdet'teki sâfiyet ve nezâhetiyle talebelerine arz ve tekâmül hurâfâtın ve sonradan ilâve edilmiş şeylerden tecrîd etsin.

İşte iki, üç senedir daha iyi düşünebilmeye başladığım zamandan beri dinin bizde ale'l-husûs garb usûlû tahsîl görmüş gençler nezdinde telakkîsinin çok zâîflediği beni çok işgâl etmiş ve bi-izni'llâhi teâlâ nâcîz de olsa şu buhrânın izâlesi için çalışmayı azmetmiş idim.

Sultânîlerde ulûm-ı dîniyye tadrîsi için ihtiyâr edilecek usûlün derece-i ehemmiyyetini ve hocanın hele fûnûn-ı tabîiyye ve mesâlik-i felsefiyyeyi ve Hıristiyanîyet'in esâslarını bütün gavâmızıyla bilmesinin ehemmiyeti hakkında en derin noktalarına kadar gâyet kat'î bir fikir peydâ ettim. Şübhesiz gerek ibtidâi gerek sultânîlerimizde tadrîs edilmek üzere usûl-i cedîde ile onlara İslâmiyet'in esâsâtını, dinden maksad ne olduğunu anlatacak, İslâmiyet'e kat'îyyen rabt edip ilhâda sevk etmeyecek tarzda yazılmış ulûm-ı dîniyye kitaplarının yokluğundan şikâyet eder idim. Sizin aynı düşünceler ile bu şerâiti câmi' bir kitap vücûda getirmeniz beni son derecelerde sevindirdi. İnşâallâh bu sene-i tadrîsiyye ibtidâsında tecrübelerimi tevsi' için kendi arzum ile birden altıya kadar muhtelif sınıflarda ders vermek üzere hocalık taleb ettim. Orada ale'l-husûs birinci ve ikinci sınıfta henüz hiçbir fikir sâhibi olmayan

mini minileri mebâdî-i dîniyyeyi hakkıyla çocuk rûhuna göre tadrîs edebilmek için rehberlerin fıkdanından dolayı muvaffakiyet kendi sa'y ü cehd-i şahsîme kalmıştır.

Şimdi bende fikr-i sâbit hâlini alan bir şey var ise o da mekâtibdeki ulûm-ı dîniyye derslerinin kitaplarıdır. Bu husûsta ilk hatveyi siz attınız. Sizden bu vâdide daha birçok eserler bekler fakat diğer ulemâmızın da bu ihtiyâcâtı takdîr edip eski usûlü terk ve size peyrev olmalarını isteriz. Bunun için lâzım gelen teşvîk ve irşâdâtı da sizden ve *Sebîlürreşâd*'ın muhterem hey'et-i tahrîriyyesinden bekleriz.

Nâçiz mütâlaâtımı hâvî olan bu mektûbuma cevâb verilir ve ale'l-husûs küçüklere ulûm-ı dîniyye tadrîsâtında ta'kîb edebileceğim bazı esâsât da gösterilir ise pek müteşekkir kalacağım dan başka bu yolda yürümem için cesâretimi bir kat daha tezyîd etmiş olacaksınız.

Bursa: **Pâkîze**

Sebîlürreşâd. – Ahmed Hamdî Efendi birâderimiz taşrada bulundukları cihetle maatteessüf cevâbları biraz teehhur edecektir.

[207] MUHÂFAZAKÂRÂN FIRKASININ TEŞKİLİ TEŞEBBÜSÜ MÜNÂSEBETİYLE

Esâsât-ı İslâmiyye üzerine mübtenî bir muhâfazakârân fırkasının teşkili teşebbüsünde bulunulduğu hakkında cerâid-i yevmiyyede bazı haberler manzûrumuz oldu. Maâlî-i İslâmiyye ve menâfi'-i vataniyye yolunda öteden beri bir ân evvel husûlünü temennî etmekte olduğumuz İslâmî teşkilâtın teessüsüne muhâfazakâr efkâr ile mütefekkir ekâbir-i ümmetin –velev geç kalmış olsa dahi– bugün teşebbüs etmelerini millet-i İslâmiyye ve ümmet-i Osmaniyye hakkında bir fa'l-i hayr telakkî eder ve şu zavallı Anadolu'da emniyet ve i'timâd-ı umûmîyi derhâl celb ve cem' edeceği bî-şübhe olan bu teşebbüsât-ı diyânet-perverânenin müntic-i muvaffakiyyet olmasını eltâf-ı Bârî'den temennî eylerim.

Evvel ve âhir arz olunduğu vechile memâlik-i vesâ-i Osmaniyyede icrâ-yı nüfûz ve harekât eden en mühim kuvvetler liberallik ve muhâfazakârlık olduğu ve bunlardan evvelkisi muntazam tertîbât altında icrâ-yı fa'âliyyet ve harekât ile bir hayli zamandan beri mukadderât-ı memleketi idâre etmekte bulunduğu halde buna muhâlif olarak teşekkül etmesi icâbât-ı zarûriyyeden olan muhâfazakârlığın teşkilâtını aynı efkâr ile mütefekkir ekâbir-i ümmetin her nedense şimdiye kadar ihmâl etmelerinden cesâret alan liberallik vahdet-i İslâmiyyeyi parçalamak, âdâb ve ahlâk-ı İslâmiyyeyi ihmâl etmek, tehzîb-i ahlâk-ı fuhşiyâthânelerin teksîriyle beraber tiyatro şanolarıyla sinema şeridlerinde aramak, âile râbitalarının takviyesini tesettürün ilgâsından beklemek, serpûş-ı millîmizi kisve-i

İslâmiyyeye mugâyir şekle dökmek, maârif-i İslâmiyyeyi külliyyen ihmâl etmek gibi şeylerle beyne'l-ahâli tefrika husûle getirerek hükûmetle millet beyninde vücûdu elzem olan vifâk u ittihâdî tamâmen selb etti.

Dînî ve ahlâkî tesevvyübümüz yüzünden dûçâr olduğumuz bugünkü inhitât ve keşmekeş-i ahvâlin el-yevm devâmı milletlerin berât-ı necâtı olan kuvve-i ma'neviyyemizin pek dîn mertebede bırakılmasından münbais-tir. Salâh-ı hâlimizi mübeşşir olacak vâcibât-ı dîniyyenin ta'kîb ve ta'mîm olunduğu, ahlâk-ı İslâmiyyenin tasfiyesini te'mîn edecek münkerât ve fuhşiyâtın men'ine çalışıldığı, saçma sapan kitaplar yerine akâid-i İslâmiyyeyi teallüm edip kütüb-i dîniyyenin mekâtibde tadrîsine ehemmiyet verildiği, dînî teşkilât ve icrâata köylerden başlayarak emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere me'mûr olacak zevâtın efkâr-ı İslâmiyye ile mütefekkir, ilmiyle âmil dindaşlardan tefrîkine fevkalâde ehemmiyet verildiği ve ekseriyet-i milletin şu sûretle arzusu tatmîn olunduğu gün ahâli ile hükûmet beynindeki emniyetin iâdeten teessüs edeceği şübhesizdir.

Şurasını kemâl-i safvet-i kalb ile i'tirâf etmek lâzım gelir ki İslâmiyyet'i tarîk-ı ilmiyye müntesibînine hasr etmek taşralarda vücûdu eksik olmayan ameli ameline uymaz mütelevvinü'l-efkâr kimselerin din perdesi altında liberallik siyâsetine revâc vermek ve onların dâm-ı iğfâline düşerek dînî icrâatı dinsizliğin terakkî ve teammümüne müncer kılmak ve bu sûretle teveccühât-ı âmmeyi mahv ve heder etmek demektir. Ekserîsi dinsizliğe mütemâyil zannedilen taşra gençleri içinde din ve ahlâk-ı İslâmiyye yolunda vakf-ı hayât edecek kimseler ma'a'l-iftihâr az değildir. İşte İslâm'ın son ümîd-i necâtı olan cem'-i İslâm müteşebbislerinin gözeteceği en nâzik ve en mühim nokta kalıba değil kalbe nüfûz-i nazarı bilmeleridir.

Hükûmet-i Osmaniyye, ekseriyeti millet-i İslâmiyyeden müteşekkil olduğu halde siyâset-i İslâmiyyeyi ikâme ve ta'kîb edecek bir cem'iyetin lüzûm-ı vücûdu ancak bugün idrâk olunabilmesi afv olunmaz hatâlarımızın en mühimlerinden. Şübhesizdir ki siyâset-i İslâmiyyenin devâm ve bekâsı ancak İslâmî bir kuvvetin teşekkülüyle mümkündür. Müteferrik kuvvetlere i'timâd etmek âsiyâb-ı hükûmetin damla sularıyla çevirileceğini ümîd etmek demektir. Tefrika hâlindeki teşebbüsât ve ta'kîbât hiçbir vakit hakka makrûn ve muvaffakiyete müncer olamaz. Ümmetin ekâbiri tarafından teşkil edilecek böyle bir kuvvet esâsât-ı Kur'âniyyeye mutâbık olması lâzım gelen bir program ve şîâr-ı İslâmiyyeye yakışacak etvâr ve harekât ile nazargâh-ı millete arz-ı vücûd ettiği gün din ve vatan kaygısıyla nâlân kalbler mütesellî ve necât-tan ümîdvâr olabilir.

Bundan sonra en evvel ahâli arasındaki i'tikâdât-ı

bâtıla ve sehîfenin ta'dîl ve tashîhini te'mîn edecek açık lisânla yazılmış kitap ve risâlelere ihtiyâc pek fazladır. Şimdiki kitaplar maatteessüf bu ihtiyâcî te'mîn ve tatmîn edemediğinden ahâlimiz menhiyyâtı mübâh derecesinde telakkîye çoktan alışmıştır.

Yine tekrar ederim ki bu İslâmî teşkilât bütün icrââtını ekseriyet-i milleti temsîl eden köylerden başlamalıdır ki kökleşebilsin. Bir köylü hukûkunun muhâfazasını bildiği, din ve ahlâkını öğrendiği gün arzusunu tatmîn etmiş ve kuvve-i ma'neviyyesini yükseltmiş addolunur. Köylünün muhâfaza-i hukûkunu kâfil adliye me'mûrînin en yakın nevâhî merkezine kadar ta'yîn ve teşmîl olduğu, köylünün çift ve çubuğundan uzaklaştırılmadığı görüldüğü gün mâl ve cânî taht-ı emniyyete alınmış olur.

Köy merkezlerinde açılacak mekâtibde ta'lîm ve terbiyesine ihtimâm olunacak sıbyânın derece-i tahsîline pek ziyâde dikkat gerektir. Muhîtimizde teftîşsiz ve kâbi-liyetsiz muallimlere terk olunan mekâtib bugün maalesef yalnız ismen mevcûd bulunuyor. Sıbyân acınacak bir halde metrûktür. Bu nikât-ı mühimmenin idrâk ile husûlüne teşebbüs buyurulması ne kadar sezâ-yı şükrân ise ulemâ-yı kirâm ve mütefekkirîn-i İslâmiyyemizin de bu emr-i hayra muâvin ve zahîr olmaları o derecede şâyân-ı arzudur. Ba'demâ ihmâl ve lâkaydî zamanı çoktan geçmiş olduğundan millet, dîni ta'kîbde dirîğ-ı himmet ve muâvenet edenleri din aleyhdârlarıyla beraber tel'inde gecikmeyecektir.

Amasra: **Mustafa Nazmi**

[208] ¹. (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ..)

3 Nisan 335 târîh ve 402-3 numaralı *Sebîlürreşâd*'da aynen derc buyurulan "Erbâb-ı fazl ü kemâlden bir suâl: Ne bir zerre halk olur, ne bir zerre mahv olur." nazariyesine karşı hikmethâne-i fazîletlerinden lutfen cevâb beklediğim *Siyer-i Nebeviyye* müellifi fâzıl-ı muhterem İzmirli İsmail Hakkı Bey, *Mebâdî-i Felsefeden İlmün-nefs* müellifi Ahmed Naim Bey, *Dînî Felsefî Musâhabeler* müellifi Ferid Beyefendilerden şimdiye kadar bir cevâb göremediğimden doğrusu pek müteessirim. Aca-ba makâle-i âcizânem, meşgaleleri hasebiyle manzûr-ı fâzılâneleri mi olmadı, yoksa suâlimize atf-ı ehemmiyyet mi buyurulmadı? Şıkk-ı evvele kanâatim yoksa da şıkk-ı sâni vârid-i hâtır olabilir. Sorulan suâl "Hudûs ve kıdem-i âlem" mes'ele-i mu'dilasının mebnâsını teşkil etmesi i'tibârıyla gâyet mühim olmakla beraber ilm-i kelâm ulemâsının hudûs-i âlemi isbâtla vahdâniyet-i ilâ-

hiyyeyi o yolda takrîr edebilmek husûsunda serd ettikleri edille-i hakîmânelerine karşı "Hikmet ve kimyâ nâmına gülerim." diyerek asr-ı hâzır erbâb-ı fenninden bir mu'teriz yeni bir eserinde i'tirâz ediyor demişdik. Artık makâleden burada tekrar bahse hâcet yoktur. Bu mes'ele arz u amîk mezkûr makâlede tafsîl edilmiş idi. Binâenaleyh bâlâya derc eylediğim 402 numaralı ve 3 Nisan 335 târîhli cerîdede ism-i âlîlerini zikrettiğim üç zât-ı muhteremin enzâr-ı fâzılânelerini celb buyurarak bu hafta yetişemez ise öbür haftaki nüshaya makâlenin bütün safahâtına mütâlaa-i ilmiyyelerini yürütmek şartıyla cevâb buyurlarsa hem eslâf-ı kirâmdan fuhûl-ı mütekellimîn efendilerimizin kelâm-ı âlî-i hakîmânelerine karşı hakîkati anlar anlamaz bazı kâsır-ı'l-fehm kesânın yağırdıkları şütüm-ı i'tirâzdan o mübârek kelâm-ı eslâfı yine asr-ı hâzır fûnûn-ı felsefesiyle tahlîs buyurup rûh-ı musannifini bu yolda şâdân ve hem de bâb-ı fazîletlerine gelerek bahr-i ulûmlarından bir katre-i feyz taleb eden ve mahzâ istifsârî olarak acz ve killet-i bidâasıyla suâlinin cevâbına kavuştuğunda kendi yedine bir silâh-ı ma'nevî almakla iftihâr etmekten başka bir maksadı olmayan sâhib-i makâle -bendeleriyle- daha benim gibi bu suâlin cevâbına muntazır bütün teşnegân-ı ilm ü ma'rifeti zülâl-i fazîletleriyle reyyân buyurmuş olurlar. *Muhtasaru'l-Maânî* dîbâcesinde Hazret-i allâmenin (وللأرض من كأس الكرام نصيب وكيف ينهر عن الانهار) muhtelit ibâre-i belîğasını der-hâtır buyursunlar, demiş olsak bilmem matlûba daha muvâfık düşmez mi? (ومن الله التوفيق)

Bursa Mekteb-i Sultânîsi Akâid-i Dîniyye ve Siyer-i Nebeviyye Muallimi

Celâleddin

TÂRÎHÇE-İ TARÎK-İ TEDRÎS

-2-

Süleymâniye'de Dökmeciler'deki kârgîr dört medresenin dört müderrisi tarîk-ı tedrîsin on birinci merhalesini teşkil eyler idi. Havâmis-i Süleymâniyye ise medâris-i erbaa-i mezkûre ile Mûsıla-i Süleymâniyye arasında bir başka derece i'tibâr olunan beş medresedir ki bunların da beş müderrisi bulunurdu. Yakın vakitlere kadar buradaki müderrisîn-i kirâmın tezyîd-i adedine imkân yok idi. Adüvv-i intizâm olan bazı ahvâl bunların da nizâmât-ı mevzûasını târumâr ettiğinden müderrisîn adedi bil-i'tibâr tekessür etmiştir. "Havâmis" ta'bîri de "Hâmise"ye tebdîl edilerek müderrisîn-i kadîme defâtirinde "Havâmis-i Süleymâniyye" yazılır iken defâtir-i cedîdede "Hâmise-i Süleymâniyye" ta'bîri kullanılmıştır.

"Sahn-ı Semân" müderrisi sekiz aded olup bunlar tenâkus ve tezâyüd etmezdi. Fakat derecât-ı sâirede bu-

¹ Nahl, 16/43.

lunan medreseler müteaddid ve mütekessir olduğundan zaman zaman te'sis edilmiş olan medâris mikdâr-ı muhassasâtına göre yukarıda zikredilen derecâtta birine ilhâk edilirdi. Evâilde medâris muhassasâtına isbât-ı istihkâk için mutlak hizmet-i fi'liyye meşrûti idi. Hidemât-ı fi'liyye ise nizâmât-ı mevzûanın ihlâl edilmesiyle beraber metrûk olduğundan bir medresenin müderrisliği bulunduğu sınıfın derecesinde bir i'tibâr-ı vehmî hâlini aldı. Bu i'tibârât ise zaman zaman çoğaldı. Fezâil-i âdemiyyeti iclâl eyleyen ilm ü kemâle rağbet ma'dûm denilecek mertebeyi buldu. Böyle i'tibâr-ı vehmîye mazhar olan müderrisîn, medreselerinin semtini bile bilmez bir hâle geldi. İş bir dereceye vâsıl oldu ki büsbütün harâb, hattâ yanarak mübeddel-i türâb olmuş medreselerin müderrisliği dahi ötekine berikine tevcih olunurdu.

Fâtih'in, o ka'be-i kemâlâtın iâne-i meşveret-i ulemâ ile vaz' eylediği esâsât bu vech ile rahnedâr edildi.

Tarîk-ı ilmin azamet-i kadrini sıyânet ve liyâkat ve ehliyetten bî-nasîb kesânın bu meslek-i güzîne dâhil olmasına mümânaat için sâlifîn-i ulemâ tarafından te'sis edilen imtihân usûlü yalnız talebe-i ulûma hasr edilmeye başladı. Mensûbîn ve zâdegân için menâsıb-ı ilmiyye bayağı mîrâs-ı peder menzilesine tenzîl edildiğinden bilâ-imtihân ruûs almak âsân idi. Hele sudûr ve mevâlî-zâdele taferât-ı hafife ve mütevâlîyye ile pek az zaman içinde pek genç iken nâil-i mevleviyyet olurlardı.

Hidemât-ı fi'liyye mevleviyyetlerde de yavaş yavaş ilgâ ve nâibler ma'rifetiyle ifâ olunmaya başladı. Kadr-i vâlâları vasf-ı celîl-i Sübhânî ile tebcîl buyurulan ulemâ terakkî husûsunda sınıf-ı zâdegândan yetişmiş cühelâ ile ricâl-i devletten birçokları tahsîl kabiliyetinden mahrûm gördükleri evlâd-ı zükûrunu meslek-i ulemâyâ idhâl ve az zaman içinde menâsıb-ı ilmiyenin en [209] bâlâlarına o tarîk ile îsâl ederdi. Daha sonraları ikbâl gibi, garaz gibi, şöhet gibi devâhiye mübtelâ olan ashâb-ı tarîk merâtib-i dünyeviyyeyi derecât-ı ilimden büsbütün âlî addetmeye başladılar.

Mevleviyette bir sene müddet-i örfiyye, kânûn hükümüne girdi. Gûyâ ki mevleviyet, pâye ve rütbe almaktan ibâret bir mertebe-i resmiyye addolundu. Müderrislik gibi bu da derecâta taksîm edildi.

Her sene Dârü'l-hadîs ve Süleymâniye müderrisleriyle alt taraftan üç müderris ki cem'an sekiz müderrisin uhdesine bir sene müddetle mahrec mevleviyyetlerinden biri tevcih olunurdu. Bir senenin hitâmında infisâl eylemler ve mahrec ma'zûlû i'tibâr olunurlardı. Yine her sene bunların içinden dördüne bir seneye mahsûs olmak üzere "Mısır-Şâm-Bursa-Edirne" ve bunların ma'zûllerinden ikisine "Mekke-Medîne" bunların ma'zûllerinden birine "İstanbul Kadılığı", İstanbul ma'zûllerinden birine Ana-

dolu Sadâreti yani kazaskerliği Anadolu ma'zûllerinden birine de Rumeli Kazaskerliği verilmek resm ve âdet hükmüne girdi. Şu hâle nazaran İstanbul Kadılığı "Haremeyn-i Muhteremeyn" kazâlarından birini zabt eden zevâtâ tevcih edilir iken bu kâide de ihlâl edildi. Ricâl-i ilmiyenin mahâdim-i kirâmına tevcih olunmaya başladı. Usûlen İstanbul Kadılığına nâil olacaklar uhdelere birer pâye tevcihiyle nasîblerinden mahrûm edilirdi. 1189 târihinde hasretü'l-mevâlî olan "Haremeyn-i Muhteremeyn" için bir nizâm vaz' olundu. Bil-fil Haremeyn kadıları mevcûd iken pâye ile terfî-i tarîk eyleyenlere İstanbul Kadılığının tevcih olunmaması kânûna rabt edildi.

İşte her sene üst taraftan sekiz müderris mevleviyyet ünvânıyla müderrislikten çıkar, alt taraftan sekiz müderris onların yerine kâim olurdu. Bu sûretle de tarîkte bir silsile yürütülürdü. Bilâhare bu hareket yukarıdan aşağı sirâyet etti. Tâ İbtidâ-yı Hâric rütbesine kadar te'sir eyledi. Bundan tarîkçe o kadar mazarrat vukûa geldi ki ta'rîfine imkân yoktur. Çünkü üst taraftan çıkanlara nisbetle alt taraftan İbtidâ-yı Hâric rütbesiyle girenler kesrette olduğundan ve Sahn-ı Semân müderrisleri sekizden ziyâde bulunmadığından Mûsıla-i Sahn'da kalan müderrisînin adedini Allâm-ı Hakîm'den başka bilir yoktur denilecek dereceye vâsıl oldu. Beyne'l-ulemâ bu mertebeye "Batak" ünvânı verildi.

Ehliyet ve istihkâk gibi ashâb-ı merâtib için mâ-bihîl-ı imtiyâz olan husûsât artık faydasız addolunduğundan ilm ü fazîlet zînet-i zâide gibi bazı heveskârân-ı ma'rifete inhisâr eyledi. Şeref-i intisâb ise tehayyüz ve tekaddüm için bir düstûr-ı umûmî hüküm ve kuvvetini hâiz olduğundan bir şeffî-i mücbirin tavassutuyla zâdegândan bir câhil için erbâb-ı istihkâk ve kıdemi pâye-i pestîde bırakarak mertebe-i bülend-i terakkîye vâsıl olmaya yollar açıldı. Bu sûret-i terakkî âdetâ resmen bir kâide-i istisnâiyye ve imtiyâziyye teşkil ettiğinden buna beyne'l-müderrisîn "Tafrâ" ünvânı verildi. Böyle bir kâide-i istisnâiyye her neden ise ecell-i merâtib-i ilmiyye demek olan mevleviyyet ve sadâret rütbelerine de "pâye" nâmıyla sirâyet etti. İşte bu sâyede müderrisînden birine mahrec pâyesi verilerek mahrec ma'zûlû hükmünde i'tibâr ve mahrec ma'zûllerinden birine de Mekke pâyesi tevcih edilerek Haremeyn ma'zûlleri sırasında addolunmak usûl-i câriye-i tarîkten addedildi.

İşte kâide i'tibâr olunan bu kâidesizliklerden dolayıdır ki meslek-i ulemâda müderris... mevâlî... sudûr ünvânlarıyla birçok ashâb-ı merâtib yetişti. Bu hâl devletçe bir dâ'-i udâl olmakla beraber bu ashâb-ı merâtibi ikdâr uhde-i hükûmete müterettib bir zimmet olduğundan müderrisîne maîşet ve mevâlî ve sudûra arpalık nâmlarıyla birer kazâ tevcih edilirdi. Ashâb-ı merâtib bu kazâları birer

nâib ile idâreye mecbûr olduklarından maîşet ve arpalık addedilen kazâlar hâsılâtının birer mikdarı ile nevâib ve hâsılât-ı bâkiyye ile de ashâb-ı menâsib te'mîn-i maîşet ve menfaat eylerlerdi.

Sudûr ve mevâliden her biri müteallikât ve tevâbiine de birer kazâ tevcih ettirirler ve bunlar da ehl-i kazâ olmadıklarından velîni'metleri gibi kazâların idârelerini birer nâibe ihâle ederlerdi. İşte bu usûl ile ale'l-umûm kazâlar nevâib ile idâre olunurdu.

Kazâların bir kısmı müderrisine, mevâlîye, sudûra, kısm-ı dîgeri de sermâyeleri sırf cehilden ibâret olan çukadâr ve hademe gürûhuna me'kel oldu. Bu sâyede ind-i İlâhîde muhterem olan hukûk-ı ibâd pâymâl edildi. Hasılı feryâd-ı mazlûmîne yetişerek ihkâk-ı hak edecek hemen hemen ferd-i âferide bulunmaz oldu.

Fezâil-i zâtiyyenin tevliid eylediği her türlü haysiyet unutulurak tarîk-ı ulemâda bir merâtib yağmâsı devri zuhûra geldi. Her türlü izzet ü ikbâli mertebe-i ilmin kemâl-i kudretinde görecektmekân-i mutabassıra ashabı müteşerri'lerin vücûdu artık görünmez olduğundan diyânet-i kübrâ-yı İslâmiyye nâmına bir takım icrâât-ı fâside meydan aldı.

Şübhe yoktur ki hükûmetin kâide-i devâmı nizâm ve her nizâmın şer' ve akıl dâiresinde vücûd ve deverânına kâfil olan ulemâ-yı kirâmdır.

Evâilde rütbe-i ilmiyye tarîk-ı ilimde cihâd bi'n-nefs eyleyen ulemânın derecât-ı cihâdına göre ikrâm olunur iken 1200 târihlerine doğru okumak yazmaktan bî-behre birçok çukadâr... kayıkçı... aşçı gibi eşhâs nâil-i menâsib-ı kazâ ve henüz tıfl-ı ebced-hân olan kâffe-i zâdegân da mağbût-ı ulemâ bulunan ruûs-ı tedrîse mazhariyetle tarîkte vâsıl-ı mertebe-i ulyâ oldu. Şu sûretle nâil-i ruûs olan bu çocuklar, lisân-ı resmî-i devlet ile "kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn" vasf-ı cemîliyle tavsîf ve bunlardan sinn-i şebâba vâsıl olup da nâil-i mevleviyyet olanlarının fermânlarında hâl ve şânları "kadı kudâti'l-müslimîn" hitâb-ı celîli ile ta'rîf edilirdi.

[210] Devr-i Selîm-i Sâlis, bir devr-i teceddüd ve inkılâb olduğundan tarîk-ı ulemânın da ıslâhına sarf-ı himmet edilmek istenildi. Evveleminde emr-i Meşihat gibi bir emânet-i kübrânın ehli arandı. Tarîk-ı ilmin muhtâc olduğu ıslâhât-ı ciddiyyeye oradan teşebbüs olunarak şer'-i Muhammedînin ahkâm-ı kudsiyyesi tamâmen fiile ihrâc edilmek istenildi. Eşref ve a'lâ olan böyle bir meslek-i mukaddesin lâyük olduğu i'tibâr bu vech ile iâde edilmeye kıyâm olundu. O zamanlar mesned-i celîl-i fetvâyaya getirilen Hamîdî-zâde bu emr-i hayrî ıslâha teşebbüs eyledi. Birçok merâtib-i ilmiyye ashabının menâfi'-i zâtiyyesine dokunduğundan o mesned-i mu'tenâda bekâ bulamadı. Ma'zûl hattâ medhûl oldu.

Müşârunileyhten sonra makâm-ı mezbûra gelen Ömer Hulûsî Efendi ise salâbet-i dîniyye gibi... fezâil-i zâtiyye gibi... hamiyet-i İslâmiyye gibi meziyât-ı mahsûsa ile tarîk-ı ilimde hâiz-i kemâl idi. Şeriat-ı İslâmiyyenin bütün cihân-ı insâniyyet nazarındaki ulviyet ve kudsiyetini izhâr için o da aynı sûretle ıslâhâta ikdâm eyledi. Âlî-nazarâne ve ârifâne himmetler ile işe başladı. Hayfâ ki mer'î olan usûl-i merâtibi medâr-ı istihkâk addeden mukbilân-ı tarîk bu ıslâhât-ı mutasavverenin önüne bir sedd-i sedîd-i âhenîn gibi dikildiler. Ashâb-ı tarîk kâmilten adüvv-i cânı oldular. O sâhib-i azm ü fazîlet de mesned-i Meşihat'ten bu sûretle dûr oldu. Devr-i Meşrûtiyet'e kadar hemen ıslâhât-ı cüz'iyeye icrâsına bile imkân bulunamamıştır.

Ahd-i Hamîd-i Evvel ile zamân-ı Selîm-i Sâlis arasında Fâtih ve Süleymân-ı Kânûnî devirlerine hâs şa'saa-i kemâlât ve irfân-ı idâmeye birer me'mûr-ı ma'nevî sûretinde yetişen Ahmed el-Kazâbâdî... irfân-ı mücessem-i zamân olan Ayaklı Kütüphâne... Ayaklı Kütüphâne'nin şâkird-i kemâli olan Gelenbevî İsmail Efendi... Tatarcık Abdullah Efendi... Palabıyık Mehmed Efendi ve birâder-i şehîri Abdurrahîm Efendi gibi birkaç dâhî ise medâris-i mevcûdenin mahsûl-i ma'rifeti olmaktan ziyâde kudret-i fâtıranın bu ümmet-i merhûmeye bir ihsân-ı mahsûsu idi.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye
Muallimlerinden Topçu Kaymakamlığından
Mütেকâid

Mehmed Emin

[DA'VÂMIZ NASIL HALLOLUNACAK]¹

¹ Başlık kapaktan alınmıştır. Dört sütun (160 satır) halindeki makâle Sansür tarafından çıkarılmıştır.

fil gençleri ağızlarına baktıran adamların kalemlerinden çıkmasını ve bir de mes'eleyi eğlenceye merâklı kimse-lerin lezzetle okuyacakları maskaralıklarla karıştırarak yazması hasebiyle hevâ ve heves âlemlerinde gezenle- rin zihinlerinde muzır sûrette yer tutması cihetleriyle pek çirkin te'sîr edecek bir hâl teşkîl etmesini nazar-ı i'tibâra alarak ehemmiyetli bir sûrette i'tirâz etmiş idik. Biz *Akşam* gazetesini bu derece ciddiyetten uzak bilmediğimiz cihetle bu i'tirâzımızdan memnûn olarak birkaç kelime de kendisinin ilâve etmesini bekler idik. Halbuki geçen gün "*Sebîlürreşâd ve Tırâş mes'elesi*" ünvânıyla yazdığ- ı satırlarda ehemmiyet-i mes'ele ile hiç de mütenâsib olmayacak bir takım sözler yazıldığını görerek taaccüb ve teessüf ettik. *Akşam* Ömer Seyfeddîn'in milletimiz için en mühlik olan sözlerine dâir olan ilim ve hamiyete müstenid sözlerimizi hiç kâle almayarak kılların tırâş edil- mesine dâir olup Ömer Seyfeddîn tarafından Türklüğe, dîne ta'rîzen yazılan tezyîf-âmîz fıkralara karşı bi'z-zarûre söyledığımız sözlerden tutturarak böyle hafif mes'elelerle uğraşmamıza ta'rîz ediyor. Fesühbânallâh! İşin esâsı dururken fûrûun fûrûu olarak bil-münâsibe ve bi'z-zarûr söylenmiş sözleri münâkaşa etmekte ne ma'nâ vardır? Doğrusu ciddiyetsizliğin bu derecesine akıl ermez ve böyle mazarrat-ı milliyye mes'elesi ortada duruyorken ve bâhusus Ömer Seyfeddîn'in millete hıyânet derece- sindeki teşvîkâtı hiçbir liberalliğin de kabûl edemeyeceği derecede bir taarruz olduğu zâhir iken oralarını bırakıp da hiç ehemmiyeti hâiz olmayan bir kısımdan tutturul- masına ne ma'nâ verilir?

Akşam Gazetesine Cevap

MAKSAD MİLLETE, MİLLİYETE HİZMET Mİ, YOKSA MUGÂLATA MI?

Geçen günkü nüshamızda ahlâk-ı milliyyemize en büyük mazarratı îkâ' eden yalancı milletçiler, liberaller, münevverler olduğunu edille-i ilmiyyeye ve vakâyi'-i yevmiyyeye istinâden isbât etmiş idik. Meselâ Ömer Seyfeddîn'in *İfham* gazetesinin ilâve-i edebîyyesine yazdığı bir hikâyenin kat'ıyyen fâide-i maddiyye ve ma'neviyyesi olmayıp bir takım maskaralıklar içerisinde mevcûdiyet-i milliyyemize en büyük fenâlığı îkâ' edecek zehirli, edeb-şiken mazmûnları hâvî olduğunu görerek samîmî sûrette şikâyet ve maksad ve mâhiyetlerini isbât etmiş idik. Eğer unutulmuş ise tekrar edelim ki Ömer Seyfeddîn o makâlesinde başlıca ecnebî kadınlarla gayr-i meşrû' sûrette imrâr-ı hayâtın pek ziyâde lezzet ve saâdet-bâhş olduğu tasvîr olunarak milletin zâten iğfâlleri kolaylaştırılmış olan gençlerini ecnebî kadınlarının dâm-ı tesvîlâtına düşürmek için en muğfil bir tarîkı iltizâm ve teşvîk ediyor idi. Milletimize ve milliyetimize bu yüzden açılan rahnelerin ne derece büyük ve bâhusus milleti- mizden olmadıkları cihetle bizce mâhiyetleri ma'lûm ise de herkese karşı müfrit Türkçü, milliyetçi görünerek gâ-

Acaba bundan maksad kendileri de Ömer Seyfeddîn ile hemfikir oldukları cihetle esâslı cihetlerden arkadaşla- rına muâvenet ve müzâheretten âciz kalınca mugâlataya saparak bize hücum edip hemfikirlerine o sûretle olsun bir muâvenet etmiş olmak mıdır?

Eğer böyle ise hayret ve teessüften başka yapılacak bir şey yoktur. Fakat biz milletin ahlâkına, mukaddesâtına ve her türlü mevcûdiyetine milliyetçilik, Türkçülük nâmları altında tahrîbât-ı müdhişe îkâ' edenlere her ne sûretle ve her kim olursa olsun elden gelen vâsıtalarla mukâbele ve müdâfaa etmek azminde bulunduğumuz- dan bu azmin herkesçe ma'lûm olması ve hakîkî milli- yetçi olanların ancak ciddî erbâb-ı sa'yden ibâret olup Ömer Seyfeddîn ve emsâline mümâşât ve müzâheret edenleri bi'z-zarûre o zümre-i dâlle ve mudilleden adde mecbûr kalacağımızı beyâna mecbûr oluyoruz.

Abone Şerâiti
Dâhili, hârici her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

(Nüshası 10 kuruş,
seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar îade olunmaz.



İhtârât
Adres tebdilinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektupların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون أهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edîb

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

25 Eylül 1919

29 Zilhicce 1337

Perşembe

25 Eylül 1335

Cild: 17 - Aded: 442

ÂSİM

-2-

Seni çok sözlü dedin, yetmedi, tekdîr ettin,
Yine az geldi...

– Hayır, söylemedim, söyledtin.

– Başladın şimdi de tahkîre... Kızılmaz mı Hoca?

– Zübbelik yok!

– O ne? Ben zübbe miyim?

– Oldukça!

– Vâkiâ çok severim, her ne desen aldırman...

Bu fakat hazmolunur parça değil... Pîr ol İmam!

– Sen de pîr ol!

– Ama kızdım!

– Ne tuhaf şeysin be?

Bir sözümden kızıyorsun!

– Kime derler zübbe?

– Sana derler!

– Niye?

– Hem benzemedin merhûma;

Hem neden benzemedin, dersen efendim sorma,

O ne hiddet, o ne şiddet! Çalışıp benzesene!

İlme vakfettiği dirsek babanın: Elli sene!

– Biz de az çok pala sürttük!

– Sana câhil demedik,

Yalınız zübbe dedik! Bak, yine baktın dik dik!

Hoca rahmetli yetişmişti, düşün hem nereden?

Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun mu deden?

İpek'in köylüsü, ümmî, yarı vahşî bir adam!

– Bâri yamyam de! Ne mâni' ki? Evet, ak yamyam!

– Dinle oğlum...

– Ne nezâhet bu Hocam? Hayrânım!

– Lâfı ağızımda bıraktın be kuzum, dur be canım!

– Söz yarım kaldı da bîçâre dedem kurtuldu...

Bırak incitme şu rûhumda yatan Arnavud'u!

Daha dün kabrini yıktık!

–Ne demek?

Olmadı mı?

– Yok canım, öyle değil, anlamadın maksudımı!

– Neyse bahsinde devam et bakalım...

– İşte, baban,

Bir şey öğrenmedi elbette o ümmî babadan.

Ne kazanmışsa bütün kendi kazanmış, kendi;

Zât-ı devletleri, lâkin, azıcık çöplendi!

Sen duâ et babadan topladığın mîrâsa...

Hep onun himmetidir üç satır ilmin varsa.

– Üç satır hem de! İlâhî, ne tükenmez irfan!

– Hadi üç yüz satır olsun mütehammilse kafan?

“Hoca”nın kâ'bına yükselmen için dağlar var!

– Tırmanırsam?

– Hadi tırman bakalım, işte duvar.

– Göreceksin!

– Bu bacaklarla mı?

– Hay hay!

– Belli.

Yaşınız kaçtı paşam? Elli mi?

– Yoktur elli!

– Aştınız kırkı ya?

– Kırk altıyı bulduk. [214]

– A'lâ...

Yüzü bulsan, yine “Hâlâ mı bu mektub? Hâlâ!”

Arzı olmazsa hayâtın ne çıkar tülünden?

Hani kırk altı yılın eldeki mahsûlünden?
 Hangi fenlerde teferrüd edebildin, evlât?
 Hangi san'atte rûsûhun göze çarpar, anlat?
 Ulemâdan mı sayıldın, fukahâdan mı?

– Hayır!

– Ya siyâsî mi nedin? Kendine bir meslek ayır.

Mehmed Âkif

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ
 الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ.
 ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ . وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ
 وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا
 وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ¹

Meâl-i Kerîmi

Hani, sizler: “Yâ Mûsâ! Allah’ı ap âşikâr görmedikçe sözüne inanacak değiliz. demiştiniz de göz göre göre sâikaya uğramak cezâsına giriftâr olmuştunuz. Ondan sonra, aradan bir müddet geçince, belki şükredersiniz diye, sizi afv etmiştik; üzerinize bulutu gölge yapmıştık; men ve selvâ gibi ni’metleri ayağınıza indirmiş, ‘Sizi merzûk ettiğimiz güzel güzel şeylerden yiyiniz.’ demiştik. (İşte sizin o ecdâdınız) bize hiçbir zulümde bulunmadılar, belki onlar kendi nefislerine zulmedip duruyorlardı.”

Bu âyet-i kerîme de kavm-i Mûsâ’nın fart-ı inâd ile tecsîm ve teşbîhe kâil olmaya meyillerini izâh sadedinde nâzil olmuştur. Benî İsrâîl birkaç defa Hazret-i Mûsâ’dan put-perestlerle sâibelerin ilâhesi gibi bir takım ilâhlar yapmasını talep etmişti. Gözlerin görmediği, zemîn ü zamânın tahdîd etmediği; ezeliyetine bidâyet, ebediyetine nihâyet olmayan ve hiçbir şeye benzemeyen bir Allah’a ibâdet etmek onlara pek güç geliyordu. Bundan dolayıdır ki put-perestliğe temâyül gösteriyorlardı. Bilhassa âyât-ı ilâhiyenin evân-ı vukûundan biraz zaman geçince Hazret-i Mûsâ’dan bir takım esnâma ibâdet etmelerini talep yahud put-perestliğe olan temâyüllerini “Allah’ı bize ayânen göster.” demekle izhâr ediyorlardı.

Benî İsrâîl Allâhu Teâlâyı bir sanem şeklinde görmek husûsunda ısrâr ettiklerinden bu zulüm ve inâdlarından dolayı sâikaya uğradılar.

“Sâika”nın aslı o müdhiş şeydir ki onu gören, yahud ona dûğâr olan ya helâk olur, yahud akli başından gider, yahud a’zâ-yı bedeninden bir kısmını zâyî’ eder. Sâika bir savt-ı müdhiş, yahud bir ateş, bir zelzele veya

bir ra’şe de olur. Sâikaya uğrayanın ber-hayât olabileceğine, ölmeyeceğine² (وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ) âyet-i kerîmesi delâlet eder.

Benî İsrâîl âyât-ı mütekaddimedede beyân olduğu ve-chile Fir’avn’dan kurtulmalarına rağmen gönüllerinden put-perestlik temâyülâtını büsbütün nez’ etmemişler, daha sonraları buzağıya tapmışlar; fakat Cenâb-ı Hak başlarına bârân-ı belâyı yağdırmamış, bilakis Hazret-i Mûsâ’nın hak ve bâtılı temyîz eden kitap ile onlara avdet etmesine ve onları tevbe ettirmesine kadar imhâl etmiş ve bilâhare tev-belerini de kabûl etmişti. Bundan mâadâ Mûsâ Tûr’dan avdet ve Benî İsrâîl’i dalâletten kurtardıktan sonra içlerinden yetmiş adam alarak “Cebel”e götürmüş ve bunlarla beraber Cenâb-ı Hak’ın Benî İsrâîl’i helâk ve azâbdan kurtardığı için tazarru’ ve niyâzda bulunmuşlardı.

Fakat bütün bunlara rağmen Benî İsrâîl put-perestliğe dönmüş, Mûsâ’ya “Bize Allah’ın sesini duyur.” ve bilâhare daha ileri giderek “Bize Allah’ı apâşikâr göstermedikçe sana inanmayacağız.” demişlerdi.

Benî İsrâîl bu gibi metâlibi dermiyân ettikleri zamana kadar nice nice âyât-ı beyyinâtı görmüşler, nice nice tehlikelere düşmüşler ve kurtulmuşlardı. Ez-cümle deniz yarılmış, kendileri geçmiş ve düşmanları boğulmuşlardı. Denizden geçince susuz olduğu kadar hiçbir mahsûl yetiştirmeyen arâziye çıkmışlardı. Halbuki Cenâb-ı Hak onları dâimâ bulutlarla gölgelendirmiş, yağmurlar yağdırmış, niam-ı ilâhiyyesine râyegân buyurmuş; bu çöl-lerde açlık ve susuzluk gâilelerinden kurtarmıştı. Bundan mâadâ onların bu arâziyi istismâr etmelerini ibâha etmiş³ (كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) fermânını ısdâr eylemişti.

[215] El-hâsıl bu âyet-i kerîme Benî İsrâîl’in aralarında Hazret-i Mûsâ âyât-ı beyyinât ve havârık-ı âdâtı yaptığı halde hangi yollara saptıklarını beyân ediyor ve binâenaleyh Medîne Yahudilerinin Resûl-i Ekrem Efendimiz’e karşı tarîk-ı inkâr ve işrâke sapmalarının yeni bir şey olmadığını gösteriyor. Bir de Ehl-i Kitâb’ın dünyâyâ geldiklerinden beri ne doğru söylediklerini ne de doğruyu kabûl etmediklerini beyân ediyor.

Bu gibi kıssalarla emsâlinde, Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm Efendimiz’in teâlîmi doğru ise Ehl-i Kitâb’ın kabûl etmesi iktizâ ederdi, yolunda serd olunan iddiânın yanlışlığı tezâhür eder. Çünkü Benî İsrâîl’in târihi gösteriyor ki Hazret-i Mûsâ devrinden beri onlar hakkı dâimâ istemeyerek kabûl etmişler, vahyi ancak korku sâikasıyla dinlemişlerdir. Bundan mâadâ kalblerinde mev’izaların te’sîri yahud âyât-ı beyyinâtın irşâdâtı nâdiren rûsûh etmiştir. Hiç şübhesiz bu kıssalar Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm

¹ Bakara Sûresi, 2/55

* Tefsîr-i Taberî, birinci cüz, sahîfe 222.

² A’râf, 7/143

³ Bakara Sûresi, 2/57

Efendimiz'in Allah yoluna da'vet husûsunda uğradıkları ezâlara, zararlara karşı tesellî-bahş olacak bir mâhiyet-tedir. Benî İsrâîl'in bu gürûh-ı muânidîni, ibretlerin tecellisine rağmen gözlerini yumdu. Hiçbir i'tikâd üzerinde sebât etmedi. Bağy ü inâdda ısrâr ile Allah'ın gazabını, azâbını istedi. Tabîî onlar Cenâb-ı Hakk'ın ni'metlerine küfrân, azâblarını istihfâf etmekle Allah'a değil, kendilerine zulmetmişlerdi. Cenâb-ı Hak niam-ı Sübhâniyye-sinin dûçâr-ı küfrân olmasından aslâ mutazarrır olmaz. Kullarına lütuflarını, türlü hayrâtı ihsân eyleyen odur ve bütün bu avâlim-i süfliyye ve ulviyyenin, bu canlı cansız, sâmit ve nâtik kâinâtın kudret-i Bârî'ye karşı mevkii vücûda karşı ademin mevkii gibidir. Binâenaleyh eğer bunlar isyân ve tuğyânlarıyla Allah'a îrâs-ı zarar ettikleri zehâbına düşmüşlerse Allah'ı hiç de takdîr edememişler, sonra eğer bunlar başlarına gelen mesâibi, Allah'a îrâs ettikleri zararların intikâmı olarak telakkî etmişlerse Cenâb-ı Hakk'ın kâhîr ve latîf ve habîr olduğunu idrâk edememişler demektir.

Evet Benî İsrâîl evâmir-i ilâhiyyeye muhâlefet ederek hakkı kabûl etmemek ve âyât-ı ilâhiyyeye inanmamakla kendilerini tehlikelere, ölümlere sevk etmişlerdi. Zaman geçtikçe kendilerine nâzil olan âyât-ı muazzamayı unutmışlar, evâmir-i ilâhiyyeye isyân etmişlerdi. Benî İsrâîl düşmanlarının pençelerine düşmek üzere oldukları zamanda nasıl kurtarıldıklarını, bulutların kendilerini nasıl gölgelendirdiğini, semânın nasıl onlara rahmetler yağdırdığını, niam-ı ilâhiyyenin onların imdâdına nasıl yetiştiğini, o otsuz, susuz çölde ne susuz ne de gıdâsız kalmadıklarını gördükleri halde bunlardan zerre kadar ibret-bîn olmamışlardı.

Nitekim ilme muhâlefet ve her hâdisede aklı tahkîm etmeyerek cereyân-ı şehevâta inkıyâd eden her ferd kendine zulmetmiş olur. İlimden ve aklın hâkimiyetinden mahrûm olunca hiçbir milletin yükselmeyeceğini, memâlikini sıyânet ve sâir milletler arasında bir mevki'-i mümtâz ihrâz edemeyeceğini, hiçbir vakit izzet ü rif'at şâhikalarına erişemeyeceğini, saâdet ve refâhiyetten nasîbedâr olamayacağını bilenler evhâma ser-fürû ederek metâlibini akıl yolundan değil, şehevât yolundan istifâ etmekte olanların bu hasâisi nasıl zâyî' ettiklerini takdîr edecekleri gibi kendilerini cehâlet vâdîlerine atanların, hak yollarının tavazzuh etmesine rağmen bâtil yolunda ısrâr edenlerin nasıl hüsrân u haybetten; fakr u sefâletten başka bir şey kazanmadıklarını idrâk ederler.

Abdülaziz Çavuş

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİ'S-SELÂMIN DİNİ: İSLÂM

-8-

İşte Hazret-i Muhammed salla'llâhü aleyhi ve sellem hayât-ı nübüvvetinde hep bunları tebliğ ve ta'lîm, isbât ve tatbîk ederek kalb-i beşere büyük bir inkişâf-ı rûhî ve hayâtî bahş etmiş ve insanlara insanlığı tanıtmıştır.

Ehl-i İslâm'da ahkâmın hey'et-i mecmûası "ahkâm-ı şer'iyye" nâmıyla yâd edilir ve ma'nâ-yı hâssıyla dîn-i İslâm'a mürâdif olarak kullanılır. Ahkâmın içinde akl-ı beşerin, mantığın red ve ibtâl edebileceği hiçbir şey yoktur. Şu kadar ki yalnız akıl ve felsefe bu ahkâmı tamâmen bulamayacak ve bulduklarını da tebliğât ve ta'lîmât-ı Muhammediyye kadar kalb-i beşere nüfûz ettiremeyecekti. Fakat tebliğât-ı nebeviyye ile bunlar birer hâdis-e hayâtîye olarak tecellî ettikten sonra bunları birer ulûm mevzûu ittihâz ederek tarîk-ı akıl ve mantık ile tamâmen îzâh ve tasavvur etmek de mümkün olmuştur ve bütün ulûm gibi menâhic-i mahsûsasıyla tenmiye ve inkişâf dahi ettirilmiştir. Zâten bu inkişâfa hizmet ahkâm-ı asliyye icâbâtındandır.

Dîn-i İslâm'ın hakikî tebliğât-ı nebeviyyeyi teşkil eylediğinden ve hıfz-ı dîn vâcibât-ı dîniyyenin akdem-i mühîmâtı olduğundan ehl-i İslâm tebliğât-ı celîle-i nebeviyyeyi nusûs-ı dîniyye olarak zabta himmet ettikleri gibi hayât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâmın safahâtını, vukûâtını, ef'âl ve takârîr-i Risâlet-penâhîlerini zabt eylemişler ve bunları nusûs-ı İslâmî olarak muhâfaza edegelmüşlerdir. [216] Bu nukûl-i dîniyye-i İslâmiyye üç mertebe üzerinedir: Mütevâtîr, meşhûr, âhâd. Kur'ân-ı azîmüştân ile bazı ehâdis-i nebeviyye gibi mebd'e ve muntehâda mütevâtîr olan nusûs kat'î ve meczûmü's-sübûtur. Yani bunların sübût-ı târîhîlerinde şübhe yoktur. Bir İstanbullu nazarında Londra'nın İngiltere'de olduğu, târihte Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâmın vücûdu, ne kadar kat'î ise mütevâtîr olan tebliğâtı da aynı derecede kat'idir. Acaba Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm bunu tebliğ eyledi mi? suâlîne ihtimâl yoktur. Ulemâ'-i İslâm tevâtürün bütün inceliklerini gözetmişlerdir. Meşhûr olanlar: Müntehâsında tevâtür mertebesinde olup da mebd'einde o kat'iyeti hâiz olmayan ve fakat hayli şü'yûu bulunandır. Âhâd ise: Bidâyeten iki veya üç mevsûk ve emîn zâtın rivâyet eyledikleri nukûldür. Mütevâtîrler îmân ile îmansızlığın mi'yâdır. Meşhûrlar ile âhâd ihtimâlî olmakla yalnız a'mâlde, ahlâkta delîl olmak haysiyetini hâizdir.

Dâimâ ihtisâs ve aklın mecmûuna hitâb ve her ikisini tatmîn eden bu nukûl-i İslâmiyye kitap ve sünnet nâmıyla iki kısma tasnîf edilmiş ve ahkâm-ı dîniyyenin iki menba'-ı mühîmî olarak ta'kîb olunmuştur ki Kur'ân doğrudan doğruya taraf-ı İlâhîden gelen evâmir ve irşâdâtı nâtik olduğu ve

(أَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ) ¹ (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي) ² (أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ) ³ (وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ) ⁴ (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) ⁵ (وَمَا أَتَيْكُمْ الرَّسُولَ فخذوهُ وَمَا نَهَيْكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) ⁶

gibi âyât-ı celîlede Resûlullâh'a î mânı, muhabbet ve itti-bâi, itâati, Resûlullâh'ın mâ-bihî'l-istişhâd bir numûne-i imtisâl ittihâz olunması; yani ona benzemeye çalışılma-sı, Resûlullâh her ne emrederse tutulması ve her neden nehyeylerse sakınılması, hâsılı Hazret-i Peygamber'in ke-yif ve hevâsına göre söz söylemeyip vahiy ile söylediğini tesbît eylemek hasebiyle fem-i Risâlet-penâhîden telakkî olunan ve Cenâb-ı Allah'a nisbet edilmeyen evâmîr ve ir-şâdât dahi dînin mâhiyet-i teşriyyesini hâiz bulunmuştur.

Bundan başka Kur'ân emr-i İslâmîde şûrâyı, meşve-reti emreylemiş; İslâm'ın mâhiyet-i ictimâ'îyye ve mede-niyyesine ehemmiyet vermiş; bütün hitâbâtını cem'iyete tevcih etmiş olduğu; ümmeti emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere me'mûr kıldığı; kezâlik Hazret-i Peygam-ber bazı ehâdis ile ârâ-i ictimâ'îye kıymet verdiği ve vezâif-i ictimâ'îyye telkîn buyurduğu, ashabının sîret ve sülûklerine de ittibâi emreylediği, mebdâ-i İslâmiyye ile tarz-ı ibâdâtından başlayarak muntazam bir teşkilât-ı ic-timâ'îyye vücûda getirildiği, ashâb-ı kirâm ise bu mebdâ-dî-i teşkilât-ı ictimâ'îyyeyi hüsn-i isti'mâl ederek birçok ittifâkî karârlar ittihâz edebildikleri cihetle icmâ'-ı ümmet dahi teşri'de bir menba'-ı sâlis olarak tekarrur eylemiş ve efrâd-ı ulemâ' için de tarîk-ı kıyâs ve ictihâd ile hakâik-ı dîniyyenin îzâh ve keşfi vazîfesi ıkrâr edilmiş olmakla ulemâ'-i İslâm işbu menâbî-i selâse-i İslâmiyyeyi tasnîf ve her birini ilmî menâhic ile tedkik ederek ilel ve esbâb-ı akliyye ve mantıkîyyeye dahi rabt eylemişler ve bu sû-retle ilm-i tevhîd, ilm-i fıkıh, ilm-i ahlâk ve tasavvuf mey-dana gelmiştir ki bu ilimlerin menâhici zamanımızdaki ulûmun menâhicine bile tamâmıyla tatbîk olunabilmek-te bulunmuştur. Bu ilimlerin mevzû'ları fûnûn-ı müsbete mevzû'lariyle daha yukarıdan temâs ettiği için fûnûn-ı müsbete-i hâzırânın inkişâfâtını tamâmıyla havze-i idâ-resine alabiliyor ve onlarla teâruz mevkiine düşmek şöyle dursun bilakis şiddet alabiliyor. Bu ulûmumuz mâ-ba'de't-tabîi mebdâhis-i felsefiyye ile dâimâ telâkî edebilir ve mâ-ba'de't-tabîi mesâlikten her birine bir vech-i intibâkî irâe edebilirse de hakîkatte hepsine mukâbil bir husûsi-yeti hâizdir ve onlardan iğnâ edecek servet ve kuvvete mâliktir. Şu şart ile ki fûnûn iyi ta'kîb edilsin.

Mehmed Hamdi

¹ Nisâ, 4/136; Nûr, 24/62; Hadîd, 57/7.

² Âl-i İmrân, 3/31.

³ Nisâ, 4/59.

⁴ Necm, 53/2-3.

⁵ Ahzâb, 33/21.

⁶ Haşr, 59/7.

VEHHÂBİLİK

-2-

Bu mübâhaseyi müteâkib şeâir-i dîni ikâme ile i'lân-ı cihâd etmek üzere derhâl Şeyh Muhammed'e arz-ı tebai-yetle Şeyh'i beraber alıp Der'îye'ye geldi. Şeyh Der'îye'yi bu sûretle makar ittihâz ettikten sonra rüesâ-yı Maâmire ve sâireden olup Şeyh'e mensûb bulunan birçok kimselerle Osman bin Ma'mer'in adamlarından bir hayli zevât pey-derpey Der'îye'ye hicret etmeye başladılar. Diğer taraftan Osman ibni Ma'mer İbni Suûd'un Şeyh'e muâvenet ve Şeyh'in sît u şân u şöretinin gün be-gün teâlî eylemek-te olduğunu, adamlarından birçoğunun Şeyh'in tarafına geçmekte bulunduğunu görünce Şeyh'in hakkında yap-tığı muâmeleden ve husûsile kendisini Ahsâ'dan çıkarmış olduğundan dolayı son derece peşimân oldu. Bunun üze-rine Uyeyne'nin ricâl ve ekâbirinden bazı kimseleri bera-ber alarak Şeyh'in nezdine geldi ve bir daha Uyeyne'ye avdet etmek üzere ilhâh ve isrâda bulundu. Fakat Şeyh cevâben: "İbni Suûd'un hakkımda göstermekte olduğu kemâl-i hürmet ve riâyete karşı kendisine minnetdâr bu-lunduğum için Uyeyne'ye avdetim re'ylerine müfeyvaz-dır. Müsâade ederlerse sizinle beraber gelirim, etmedikleri halde bit-tabî yanlarında kalırım." dedi. Bunun üzerine Osman, İbni Suûd'a mürâcaat etti. Fakat İbni Suûd taleb-i vâkii sûret-i kat'îyyede reddettiği cihetle Osman kemâl-i esef ve nedâmetle mahalline avdet eyledi.

Der'îye ahâlisi o sıralarda hemen umûmî denecek de-recede fakr u fâkaya mübtelâ ve te'mîn-i maîşetten âciz bir halde yaşamakta oldukları halde Şeyh'in her [217] gün meclisine devâm edip va'z u nasîhatinden istifâde ederlerdi. İbni Beşîr-i Necdî diyor ki: Ben Der'îye ahâ-lisinin o zamanlardaki derece-i fakr u zarûretlerini gör-düğüm gibi bilâhare İbni Suûd'un zamanındaki hâllerini de gördüm. İki zamana âid müşâhedâtımdaki fark azîm idi. Evvelce kendilerini son derecede fakr u zarûrette gördüğüm halde def'a-i ahîredeki seyâhatimde ahâli-yi ziyâdesiyle mütemevvil ve muhteşem gördüm. Yani her türlü elbise ve esliha-i fâhire ile mücehhez ve niam-ı gûnâ-gûna müstağrak ve kuvve-i cünûdiyyelerini de fev-kalâde muntazam gördüm. Hattâ bir gün Bâtın nâmıyla ma'rûf olan alışveriş mahalline gittim. Zükûr ile nisâya mahsûs pazar mahalli başka başka idi. Altın, gümüş, es-liha, deve, koyun, elbise-i fâhire, buğday ve sâir eşyânın mevcûdu lisânın takrîr edemeyeceği derecede mebzûl idi. Meddibasâr dâiresini işgâl eden çarşısında bâyi' ile müşerînin yekdiğerine karşı teâtî ettikleri "aldım, sattım" kelimelerinin hâsıl ettiği uğultu âdetâ bir arı kovanının hâlini tasvîr ediyordu.

Her ne ise Şeyh Muhammed Der'îye'de tavattun ey-

ledi. Der'îye ahâlisi umûr-ı dîniyyeleriyle ferâiz ve vâci-bât-ı şer'îyyelerinin edâsında gâyet mütekâsil ve müterâhî adamlar oldukları halde Şeyh Muhammed onları tamâmıyla tarîk-ı dîne sevk etmiş idi. Şeyh'in esâs-ı da'veti tevhid ile terk-i şirkten ibâret olduğu cihetle ahâliye evveleminde "lâilâhe illallâh" kelimesinin ma'nâsını öğretti ve "Bu kelime nefy ve isbâtta ibârettir; yani "lâilâhe" terkîbi cemî' ma'bûdâtı nefy ettiği halde "illallâh" terkîbi ibâdetin yalnız Cenâb-ı Hakk'a mahsûs olup şer'îki olmadığını müsbittir." dedi. Ondan sonra kendilerine ma'rife-tu'llâhı ve arzın, semânın, şemsin, kamerin, nücûmun, leylin, nehârın, sehâbın ve sâirenin vücûdu gibi vahdâniyet-i ilâhiyye ile rubûbiyyetine delâlet eden mahlûkâtı; ve hakâyık-ı İslâmiyyeye tealluk eden âyât ve delâili, Kur'ân-ı azîmüştânın ahkâmını; Cenâb-ı Hakk'a tefvîz-ı umûr etmekle evâmirine itâati ve nevâhîsinden ictinâbı; İslâmiyet'in mebnî olduğu erkânı; ba's ve sâir i'tikâdâtı etrâfıyla kendilerine ta'lîm ve tefhîm etmeye başladı. Ancak ânifen dahi beyân olduğu üzere Hazret-i Peygamber'den istigâsenin memnûiyeti mes'elesinde gulûv ederek ifrâta kapıldı. Şeyh ahâlinin umûr-ı dîniyyedeki cehillerini şu sûretle izâle ettikten sonra Şeyh'in muhabbeti ahâlinin mahfaza-i kalbinde muhterem ve esâslı bir sûrette câygır oldu.

Şeyh Der'îye'de nüfûzunu tamâmıyla te'sîs ettikten sonra Necid kıt'asının bilumum bilâd ve kasabâtı ile kabâilinin rüesâsına hitâben kendisine itâatin lüzûm ve vücûbunu âmir da'vetnâmeler gönderdi. Kısmen itâat ettilerse de onlardan bir kısmı muhâlefet ve isyâna saptı. Kimi Şeyh hakkında istihfâf ve istihzâya, kimi kendisine sihir isnâdına kalkıştılar. Şeyh ise emrine tâbi' olan Der'îye ahâlisini muhâliflerle derhâl mukâteleye sevk etti. Necid ve bilhassa Ahsâ ahâlisiyle defeât-ı kesîrede vâkı' olan muhârebesinde te'mîn-i galebeye muvaffak olduğu cihetle diyâr-ı mezkûre ahâlisini dâire-i itâatine aldı ve Âl-i Suûd'a mahsûs olmak üzere gâyet mükemmel bir Necid Emâreti'nin teşkiline muvaffak oldu.

Din, mezheb, saltanat ve sâire gibi esâsât-ı mühimmenin te'sîsi iddiâsıyla meydana atılan ekser inkılâbiyyûnda görüldüğü üzere Şeyh'de dahi ifrât derecesinde Hâtemâne bir eser-i sehâ mevcûd idi. Her muhârebede kesretle elde ettiği emvâl-i ganâimi bir veya iki şahsa hibe ederdi. Bu misillü inkılâbât-ı mühimmenin muvaffakiyetle vücûd-pezîr olması için sehâ ve bezl-i mâl gibi vesâitın kulûb-ı âmmenin teshîri husûsunda ne derecede mühim bir te'sîr vücûda getireceği muhtâc-ı îzâh olmayan hakâyıktandır.

Necid Emîri bile Şeyh'in emri olmaksızın hiçbir şeye el sürmezdi. Gerek Emîr'in gerek maiyyetindeki ümerâ, zâbitân ve efrâdın Şeyh'in emrinin hâricine çıkmaları muhâl idi. Bilumum Necid ahâlisi de Emîr ile asâkiri de-

recesinde Şeyh'e mutî' ve munkâd idiler. Nazarlarında Şeyh âdetâ eimme-i erbaa derecesinde idi. Şeyh'in ismini fenâ bir sûrette tezkâra cür'et eden bir adam nazarlarında katle müstahık görölürdü.

Riyâd beldesinin de fethiyle fütûhât-ı Necdiyye hitâm bulduktan ve Âl-i Suûd'un memâlik fevkalâde kesb-i vüs'atle emniyet-i mahalliyye tekarrur ettikten sonra Şeyh Muhammed gerek emvâl-i ganâimi gerek umûr-ı sâireyi Emîr Abdülazîz'e bit-tevdî' ibâdetle meşgûl olmak üzere dâire-i inzivâya çekildi. O da 1206 târîh-i hicrîsinde idi ki emsâli olan müceddidîn ve inkılâbiyyûn gibi bu âlem-i fânîye vedâ' ile terk-i dağdağa-i hayât eyledi.

Suûd bin Abdilazîz'in Cebel-i Şammar üzerine hücum ile sekiz bin deve ve eşyâ-yı kesîreden ibâret bulunan ganâimi efrâd-ı asâkiri beyninde taksîm ve birçok kimse-leri katletmesi hâdisesi Şeyh'in vefâtı senesine müsâdiftir.

Muhammed bin Abdilvehhâb'ın sergüzeşt-i ahvâli bâlâdaki icmâlden ibârettir. Te'sîs etmiş olduğu mezhebin mesâili arasında âlem-i İslâmiyyet'te Muhammed'in aleyhinde en ziyâde nefret ve kil ü kâle sebebiyet vermiş olan esâsât-ı ictihâdiyye ile onun üzerine cereyân etmiş olan mebâhis-i ilmiyyeden ve bilhassa bu mezhebin te'sîsine kâffe-i kuvvetiyle muâvenet etmiş olan İbni Suûd'un neseb ve âilesinin husûsiyet-i ahvâlinde dahi ileride bit-tabî' tafsîlât vermek mecbûriyetindeyiz. Evvelki makâlemde de işâret olunduğu üzere Muhammed hadd-i zâtında Necid kıt'asında faziletle müştahir bir sülâle-i ilmiyyeden olduğu gibi pederi Abdülvehhâb dahi mezheb-i Hanbelî üzerine icrâ-yı ahkâma me'mûr kudât sınıfından ve hadîs ve fıkıh ve ulûm-ı sâirede de büyük ihâta ve vukûfa mâlik ulemâdan idi. Mûmâileyhin birçok es'ile ve ecvibeyi muhtevî mühim risâleleri vardır.

[218] Abdülvehhâb'ın pederi olan Şeyh Süleymân dahi ulûmda yed-i tûlâ sâhibi olup zamanında Necid'in fukahâsından ve a'lem-i ulemâsından ma'dûd idi. Vaktini tasnîf ve tedrîs ile geçirmiş ve o kıt'anın riyâset-i ilmiyyesi makâmı kendisine münhasır bulunmuş idi. Hayfâ ki Vehhâbî mezhebinin müessisi bulunan Muhammed âbâvü ecdâdının isrine ıktifâ¹ etmeyerek dinde gâyet müfrit bir taassub-ı i'tikâdî vücûda getirmek, vaktin ulemâsı aleyhinde şiddetli i'tirâzlar dermiyân etmekle kendisine i'tikâden muhâlif olanların küfürlerine kadar gidip katillerini tecvîz eylemek, bu uğurda açtığı muhârebelerde cihâd fî-sebîlillâh nâmını verip İbni Teymiyye ve İbni Kayyim ve emsâli gibi bazı zevât-ı mahdûde hâric kaldığı halde Ravza-i Mutahhere'nin ziyâreti ve Hazret-i Peygamber'le sâir enbiyâ ve evliyâdan istişfâ' cevâzında ittifâk etmiş oldukları husûsâtı şiddetle men' etmek gibi ahvâle tasaddî etti.

¹ Metinde (اقتفا) şeklinde yazılmıştır. (اقتفا) kelimesi izinden gitmek anlamındadır.

Şeyh Muhammed gerçi rivâyete nazaran ictihâd-ı mutlak iddiâsında idiyse de fetâvâ ve ictihâdâtında tamâmen İbni Teymiyye'ye ıktidâ edip de ona muhâlif olan akvâle kat'iyen i'timâd etmezdi. Maamâfih dîn-i âlînin birçok ferâiz ve vâcibâtının nâsa ta'lîmi husûsunda da Şeyh Muhammed'in ifrât-ı mesâisi mesbûk olduğu da kâbil-i inkâr değildir. Bazı havâss-ı nâs istisnâ edilirse Şeyh Muhammed'in zuhûrundan evvel Necid kıt'ası âdetâ maârif-i dîniyyeden mahrûm bir halde idi. Dîn-i mübînin birçok ahkâm ve dekâyıkına Şeyh'in himmetiyle kesb-i ıttılâ' edebildiler. Vâ-esefâ ki taassub-ı dînî husûsunda ifrâta kapıldığı için beyne'l-İslâm birçok bida'-ı vâhiyye ile fiten-i azîmenin zuhûruna sebebiyet verdi.

Şeyh Muhammed'in müteaddid tasânîfi ve te'lîfi de vardır. *Kitâbü't-Tevhîd*, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, *Kitâbü's-Şühûbât* o cümledendirler. Şeyh Muhammed'in kendilerinden ahz-i feyz etmiş olduğu esâtize-i ulûm pederi Abdülvehhâb ile Şeyh Muhammed bin Hayât es-Sindî el-Medenî, Şeyh Abdullah bin Seyf ve Şeyh Muhammed el-Mecmûi ve sâireden ibârettir. Rivâyete nazaran Şeyh Muhammed vaktiyle Bağdad'a gelerek hıttâ-ı Irâkıyye-de allâme ünvânıyla meşhûr Haydarî-zâde Sıbgatullâh Efendi'den dahi ahz-i feyz etmiştir. Hattâ müşârun-ileyhin hafîdi Es'ad Efendi'nin Der'îye tarîkiyle Hicâz-ı mağfîret-tırâz'dan Bağdad'a avdetinde Emîr-i Necid Suûd tarafından bil-istikbâl kemâl-i ta'zîm ve hürmet ile müşârun-ileyhi üç ay kadar bir zamandan ziyâde kendi nezdinde alıkoyması böyle bir münâsebetten neş'et etmiş olduğu da rivâyet olunmaktadır.

Şeyh Muhammed'in Şeyh Hüseyin, Şeyh Abdullah, Şeyh Alî, Şeyh İbrahim nâmlarıyla dört mahdûmu var idi. Şeyh Hüseyin pederinin vefâtından sonra makâmına kâim olmuş ve Der'îye'de kadılık vazîfesini dahi ifâ etmiştir. Şeyh Alî dahi usûl ve fûrû'-ı fıkıh, hadîs ve tefsîr ulemâsından idi. Bu dahi Benî Temîm havtasında kadı olduğu gibi Faysal bin Türkî'nin emâretinde Riyâd Kadılığında bulunmuş idi. Şeyh Abdullah dahi vaktin ulemâsından ma'dûd idi. Birâderi Şeyh Hüseyin'den sonra o da pederinin makâmına geçmiştir. Suûd ile oğlu Abdullah'ın emâretleri zamanında o da Der'îye kadısı olmuş idi. Şeyh İbrahim dahi ulemâdan idiyse de peder ve birâderleri gibi meslek-i kazâda bulunmamıştır.

Haydarî-zâde

İbrahim

TÂRİHÇE-İ TARİK-I TEDRÎS

-3-

Biraz daha sonraları medreselerde ilim ve ma'rîfet Fârâbîlerin... Gazzâlîlerin... İbni Sînâların... Şihâbüd-dîn-i Maktûllerin... El-Kindîlerin, hâsılı dünyânın en bü-

yük erbâb-ı kemâlinden ma'dûd bulunan zevâtın âsâr-ı muhalledesine tedrîsgâh-ı ma'rîfet olan medreseler son zamanlarda beyin ezmekten başka aklen, hikmeten bir faydası olmayan *Kādîmî*lere dersihâne-i atâlet olmuş idi.

Tarîk-ı ulemânın uğradığı bu kadar inhitât ile beraber fikirleriyle.. kalemleriyle i'lâ-yı dîn ü devlet yolunda istikâmet-nümâ-yı kemâl olan ashâb-ı ilme mahsûs defter-i ekâbir medreselerde büsbütün kapanmamış idi.

Akşehrîli Ömer Efendi... Vidinli Hoca Mustafa Efendi... Hâfız Seyyid Efendi... Giritli Hoca... Karînâbâdî Abdurrahmân Efendi... Filibeli Halîl Efendi... Yakovalı Alî Efendi... Nihârî-i şehîr Ahmed Cevdet Paşa... Hâfız Gâlib Efendi... Hâfız Şâkir Efendi.. merhûmlar ile Tikveşli Yûsuf Ziyâeddîn Efendi gibi eâzım hep o intizâmını gâib ettiğinden bahseylediğimiz medreselerden yetişmiş ashâb-ı kudret ve fetânettir. Hele pek genç denilecek bir sinde iken rahle-i tadrîsi kürsî-i dâr-ı naîme tahvîl eyleyen Hoca Şevket Efendi, isimlerini saydığımız erbâb-ı fazîlet arasında hakîkaten bir âteşpâre-i kemâl idi. Müşârun-ileyhimin şâkird-i ma'rîfetleri olan ve isimleri lisân-ı hürmet ve rahmetle yâd edilen Fetvâ Emîn-i esbakı Nûrî Efendi, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Hoca Hâlis Efendi, Manisalı Hacı Hâfız Emîn Efendi, Taşköprülü Abdullah Efendi, Cum'alı Mustafa Efendi, Çarşambalı Hacı Ahmed Efendi, Hoca Zihnî Efendi, sâbıkan Müsteşâr-ı Meşihat-ı Ulyâ Necîb Efendi ve sâire gibi birçok efâzıl ise irfân ve kemâllerini umûma tasdik ettirmiş erbâb-ı fazilettendirler.

Bundan başka Kârînâbâdî-zâde Ömer Hilmî Efendi, Kuyucaklı-zâde Âtîf Bey gibi nâmlarını milletin hâtıra-i ihtirâmına nakşederek dersihâne-i hayâta vedâ' eyleyen eâzım dahi feyz u kemâlî yine bu medreselerden ahz etmiş idiler.

Maamâfih koca bir millet-i İslâmiyyenin şân-ı celîl-i hilâfetini hâiz bir merkez-i saltanatta böyle üç beş mütebahhirin mevcûdiyeti; efrâdı bu dünyâ-yı fânîye tahsîl-i kemâl ve neşr-i ma'rîfete me'mûr olmak üzere gelen bir ümmet-i [219] merhûmenin eâzım-ı ulemâ yetiştirmekteki kemâlini irâe ve isbât edemez.

Vaktâ ki devr-i Meşrûtiyyet hulûl eyledi, idâre-i hükûmetin her şu'besinde nasıl bir devr-i teceddüd zuhûruna bir arzû-yı umûmî hâsıl olduysa maârif-i umûmiyyemizin cihet-i ulyâsını kâfil olan medârisin ciddî bir sûrette islâh-ı ahvâlî de a'zam-ı makâsîd ve ecell-i vezâif addedildi. O zamanlar bu noktaya bezl-i himmet ve bu sâyede hukûk-ı ulemâ lâıyk olduğu rif'at ü izzette sıyânet olunmak istenildi.

Birçok eâzım-ı dînînin ihrâz-ı mesbûbât maksad-ı ulvîsiyle vücûda getirdikleri müessesât-ı hayriyyenin ilcâât-ı zamân ile müteneşib esbâb-ı terakkiyâtı istihsâl edilerek kudret-i fikriyye ve servet-i ilmiyyede bütün cihânın ulemâsına muâdil ehl-i tarîk yetiştirebilmek vesâilî göz önüne getirildi.

Ashâb-ı vakfın fî-sebilillâh bezl eylediği nakdîne-i ser-

veti meşrûtu-lehine tahsîs edilerek tekemmülât-ı lâzime husûlû için teşkil edilen müteaddid komisyonlarda müdâ-vele-i efkâr olundu. Enzâr-ı cihânda necâbet ve haysiyetin mücessem bir ma'nâ-yı kemâlî olan ashâb-ı ilmin sahîhan müstahik oldukları mertebe-i ulyâ-yı fazîlete is'âdı esbâbının istikmâline fikren himmetler, gayretler sarf edildi.

Bütün bu teemmülât ve arzû-yı hâlisânenin tamâmen husûlû, dîn ü devletin selâmet ve saâdeti ve terakkiyât-ı sahîhası için vücûd-ı hümayûnları ser-tâ-be-pâ bir arzû-yı maâlî kesilmiş olan Halife-i a'zam u akdes Efendimiz hazretlerinin devr-i şevketlerine nasîb olacağına zerre kadar şübhemiz yoktur. Çünkü bütün cihânda da büyük bir kalbe mâlik olan Hilâfet-meâb ve maâlî-nisâb Efendimiz hazretlerinin rûh-ı pâk-i şâhânelerindeki kuvve-i fevkalâde bu emr-i hayrın vücûda gelmesine sebeb-i kâfidir.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi
Edebiyât-ı Osmanîyye Muallimlerinden
Topçu Kaymakamlığından Mütakâid

Mehmed Emin

AKSEKİLİ AHMED HAMDÎ EFENDÎ'NİN “DİNİ DERSLER” KİTÂBİ MÜHİM BİR EKSİĞİMİZİN İTMÂMINA DOĞRU BÜYÜK BİR HATVE

Hiç saklamaya lüzûm yoktur ki mektepliler arasında ulûm-ı dîniyye veya din dersleri denince maatteessüf hâtıra mevzûun ulviyetiyle, kudsiyetiyle mütenâsib bir ders, bir ilim hâtıra gelmez. Bir hayli zamanlardan beri bu dersler öyle nâ-becâ bir hâle getirilmiş idi ki şâkirdâna din muhabbeti verecek yerde din hakkında bir fikr-i istihfâf husûlünü mücib oluyordu.

Bunun iki sebebi var idi. Birisi Tanzîmâtçılardan beri iş başına gelen küberânın ekserisinin din hakkında lâkayd olmalarından, dînî tadrîsâtın ciddî olmasına ehemmiyet vermemelerinden;

İkincisi de asl-ı dîn ile, sûret-i tadrîsiyyesiyle alâkadâr olması lâzım gelen ilmiye tarîkinin muktezâ-yı hâl ü zamânı idrâk edememelerinden, hangi çıkmaz yola sevk edildiklerinin lâzım olduğu derece farkında olamamalarından ileri geliyor idi. Ne kadar ulûm-ı dîniyye muallimleri biliriz ki şâkirdâna dînînin yüksek esâslarını bildirecek yerde din ile alâkası olmayan ve bit-tabî' fen ve hakikat muktezâyâtına tamâmen zıd olan hikâyâtı, hurâfâtı anlatmaya çalışıyorlar idi. Bunlara karşı şâkirdlerin vaz'iyeti tabîidir ki ihtirâm-kâr olamadığı gibi din için de yüksek bir fikir taşıyamazlardı. Avrupalılarla ihtilâti çoğalttıktan sonra, bâhusus hîref ve sanâyi'ce, her türlü terakkiyât-ı maddiyyece onlara nisbetle ne derece geri kaldığımız

herkese ayân sûrette de zâhir olduktan sonra akılları gözlerinde olan birçok kimseler bütün noksânı, kabâhati dîne atfederek dinsizlik cihetine meyletmeye başladılar. Bu husûsta kitaplarını okudukları Garb milletinde hayli-den hayliye ileri gitmiş olan din hilâfgirliğini taklîdin de büyük dahli oldu. Bu gibi ehvâ-yı nefsâniyyeye muvâfık kuyûd-şikenliğin câhil dimâğların hoşuna gitmesi tabîi olduğu gibi eskilerin taşıdığı i'tikâdları küçük görmek sûretiyle temâyüz de yine câhil ve tecrübesiz kimseler için ekseriyâ yeltenilen bir hafifliktir. Şübhesizdir ki bu sûretle îmânları haleldâr olmuş veya olmak için müsâid bir muhîte düşmüş gençlere din nâmına her ne söylen-se bilâ-i tirâz îmân edecek zamânlarda yazılmış kitaplar okutmakla din ta'lîm edilmesi doğru olamaz idi. Nitekim bu türlü tarz-ı tadrîsin zararı gittikçe arttı. Dînimize merbûtiyet-i tammeleri olan zevât bu hâlin te'siriyle her yerde izhâr-ı teessüre başladılar. Müslümanlığın ulviyeti hakkında arasına yüksek fikirlerden sudûr eden şehâdetler, ne vakit olsa maâlî-i İslâmiyyenin anlaşılacağına, dinsizliğin, dinsizlerin kuvveti muvakkat olup Hakk'ın mutlakâ galebe edeceğine dâir verilen ümîdlerden başka ortada teskîn-i ıztırâbı mücib bir hâl görülemiyordu. Bilakis dîne nazar-ı tezyîf ile bakan eşhâsın adedi gittikçe arttığından her halde bunun için esâslı çâreler düşünmek her gayret-i dîniyye sâhibine vâcib oldu ve fi'l-vâki' maâlî-i İslâmiyyeyi isbât edecek, din aleyhinde zuhûr eden sehîf i'tikâdların, amelsizliklerin, fenâ amellerin gâyet tehlikeli olduğunu bi-hakkın gösteren birkaç âsâr-ı ilmiyye de sâha-ârâ-yı intişâr oldu. Fakat asıl lâzım olan her sınıf mektep programlarına göre ilm-i terbiye-i etfâl kavâidine muvâfık kitapların yapılması idi. Bu da tabîidir ki ancak vazîfelerini bi-hakkın ifâyâ muktedir ulûm-ı dîniyye muallimleri tarafından yapılabilir idi.

Bu ihtiyâc umûm mektep idâreleri tarafından ve Maârif Nezâret ve me'mûrlarınca anlaşılmış olduğundan böyle kitapların yazılması için bazı teşvîkâtta bulunuldu. Fakat doğrusu aranılırsa matlûba muvâfık ve ihtiyâca kâfi bir eser şimdiye kadar yazılmamış idi. Pek şâyân-ı şükrandır ki [220] Aksekili Ahmed Hamdî Efendi birâderimiz tarafından ahîren bu bâbda mühim bir eser neşredildi. “Dînî Dersler” ismindeki bu eser tamâmen asrın muktezâyâtına, mekteplerin ihtiyâcâtına muvâfık bir tarz ve üslûb ile yazılmış elhak sultânî mekteplerinin muntahâ sınıflarıyla mekâtib-i âliyyede muntazaman tadrîse şâyândır. Bâhusus bu kitap üçüncü kitap olup daha başkaca neşrolunacak birinci, ikinci, dördüncü kitapların da derdest-i tab' olmasına nazaran mekteplerin her sınıfının ihtiyâcâtı nazar-ı i'tibâra alınarak işe esâslı sûrette girilmiş ve hüsn-i muvaffak olunmuştur.

Bu muvaffakiyete başlıca medâr olan da evvelâ Ah-

med Hamdî Efendi birâderimizin dîninin ulviyetine ve her türlü merâtib-i akliyyenin fevkinde hakâyık-ı ilmiyye ve kudsiyyeyi hâvî bulunduğuna olan kuvvetli îmânı, sonra da bu hakikatleri bütün âlem nazarında isbât için tînet-i diyânetkârında merkûz bulunan aşk u şevkidir.

Şimdi biraz da bu kitapların tahrîrine sevk eden avâmil hakkında müellif-i muhteremin kitâbın *Mukaddime*-sinde görülen kendi mütâlaâtını dinleyelim:

“Asr-ı ahîrde zuhûr eden bir takım cereyânların bazı kimseler üzerinde din fikrinin tevhinine bâdî olduğu gayr-i münker bir hakikattir. Son zamanlarda Garbda başlayan dinsizlik cereyânı –maatteessüf– memleketimize de sirâyet etmiş, esâsât ve i’tikâdât-ı dîniyyeye karşı bir takım tereddüd ve şübheler uyandırmıştır. Halbuki bir hakikat-i riâyîyye derecesinde sâbit bir şey varsa o da dinsizlik denen maraz-ı rûhî ve ictimâ’î ile cem’iyyetin, ahlâkın, âile hislerinin adem-i ictimâ’larıdır. Bunun içindir ki dinsizlik teammüm eden yerlerde revâbit-ı ictimâ’iyyenin yavaş yavaş gevşediğini görüyoruz.

Din olmadıkça ne ferdin saâdeti, ne de hey’et-i ictimâ’iyyenin devâm ve bakâsı mümkün değildir; efrâdı bir saâdet içinde yaşatacak, cem’iyyeti sukût ve inhilâlden kurtaracak âmil-i yegâne dindir.

Binâenaleyh en ziyâde memleketin gençlerinin ma’neviyâtını sarsacak mâhiyette olan bu şübhe ve tereddüd dalgalarını teskîn ederek onların fikirlerini sâbit bir nokta etrâfında temerkûz ettirmek vazîfesi ise yegâne muallimlere, bilhassa ulûm-ı dîniyye ve ahlâk muallimlerine terettüb ediyor. Gençlerde gevşemiş olan ma’neviyât ve îmânı takviye ederek onları reyb ü şekten tahlîs etmek muallimlerin üzerine terettüb eden bir vecibedir. Çünkü edyânın hayatı ancak da’vetledir ve bu da en ziyâde mektep sıralarında olmak lâzımdır. Da’vetin müessir ve fâide-bahş olabilmesi için de mevecât-ı şûkûk ve şübühâtın hangi cihetlerden geldiğini, ne gibi menfezlerden nüfûz edeceğini, hangi noktaları istihdâf ettiğini anlayarak daha mektep sıralarında iken talebeyi ona göre ihzâr etmek, talebenin bilâhare ma’rûz kalacağı şübheleri mevzû’-ı bahs ederek orada halletmek sûretiyle fikirlerini îkâz eylemek lâzımdır.

Halbuki mekteplerde ta’kib edilmekte olan ulûm-ı dîniyye dersleri –maatteessüf– bu ihtiyâcı tatmîn etmekten çok uzaktır. Dokuz, on –hattâ daha fazla– sınıflı mektep programlarını gözden geçirecek olursak ulûm-ı dîniyye nâmına kitâbü’s-salât, kitâbü’s-savm, kitâbü’z-zekât, kitâbü’l-hacdan başka bir şey tadrîs edilmediğini görürüz. Her sınıfta tekerrür edip duran bu mebâhistir. Halbuki bunlar esâsen zarûrât-ı dîniyyeden olmak dolayısıyla her müslümanın –daha âilesi nezdinde iken– bileceği bir şeydir. Bu mebâhis ile senelerce uğraşmaya hâcet yoktur.

Çünkü talebeye bir taraftan bunları mihânîkî bir tarzda ezber ettirirken diğer taraftan şübhe ve tereddüdlere düşüyor. Gittikçe din muhabbeti kalbinden zâil olmaya başlıyor. Artık ezberlemiş olduğu şeylerin de lüzûmsuz olduğuna kâil olmaya başlıyor ve bu sûretle gençlikte bir buhrân husûle geliyor. Bunun sebebi ise kalbinde uyanmış şübheler asrî bir fikir ve lisân ile izâle edilmeyerek gittikçe büyümüş olmasıdır. İşte bunun içindir ki mekteplerde okunan din derslerinden – umûmiyetle – beklenen netice elde edilemiyor. Zîrâ zamanın icâbatı, efkârın tahavvûlâtı, muhîtin te’sîrâtı nazar-ı dikkate alınmayarak vukû’ bulan da’vetler müntic-i muvaffakiyyet olamaz. Nâsa karşı yapılacak teblîgât ve irşâdâtta zaman, mekân ve efkâr mutlakâ nazar-ı i’tibâra alınmalıdır. *Kur’ân-ı Kerîm* bize bu hakikati pek sarîh olarak bildiriyor. Zâten müteaddid peygamberlerin ba’s ve irsâli de bunun en ziyâde bir delîlidir.

İşte bunun içindir ki Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne’ye muallim ta’yîn olduğum zaman ulûm-ı dîniyye dersleri için mekâtib-i sâirede ta’kib edilegelmekte olan usûlden başka bir usûl ta’kib etmek lüzûmunu hissettim.

Çünkü buradan neş’et eden efendiler, ulûm ve fûnûn ile mücehhez olarak çıkıyorlar, hasbe’l-meslek Avrupa’da bulunuyorlar; Avrupalılarla çokça temâs ediyorlar; onların âdâb-ı muâşeretine vâkıf, din ve Müslümanlık hakkındaki kuvvetli bir îmân ve i’tikâda sâhib olmaları lâzımdır.

İşte bu sûretle okutmuş olduğum derslerden bir kısmını “*Dînî Dersler*” ünvânı ile neş’rediyorum. “*Dînî Dersler*”de ta’kib olunan gâye gençlerde gevşemeye yüz tutmaya başlamış olan ma’neviyâtın takviyesi, kalblerinde din hissinin yüksek bir sûrette tenmiyesidir.”

Burası böyle. Bizim bu kitapta nazar-ı dikkatimizi celb eden bir cihet daha var ki o da muhterem müellifin bütün sözlerini şöhet ve iktidâr-ı ilmîleri müsellemler olan zevâtın tedkikât-ı âlimânelerine istinâd ettirmesidir. Şâkirdânının cidden istifâdesini isteyen bir muallimden de beklenen budur. Bazılarının yaptığı gibi ders kitaplarına indî mülâhazalar, usûl-i cârî hâline almamış şekiller vaz’ ve idhâli garâbetine bu kitapta tesâdüf olunmuyor. Kendilerinin gerek *Mukaddime*’de ve gerek kitâbın her bahsinde zikrettikleri [221] gibi pek mühim me’hazları vardır. Ez-cümle Şeyh Cemâleddîn-i Efgânî ve Mısır Müftî-i şehîri Şeyh Muhammed Abduh merhûmlar ile fuzalâ-yı asırdan Ferid Vecdî, Ahmed Naim, Ferid, İzmirli İsmail Hakkı, Evkâf Nâzırı Hamdî Efendi hazerâtının ve daha pek çok Şark ve Garb ulemâsının gerek halaka-i tadrîslerinden ve gerek te’lifât-ı müfîdelerinden pek kıymetli ma’lûmât ictibâs olunmuştur. Müellifin bu bâbda gösterdiği en büyük himmet bütün hakâyık-ı dîniyyeyi kendisi pek güzel ihâta ve idrâk etmekle beraber usûl-i tadrîse muvâfık olması için te’lif ve tedvînde fevkalâde isâbetidir. Bahisler ve cümleler

birbirini pek münâsebetli sûrette vely ediyor ve insan bir bahsi okuduktan sonra onu ta'kib eden bahsi okumak için kendisinde aşk ve şevk duyuyor.

Hülâsa-i kelâm: Aksekili Ahmed Hamdî Efendi birâderimiz bu te'lif-i şerîfiyle yalnız âlim ve müellif olduğunu isbât etmemiş, büyük bir muallim ve mürebbî olduğunu da göstermiş ve İslâm âlemine asrın yanlış yollarına gitmekten şübân-ı ümmeti tahlîs için de nûrânî bir meş'ale ihdâ eylemiştir.

Doktor, Milaslı
İsmail Hakkı

KADINLARIMIZ HAKKINDA

Veliahd hazretlerinin beyânâtı münâsebetiyle

Son zamanlarda kadınlarımızın tahsîli, tarz-ı telebbüsü, tesettürü gibi husûsât uzun uzadıya mevzû'-ı bahs olmuş tedrisât-ı muhteliteyi tervîc için vukû' bulan propagandalar aşırı derecede ilerlemiş, kadınlarımızın evâmîr-i dîniyye ve âdât-ı milliyemiz dâhilinde telebbüsleri, tesettürleri en şiddetli hücumlara ma'rûz kalmış olduğu gibi ahlâk ve fezâil-i İslâmiyye ile mütehallî olan kadınlığımızın bunlardan büsbütün ayrılması için elden gelen gayretler sarf olunmuştur. Bizim tedrisât-ı muhteliteye tarafdar olmayışımız, tesettürün kaldırılmasına i'tirâz edişimiz, el-hâsıl nisvân-ı İslâmiyyeyi mümkün mertebe gençlerimizin saptıkları tarîk-ı dalâlete saptırmamak için çalışmamız, Garbın hayât-ı ictimâ'îyesini körkörüne taklîde koyulan bazı gençlerce hoş görülmemiş ve binâenaleyh bize taassub isnâd etmelerine bâdî olmuştu. Bizim bu gibi isnâdattan hiç pervâmız olmadığından ve er geç bu mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl, mukaddesât-ı dîniyye ve âdât-ı milliyemizi hiçe sayanların kat'î bir hezîmete uğrayacaklarından emîniz. Hak ve hakikat elbette tezâhür edecek, nisvânımızı baştan çıkarmak için çalışanlar da hâib ü hâsir kalacaklardır. Maamâfih memleketin senelerden beri buhrânlar içinde yaşaması, ahvâl-i tabîiyyenin bir türlü teessüs edememesi bulanık suda avlamaya çalışanların teşebbüsâtına bir zemîn-i muvaffakiyyet ihzâr eder gibi oldu. Fakat bu öyle yalancı bir muvaffakiyyettir ki cüz'î bir mücâhede ile kökünden mahv olur gider. Çünkü bu muvaffakiyyet millet nâmına bir ziyândı. Memleketin hüviyetini, ahlâkını, mebâdî ve telakkîyâtını istihfâf eden bir takım kayıdsızların bütün bu mukaddesât ile oynamak için buhrân fırsatlarından istifâde ile alabildiğine tecâvüzlerde bulunmaları, her vâsıtayı bu gayeye vâsıl olmak için istihdâm etmeleri ve bilhassa mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl bir cemâati örnek ittihâz etmeleri... Bunların hepsi ahvâl-i tabîiyyenin teessüsüyle ortadan kalkacak âfât-ı tufeyliyyedir. Bunların bilhassa dâm-ı iğfâllerine düşen bazı nisvân-ı İslâmiyye

hiç şübhesiz bu iğfâllerin mâhiyetini idrâk ederek bu çıkmaz yoldan dönecektir. Nisvân-ı İslâmiyyenin meftûr olduğu hasâil-i âliyye onları böyle çıkmaz bir yola düşmekten, din aleyhinde, an'anât ve âdât-ı milliyeye aleyhinde, yıkıcı bir yolu ta'kib etmekten sıyânet edecektir. Fakat bu mezâyâyı tenmiye için nasıl bir hat ta'kib olunmalıdır?

Birkaç gün mukaddem *İnci* gazetesinin muharriri Veliahd-i saltanat devletlü, necâbetlü Abdülmecîd Efendi hazretlerinin kadınlarımızın bu kıymetdâr hasâilini inkişâf ettirmek husûsunda nasıl bir yol ta'kib olunması hakkında beyânât-ı seniyyelerini neşretmişti. *İnci* mecmûası, şimdiye kadar meydana çıkan neşriyâtıyla kadınlarımızı bilâ-kayd ü şart Avrupa kadınlarına benzetmek, tesettürün aleyhinde bulunmak, çarşafı ilgâ etmek gibi bir meslek ta'kib ediyordu. Bu nokta-i nazardan Veliahd hazretlerinin beyânâtı ve kanâatleri *İnci* mecmûasının neşriyâtı ve mesleğiyle taban tabana zıd bir mâhiyettedir. Veliahd hazretleri buyuruyorlar ki:

“Türk ve İslâm kadınları, tahammül ve şefkatleriyle, sâf i'tikâdları ve incelikleriyle, terakkî-perverlikleriyle ma'rûftur. Bu hasletleri sanırım Türk ilinin en ücra köşesinde uzlet-güzîn veya Pâyitahtın en mu'tenâ konağında harem-nişîn bir kadında da aynı halde bulursunuz. Bu kıymetli hasletler tahsîl ile tenmiye edilmelidir. Bence kadınlar ile erkeklerin tahsîli arasında gâye i'tibârıyla fark vardır. Kadınların irfânı selâmet-i nesil maddesidir. Ana kucağında sâlim yetişmeyen bir çocuk cem'iyet için müfid bir unsur olamaz. Ana kucağı ilk dârü't-ta'lîmdir. Ondan sonra dârü'l-muallimîn gelir. Kızlarımızın terbiye ve tahsîlinde üç gâye, üç derece gözetilmelidir. Evvelâ: İslâm kadını; kadınların ince ve esrârengîz rûhlarında terbiye-i dîniyye en hakikatlı bir ma'kes bulur. Bir kadın neye tapındığını, ne için tapındığını; Kur'ân'ını, namazını, niyâzını, İslâm'ın fezâilini, Müslümanlığın rûchânını ve rûchânın sebeplerini, İslâm'da kadının ehemmiyetini, mevkiini, bilmelidirler.”

Halbuki genç kadınlarımız ve onlardan ziyâde onları yetiştirmek vazîfesini deruhde eden genç münevverlerimiz Veliahd hazretlerinin beyân buyurdıkları bu hakâiki idrâk etmekten âcizdir. Allah'ını, Kur'ân'ını [222] namazını, niyâzını, İslâm'ın fezâilini... Bizim dâiye-i tenevvürde bulunan gençlerimiz kadar bilmeyen yoktur. Maârifimizde en ziyâde ihmâl olunan esâs budur ve bundan dolayıdır ki gerek bu mütenevvir gençlerimiz gerek mütenevvir hanımlarımız türlü türlü cereyânlara pek kolaylıkla kapılıyorlar. Bu da terbiye-i İslâmiyyeden mahrûm olmanın pek tabîî bir netîcesidir. Binâenaleyh gerek zükûr gerek inâs mekteplerinde mükemmel bir terbiye-i İslâmiyye verilmesi mes'elesi kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacak bir mes'ele-i zarûriyyedir.

Veliahd hazretleri müteâkıben ev kadınından bahs ile ka-

dının vezâif-i beytiyyeyi ifâya muktedir olması mes'ele-i mühimmesini mevzû'-ı bahs buyuruyorlar ki yeni yetişen genç hanımların bu husûstaki iktidârsızlığı pek şâyân-ı dikkattir.

Görülüyor ki kadınlarımız İslâm kadını, ev kadını olmak i'tibâriyle pek acınacak bir mertebededir.

Veliahd hazretleri daha sonra millet kadınından bahis buyuruyorlar:

"Bu ise vâsi' bir sâhadır. Bu sâhada kadın hıfzıssihhadan tabâbete, ilmiyhâlden felsefeye kadar çıkabilir. Resâm, şâir olur, avukat, tâcir olur. Ne isterse olur. İlmin, isti'dâdın nihâyeti bulunamaz. Fakat her millette bu misillü kadınlar mahdûd ve müstesnâdırlar ve mensûb oldukları milletlerin medâr-ı iftihândır."

El-hâsıl görülüyor ki kadınlık âlemimiz maalesef pek elîm bir mevki'dedir. Veliahd hazretleri kadınlığımızın derdlerini pek nâfiz ve pek musîb bir nazar-ı hakîm ile teşhîs buyurmuşlardır. Kadınlarımızı böyle mevkîe isâl etmek ciddî, mütemâdî bir himmete, büyük bir sermaye-i irfâna vâbestedir.

Kadınlık âlemimiz ancak böyle bir gayeyi gözeterek terbiye ve ta'lîm edildiği takdirde bugünkü dalâletlerden kurtulabilir.



MA'HÛD İCTİHÂDCININ İFTİRÂ VE BÜHTÂNLARININ HÂRİCDEKİ TE'SİRÂTI

Cereyân-ı fuhşa bir şekl-i ibâha vermek isteyen ma'hûd İctihâdcı bu Pâyitaht-ı İslâm'ın ve bütün Türklerin cebîn-i ma'sûmunu lekedâr etmekten çekinmiyor. Fakat her nedense hâlâ cezâ-yı sezâsını bulmuyor. Ma'lûm olduğu üzere ma'hûd, Dersâdet'te kırk bin frengili fâhişenin Polis Müdüriyeti'nde mukayyed, diğer kırk binin de gayr-i mukayyed olduğunu beyân etmeye kadar varmıştı. Biz bu beyânâtın asılsızlığını vaktinde müdellel ve mufassal bir sûrette izâh ile makâsıd-ı muzırasına da ayrıca işâret ve bu beyânât-ı kâzibenin bilhassa hâricde hakkımızda pek fenâ te'sîrât hâsıl edeceğini kaydetmiştik. Ma'hûd İctihâdcının milleti yâr u ağıâr nazarında en iğrenç, en çirkin derekelere ıskât etmesine mukâbil yine iş başından uzaklaştırılmaması kâffe-i ehl-i İslâm'ın muhik infîaline sebebiyet vermişti. Maamâfih bunların hiçbirisi nazar-ı i'tibâra alınmadı. Din düşmanlığı cehâleti, sû'-i niyyeti, el-hâsıl mâhiyet-i hakîkiyesi büsbütün meydana çıktığı halde müslümanları bu beliyyeden kurtarmak için merâci'-i âidesince hiçbir teşebbüs vukû' bulmadı. Halbuki bizim dediklerimizin hepsi de tahakkuk etti. Nihâyet mes'ele hârice de aksetti ve bizi dünyâ nazarında alçaltacak, en samîmî dostlarımızın nazarında bile düşürecek bir mâhiyet iktisâb etti. Dünyânın en mühim gazetelerinden birinin Dersâdet muhâbiri gazetesine gönderdiği

bir mektupta ma'hûd İctihâdcının beyânâtını ser-rişte ittihâz ederek memleketimizin sukût-ı ahlâkisini en menfûr sûrette tasvîr ettikten sonra en kara günlerimizde bize zahîr olan dostlarımıza, dindaşlarımıza hitâb ederek bizim gibi fezâil-i İslâmiyyeyi büsbütün ferâmûş etmiş, sefâhet ve inhitâtın en çirkin derekelerine sukût etmiş, Müslümanlık'tan serî' adımlarla uzaklaşmakta bulunmuş bir millete neden yâr olduklarını ve bu hâl-i inhitâtta olan bir yere medeniyet ve Hilâfet-i İslâmiyenin makarrı olarak nasıl baktıklarını soruyor?.. Hakkımızda böyle bir suâl-i fecîin vârid olduğunu görmek kadar elîm bir hüsrân olmaz.

Evet memleketimizde ahlâksızlık tevessü' etti ve bu ahlâksızlığın tevessüüne çalışanların en mühimlerinden biri ma'hûd İctihâdcıdır. Maamâfih hiçbir vakit ahlâksızlık bu ecnebî gazetenin tasvîr ettiği dereceyi bulmamıştır.

Bu gazetenin muhâbiri ma'hûd İctihâdcının ismini, hüviyetini makâlesinde tasrîh edeydi o vakit hitâb ettiği ehl-i İslâm ma'hûdun mâhiyetine vâkıf olduğu cihetle muhâbirin ne çürük bir tahtaya bastığını kendisine anlatırdı. İhtimâl ki muhâbir-i mûmâileyh istinâd ettiği esâsın çürüklüğünü bildiğinden makâlesini onunla tevsîka lüzûm görmemiş ve ancak vazîfe-i teşhîrini ifâ etmiştir. Ehl-i İslâm, erkâmın belâğat-i kâtiasını sû'-i isti'mâl eden bu kabîl kesânın işâa ettikleri ve edecekleri her şeyi ihtiyât ile telakkîyi binlerce tecrübe ile öğrenmiş olduklarından muhâbir-i mûmâ-ileyhin muğfil bir mâhiyeti hâiz olan yazılarının müslümanlar üzerinde icrâ-yı te'sîr etmek husûsunda zerre kadar bir muvaffakiyet ihrâz edemeyeceği bedîhîdir. Müslümanlar her halde bu işâat-ı muzıranın hakikatini er geç öğrenecekler ve muâvenetlerini tezyîd edecekler ve makâm-ı Hilâfete olan merbûtiyetleri muzâaf bir kuvvetle nümâyân olacaktı, ()¹

Müslümanlar üzerinde hâsıl olacak olan te'sîr bundan ibâret olmakla beraber bu işâat-ı hâinânenin bir de ecnebîler üzerinde hâsıl edeceği te'sîri düşünelim. Düşünelim de bu İctihâdcı ile hempâlarının memlekete celb ettikleri mazarrâtı takdir edelim.

Pâyitaht-ı saltanatla Anadolu'nun frengi ve emrâz-ı sâire-i zühreviyyenin her dem mütevessî' tahrîbâtına küşâde bir makarr-ı sefâlet olarak tanınmasından bu memleketin hakk-ı hayâtı, istiklâlî en müdhiş zararlara giriftâr olur. [223] Bu halde olan bir memleketin vesâyete ihtiyâcı bedîhîdir. İstiklâlden bahsetmeye hakkı yoktur. Sâhiblerinin ihmâl ve sefâhete ve ahlâksızlığa inhimâki yüzünden hastalık yuvasına dönen bir memleketi başkalarının temizlemesi kadar ma'kûl ve insanî bir şey yoktur denmesi pek tabîi olur.

Şüphe yoktur ki ecnebîler bizim hakkımızda ancak böyle düşünürler. Hakkımızda bu gibi efkârın husûlüne

¹ Buradan üç dört kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

de işte ma'hûd *İctihâdcı* hizmet ediyor. Maalesef memleketimiz de meş'ûm olan bu hizmeti akim bırakacağı yerde bir de onu beslemekte devâm ediyor. Zavallı memleketin başına böyle bir felâketi taslît etmenin mazarrâtı ortada böyle bir şekl-i fecî' iktisâb etmiş bulunuyorken buna yine iğmâz-ı ayn etmek.... Artık bunu ne ile izâh edeceğimizi bir türlü bilemiyoruz. Milletin mukaddesâtına karşı senelerden beri taarruzlar hadd-i tahammülü geçmiş iken hâlâ ma'hûd *İctihâdcıya* en müsâid mevkîi bahşetmek.. İşte bu havsala-sûz bir muâmeledir. Mes'e-le artık bu safhaya dâhil olmuşken ma'hûd *İctihâdcı*nın beyânâtı milleti tezlîl için bir âlet ittihâz olunuyorken ehl-i İslâm'ı bizden soğutmak, bizi ehl-i İslâm nazarında düşürmek daha sonra ecnebîlere karşı mevkiimizi büsbütün alçaltmak için bu yalancı, bu çirkin silâhı kullanıyorken merci'-i âdinin hâb-ı gafletten uyanarak bu silâh-ı mesmûmu körleteceğini; mukaddesât-ı milliyyeyi tezlîle hasr-ı fa'âliyyet eden bu şahsiyetin hiç olmazsa böyle bir mevkî'-i resmîdeki faaliyetini olsun izâle etmek vazîfesini olsun îfâ edeceğini ümîd ederiz.



ARABİSTAN VE İNGİLTERE-FRANSA İ'TİLÂFİ

İngiliz siyâsetinin esâsına dâir *The Times* gazetesinin 14 Eylül târîhli nüshasında Emîr Faysal erkân-ı harbiyyesinde İngiliz Murahhası Miralay Lawrens tarafından neşrolunan vesîkalaradır:

“Miralay Lavrens'in ber-vech-i zîr derc ettiğimiz Sûriye mesâili hakkındaki ifşââtı bir zamanlar Fransız dostlarımızla aramızda hafifçe mûcib-i ihtilâf ve neticede her iki dost millet arasında samîmî bir i'tilâfa müncer olan ma'hûd Arabistan hakkında akdedilen muhtelif ihtilâflardan bâhistir. Lavrens harb esnâsında Emîr Faysal'ın erkân-ı harbiyyesinde bulunmuş olduğundan bu mesâil hakkında tamâmıyla ma'lûmât dâr olduğunu kabûl etmek icâb eder.

Birinci Vesîka – (24 Teşrîn 1915 târîhinde İngiltere'nin Hicâz Kralı Hüseyin'e karşı taahhüdü)– İngiltere bir Arab isyânı vukû'unda “Arabların istiklâlîni” tasdik edecek. Ancak İngiltere'nin menâfi'-i husûsiyyeye mâlik olması dolayısıyla diğer bir tarz-ı idâreye tâbi' olması lâzım gelen Bağdad ve Basra ile İngiltere'nin Fransa menâfiine hâlel îrâs etmeksizin harekette serbest olmadığı manâlık müstesnâ olacaktır.

Hâmiş– Şerîf Hüseyin menâfi'-i şahsiyye ve hükûmet

veya hükûmât-ı husûsiyye talep etmedi.

İkinci Vesîka – (1916 Mayısında İngiltere ile Fransa arasında akdedilen “Sykes-Picot” İ'tilâfnâmesi). Bu i'tilâfnâme Arab vilâyâtını beş mıntıkaya taksîm etmektedir. Elif- Şerîa'dan Bahr-i Sefid'e kadar imtidâd eden Filistin beyne'l-milel olacaktır. Cim- İskenderun'a kadar Sûriye sahili, Kilikya, Sivas'tan Diyârbekir'e kadar Cenûbî Ermenistân Fransa'ya âiddir. “Dal-He” dâhil (Husûsile Haleb, Şâm, Urfa, Deyr ve Musul vilâyetleri) iki mıntika-i nüfûz tahtında müstakil Arabistan olacaktır:

1- Akabe-Küveyt ve Hayfâ-Tikrît hutûtu beynindeki arâzide Fransızlar nüfûz-ı siyâsî peşinde koşmayacak ve hukûk-ı iktisâdiyye tefevvuku İngilizlerde olacak ve Arabların talep ettikleri miktarda müşâvirler İngiliz olacaktır.

2- Hayfâ-Tikrît ve Fransız Ermenistan'ının veya Kürdistân'ının cenûbî köşesi hutûtu beyninde arâzide İngiltere nüfûz-ı siyâsî peşinde koşmayacak, iktisâdî ve siyâsî menâfi' rûchânı ve müşâvirler ta'yîni Fransa'ya âid olacaktır.

Üçüncü Vesîka – (11 Haziran 1917 târîhinde Kâhîre'deki yedi Sûriyeliye verilen İngiliz takrîri) Bu takrîr harbdan evvelki Arab hükûmâtına ve harb esnâsında harekât-ı askeriyye dolayısıyla ahâlden tahliye edilen Arab mıntikalarına âiddir. Buraları muhtâriyet-i tammelerini muhâfaza edeceklerdir.

Hâmiş – Birinci ve ikinci vesâikı nakz eden bu vesîka Allenbi ile Faysal arasında akdedilmiş mahallî bir i'tilâfnâme olup bu sûretle Arab ordusu hemen hemen ikinci vesîkada gösterilen menâtıkta icrâ-yı harekât etmiştir.

Dördüncü vesîka – (9 Teşrînisânî 1918 târîhindeki Fransız-İngiliz beyânâtı) Bu beyânâtta İngiltere ve Fransa Sûriye ve Irak'taki mahallî hükûmâta muâvenet ve cebr u tazyîk icrâ etmeksizin ahâlî-i mahalliyyenin talep ettikleri sûret-i hükûmeti tatbîk edeceklerdir.

Hâmiş – Bu vesîka Şarkta ikinci vesîkadaki İngiliz ve Fransız menâtık-ı nüfûzunun (B) ve (H) maddelerini tağyîr edecek bir mâhiyette tefsîr edilmiştir.

Birinci vesîkanın muharriri *Sir Henry McMahon*, ikinci ve üçüncü vesîkaların muharriri *Sir Mark Sykes*'tir. Dördüncü vesîka da *Lord Robert Cecil* tarafından tasdik edilmiştir. Bunların dördü de ilcâât-ı askeriyye dolayısıyla Arabların bizimle harb etmelerini berây-ı te'mîn tahrîr edilmişlerdir.”¹

¹ 17. cilt burada sona ermekte ve sonraki sayfada cildin “Fihrist”i bulunmaktadır. Bitişe dair derginin bir notu ve matbaa bilgisi yoktur.

YAZAR İNDEKSİ¹

- *** : 12, 43, 44, 66, 113, 148, 186
- A[ayın]. Ekrem, Doktor: 184¹
- A[ayın]. R: 177
- Açık Söz: 148
- Abdülaziz Çâviş: 5, 21, 38, 55, 88, 105, 139, 155, 172, 190, 201, 215, 228
- Ahmed Cevdet Paşa: 159-231
- Ahmed Hamdi, Aksekili, Mekâtib-i Bahriyye-i Şâhâne muallimlerinden: 146
- Akşam: 115, 225
- Alemdâr: 32
- Büyük Mecmû'a: 204
- Cerîde-i İlmiyye: 44, 61, 98, 176, 177
- Celâleddin, Bursa Mekteb-i Sultânîsi Akâid-i Dîniyye ve Siyer-i Nebeviyye Muallimi: 220, 231
- Corriere Della Sera: 19
- Daily News : 210
- Diken: 204
- Dînî Dersler: 143
- E[elif]. M.: 203
- Ferdâ: 153
- Ferid, Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından: 98
- Glaskow Herald: 167
- Halide Nusret Kâzımî: 69
- Hür İnsan, 68
- Haydarî-zâde İbrâhim, Şeyhülislâm: 217
- Hüseyin el-Kıdvâî, Şeyh, Müşîr: 117, 133
- İctihâd: 170, 183, 204, 209, 235, 236
- İfhâm: 181
- İlmiye Salnâmesi: 194
- İnci: 204, 234
- Islamic Review: 133, 146
- İzmirli İsmail Hakkı: 61
- İsmail Hakkı, Doktor, Milaslı: 14, 27, 47, 64, 95, 111, 131, 165, 181, 234
- İstiklâl: 209
- Jurnal Dedeba, 19
- Jurnal d'Italia (Il Giornale d'Italia): 68
- Livâ, (el-Livâ): 143
- L'action Française: 19, 212
- Le Matin: 18, 211
- L'Humanité: 17, 31
- L'information: 18
- Mecmû'a-i İlmiyye: 44
- Mehmed Âkif, Darülfünûn Muallimlerinden: 214, 227
- Mehmed Emin, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Edebiyât-ı Osmaniyye Müderrisi: 82, 96, 198, 222
- Mehmed Fatin: 43
- Mehmed Hamdi, Evkâf Nâzırı, Elmalılı: 59, 71, 108, 125, 141, 157, 173, 229
- Memleket: 168, 170
- Mirlivâ Seyyid, İstanbul Muhâfızı ve Yirmi Beşinci Kolordu Kumandanı: 35
- Muhammed Abduh: 11, 128, 142, 159, 175, 192
- Mustafa Âsım Efendi, A'yân Reisi: 71
- Mustafa Hân. B. E[elif]: 147
- Mustafa Nazmi, Amasra: 220
- Mustafa Sabri, Şeyhülislâm: 9, 24, 41, 57, 93, 123
- Near East: 181, 198
- New Journal: 34
- Orient News: 211
- Ömer Rıza, 6, 30, 67, 84, 119
- Pâkize, Bursa: 219
- Peyâm: 170
- Post Republic: 19
- Ra'd: 18, 31
- Sabâh: 208
- Sadreddin: 25, 127, 194
- Sebilürreşâd: 170, 181, 199, 219, 225
- Sir Tiyor de Morison: 167
- Spectator d'Orient: 47, 48, 49
- Şark-ı Karîb: 186
- Tan: 118, 119, 186, 210
- Tasvîr-i Efkar: 183
- The Morning Post: 32, 65, 86, 152
- The Times: 16, 32, 69, 84, 86, 198, 211, 212, 236
- (Rome News-) Tribune: 51
- Türk Dünyası: 209
- Vakit: 114, 131, 198, 210
- Yeni Dünyâ: 204
- Yeni Mecmû'a: 204
- Yirminci Asır: 115
- Zaman: 170

¹ Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd
Yayınlanan ciltlerin tamamı
PDF olarak internette aşağıdaki adrestedir:

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>



Kendini “Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslâmiyye” olarak tanıtan *Sıratı Müstakim - Sebîlürreşad* yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren *Sebîlürreşad* adıyla yine Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdüren dergi devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle, din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş; Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları, yaşadığı ızdırapları ve bunların sebeplerini günü gününe tesbit eden sayfalarıyla, yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.